

177

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

(GEVESTIGD TE UTRECHT).

EEN EN TWINTIGSTE DEEL.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1900.

DTI
-65
V. 21-22

TO VINU
ADDITION

INHOUD.

	Bladz.
<u>VERSLAG VAN HET BESTUUR OVER HET DIENSTJAAR 1899.</u>	I
<u>BIJLAGEN VAN HET VERSLAG:</u>	
<u>A. NAAMLIJST DER LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP . . .</u>	XVIII
<u>B. GENOOTSCHAPPEN, WAARMEDE HET GENOOTSCHAP IN</u> <u>BETREKKING STAAT</u>	XXXI
<u>C. OVERZICHT VAN DEN STAAT DER KAS VAN HET</u> <u>GENOOTSCHAP</u>	XXXVI
<u>D. LIJST DER VAN JANUARI 1899 TOT JANUARI 1900</u> <u>DOOR SCHENKING, RUILING OF AANKOOP VOOR</u> <u>HET GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN.</u>	XXXVII
<u>KOOPMANSADVIEZEN AANGAANDE HET PLAN TOT OPRICHTING</u> <u>EENER COMPAGNIE VAN ASSURANTIE. 1629—1635, medege-</u> <u>deeld door P. J. BLOK</u>	1 ✓
<u>OPGAVEN OMTRENT INKOMSTEN, GOEDEREN, HOORIGEN, DIENST-</u> <u>MANNEN EN RECHTEN DER ABDIJ EGMOND UIT DEN TIJD VAN</u> <u>ABT WALTER. 1130—1161, medegedeeld door MR. C. PIJN-</u> <u>ACKER HORDIJK.</u>	161
<u>HISTORISCHE BIJDRAGE BETREFFENDE DE VERPONDING TE GOUDA,</u> <u>medegedeeld door MR. L. M. ROLLIN COUQUERQUE</u>	186
<u>BEISVERHAAL VAN JACOB VAN NECK. 1598—1599, medegedeeld</u> <u>door DR. H. T. COLENBRANDER.</u>	194 ✓
<u>BRIEVEN VAN JOOST VAN CRANEVELT UIT GRONINGEN. JUNI—</u> <u>JULI 1568, medegedeeld door DR. J. S. VAN VEEN</u>	330
<u>MEMORIE OVER DEN TOESTAND DER WEST-INDISCHE COMPAGNIE</u> <u>IN HET JAAR 1633, medegedeeld door DR. M. G. DE BOER</u>	343 ✓

VERSLAG VAN HET BESTUUR

OVER HET DIENSTJAAR 1899.

Ook ditmaal heeft de dood ons Bestuur niet gespaard: op 9 October 1899 is ons medelid de heer Mr. Dr. J. A. Grothe in hoogen ouderdom overleden. In de laatste jaren woonde hij, zeer hardhoorig geworden, onze vergaderingen niet meer bij, die het hem een genoegen was geweest, zoolang hij dit eenigszins vermocht, met zijne tegenwoordigheid te vereeren. Toch moet hij zich daar in den laatsten tijd reeds eenigszins misplaatst gevoeld hebben; want hij zat in ons midden als gewoon bestuurslid, terwijl hij vroeger gedurende eene lange reeks van niet minder dan 35 jaren gewoon was geweest, dat wij tot hem opzagen als de beheerder van ons Bestuur. Met Brill heeft hij lange jaren nagenoeg alleen alle lasten gedragen; terwijl Brill de leiding gaf, liet hij zich de meer bescheiden taak welgevallen van uitvoerder van de besluiten der vergadering — eene taak, die soms een goed gedeelte van zijn dag kon in beslag nemen. Wij herinneren ons met groote waardeering den onverdroten ijver, waarmede hij zoo lang deze zware taak heeft willen torsen, en wij zullen den door zijne bescheidenheid zoo aantrekkelijken man met dankbare vereering blijven gedenken.

Ons ledental is ongeveer even groot gebleven. Door overlijden en bedanken verloren wij 24 leden, terwijl 25 leden ons verheugden door aanneming der

op hen uitgebrachte benoeming. Het getal onzer honoraire leden is vermeerderd door de benoeming van professor E. Martin te Straatsburg, den grondigen kenner der Hollandsche litteratuur, en van Dr. O. Nachod te Berlijn, die ten vorigen jare eene gewaardeerde Duitsche studie in het licht heeft gegeven over de betrekkingen van de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie met Japan in de 17de eeuw.

Op 31 December 1899 telden wij 28 honoraire, 375 gewone leden. De lijst van hunne namen volgt hierachter onder Bijlage A.

Betreffende ons ruilverkeer met andere genootschappen en redactiën valt ditmaal niet veel mede te deelen. Wij openden eene ruiling van uitgaven met de gemeente Rotterdam, terwijl zes genootschappen, die sinds geruimen tijd de reçu's voor de ontvangst onzer werken niet meer geteekend terugzonden, volgens een vroeger genomen besluit tot nader order geene werken meer zullen ontvangen. De lijst der inrichtingen, met wie wij thans in ruilverkeer staan, volgt hierachter onder Bijlage B.

De staat onzer kas is bevredigend, zooals blijkt uit het hierachter onder Bijlage C opgenomen korte overzicht; de toestand zal nog vrij wat gunstiger worden door de verwachte remise van de firma Nijhoff, als afrekening voor het debiet onzer werken. Omtrent de gedane uitgaven valt niets bijzonders mede te deelen. Wij ontvingen ook ditmaal een verzoek om subsidie, dat wij met beroep op onze wet als gewoonlijk geweigerd hebben.

Een feit van hoog belang, eenig in de geschiedenis van ons genootschap, valt met groote dankbaarheid te vermelden. In onze Maart-vergadering deelde ons onze secretaris mede, dat hem was kennis gegeven van een legaat van f 10.000, door wijlen onzen Eere-voorzitter professor Fruin aan ons Genootschap

besproken. Ook na zijn dood heeft dus Fruin, aan wien wij reeds zooveel te danken hebben, ons nog aanleiding willen geven, om zijne nagedachtenis dankbaar in eere te houden! Het aanzienlijke legaat is het eerste, dat het Genootschap ooit ontvangen heeft. Maar al hebben wij eene halve eeuw alleen met de contributiën de zaken kunnen gaande houden, deze onverwachte vermeerdering van ons kleine kapitaal kan niet als weelde beschouwd worden. Om iets te ondernemen hebben wij aan vermeerdering van kapitaal dringend behoefte, en het vervolg van dit verslag zal leeren, dat wij, wel verre van verlegen te zijn, hoe wij de renten zullen besteden, integendeel bij het bepalen eener bestemming gekweld zijn geworden door embarras de choix.

In het afgeloopene jaar zijn aan onze leden toegezonden het twintigste deel van de *Bijdragen en mededeelingen* en twee omvangrijke werken: het eerste deel van de *Briefwisseling der gebroeders Van der Goes*, uitgegeven door den heer C. J. Gonnet en het vijfde en laatste deel van de *Documents concernant le duc d'Anjou* van de heeren Muller en Diegerick. Met dit vijfde deel is deze gewichtige en overal met waardeering ontvangene uitgave gelukkig voltooid; de schrijvers, aan wie wij reeds zooveel verplichting hebben, willen de maat hunner goedheid volmeten door de bewerking van een naamregister, over welks inrichting wij met hen van gedachten gewisseld hebben en dat in den loop van 1900 verschijnen zal.

Over de uitgaven, die in bewerking zijn, valt vrij wat mede te deelen. In vorige verslagen vermeldde wij, dat wij Dr. M. Schoengen's bewerking der *Kroniek van het Zwolsche fraterhuis* op zijn verzoek ter perse gelegd hadden. Doch tot ons leedwezen is de druk weinig gevorderd. Het bleek spoedig, dat

Dr. Schoengen, die de kroniek voorzien heeft van een buitengewoon omvangrijk apparaat van geleerde aantekeningen, zichzelven nog niet geheel voldeed, zoodat zijn handschrift nog niet zoo volkomen persklaar was als hij wenschte. Aangezien de druk daardoor weinig vorderde, hebben wij Dr. Schoengen verzocht, nadat eenige vellen afgedrukt waren, het handschrift te willen terugnemen en het ons, zoodra het hem schikte, geheel persklaar terug te zenden. Wij gingen te eerder tot dezen maatregel over, omdat wij het vervolg op Dr. Wijnne's uitgave van de *Resolutien der Vroedschap over de Utrechtsche academie*, bewerkt door Mej. L. Miedema, slechts noode en om Dr. Schoengen te gerieven, hadden laten liggen. Zoodra de pers weder vrij was, is dan ook de druk van dit stuk begonnen. Reeds zou die zelfs afge-loopen zijn, indien mej. Miedema niet door ziekte genoodzaakt was geweest, het werk gedurende eenige maanden te staken.

Ook de uitgave van *Buchelius' Journalen*, waarvan wij reeds meer dan eenmaal melding maakten, is belangrijk gevorderd. Wij voerden daarover eene uitgebreide correspondentie met verschillende personen. Op het laatst van het jaar, heeft Dr. Van Langeraad ons het eerste gedeelte zijner bewerking ter beoordeeling gezonden. Ook de inleiding, die eene uitvoerige biographie van den schrijver zal bevatten, schijnt gereed te zijn. Onderwijl is ook de uitgave van het journaal der Italiaansche reis, die door den heer Lanciani te Rome zal uitgegeven worden, ver gevorderd: tal van proeven zijn reeds door den heer Van Langeraad gecorrigeerd. En het journaal der Fransche reis, die door de zorg van den heer Vidier te Parijs in Fransche vertaling het licht zal zien, is zelfs reeds grootendeels afgedrukt. Van het verhaal der Duitsche reis, waarvoor, naar wij vernamen,

reeds een bewerker gevonden is, hoorden wij ditmaal niets. Maar aangezien (naar ons van ter zijde bericht werd) het handschrift der reis op verzoek naar Keulen gezonden is, schijnt ook deze uitgave te vorderen.

Omtrent de kroniek van Abel Eppens kunnen wij tot ons genoegen berichten, dat het werkelijk gelukt is, het omvangrijke afschrift gereed te krijgen, dat dadelijk aan Dr. Brugmans is toegezonden. De bewerking zal geruimen tijd vorderen; maar dit verdriet ons niet, aangezien wij overkropt zijn met werk.

Omtrent de uitgave der in ons vorig verslag besprokene geschriften van Gerard Geldenhauer heeft onze secretaris met den heer Dr. Prinsen geconfeerd. De inhoud van het Brusselsche handschrift bleek belangrijk. Over de wijze, waarop deze uitgave zal plaats hebben, valt echter nog niets te berichten.

Ons is aangeboden eene uitgaaf der correspondentie van den gouverneur-generaal Daendels. Met den uitgever zijn wij over dit denkbeeld in briefwisseling getreden, en wij hebben daarover ook het gevoel van een geacht deskundige gevraagd. Het resultaat is, dat de onderneming ons aanbevelenswaardig voorkomt en dat wij dus den schrijver aangemoedigd hebben, met zijn werk voort te gaan. Een definitief besluit zal natuurlijk eerst genomen kunnen worden, wanneer het werk gereed voor ons ligt; met het oog op onze vele verplichtingen hebben wij den uitgever verzocht, voorloopig geen haast te maken.

Voor onze *Bijdragen en mededeelingen* hadden wij het geluk, weder verscheidene stukken te ontvangen, die hierbij het licht zien: van professor Blok eene reeks van stukken betreffende de pogingen tot oprichting eener geoctroyeerde Assurantie-compagnie in de eerste helft der 17^e eeuw, — van Mr. C. Pijnacker

Hordijk eene uitgave van het gedeelte van de Egmondsche goederenlijst, dat ons door de staking van Bakhuizen van den Brink's uitgave in het *Nederlandsche Rijksarchief* te lang onthouden was, — van Dr. H. T. Colenbrander een amusant verhaal van Jacob van Neck van zijne reis naar Oost-Indië in 1598/9, — van Mr. L. M. Rollin Couquerque een Goudsch protest tegen de in 1514 ingevoerde verponding, — van Dr. J. S. van Veen eenige brieven van een ooggetuige van de gebeurtenissen in Groningen in 1568, — en van Dr. M. G. de Boer eene memorie van 1633 over den omvang van den handel der West-Indische Compagnie. Voor het volgende deel onzer *Bijdragen en mededeelingen* zijn wij reeds met verschillende schrijvers in voorloopige besprekingen: o. a. hopen wij op de uitgave van eene enquête, in 1565 ingesteld naar misbruiken in de Amsterdamsche regeering, en van de nagelaten brieven van den geleerden en kunstlievenden kanunnik Jan Stevenss. de Witt.

Niet minder dan vijf uitgaven, die ons werden aangeboden, moesten wij van de hand wijzen, deels omdat zij ons niet schenen te vallen in het kader onzer werken, deels omdat het belang der toegezonden stukken ons niet groot genoeg scheen. Eenmaal moest eene uitgave worden opgegeven, omdat wij van het depôt, waar de stukken bewaard werden, niet de noodige medewerking konden verkrijgen.

Verreweg het belangrijkste aanbod, dat ons gedaan werd, hebben wij echter nog te vermelden. In de eerste dagen van het nieuwe jaar ontvingen wij een uitvoerig schrijven van de commissie, die door de executeurs van professor Fruin belast is met de zorg voor eene uitgave zijner geschriften, waarbij ons werd verzocht ons te belasten met de uitgave van verschillende geschiedbronnen, die door Fruin bewerkt waren. Al deze geschriften waren voor een goed deel gereed;

geen echter was geheel voltooid, zoodat de commissie met verschillende historici, die met Fruin in betrekking gestaan hadden, in briefwisseling getreden was en hen had uitgenoodigd, de voorbereiding van de uitgave dezer stukken te voltooien volgens een werkplan, door de commissie met de bewerkers besproken en vastgesteld.

Het behoeft geen betoog, dat wij het aanbod der commissie met beide handen aannamen: reeds de pieteit tegenover den overledene zou ons dit ten plicht gemaakt hebben. Maar van eenige opoffering onzerzijds kon geen sprake zijn, daar wij vertrouwen tengevolge van dit aanbod in het bezit te zullen komen van eene reeks van werken, degelijker en fraaier dan wij ze sinds langen tijd ter uitgave ontvangen hebben. De parel der verzameling vormt zonder twijfel Fruins bewerking der brieven van Jan de Witt. Reeds lang was het onze wensch, deze eenige serie aan onze lezers mede te deelen; maar de verbazende omvang der collectie scheen het denkbeeld volkomen onuitvoerbaar te maken. En thans ontvingen wij onverwachts vier dicht beschreven dikke quarto deelen van Fruins hand, waarin al het belangrijke uit de collectie door zijn scherpen blik is bijeengebracht in kopieën der belangrijkste brieven, in brokstukken der minder belangrijke, terwijl deze stukken verbonden zijn door korte aantekeningen, waarin in enkele regels is samengeperst, wat de lectuur der verdere brieven en van de gedrukte hoofdbronnen voor de kennis van het tijdvak van De Witt den schrijver wetenswaardigs had geleerd. De bewerking der brieven van De Witt is voltooid, terwijl aan die van de brieven aan De Witt ongeveer een derde ontbreekt. Dr. G. W. Kernkamp heeft op zich genomen, het ontbrekende bij te werken en zich met de verdere zorg voor de uitgave te be-

lasten. De uitgave zal drie of vier deelen onzer werken beslaan. — Veel minder omvangrijk is de tweede uitgave, waarmede wij ons belast hebben: die van de brieven van Nicolaas van Reigersbergh aan zijn zwager Hugo de Groot. Deze uitgave was indertijd ondernomen door Fruin in vereeniging met zijn vriend professor H. C. Rogge. Hoewel aan Fruins afschrift nog vrij wat ontbrak en van de inleiding geen spoor ontdekt werd, leverde dit weinig bezwaar: professor Rogge, van alles op de hoogte, verklaarde zich gaarne bereid, de indertijd ontworpen uitgave, die toen voor meer dringende bezigheden was achtergesteld, weer op te vatten. Waarschijnlijk zal deze uitgave zelfs het eerst aan de orde gesteld worden. — De derde uitgave, omvangrijker dan de zoo even besprokene, omvat de brieven van den Pruisischen gezant Von Thulemeyer aan zijne regeering uit den tijd, onmiddellijk voorafgaande aan den Patriottentijd. Deze correspondentie vormt een deel van een uitgebreid materiaal, door Fruin bijeengebracht over de geschiedenis van den Patriottentijd, waarvan echter het grootste deel door de verschijning van Dr. Colenbranders boek over deze periode niet meer voor eene uitgave in aanmerking scheen te moeten komen. Dr. Colenbrander zelf nam de uitgave van het overblijvende gedeelte, dat als het ware de inleiding vormt, op zich. Hij achtte dit belangrijk genoeg voor eene uitgave, niet belangrijk genoeg evenwel om de kosten eener aanvulling daarvan uit de Berlijnsche archieven te rechtvaardigen. — Hetzelfde geldt niet van eene door Fruin nagelatene bloemlezing uit de correspondentie van den Franschen gezant D'Affry, uit den tijd der gouvernante Anna. Professor Bussemaker, die de uitgave daarvan bezorgen zal, achtte eene aanvulling van het kleine bundeltje uit de Parijsche archieven bepaald gewenscht en heeft

bereidwillig op zich genomen, daarvoor te zorgen. — Naast deze vier hoofdwerken zijn er nog eenige kleinere, die wellicht voor uitgave in onze *Bijdragen en mededeelingen* in aanmerking zullen komen. Wij noemen daaronder eenige brieven van een 17de eeuw- schen Franschen reiziger in ons land, en een excerpt uit Brandts aantekeningen uit de notulen der pensionarissen Hop en Vivien.

Zoo zijn wij dus op de meest aangename wijze voorzien van belangrijk werk voor lange jaren. Gelukkig is de serie der *Documents concernant le duc d'Anjou* juist voltooid. Maar de uitgaaf eener andere serie, die der dagboeken van G. J. van Hardenbroek, zal eerlang de opene plaats innemen en gedurende verscheidene jaren behouden. Allicht zullen wij dus, om te voldoen aan de vele verplichtingen, die wij reeds op ons genomen hebben, de eerstvolgende jaren nu en dan een deeltje meer moeten uitgeven dan onze gewoonte medebrengt. Is deze overvloed aan de eene zijde niet bevorderlijk voor de belangen onzer kas, van de andere zijde verheugt zij ons zeer. Een recensent heeft het vorige jaar de opmerking gemaakt, dat onze uitgaven in den regel wel iets goeds leverden, maar toch niet altijd het beste, niet dat wat vóór alles uitgegeven verdient te worden. Het is wel onnoodig te zeggen, dat wij die opmerking ten volle beamen, nu wij in onze laatste verslagen zoo herhaaldelijk en met zooveel nadruk op hetzelfde aanbeeld geslagen hebben. De lezer, die ons gevolgd heeft, weet, dat gebrek aan werkkrachten (en aan geld om ze te bezoldigen) ons verhindert, zekere leiding te geven aan de uitgave van oude geschiedbronnen, zooals wij zouden wenschen dit te doen. De lezer begrijpt ook gemakkelijk, dat wij, wanneer ons iets goeds geboden wordt, ons niet gerechtigd kunnen achten dit te verwerpen,

zoolang het betere, dat wij verlangen zouden, niet voor ons te bereiken is. Althans dit laatste bezwaar zal ons nu in de eerste jaren niet drukken: wij houden ons overtuigd, dat wij in Fruins schriftelijke nalatenschap *het beste* bezitten dat wij zouden kunnen verlangen.

Eene andere aangelegenheid, die met onze uitgaven ten nauwste samenhangt, hield ons in het afgelopen jaar bijna voortdurend bezig en gaf aanleiding tot eene uitvoerige correspondentie; wij beoelzen de vervaardiging van historische kaartennetten, waarover wij ten vorigen jare reeds uitvoerig berichtten. Deze zaak is zeer belangrijk gevorderd. Het is ons inderdaad gelukt, de medewerking van 23 archivariissen en genootschappen te verkrijgen, zoodat, daar wij zelven steeds voornemens geweest waren één aandeel te nemen, de benodigde som (d. i. 25 maal f 20 gedurende 6 jaren) door verdubbeling van dit aandeel gevonden is. Zoodra dit resultaat bereikt was, hebben wij ons gewend tot Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken met verzoek, het daarheen te willen leiden, dat, ter bevordering van het door vele Duitsche historici nagestreefde doel, het Topographisch bureau van het Ministerie van Oorlog zich (tegen uitkeering der door ons bijeengebrachte som) belastte met de uitvoering van het werk. Spoedig mochten wij van Zijne Excellentie de verzekering ontvangen, dat het werk op deze voorwaarden zou ondernomen worden. Hoewel wij daarover verder nog niets vernomen hebben, vertrouwen wij, dat het werk op het Topographisch bureau in vollen gang is; over den termijn van voltooiing kunnen wij echter nog niets mededeelen.

Verschillende vragen, aan de uitvoering van dit plan verbonden, moeten nog besproken en definitief

geregeld worden. Bepaaldelijk de verdeeling der 500 exemplaren van de in 30 bladen gesplitste kaart van Nederland zal groote moeilijkheden baren. Ook de regeling en de bevordering van het gebruik, dat van de kaartennetten zal gemaakt worden, zal niet gemakkelijk zijn. Gelukkig hebben wij in den heer F. A. Hofer te Hattum iemand gevonden, die zich bijzonder voor de quaestie der Grundkarten interesseert en die al wat daarmede samenhangt reeds bestudeerd heeft. Wij hebben dan ook besloten tot het houden eener bijeenkomst van afgevaardigden van alle deelnemers aan de onderneming, en den heer Hofer uitgenoodigd, om de behandeling van dit vraagstuk op die vergadering in te leiden. Wij achten ons gelukkig te kunnen mededeelen, dat hij zich bereid verklaard heeft aan ons verzoek te voldoen.

Een tweede gevolg van onze aansluiting bij het Verein Deutscher Publikations-Instituten was eene circulaire van Dr. G. Steinhausen, bibliothecaris te Jena, die onze medewerking vroeg voor eene groote door hem op touw gezette onderneming: de uitgave van *Denkmäler der deutschen Kulturgeschichte*, waarin hij o. a. partikuliere brieven, dagboeken, huishouden- en handelsboeken, reisjournalen, inscripties en inventarissen wenscht op te nemen. Hij verzocht ons daarvoor zoowel financiëelen steun als hulp door opgaaf van alle ongedrukte stukken hier te lande, die onder de door hem aangegevene rubrieken vielen. Het eerste verzoek moest volgens onze wet geweigerd worden, en het tweede was zóó uitermate omvangrijk, dat wij bezwaar meenden te moeten maken om daaraan te voldoen. Wij hebben dus Dr. Steinhausen eene lijst gezonden van talrijke ons toevallig bekende handschriften, die binnen het door hem gestelde kader vielen, en wij boden onze tusschenkomst aan, om eventueel preciese, door hem te

stellen vragen aan de Nederlandsche archivariissen over te brengen. De heer Steinhausen bleek reeds met dit antwoord zeer ingenomen en stelde zich voor, later uitvoerig op de zaak terug te komen; tot nog toe is dit echter niet geschied.

In onze administratie is dit jaar eene groote verandering gekomen of althans voorbereid. Nadat het legaat Fruin door onzen penningmeester veilig en wel belegd was, kwam de vraag aan de orde, wat wij met de renten zouden doen. Het bleek toen, dat de milde schenking van onzen Eere-voorzitter werkelijk in eene groote behoefte voorzag: in plaats van één voorstel, kwamen er dadelijk twee aan de orde. Eenige leden van het bestuur stelden voor, dat de renten afzonderlijk beheerd en gedurende enkele jaren opgelegd zouden worden, als wanneer het bedrag groot genoeg zou zijn om daarmede een jong historicus uit te zenden naar een buitenlandsch archief, ten einde de eene of andere daar bewaarde geschiedbron voor eene uitgave in onze werken gereed te maken. Zoo zou men, meenden dezen, het best beantwoorden aan het doel, dat Fruin zich van zijne schenking had voorgesteld. Doch door andere leden werd eene andere bestemming der gelden meer urgent geacht. De meeste leden van ons Bestuur (bepaaldelijk de secretarissen, de bibliothecarissen en de penningmeester) zijn overladen met werk, dat even goed door anderen kan verricht worden. Zij klaagden niet, omdat aan de zaak niets te veranderen viel; maar toch was het niet te ontkennen, dat het hard scheen, andere genootschappen te zien in het bezit van bezoldigde secretarissen, terwijl ons Genootschap zelfs den amanuensis, dien het vroeger bezeten had, nu sedert jaren miste. Voor den tweeden bibliothecaris, die ons Leesgezelschap beheert, was reeds lang bezoldigde hulp aangenomen, en onze penning-

meester had zichzelven geholpen door een ingenieus gebruik der fooien, die bij het betalen der rekeningen werden geïnd; ook de eerste secretaris bracht jaarlijks eene niet onbelangrijke som voor schrijffoon in rekening. Het scheen in het belang eener goede administratie, om al deze postjes tot ééne bezoldigde betrekking te vereenigen, en dan tevens alle bestuursleden te helpen. Daarbij kwam, dat wij steeds klimmende bedragen betaalden aan kopieërkosten van uit te geven handschriften, terwijl het meer dan eens (gelijk nog onlangs bij het kopiëeren der kroniek van Abel Eppens) moeielijk was geweest iemand te vinden, die in staat was oude handschriften in het Latijn of in andere vreemde talen of dialecten te ontcijferen. Er scheen dus overvloedig werk te zullen zijn voor een amanuensis, die goed bekend was met het oude schrift en bovendien met het Latijn, en het scheen voor de hand te liggen, thans, nu er eindelijk eenig geld was, naar een geschikt persoon om te zien.

Wij hadden het geluk, buitengewoon goed te slagen. Mej. L. Miedema, die sedert jaren als volontair op het Utrechtsche rijks-archief werkzaam is en die ruimschoots de vereischte kundigheden bezit, had de goedheid zich voor ons beschikbaar te stellen en verklaarde zich bereid voor de zéér kleine som, die wij kunnen aanbieden, haren tijd aan ons werk te geven. Zonder twijfel zou dan ook aanstonds de overeenkomst getroffen zijn, indien niet juist toen het verzoek was gedaan, om ons te belasten met den druk van Fruins nagelatene uitgaven. Deze taak zal ons vele jaren bezighouden, en het scheen te voorzien, dat wij inmiddels aan kopieën weinig of geen behoefte zouden hebben. Wellicht zou onze amanuensis dus juist gedurende die eerste jaren zeer weinig te doen hebben. Ten einde ook dit bezwaar weg te nemen, toonde mej. Miedema zich bereid om

(zonder zichzelf of ons definitief te binden met betrekking tot het grootere plan) die leden van ons Bestuur, die aan hulp behoefte hadden, bij te staan in hun werk tegen eene kleine jaarlijksche gratificatie, en verder, mocht dit noodig zijn, kopiëerwerk op de gewone voorwaarden te verrichten. Op deze wijze is de overeenkomst gesloten, die met 1 Januari 1900 in werking getreden is.

Reeds dadelijk is ons gebleken, van hoeveel gemak en hoeveel nut ons de voortdurende tegenwoordigheid van mej. Miedema zal zijn. Immers het kwam ons weldra in de gedachten, dat wij nu in de gewenschte gelegenheid waren gekomen, om plannen uit te voeren, die wij reeds lang gekoesterd hadden. In de eerste plaats geldt dit eene nieuwe bewerking der door ons vroeger uitgegevene *Lijst van Noord-Nederlandsche kronieken*. Dit werk, dat in binnen- en buitenland voor nieuwe uitgaven van kronieken veel geraadpleegd wordt, is door gebrek aan medewerking veel minder goed bewerkt dan wij zouden gewenscht hebben. Tallooze aantekeningen op ons hand-exemplaar bewijzen, hoe gewenscht eene nieuwe, geheel omgewerkte uitgave zou zijn. In mej. Miedema meenen wij thans de geschikte persoon gevonden te hebben, om onder toezicht van den samensteller dit werk te verrichten; zij heeft zich daartoe aanstonds bereid verklaard. — Een tweede werk ligt sinds jaren onvoltooid. Toen op aandringen van professor Fruin de uitgave van Huygens' journalen in verschillende deelen voltooid was, bood hij aan, op de geheele serie een alphabetischen index te bewerken, waarin hij tegelijk zou opnemen allerlei materiaal over Nederlanders van de tweede helft der 17^e eeuw, dat hij indertijd verzameld had voor de uitgave van Droste's journaal, maar daarbij niet had kunnen plaatsen. Het spreekt van zelf, dat wij dezen voorslag met beide

handen aanvatten. Maar van de uitvoering is niet gekomen en Fruins dood heeft de laatste hoop, die wij nog koesterden, doen verdwijnen. Intusschen is daardoor ook een beletsel weder vervallen, dat ons verhinderde, om (met weglating natuurlijk der gehoopte bijvoegselen, die thans onherroepelijk verloren zijn) op de journalen een gewoon naamregister te doen bewerken, dat ze voor den historie-vorscher eerst recht bruikbaar zal maken. Ook deze taak dachten wij thans mej. Miedema toe, en ook deze heeft zij aanvaard. — Meer werk is in het vooruitzicht: immers reeds nu blijkt het, dat wij bij de aanvulling van Fruins onvoltooide handschriften de hulp van eenen kopiïst niet zullen kunnen ontberen, terwijl citaten opgezocht en geverifiëerd, registers vervaardigd en ander werk daarbij verricht zal moeten worden. Het laat zich derhalve niet aanzien, zooals wij aanvankelijk vreesden, dat onze amanuensis voorloopig met ledige handen zal behoeven te zitten.

Ten vorigen jare deelden wij mede, dat wij na lange aarzeling besloten hadden, in 1899 geene ledenvergadering bijeen te roepen. Ook het jaar 1900 scheen daartoe niet geschikt wegens het tegen Paschen van dat jaar aangekondigde tweede Philologen-congres. Maar dan behoort ook onze vergadering aan de orde te komen. Of wij ons, evenals de beide vorige malen, aan de Paaschvacantie zullen houden, dan wel aan de Kerstvacantie van 1900 de voorkeur zullen geven, is nog niet uitgemaakt. Wel is beslist, dat wij aan deze vergadering verbinden zullen de bijeenkomst van afgevaardigden der deelnemers aan de Grundkarten-onderneming, waarvan reeds boven sprake was.

Het nieuwe contract met de firma Johannes Müller te Amsterdam over de uitgave onzer werken werkt tot nog toe zeer tot onze tevredenheid. Op verzoek

van de firma hebben eenige leden van ons Bestuur eene nieuwe lijst van onze uitgaven bewerkt, die een veel beter overzicht geeft van den inhoud der verzameling dan de oude lijst. De firma stelt zich voor, daarmede in Duitschland te werken. Daar de eerste rekening nog niet ontvangen is, kan over het resultaat echter niet goed geoordeeld worden.

Onderwijl is ons contract met de firma Martinus Nijhoff tot ons leedwezen echter nog niet geheel afgewikkeld. Over het debiet gedurende het laatste jaar (1898) is nog geene eindrekening ontvangen. En toen de in depôt gegeven voorraad onzer Werken terugkwam, bleek het voorhandene aantal exemplaren geheel niet met onze aantekeningen overeen te komen. Van tal van werken meenden wij (volgens de verantwoording van den verkoop in de rekeningen der firma) op meer exemplaren recht te hebben; van enkele werken kwamen daarentegen te veel exemplaren terug. Van het *Bullarium Trajectense* schenen aanvankelijk bijna honderd exemplaren te ontbreken; eene nauwkeurige telling van den voorraad bewees echter gelukkig, dat er ongeveer 50 exemplaren meer waren teruggezonden dan op de factuur vermeld stonden. Toch blijft het verschil nog zéér belangrijk; alles tezamen bedraagt onze pretensie honderden guldens, wellicht nog meer. Natuurlijk hebben wij ons tot de firma Nijhoff gewend om inlichting over de oorzaak van dit bevreemdende verschil. Doch tot onze verwondering zijn al onze brieven, zelfs dringende, geheel onbeantwoord gebleven. Wij overwegen, wat ons in deze onaangename omstandigheden te doen staat: het tekort schijnt te groot om daarin te berusten.

Over onze bibliotheek valt niets bijzonders mede te deelen. Naar aanleiding van eene geblekene onzekerheid omtrent de rechten onzer leden op het

gebruik onzer boeken hebben wij (op grond van art. 6 van ons contract met Curatoren) bericht, dat ook niet-leden onze boeken van de directie der Universiteits-bibliotheek ter leen zullen mogen ontvangen; doch dat bij concurrentie tusschen twee aanvragers onze leden steeds den voorrang zullen moeten hebben, zoodat uitgeleende boeken te hunnen behoefte onmiddellijk zullen moeten worden opgevraagd.

Minder gunstig is de toestand van ons Leesgezelschap. Het ledental gaat langzaam maar gestadig achteruit, en alle middelen om daarin verbetering te brengen falen. In onze Aprilvergadering is de vraag ter sprake gebracht, of de schuld van het Leesgezelschap aan het Genootschap niet kan worden afgelost uit de saldo's der laatste jaren, waarna het beschikbaar komende geld zou kunnen besteed worden voor aankoop van nieuwe circuleerende lectuur. Deze zaak is bij onzen tweeden bibliothecaris in overweging. Onderwijl hebben wij, niettegenstaande den min gunstigen toestand der fondsen van het Leesgezelschap, moeten besluiten tot eene andere regeling van het loon der bodin. Zij werd betaald met zeker bedrag voor ieder lid van het Leesgezelschap, en nu het ledental jaarlijks eenigszins slinkt, kon zij niet langer met deze berekening genoegen nemen. Wij hebben gemeend, aan deze billijke klacht te moeten tegemoet komen.

Het Bestuur van het Historisch Genootschap,

B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS,
Voorzitter.

S. MULLER Fz.,
Secretaris.

BIJLAGE A.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP ¹⁾.

BESTUUR.

Mr. B. J. L. baron De Geer van Jutfaas, *Voorzitter.*

Dr. F. J. L. Krämer, *Ondervoorzitter.*

Mr. S. Muller Fz., *Eerste secretaris.*

Dr. G. W. Kernkamp, *Tweede secretaris.*

Mr. J. F. B. Baert, *Penningmeester.*

Dr. G. Kalff, *Eerste bibliothecaris.*

Dr. S. D. Van Veen, *Tweede bibliothecaris.*

¹⁾ Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1 Januari 1900.

HONORAIRE LEDEN.

- E. De Amicis, te Turijn.
 W. Bode, te Berlijn.
 E. baron De Borchgrave, te Weenen.
 G. Edmundson, te Northolt.
 M. Pardo de Figueroa, te Medina Sidonia.
 P. Fredericq, te Gent.
 G. Galland, te Berlijn.
 J. Geddes, te Londen.
 Jhr. J. J. De Geer van Oudegein, te Utrecht
 H. Havard, te Parijs.
 J. H. Hessels, te Cambridge.
 K. Höhlbaum, te Giessen.
 E. Hubert, te Luik.
 E. Jacobs, te Wernigerode.
 L. Legrand, te Parijs.
 H. C. Vos Leibbrandt, te Kaapstad.
 E. Martin, te Straatsburg.
 E. Michel, te Parijs.
 O. Nachod, te Berlijn.
 M. Philippson, te Berlijn.
 A. Lefèvre Pontalis, te Parijs.
 O. Pringsheim, te Breslau.
 Ch. Rahlenbeck, te Brussel.
 G. Mac Call Theal, te Kaapstad.
 F. Vanderhaeghen, te Gent.
 L. Vanderkindere, te Brussel.
 A. Waddington, te Lyon.
 E. Wrangel, te Lund.

GEWONE LEDEN.

- Dr. Th. P. H. Van Aalst, te 's Gravenhage.
 Mr. J. H. Abendanon, te Batavia.
 Mr. J. Acquoy, te Deventer.
 H. J. Allard, te Maastricht.
 A. J. M. Brouwer Ancher, te Amsterdam.
 Mr. S. J. Fockema Andreae, te Leiden.
 Mr. J. baron D'Aulnis de Bourouill, te Utrecht.
 J. C. F. baron D'Aulnis de Bourouill, te Baarn.
 Jhr. J. A. F. Backer, te Vreeland.
 Mr. J. F. B. Baert, te Utrecht.
 Mr. C. A. H. Barge, te Curaçao.
 F. De Bas, te 's Gravenhage.
 Dr. H. Bavinck, te Kampen.
 Mr. A. J. De Beaufort, te Leusden.
 J. B. De Beaufort, te Woudenberg.
 Mr. J. F. De Beaufort, te Utrecht.
 Mr. W. H. De Beaufort, te 's Gravenhage.
 Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort, te Maarsbergen.
 A. A. Beekman, te Schiedam.
 J. H. Been, te Brielle.
 G. J. G. C. graaf Van Aldenburg Bentinck, te Amerongen.
 Mr. N. P. Van den Berg, te Amsterdam.
 J. F. X. Van den Bergh, te 's Gravenhage.
 Dr. J. Bergsma, te Groningen.
 Mr. J. L. Berns, te Leeuwarden.
 H. A. Van Beuningen, te Utrecht.
 J. J. Beyerman, te Utrecht.
 G. J. W. Koolemans Beijnen, te 's Gravenhage.
 Dr. P. J. Blok, te Leiden.
 Mr. P. Van Blom, te 's Gravenhage.
 Dr. G. J. Boekennoogen, te Leiden.
 P. A. M. Boele van Hensbroek, te 's Gravenhage.
 Dr. M. G. De Boer, te Amsterdam.

- Mr. C. T. baron Van den Boetzelaer van Dubbeldam,
te Bilt.
- Dr. U. P. Boissevain, te Groningen.
- Mr. A. C. Bondam, te 's Hertogenbosch.
- B. J. M. De Bont, te Amsterdam.
- Dr. A. J. Botermans, te Zwolle.
- M. ten Bouwhuijs, te Utrecht.
- Mr. P. Van den Brandeler, te 's Gravenhage.
- Dr. A. A. Bredius, te 's Gravenhage.
- Dr. J. C. Breen, te Amsterdam.
- Mr. J. B. Breukelman, te 's Gravenhage.
- J. Broekema, te Middelburg.
- Dr. G. Brom, te Utrecht.
- Dr. H. Brugmans, te 's Gravenhage.
- C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
- Mr. W. H. Ikman van Burck, te Amsterdam.
- Dr. C. P. Burger Jr., te Amsterdam.
- Dr. C. H. Th. Bussemaker, te Groningen.
- Jhr. P. H. A. Martini Buys, te 's Gravenhage.
- Dr. W. Caland, te Breda.
- Mr. A. W. Van Beeck Calkoen, te Utrecht.
- Dr. J. R. Callenbach, te Doorn.
- Dr. H. J. Dompierre de Chauffepié, te 's Gravenhage.
- J. W. Chevallier, te Amsterdam.
- Dr. H. T. Colenbrander, te 's Gravenhage.
- Mr. L. M. Rollin Couquerque, te 's Gravenhage.
- J. Craandijk, te Haarlem.
- N. A. Cramer, te Zwolle.
- C. C. A. Croin, te Dordrecht.
- Mr. M. Crommelin, te Utrecht.
- H. S. M. Van Wickevoort Crommelin, te 's Gravenhage.
- A. H. A. C. Diegerick, te Gent.
- P. J. Van Dijk van Matenesse, te Schiedam.
- N. D. Doedes, te Leeuwarden.
- Dr. J. J. Doesburg, te Zwolle.

- P. J. D. Van Dokkum, te Utrecht.
 P. N. Van Doorninck, te Bennebroek.
 Dr. P. Doppler, te Maastricht.
 Mr. C. M. Dozy, te Leiden.
 Mr. H. L. Drucker, te Leiden.
 Mr. W. H. F. Dubois, te Utrecht.
 K. Dumon, te Amsterdam.
 Mr. F. Van Duyse, te Gent.
 Dr. J. Dyserinck, te Rotterdam.
 H. Dyserinck, te 's Gravenhage.
 P. Van Eeghen, te Amsterdam.
 C. P. Van Eeghen Jr., te Amsterdam.
 J. W. Enschedé, te Haarlem.
 Dr. E. Epkema, te Zalt-Bommel.
 Dr. W. Van Everdingen, te Rotterdam.
 A. N. J. Fabius, te Amsterdam.
 Mr. D. P. D. Fabius, te Amsterdam.
 Mr. Ph. Falkenburg, te Amsterdam.
 P. Feenstra Jr., te Amsterdam.
 Mr. J. A. Feith, te Groningen.
 Mr. P. R. Feith, te 's Gravenhage.
 Mr. B. F. W. Von Brücken Fock, te Middelburg.
 G. A. J. Franke, te Groningen.
 Mr. G. D. Franquinet, te Maastricht.
 J. Frederichs, te Ostende.
 Mr. R. Fruin Th. Az., te Middelburg.
 Dr. J. H. Gallée, te Utrecht.
 J. F. Gebhard Jr., te Amsterdam.
 Dr. W. Van Geer, te Utrecht.
 Mr. B. J. L. baron De Geer van Jutfaas, te Utrecht.
 Dr. G. H. J. W. J. Geesink, te Amsterdam.
 Dr. H. Van Gelder, te Utrecht.
 Mr. S. J. Van Geuns, te Utrecht.
 Mr. S. Van Gijn, te Dordrecht.
 J. Gimberg, te Zutphen.

Mr. J. G. Gleichman, te 's Gravenhage.
 Mr. W. baron Van Goltstein, te 's Gravenhage.
 C. J. Gonnet, te Haarlem.
 J. J. Graaf, te Ouderkerk a/d Amstel.
 J. De Graaf, te Amsterdam.
 Jhr. Mr. J. F. Hooft Graafland, te Utrecht.
 Mr. S. Gratama, te Rotterdam.
 M. Salverda de Grave, te 's Gravenhage.
 D. De Groot, te Utrecht.
 Dr. J. V. De Groot, te Amsterdam.
 Dr. C. Hofstede de Groot, te 's Gravenhage.
 J. baron Sirtema van Grovestins, te 's Gravenhage.
 Mgr. G. Gul, te Utrecht.
 Dr. J. H. Gunning Wz., te Bilt.
 Mr. H. D. Guyot, te Groningen.
 J. W. G. Van Haarst, te Groningen.
 Dr. V. Van der Haeghen, te Gent.
 Dr. A. G. Van Hamel, te Groningen.
 Dr. J. Hania Pz., te Steenwijk.
 G. C. D. D'Aumale baron Van Hardenbroek, te Utrecht.
 Mr. G. C. D. R. baron Van Hardenbroek, te Bunnik.
 A. Th. Hartkamp, te Amsterdam.
 Mr. L. Van Hasselt, te Zwolle.
 Mr. R. E. Hattink, te Almelo.
 Mr. J. E. Heeres, te Delft.
 Dr. K. Heeringa, te Schiedam.
 Mr. C. G. Berger van Hengst, te Utrecht.
 Dr. A. H. L. Hensen, te Warmond.
 C. H. Den Hertog, te Amsterdam.
 J. A. Heuff Az., te Tiel.
 Dr. G. W. Van Heukelum, te Jutfaas.
 J. H. C. Heyse, te Middelburg.
 J. C. A. Hezenmans, te 's Hertogenbosch.
 J. C. Gijsberti Hodenpijl, te 's Gravenhage.
 F. A. Hofer, te Hattem.

- Mr. H. graaf Van Hogendorp, te 's Gravenhage.
 A. Hollestelle, te Tholen.
 Dr. I. M. J. Hoog, te Terwolde.
 A. J. J. Hoogland, te Rotterdam.
 Dr. S. S. Hoogstra, te Kampen.
 Th. Van Hoogstraten, te Huissen.
 Mr. C. Pijnacker Hordijk, te 's Gravenhage.
 Dr. M. Th. Houtsma, te Utrecht.
 Dr. J. De Hullu, te Utrecht.
 G. Hulsman, te Zandvoort.
 Jhr. Mr. J. E. Huydecoper van Maarsseveen en Nigte-
 vecht, te Utrecht.
 Mr. F. A. R. A. baron Van Ittersum, te Utrecht.
 Dr. J. A. H. G. Jansen, te Bunnik.
 J. J. Jansen, te Utrecht.
 Jhr. Mr. W. F. De Jonge, te Utrecht.
 Mr. J. G. C. Joosting, te Assen.
 W. H. J. Juten, te Bergen op Zoom.
 Dr. G. Kalff, te Utrecht.
 Jhr. Mr. A. P. C. Van Karnebeek, te 's Gravenhage.
 P. H. Van der Kemp, te 's Gravenhage.
 Dr. J. H. Kern, te Rotterdam.
 Dr. G. W. Kernkamp, te Utrecht.
 W. J. Kernkamp, te Edam.
 Dr. L. A. Kesper, te Gouda.
 E. B. Kielstra, te 's Gravenhage.
 Mr. J. H. Valckenier Kips, te Utrecht.
 B. H. Klönne, te Amsterdam.
 Dr. A. Kluyver, te Leiden.
 Dr. L. Knappert, te Assen.
 Dr. W. P. C. Knuttel, te 's Gravenhage.
 H. F. Kol, te Utrecht.
 Mr. A. H. Koning, te Finsterwolde.
 F. G. Kramp, te Amsterdam.
 Dr. F. J. L. Krämer, te Utrecht.

Dr. M. A. Kreling, te Rotterdam.
 A. J. C. Kremer, te Arnhem.
 Dr. P. J. Kromsigt, te Wierden.
 Dr. A. J. Kronenberg, te Deventer.
 Dr. R. Krul, te 's Gravenhage.
 J. M. Van Kuyk, te Assen.
 Dr. A. Kuyper, te Amsterdam.
 Dr. G. H. Lamers, te Utrecht.
 Dr. G. J. Landweer Az., te Arnhem.
 Dr. L. A. Van Langeraad, te Lekkerkerk.
 Mr. F. A. J. Van Lanschot, te 's Hertogenbosch.
 W. J. Leendertz, te Amsterdam.
 Mr. J. Van der Leeuw, te Amersfoort.
 Dr. E. H. Van Leeuwen, te Utrecht.
 Dr. M. F. Van Lennep, te Haarlem.
 Mr. J. A. Levy, te Amsterdam.
 Mr. W. F. J. baron Van Lijnden, te Utrecht.
 F. baron Van Lijnden van Hemmen, te Hemmen.
 Mr. R. Melvil baron Van Lijnden, te Utrecht.
 Dr. K. Lijndrajer, te Assen.
 Dr. J. P. T. Van der Lith, te Utrecht.
 A. C. Loffelt, te 's Gravenhage.
 Jhr. Mr. W. H. De Savornin Lohman, te 's Gravenhage.
 Mr. E. Van Loon, te Groningen.
 A. Loosjes, te Amsterdam.
 Mr. J. De Louter, te Utrecht.
 Mr. Æ. baron Mackay, te 's Gravenhage.
 W. J. Manssen, te Zaandam.
 A. baron De Maere, te Gent.
 Dr. B. Van Meer, te Utrecht.
 Dr. R. P. Mees R.Az., te Rotterdam.
 Joh. De Meester, te Rotterdam.
 K. O. Meinsma, te Zutphen.
 Dr. J. Mendels, te Hoogezand.
 Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.

- Dr. W. W. Van der Meulen, te 's Gravenhage.
 J. L. Meulleners, te Heer (bij Maastricht).
 Mr. P. A. N. S. Van Meurs, te 's Gravenhage.
 Dr. C. H. Ph. Meyer, te 's Gravenhage.
 D. C. Meyer Jr., te Amsterdam.
 G. A. Meyer, te Nijmegen.
 W. Meyer, te 's Gravenhage.
 Dr. E. J. W. Posthumus Meyjes, te Middelburg.
 E. W. Moes, te Amsterdam.
 Mr. G. Moll, te Rotterdam.
 Dr. M. Monasch, te Amsterdam.
 Dr. K. W. M. Montijn, te Vlaardingen.
 F. D. J. Moorrees, te Zaltbommel.
 Dr. L. J. Morell, te Utrecht.
 Th. Morren, te 's Gravenhage.
 L. Mulder, te 's Gravenhage.
 Dr. J. W. Muller, te Leiden.
 Dr. P. L. Muller, te Leiden.
 Mr. S. Muller Fz., te Utrecht.
 Mr. S. Muller Hz., te Rotterdam.
 Mr. J. C. Naber, te Utrecht.
 Dr. H. M. Van Nes, te Rotterdam.
 F. J. Nieuwenhuis, te Utrecht.
 Mr. J. Domela Nieuwenhuis, te Groningen.
 Dr. D. C. Nijhoff, te Meerssen.
 W. Nijhoff, te 's Gravenhage.
 A. J. Nijland, te Utrecht.
 Mr. W. H. Nolens, te Rolduc (gemeente Kerkrade).
 R. P. J. Tutein Nolthenius, te Zutphen.
 M. Noordtzij, te Kampen.
 A. P. M. Van Oordt, te Leiden.
 J. Van Oordt tot Bunschoten, te Velp.
 Mr. J. C. Overvoorde, te Dordrecht.
 Mr. J. C. De Marez Oyens, te 's Gravenhage.
 Mr. R. W. J. Van Pabst van Bingerden, te 's Gravenhage.

Mr. A. A. Van Wulfften Palthe, te Oldenzaal.
 Mr. J. E. Van Persijn, te 's Gravenhage.
 Jhr. Mr. F. H. De Pestere, te Arnhem.
 Mr. P. Pet, te Groningen.
 Mr. N. G. Pierson, te 's Gravenhage.
 A. Pit, te Amsterdam.
 Dr. F. Pijper, te Leiden.
 J. R. Planten, te New-York.
 Ch. J. Polvliet, te 's Gravenhage.
 A. Winkler Prins, te Voorburg.
 Mr. H. P. G. Quack, te Amsterdam.
 J. C. W. Quack, te Ravenstein.
 Dr. L. A. Rademaker, te Nieuw-Hellevoet.
 Mr. D. Ragay, te Utrecht.
 J. C. Ramaer, te Rotterdam.
 Jhr. Mr. F. A. J. F. ridder Van Rappard, te Utrecht.
 J. De Ras, te Leuven.
 A. F. J. Reiger, te Keulen.
 B. Reiger, te Utrecht.
 Mr. W. A. Reiger, te Groningen.
 Dr. J. Reitsma, te Groningen.
 Th. graaf De Renesse, te Brussel.
 Mr. W. J. Van Welderen baron Rengers, te Leeuwarden.
 Jhr. B. W. F. Van Riemsdijk, te Amsterdam.
 Jhr. Mr. Th. H. F. Van Riemsdijk, te 's Gravenhage.
 Dr. P. H. Ritter, te Amsterdam.
 Jhr. Mr. J. Roëll, te 's Gravenhage.
 Dr. H. C. Rogge, te Amsterdam.
 A. A. J. Van Rossum, te Benschop.
 Mr. A. J. Royaards, te Amsterdam.
 Mr. G. Royaards, te 's Gravenhage.
 Mr. K. J. H. Royaards, te Utrecht.
 Mr. W. H. J. Royaards, te Utrecht.
 Mr. C. P. L. Rutgers, te Groningen.
 E. H. Rijkenberg, te Voorhout.

- F. Van Rijsens, te Groningen.
 F. H. A. Sabron, te Leiden.
 A. H. Sassen, te Helmond.
 Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, te Leiden.
 Dr. C. D. Sax Jr., te Boskoop.
 J. H. L. Van der Schaaff, te 's Gravenhage.
 Dr. H. J. A. M. Schaepman, te Rijzenburg.
 A. C. baron Snouckaert van Schauburg, te 's Gravenhage.
 H. D. J. Van Schevichaven, te Nijmegen.
 Jhr. Mr. F. J. C. Schimmelpenninck, te Renkum.
 A. baron Schimmelpenninck van der Oye van de Poll en Nyenbeek, te Utrecht.
 Dr. M. Schoengen, te Leeuwarden.
 L. Schouten Hz., te Utrecht.
 Dr. J. Schrijner, te Roermond.
 J. Schulman, te Amersfoort.
 L. Gilliodts van Severen, te Brugge.
 Dr. G. P. Seyn, te 's Gravenhage.
 Jhr. Mr. J. H. Hora Siccama, te 's Gravenhage.
 Mr. C. J. Sickesz, te 's Gravenhage.
 Mr. J. A. Sillem, te Amsterdam.
 J. C. Singels, te 's Gravenhage.
 Dr. N. J. Singels Az., te Utrecht.
 Jhr. Dr. J. Six, te Amsterdam.
 J. C. Van Slee, te Deventer.
 Mr. A. G. A. baron Sloet, te Dalfsen.
 Mr. J. J. S. baron Sloet, te Oosterbeek.
 Dr. D. A. Sloos, te Batavia.
 Dr. G. M. Slothouwer, te Rotterdam.
 Jhr. Mr. H. Smissaert, te 's Gravenhage.
 Jhr. M. P. Smissaert, te 's Gravenhage.
 J. F. Van Someren, te Utrecht.
 J. F. M. Sterck, te Amsterdam.
 W. P. Van Stockum Jr., te 's Gravenhage.

- Jhr. Mr. A. De Stuers, te Parijs.
 Jhr. Mr. V. E. L. De Stuers, te 's Gravenhage.
 Dr. P. H. Suringar, te Assen.
 W. O. Swaving, te Middelburg.
 Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet, te 's Gravenhage.
 Mr. A. Telting, te 's Gravenhage.
 J. C. Alberdingk Thijm, te Amsterdam.
 Dr. P. P. H. Alberdingk Thijm, te Leuven.
 Mr. G. Van Tienhoven, te Haarlem.
 Dr. G. Tjalma, te Veen (Noord-Brabant).
 A. Des Tombe, te 's Gravenhage.
 J. W. Des Tombe, te Utrecht.
 Jhr. W. F. Trip van Zoudtlandt, te Hattem.
 J. Trosée, te Nijmegen.
 W. J. Tuyn, te Edam.
 Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
 J. H. W. Unger, te Rotterdam.
 Dr. J. M. J. Valeton, te Amsterdam.
 Mr. I. B. J. N. ridder De Vanderschueren, te 's Gravenhage.
 Dr. J. S. Van Veen, te Arnhem.
 Mr. R. Van Veen, te Groningen.
 Dr. S. D. Van Veen, te Utrecht.
 H. C. Vegtel, te 's Gravenhage.
 Mr. H. S. Veldman, te Delft.
 B. P. Velthuysen, te Hertme en Zenderen.
 Dr. J. Verdam, te Leiden.
 Mr. P. VerLoren van Themaat, te Utrecht.
 A. Verwey, te Noordwijk.
 G. H. Veth, te Hilversum.
 Dr. H. Visscher, te Delft.
 M. H. Van Visvliet, te Middelburg.
 Dr. Th. Vlaming, te Warmond.
 Dr. G. Van Vloten, te Leiden.
 Dr. G. J. Vos Az., te Amsterdam.

- Dr. J. G. De Vos, te 's Gravenhage.
 Dr. W. C. A. baron Van Vredenburg, te 's Gravenhage.
 Mr. G. De Vries Az., te 's Gravenhage.
 R. W. P. De Vries, te Amsterdam.
 Mr. J. Van Walré, te Utrecht.
 P. M. H. Welker, te Numansdorp.
 H. M. Werner, te Brummen.
 Mgr. H. Van de Wetering, te Utrecht.
 Mr. G. Wicherlinck, te Zwolle.
 L. Wichers, te 's Gravenhage.
 Dr. C. E. A. Wichmann, te Utrecht.
 Mr. M. J. ridder Pauw van Wioldrecht, te Leersum.
 C. N. Wijbrands, te Amsterdam.
 Jhr. Mr. H. M. J. Van Asch van Wijck, te Utrecht.
 Jhr. Mr. L. H. J. M. Van Asch van Wijck, te
 Veenendaal.
 Dr. J. A. Gerth van Wijk, te 's Gravenhage.
 Dr. J. D. De Lind van Wijngaarden, te Utrecht.
 W. Wilde, te Katwijk.
 Dr. G. Wildeboer, te Groningen.
 M. G. Wildeman, te 's Gravenhage.
 Dr. H. D. Tjeenk Willink, te Haarlem.
 Dr. J. Te Winkel, te Amsterdam.
 Dr. J. Woltjer, te Amsterdam.
 Dr. J. A. Worp, te Groningen.
 Mr. G. Wttewaall, te Arnhem.
 Jhr. Mr. E. W. F. Wttewaall van Stoetwegen, te
 's Gravenhage.
 J. M. Wüstenhoff, te Sassenheim.
 G. E. V. L. Van Zuylen, te 's Gravenhage.
-

BIJLAGE B.

GENOOTSCHAPPEN, WAARMEDE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP IN BETREKKING STAAT.

Aachener Geschichts-Verein, te Aken.

Geschichts- und alterthumsforschende Gesellschaft
des Osterlandes, te Altenburg.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Académie royale d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

Historischer Verein für den Niederrhein, te Bonn.

Historische Gesellschaft des Künstlervereins, te Bremen.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique, te Brussel.

Société d'Archéologie de Bruxelles, te Brussel.

De Bollandisten, te Brussel.

Université royale de Norvège, te Christiania.

Düsseldorfer Geschichts-Verein, te Dusseldorp.

Bergischer Geschichts-Verein, te Elberfeld.

Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer, te Emden.

Historischer Verein für Stadt und Stift Essen, te Essen.

Verein für Geschichte und Alterthumskunde, te Frankfort a/M.

Verein für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung, te Friedrichshafen.

Société d'Histoire et d'Archéologie, te Genève.

Koninklijke Vlaamsche Akademie voor Taal- en Letterkunde, te Gent.

Geschied- en Oudheidkundige Kring, te Gent.

Oberhessischer Geschichts-Verein, te Giessen.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.

Historischer Verein für Steiermark, te Grätz.

Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde van Neerlandsch Indië, te 's-Gravenhage.

Algemeen Rijksarchief, te 's-Gravenhage.

Verein für Hamburgische Geschichte, te Hamburg.

Historischer Verein für Niedersachsen, te Hannover.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's-Hertogenbosch.

Verein für Thüringische Geschichte und Alterthumskunde, te Jena.

Redactie van de Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins (uitgegeven door de Badische Historische Kommission), te Karlsruhe.

Verein für Hessische Geschichte und Landeskunde, te Kassel.

Stadt-Archiv, te Keulen.

Görres-Gesellschaft, te Keulen.

Redactie van de Westdeutsche Zeitschrift, te Keulen.

Gesellschaft für Schleswig-holstein-lauenburgische Geschichte, te Kiel.

Alt-preussische Monatschrift, te Koningsbergen.

Société d'Histoire de la Suisse Romande, te Lausanne.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.

Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.

Königlich-sächsische Gesellschaft der Wissenschaften, te Leipzig.

Redactie van de Revue historique trimestrielle, te Lemberg.

Redactie van de Analectes pour servir à l'Histoire ecclésiastique de la Belgique, te Leuven.

Redactie van de English historical Review, te Londen.

Verein für Lübeckische Geschichte und Alterthums-kunde, te Lübeck.

Institut archéologique Liégeois, te Luik.

Société d'Art et d'Histoire du Diocèse de Liège, te Luik.

Universiteit, te Lund.

Institut Luxembourgeois, te Luxemburg.

Geschied- en oudheidkundig Genootschap in het Hertogdom Limburg, te Maastricht.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

Abbaye de Maredsous, te Maredsous.

Cercle archéologique, littéraire et artistique de Malines, te Mechelen.

Verein für Geschichte der Stadt Meissen, te Meissen.

Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, te Middelburg.

Königlich-Bayerische Akademie der Wissenschaften, te München.

Verein für Geschichte und Alterthumskunde Westfalens, te Munster.

Société archéologique de Namur, te Namen.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, te St. Nikolaas.

Historische Gesellschaft für die Provinz Posen, te Posen.

Historischer Verein für Oberpfalz und Regensburg, te Regensburg.

Limburg. Provinciaal Genootschap voor Geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst, te Roermond.

Reale Società Romana di Storia patria, te Rome.

Biblioteca apostolica Vaticana, te Rome.

Gemeente Rotterdam.

Verein für Mecklenbürgische Geschichte und Alterthumskunde, te Schwerin.

The Board for international Exchanges of the New-South-Wales-Government, te Sidney.

Akademie van Geschiedenis en Oudheidkunde, te Stockholm.

Historisch-litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs in Elsass-Lothringen, te Straatsburg.

Cercle archéologique de la Ville et de l'ancien Pays de Termonde, te Termonde.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben, te Ulm.

Universiteits-Bibliotheek, te Upsala.

Oneida historical Society, te Utica. (New-York.)

Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Gemeente Utrecht.

Redactie van het Archief voor het Aartsbisdom Utrecht, te Utrecht.

Smithsonian Institution, te Washington.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, te Weenen.
Institut für Oesterreichische Geschichtsforschung, te Weenen.

Harzverein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigerode.

Geschied-, taal-, land- en volkenkundig Genootschap, te Willemstad (Curaçao.)

Ortsverein für Geschichte und Alterthumskunde zu Braunschweig und Wolfenbüttel, te Wolfenbüttel.

Historischer Verein für Unterfranken und Aschaffenburg, te Würzburg.

Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, te Zwolle.

BIJLAGE C.

OVERZICHT VAN DEN STAAT DER KAS VAN HET GENOOTSCHAP.

REKENING VAN HET KAPITAAL. 1899.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo 1898	f 7279.71 ⁵	Nihil	f —.—
Aangekochte effecten	12172.50	Saldo	19452.21 ⁵
	<u>f 19452.21⁵</u>		<u>f 19452.21⁵</u>

REKENING VAN HET GENOOTSCHAP. 1899.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo 1898	f 5216.10	Drukkosten.	f 2492.44
Rente van het kapitaal	526.24	Papier.	493.60
Contributiën	3890.—	Schrijffloos	208.77
Verkoop Werken.	253.14	Overname boeken Leesgezelschap	69.82
Verkoop Bullarium	23.40	Contributiën aan Genootschappen	12.90
Legaat van Prof. R. Fruin	10000.—	Bindwerk	57.05
Contributiën Historische kaarten.	120.—	Assurantie-premiën.	27.80
		Amanuensis	50.05
		Bode	30.10
		Administratieve uitgaven	135.65
		Aangekochte effecten	12172.50
		Saldo	4278.20
	<u>f 20028.88</u>		<u>f 20028.88</u>

REKENING VAN HET LEESGEZELSCHAP. 1899.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo 1898	f 114.30 ⁶	Aankoop boeken	f 139.65
Contributiën.	152.—	Bodin	50.05
Verkoop boeken	69.82	Administratiekosten	15.58
		Saldo	130.84 ⁵
	<u>f 336.12⁵</u>		<u>f 336.12⁵</u>

BIJLAGE D.

LIJST

DER VAN JANUARI 1899 TOT JANUARI 1900
DOOR SCHENKING, RUILING EN AANKOOP

VOOR HET

GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN.

TEN GESCHENKE ONTVANGEN BOEKWERKEN.

a. VAN DE SCHRIJVERS.

J. H. Abendanon. Overschrijving van onroerend goed.

Joh. H. Been. Een zeemanszoon uit de 17de eeuw.

Ph. van Blom. Potestaten in Friesland.

M. G. de Boer. Een Nederlandsche nederzetting aan de Oyapock 1677.

——— Het verraad van Hendrik van den Bergh en de veldtocht langs de Maas (1632.)

Bern. J. M. de Bont. De Oude of St. Nicolaaskerk te Amsterdam.

M. de Borchgrave. Daniël de Borchgrave. (1550—1590.)

C. W. Bruinvis. Berooving van de R. C. kerk en pastorie te Spanbroek in 1766.

C. W. Bruinvis. Oude rechtstoestand der Men-
nisten in Holland.

——— Hendrik Nobbe.

W. P. Costerus Pz. Journaal in den jaare 1799
(over de landing der Engelschen en Russen in Noord-
Holland.)

L. M. Rollin Couquerque. Heksenprocessen te
Goedereede.

C. E. Daniëls, Feestrede (bij het 50-jarig bestaan
van den Geneeskundigen Kring te Amsterdam.)

——— E. Jenner.

F. Dülberg. Die Leydener Malerschule.

——— Das jüngste Gericht des Lucas van Leyden.

——— Die Persönlichkeit des Lucas van Leyden.

——— Altholland in Wörlitz.

H. Dyserinck. Overdruk uit: Ned. Indië onder
het Regentschap van Koningin Emma. (Marine.)

——— Nassau-stamboom. (Overdruk uit het Oranje-
nummer van het Marineblad.)

——— Reis van Z. K. H. Willem, Prins van Oranje
Juni—October 1855. (id.)

G. Edmundson. The Dutch power in Brazil. (Af-
druk English Historical Review.)

P. Frédéricq. La question des indulgences dans
les Pays-Bas au commencement du XVIe siècle.

——— L'enseignement supérieur de l'histoire.

James de Fremery. Dateeringen van graven
uit het Hollandsche Huis. (Met naschrift.)

J. J. Graaf. Oude kunst en grootkapitaal. (Over-
druk uit de Katholiek.)

F. A. Hoefer. De klokken in den toren der Boven-
kerk te Kampen.

E. Hubert. Les finances des Pays-Bas à l'avène-
ment de Joseph II.

P. H. van der Kemp. Raffles' bezetting van de
Lampongs in 1818.

P. H. van der Kemp. Hendrik Fagel's ontslag uit den staatsdienst in 1823.

——— Het verblijf van commissaris Van den Broek op Bali van 18 December 1817—24 Juni 1818.

H. C. Vos Leibbrandt. *Precis of the archives of the Cape of Good Hope.*

——— *Letters and documents received 1649—1662.*

——— *Resolutiën van den Commandeur en Raden van het fort De Goede Hoop. 1652—1662.*

Van der Lith. *Eene reclame voor J. L. C. Schroeder van der Kolk.*

E. Martin. *Beiträge zur elsässischen Philologie.* Herder und Goethe in Strassburg.

——— *Sprachverhältnisse und Mundarten in Elsass-Lothringen.*

Oskar Nachod. *Ein unentdecktes Goldland.* (Ein Beitrag zur Geschichte der Entdeckungen im Nördlichen grossen Ocean.)

Firma Martinus Nijhoff. *Catalogue de livres anciens et modernes concernant l'histoire des Pays-Bas.*

M. C. Nijland. *De stadhouders van Friesland.* (Afdrukken uit de „Sneeker Courant”.)

J. R. Planten. *The American sugar-Industry.*

——— *The rise of the Dutch Republic, condensed by W. E. Griffis.*

——— *The Mikado's empire by W. E. Griffis.*

——— *De grondwet van 24 en 31 Augustus 1898.*

Th. van Riemsdijk. *Notulen der 7de, 8ste, 9de bijeenkomst van Rijksarchivarissen.*

C. P. L. Rutgers. *Inventaris van het familie-archief van het geslacht Van Ewsum.*

Georges Salles. *L'institution des consulats.*

——— *Les origines des premiers consulats.*

——— *Une médiation des Protestants d'Allemagne.*

Aug. Sassen. *Muntwaarde te Hattem. 1460—1487.*

J. F. M. Sterck. De inventaris van „de Brieven, 't Silverwerck ende Juweelen doude Schutterie toebehoorende" a° 1569.

G. Mac Call Theal. Records of South-Eastern Africa. III.

——— Records of the Cape Colony. May 1801—February 1803.

L. Vanderkindere. Histoire de la formation territoriale des principautés Belges au moyen-âge. Tom. I.

——— Richilde et Hermann de Hainaut.

P. D. de Vos. De Latijnsche school te Zierikzee en hare rectoren van de eerste helft der XVIIe eeuw tot 1880.

G. H. van Borssum Waalkes. Een dagverhaal van Jhr. Johan Vegelin van Claerbergen omtrent de troubelen van het jaar 1748.

P. M. H. Welker. Das Archiv der familie Welcker.

A. Wichmann. Dirck Gerritsz. Ein Beitrag zur Entdeckungsgeschichte des 16ten u. 17ten Jahrhunderts.

E. Wolff. Studier rörande Göteborgs äldsta författning.

——— Förmyndare-ordning af den 10 December 1640 och dess källa.

P. J. Wijminga. Festus Hommius.

b. VAN OF DOOR DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, GENOOTSCHAPPEN, MAATSCHAPPIJEN ENZ.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken.

Publications de la Société historique et archéologique dans le Duché de Limbourg. Tom. XXXIV. N. S. Tom. XIV.

Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven. 1894, 1895, 1896, 1897, 1898.

Verslag omtrent 's Rijks verzamelingen van geschiedenis en kunst. XIX, XX.

Het Rijks-archief te 's Gravenhage. 1896, 1897, 1898.

Bijlage van het Jaarverslag over 1895. (De archieven der Collegien en Ambtenaren te Roermond.)

G. Busken Huet en J. S. van Veen. Verslag van onderzoekingen naar archivalia te Parijs.

Van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken.

Actes de la conférence de La Haye. (Droit International privé.) September 1893, Juin—Juillet 1894.

E. G. Lagemans. Recueil des traités et conventions. Tome XIV, 1e Livraison.

Actes et documents relatifs au programme de la conférence de la paix de La Haye. 1899.

Van het gemeente-bestuur van Edam.

Verslag over het jaar 1898.

Van de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage.

Verslag omtrent den toestand der Koninklijke Bibliotheek in 1898.

Van het Stedelijk Museum te Alkmaar.

Verslag. 1898.

Van de Bibliothèque Wallonne te Leiden.

Rapport. 1896—1897, 1897—1898.

Van de bibliotheek der Universiteit van Amsterdam.

Catalogus der handschriften. I.

Van het gemeentebestuur van Deventer.

De cameraars-rekeningen uitgeg. door Dr. J. de Hullu. 5de Deel, 1ste stuk, 2de stuk.

Catalogus der boekerij Duymaer van Twist.

Van het Provinciaal Museum van oudheden
in Drenthe.

Verslag aan de Gedeputeerde Staten over 1898.

Van het gemeentebestuur van Utrecht.

Verslag van den toestand der gemeente Utrecht. 1898.

Verslag van het voorgevallene in de gemeenteverzamelingen in 1898.

Van de Commissie van beheer over de verzameling van geschied- en oudheidkundige voorwerpen te 's-Gravenhage.

Verslag over 1898.

Van de Commissie voor het Lees kabinet
te Rotterdam.

40ste Jaarlijksch Verslag.

Van het Limburgsch Provinciaal genootschap
voor geschiedkundige wetenschappen, taal
en kunst te Roermond.

Limburgs Jaarboek. VI, 1—2, 3.

Van het Indisch Genootschap te
's-Gravenhage.

Verslag der Vergaderingen van 28 November 1898—
17 October 1899.

Naamlijst der Leden. (Mei 1899.)

Van Gedeputeerde Staten van Friesland.

Catalogus van de Buma-bibliotheek. Eerste en Tweede
vervolg.

Van de Commissie van beheer over het
Stedelijk Museum te Leiden.

Verslag over 1898.

Van de vereeniging Flehité te Amersfoort.

Verslag van de werkzaamheden der Vereeniging
over 1898.

Van de Numismatic and antiquarian
Society of Montreal.

The Canadian antiquarian and numismatic journal.
Third Series I, 4.

Van het Department of Agriculture
of the U. S.

North American Fauna. N° 14, N° 15. (Jumping mice.)

Public Museum of Milwaukee.

Fourteenth and fifteenth Annual Report.

Van de Holland-Society of New-York.

Yearbook. 1899.

Van het New-South-Wales-government.

Historical Records of New-South-Wales. VI, 1806,
1807, 1808.

RUILING VAN GENOOTSCHAPPELIJKE
WERKEN.

Altenburg. Geschichts- und Alterthumsforschende
Gesellschaft des Osterlandes.

Zeitschrift. XI, 2.

Amsterdam. Koninklijke Akademie van Wetens-
schappen.

Jaarboek. 1898.

Afd. Letterkunde. Verslagen en Mededeelingen,
4e reeks III, 1, 2.

Poemata (Leg. Hoeufft.) Pater
ad filium. Accedunt qua-
tuor poemata laudata.

Afd. Natuurkunde. Verslagen. Deel VII.

Verhandelingen.

Eerste Sectie. VI, 6, 7.

Tweede Sectie. VI, 3—5, 6,
7, 8.

Antwerpen. Académie Royale d'archéologie de Bel-
gique.

Bulletin (5me Série des Annales.) IV, V, VI.

Augsburg. Historischer Verein für Schwaben und
Neuburg.

Zeitschrift. 25 Jahrgang.

Batavia. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en
Wetenschappen.

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volken-
kunde. XL, 4, 5, 6; XLI, 1, 2—4.

Notulen. XXXVI, 2, 3, 4; XXXVII, 1, 2.

Register op de Notulen der Vergaderingen over
1889—1899.

Van der Chijs, Dagh-register. 1636, 1672.

Bonn. Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande.

Jahrbücher. Heft 104.

Braunschweig. Ortsverein für Geschichte und Alterthumskunde.

Braunschweigisches Magazin. 4er Bd.

Brussel. Société d'Archéologie de Bruxelles.

Annales. XIII, 1, 2.

Annuaire. 1899.

Brussel. De Bollandisten.

Analecta Bollandiana. XVII, 4; XVIII, 1, 2, 3.

Brussel. Académie Royale de Belgique.

Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie. 35e année 1—2, 3—12; 36e année 1—12; 37e année 1—2, 3—8, 9—12; 38e année 1—2.

—— Chartes de l'abbaye de S. Martin de Tournay.

Cartulaire de l'Eglise Saint-Lambert de Liège.

Annuaire. 1898, 1899.

Biographie nationale. XIV, 2; XV, 1.

Inventaire des cartulaires conservés en Belgique.

Compte rendu des séances de la Commission Royale d'Histoire. Ve Série, Tome VII, 3e Bulletin, 4, 5. VIII, 1—7, Bulletin.

Table générale du Recueil des bulletins, 3me Série, Tomes I à XXX.

Le livre des fiefs d'église de Liège sous Adolphe de la Marck.

Bulletins de l'Académie Royale. 1897, 1898, 1899.

Actes et documents anciens intéressant la Belgique.

Commentario del Coronel Francisco Verdugo de la guerra de Frisia.

Dusseldorp. Düsseldorfer Geschichtsverein.

- Beiträge zur Geschichte des Niederrheins. Jahrbuch XII.
- Elberfeld. Bergischer Geschichtsverein.
Zeitschrift. Jahrgang XXXIV.
- Emden. Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Altertümer.
Jahrbuch. XIII, 1—2.
- Frankfurt a/M. Verein für Geschichte und Alterthumskunde.
Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst. 3e Folge, 6er Band.
Mittheilungen über Römische Funde in Hedderheim. II.
- Friedrichshafen. Verein für die Geschichte des Bodensees.
Schriften. Heft 27.
- Genève. Société d'Histoire et d'Archéologie.
Bulletin. Tom. II, 2.
- Gent. Koninklijke Vlaamsche Akademie.
Catalogus van de Bibliotheek der Koninklijke Vlaamsche Akademie.
H. Meert. Onkruid onder de tarwe.
H. Temmerman. De moedertaal.
Johan Froissart's Cronyke van Vlaenderen
..... door Jhr. Mr. Nap. de Pauw. 1ste Deel.
Verslagen en Mededeelingen. Mei 1898—December 1898
- Giessen. Oberhessischer Geschichtsverein.
Mittheilungen. N. F. Bd. 8.
- Görlitz. Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften.
Neues Lausitzisches Magazin. LXXV, 1, 2.
Codex diplom. Lusatiae. II, 4.
- Graz. Historische Landes-Commission.
Veröffentlichungen. V—VIII.

VI. Bericht.

's-Gravenhage. Koninklijk Instituut voor de land-, taal- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

Naamlijst der leden op 1 April 1899.

Bijdragen. Deel VI, 1, 2, 3—4.

Hamburg. Verein für Hambürgische Geschichte.

Zeitschrift. Bd. X, 3^{es} Heft.

Hannover. Historischer Verein für Niedersachsen.

Zeitschrift. Jahrgang 1899.

Atlas vorgeschichtlicher Befestigungen in Niedersachsen. Heft V, VI.

's-Hertogenbosch. Provinciaal Genootschap in Noord-Brabant.

Handelingen. 1893—1897.

J. C. A. Hezenmans. 's-Hertogenbosch van 1629—1798.

Onuitgegeven bronnen voor de Geschiedenis van Geertruidenberg, uitgeg. door C. J. Mollenberg.

Innsbruck. Institut für Oesterreichische Geschichtsforschung.

Mittheilungen. XX, 1—3.

Karlsruhe. Badische Historische Kommission.

Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins.

N. F. Bd. XIV, 1—2, 3, 4.

E. Gothein. Johann Georg Schlosser als badischer Beamter.

Kassel. Verein für Hessische Geschichte und Landeskunde.

Zeitschrift. N. F. XXIV, 1.

Mittheilungen. 1898.

Keulen. Historischer Verein für den Niederrhein.

Annalen. Heft 67, 68.

Keulen. Stadtarchiv.

Mittheilungen aus dem Stadtarchiv von Köln. 29es Heft.

- Kiel. Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenbür-
gische Geschichte.
Zeitschrift. Band 28.
Register zu Band 1—20.
- Königsberg in Pr. Redactie der Altpreussische
Monatschrift.
Altpreussische Monatschrift. N. F. XXXV, Bd.
Heft 1—8; XXXVI, 1—4, 5—6.
- Lausanne. Société d'Histoire de la Suisse romande.
J. Gremaud. Documents relatifs à l'histoire du
Vallais. Tome VIII.
- Leeuwarden. Friesch Genootschap.
Verslag. 1897—1898.
- Leiden. Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.
Handelingen en mededeelingen. 1898—1899.
Levensberichten. 1898—1899.
D. C. Hesseling. Het Afrikaansch.
- Leipzig. Königlich Sächsische Gesellschaft der Wis-
senschaften.
Abhandlungen der philologisch-historischen Classe.
Bd. XVIII, 4.
Berichte über die Verhandlungen. 1898, (50er Bd.)
4—5; 51er Bd. 1—3.
- Lemberg. Redactie van het Kwartalnik Historyczny.
Kwartalnik Historyczny. Rocznik XII, 4; XIII,
1, 2, 3.
- Leuven. Redactie der Analectes pour servir à l'his-
toire ecclésiastique de la Belgique.
Analectes. 2me Série, XI, 2, 3, 4.
- Londen. Redactie van de English Historical Review.
English Historical Review. N° 53, 54, 55, 56.
- Lübeck. Verein für Lübeckische Geschichte und
Alterthumskunde.
Mittheilungen. Heft n° 8, 9—12; Heft n° 9, 1—2.
Bericht für das Jahr 1898.

- Zeitschrift. Bd. VIII, 1.
- Luik. Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège.
Bulletins. XII, 1.
- Luik. Institut archéologique.
Bulletin. Tom. XXVII.
- Lund. Universitet.
Acta Universitatis Lundensis. XXXIV, 1, 2.
- Madrid. Real Academia de la Historia.
Boletín. XXXIV, 1, 2, 3, 4—6; XXXV, 1—3, 4, 5, 6.
- Malines. Cercle Archéologique de Malines.
Bulletin. T. VIII.
- Maredsous. Redactie der Revue bénédictine.
Revue bénédictine. XV, 12; XVI, 1—4, 5—8—10.
- Middelburg. Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.
Archief. VIIIe Deel, 1ste en 2de stuk.
- München. Görres-Gesellschaft.
Historisches Jahrbuch. XX, 1—3.
- München. Königliche Bayerische Akademie der Wissenschaften.
Sitzungsberichte der philos. u. histor. Classe. 1898, II, 1, 2, 3; 1899, 1, 2, 3; 1899, Bd. II, 1.
- Münster. Verein für Geschichte und Alterthumskunde Westfalens.
Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Alterthumskunde. Band 56.
- Namen. Société archéologique de Namur.
Annales. XXI, 4; XXIII, 1.
- Neurenberg. Germanisches Museum.
Mittheilungen. 1898.
Anzeiger. 1898.
Katalog der Glasgemälde. 2e Auflage.
- St. Nikolaas. Oudheidkundige kring van het land van Waas.
Annales. XVIII, 2.
- Bijdr. en Meded. XXI.

Regensburg. Historischer Verein von Oberpfalz
und Regensburg.

Verhandlungen. 1er Band.

Rome. Reale società Romana di storia patria.

Archivio. XXI, 3—4; XXII, 1—2.

Rome. Biblioteca Apostolica Vaticana.

Studi e Documenti, anno XVI, 1—4; anno XVII,
1—4; anno XVIII, 1—4.

I codici Capponiani della biblioteca Vaticana.

Schwerin. Verein für Mecklenbürgische Geschichte
und Alterthumskunde.

Mecklenbürgisches Urkundenbuch. XIX Bd.

Jahrbücher und Jahresberichte. 63ster Jahrgang;
64er Jahrg.

Stockholm. Kongl. Vitterhets, Historia och Anti-
qvitets Academie.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. XIV, 1.

Tidskrift för Landmålsföreningen. 61—64.

Månadsblad. årg. 24.

Straatsburg. Historisch-litterarischer Zweigverein
des Vogesen-Clubs.

Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Litteratur
Elsass-Lothringens. XV.

Termonde. Oudheidkundige Kring.

Gedenkschriften. 2de Reeks, VII, 3.

L'Eglise collégiale Notre-Dame à Termonde et son
ancien obituaire.

Tongeren. Société scientifique et littéraire du Lim-
bourg.

Bulletin. XVII, 2.

Trier. Redaction der Westdeutschen Zeitschrift.

Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst.

Jahrgang XVII, 4; XVIII, 1, 2, 3.

Korrespondenzblatt. Jahrgang XVII, 12; XVIII,
1—3, 4—8, 9—10.

Ulm. Verein für Kunst und Alterthum in Oberschwaben.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. VIII, 1—4.

Utrecht. Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Verslag. 1898.

Aanteekeningen der sectie-vergaderingen. 1898.

L. M. Rollin Couquerque. Het aasdoms- en schependomsrecht in Holland en Zeeland.

Utrecht. Redactie van „de Katholiek.”

De Katholiek. Deel 116, 117.

Utrecht. Redactie van het Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht.

Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht. XXV, 3; XXVI, 1.

Washington. Smithsonian Institution.

Miscellaneous collections. n° 1170, 1171.

Annual report. 1896.

National Museum. 1897.

Weenen. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Archiv für österreichische Geschichte. Bd. 85, 86.

Weenen. Institut für österreichische Geschichtsforschung.

Mittheilungen. XX, Bd. 1. 5er Ergänzungsband, 2^{es} Heft.

Wernigerode. Harz-Verein für Geschichte und Alterthumskunde.

Zeitschrift. Jahrg. 32, 1^e Hälfte.

Register über die Jahrgänge 13—24.

Willemstad (Curaçao). Geschied-, taal-, land- en volkenkundig Genootschap.

Derde jaarlijksch verslag.

Würzburg. Historischer Verein von Unterfranken und Aschaffenburg.

Archiv des Historischen Vereins. 40er Jahrgang.

Zwolle. Vereeniging tot beoefening van Overijselsch regt en geschiedenis.

Verslag der handelingen der 82^e en 83^e vergadering.

Verslagen en mededeelingen. XXe stuk.

AANKOOPEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP.

a. AANKOOPEN VAN HET GENOOTSCHAP.

De Roever. Het leven van onze voorouders. Afl. 38—43.

De Bas, Prins Frederik en zijn tijd Afl. 28.

W. Pleyte. Nederlandsche oudheden van de vroegste tijden tot op Karel den Groote. 15e Afl.
(Gelderland. II.) Leiden 1899.

b. OVERGENOMEN VAN HET LEESGEZELSCHAP.

Archief voor Nederl. kerkgeschiedenis. VII, 3. 4.

Nederl. archievenblad. 1898/99, n° 3; 1899/1900, 1—3.

Neues Archiv für ältere Deutsche Geschichtskunde. XXIV, 2, XXV, 1. 2.

Bulletin historique et littéraire de la Société de l'histoire du protestantisme français. VIII, 2—12; IX, 1—3.

Bulletin de la Commission pour l'histoire des églises Wallonnes. VII, (2e Sér. II), n° 4.

Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem. XXIV, afl. 1—3, XXV, 1.

- Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde. Onder redactie van Nijhoff en Fruin. 3e R. X, 4. 4e R. I, 1, 2.
- Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1898.
- Rotterdamsch jaarboekje. 1899, 6^e Jaargang.
- Jahresbericht der Geschichtswissenschaft von Jastrow. XX, 1897.
- Mittheilungen aus der Historischen Litteratur. Red. F. Hirsch. XXVII, 2—4, XXVIII, 1.
- De navorscher. 1899, n° 2—12, 1900, n° 1.
- Oud-Holland. XVI, 4, XVII, 1—4.
- Revue belge de numismatique. 1899, 2—4. 1900, 1. 2
- Revue d'histoire diplomatique. XIII, 2—4. XIV, 1. 2.
- A. Vandal. L'Odyssée d'un ambassadeur. Les voyages du Marquis de Nointel (1670—1680).
- Revue historique. LXIX, 2, LXX, 1. 2, LXXI, 1. 2, LXXII, 1. 2.
- Nieuwe Drenthse volksalmanak. 1899, 17e Jaarg. en 1900, 18e Jaarg.
- Geldersche volksalmanak. 1900.
- Historische Zeitschrift von Sybel. XLVI, 3. XLVII, 1—3. XLVIII, 1—3.

1-165

KOOPMANSADVIEZEN
AANGAANDE HET PLAN TOT OPRICHTING
EENER COMPAGNIE VAN ASSURANTIE
(1629—1635).

MEDEGEDEELD DOOR

P. J. B L O K.

~~~~~

Het plan tot oprichting eener Compagnie van Assurantie, die de scheepvaart moest beschermen tegen de zeerooverij, in de eerste plaats der Duinkerkers, heeft vóór dertig jaren reeds de aandacht getrokken van den heer Brill, den onvermoeiden onderzoeker der onuitputtelijke schatkamer van het Archief van Hilten, den lezers van vroegere jaargangen dezer Bijdragen en Mededeelingen (resp. Kronijk) welbekend. Hij sprak over het plan in eene vergadering der Koninklijke Akademie van Wetenschappen ¹⁾, beschreef in het algemeen den loop der verhandelingen ²⁾ en drukte de hem uit het Archief van Hilten in handen gekomen stukken in de Kronijk van het Historisch Genootschap af ³⁾.

---

1) Versl. en Meded. Afd. Letterk. 1868, blz. 220 vlg.

2) Arend, Gesch. III, 4, blz. 794 vlg.

3) Kron. Hist. Gen. 1867, blz. 138 vlg.

Deze laatste uitgave sloot zich aan bij wat Aitzema in zijn onvolprezen verzamelwerk ¹⁾ reeds daaromtrent in het licht had gegeven. Het daar te vinden concept-octrooi met bijgevoegd advies ²⁾ gaven mij aanleiding de zaak nog eens opzettelijk te onderzoeken.

De Resolutiën der Staten-Generaal en die van Holland wezen mij weldra naar Amsterdam als zetel van het verzet, dat het plan opwekte. Daar toonde mij de hulpvaardige archivaris, mr. W. R. Veder, een bundel stukken, gemerkt L. A. 13 n° 7, waarin ik onmiddellijk een aantal adviezen pro en contra herkende, uitgebracht aan de Staten-Generaal, de Staten van Holland en de regeeringen van de zeer bij het plan geïnteresseerde steden Amsterdam en Haarlem. Met de door mij in de archieven van Amsterdam, Haarlem en Leiden gevonden gegevens en die uit de rijksarchieven in Den Haag en Middelburg was het mij nu mogelijk de geheele zaak te behandelen, wat ik deed in eene uitvoerige studie, sedert verschenen ³⁾.

De genoemde adviezen schenen mij, al is er ten slotte van de zaak zelve niets gekomen, belangrijk genoeg om ze aan het Bestuur van het Historisch Genootschap ter uitgave aan te bieden. Zij werpen een helder licht op den gang en den toestand van den Nederlandschen, resp. Hollandschen handel omstreeks 1630, dus in zijn bloeitijd; zij geven ons daardoor een goed inzicht in de voorwaarden, waaronder die handel zich ontwikkelde, de bezwaren,

---

1) I, blz. 841 vlg.

2) Dit blz. 849. In den aanstonds te noemen bundel in het Amst. Archief komen twee afschriften van dit advies voor, n.l. n° 3 en n° 15 aldaar.

3) Nijh. Bijdr. 4de Reeks, I, blz. 1 vlg.

waarmede hij te kampen had, de winsten, die de kooplieden behaalden, enz. Ook de nijverheid komt in deze adviezen, met name in de Haarlemsche, telkens ter sprake; ook daaromtrent vernemen wij vele bijzonderheden, die ons van te voren onbekend waren. Al behoeven wij de verzekeringen, ons hier gedaan, niet onvoorwaardelijk als zuivere waarheid op te vatten, wij kunnen ons uit deze stukken toch van een en ander eene juiste voorstelling maken. Een koopman heeft in den regel weinig neiging om zijn belang aan dat van het algemeen op te offeren, maar de beweringen pro en contra doen ons hier het middel aan de hand om eenige contrôle uit te oefenen.

Voor de kennis van den Oost- en West-Indischen handel behoeft men hier niet veel te verwachten: de nieuwe Compagnie zou in Europa en op de kusten van Afrika en Klein-Azië hebben gewerkt. Het is vooral de Oostzeehandel, die op de Levant en de Middellandsche zee, in het algemeen de vrachtaart in Europa, die toch eigenlijk de hoofdzaak bij den Nederlandschen handel dier dagen was, waarover men hier inlichting kan vinden; de concurrentie met Hamburg, met Frankrijk, Engeland en Denemarken, met de Vlaamsche fabrieksplaatsen komt telkens ter sprake; de reederij, de met het zeewezen in verband staande trafieken, de Haarlemsche bleekerij en linnen-nijverheid worden herhaaldelijk binnen den kring der beschouwingen getrokken; de toestand der admiraliteiten, die van het zeewezen in het algemeen, welks te kort schieten in den strijd tegen de Duinkerkers de aanleiding was tot het gansche plan, wordt meer dan eens behandeld. Van eene uitvoerige toelichting der zaak kan ik mij onthouden na de studie, waarop ik hierboven de aandacht meende te mogen vestigen en waarvan de hier

gepubliceerde stukken den grondslag vormden. Bij ieder der 12 nummers wordt verwezen naar de bladzijden dezer studie, die er betrekking op hebben; enkele noten tot inleiding bij ieder stuk en bij den tekst dienen in verband met die studie tot verduidelijking van de overigens voor zich zelf sprekende documenten. Bij de uitgave wordt de chronologische volgorde in het oog gehouden; in den bundel in het archief van Amsterdam zijn de stukken voorloopig genummerd naar de volgorde, waarin zij door den archivaris werden gevonden.

Ik mag deze korte inleiding niet besluiten zonder een woord van dank aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, die de uitgave wel wilden veroorloven; aan de heeren mr. Veder en dr. Breen, resp. archivaris en adjunct-archivaris van Amsterdam, benevens den heer dr. S. G. de Vries, bibliothecaris der Rijksuniversiteit te Leiden, die mij het gebruik dezer stukken gemakkelijk maakten; aan de heeren mr. S. Muller Fz., rijksarchivaris te Utrecht, en R. Fruin, rijksarchivaris te Middelburg; eindelijk aan de heeren W. Martin, doctorandus in de Nederlandsche letteren, en H. Cornet, beambte aan de Leidsche Universiteits-bibliotheek, die ze onder mijn toezicht voor rekening van het Historisch Genootschap overschreven.

De heer dr. Breen verplichtte mij zeer aan zich door het vergelijken der drukproeven met de origineele stukken, welker dikwijls onbeholpen taal zeer nauwkeurige correctie vereischte.

P. J. B.

I.

REMONSTRANTIE VAN EENIGE HAARLEMSCHE ¹⁾ KOOP-
LIEDEN TEGEN DE COMPAGNIE ²⁾.

Het is een oudt spreekwoordt, dat door wijs beleydt cleyne dinghen groot worden, waeraff dat onse lieve vaderlandt door Godts zeegen een merckelijke getuyge aff is. Want de gestaltenisse van Hollant in sich selven is niet anders dan veel wateren, duynen ende verdolven veenen, bovendien veele dijcken ende sluysen, soo jegens de zee als op de rivieren beswaert; derhalven dat d'innegesetenen in voortijden bij hunne graeven in de ommege­slagen contributiën werden verschoont.

Want sij en teelen maer een weynigh tarwe, rogghe, gerste, haver, ende beneffens dien andere aerdtvruchten, soo hennip ende vlasse, doch het hondert, segge het duysentste deel niet, 't geen d'inwoonders daeraff tot noodtruft behouven.

Sij en hebben mede noch goudt, silver, cooper, tin, loot, ofte ijsermijnen, veelmin wolle, zijde, catoen ofte gaerne, wijnberghen, rosijnen, specerije, cruyden, verwen, off teelen yet besonders, dat tot

---

¹⁾ Zie beneden, blz. 17.

²⁾ Bundel Amst. Archief (L. A. 13, n° 7), n° 9. Uit de Res. Burgem. Haarlem dd. 24 Febr. 1629 (archief Haarlem), blijkt, dat toen daar reeds eene „remonstrantie bij andere kooplieden (dan de door Burgem. thans ter line van advies met een onderzoek der zaak belast) deser stadt daertegens gedaen ende aen de heeren (Burgem.) in geschrifte overgelevert” was. Hoogstwaarschijnlijk was dat deze remonstrantie, die dan van Jan. of Febr. 1629 zou zijn. Buiten op het stuk staat alleen: „Vertooninge contra de Camer van Assurantie.”

coopmanschap magh ofte kan genaempt werden, mitsgaders alle Oostersche waeren, hier te lang te verhalen. Alleenlijcken dat sij meest hebben is hun practijcke van navigatie ter zee, soo op verre als nabijgelegen landen, alwaer dat zijluyden haelen verscheyden waren ende stoffen, welcke stoffen de inwoonders, die veel ende subtiyl zijnde, met hunne handtwercken verarbeyden, ende alsoo door de navigatie de voors. manufacturen brengen ofte voeren op verscheyden oorden, mits alsoo makende veeltijts retour heen ende weder; boven dien d'inwoonders ter zee geneyght zijnde ende het landtschap, in sich selven nu een magesijn van coopmanschappen der geheeler wereldt bijna geworden zijnde, bijcans bequaem, omme meest met alle winden met scheepen uyt ende inne te varen.

Staet dan nu ter tijdt tot de behoudenisse desselfs besten wel te letten, te meer alsoo bij eenighe particuliere versocht werdt, voorgevende omme op te rechten een Camer van Asurantie, nietjegenstaende onse voorsaten tot noch toe altijd zorghvuldich zijnde geweest de commertie zeer weynigh ofte niet te beswaren, exempelen nemende eerstelijcken aen de stadt Rochelle, ten tijden als den E. Coning van Vranckrijk op alle sijne havenen sware lasten stellende, ende Rochelle, als wij, een vrije republijcque zijnde, ¹⁾ zeer weynigh off niet van de commertie genietende, is meest al den handel van Vranckrijk aldaer gecomen.

Ende insgelijcx Philippus den II van dien name,

---

1) Dit ziet dus op den toestand van La Rochelle in de Hugenooten-oorlogen na den vrede van St. Germain (8 Aug. 1570), toen het „place de sûreté” werd, wat het bleef tot de capitulatie van 28 Oct. 1628.

Coninck van Spaignien, omme de stadt van Sivilien metten handel meer te beneficeeren ende de stadt van St. Lucas ¹⁾ eensdeels daeraff te ontblooten, hebbende aldaer in den thol thien p(ro) cento verhoogende. Maer door den goeden raedt van eenige Hollanders aldaer zijnde, aen den Hertoghe van Sint Lucas gedaen, alsoo dat hij alle de goederen op sijne havenen comende, latende desselffs op een derde prijseeren, soo is den handel tot St. Lucas gebleven ende den voors. thol van thien p(ro) cento tot niet gelooopen.

Dat meer is, denselven Coninck den handel van granen in den jare 1557 tusschen d'Oosterlingen ende de Nederlanden voor 24 gulden p(er) last aengegaen ²⁾, nietjegenstaende, omme de voors. Nederlanders van weghen hunne landtbouw ende navigatie te preserveeren, den Coninck de granen van het inncomen met 10 p(ro) cento beswarende, soo en konden d'Oosterlingen beneffens dese landen niet marckten, zijnde met hunnen handel van granen achtergebleven, waeraff het Oosters huys tot Antwerpen ons een gedencken gheeft.

Den E. Coninck van Denemarcken heeft sijne meeste incompsten van den thol van wegen het uytgaen der ossen ende de vreemde, die de Zont

---

1) San Lucar. Vgl. over den handel van Sevilla in de 16de eeuw en de daar betaalde lasten: Ranke, Die Osmanen und die Spanische Monarchie, S. 309; Häbler, Die wirtschaftliche Blüte Spaniens im 16 Jahrh. (Jastrow's Hist. Unters.), Berlin 1888, S. 69, 75, 79, 164. Over de tollën, aldaar S. 76.

2) Vgl. over de lasten op den Oostzeehandel in Denemarken het pamflet: Klaer Bericht (van 1630), bij Aitzema I, blz. 1042.

passeeren, mitsgaders die op Wardhuys ¹⁾, Colmgraeff ²⁾, om den Noordt ofte daeromtrent handelen; maer sijne onderdanen werden aldaer ende op sijne havenen ende stroomen verschoont.

Den E. Coninck van Engelandt en Schotlandt, stellende seer weynigh ofte geene costume van inncomen op de ongewrochte stoffen ende waren, maer wel op de gewrochte stoffen voors., principalijcken daer sijne ondersaten, die veel zijnde, hun mede kunnen ende noch daghelijcx meer leeren geneeren ³⁾, blijkende daerdoor, dat se verscheyden manufacturen betercoop als de vreemde moghen uytbrengen, ja maken kunnen, als wel onse republijcque, soo van lijnbanen oft touwslaen, spellemaken, Engelsche bombazijnen, mitsgaders andere Hollandsche weverijen, daer sy nu langs hoe meer verscheyden coninckrijcken ende republijcken, bij ons eertijts gemaect ende hun toegevoert, nu selfs mede stofferen ende dan door de premy ⁴⁾ noch meer sullen, ja bovendien andere neeringhen, hier te langh te verhalen.

Hare E. Groot Mogende voor eenige jaren ⁵⁾ interdicerende alle innegesetenen deser landen, eenige touwwercken, soo cabels, anckers, masten, ofte amonitie van oorlooghe, te brengen ofte te voeren uyt dese landen ondert resort van des Coninex van Spaignien gebiedt; maer de Coninck van Engelandt

1) Vardöhuus in Noorwegen aan de IJszee.

2) Colmogro aan de Dwina, bij Archangel.

3) Over de opkomst van den Engelschen handel onder Jacobus I, vgl. S. Muller Fz., Mare Clausum, blz. 37 vlg., 207 vlg., 220 vlg.

4) Namelijk die, welke door de Assur. Comp. verlangd werd.

5) Vgl. Aitzema I, 153, plakkaat dd. 1 April 1622.

ende Denemarcken met verscheijden Oostersche steden binnen hare landen de stoffen van hennip aldaer teelende, hebbende verscheijden meesteren, hun opt touwslaen verstaende, uyt dese landen aldaer getrocken, bovendien aldaer betercoop gemaect ende met de masten beneffens de anckers ende amonitie voors. naer Spaignien ende elders gevoert, soodoende ons die neringe eensdeels beneffens d'andere bijcans al ontvreemt, late staen als hier noch premien ende andere lasten coomen zullen.

Omme dan te voorcomen diversie van neeringe, dient voor al de commertie ende stoffen met de navigatie niet meer beswaert, ofte zullen soodoende in ander landen noch meer gediverteert werden, maer waer noodiger verlicht te geschieden.

Reden is dese: De navigatie soo van Franschen, Engelschen, Schotten, Oosterlingen ende alle andere zullen altijd beneffens onse scheepen op dese onse havenen ofte stroomen leggende, lichtelijcker hunne inneladinge becomen als wel d'onse, omme reden dat niet alleen hunne scheepen, maer oock hunne innegeladen commertie, beyde van de asurantie bevrijt zijnde, connen alsoo consequentelijck betercoop varen als wel onse Hollanders.

Men mochte seggen, dat die landen oft republijcquen soo goetcoop ter zee niet konnen equiperen als dese onse landen ofte republijcquen. Doch genomen het ware alsoo, laet dan de premien ofte asurantiegeden van alles affgaen, bemerckt wat de conquesten wesen zullen.

Want de scheepen varende naer Noorweghen ofte

Oostlandt, betalende op hunne heenreyse de gestelde premy, welcke reysen den meestendeel met ballast ofte somtijts met wat haring, doch om een cleyne vracht gedaen werdt, wat premy kan daer-
aff, soo veel het hol van de scheepen aengaet, gedragen werden? Ende ginder zijnde, staende echter niet schoonder omme geladen te werden als andere schippers, aldaer ofte elders 'thuys behoorende, de premy niet subject zijnde, ergo ten besten comende een geladen reyse op de reyse met premy beswaert. Dat meer is, de scheepen van hier te lande uytgereedt zijnde, hun premy hier te vollen betaelt hebbende ende in Oosten ofte Westen gearriveert zijnde, ende bij gevalle een doorgaende ¹⁾ reyse aldaer becomende ende de Engde ofte de Noordt-zee passerende sonder dese landen aen te doen, zullen echter subject zijn de veyling ofte de premy te betalen, daer de vreemde aff zullen bevrijt wesen.

Staet daeruyt niet te verwachten, dat onse varentvolck hun dan zullen moeten vertransporteeren naer Embden, Breemen, Oostlandt, Vranckrijk ofte Engelandt; immers daer het hun best ende goet duncken sal? Alsoo genietende de vruchten, die de inwoonders aldaer zijn genietende, gelijk noch desen voorleden winter gebleken is ende noch daghe-lijcx gebeurt, dat d'Oosterlingen, Hamborgers ende die elders 't huys behoorende, uit Spaignien ende daeromtrent rijckelijcken geladen tot Amsterdam ende hier te lande gearriveert zijn, sonder yet meer subject als ordinaris. Besiet op de Mase ende elders,

---

1) D. i. met nieuwe lading naar elders, niet dadelijk naar de Nederlanden terug.

hoe onse Hollandtsche scheepen aen de wal leggen; d'Engelschen, Franschen ende andere hebbent vaerwater meest al in, doende dickmael hunne reyse lossende ende ladende, comende weer op de Mase voors. als d'onse na de convoy wachten, welke wachten alsoo geen minder plaets sal grijpen bij de Camer van Asurantie, omme reden dat onse coopvaarders benefens hare scheepen met vlooten volgens de lijste, na het welgevallen van de asureerders gemonteert, zullen moeten varen.

Insgelijckx sullen mede veel coopluyden hier te lande woonachtich, bij gebreke ofte manckementen van vreemde vrije schippers, in Oostlandt, Vranckrijk ofte elders thuyt behorende, hunne coopmanschappen tot hunne schade van weghen de premij als anders moeten scheepen in Hollandtsche onvrije schippers, de premij subject zijnde, ende omme te ontgaen de menighvuldige quellinge ende vexatie van de Camer van Asurantie met den aencleven van dien, hier te langh te verhalen (veele oorsake nemende); gelijckt gebleken is bij het constrict plaet, door eenighe onervaren, geene natureelen deses landts, ten tijden Lijcester te wege gebracht, ende van de Engelschen met ons, 1586, ter zee gevordert, dat veele coopluyden, factoor, schippers ende reeders uyt dese landen vertrocken, waerover dese landen in haere neringhen, commertie ende navigatie in soo grooten verloop gecomen zijnde, dat se in een jaer meer schade diesaengaende geleden hebben, dan in twaelf jaren te vooren ¹⁾. Soodat te vree-

---

1) Hierbij is op den kant aangehaald: Van Meteren, lib. 13; Bor, lib. 21 fol. 63. Vgl. over dit alles: Fruin, Tien jaren (5de uitg.), blz. 195.

sen is, dat alsdan oock weer veel coopluyden met hunne gevolgen genoodtsaecht zijnde te vertrecken, daer wel veel van de gemeente mochten volgen; want, daer een aes is, comen de arenden.

Men mochte seggen, haer **E. E.** Groot Mogende en zullen niet staen te lijden, ofte zullen alle vreemde schippers in Oostlandt, Engelandt, Vranckrijk ofte in andere landen 't huys behorende, op dese onse havenen ofte stroomen comende omme gelost ofte geladen te werden, hunne scheepen ende waren met soodanige lasten dan te beswaren als die scheepen ende waren van haer te lande gescheept ofte uytgereedt zijnde. Wel is waer, 't kan gheschieden; maer besiet, off die coninckrijcken ende vrije republijcken, daer soodanige schippers ofte waren 't huys behooren, ons met gelijcke munt niet en zullen betalen. Ergo, van arger tot arger.

Een kleyne gelijckenisse: ofte de **E. Heeren Staten** van Hollandt ende West-Vrieslandt verstonden de pacht van de bieren, gaende van de stelling van twee str. p(er) ton ten laste van de brouwers opgeheven, te verhooghen van de twee str. op twee gulden de tonne, soo en souden dese bieren, gaende van hier in de naestgelegen provintien, met twee gulden hoogher beswaert zijnde als hunne innegebrouwen bieren, soodat hunne sesse gulden bieren soo goetcoop als wel onse acht gulden door de verhooginge aldaer eeven deuchdigh kan gedroncken werden, soo en souden onse bieren met haer niet kunnen marckten, maer mosten noodtsakelijcken onse bieren 't huys houden. Nu genomen de **E. E.** Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt verstonden, dat men hunne bieren met gelijcke twee gulden p(er) ton soude beswaren, soo souden wel

hunne bieren, aldaer te lande voor sesse gulden gebrouwen, hier te lande vercocht werdende, op acht gelijke gulden comen te staen. Stonden dan hier te lande sij met hun ende wij [met] onse bieren in coop ende deucht eeven schoon, echter de nabuyrige provincien verstonden ons mede met gelijke munte te betalen met gelijke verhooginge, soo soudent hunne sesse gulden bier aldaer gebrouwen soo goetcoop als onse bieren van thien gulden, in gelijke deucht kunnen gedroncken werden. Ergo, van arger tot arger, als vooren.

De Compagnie sal de scheepen, gaende naer Marcylien, Theolon, Genea, Livorne, voor thien, ende op Venetien voor derthien p(ro) cento, voorts alle andere plaetsen volgens de lijste in advenant verasureren, ende dat soowel op schip als goetd. Veele duncken dat het een onlijdelijken last is voor onse republijcke, soowel voor reeders, schippers als coopluyden, ten ware datter geen middel en ware omme aldaer te comen, dan ja. Daer gaen veel coopmanschappen van hier over landt naer Italien, ende van aldaer hier te lande, ende noch meer als Duytschlandt in vreden was. Ofte meynt de Compagnie, dat de Straet, Spaensche, Oost ende Noordt Zee, als den Coninck van Denemarcken de Zont, vrij eygen is, gelijk d'Engelsche met de Hollanders ten tijde Lijcester 1586, als geseyt is, hun poogden te weren, ofte dat hunne nabuyrige rijcken ofte republijcquen geen varentvolck en hebben omme de Straet te vinden, als onse Hollanders? Ja misschien wel eer, want onse Hollanders de Straet maer omtrent veertich jaren bevaren hebben; d'Oosterlingen, Eembdersche ende alle andere hunne nabuyren hebben stierluyden genoch. Laet dan de scheepen, aldaer ende elders 't huys behoorende,

sonder premij varen ende Hollandtsche ende andere goederen met geen bedwonghen premij inneladende, voortvarende ende 5, 6, 7, 8, ja 10, 12, en 13 p(ro) cento opt schip ende goet besparen, soo sullen de schippers met Gods hulpe goede vracht maken, den coopman beter gewin hebbende. Want werden veel coopmanschappen van hier na de Straet ende elders gesonden, daer qualijk 6, 7, 8 p(ro) cento, ja op Engelandt, Vranckrijck als op Oostlandt veel minder als de premij is overschietende, te buyten staende alle haverye van banckeroeten ende meer, soude dan de Compagnie altijd de premij voor seker ofte vooraff hebben, sal den coopman, reder, ende schipper genoodtsaecht zijnde te vertrecken ofte stil te sitten, den schipper soo men seyt het ancker bij de cat leggen.

Voorders soeckt de Compagnie aen haer te behouden al den handel van de gantsche streeck van de landen van Africa, beginnende van Tropicus Cancrī langs de cust van Barbarien, voort na de geheele cust van Alexandria, meest al den Levantschen handel, ja tot Smirnen incluys, uytgesondert vier ofte vijf plaetsen hiervooren gheroert, in allen schijne off die landen te vooren noch onbekent ofte bij haer opgedaen waren, ofte ten minsten onder 't gebiedt van den Coninck van Spaigien stonden; nietjegenstaende wij beneffens andere rijcken tot noch toe vrij gevaren ende gehandelt hebben ende noch behooren, niet minder onvrij geacht zijnde als andere, principalijcken van die, die hun voor beschermers ofte verasuradeurs van de vrijigheyt van het vaderlandt pooghen te wesen, daer wij, als al de wereldt bekend is, om de vrijigheyt in 't gemeyn sooveel geleden ende uytgestaen hebben, ende dat bovendien die bij

ons innewoonen ¹⁾ ende beneffens andere innegesetenen onder één bescherminghe staen, boven ons in dien deele te willen heerschen, ende niet alleen over ons maer bijna de geheele werelt van die vrije vaert ende handel te ontblooten.

Besiet de West-Indische Compagnie: vermoghens den octroye bij Haere E. Groot Moghende verleent, interdicerende ende uytsluitende alle innegesetenen deser landen, buyten de Compagnie soorterende, van niet te mogen equiperen, te varen ofte te handelen op Brasijl, Genea ofte die landen daeromtrent gelegen, nietjegenstaende d'Engelschen ende alle andere op Genea vrij varen ende trafijcqueren mogen, welke konnen consequentelijcken verscheyden waren betercoop aldaer brengen, die sij eertijts hier te lande plachten te coopen, ons nu alrede beginnen voorbij te gaen ende dan noch meer zullen, exempel de Slesier lijwaten ¹⁾, die hier te lande over Hamborgh niet alleen gehaelt ende hier gebracht, maer ooc gebliect werdende, nu tot Hamborgh ende in Engelandt geblieckt ende van de Engelsche naer Genea gebracht, ontblootende alsoo Hollandt niet alleen van de vruchten van het inne ende uytgaen, maar bovendien van de consumptie van het bliec-

---

1) Dit ziet blijkbaar vooral op de hierheen gekomen Vlamingen en Brabanders, onder wie groote voorstanders waren der monopolistische compagnieën. Het denkbeeld eener gedwongen Assurantie-Compagnie schijnt het eerst te berde gebracht te zijn door den vreemdeling Melchior de Moucheron in 1617. Vgl. mijne studie in Nijh. Bijdr. Vierde Reeks I, blz. 14. De Antwerpenaar Usselinckx was de groote man der compagnieën van dien tijd.

2) Vgl. daarover Zeitschrift für Social- und Wirtschaftsge-schichte I, S. 318 ff., waar eene studie van Brentano over de Silezische linnennijverheid. Ook aldaar II, S. 241 ff.

ken, tot desselffs conform de Camerix-doecken, ende dan noch meer zullen, als de Camer van Asurantie op Hamburgh a 2½ p(ro) cento ofte daeromtrent stat grijpen sal.

Maer 't schijnt, dat de Compagnie niet alleen eenighe der ingesetenen deser landen van de vrije Straetsche vaert souckt te ontblooten, maer alle andere, als geseyt is. Integendeel sal nu al de werelt oordeelen, dat wij, nu groot geworden zijnde, al de wereldt met de geheele zeen soucken te dwingen; staet te verwachten, dat niet alleen de Coninck van Spaignien, onse vyandt nu zijnde, maer meest alle coninckrijcken, vorstendommen ende republiiquen onse vijanden met hem zullen werden, ende wij soodoende in de aldergrootste miserie ende ellende met een geballast schip van oorloge ende gepropt landt van menschen, daertoe soo meenighe vroomme ziele, die eertijts hun vaderlandt verlaten hebbende, hier eerlijck sittende, jammerlijcken te geraken, exempel nemende aen den tegenwoordigen Keyser, die gantsch Duytschlandt na sijn voorneemen sochte te dwingen, hebbende sich veel vijanden verweckt, soodat hij met het huys van Oostenrijk in veele ellende zijnde vervallen. Dat mede die coninckrijcken ende republijcken, nu onse vrienden zijnde, lichtelijcken sware aresten, brieven van marcke ofte representie jegens ons soudē verleenē. Besiet alrede Engelandt met onse Oost-Indische Compagnie, ende de stadt van Rochelle, wiens beste vrienden, hunne grootste vijanden geworden zijnde, lichtelijcken onse havenen ende stroomen, dat Godt verhoede, versparren ende soo allengskens den Hollandtschen leeuw sijn clauwen wat affvijen, soodoende de Camer van de Admiraliteyt sonder incomen sitten, de Camer van

Asurantie een gat krijgen, bovendien het gantsche landt van wegen sijne coophandel ende navigatie, 't welck sijn macht is, tot niet loopen sal; want veele honden is een haese sijn doodt.

Nu daerentegen schijnt, dat door eenighe coopluysden, goede patriotten ¹⁾, bij haere E. Groot Mogende vertoont werdt de noodtsakelijcheit van een Camer van Asurantie tot behoudenissee van de commercie ende navigatie, mitsgaders de weeringe der Duynkerckers ende andere roovers ter zee, in alle schijne ofte de clachten geresen waren uyt de name van het corpus van alle ofte den meestendeel der coopluysden alhier int gemeyn. Ofte het geschiedt omme het gemeen besten ofte anders, laet ick de verstandighe oordeelen.

'T is seker, dat door de coopluysden deser stadt Haerlem onse stadt een van de principaelste coopsteden vant landt kan en magh door Godts zeghen naest Amsterdam gerekent werden, ten aensien van hare commercie, soo van uytnementheit van fijne ende andere lijnwaten als anders, al de werelt door bekent ende ooc gesonden, bovendien met veel perryckels te zee als van de rovers onderworpen, — echter int gemeyn niet en kunnen verstaen tot eenen nieuwen Kamer van Asurantie, gevende voor reden, dat tot Amsterdam wel van oudts ende noch op dese tijdt elck vrij zijnde naer sijn goetduncken ende welgevallen onbedwongen magh verasureren, beneffens dien goede politie ende wetten bij de hooghe overheit ten dienste van de lande daertoe gestelt, noch-

---

1) Spottende toespeling op de toelichting der voorstellers bij het ontwerp, die zich deze qualificatie toekennen. Vgl. Kron. Hist. Gen. 1867, blz. 141.

tans bevindende meer profijt ende avontuyr bij de risico ter zee te loopen als bij de tegenwoordighe vrije Amsterdamsche asurantie, late staen de bedwongen, soo en behooren de coopluysden in dien deele sooveel d'assurantie belangt vrij te wesen, want wij alle de werelt door voor vrije Nederlanders zijn bekend.

Comende nu tot de handtwercken ofte manufacturen, die alhier meest uyt vreemde beswaerde stoffen nu gemaect werdende, ende echter niet wel kunnen beneffens andere nabuyrige rijcken marckten, want die van Rijsel, Valenchijn, Doornick, Canott ¹⁾, Camerick, Brugge, Hondtschooten, Oudenaerde, Gent ende Cortrijcke, ja meest al de landen buyten ende onder 't gebiedt van de verheerde Nederlanden soorteerende, kunnen veel manufacturen wel 6, 8, 10, 15 ende meer p(ro) cento betercoop betuyghen als wel dese onse vrije Nederlanden, omme reden dat se aldaer betercoop lijftocht, minder belastinge in de consumptie hebben; bovendien de stoffen in hare landen winnende; dat meer is hunne manufacturen, die sij nu dese weynige jaren poogen beter ende meer te maken, gelijk de bevindinge leert, dat se mede noch hunne waren tot Duynkercken inneladen in schippers tot Duynkercken 't huys behoorende, ende varen daermede naer Vranckrijck, Engelandt, ja tot Spagnien toe. D'ander werden over landt gevoert na Amyen, Ardres over de Somme, soo voorts na Calis, Diepen, Rowaen op de naeste welgelegen Fransche havenen, eertijts niet toegelaten dan met groote lasten, daeraff nu bevrijt zijnde, ende aldaer inneladende aen Franschen,

---

1) Quesnoy: Kenoet in de bronnen uit de 14de eeuw, b. v. de Rekeningen der Grafelijkheid van Holland, passim.

Engelschen ende andere vrije scheepen de perijkelen van de Duynkerckers niet subjeckt zijnde, voorbijgaende de Zeeuwen, Hollanders ende Vriesen, die voortijts heen ende weder rijckelijcken geladen zijn, dan noch meer ledigh thuys comende ende echter de premij subject zijnde.

Bovendien brengen alsoo deselve manufacturen hier te lande met alsulken abundantie, dat hier veel coopluysden beginnen stil te sitten, de ambachtsman sien verlooren gaen; soodat geschapen is, ingevalle daer noch op onse manufacturen beswaringe is comende, tot een quaet eynde te werden, ja veel duysent menschen tot verderff te geraken.

Ja, dat meer is te beclagen, sij beginnen veel manufacturen te scheepen, ende alsdan noch meer zullen op de voors. havenen in vrije schippers voors., en voeren die niet alleen in onse vrije republike maer voeren se in Denemarcken, Oostlandt, Noorweghen ofte daeromtrent, aldaer vercoopende ende oock voor andere waren vermangelende, ende brengen die waren alomme ende ter plaetse, daer wij van hier onse coophandel als een magesijn gehadt hebben, sijluyden nu door de vrije schippers innegeladen zijnde, vice verso (sic) daer voeren, brengen ende halen, ons landt voorbijgaen ende dan noch meer sullen, ende wij nu noodtsakelijcken beginnen ende dan noch meer zullen met onse waren ende scheepen moeten 't huys blijven, want connen aldaer met haer niet marckten van weeghen de vrachten, premijen ende hunne waren betercoop, als geseyt is, betuyghen.

Hoe soudén wij dan onse Haerlemsche lijwaten ende andere Hollandtsche als Amsterdamsche, Leyt-

sche, Delphsche, Goutsche, Schoonhoofsche, Ouwatersche ende andere manufacturen, hier te lande veel gemaect, meer kunnen beswaren, die nu bij eenige vermogende ter liefde van veele onvermogende meestendeel tot schade gereedt, gemaect ende altemet om een cleyn gewin vercocht werdende, die men al de wereldt door nu betercoop kan maken, ende dan meer van wegghen de premy sal kunnen, als hier te lande. Nu, genomen de hooghe machten deser landen verstonden te geschieden, soo en kan 't vermoghen, dat is 't gemeen beste van 't landt, sulcx niet verdragen, want schade verbant alle neringen, gelijk geweldt alle wetten.

De coninckrijcken van Vranckrijck, Engelandt, Schotlandt, Denemarcken, Poolen, Zweeden, Muschovien ende meer andere republijcken, die de monarchie eensdeels absoluyt, eensdeels gelimiteert representeren, vermogen op hare havenen ende stroommen soo int uytgaen als innecomen de goederen in den thol ofte andersints te beswaren, soosals het haer E. E. te raden dunckt; want die coninckrijcken ofte republijcquen zijnde soodanigh, dat se van den overvloed hun vruchten (ofte des anders behoeften als ons) ende andere rijcken laten halen ende toevoeren. Exempel den E. Coninck van Engelandt, de coolen costende elff schellingen, ende hij stellende daerenboven noch derthien schellingen van costuym ofte uytgaen; den E. Coninck van Zweden, stellende eens voor desen 40 rijcxdaelders, daernae eens 27 gulden opt last rogge; soo voorts andere rijcken hunne waren in advenant, hier te lang te verhalen; 't welck in onse republijcke geen plaets can hebben, soo int begin van desen is geroert. Want niet kan yet gheven, ten ware wat scheepsballast, die menighmael tot costen werdt gelost, ofte wat boter ende

case, die hier door de veelheit der menschen wordt geconsumeert, bovendien van elders gebracht ende uyt Vrieslandt jaerlijcx veel getrocken.

De E.E. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, niet meerder ten herten nemende dan den welstandt van hun vaderlandt, bestaende mees-tendeel in navigatie, commertie, oock 't maken van manufacturen, tot noch toe zorghvuldigh zijnde geweest tot verhoedinge van diversie van hare neeringe in hare nabuyrige provintien, blijkende aen de brouwerije, panneluyden, calckovens, de stoffen van de branderije der gebrande wijnen, ongewrochte zijden ende veel andere dingen meer, desselfs altijd verschoonende sooveel alst lijdelycken is, ende dat noch jegens die provintien, die nochtans met ons in een verbont staen, eenerley vijandt hebbende, soo behoort men dan nu te waken voor diversie van neeringe, jegens die, die ons neeringe vijandt zijnde, bovendien altijd jelours zijnde geweest, ende noch altijd pooghen, omme ons van onse neeringe ende commertie, 't zij bedeckt ofte onbedeckt, te ontblooten, daer de exempelen veel aff zijnde, de E. Coningen van Vranckrijck, Engelandt, Denemarcken, sij ende andere meer, nu ende voor dese jaren getracht hebbende, doch noch niet en slapen, nu wel sonder moeyte off groote costen door dese middelen becomen sullen, nietjegenstaende wij die wel dese vijftich ofte 'tsestich jaren tot dienste van de landen ende onse stadt ghesocht, vercregen ende zorghvuldigh bewaert hebben.

Want de E.E. Heeren Staten van Hollandt, Zee-landt, ende West-Vrieslandt omme hunne schade, van wege den oorloghe van den Coninck van Spaig-nien hun aengedaen, met bequame middelen te

voorsien, bemerckende den florisanten welvaart van des Conincx van Spagnien Nederlanden, soo aen Brugge als Antwerpen al de werelt door bekend, bestaende meest soowel in commertie als navigatie, dienstich vindende langs de Vlaemsche custen ende de Wieling eenighe scheepen van oorloghe tot beletsel van hunne navigatie met de commertie aldaer te houden, dienvolgende die landen door haere havenen ofte stroomen veelmin over Vranckrijk, 't zij over landt na Italien ofte elders eenighe waren ofte coopmanschappen conden verseynden, overmits de sware lasten bij sijne E. Majesteyt van Vranckrijk als vijandt, neffens ons ende Engelandt, jegens Spagnien, op alle sijne havenen gestelt heeft; bovendien door de sware lasten ende dickmael sluyten der licenten deser landen hun aengedaen, soodat veele handelaers, coopluyden dies aengaende met hunne waren ofte coopmanschappen beneffens ons op een ander niet konden marckten, soodat haer neeringen daerdoor voor die tijt, alsmede door den oorloogh hun aengedaen, gantsch verlopen zijnde ende omme die voors. oorsaken wille veele coopluyden, factours, reders ende schippers na Hollandt, Zeelandt ende West-Vrieslandt gecomen zijn; daeraff ons landt groot welvaren aff becomen heeft, vooral onse stadt Haerlem, als die tot een mols ende asch-hoop door den oorloogh verwoest ende vervallen zijnde, tot noch toe, Godt loff, de vruchten aff gesmaeckt heeft; des zijn de oude hier present een ooghetuyghe.

Edoch alsoo de provincie van Zeelandt in hunne opgegeven consumptie ende grooter lasten, mitsgaders de swaerder equipagie ter zee als anders, daerdoor onvermogens neffens die van Hollandt soo in commertie als navigatie te handelen, alsmede omme de goede gelegenheit alhier van de Oostersche

vaert, zijn verscheyden coopluyden, schippers ende reders met den aencleven van dien van aldaer opgebroken ende hier in Hollandt, doordat de coopmanschap nauwe is luysterende, nedergeseten, soodatt alsnu de Westerschen beneffens den Oosterschen handel meestendeel in Hollandt gheraeckt ende tot noch toe, Godt loff, gebleven is.

Tot hier toe zijnde gecomen ende verthoont, sooveel de schade van de Camer van Asurantie het gemeene beste is rakende, belangende de veylinge ter zee jegens de Duynkerckers, tis voorseker, dat dese landen eertijts veel minder macht, sooveel de Admiraliteyt aengaet, ter zee gehadt hebben, ende echter tegens den Coninck van Spagnien, als hij ons landt dreyghde ende besocht heeft, hem te water wederstaen hebben ¹⁾. Daerentegen den Coninck nu in sijn macht verswackt zijnde, latende die sake sijnde bevoolen sijne E. E. Hoghegemelte den E. Prince van Orangien als Admirael-Generael ter zee, omme naer sijne E. E. goedertieren wijsheyt de sake van de vervallen Staet van het Colegie der Admiraliteyt wederomme te repareren ende op te rechten, in soodanighe state te stellen als den noodt van den lande ende sijne E. E. goeden raedt daerinne gedragen sal, omme een gewenschte uytcomste van de veylinge ter zee te verwachten, alsmede van de langduyrige slavernije ende schade in 't gemeyn van de Camer van Asurantie ontslagen te blijven, mitsgaders te ontgaen de perijckelen in den staet van den lande over het innevoeren deser nieuwigheyden, te meer alsoo de nieuwigheyden met veel perijckelen vermengt zijnde.

---

1) Op den kant staat: a° 1588.

Ondertusschen soo hem dan daerna de sake op dien vindt niet anders en scheen te presenteren — des wij verhoopen ja — soo sal men in dien gevalle noch middelen genoegh door Godts hulpe bij verscheyden patriotten, te buyten staende de Camer van Asurantie, vinden, want noodt leert opmercken. Wat en doet, ja en doet eenen goeder vader al niet voor de welvaert van sijne kinderen, mitsgaders een goed doctoer ende eenen ervaren medicijn voor de gesontheyt ende het leven van sijnen patient? Gelijkerwijs mede onse voorsaten door Godts genade tot noch toe voor de welvaert, vrijigheyt van goet ende gemoet der onderdanen, alsmede voor de commercie, navigatie, 't welk de ziel van het lichaem is, seer zorgvuldigh bewaect hebben, hun spiegelende aen Brugghe, Antwerpen, ende andere meer; sij inne hunne neeringe verlopen zijnde, gecrijgen swaerlijken weer, blijkende aen onse Haerlemsche wolledraperije-neeringe, verwaerloost zijnde, nu wederomme met groote costen gesocht ende opt onseker verwacht werdt. Daertoe helpe Godt Almachtich, die de vaders des vaderlandts ende ons altsamen door sijne genade de ooghen wil oopenen. Hiermede eyndigende.

II.

ADVIES VAN EENIGE HAARLEMSCHE KOOPLIEDEN ¹⁾).

Alsoo de E. Heeren Burgemeesteren gelieft heeft, opten 7^{en} deser maendt ²⁾ 't meerendeel van de coop-

1) Vgl. beneden, blz. 40 vlg. Bundel Amst. Archief, n° 8.

2) Waarschijnlijk 7 Maart 1629. Vgl. Res. Burgem. Haarlem (archief Haarlem) 24 Febr. 1629, waarin staat, dat vier leden

lieden deser stede bijeen te roepen ende dat van wegen een geconcipieerde Ordonnantie van Asseurantie op de scheepen ende goederen, dat sij deselve onder haerlieden souden oversien ende overleggen, om haerder E. daarvan te dienen van advijs, soo ist dat de cooplleden, datselve concept overleyt ende overwogen hebbende, bevinden dat gelijk alle nieuwe inventien opgepronckt worden met een specieusen titel vant gemeyne beste — want anders soude mense niet kunnen smakelijck maken — dit concept mede als een principael wit ofte oogemerck stelt het vrijen van de zee ende scheepvaart deser landen, waeraen 't gemeene beste ten hoochsten is gelegen. Maer naerder geexamineert zijnde, schuyt achter dat schoon pretext niet anders als eygenbaet ende profijt, die dese Compaignie soude comen te trecken uyt de traffijcque, scheepvaart, manufacturen ende neeringen deser landen, in sulcker voegen dat daeruyt niet anders als de totale ruijne ende verloop derselver soude staen te verwachten, om navolgende reden.

Vooreerst is waer ende elckeenn kennelijcken, dat dese Vereenighde landen van Godt merckelijcken, ja wonderlijcken, door allerhande neringen ende vrije coopmanschappen gezegent, ende daerdoor boven alle andere nabuerige landen gecomen zijn.

---

der vroedschap worden aangewezen om de zaak der Compagnie nader te onderzoeken. In de Res. Burgem. of in de Res. Vroedsch. wordt verder van de zaak niets vermeld dan alleen Res. Vroedsch. 13 Maart, dat toen „rapport is gedaen” van het in de Statenvergadering daarover gebesoigneerde en dat „de heer scepen Van der Camer (bekend bierbrouwer) de annotatien op tselve concept geraempt, de remonstrantie van andere coopluyden ende verdere stucken daertoe dienende” zal medenemen naar de Statenvergadering.

Oock dat des landts oppervooghden ofte regierders sulckx tot aller tijdt wel gemercket, daerover getracht hebben om hier te lande den coophandel te vermeerderen, nieuwe neringe stichten, meer volckx in 't landt trecken ende onderhouden, deshalven die stichters van nieuwe handtwercken ofte neeringen met vrijdom van accijsen ende andere ghemeene lasten begaeft.

Omme naburige handtwercken van lakenen off andere in dese landen op te rechten, heeft men die inlandtsche van imposten bevrijt; oock sonderlijcken getracht, d'eerste materie, hetzij wolfe ofte andere specien, die men tot de handtwercken nodigh heeft, soo weynigh te beswaren alst moghelijcken was.

Zijn nu dese landen met Godts zegeninge hierdoor in rijkdommen ende overgroote menigte van menschen toegenomen, dat de principaelste sterckte der landen is.

Hoe kan dan eene sulcke Compaignie van Asseurantie ende handelinge naer Levanten dese landen profijtelyck zijn, soo regelrecht tegens den eersten vrijdom ende opcomen strijdende, ende in allen soo beswaerlijken voor de gemeene neeringe ende comertie?

Want int eerste versoecken se macht, om vierentwintich jaren lanck den coopman onder hunnen dwanck van asseurantie ende veylgeldt te houden, sonder eenighe conditie te stellen, hoe het gaen soude, soo Godt ons ondertusschen vrede off treves verleende.

Daer nochtans kennelijck is, dat sulcke groote

lasten bij dese tijden, ende veel minder in tijden van vreden, niet gedragen kunnen worden, indien men coopman ende neeringhe niet verdrijven wil.

Het is te swaer, dat men den coopman opleggen wil pertinentelijken aen te geven alle contanten, juweelen, quantiteyt ende qualiteyt, met de rechte waerdije van de coopmanschappe.

Oock, dat hij sijne facturen ende rekeninghen soude moeten toonen, als hij wat versekeren laet, om te sien, off van het overige oock veylgeldt te betalen is; want het strijdt tegens de costume der coopluyden, ende soude hun oock grootelijckx schadelijck zijn, aen andere, mede coopliden zijnde, hunnen stijl, handelinge off secreten te ontdekken.

Ende alst een coopman gelieft, sijn geldt, juweelen, heel costelijken waren, in ander goedt te packen, wie sal hem dat beletten? ten zij dat men hem dwingen wil, datter niet gepackt magh worden, noch groot, noch cleyn, noch van fijne ofte groove waren, als door geswooren packers ende zegelaers, ende dat den eigenaer daernaer geen macht en behoudt sijn eygen goedt te moghen oopenen. Maer sulcken dwanck is in geen landt te vinden, ende in dese vrije landen ooc inpracticabel.

Hieromme isser tot deser tijt toe op geldt, juweelen en fijne waren weynigh geset geweest, uyt voorzorge van anders seer luttel ofte niet te become.

Mede sal het voor grooten dwanck gerekent worden, dat men sijn goedt moet versekeren laten ende premie betalen; want dat is den coopman sijn vrijheyt geheel benemen, dat hij sijn eygen niet en sal

moghen avontueren. Veele coopmanschappen, insonderheyt manufacturen, hier ter stede gemaect, soodanigh zijn, dat sij, om beneffens die van onse gebueren ende vijanden landen in andere coninckrijcken ende landen te kunnen vercocht worden, geen premie van assureantie en konnen dragen, ende daeromme bij veele coopliden int uytzenden maer sooveel op een schip gedaen en wordt, als sij geraden vinden te resiqueren.

Ten soude oock susdoende geen vrijwillige versekeringe wesen, maer een last off schattinge, die men den coopman van sijn goet wil doen betalen. Dat tegen den aert van versekeringe is, die een yder moet vrijstaen te gebruycken off niet, want 't is ongerijmt, dat men de lieden tegen haren danck wil versekeren.

Blijkt mede, dat dese Compagnie sooveel meer premie begeert als het veylgeldt soude moghen bedragen.

Oock, dat se geen schade ofte avaria, die niet boven tien ten hondert, willen betalen, daer nochtans d'oude costuyme is, dat men avaria betaelt als de schade boven . . . ¹⁾ p(ro) cento was.

Ende erger isset, dat se voor geen aresten van neutrale ofte gealligeerde potentaten willen gehouden wesen. Daer nochtans apparent, dat met oprechtinge deser Compagnie derselver veel vallen sullen, daervan d'oorsaken hier nu bij den Levantschen handel gedacht wordt.

---

1) Niet ingevuld.

Voorder begeren se, dat men seer haestich soude wesen om premie te brengen, eer men eenigh goet roert; desgelijcken, soo haest men advijs heeft van eenigh goet, dat gescheept soude worden, dat men genegen is te laten versekeren, dat men dat stracx soude doen, als men met ordinaire premie te geven wilt gestaen.

Ende soo veranderinge inviel, dat het niet verscheept noch gesonden wiert, soude men de heele premie quyt wesen; dat ommers onrecht waer, naerdien de costume van de assureantie is, dat men met een 9 p(ro) cento magh gestaen.

Naerdien de Compagnie niet gehouden wil wesen eenighe schade te betalen, als de schepen sonder convoy seylen, soo moste een coopman oock versekert, dat se tot aller tijdt met convoyscheepen soude gedient worden. Want het lange wachten konde tot merckelijke schade ende versuyminge van goede merckt strecken.

De Compaignie wil voor veylinge der zee geldt genieten, niettemin alle scheepen gemonteert hebben naervolgende de placcaten, off soudent meer premie en lastgeldt moeten betalen.

Wat voordeel soudent de cooplieden dan genieten van de Compagnie? Want al zijn se soo wel gemonteert, dat se hun selfs soude kunnen verdedigen, soudent se eventueel daerenboven noch moeten geven. Waer het niet genoeg dat qualijk off niet gemonteerde scheepen boete ofte veylgeldt betaelden?

Naerdien dat int versekeren van de scheepen het consumabile niet gerekent mag worden, soo soude

de Compagnie menigh schoon schip aen haer kunnen trecken, als het een goede vracht bedongen hadde, wanneer se hetselve mochten aennemen, mits den sesten penninck van dat het aangegeven is daerbij te leggen.

Gemerckt, dat de scheepen in 't gemeen op groote reysen, door de uytredingen, gelijk het consumabel is, den derden penninck beswaert worden.

En somma soude te lang vallen, alle beswaringen, daer quellinge ende processen uyt ontstaen kunnen, indien dat concept hun geoctroyeert wierdt, punctwijse aen te roeren, alsmede die al te groote harde breucken ofte boeten over diegeenen, die hun soudén moghen versien, sou te hardt ende swaer over den coopman vallen.

Gelijk het oock doen soude, soo men van stadt tot stadt ondersoecken wilde, wat hinder dat dese nieuwe beswaringe van 5 en 6 p(ro) cento voor de incomende ende uytgaende goederen mede sal brengen. Sommige comen hier maer ongebleyckt, eenige onbereyt, omme geverwet, gedruckt en opgemaect te worden. Wat gebleyckt ofte geverwet wordt, daer heeft men noch eenige uytlandtsche waren toe van doen; 't geene deselve van incomen voor veylgelt moeten meer geven, sulcx sal die coopmanschap sooveel te meer beswaren.

Off nu wel door de meenichte der coopluyden lang gebruyck der neeringe, schoon water, als anders wel veel goede gerieven ende voordeelen hier te lande zijn, soo is daertegens oock te bedencken, dat op ander plaetsen beterencoop huyshuyr ende teeringe is, dat consten ende wetenschappen wat

verspreyt op ander plaetsen soowel als in dese landen, daer men se oock wel heenendrijven konde, soo men die hier al te veel beswaren wil.

Daertoe dient het exempel van den handel op Moscovien, dewelcke van dese landen ten deele mede op Hamborgh getransporteert is door onse inlandtsche cooplieden, omdat de regeerders van 't landt niet verstaen costen, dat het landt profijtelijker soude wesen, eenighe waren, die hier te lande niet al konden geconsumeert worden, op de convoyen van incomen ende uytgaen wat lege te stellen.

Isser dan op sulcke wijze tot 's landts welvaren misslagh geschiedt, hoe kan dan bestaen dat men deses landtsinwoonders, die met sulcke gemeyne landts groote lasten, als elck kennelijk is, beladen zijn, noch sal gaen beswaren met buytenlandtsche handelinge, tusschen Vranckrijk, Engelandt, van Hamborch op Moscovien etc.; soo dickmaels alse de Engte ofte die Noordt Zee gebruyckende, dat se dan 't elker reyse het veylgeldt, oock de scheepen, die in dese landen 'thuys hooren, het lastgeldt sullen moeten betalen?

Waervan dat Fransche, Engelsche, Deensche, Oostersche ende andere vrij sullen wesen: die sullen Engte ende Noordt Zee mogen gebruycken, dese landen voorbijzeylen, als het hun gelieft, sonder yet te geven.

Wie in dese landen met buytenlandtsche coopmanschappen hem geneert, sal die hierdoor niet gedwongen wesen te vertrecken, off ten minsten eenen soon ofte vriendt naer een vrije plaetse te senden, om op desselfs naem te laten handelen?

Sullen oock de schippers, die affgelegene vaerten gebruycken, om sulcken lastgelden te ontloopen, niet woonplaetse ende borgerschappe in vrije plaetsen moeten soecken, om door andere heeren beschut te worden?

Wij moghen voorder besien, wat profijt dat het landt ende de inwoonders hebben sullen van de compagnie op Barbarijen ende landen, onder den Grooten Heer gelegen.

Ten eersten sal het landt berooft worden van alle de convoyen, die se tot nu toe genooten hebben van degeenen die derrewaert handelen.

De inwoonders, die alrede derwaerts handelen, sullen mede haer neeringe benomen worden die se alrede daer hebben, daertoe geschapen door de haestighe affbrekinge ende uytscheydinge, uyt deselve handelinghe veel schaden aen schulden en restanten te lijden.

Behalven het seer quaet exempel, dat hierdoor geleyt wordt, om metter tijdt soo alle vrije handelingen der particulieren 't ontnemen ende onder dusdanige geoctroyeerde Compagnie te brengen.

Den coopman, die tot noch toe in dese landen vrij is geweest, te dwingen off sijn middelen in sulcke Compagnie te leggen ende hem als een weeskindt onder voochden te stellen, off 't eenemael uyt alle handelinghe te scheyden.

Hoe dit overeenkomt met de vrije commertie, die men hier in dese landen met sooveel sorghvuldichs heeft aengequeect ende in soo heerlijcken

fleur gebracht, geven wij alle verstandighen te bedencken.

Die hiertegen seggen, dat de particuliere dese negotie niet langer drijven kunnen, ende oversulcx noodtsakelijk moet gebrocht worden onder een ge-octroyeerde Compagnie, gelijk d'aendrijvers van dit concept voorgeven, geven wij tot antwoorde, dat de coopliden derrewaerts handelende daerop gehoordt mosten worden, welckers advijs in dien meer te achten is als van dese inventeurs van nieuwicheden.

Waer het een onbekende negotie ende onbezeylt landt, soo mochte men van sonderlijk voordeel roemen; maer nu is het bekend, wanneer den begeerigen coopman daer profijt weet te doen, sal hij niet laten strack derwaerts te handelen.

Den handel derrewaerts sal doch vrij blijven voor Franchoyzen, Engelschen, veele princen ende republijcken in Italien; waeromme willen wij dan onsen gemeynen coopman daeruyt bannen, ende scherpzinnige geesten van de negotie affwennen om in slaep van luyheyt te wieghen?

Off men oock in die volckrijcke landen van Barbarien ende die onder den Grooten Heer zijn, fortressen ende versekertheden sal moghen bouwen onder een volck dat zeer jalours van hare regieringe is, staet te bedencken.

Mach men het niet doen, maer sal men moeten onder hunne bescherminge schuylen, soo isser geen oorloghsvolck van doen, ten ware dat men onder Turcken bescherminge met hunlieder hulp ende toe-

latinge de Spaensche rivieren ende stranden onvrij wilde maken.

Waerdoor ten eersten die Barbarische natie te meer ter zee geoeffent soude worden, tot naerdeel van de Christenen, als wij ten tijde van de Treves selver gevoelt hebben.

Ten anderen souden se het meeste part van de buyt voor hun willen hebben.

Ende dese landen souden daerdoor met hare gebuyren in onwille mogen comen, so men France, Deense, Oosterse schepen van Spaensche rivieren ende zeestranden, daer se hare negotie drijven, quamen te nemen.

Off sulcx geen represalien souden veroorsaken, dat men voor hetgeene, daer de Compagnie nau een bij geprofyteert soude hebben, wel drie weder soude moeten betalen, als altemets geschiedt is, staet bij die van de regieringe wel te overwegen.

Den loon van de bewinthebbers, opsienders, boeckhouders, ontfangers, clercken, dienaers ende chierchiers sal misschien wel hondert duysent guldens jaerlijcx aendragen. Dat sal profijt geven aen dien, die het ontfangen, maer voor d'inwoonders sal het voor last ende schade gerekent worden, also men int gemeen soo weynigh bewinthebbers off besoldenaers soeckt, als het mogelijk is. ¹⁾

Alsoo hiervooren vertoont is, dat de geconcipieerde Ordonnantie van Asseurantie in hare artikelen gants

1) Hier volgt eene geheel onbeschreven bladzijde.

bestraffelijk, vol erreur ende processen is stekende, soo volgen noch diversche redenen, waerin te speuren is, dat de scheepvaart, coophandel ende handwercken deser landen noodtsakelijcken souden moeten vervallen, mitsgaders wat groote schade dese stadt Haerlem principael daerbij soude comen te lijden.

Aengesien de scheepen van dese landen op andere landen ende plaetsen de vaerten meerendeels in hebben, doordien sylieden door 't goet equipeeren ter zee den coopman in alle landen, soo Oosten als Westen, veel betercoop de vracht kunnen bedienen als andere landtsscheepen, die haer in dese niet kunnen naervolgen, gelijk daeraff d'ervarentheyt veele jaren herrewaerts ons sulckx heeft geleert, daerdoor dese landen merckelijck (Godt loff) hebben toegenomen, dewelcken wederomme door dese inventie van asseurantie op de scheepen ende goederen, dat andere landen niet subject en zijn, noodtwendigh souden comen te declineeren ende vervallen, ende alsoo onse goede neeringe ende scheepvaart in andere landen te transporteeren.

De scheepen, die jegenwoordigh ter zee varen, behooren meest yder schip diversche participanten off reders, die nu meestendeel ter zee gesonden worden, gaende ende keerende onversekert. 't Welck alsoo ook nootsakelijk blijven moet, ten aensien dat deselvighe scheepen, als men die soude moeten laten versekeren, nergens naer soo veel souden kunnen verdienen als d'asseurantie soude bedragen.

Exempel: een schip varende van hier op Dantzick, Coningxbergen, Riga ende daeromtrent, cost met sijn uytredeninge 9 à 10 duysent gulden; dat sal int gaen van de $\frac{2}{3}$ parten, sijnder (sic) 6 duysent gulden, moeten betalen voor d'eerste drie jaren $3\frac{1}{2}$ p(ro) cento,

ende int weder-keeren $1\frac{1}{2}$ p(ro) cento voor veylinge; is 't samen 5 p(ro) cento, alleen tot de Sont toe, bedraeght fl. 300. Dat kan bij haerlieden dickwils niet halff overgewonnen worden, want veeltijds varen deselve ledigh heenen ende moeten met weynigh vracht wederomme keeren, krijgen somtijts 5, 6 à 7 gulden vracht p(er) last, ende alse maer 5 à 6 gulden vracht p(er) last hebben, kunnen se niet uytdeylen, soodattet al wel moet gelucken, als hier 200 gl. overschiet. Ende sij soudon 300 gulden moeten geven alleen tot de Sont toe, ende tegenwoordigh is de risico van de Sont tot Dantzick, Coninckxbergen, Riga ende Revel meer als van hier tot de Sont. Ofte dan yemandt seyde, laet dat mede versekeren, daerop antwoorden wij: de premie ende 't veylgelt tot de Sont heen ende weder bedraeght fl. 300. Soo men dan noch eens 300 gulden gawe, was 600 gulden. Dienvolgende soude men op een reyse 400 gulden ten achteren varen.

De scheepen op Noorwegen costen met hare ladinge 7 à 8 à 9 duysent guldens, connen nu op een reyse 150 à 200 gulden winnen, sullen van 6000 gulden van gaen ende keeren 5 p(ro) cento moeten betalen, dat waer 300 gl., ergo op een reys 100 à 150 gulden ten afteren. Als dat dan sesmael in een jaer geschiede, soude de Compagnie van Asseurantie welhaest al de capitalen van de cooplieden daerop handelende hebben, alsoo dat deselve nootsakelijck van armoede andere woonplaetsen soudon moeten gaen soecken.

Meerder tot verificatie van desen houden wij voor seker, dat yeder reder van scheepen, recht sprekende, sal moeten bekennen, dat hij, door malcanderen gerekent, met tegenwoordigh de risico te loopen, van

de schepen int gaen ende keeren in een jaer niet kan profijteeren boven 10 p(ro) cento. Besiet, wat het dan wesen soude, als men soodanige assurance soude moeten betalen.

Off yemandt hierop seggen wilde, de schippers sullen meerder vrachten moeten bedingen, die moeten wederomme considereren, dat het de goederen bij dese dangereuse tijdt niet kunnen dragen, ende dat de cooplieden van andere landen ende onse nabueren, die dese lasten niet subject en zijn ende met soodanighe waren handelende als wij ende op deselve marckten hare waren brengen, ons de neeringe sullen ontrecken. Want sij haer waren altijd sooveel betercoop sullen kunnen geven als wij, sooveele de verhooginge van de vrachten ende groote assurancen importeerden. Oock zijnder veele coopmanschappen, als men sooveele daeraen kan winnen als de lasten souden bedragen, is men seer wel tevreden.

Exempel: de cooplieden, die uyt deser stadt ende van Amsterdam op Moscovien handelen, ende volgens het concept 8 p(ro) cento van assurance van goederen sullen moeten geven, sonder de last van de schepen, die de $\frac{2}{3}$ parten oock sullen moeten verzekert zijn, daerdoor de vrachten oock noodtwendich veele moeten rijzen, sullen geheel uyt het vaerwater gestooten worden van de Engelsche, Hamborgers ende Lubekse cooplieden, die met soodanige waren daer comen als wij. Ende is nu quaet genoeg, dat wijt met haer konden houden. Als die nu dan nu 't veyl van de zee souden genieten ende geen van dese lasten dragen, soudet niet wel mogelijk zijn, dat yemandt van dese provincien daer langer kan handelen, alsoo eenighe jaeren herrewaerts sooveel niet

hebben kunnen winnen als dese assurance ende hooger vrachten soude bedragen.

Onses oordeels souden dit de rechte middelen zijn om andere landen ende coninckrijcken op de beene te helpen, om stercker te equipereen ende ter zee te handelen op andere quartieren als tot noch toe is geschiedt. 't Welck sij ook met goet fundament kunnen doen, want die profijten sullen sij meer als wij genieten, doordien syluyden van dese lasten geen beswaringen sullen hebben.

Want als de beswaringe van assurance op de schipvaart deser landen generalijk is gestelt, soo van de scheepen ende goederen, soo sullen andere landen ende coninckrijcken betercoop de scheepen kunnen equiperen ende ter zee senden als wij, dat sij voor desen niet hebben kunnen doen, ende sal alsoo onse heerlijke scheepvaart ende neeringe, daert welvaren deser landen in bestaat, getransporteert worden aen andere landts ondersaten, tot onderganck deser landen ende derselver ingeseten.

Bij exempel: de scheepen, 't huys hoorende tot Embden, Hamborgh off tot Calis in Vrancrijk off andere havenen, dese lasten niet subject zijnde, varende op Noorwegen om hout ofte na Vrancrijk om zout, ende daervan op Oosten ofte andere quartieren, sullen onse scheepen, die dese lasten moeten betalen, ghenoechsaem uyt het vaerwater houden; want alse maer soo veel en winnen als dese van premie ende lasten moeten gheven, sullen haer genoeg gecontenteert houden.

Soo salt geschieden, dat veele schippers sullen uyt dese landen vertrecken ende gaen wonen ter plaet-

sen, daer men dese lasten niet moet geven. Ende sullen met hare scheepen doorgaende reysen doen van d' eene plaetse op d' ander, sonder dese landen eens aen te raken, gelijk die op Moscovien varen sullen haeren coopmanschappen, die in Italien gebrocht worden, ten eersten uyt Moscovien in Italien brengen. Desgelijcx oock diversche Oostersche, Deense ende Sweetse waren, die in andere landen geconsumeert worden, ende voor desen ende tot noch toe meest altijd in dese landen haere lasten plegen te breken, ende van hier op alle plaetsen te versenden; daerdoor dese landen merckelijke ende groote profijten hebben genooten, soo van scheepvaert, in ende uytgaen van de licenten ende alle andere aenclevende dingen; sullen apparentelijk door desen middel ende sware lasten hier niet eens gebracht worden, maer men sal se ten eersten brengen uyt Oosten, Moscovien, Deenmarcken ende Sweden ter plaetsen daer men se begeert. Desgelijcx met de Westersche waren, die in Oosten ende andere plaetsen geconsumeert worden, sal men desgelijcx doen ende dese landen niet eens aenraken. Soo sullen dese landen nootwendich moeten vervallen, want sij aen haer selven weynigh hebben; maer dat zijn dese profijten principael geweest, daerdoor dese landen op zijn gecomen, dat men de goederen uyt alle quartieren hier heeft ghebracht, ende zijn van hier gescheept ende versonden.

Men heeft voor desen altijts gepractiseert om alle coopmanschappen ende handtwercken in dese landen te trecken, die anders van naturen wegen hier niet en zijn gheweest; alsoo dat men de lasten altijts meest op het consumabel heeft gebrocht, ende op het in ende uytgaen weynigh gestelt, waardoor de neeringen, bereyderijen, verwerijen, alle ambachten,

oock de scheepvaart ende coophandel ten aldermeesten hebben toegenomen; ende niemandt van andere landen heeft hem ontsien uyt dese landen, zijnde bijna een packhuys van alle waren, sijne waren te halen; daer ter contrarie, als dese lasten op het in ende uytgaen gestelt worden, dese landen consequentelijk sullen affnemen.

Ende boven alle dese voorseyde swarigheden ende ondraechelijcken lasten soo soudent de coopluyden gehouden zijn, de goederen versekert zijnde, hare tekeningen ende facturen van coopmanschappen aen de bewinthebbers te vertoonen, daerin de bewinthebbers soudent kunnen sien de practijcke van alle handelingen, dat dickwils bij de negotianten met groote costen, moeyte ende swarigheyt is vercregen; soo soudent sij terstont alle handelingen kunnen naerdoen, daer se te vooren niet aff en wisten, ende anderen daeruyt stooten, 't welck immer een seer swaer stuck is in dese vrije landen, daerdoor oock de neeringe lichtelijk seer soude comen te diverteeren, dat veele waren hier niet soudent gebracht worden, dier te vooren wel plechten te comen.

Gelijk wij dan hierboven vertoont hebben ten deele de swaricheyt van dese landen generael, soo sullen wij oock vertoonen de swaricheyden, daer dese stadt ten aldermeesten aen is gelegen, daerdoor hare blijck- ende handtwercken oock soudent comen te vervallen.

Ten eersten soo salt oock een middel zijn, om den coopman tegen practiseeren, dat de Camerix-doecken, die in Walslandt ende Picardien in Vranckrijk gemaect worden, ende verscheyden uytheemsche lijnwaten, die hier comen alleen om gebleyckt

te worden, door dese lasten uyt dese landen te houden, daer nochtans diversche bleyckers hare neeringe van hebben, soo salt geschieden, dat de bleyck-neeringe sal comen een groot deel te vervallen, aengesien de cooplieden de Camericx-doecken in Vranckrijk sullen laten bleycken, daer rede al groote partijen gebleyckt worden ende daer se oock de assen soowel als wij uyt Oostlandt kunnen krijgen. Soo sal dan dese stadt niet alleen berooft worden van hare bleyckerye, die anno 1578 met een seer cleyn begin hier ten eersten is geplant, maer de landen sullen oock moeten missen het incomen ende uytgaen derselver waren, daer se nu jaerlijcx veel duysenden van genieten. Desgelijcx de lijnwaten, tot Goch ende in andere plaetsen in Brabant vallende, die hier te lande oock veel plegen te comen om gebleyckt te worden, sal men mede tot Goch laten bleycken, ende van daer ende uyt Vranckrijk senden ter plaetsen daer men se begeert ende dese landen geheel voorbijgaen.

Desgelijcx de lijnwaten ende andere manufacturen, als coleuren, noppen, smallen, legaturen ende diergelijcken, die in dese stadt sonderlinge met groote quantiteyt gemaect worden, ende met recht wel mach heeten een hooftneeringe deser stede, daer sooveel duysendt menschen van leven, sullen oock door middel van dese lasten grootelijcx gecrenckt worden, ja in perijckel gestelt van gantsche ruijne, alsoo deselve dese lasten niet sullen kunnen draghen, te meer ander landen haer devoir doen om onse neeringen te ondercruypen, gelijk rede in Engelandt ende in Vlaenderen onse manufacturen seer naergeconterfeyt worden. Ende aengesien sij de stoffe ende materialen mede weeten te krijgen van Hamborgh ende andere plaetsen, ende, dat meer

is, sommige betercoop, alsoo se die uyer nature aen haer selven hebben, ende wij moeten se alle van buyten krijgen, soo sullen sij deselve veel betercoop kunnen reden dan wij; dat nu sonder dese lasten noch quaet genoeg is, overmits sij deselve in haer landt betercoop kunnen ghemaect krijgen, ende dat de Coninck van Engelandt op de gemaecte waren int opcomen seer veel siet, ende op de stoffen, daer de waren van gemaect worden, seer weynigh; 't welck een middel is om in zijn landt de handtwercken te planten ende onse manufacturen daeruyt te houden. Ende hoewel de Engelsche ende Vlamingen rede hare manufacturen soo goetcoop kunnen reden, soo soudē dese nieuwe lasten onse manufacturen beswaren wel $5\frac{1}{2}$ p(ro) cento boven dat se te vooren beswaert zijn geweest, 't welck den handel geensints kan dragen.

Desgelijcx oock den twijn, 't welck mede een hooftheeringe deser stede is ende uyt Vlaenderen eerst is gecomen, salt geensints kunnen dragen, alsoo men die oock in verscheyden nabuerige plaetsen sterck begint te maken. Soo salt lichtelijck daeruyt volgen, dat Vranckrijk, Engelandt, Vlaenderen, Brabant, Hamborgh, Embden ende andere plaetsen, die dese lasten niet subject en zijn, in alle dese voorseyde handtwerken sullen toenemen, ende dese stadt sal moeten sien het ondergaen ende diversie van hare handtwercken ende neeringe.

Oock sullen sij van de gemelde plaetsen haere waren eerder ende voor ons aen de marckten comen brengen, aengesien sij naer geen convoy sullen hebben te wachten ende evenwel de zee geveylt hebben sonder hunne kosten.

Daeromme versoecken de coopluyden, de E. Heeren Burgermeesteren gelieven wel te overwegen alle de swaricheden ende inconvenienten, die wij hierboven ten deele hebben vertoont, ende deselve balanceren tegen 't profijt, dat van soo een Compagnie soude comen, opdat men niet, na de schaduwe grijpende, 't geheele lichaem en verliesen ende dat dese landen, die, Godt loff, veele jaren zijn geweest een packhuys van bijna geheel Europa, niet metter tijt tot een totale ruijne soude geraken te vervallen.

Wij vertrouwen, alsoo dese landen ten hoogsten gelegen is aen de overvloedige handtwercken, neeringen ende scheepvaart, daer de Ho. Mo. Heeren Staten deser landen ende de E. Heeren regenten van de particuliere steden altoos ten hoogsten op gelet hebben om deselve met alle favorabele middelen te assisteren, dat de E. Heeren Burgermeesteren deser stede sullen dese onse vertooninge ende remonstrantie, dewelcke tot voordeel van de neeringe ende derselver aenhangsel bij ons [is] gestelt, wel overwegen, ende ten hoogsten daerop letten ende hare vaderlijke zorg daerover dragen, om deselve te conserveren. Daeromme dat wij oock bij desen versoecken, dat de sake doch niet verhaest en worde, maer dat se in deliberatie magh genomen worden, totter tijt toe dat men sie, wat andere steden, dieder oock veel aen gelegen is, daeraff sullen maken. Middelertijt soo presenteren die cooplieden haren gewilligen dienst, waerin de E. Heeren Burgermeesteren haer wijder souden mogen van doen hebben, dat sij bereydt zijn, elck naer de gave, die hij van God almachtich heeft ontfangen.

III.

ADVIES VAN KOOPLIEDEN UIT AMSTERDAM ¹⁾).

19 en 20 Maart 1629.

Alsoo ons ondergeschreven, koopluysden binnen deser stede Amsterdam, bij de E.E. heeren Gecommitteerden van de E.E. heeren Burgermeesteren en xxxvi Raden derselver stede is gecommuniceert seeckere beraemde ordre tot een geoctroyeerde xxiiij jaerighe Compangie van Assurantie, omme daerof te dienen van advijs, soo ist dat wij deselve beraemde ordre geexamineert hebbende, ende gelet op alles, daerop vooreerst te letten staet, ende principalijk op de scheepvaart, mitsgaders de negotie, neringe ende nutticheden daeraen dependerende, bevonden hebben, dat de voorseyde ordre ingestelt is tot seer groot faveur ende voordeel van de gemelte Compagnie ende tot overgroote nadeel van de zeevaart ende negotie deser landen. Derhalven wij niet anders hebben connen oordeelen, als dat het oprichten van sulck een Compagnie (contrarie de goede intentie, die de Ho. Mo. heeren Staten verclaeren te hebben) soude strecken tot seer groote en ongelooftelijke affbreck, verminderinge ende ruine van de zeevaart, negotie, neringhe ende welvaart deser landen ende ingesetenen van dien.

't Welck men principalijk soude spueren ende gewaer werden, als de voorseyde Compagnie (gelijk men meent dat haest geschieden soude) de zee geveylight soude hebben; wanneer buyten alle twijffel veel ofte de meeste coopluysden en scheepsreeders met

1) Bundel Amst. Archief als boven, n° 7. Vgl. mijne bovengenoemde studie, blz. 19 vlg. Achter op het stuk staat: „Advys aengaende het oprichten eener Compagnie van Asseurantie.”

veel schippers en ander zeevarent volck van hier vertrecken en elders, daert betercoop te leven is, gaen woonen souden, daer men de lasten van sulcken hoogen prijs van assurance en veyliginge der zee niet onderworpen soude sijn, ende voor de helft, ja op eenighe plaetsen voor het derde part van de gestelde premien (gelijk in den tijt van Treves hier geschiet is) volcomen voor alle perijckelen, mitsgaders arresten, detentien en haverije beneden thien percento (daervoor dese Compagnie niet staen soude) sal connen doen verseeckeren, ofte selfs den risico loopen sooveel men goet vindt. Sulcx dat hier geen scheepvaart noch negotie blijven soude, overmits onse nabueren, minder belast sijnde, ons uuyt het waeter souden vaeren, anders als van de waeren die hier te lande geconsumeert werden; daer nu de navigatie ende negotie hier te lande verre het meeste deel bestaet in waeren, die hier utter zee ingebracht ende verder ter zee ende langs de revieren uitgevoert werden. Sijnde derhalven teenemael ongeraden, soodanighe schaedelijcken Compagnie op te richten, daerdoor de scheepsreederij in den tijt van drij ofte vier jaeren een geheel cappitael ontrocken ende eenighe grove waeren, insonderheyt de houtwaren den derden penninck verdiert soude werden; waerdoor dese alderhoogst begunstichde Compagnie in wijnich jaeren uut het sweet en bloet der gemeente extraordinaris en onbehoorlijk verrijct, ende andere goede ingesetenen deser landen neringloos gemaect ende uitgemergelt souden werden. En als men dan de faulte sien en gaerne remedieren soude, sal men niet weten, waermede men dese Compagnie contenteren sal, om van het octroy aff te staen, nademael daerin expres wert geconditioneert ende belooft, deselve int inhouden van het octroy, bij alle tractaten van payse en andersints te main-

tineren; in welken gevalle immers ten hoogsten onbillick ende onbehoorlijk soude zijn de negotie (als wanneer men geen vijandt soude hebben ende oversulcx de perijckelen seer cleyn soudén zijn) met soodanige swaere premien en lasten te beswaeren, en dat noch sonder voor alle perijckelen versekert te wesen.

Ende om t'gene hierboven int cort geseyt is wat naecter te betoonen, compt grootelijcx in consideratie, dat soowel voor de scheepsreederije als voor de coopluyden ondraechelijcken is alle haere schepen en goederen op alle quartieren te doen verseecken, insonderheyt op Noorwegen, Oostlandt, Hamborch, Bremen, Engelandt, Calis en Rouaen, overmits de assureantie deurgaens het meeste deel ende dicwils alle de proffijten soude wechnemen; want het hondertste part van de schepen ende het thiende part van alle de goederen, die dese landen in ende uutgaen (ja op Oosten, Noorwegen, Hamborch, Bremen, Engelandt, Calis ende Rouaen de vijftichste part), werden niet versekert, overmits de reederije der schepen meest bestaet bij cleyne gedeelten, als sestiende parten ende minder, ende de coopluyden haere goederen herwaerts en derwaerts meestal, sooveel doenlijck is, op verscheyden schepen soo verdeelen, dat se gewogen sijn het perijckel selfs te loopen, ende oock dicmaels met maelcanderen rescontreren om de premien van assureantie te bespaeren. Sulcx dat de assureantie bij de coopluyden niet en wert gebruyckt als ter noot, wanneer men geen gelegentheyt en heeft om de goederen op verscheyden schepen te verdeelen ofte met maelcanderen te rescontreren. Ende op de schepen te verseecken geschiet niet anders als bij seer wijnich personen, die eenighe schepen ter zee doen

gaen, haer meest alleen oft een groot deel toebehoorende.

Als de schepen ende goederen hier te lande met sulcke swaere premien van assurance ofte anderhalff ten hondert voor de veylinghe der zee van elcken reyse souden belast werden, soo souden onse nabueren ons de geheele navigatie ende negotie onttrecken, in plaetse dat wij door onse mesnage ende beslepentheyte geduerende de Treves alle natie uut het waeter gevaeren, meest alle negotien uut andere landen hier getrocken en gansch Europa met onse schepen bedient hebben. Gelijck men alreede merkelyck speurt, dat die van Hamborch na het uutgaen van den Treves tot nu toe, seer in scheepvaart hebben toegenomen, niet alleen door de vaert op Spangien en Portugael, maer oock in de vaert op Moscovien, waervan jaerlijcx maer twee off drye schepen derwaerts plachten te gaen, ende nu ons daerin bijnae gelijck geworden zijn. Desgelijcx soude het oock toegaen met alle andere vaerten ende negotien.

Want gelijck het waeter na de laechte loopt, soo wort de scheepvaart ende negotie met de neringen ende t'welvaeren daeraen dependerende getrocken, daer men de minste lasten onderworpen is ende volgens dien het meeste proffijt doen can. De schepen op Noorwegen varende doen vijff ofte sess reysen op een somer, sijn al ongemonteerde schepen, die volgens d'instellinghe van dese Compagnie (gemonteert sijnde nae inhoud van het placcaet) drij percento, ende ongemonteert vijff percento voor assurance opte uutreyse souden moeten betaelen, ende int wederkeeren anderhalf percento voor de veylinghe van de see; 't welck in vijff reysen op een somer 32½ percento soude bedraegen, ende consequentelijck in drij jaeren een gantsch capitaal wechnemen; daer

het nu de meesten tijt gebeurt, dat de schepen, sonder assurance off interest te rekenen, niet boven thien, twaelf of vijftien ten hondert int jaer en winnen en oock wel min.

Vast even alleens gaet het oock deurgaens met andere schepen, die op Oosten, Vranckrijk ende elders vaeren. Hoe soude dan het mogelijk zijn, dat de scheepvaart sulcke laste soude connen draegen?

Ingevalle de gemeene scheepsreederen (geen neringe doende, daerdoor sij uut de leverantie van zeylen, touwerk, victualie ende andere behoeften proffijt trecken) haere rekeninghe wel maecken, sij soudent bevinden veel beter proffijt te doen met haer gelt op interest te geven en te verseecken, als met het reeden. Soodat het reeden veel uut onverstant en bij huysluyden gedaen wort, die haer goet niet weten te besteden. Oock geschiet het dicmaels veel meer om vrinden voort te helpen en tot schippers te promoveren, als uut insicht van proffijt; t'welck men niet doen soude, als men voor de handt door t'middel van dese Compagnie claer sien soude dat men geen proffijt, maer ter contrarie groote schaede doen soude. De navigatie ende negotie, die hier te lande is, bestaet seer verre het meeste deel, ja nae ons gevoelen wel thien ofte meer tegen een, in waeren, die hier van buyten ingebracht, verhandelt ende weder op alle gewesten uitgevoert werden; oock in sijde, gaeren, wolle ende andere stoffen, die hier te lande verarbeyt ende de manufacturen in alle plaetsen van Europa gevoert werden. Alle twelck soude comen te cessen ende op ander plaetsen te diverteren, ingevalle dit concept voortganck neemt; overmits men t'selve in de nabuerige plaetsen, daer het oock betercoop te leven is, thien en twaelf ten hondert (t'welc alleen maer als winst genoeg soude sijn) betercoop sal connen doen.

Want men siet alreede, dat om de rechten van incomen ende utgaen van dese landen te bespaeren (die maer ontrent twee ten hondert, d'een min en d'ander meer, bedragen) gepractiseert wert veel schepen met verscheyden waeren het landt verbij te laeten gaen; hoe veel te meer soude men trachten dit landt te mijden en alle negotien en hantwercken elders te dirigeren, als men hier met sulcke exorbitante premien int utgaen ende anderhalff percento voor de veylinghe van de zee int incomen soude belast werden, sonder sijn eygen goet (t'welck een ongehoorde en ondraechelijke slavernie soude sijn) te mogen resiqueren en de premien te beswaeren, als men sulcx goet vinden soude.

T' schijnt dat de instellers van dit werck door de genegentheyte tot den voortganck van dese schadelijke Compagnie soo verblint sijn geweest, dat se niet gesien hebben, datter meer andere landen sijn, daer men soude connen negotieren, ende niet eens gedacht hebben, dat men de neringen (t'welcke d'eenige welvaart ende behoudenis van ons landt is) soude connen verjaegen, oock niet eens considererende dat men andere princen ende republycken soude irriteren, als men haer ondersaeten, met haere schepen hier comende ende haer goederen hier sendende ofte hier ordre gevende om eenige waeren te coopen, met sulcke lasten soude beswaeren, die oversulcx de ingesetenen deser landen desgelijcx en mogelijk noch swaerder belasten soudent. Soodat wij dan dubbelt geslaegen ende sooveel te eer berooyt ende neringloos soude wesen.

Staet oock te considereren, dat uut dese landen veel verderffelijke waeren, als graenen en andersints, op Italien ende andere landen werden gesonden, dewelcke niet connen lijden soo lange in de schepen te leggen, totdat de Compagnie met haer

schepen gereet souden sijn om haer te convoyeeren; maer souden de goederen dicwils door de lancheyt des tijts bederven, eer se uut dese landen vertroocken. Sulcx dat die negotie oock uut dit landt gebannen ende des landts middelen int incomen en uitgaen daerdoor grootelijcx vermindert werden souden.

T' is oock seer aenmerckenswaardich, dat dese Compagnie, de voorseijde hooge premien genietende, niet en soude staen voor arresten en detentien van hoogerhant in nuetraele off deser landen geallieerde landen, noch oock voor haverijen beneden thien ten hondert; waerdoor sij wel ontrent van de halve perijckelen ontlast ende de coopluyden niet veel meer als halff versekert souden sijn. Ende daerenboven wert noch wel expresselijcken geconditioneert, dat dese Compagnie int insenden van dit octroy bij alle tractaten van payse ende andersints sal werden gemaintineert. Sulcx dat de coopluyden ende scheepsreeders, die haere middelen ter zee avontueren, het benefitie van den Treves ofte Vrede (daertoe dese landen souden mogen comen te geraecken) niet souden genieten, maer alleen bij dese Compagnie genoten soude werden; ende geen perijckel van vijanden loopende, evenwel noch dese exorbitante swaere premien genieten soude. Hoe soude men inpertinenter en onredelijcker saecken connen bedencken, en bequaemer middelen mogen practiseeren om dit landt van alle scheepvaart, negotie, neringhe en welvaart te berooven, ende dese landen ende insonderheyt dese stadt in den gront te ruineren en bederven.

'T is oock sulcx dat dese Compagnie niet dienstich soude sijn, al waert oock dat de prijs der assurance soo laech gestelt werde als men soude mogen begeeren, ende de anderhalff per cento voor de veylinghe der zee geroyeert werde met conditie, dat

niemant meer soude behoeven te doen versekeren, als hij soude goetvinden; als men maer alleen geconstringeert soude zijn, niemand anders als door de Compagnie te doen versekeren, 't gene men selfs niet resiqueren wilde; overmits het stuck van assureantie seer dicmaels veele questien onderworpen is, t' sij dat hier off daer bij abuys in de police yts is versuymt, ofte eenichsints eenighe onnoosele abuysen worden gecommitteert, daerover de assureurs, alst redelijke luyden zijn, siende datter geen fraude onder gemengt is, gewoon zijn mette geasseureerde int vrindelijk te accorderen. T' welck bij de bewinthebbers van dese Compagnie niet soude connen vallen, overmits sij het recht der participanten niet souden mogen kreucken. Oock soudet ingevalle van differentien tegens de bewinthebbers voor de geasseureerden quaelijk te procederen zijn, doordien de Compagnie de geasseureerde met appelleren van t' eene collegie aen t' ander slepende houden ende matteren soude, soodat de coopluyden (hebbende niet gaerne met haer machtiger te doen) liever bij haers gelijcke doen versekeren, ende derhalven practiseren souden haere negotie buyten dese landen te drijven ende buytenlantsche schepen te bevrachten, gelijk alreede eenichsints begonnen wert; overmits men in Engelandt op haere schepen kan doen verseecken tegens vier en vijff percento van daer op Venetien, Zanten, Candia, Cypers, Sirye, Smirne, en Constantinopelen, daervoor men hier darthien à vijftien percento soude moeten geven, t' welck op een reyse int gaen en comen 18 en t'wintich ten hondert soude verschelen. Soodat wij oock gantsch uut dat vaerwaeter souden raecken, als men gehouden soude zijn alles tot de t'hiende penningh toe ende meer, als men goetvint, te moeten doen versekeren.

Dese Compagnie soude oock volgens het proiect toegestaen werden alleen te mogen bevaeren de kusten en landen van Africa, beginnende van den Tropicus Cancrî langs de heele kust van Barbarijen noordwaerts aen, door de Straete van Gibraltar, oostwaerts langs deselve kust van Barbarijen streckende, ende voortaan langs de geheele kust van Alexandrijen, Egipten, Palestina, Doria ende voorts tot Smirne incluyt, daerin begrepen de eylanden van Cyprus, de Archipelagos en andere onder den Grooten Heere resorterende, waerdoor de gemeene negotianten, die op die plaetsen gewoon sijn te negotieren, oock van dien handel versteken soude wesen, gelijk oock geen particuliere schepen eenighe vrachten (t'welck in Italien dicwils gebeurt) op deselve plaetsen soudén mogen aennemen, tot nadeel van de ingesetenen deser landen ende voordeel van de Engelschen, die hoe langer hoe stercker op die quartieren vaeren ende niet lievers sien dan dat onse natie door dese middel daeruit gebotst worden soude. En dat men meynen mochte, dat de Compagnie die voorseyde plaetsen soo bevaeren soude, gelijk nu bij particulieren gedaen wert, dat is niet apparent, overmits daer sooveel niet te haelen en is, dat het de swaere equipage ende costen, die deselve soudén moeten doen, kan lijden; ende de Engelschen, Fransoysen en Hamborgers haer te gauw sijn ende uut het waeter vaeren soude. Oock soude de Compagnie met haere schepen de Italiaenen niet dienen, sulcx dat d'ingesetenen deser landen de proffijten van de Italiaensche bevrachtinge op de geoctroyeerde plaetsen oock ontberen, ende andere natien deselve soudén moeten sien genieten

Soodat het oprechten van de voorseyde Compagnie dese landen en de ingesetenen van dien in alle manieren ten hoochsten schadelijk is, ende, neffens de ge-

dachte onbehoorlijke verrijkinghe derselver, nergens anders toe soude connen dienen als tot divertie van alle de scheepvaart ende negotie, mitsgaders uutmergelinghe der ingesetenen, ende eyntelijck tot ruine ende onderganck van den staedt deser landen.

Achten derhalven, dat men niet schaedelijckers, ende tot meerder nadeel deser landen, insonderheyt voor de provincie van Hollandt ende aldermeest int regardt van dese stadt soude mogen practiseren.

Dat men seggen soude, datter anders geen middel is om de zee te veyligen als door dese Compagnie, soude immers tot groote disreputatie voor dese landen ende regeerders derselver strecken; alsoo sij met grooter eeren en dapperheyt in de alderswaerste, ende turbulentste tijden (doen dese landen op seer veel nae sooveel vermogen niet hadden als nu) dese republijcke van de Spaensche slavernie gereddet ende de zee t'eenemael geveylicht. Het soude immers seer vreemt ende te beclaegen wesen, dat nu geen personen soudent gevonden werden, die (gelijck eertijts) uut liefde vant gemeene besten haer niet sooveel als de bewinthebbers van dese Compagnie voor particulier proffijt getrouwelijck quijten soudent.

(Onderstondt:) Aldus gedaen in Amsterdam, den 19^{en} Martij anno 1629. (Ende was onderteekent:) Jan Jansz. Corver, Albert Schuyt, Dirick Claesen Schepel, Jelmer Siverts. van der Schellingh.

De Directeurs van den handel op de Middellantsche zee ende Levanten, bij de E. E. Heeren Gecommitteerden opt stuck vande ghecorripieerde Compagnie van Asseurantie versocht sijnde, omme de beraemde ordre dierselver Compagnie te examineren ende daerop te adviseeren naer gedaen examen, gesien hebbende het bovenstaende advijs van seeckere coopluyden in deselve saecke, verclaeren hun t'eenmael

ende in alle manieren daarmede te conformeren. T'oirconden desen bij de voorseyde Directeurs onderteeckent, den 20 Marty a°. 1629, in Amsterdam. (Ende was onderteeckent:) Joris Jansz., Jan Geeritsz. Hooft, Barendt Bontemantel, Willem Mulman, Abraham de Velaer, Isbrandt Dobbesz., Jan Steur.

Wij ondergeschreven, onder correctie, oordeelen mede het concept van 't octroy, van de Ho. Mo. Heeren Staeten Generael ten behoeven van de Compagnie van Asseurantie verleent, soo hetselve leyt, na-deelich is de gemeene negotie ende schipvaart deser landen. Den 20 Meert 1629, in Amsterdam. (Ende was onderteeckent:) Eduart Emtinck, Daniel van den Einden, Samuel Becker, Rokus Pietersz., Dirick van Dans.

IV.

ADVIES VAN COMMISSARISSSEN UIT DEN AMSTERDAMSCHEN
RAAD ¹⁾.
(einde Maart 1629) ²⁾.

Gesien ende gevisiteert hebbende seecker boeckx-ken ³⁾ van wegen de Ed. Mog. Heeren Staten, innehoudende een concept, om op te rechten een Compagnie-camer van Asseurantie generael in dese Nederlandtse provincien, dat dienstich schijnt te zijn tot veylingh van de zee voor 't gemeene beste, tot

---

¹⁾ Bundel als boven, Amst. Archief, n°. 4.

²⁾ Vgl. mijne studie in Nijh. Bijdr. 4de Serie, I, blz. 17 vlg.

³⁾ Vgl. Kron. Hist. Gen. 1867, blz. 147 vlg.

bescherming van alle scheepen, schippers, coopluyden ende den coophandel, hetwelcke is int corte als hier volgt.

In den eersten soo werdt dit voorseyde boecxken naer visitatie bij veelen, hen dies aengaende ende wel verstaende, bevonden in veele poincten seer ongesont, streckende tot overgroote beswaernisse ende ondraeghsame lasten, oneenigheden ende processen over alle ingesetenen, coopluyden, scheepen ende hare coopmanschappen, ende daerenboven het gemeene welvaren van 't geheele landt, ter oorsaecke 't selve meestendeel ja is streckende tot voordeel ende eygenbaet van de inleggende participanten, diewelcke soecken alles onder haere subjectie te brengen.

Als voor 't eerste soeckt dese voorseyde Compaignie octroy van vierentwintig jaren lanck, den coopman ende schipper ofte die reders van hare scheepen onder hunne bedwanck te houden, van assureantie, last- ende veylgelden aen haer te betalen, sonder insicht van, ofte binnen dien tijdt pais ofte treves mocht comen te worden, eenighe verlichtinge te stellen. Oock en soude dese compaignie geen haverie betalen, die onder de 10 procento soude zijn, daer toch de costume is, dat alle de assureateurs haverie betalen, die boven een procento soude moghen zijn; dat se oock geen restoren van de betaelde premien en soude doen, al waert dat den coopman sijn voorgenomen gheschepte goederen niet en sonde ter verasseureerde plaetse, daer nochtans de costumen zijn, dat men dan met een halff pro cento magh volstaen. Het soude den coopman oock al te lastich vallen, om soo een hooghe premie van assureantie, last- ende veylgelden te betalen als int concept is

verhaelt, die de coopmanschappen nochte de scheepen beneffens andere nabuyrighe landen om behouden te blijven niet en kunnen gedragen.

Dese Compaignie soude oock maer op de uytreyse versekeren. Ende die hem op de wederomreys niet en laet versekeren, sal lastgelden betalen. Oock en sal de assureantie om de West maer tot Engelandts eynde toe zijn. Dat waer de zee maer halff versekert. Sij soudén oock voor geen arresten in ander landen staen, noch haren voet in de verasseureerde schoenen steecken, gelijk alle policen van assureantie vermelden; willen oock soo menighmael de scheepen met de coopluysden hare goederen de engte van de Noordtzee soude comen te passeeren, arriverende in dese landen, ofte daer 't schip sijne last soude breken, 't elcken reyse last- ende veylgelden genieten; ten waere de coopluysden alle hare secreten handel aen de Compaignie wilden openbaren ende hare goederen laten versekeren, in sulcken gevalle den coopman van 't laste- ende veylgelt eerst verlost ofte vrij soude zijn.

Dese Compaignie versoect mede, dat alle scheepen bij vlooten uyt dese landen soude varen, ende bij goede windt op convoy soude moeten wachten; ende die sonder convoy quam te varen, dat sij daervan geen schade en soude hebben te verwachten; alst oock mede, dat alle scheepen opt placæet soude moeten varen, dat men haer selden van pas soudén doen, ende soude oock naert wachten vant convoy dickmael veel tijts verliesen, eer dat se een vloote bij den anderen soude krijgen; ende sulck een vloote bij den anderen zijnde, naer versuym van tijdt ende wachten naer 't voorseyde convoy, die goede windt wel mochte gebreken; ende dat het swaerste van all noch is,

de vlooten van veel scheepen bij den anderen zijnde, gelijkelijck arriverende daer sij gaerne waren, offer dan niet al te veel coopmanschappen gelijk aen de marckt en souden comen, ende den coopman, in plaetse als de goederen treckende quamen, wel soude verdienen, daer den coopman anders wel soude verliesen, dat is een yder notoir.

Het staet oock te besien en wel te overwegen, off dese Compaignie haer met alliantie bij den Grooten Heer mochte begeven, om met hen op alle de custen van Spagnien onse nagebuyren van Vranckrijck, Engelandt ende Oostlandt haere scheepen te rooven, off wijluyden daermede onse vrunden tot geen vijanden sullen maken, ende off sulckx geen brieven van presalien en sullen causeren, daervoor men door een, bij de Compaignie genoten, wel drie wederom soude comen te betalen. Wij moghen wel toesien, als wij alle onse nabueren hare scheepen ende goederen belasten, off sij onse scheepen ende goederen sulcx oock niet en sullen doen, dat bij alle verstandighen staet te oordeelen.

Die oock moghen oordeelen, off de Compaignie-camer niet al te groot voor 't landt soude worden ende oock niet al te groote verbant en soude zijn, daermede dat men een ongebonden vrije coopmanshandel ende scheepvaart tot een onvrije ende gebonden handel ende scheepvaart souckt te maken, hetwelck men in dusdanighe vrije landen, als dese Nederlandtse provincien zijn, wel behoordt te overweghen, eer men soodanigh belastende werck behoort inne te voeren, opdat ment bij weynigh insicht ons namaels niet en comen te beclagen; want als men oock alle landen, daer de gemeene trafijcque zijn ofte noch soude moghen vallen, aen compaignie

nien sal verbinden, soo soude ten laetsten aldus doende voor 't gemene beste gheen vrije handel noch navigatie overblijven; alsoo men, aldus voortgaende, wel practiseren sou de Westerse ende Oostersche landen, als te weten Vranckrijck, Engelandt, Moscovien, Noorwegen ende Oostlandt, mede aen compaignien te verbinden, datwelcke verre soude sien, ende soude soodoende de geheele zee den handel ende scheepvaart aen de compaignie verbonden maken, die voor een yder doch in 't gemeen behoordt te blijven. Want daerdoor bij veranderinge metter tijdt de coopman, schipper ende handtwerckxman wel in andere landen soude mogen comen te vertrecken ende wel diversie van neeringe soude moghen causeren, daerdoor dat het gemeene landt doort missen der convoyen ende de inlandtsche consumptien overgroote schade soude comen te lijden, ende daerdoor veel tot een totale ruijne soudon moghen comen te vervallen, hetwelcke onse nacomelingen haer met recht grotelijcx soudon hebben te beclagen. Want de compaignien in onbevaren landen door de Linie Equinoctiael ende daeromtrent tot welstandt ende als pilaren voor dese landen zijn; daer ter contrarie de compaignien op bevaren landen aen dese sijde van den Tropicus Cancer tot nadeel ende onderganck van de generale vrije handel, scheepvaart en 't gemeene beste soudon strecken; te meerder om oorsake, dat onse landen bij al de wereldt voor een vrij packhuys wordt gehouden, daer men al des werelts waren liber ende vrij ingaende uytvoert, sonder eenigh becroon, mits te betalen den heer sijn recht, die oock aen niemant anders tot slavernij behooren verbonden te worden, maer naer de oude Batavische manieren haer oude vrijheyt in alles behooren te behouden opt vrije water, lucht ende windt.

Omme welke voorseyde oorsaken, swaricheden, ondraechelijcke lasten ende eygenbaticheyte, die uyt dese voorseyde Camer van Asseurantie staet te verwachten, en kan men niet tot soodanige Camer verstaen, die door inleggen van participanten soude worden opgerecht, noch bevinde oock soodanighe Camer niet practicabel noch dienstich voort vaderlandt noch het gemeene beste, sooverre wij onse handel sonder diversie van neeringh willen behouden.

Maer nietjegenstaende alle de swarigheden, hiervoor verhaelt, ende men dagelijckx siet ende bevindt, dat de coopluysden, reders van scheepen als oock mede onse haringvisscherijen met oock het scheepvolck, met de incomende convoyen, het sij door faulte van goet beleyt ter zee te gebruycken ofte andersindts, 't welck voor desen wel is geremonstreert, de zee niet en is noch en werdt gesuyvert noch voor groote schade en werdt bevrijt naert behooren, ende aldus voortgaende onse vijanden wel meester van de Canael, Noordtzee ende de Zont soude mogen worden, die doch als keelen van 't Hollandts lichaem zijn, soo daerinne niet en wordt voorsien met soodanighe middelen ende ordren als hierna volgt ende geremonstreert kan worden, die mijns ¹⁾ oordeels wel zijn inne te voeren, ende te doen onderhouden met goet zeemansbeleyt, daert geheele wel- of qualijck-varen al 't samen aen is gelegen, ja sooveel als in de kracht van de scheepen is gelegen, gelijk alle ervaren ende bevaren zeeluyden daervan oordeelen ende verstaen,

---

1) Vgl. over dit persoonlijk voornaamwoord mijne studie bovengenoemd, blz. 19.

hetwelcke naer desen, dies noodt zijnde, wel sal worden vertoont ¹⁾).

V.

VRAAGPUNTEN, GESTELD DOOR DE COMMISSIE UIT DE
STATEN VAN HOLLAND, MET DE ANTWOORDEN,
DAAROP DOOR DE ONTWERPERS GEGEVEN ²⁾.
(Maart 1629) ³⁾.

a. Vraagpunten.

1. Off de Compaignie geene verminderinge sal geven in de zeevaart.

2. Off de zeevaart niet zijn voetsel uyt de commertie heeft.

3. Off de schipvaart op Oosten ende Noorwegen niet en wort gedreven met sobere winste.

4. Off de assurance niet meerder sou bedragen als de winste.

5. Off den handel van Moscovie de belastinge van 8 p^{to} niet soude connen lijden.

6 ende 7. Off Hamborch naer hem soude connen trecken den handel van Moscovie, Italie ende Levante.

8. Off de cleyne belastinge de commertie niet doet floreren.

1) Buiten op het stuk staat: „Commissarissen de Heeren: E. Roetersz., S. van der Does, H. Hudde ende dr. Laurens Reael”.

2) Bundel als boven, Amst. Archief, n° 10.

3) Vgl. mijne boven aangehaalde studie, blz. 25. Achter op het stuk staat wel: „3 Juni 1634. Vraagstukken tegens de Compaignie ende d'antwoorde daerop”, maar dit heeft betrekking op het op nieuw ter tafel brengen van deze stukken in 1634; zie de genoemde studie, blz. 33.

9. Off de groote belastinge die niet doet vermindern.

10. Off de potasch ende pelterije beswaringe connen lijden.

11. Off de wijnen ende het sout hier te landen niet minst worden geconsumeert ende daeromme te meer 't landt soude verbijvaren.

12. D'Engelsche laeckenen connen niet beswaert worden.

13. Off men met het beswaren der Fransche goederen geen diversie van negotie soude veroorsaeken.

14. Off de traficq op Italien niet altoos vrij is geweest.

15. Off de neeringe haer voetsel niet en heeft uyt de manufacturen, die int landt gemaect worden.

16. Off de stoffe beswaert sijnde, de manufacturen niet en verdueren.

17. Off de verdueringe niet en sal veroorsaeken minder vervoeringe.

18. Off den handel daerdoor niet sal verminderen.

19. Off dat geen vertreck van volck zal veroorsaeken.

20. Off de zeevaert daerdoor niet sal affnemen.

21. Off men de premien wat verminderende niet evenveel participanten tot dese Compagnie krijgen sou.

22. Ist aenstootelijck, dat de verseeckeringe niet soude dienen voor arrest van princen ende potentaten.

23 ende 24. En wert bij 't concept niet vastgesteld de restorne ende haverie.

b. Antwoorden.

27 Maert 1629.

Gelet hebbende op eenige vragen, bestaende in 24 articulen, die de Heeren Gecommitterde uyt de

Staten van Hollandt gelieft heeft den directeuren ofte instelders van t' concept, roerende eene Compagnie van Asseurantie, voor te houden, dunct deselve instelders voor advys, onder correctie van beter gevoelen:

Op 't 1^e articul.

Dat het claer ende seecker is, dat de schipvaert naest eenige jaren herwaerts zeer heeft affgenomen, nochtans de vrachten ende asseurantien veele verdiert; sodat indient eenen floriden tijt waer, alst plach, dat de oorloge tusschen Polen ende Sweden quame te cesseren, men geene schepen genoeg soude hebben tot onderhout van den treyn van de commercie, sijnde sulcx veroorsaect eensdeels doort sincken van de schepen voor Rochelle, maer aldermeest door 't neemen van de Duynkerckers, ende dat men bij foute van hout door 't sluyten van de licenten geen nieuwe aen en bout. Echter hoe schars de schepen, hoe diere de vrachten ende hoe hooch de asseurantien sijn, soo en connen niet vermercken, dat de schipvaert in andere rijcken ende landen toeneemt ofte eenige diversie van neeringe alhier causeert. Waerbij wel aff te meten is, wat de Compagnie van Asseurantie daerinne doen sou.

Op't 2^e.

De seevaert ende commertie hanght aen den anderen als een kettingh; d'een can sonder d'ander niet bestaen. De belastinge van de geconstringeerde asseurantie off veylinge van der zee dient buyten twijffel tot beswaer; maer echter staet te consideren, offter in eenige extremitet, gelijckt nu is, heylsamer remedie te vinden zij. Het oprechten van de

Compagnie van Asseurantie en wort niet voorgeslagen dan ter noot; beeter ist met belastinge te varen ende negotieren, dan de zee geheel quijt te raecken. Wel is waer, dat in tijde van Peyse ofte Treves den last ondraechelijk soude zijn. Daeromme de premie ende het recht van de veylinge dan vermindert behoort te werden naer gelegentheyte des tijts; twelck in 't concept is verbijsgegaen, omdat men vrese hadt, dat de Compagnie swaerlijk op te rechten ende in treyn te brengen soude zijn, alsoo de oncosten derselver geduyrende de oorloge excessyff soude vallen, ende dat bij calculatie de incomende proffijten deselve ende de te vallen schaden swaerlijk soudén connen te boven comen, ende dat men sonder eenige apparentie van vorderlijke stipulatie geene participanten tot inteeckenen derselver Compagnie soude connen bewegen.

Op't 3e.

T'is seecker, dat de schipvaart op Oosten ende Noorwegen deur de banck met cleyn profijt gedreven wordt, oock weenige asseurantie daerop gedaen wort; maer als men die schepen excuseerde van 't beraemde ende noyt gepractiseerde reglement op 't stuck van de montuer, bij Hare Ho. Mo. geëmaneert, soudén zij het recht van de asseurantie ende veylinge van der zee wel connen dragen, bijsonder als men in haer regard liet vallen het halff procento, voor de eerste drie jaren extraordinaris premie gepretendeert.

Op't 4e.

Want de belastinge alsdan soo cleyn soude zijn, reys voor reys te rekenen, dat 't selve in geen consideratie soude connen comen, te meer omdattet eenen gemeenen last zoude zijn.

Op't 5^e.

Aengaende de Moscovischen handel, die is gewent veel met assurance beswaert te zijn, selfs in tijde van Treves, soo voor t' perijckel van de zee als voor de rovers, die se selfs van benoorden vreesden; doen is de premie voor gaen ende comen op 't minste geweest 5 a 5½ procento. Wat diversie soude nu connen causeren, dat de premie voor gaen ende comen 2 a 2½ verhoogt werden? 't Voorleden jaer hebben de Moscovische negotianten 't haerder meerder verseeckerheyt wel gemonteerde schepen ende tot duerder vracht als oyt te vooren gebruyct, ende hebben echter in't gaen ende comen niet min als 7½ procento voor premie betaelt. T'is waer, dat die van Hamburch mede in 't vaerwater zijn ende lange jaren geweest hebbende, spruytende uyt de gelegentheyte, die se hebben van de Spaensche vaert, ende 't gene andere landen aen haer specterende daarvan trecken; twelck, off dese Compagnie opgerecht wort off niet, te min nocte meer soude zijn, alsoo sij soo oncostelijk niet connen varen als wij ende dat men tot Hamburch meerder premie betalen moet dan hier te lande.

Op't 6^e ende 7^e.

De negotie op Italien is naest eenige jaren seer vermindert, werdende de fijne waren ten deele over landt gesonden ende de grove waren met diere vrachten ende premien beswaert, die niet minder maer noch meerder opte Hamborger schepen soude zijn. Dat de vaert daerdoor ende om t' perijckel der Turcxse rovers door de sobere montuire van onse schepen ende dat van de plaetsen onder de gehoorsaemheyt van Spangien in de Straet leggende, niet

mogen bevaren, soodat de schepen, die om een geringe vracht plachten uyt te varen, maeckende haer fortuyn om in de Midlandtsche Zee met Spaensche ende Italiaensche bevrachtinge over ende weer te varen, dat nu voor 't meerderendeel stilstaet. Dat is de oorsaecke van de verminderinge; de Hamborgers die daer vrij sijn, en connen soo opte mesnage niet varen, dat se ons verhinderen; hebben als geene of alleen seer weenige vaert aldaer, als alleen op Marseille en Tollon. Wat de Levantsche negotie belanght, die vervalt van sich selfs, doordat de Persische ende Suratse waren, die daerover plachten te comen, ons van anderen wegen worden toegevoert; doch de grove waren, van daer comende, sijn hier nu als in eenen sack, vermits de licenten gesloten ende betercoop over Italien in Duytslandt en elders daer se getrocken worden, connen gebracht worden.

Op't 8^e.

Ongetwijffelt, hoe de lasten minder sijn, hoe de negotie meerder sijn; bijzonder in die landen, die voor een canael ende toevoer van andere landen dient, gelijk het onse dienende is, soo om de goede gelegentheijt, bequame hantwerckers, mesnage ende industrie. Maer wat remedie om te continueren alst plach? Sal men 't perijckel ter zee, soo seere ingewortelt, dat het bijna ireparabel is, laten sijnen loop loopen ofte niet? De stoffe tot de draperije, weverije, ende diergelijck, die meest van Oosten, Hamborch ende Bremen komen, beswaert met $1\frac{1}{2}$, uytterlijck $2\frac{1}{2}$ procento van incomen, ende in 't uytgaen naer de gelegentheyt van de voyagie, sullent die doen, dat de Compagnie geen effect soude nemen om 't quaet te weeren? Neen doch, want can geen diversie

geven; elck geasseureert zijnde, sal mogen gerust slapen; de premie moet nu doch oock betaelt worden voor die geen riseco loopen wil, ende dan sou den last gemeen zijn.

Op't 9^e.

In de rijcken van Vranckrijck ende Engelandt sijn de lasten, costumen ofte innecomen, insgelijcx de scheepsvrachten, dierder als hier te landen. Welcker verschil soodanich is in elke last int bysonder, dat d'een tegens d'ander gepondereert, van die cant geen affbreck van neeringe te vresen is.

Op't 10^e.

Men heeft al veele jaren bevonden, dat de assche ende potassche van Oosten in droicture op Calais in Vranckrijck ten behoeve van Vlaenderen, ende de pelterije van Moscovien naer Duytslandt ende Poolen gevoert zijn geworden. Dan off de lasten daerop vermeerdert worden, 't sou blijven alst was.

Op't 11^e.

Wijn ende sout werden hier te lande extraordinaris veel geconsumeert tot gebruyck van de ingeseten, ende ook, bij openinge van licenten, om nae boven gevoert te worden. Die men, hoe dier de vrachten ende assureantien sijn, niet can missen; maer doch, soo men soude mogen goet vinden, het sout wat te ontlasten ende de Compagnie minder resico op te leggen, daerinne most men gaen met consideratie, om t'geheele werk niet vruchteloos te maecken.

Op't 12^e.

Aengaende d'Engelsche laeckenen, dat die blijven op 't incomen opte conditien ende volgens den accoorden, die Hare Ho. Mo. metten Coninck van Groot-Brittagnien hebben gemaect; maer dat se nochtans int uytgaen subject zijn als andere coopmanschappen, can d'ingesetenen geen achterdeel geven.

Op't 13e.

Behalven 't sout ende wijnen is de reste van soo cleyne importantie, sulcx dat wij dit op 't x^je articul mede houden beantwoort.

Op't 14e.

Den handel op Italien wert elck vrijgelaten, alleen dat die van dese landen met de asseurantie soudén wesen beswaert. Soo men beter vint, dat soo verre niet te extenderen, dat men die dan maer en belast met een asseurantie tot Engelandt. Ende dat emmers voor geen beswaer gerekent mach worden op een Italiaensche reyse; want hoewel d'Engelsche hare premie soo geringe is, dat het bij d'onse niet en gelijct, dat wert meer als geëgaleert alleen door hare diere vrachten, alsoo zij als ten oorloghe gemonteert vaeren, behalven dan noch de swaerder costume, die zij als wij te dragen hebben.

Ende wat aengaet het octroy op Barbarijen ende Levanten, dien handel is nu bijnae geheel vervallen, die men meynt wederom door dese Compagnie soude connen gerestaureert werden, ende dat men de participanten daerdoor soude hope geven ende tot inteeckenen van meerder somme bewegen. Doch sou men den Levantschen handel, als d'asseurantie op de Straet soude cesserén off niet geconsenteert wer-

den, oock geraden vinden aff te staen. Maar den Barbarijschen handel, die meer aen de Fransche als onse natie is, dient wel in 't octroy begrepen.

Op 't 15e, 16e, 17e, 18e, 19e ende 20e articulen.

Op dese ses articulen dunct ons de vragen gene-
rael te zijn, ende dat men daerop soude moeten ant-
woorden: jae, indien de lasten ende beswaernissen
ondraechelijk waren Maer gelijk op eenige der
voorgaende articulen de solutien genoeg te zien is,
sal de beswaeringe soodanich niet zijn, dat de vraege
van ja meriteert. Want andere landen ende steden
zijn niet exempt van lasten; haer manqueert d'een
off d'ander als toevoer, afftreck, arbeyt ende werck-
luyden, bequame schepen, cleyne vrachten, coop-
luyden, correspondenten off yet anders. Wij heb-
ben 't, Godt loff, in dese landen alles. Sou dan het
min off meer, dewijle hier te lande den last gelijk
gaen sal, diversie van neringhe, vertreck van volckeren
off diergelijken connen causeren? Wij geloven,
onder correctie, neen.

Op't 21^e.

De premie sal swaerlijk, naerdats men de voor-
gemelte verminderinge sal hebben gedaen, reformatie
connen lijden. Want, als men tot de calculatie sal
comen, wat de oorloochskosten ende de verliesen,
soo ter zee als door den vijandt, sal comen te be-
dragen, tegens de premie ende het recht van de
veylinge ter zee te verwachten, sal men bevinden,
insonderheyt soo de Compagnie in de mindere haverye
als 10 per cento gehouden waer, datter uyt de
Compagnie voor de participanten niet veel voordeels
soude te verwachten zijn. Echter connen dat wel

begrypen, indien dat men can bevinden, dat de Compagnie genoegsaem can bestaen, dat se de haverye wel naerder ende minder als 10 per cento behoorden subject te zijn.

Op't 22^e.

't Is waer, dattet aenstootelyck is, dat de Compagnie niet soude staen voor arrest van andere Potentaten. Echter is 't de Compagnie niet geraden; want alle princen sijn jaloux van particuliere compagnien, daerdoor sijn lichtelyck een oorsaecke soude neemen van haer te beschadigen; behalven datter misverstanden tusschen landen ende landen can ontsaen, daeruyt represalien en andere onbedachte oorsaecke soudent voortvallen, die de Compagnie teffens soudent mogent ruineeren.

Op't 23^e ende 24^e.

Dese poincten solveren sich selfs, want uytgaende valt geene restorne, incomende sal men verstaen, mits betalende het recht van de veylinge der zee.

Tot hiertoe meynen voldaan te hebben opte vragen, ons voorgestelt, breet (sic) sijnde om naer ons gevoelen ende beste weetenschap op alle vordere voortvallende swaericheden te antwoorden; verclarende ende protesterende nochtans, dat wij in desen niet en hebben geremonstreert noch van meyninge sijn te remonstreren dan 't geene wij oordeelen ten dienste van den lande te behooren; sijnde hiertoe niet alleen door ons selfs, maer principalijck gedrongen door de persuasie van diversche coopluyden, die haer schade door 't neemen van de Duyckerckers moeyden, om ons hierinne te laten gebruycken

ende de penne op 't pampier te brengen, gelijk wij gedaen hebben, sonder insichte van recompensie, staet ofte officii hieruyt te begeeren; gelijk wij oock 'tselve niet voorgesteld en hebben als noot-saeckelijck, dan ende om, als men sal oordeelen ende bevinden, datter geen beeter, seeckerder, noch ander middel tot bevrijdinge van de zee can bij der hand genomen werden. Want wij wel weten, dat dese Compagnie off min off meer interest sou mogen geven; nochtans beeter eenich off weynich interest geleden, als een totale ruwyne subject te zijn. Dit dan in der hoochsten noot gepractiseert, soudén wij meynen, de landen ende ingesetenén daeraen dienst ende welvaert soude geschieden; intrum ¹⁾ (sic) wenschende, dat men desen onsen arbeyt duyde soo goet ende oprecht, als wij verclaren daerinne met een goet ende genegen gemoet gebesoingeert te hebben.

VI.

ANTWOORD VAN ANDERE KOOPLIEDEN OP DE IN MAART 1634 BIJ DE STATEN-GENERAAL INGEDIENDE BEZWAREN ²⁾. (3 Juni 1634) ³⁾.

Om naer te commen uwe Ho. Mo. bevelen ende te beantwoorden bij geschrifte d'objecten, bij som-

---

1) = interim.

2) Bundel als boven, Amst. Archief, n°. 13. Hetzelfde met eenige wijziging in spelling ook in n°. 14, eerste gedeelte.

3) Vgl. mijne boven aangehaalde studie, blz. 34. — De datum van ontvangst staat achter op het stuk zoowel als op de eerste bladzijde, waar te lezen is: „Exh. 3 Junij 1634.”

mige coopluyden gedaen opt concept van de Compagnie van Asseurantie, soo wort bij ons eenstemmich ende voor goet geacht nae de constitutie vant lant, de gelegentheden van d'Admiraliteyten ende groote schade ende confusien ter zee, de alderbeste remedie te sijn het oprichten van een Compagnie van Asseurantie op alsulcken voet, als men hiernaer bij naerder resumtie, naer gelegentheyten van tijt ende saecken, sal bevinden te behooren¹⁾, alsoo tselve hoochnodich ende tot verseeckerheyten van de negotie boven alle andere remedien dienstich geacht wort.

Nopende het aenbouwen der schepen, soo wert bij experientie het contrarie bevonden, alsoo het timmeren derselver nu seer slap in alle de zeesteden, ende seer weynich gebout wort door de groote perickelen ter zee, ende zoo veele schepen van de Duynkerckers genomen worden; daerdoor de lust van te reden ende nieuwe schepen te laten bouwen aen de reeders ende coopluyden benomen worden, ende nu noch seer veele nieuwe gebouwde schepen aen de wal leggen ende niet connen vercocht worden. Ende soo de periculen niet en comen te cessereren ende de zee beter geveylt wort als nu geschiet, is apparent dagelijcx erger te worden.

Dat de schepen van dese landen nu om cleyne vrachten vaeren, comt alleen van de groote schade ter zee, doordien dat Fransche, Engelsche, Schotten ende Oosterlingen vrij, ende die van dese landen alleen onvrij sijn. Soodat de coopluyden genootsaeckt sijn soowel int gaen als comen hare goederen op ende van Caleys, Can, Roaen, Londen ende andere plaetsen meer, in Fransche, Engelsche ende andere neutrale natien schepen te landen, op Fran-

---

1) Dit moet dienen om voor te bereiden op een weldra verschenen gewijzigd concept. Zie hierachter n°. IX.

sche ende Engelsche namen, om van de periculen der Duynkerckers ten deele bevrijt te zijn, ende dat op seer groote vrachten; ende daerdoor onse Nederlandsche schepen voorbij worden gegaen ende aen de wal blijven leggen, hoewel deselve om de helfte ofte een derdepart minder vrachten presenteren te varen, als de Fransche, Engelsche ende Schotsche schepen doen. Maer als de zee behoorlijk geveylt ende vrij ware, soo souden de schepen van de Fransche, Engelsche ende andere natien welhaest uyt het vaerwater geraken, ende onse schepen wederom daerinne commen; want soolange de zee soo onveyligh blijft, sullen de Fransche, Engelsche ende Schotsche schepen dagelijcx toenemen ende niet alleenelyck de ongemonteerde, maer oock de gemonteerde Nederlandsche schepen ten deele uyt het vaerwater houden; sulcx dat de Compagnie van Asseurantie daer nu geen oorsake van is, alsoo deselfde noch niet in trein en is, maer alleenelyck de overgroote periculen ende onveyligheyt ter zee.

Ende om de gemonteerde schepen in zee te houden, soo sal specialijcken gelet worden int resumeren vant concept van de Compagnie van Asseurantie int stellen van de premien ofte lastgelden op de heele, halve ende ongemonteerde schepen.

Wat aengaet het Oostersche ende Noortsche vaerwater ende negotie, die dragen alrede (ende dat gewillichijcken) int gaen een halff ende int comen een per cento, soo aen de directeurs betaelt wort, ende dat sonder verseeckert te wesen; ende de voorseyde negotie daerdoor niet beswaert en is. Hoe sal het dan voor ondraechlijck geoordeelt worden, om een ofte anderhalff per cento ende daeromtrent meer te betalen, ende daervoor genieten sullen volle asseu-

rantie van de periculen ter zee ende der vijanden? Waerop oock gelet sal worden int resumeren vant voorseyde concept, dat de premien ofte lastgelden soo civilijcken gestelt worden alst doenlijk is. Oock soo sullen dese lasten gene-raelijcken gedragen worden, waerdoor de negotie van de Oostersche ende Noortsche zeevaart niet en sal verminderen noch gediverteert worden.

De assureantie ofte lastgelden sullen mede tot civylen prijs gestelt worden, soodat sulx cleyne beswaernissen sal wesen voor de reeders, soowel op de groote als de cleyne parten scheeps, ende door de veylinge van de zee de reeders met Godes hulpe hare schepen behouden zullen, ende t'volck voor slavernije bevrijdt, ende daerdoor belet worden tot dienste vant vaderlant ende der inwoonderen, datte vijanden haer mettet slants schepen niet en verstercken, noch mette goederen ende middelen der ingesetenen niet en verrijcken.

De taxatie der schepen, dat soude connen gedaen ende genomen worden op den voet als nu geschiet, bij de Directeurs ofte andere bequame middelen, hetsij bij lastgeldt oft anders, sooals men dan op het gevoechlijcxste sal bevinden te behooren; ende sal daerinne ende op andere swaricheden, die gemoveert worden, wel goede ordre connen gestelt worden.

Alle voorsichtige cooplyden die laten meestendeel hare goederen versekeren, gelijk genoegsaem bekend is wat voor groote somme doorgans verasseureert worden; ende de assureadeurs alsoock de Camer van Assurantie daervan soude connen getuygen. Oock soo moeten de assureantie op alle goederen gerekent worden, hetsij dat die door andere versekert zijn ofte selffs den risico draecht, ende alsoo

de assurance dan in hem selven geniet vant geen hij risiqueert. Oock soo en sijn de coopluyden bijt concept van de Compagnie van Assurance niet gehouden, hare goederen te doen assureren in het incommen deser landen, als wanneer wel de meeste ende costelicste waren hier comen ende daarvan vrij sijn, die haer niet en willen laten versekeren. Oock soo sal gelet worden, dat in het uytgaen der schepen ende goederen de premie soo moderat sullen gestelt worden als eenichsints mogelijk sal sijn.

Alle de goederen, die van buyten hier int lant comen, die hebben tot noch toe connen lijden ende dragen de premie van assurance, soo daerop betaelt sijn, ofte wat niet verseeckert en is geweest den risico selfs gedragen, daervoor den eygenaer de assurance aen hem selven moet reekenen, ende bij het concept van de Compagnie van Assurance en het incommen van dese landen nu maer anderhalff per cento voor de veylinge der zee gehouden zullen sijn te betalen, ende alsoo risico genoeg connen lopen voor diegeenige, die hun niet willen laten verseecken. De coopmanschappen, van buyten comende ende die meer van hier naer andere landen ende plaetsen gesonden worden, die moeten niet alle gereeckent worden als maer door een canael te passeren, alsoo verre den meerendeel oock goederen sijn, die hier te lande vertiert ende geconsumeert worden, ende de rivieren op ende naer Brabant ende Vlaenderen, onder het betalen der licenten gesonden worden. De goederen, die over zee nae andere plaetsen gesonden worden, die worden oock meerendeels hier te lande oock vercocht ende door andere wederom gecocht, die se versenden; ende alsoo grooten handel

over ende weder daarmede gedaen wort, eer deselvige op andere plaetsen versonden worden. Ende weinige goederen hier expres gesonden worden om maer als een canael te passeren. Het is oock al over veel jaren gebruyckelijk geweest, dat het sout van Vranckrijk naer Oosten verbij het landt is gevaren; oock wel somtijts partijen wijn. De Moscovische waren, die op Italiën ende Vranckrijk dienen, worden oock jaerlijcx van daer in droicture derwerts gesonden, ende mede over langen tijt gebruyckelijk is geweest ende sulcx nu niet nieus en is.

De zijden, die comen nu met groote partijen uyt Oostindien, die hier te lande meestal vertiert worden, alsoock de zijde lakenen, zoo uyt Italien comen ende nu weynich meer van hier naer Engelandt gevoert worden, als wel voor desen plach te geschieden, alsoo de Engelse nu selfs hare sijde uyt Oostindien ende de zijde lakenen uyt Italyen in droicture in Engelandt brengen. Soodat sulcx geene divertie sal geven, noch oock niet aen d'incomen van de convoyen sal schadelijk zijn.

De potasch, talck, pelterije ende wolfe sijn mede coopmanschappen, die hier te lande oock seer veel vertiert ende geconsumeert worden, als vooren geseyt de rivieren op ende mede nae Vlaenderen ende Brabant gesonden werden; hetwelcke geen asseurantie int uytsenden subject en sal sijn. Het is oock al over veel jaren gebruyckelijk geweest, dat van Hamburch talck, potasch ende pelterije in droicture naer Caleys ende Roaen sijn gesonden, oock nae de cust van Vlaenderen, ende dese landen voorbij gevaren; ende als sulcx wederom mochte geschieden, mede niet nieuws en sal sijn, ende sulcx

door het oprechten der Compagnie van Asseurantie niet en sal veroorsaken. Alsoo dat geene diversie in die negotie en sal maecken, maer te meer ende eerder deselfde negotie hier te lande soude connen getrocken worden, doordien dat door de Compagnie van Asseurantie als lorrendrayers, soo van andere plaetsen op de havenen van Vlaenderen willen varen, sullen belet worden.

Dat veele manufacturen, die in dese landen gemaect worden, nu in andere rijcken ende landen aengequeeckt worden, daarvan soo en sijn de belastinge geen oorsake, maer de groote periculen ende onveylicheyte ter zee ende de extraordinaris belastinge, soo andere princen in hare landen op onse manufacturen stellen, daerdoor veele cooplyden, die metteselfde waren handelen, alsoock andere, den lust vergaet ende gediscourageert worden om veel ter zee te negotieren, ende derhalven de hantwercxlieden te weyniger hare waren connen vercoopen; maer ter contrarien de zee geveylt ende de periculen minder zijnde, de negotie ende de zeevaart wederom zal doen floreren ende toenemen, ende in vorigen standt brengen, waarmede dat alle manufacturen in dese landen wederom getrocken ende versonden sullen worden, de handtwercxman wel varen zal, ende geen vertreck derzelve in andere landen sal veroorsaken.

Hetgeene dat sommige cooplyden op schrift hebben gebracht ende aen Uwe Ho. Mo. op den 11^{en} Maert lestleden overgelevert, dat is gestelt alsoff wij nu geene swaricheyt ter zee en hadden, ende het quaet, daerinne wij steken, door de heeren der Admiraliteyten conde geremedieert worden. Het-

welcke door de experientie contrarie blijkt, ende derhalven andere remedie moeten bij der handt genomen worden, waeruyt men soude connen consequeren door de Compagnie van Asseurantie de naervolgende vruchten:

De zee van alle roverije gesuyvert.

De coopluyden inderdaet verseeckert.

De ingesetenen de deure tot meerder negotie geopent.

T'bouwen van nieuwe schepen vermeerdert.

T bootsvolck in dienst gehouden.

Ende sullen dese landen daerdoor vernieuwen de reputatie ende loff, macht ende ordre ter zee.

Ende int toecommende voorgekomen t'nemen van ontrent vierhondert schepen met hare ladinge, die sint den jare 1626 sijn genomen, ende veel menschen behouden uyte slavernie ende beclaechlijke miserie, daerinne soo grooten getal tot ondienst van den lande [ende] versterckinge van svijants macht binnen weynich jaren sijn gevallen.

Dese ende meer andere redenen, te lange te verhalen, mitsgaders de beantwoordinge der xxiiij articulen, soo int jaer 1629 aen de Grootmog. Heeren Staten van Hollant (hierneffens gaende) overgelevert sijn, Hooge ende Mogende Heeren, behooren een yder te bewegen tot het beneerstigen, aennemen ende erigeren van een Compagnie van Asseurantie, die door Godes zegen tot welstant van ons vaderlandt ende de goede ingesetenen van dien sal strecken.

VII.

ANTWOORD VAN DE VOORSTANDERS DER COMPAGNIE
OP DE HUN DOOR DE STATEN VAN HOLLAND
IN 1629 GESTELDE VRAGEN ¹⁾.
(3 Juni 1634) ²⁾.

Edele Grootmogende Heeren.

Eenigen tijt geleden heeft de dagelijcxen onder-
vindinge van schade, die meer ende meer de inge-
setenen deser landen in de schip- ende zeevaart over-
quamen, eenige goede lieffhebbers des vaderlant
ende coopluyden aengeport, om Hare Ho. Mo. te
remonstreren bequame middelen, om te continueren
ende te vervolgen de loffelijcke negotie, van allen
ouden tijden uuyt dese landen naer andere quar-
tieren ende gewesten tot soo grooten voordeel van de
ingesetenen van dien gedreven, slaende daertoe voor
een Compagnie van Asseurantie, bij dewelcke alle
uuyt- ende incomende waren souden mogen werden
verseeckert, ofte ten minsten voor sodanige als
liever de veylinge genieten, een cleyne recognitie
gegeven te worden, waerbij het wesen van de coop-
manschappen in die maniere soude gestelt sijn, dat
door Godts segeninge een ijder, op ofte uuyt dese
landen traffiquerende, hem vastelijck soude connen
beloven, dat sijne waren buyten noot ende vianden
ter gestedineerde plaetse soude connen gebracht

1) Amst. Archief. Bundel als boven n°. 14, tweede gedeelte.

Dit is eene nadere uitwerking van het hierboven onder n^o. V
afgedrukte antwoord, op sommige punten letterlijk daarvan over-
genomen, op andere aanzienlijk gewijzigd en vermeerderd.

2) De aantekening van den datum is ook hier op de eerste
bladzijde gesteld en wel op dezelfde wijze als in n°. VI.

worden; t'welck middel bij de remonstranten voorgeslagen alleenlijk ten dienste van desen staet, sonder eenige particuliere insichten, daermede sij verstaen door eenige buyten reden geinsinueert te werden, ende gestelt is ter censure ende t'welbehagen van Haer Ho. Mo., die daervan sullen connen disponeren als den dienst van den lande sal vereyschen, bij de remonstranten alleen voorgeworpen als een nodige remedie, ten waere bequamer voorslaegen door andere wierden gedaen, die seeckerder conden beloven het affweren van soo swaren perijckelen, die dagelijcx ter zee meer ende meer aanwassen ende nyet sullen ophouden, tensij men den vijant de hope beneemt, om met het bloet ende goet van de ingeseten en te verrijcken.

Aengaende d'objecten, die sommige tegen dit concept believeen voor te brengen, sullen daerop sinceerlijk onse meyninge verclaren ende seer geerne laten genougen aen hetgenige het beste daerinne gevonden wort, als connende affnemen, dat de minste beswaringe voor den coopman best te dragen sijn; evenwel aen d'andere sijde dat men nyet lichtelijk om cleyne contributien den gehelen staet in onseckerheyt behoort te laten; comende derhalven tot hetgenige bij Uwe Ed. Grootmo. Gedeputeerden mondelinge ¹⁾ was voorgedragen, segge op het eerste articul:

Eerstelijk dat hierdoor geene oirsaecke en can geimagineert worden, die soude strecken tot hetgeene in dit articul worde gestelt, sal yedereen lichtelijk connen oordeelen, die maer in en sie de

---

1) Hieruit schijnt te blijken, dat de vraagpunten op nieuw gesteld en besproken waren namens de Staten van Holland.

gemeene redenen, waeromme de negotianten geanimeert worden, om hare goederen over zee t'avonturen. Want gemerckt tegenwoordich met groote redenen worde gevreest, dat nyet alleen de waren ende schepen, so men uuytseynt, in handen der vianden sullen vervallen, maer oock dat deselve hun daermede versterckende gelegentheyte sal becomen, om andere plaetsen met sijne [schepen] te besoucken, de nodige waren daer van daen halen ende toebrengen, ende alsoe meer ende meer aenwassen in getal van schepen, bootsvolck, ervarentheyt ende rijkdomme, die niet als ons aff en gaen ende onbequaem maecken tot het vervolgen van de commercie, die soe aen den anderen geschakelt is, dat ordinaris, de eene vervallende, de andere oock worden getrocken ter plaetse daer sulcx met de meeste seeckerheyte kan geschieden. De gemeene clachten van de goede ingesetenen deser landen is altijt in der waerheyt geweest, dat bij de swaricheden ende periculen ter zee vele coopluyden benomen wort de couragie, om hare middelen over zee te avonturen, ende redenen gegeven om op andere plaetsen te dencken, daer sij (hoewel met meerder discommoditeyt) veyliger mogen traficqueren; daerbij comende dat diegeene, soo noch continueren, dagelicx soo seer beswaert worden met seer groote ende extraordinarise vrachten ende hoge premien van asseurantie, die wel voor eenen corten tijt te dragen sijn, maer eenige openinge op een ander vindende, genootsaeckt sullen wesen, sich derwaerts te begeven; te meer alhier door het overgroot verlies van sooveel treffelijcke schepen ende het gevaer, dat de navigerende dagelicx uuytstaen, weynich debvoir worden gedaen om nieuwe aen te bouwen, jae bijaldien sulcke verliesen, als eenige jaeren herwaert gevallen sijn, meer quame te gebeuren, dese landen haer

selven soo ontbloot sullen vinden van schepen, die wel bijnaest op de helft off daerontrent vermindert sijn, dat men de coopliedens, off sij alschoon gesint waren te negotieren, niet genoeg sal connen versien die nodige waren ende coopmanschappen over te brengen; ende aen d'ander sijde den vijant, daarmede verrijckt sijnde, sal bequaem middel genieten, om een yder te geryven. De clachten van de coopliedens is meer over de zeerovers als eenich ander gebreck ofte schade, dat henluyden op hare reysen overcomt, soodat sulcx wechgenomen sijnde de negotie wederomme in dien standt sal comen als in den tijt van den Trefves, ofte als den vijant geen macht ter zee uuyt en bracht, is geweest. Dat het beswaren met dese premie ende recht van de veylinge geen diversie can veroorsaecken, blijkt, hoe schaers de schepen, hoe dier de vrachten ende hoe hooch de assureantien nu sijn; soe en can men nyet vermercken, dat de negotie ende scheepvaart in andere rijcken ende landen toeneempt ofte eenige diversie van negotie ende neringe alhier causeert; te meer ende allen plaetsen buyten dese landen met soe hoge tollen bij diversche coningen ende potentaten beswaert ende met seer hoge vrachten verdient, echter alhier worden gecontinuert ende soe lange bij Godts segen sal dueren als wij meester van de schepen ende consequentelijck van de zee sullen blijven. De vigilantie, suynicheyt, alsoock d'ervarentheyt om de schepen boven alle andere natien goetcoop uuyt te reeden, sal hier wel continueren, soe maer het geweld van buyten niet en dwingt te verlaten hetgeene, daerinne het leven van dese landen genouchsaem bestaet.

Op het 2^e articul.

De zeevaart ende commercie hangt aan den anderen;

d'een can sonder den anderen nyet hestaen. De belastinge van de gestelde assurance ofte veylinge van de zee en can in dese gelegentheyte de commercie nyet veel beswaren, alsoo minder gestelt sijn als die rechtevoort betaelt worden, ende de negotie hierdoor met seeckerheyte can gedreven worden ende met gelijcken last gedragen. Ende is beter met dese cleyne belastinge van assurance ende veylinge van de zee te negotieren, dan de zee geheel quijt te raecken. Wel is waer dat in tijden van pais oft trefves, ende geene ofte weynich vijanden hebbende, den last ende assurance ofte premie aldan wat te hoge soudensijn, ende derhalve de premie ende de beveylinge van de zee behoort vermindert te werden naer gelegentheyte des tijts, tot maintainement van de negotie ende schipvaert in dese landen; d'welck in 't concept is voorbijgegaen, omdat men vrese hadde, dat de Compagnie van Assurance swaerlijck op te rechten ende in trein te brengen soude sijn, alsoe de onkosten derselven gedurende den oorloge excessyff soudens vallen ende bij calculatie de incomende proffijten seer soudens verminderen, als de premie leger soude gestelt worden; ende dat men sonder eenige apparentie ende vorderlijcke stipulatie geene participanten tot inteeckeningen derselver Compagnie soude connen bewegen.

Op het 3^e articul.

De negotie op Oosten ende Noorwegen die sullen seer wel connen dragen de lasten van de gestelde premie ende veylinge, alsoo nu ter tijt veel meer lasten te dragen hebben door de groote ende extraordinaris sware vrachten, daer de goederen meer ¹⁾

---

1) Lees: mede.

beswaert worden, die nu noch eens soo hoogh ende meer sijn als voor desen, soo op de Oostersche waren als op houtlasten, ende evenwel gecontinueert wort, ende bij dese belastingen van premie niet te vergelijken is; ende d'eygenaer van de goederen ende schepen nu verseeckert sullen sijn, ende hare negotie in gerustheyt sullen drijven, ende het volck voor jammerlijke gevanckenisse bevrijt sijn.

Op het 4^e articul.

De goederen, die met de premie van assurance belast worden, die en moeten nyet gereeckent worden dat die dickmaels in een jaer betaelt moeten worden op cleyne reysen, ende moet maer op yder reyse genomen worden, alsoe yder voyage sijne reeckeninge ende winninge apart heeft, ende reys voor reys te reekenen weynige belastinge sal wesen, ende voornemelijcken de houtlasten wel dragen connen, alsoo die rechtevoort wel 20 ende 25 ten hondert meer gelden als voor desen gedaen hebben, ende evenwel die schipvaart op Noorwegen geensints daerdoor gediverteert ofte in andere landen gebrocht wort, ende nyet can benomen worden, alsoo de houtlasten meest in alle dese landen geconsumeert ende de rivieren op gesonden worden.

Op het 5^e articul.

Aengaende de Moscovitischen handel, die is ordinaerlijck gewent met assurance beswaert te worden, ja selfs in den tijt van Trefves, soo voort perijckel van de zee als voor de roovers, die se van Noorden vresen. Want selff het voorleden jaer hebben de Moscoviten negocianten t' haerder meerder verseeckerheyt wel gemonteerde schepen, ende tot

veel dierder vracht dan oyt te vooren, gebruyckt, en hebben echter int gaen ende comen niet min als $7\frac{1}{2}$ per cento voor premie betaelt. T'is waer, dat die van Hamburch mede de negotie hebben ende lange jaren gehadt hebben, spruytende uuyt de gelegentheyte, die se hebben uuyt de Spaensche vaert ende t'genige die landen daeruuyt trecken; d'welck, ofte dese Compagnie van Assurance opgerecht wert ofte niet, niet te min ofte meer soudensijn, ende hier te lande ende die negotie gantschelijck geene diversie sal geven; alsoe sij soe oncostelijck niet meer connen varen als wij hier te lande doen, ende oock derhalven dierder vrachten betalen, ende dat tot Hamburch doorgaens oock hoger premie moeten betalen als hier te lande, ende selffs hier veeltijts doen verseecken.

Op het 6^e ende 7^e articul.

De negotie op Italien ende de Levanten en can door de gestelde premie van dese landen tot Hamburch nyet gediverteert worden, alsoo die van Hamburch gantsch geene negotie op de Levant hebben, ende op Italien als geene ende seer weynich, als alleene op Marsellien ende Toulon, ende meestendeel haer negotie ende navigatie op Spaignen ende Portugael hebben, daer die vrij sijn. Oock en connen de Hamburgers soe op de mesnagie niet varen als die van dese landen, alsoe de uuytredinge aldaer veel swaerder sijn ende haer bootsvolck veel meer gagien moeten geven. De negotie ende zeevaart op Italien is sindert eenige jaeren herwaerts oock seer vermindert door de groote schade, soe men daer geleden heeft, met ongemonteerde schepen te vaeren, waerdoor de zeerovers aldaer seer hebben toenomen. De Levantsche negotie die vervalt oock

van sich selfs, daerdoor de Parsische ende Surat-sche waren, die van daer plachten te comen, hier te lande van andere wegen worden toegebracht. Doch de grove waren, als cattoenen, gallen ende anders, van daer comende, zijn nu hier als in eenen sack, overmits het sluyten der licenten, ende beter-coop van Italien in Duytslant ende elders connen gebracht worden.

Op het 8^e ende 9^e articul.

Het is seecker, hoe de lasten minder zijn, hoe de negotie meerder wort, ende principalijk in die landen, die voor een canael ende toevoer van andere landen even gelijk dese landen zijn, soe om de gelegentheyte, bequame hantwerckers, menagie ende industrie. Die stoffen op de drapperie, weverije ende diergelijcke, die meest van Oosten, Hamborch ende Bremen comen¹⁾, beswaert worden met 1½ per cento voor de veylinge ofte 2½ per cento voor uuytgaen van assurance, na de gelegentheyte van de voyage, sullen die de voorseyde negotien ende manufacture soo beswaren, dat die daerdoor gediverteert souden worden in andere landen? Sulcx en can geensints diversie geven, maer ter contrarie, de zee geveylt sijnde, groote gerustheyte ende vermeederinge van manufacturen geven²⁾; daer de periculen ter zee nu soo groot zijn, dat het soo voortgaende inreparabel sal zijn, ende apparent de manufacturen daerdoor wel mochten te niete gaen, maer niet door de belastinge van de 1½ per cento, die soo nouwe niet met andere landen en can gecomposeert worden, te meer hier te lande de negotie alreets vast gestabi-

1) Er staat: connen.

2) Er staat: gegeven.

lieert is. De lasten in Vranckrijk ende Engelant, van costuymen ende tollen, sijn soo groot ende swaer, dat het bij desen cleinen lasten nyet te vergelijken is, ende derhalven gantsch geene diversie can geven.

Op het 10^e articul.

Men heeft al voor vele jaeren bevonden, dat d'asschen ende potasschen van Oosten in droiture [sic] op Calis in Vranckrijk, ten behouve van Vlaenderen, ende de pelterij van Moscovien naer Hamborg, ten behouve van Duytslant ende Poolen, gevoert sijn geworden; soe en can sulcx nu geene veranderinge geven voor de asschen ende potasschen, soe hier te lande gebracht ende vertiert wort, en can de 1½ per cento gene belastinge geven ofte diversie maecken, alsoe die negotie ende andere waeren mede dickmaels groote veranderinge ende opslach onderworpen sijn, gelijk nu in de potasch extraordinaerlijk is, ende evenwel daerdoor niet gediverteert wert.

Op het 11^e articul.

Wijnen ende zout wort hier te lande extraordinari veel geconsumeert tot gebruyck van de ingesetenen; als het sout tot de soutpannen ende visscherie, ende oock, bij openinge van de licenten, met groote menichte de rivieren op naer boven gesonden worden; ende, hoe diere de vrachten nu sijn alsoock mede d'asseurantie, men die waeren nyet missen en can, ende evenwel hier te lande moeten comen, gelijk men bij experientie siet de overgroote quantiteyt van wijnen, soe nu hier gecomen sijn, ende oock het sout in seer hogen prijs, dat het daeromme nyet gelaten en wort. Hoe soude dan dese negotie van dese landen om de beswaernisse door de veylinge

(die sich niet wilt laten verasseureren int comen) connen gediverteert worden, daer doorgaens wijnen ende sout veeltijt veranderinge, op ende affslach in prijs, onderworpen sijn, ende met dese veylinge maer 30 ofte 40 st. per vat wijns connen beswaert worden, daer se daernae, de zee gevoylt sijnde, van de sware ende extraordinarie diere vrachten sullen ontslagen sijn, dat nu meer als 15 ofte 16 gulden per vat verschilt, ende het sout naer advenant? Het is over lange jaren al gebruyckelijck geweest, dat oock veeltijts het sout van Vranckrijk met onse schepen in droicture voorbij ons lant naer Oosten gevoert wort, soedat sulcx nu geene nieuwe veranderinge sal geven.

Op het 12^e articul.

Aengaende de Engelsche laeckenen, dat die blijven op het incomen op de conditien ende volgens den accorde, die Haere Ho. Mo. met den Coninck van Groot Britagne gemaect hebben, maer dat se nochtans int uuytgaen ende uuytseynden van haere goederen subject sijn als alle andere coopmanschappen, soe en can sulcx aen de ingesetenen deser landen geen achterdeel doen.

Op het 13^e articul.

Behalven het zout ende wijnen is de reste van soe cleynen importantie, sulcx dat wij dit opt elffde articul mede houden beantwoort.

Op het 14^e articul.

Den handel op Italiën wort elck vrijgelaten, gelijk

voor desen; alleen dat die van dese landen int gaen met eene redelijke premie na de gelegentheyte van desen tijt wort beswaert, ende dat tot minder prijs als die nu betaelt wort; ende oock de cooplieden doorgaens gewoon sijn, haere goederen derwaerts, soe int gaen ende comen, te doen verseecken, soe dat sulcx voor geene beswaringe can genomen worden, maer ter contrarie verlichtinge, alsoe met meerder verseeckeringe ende goet convoy sullen varen, ende soeveel schade nyet sullen lijden van de rovers, ende met goede ende vaste assureurs sullen te doen hebben, ende in cas van schade haer gelt prompt in eene somma sullen ontfangen, hetwelcke eene groote differentie is met de heden-daechsche assureurs. Dat d'Engelschen op Italien betercoop assueren als men hier te lande doet, dat wort meer als geëgaleert alleen door haere diere vrachten, alsoe sij als ter oorloge gemonteert varen, behalven dan noch de sware costuymen van incomen ende uuytgaen meer als wij te dragen hebben ende gants geene haverie en betalen, anders nyet dan totale schade. Ende wat aengaet het octroy op Barbarien ende de Levant, die aen dese Compagnie soude verleent worden, dat is gestelt, om de inteeckenaers t'encourageren tot meerder somma, ende boven d'assurantie oock eenige negotie soudén hebben. Dien handel is nu meest vervallen, ende seer weynich van dese landen bevaren wort, ende door dese Compagnie wederom soude connen gerestaureert worden tot dienst ende welvaren van dese landen, alsoe die negotie nu meest door d'Engelsche ende Franschen bevaren wort.

Op het 15e, 16e, 17e, 18^e, 19^e ende 20^e art.

Dese ses articulen dunct ons de vrage generael te

sijn, ende dat men daerop souden moeten antwoorden: ja, indien de lasten ende beswaernissen ondraechelijk waren. Maer gelijk op eenige der voorgaende articulen de resolutie genouch te sijn is, sal de beswaringe sodanich nyet sijn, dat die vrage jae meriteert, want andere landen ende steden en sijn nyet exempt van lasten: haer mancqueert d'een of d'ander, als toevoer, afftreck, arbeyt ende werckluyden, bequame schepen, cleyne vrachten, coopliedens ofte yet anders mee. Wy hebben, Godt loff, in dese landen alles ende eene gestabilieerde negotie. Souden dan om seer cleyne beswaringe min ofte meer (dewijle hier te lande den last gelijk sal gaen) diversie van neringe, vertreck van volkeren ofte diergelijke connen causeren? Wij geloven, onder correctie, neen. Maer is te vresen, soe het continueert met de groote ende ondraechlijke schade, die de vijanden aen d'ingesetenen deser landen in de negotie ende schipvaart aendoen (soe Godt de Heere sulcx nyet verhoede), dat eerlange sulcx wel soude comen te geschieden, ende eene totale ruyne uuyt volgen in de negotie ende zeevaart.

Opt 21^e articul.

De premie sal swaerlijcken connen reformatie lijden bij desen tijt; want als men tot de calculatie sal comen, wat de oorloge costen, ende de verliesen, soo ter zee als door den vijant, sal comen te bedragen tegens de premie ende het recht, van de veilinge der zee te verwachten, sal men bevinden, insonderheyte soe de Compagnie in de mindere haverije als 10 per cento gehouden waer, datter uuyt de compagnie voor de participanten nyet veel voordeels te verwachten soude sijn. Indien can bevonden worden, dat de Compagnie genouchsaem can bestaen, dat

alsdan dese haverie wel nader ende minder als 10 per cento soude connen gestelt worden. Alle premien die sijn meest op alle plaetsen minder gestelt als die rechtevoort betaelt worden ende, geen redres comende, noch dagelijcx hoger sullen lopen.

Op het 22^e articul.

T'is waer, dat het aenstotelijck is, dat de Compagnie nyet soude staen voor arresten ende detensien van andere potentaten ende princen. Het en is voor de Compagnie nyet geraden, want men bij experientie bevint, dat alle princen jalours sijn van de particuliere compagnien ende die veeltijts soucken hinderlijck te sijn ende lichtelijcken eene oorsaecke soudon nemen van haer te beschadigen, onder pretext van eenige onbehoorlijke pretensien, behalve datter misverstanden tussen landen ende landen connen ontstaen, daeruuyt dat repressalien ende anders onbedachte oorsaecken soudon voorvallen; daermede men de compagnie tseffens soude soucken te ruyneren; daer sulcx nyet soude gedaen worden, als de detensien ende arresten blijven alleenlijcken tot laste van de particulieren.

Op het 23 ende 24^e articul.

Dese pointen solveren sich selffs, want uuytgaende en valt geene restorne, alsoe de premien nyet eer betaelt worden dan als de goederen geladen worden, ende oeck een yeder weet, wat voor waeren ende coopmanschappen hij ladet ofte begeert te laden; ende incomende sal men volstaen met de veylinge der zee te betalen voor diegeene, die sich nyet wilt doen asseureren doen, soedat daer int minste gantsch geen swaricheyt inne is.

Tot hiertoe meenen voldaan te hebben op de vragen, ons voorgesteld, die schenen te connen strecken tot nadeel van de Compagnie van Assurance; bereyt sijnde om nae ons gevoelen ende beste wetenschap op alle voorvallende swaricheden ende objecten te antwoorden; verclarende ende protesterende nochtans, dat wij in desen nyet en hebben geremonstreert, dan t'geene wij oordelen ten dienste van den lande te behooren, sijnde hiertoe niet alleen door ons selfs, maer principalijcken gedrongen door de persuasie van diversche coopliden, die hare groote schade doort nemen van de Duynkerckers moeyden, omme ons hierinne te laten gebruycken ende de penne opt pampier te brengen, gelijk wij gedaen hebben, sonder insichte van eenige recompensien, staet off officie hieruuyt te begeren; gelijk wij hetzelfde oock nijet voorgesteld en hebben als noot-saeckelijk, dan ende om, als men sal oordelen ende bevinden, datter geen beter, seeckerder, noch ander middel tot bevrijdinge van de zee can bij der hant genomen worden. Want wij wel weten, dat dese Compagnie min ofte meer interest sou moeten geven; nochtans beter [eenich] ofte weynich interest geleden, die gantsch geene diversie van negotie can causeren, als een totale ruine subject te sijn. Dit dan in dese gelegentheyte voorgeslagen, soudent wij meenen de landen ende ingesetenen van dien daer dienst ende welvaert soude geschieden; intrem wenschende, dat men desen onsen arbeyt duyde soo goet ende oprecht, als wij verclaren daerinne met een goet ende genegen gemoet gebesoigneert te hebben.

VIII.

NIEUW ADVIES VAN EENIGE KOOPLIEDEN ¹⁾ AAN DE
STATEN-GENERAAL TOT WIJZIGING VAN HET
OORSPRONKELIJKE CONCEPT ²⁾.

(22 Juli 1634).

Hooge ende Mogende Heeren.

Alsoo Uwe Ho. Mo. hadden belyeft in Martio ende Meye lestleden eenige cooplleden uut verscheyden steden van Hollant ende Zeelant t'onbieden, om haer opinien over het consept van een Compagnie van Assurantie te hooren, welcke alsdoen aen deselvige schriftelijken sijn overgelevert, soo heeft het Uwe Ho. Mo. gelieft, nochmaels eenige ende d'selvige te ontbieden tegen den tienden deser maent Julij met expresselijken last van te willen commen, wel geïnstrueert op deselve saeck.

Om twelcke U Ho. Mo. bevel te gehoorsaemen, sijlieden hyer ter bestemder tijt gecompareert sijnde ende U Ho. Mo. last oock mondelinge ontfangen hebbende, mede genegen sijnde ende wenschende eenige gevouchelijken middel te mogen utvinden, waerbij de zee mochte geveylt ende gesuyvert worden ende de negotie weder thoenemen, die nu seer vervallen ende gemindert is ende noch meer vervallen ende verminderen sal, indien de zee nyet beter geveylt ende de zeevaert beter bevrijt en wert als nu eenige jaren sedert het expireren van de

---

1) Dezelfde als in Maart en Mei waren bijeengekomen. Vgl. mijne studie, blz. 34 en 35.

2) Amst. Archief. Bundel als boven, n°. 12. Een ander afschrift is daar te vinden onder n. 11.

Treves, soo hebben sij, t' gemelte concept bij de hant nemende ende oversiende, t' selve in eenige articulen geamplieert, vermeerdert ende vermindert, eenige lasten, int selve gestelt sijnde, oock verandert ende vermindert; doch nyet alsoo dat elck daerin vernoegen genomen hebben, als sijnde seer swaer ende moeyelijk, door d'inegaliteyt van de schepen ende negotie, eenen igelijk in sijnes oorts gelegentheyte te voldoen.

Echter alsoo dat sij hare besoignes aen U Ho. Mo. in schrijfte sijn overleverende ende tverbeteren van dien ende de accommodatie van elcx provincie ende stadts gelegentheyte bevolen laetende, ende sullen U Ho. Mo. gelieven te verstaen, dat gemelte cooplieden overslach gemaect hebbende, wat de macht, [die] ¹⁾ nodich ware, om de zee te veylen, den vijant t' hoeft te bieden ende uutter zee te drijven, soudén mogen [bedragen] ¹⁾.

Bevinden, dat daertoe behoren soude t'sestich goede welgemonteerde schepen van oorloge, gemant met 100 ²⁾ man elcx, ende ses cloucke jachten, elck met 60 man, mitsgaders vier cleyne smacken, yder met 25 man, om opt wat te gebruycken; welcke t'saemen jaerlijcx soude commen te costen ter somme van vijffentwintichhondert-tweeendedertich-duysent driehondert ende vijftich guldens; alle ongelden, die de voorseyde Compagnie jaerlijcx daerover te dragen soudén hebben, daerin begrepen, volgens de calculatie hyer benevens gaende.

Omme welcke nombre vā schepen promptelijk in zee te brengen, soude van node wesen, dat U

---

1) Zoo in het andere handschrift.

2) Het andere afschrift heeft 110.

Ho. Mo. soude gelieven haer over te leveren 46 uut Hare Ho. Mo. oorloeschepen, met alle hare metale ende ijsere geschut ende ammunitie, ende van alles wel versien, volgens het 81^{ar}le vant consept, tot contentement van de bewinthebberen, tot directie van de Compagnie gestelt sijnde, latende het coopen ofte bouwen van de resterende 20 schepen ende vier smacken tot laste van de Compagnie uut haer in-teyckeninge ¹⁾ capitalen.

Ende omme de bovengeschreven somme van 25 hondert 32 duysent 3 hondert 50 gulden, soo tot jaerlijcx onderhoud van noode soude sijn, te vinden ende aen te wijsen, hebben sijlieden, nyet sonder contestatie ende tegenspreecken van sommige, beraempt, dat men in plaetse van de schepen met assurantie te beswaren, d'selve soude mogen belasten met een redelijke taxatie van lastgelt, ende dat men de incomende goederen soudon beswaren met seecker veylgelt, bedragende t'samen ter somme van 12 hondert drie duysent negen hondert 75 gulden: gelijk U Ho. Mo. sullen sien bij de lijste ende calculatie, mede hyerbeneevens gaende, onder expresse verclaringe, die U Ho. Mo. gelieven van deselve cooplieden int goede aen te nemen, dat d'selve lasten ondraegelijk soude sijn, bijaldien [men] ²⁾ met den ontfangh [van deselve genught met den ontfangh] ²⁾ van het recht der incommende ende uutgaende convoyen, t'welck U Ho. Mo. sullen gelieven aen de Compagnie te cederen, aen haer behoudende het recht van het incomende ende uutgaende licent, nyet en soudon meynen te geraecken tot volcomen bevrijdinge vant gewelt ende roverie van den vijant.

1) Lees: in te teecken, zooals in het andere afschrift staat.

2) De tusschen haakjes geplaatste woorden, zonder welke de zin onverstaanbaar is, zijn ontleend aan het andere afschrift.

Mits welcke overleveringe van 46 oorlochscheepen, alsoo van alles versien sijnde, ende welcke dienen soudē tot convoyeren van de coopvaerders, de Admiraliteyten soudē gesubleveert blijven van de jaerlijxe costen, onderhoud derselver ende de betaellingē vānt bootsvolck van dien, mitsgaders van de 25 schepen met de costen derselver, die Hare Ho. Mo. sijn gebruyckende tot cruysers, ende oock van sooveele meer schepen ende ongelden als d'selve soude goet vinden uut haren dienst te ontstaen ¹⁾, mitsgaders oock van alsulcke premien als de cruysers ende de Directeurs van de Oostersche ende Noortsche vaert voor het veroveren van des vijants schepen sijn genyetende. Laetende d'selve Admiraliteyten alleenlijcken belast met het onderhoud van sooveele schepen van oorloge, als U Ho. Mo. geraden sullen vinden ter zee te gebruycken tot besettinge van de custen ende bevrijdinge van de groote ende cleyne visscherie, mitsgaders de binnenstroomen.

Hebben oock goet gevonden, dat U Ho. Mo. soudē gelieven volgens het gemelte concept in de Compagnie te herideren ende promptelijck te furneren een somme van 20 mael hondert duysent gulden, met welcke d'selve soude participeren in de winste ende verlies neffens andere participanten; dewelck[e], merckende den goeden wille ende voortganck van U Ho. Mo., des te liberaelder hare capitaelen sullen inteyckenen, ende sonder twelcke oock nyet mogelijk en sal sijn yemant daertoe te animeren.

Soude mits d'erectie van dese Compagnie oock cesseren t'recht van de Directeuren over de voorseyde Oostersche ende Noortsche vaerten.

---

1. Lees, met het andere handschrift: ontslaen.

Ende alsoo uut de voorseyde geraemde middelen noch niets en soude commen tot bate van de Compagnie ende derhalven nyemant gevonden soude werden, die sijne capitaelen soudon willen inteyckenen, soo wert de hoope van de baete, die uyt de premyen van assurantie soudon mogen vallen, haer gereserveert ende den handel int concept begrepen articul 64.

Ende want d'erectie deser Compagnie in allen gevalle soo haest geen effect en sal connen nemen als wel te wenschen ware ende van node soude sijn, soo sijn d'voorseyde coopluyden Uwe Ho. Mo. seer oitmoedelijcken ende met allen eerbiedinge biddende ende recommanderende, dat het [de]selve gelieve middelertijt hare sorge over het bevrijden van de zeevaert te laten ter harten gaen.

Dit es, Ho. Mo. Heeren, 'tgeene de cooplieden voornoemt goetgevonden hebben U Ho. Mo. te verthoonen ende aen te wijsen, haer gehoorsaemheyt ¹⁾ submitterende U Ed. Ho. Mo. vaederlijke voor-sorge, mettewelcke sij, de saecken insiende, nyet gedoogen sullen, dat de loffelicke commercien, door t'sware belastinge ofte te cleyne bescherminge uut dese lande verdreven, maer veeleer met gevouchelicke middelen ende goede bescherminge daerinne gecooestert ende onderhouden worden, ende dat met sooveele vrijheden als den staet derselve sal connen verdragen; want d'selve eens affgedwaelt sijnde, soude niet licht weederkeeren.

Den Almogenden Godt, bestierder aller dingen, wille U Ho. Mo. loffelijcke regieringe langs soo meer

---

1) Lees, met het andere afschrift: gehoorsaemlijk.

seggen met voorspoet tot sijnes H. naems eere ende welvaart des lieven vaderlants.

Gedaen sGravenhage, den 22^{en} Julij 1634.

IX.

NIEUW CONCEPT VAN OCTROOI VOOR EENE OP TE RICHTEN COMPAGNIE VAN ASSURANTIE ¹⁾).

(Juli 1634) ²⁾).

De Staten Generael der Vereenigde Nederlanden allen dengenen, die desen jeghenwoordighen sullen sien ofte hooren lesen, saluyt. Doen te weeten, alsoo wy bemercken, dat tot verseeckeringhe van de zeevaart ende welvaart van de inghesetenen ten hoogsten dienstich soude wesen, in dese landen op te rechten eene Compagnie van Asseurantie: soo ist, dat Wy, ons genegen vindende, om by alle middelen de schipvaart, koophandel ende hanteringe deser landen met de meeste sorge te versorgen, ende daerby deselve te doen toenemen ende te continueren, in conformiteyt van de tractaten, alliantien, verbonden, entrecourssen op de trafijque ende

1) Archief Amsterdam. Bundel als boven, n°. 5, zijnde een gedrukt stuk, van wege de Staten-Generaal aan belanghebbenden toegezonden. Vgl. het eerste concept in Kron. Hist. Gen. 1868, blz. 147 vlg. Op het stuk zijn later ms. „correctiën” aangebracht, die dagteekenen van „29 Martii 1635” en blijkbaar het resultaat zijn van besprekingen in de Hollandsche Statenvergadering.

2) Vgl. mijne boven aangehaalde studie, blz. 34, waar blijkt, dat het concept vóór 22 Juli moet zijn opgesteld en na 3 Juni, den datum van het vorige nummer.

zeevaert met andere princen, republicquen ende volckeren eertijds gemaect, die Wy in allen deelen punctuelijk verstaen onderhouden ende achtervolght te moeten worden.

Ende bevindende, dat met ghemeene hulpe, assistentie ende middelen van soodanighe Compaignie naerder beschermt ende ghemainteneert sullen worden de ghemeene koopluysden ende hare goederen teghen alle de rooverijen, extorsien ende andere overlasten, die hare persoonen, scheepen ofte goederen in het vervolgen van hare reysen by de Duynkerckers ende andere vyanden van dese landen aengedaen worden, mitsgaders voor water ende sant, ghelijck de policen tegenwoordigh gaen, uytghesondert in poincten daervan contrarie ofte anders in desen werdt ghedisponneert, soo hebben Wy door verscheyden pregnante redenen ende considerationen Ons daertoe moverende, met rijpe deliberatien van rade ende uyt hooghdringenden oorsaecke, goetgevonden een Generale Compaignie van Asseurantie op te rechten ende te authoriseren, die Wy uyt sonderlinge affectie tot den gemeynen welstandt, ende om de inghesetenen van deser landen voor alle schade, sooveel moghelijk is, te bewaren ende te conserveren in goede neeringhe ende welvaert, sullen mainteneren ende verstercken met onse hulpe, faveur ende assistentie, voor sovele den teghenwoordighen staet ende ghestaltenisse der landen eenichsints kan verdragen, ende daertoe te versien met behoorlijk octroy ende met privilegien en exemptionen hiernaer volgende.

I.

Te weten, dat binnen den tijdt van seshien

jaren ¹⁾ alle ende een yder, hetzy ingesetenen ofte vreemde, die eenige goederen of koopmanschappen om den Oost of den West sal willen afsenden ofte doen afsenden, ghehouden sal wesen ten comptoire van deselve Compaignie pertinentelijck aen te gheven de qualiteyt, quantiteyt ende de rechte waerde van sijne goederen, soo hy uyt dese landen over zee naer andere plaetsen ende koninghrijcken sal willen versenden ²⁾, alsmede de rechte namen van schip ende schipper, daerinne deselve geladen worden, ende voorts de plaets, werwaerts dat men die meent te versenden ³⁾, om alsoo op de boecken van de Compaignie aengheteeckent ende gheregistreert te worden. Des soo sal den aenghever de premie ofte recognitie van dien in contant moeten betalen, op den voet ende conditie hiernaevolghende.

II.

Welcke assureantie ghedaen sal worden op de neghenthende parten der inghescheepte goederen, ende het resterende thiendepart sal de verseeckerde ghouden wesen tot sijnen pericule te resiqueeren, sonder die oock buyten dese Compaignie door andere te doen verseeckeren, ten ware hetselve thiendepart hoogher mochte monterren als tweehondert ponden Vlaems eens, in welcken cas in sijnen keur

---

1) Correctie in margine: „Nyet langer dese Compaignie ofte octroy te duyren voor sooveel de lasten ende dassurance aengaet als de tijt van den oorloch, als wanneer sal cesserren de swaricheyt.”

2) Correctie als boven: „De meeste oordeelen, dat men de vreemde noch met assureantie mach beswaren ende al vermocht ment te doen, tselfde evenwel (on)dienstich.”

3) De woorden: „ende voorts” tot „versonden”, worden „geroyeert om de correctie aent vijfde articule bijgedaen”.

sal staen, om het overighe of mede te doen verseecken of hetselfde te resiqueren, soo sijnen goeden raet gedragen sal.

III.

Alsmede alle schippers ghehouden sullen wesen, in het vertreck uyt dese landen, ende soo dickwils als hetselvige gheschiedt, pertinent ten comptoire als vooren aen te geven den naem ende groote van hare scheepen, om mede geregistreert te worden, ten eynde sy in gereede penningen betalen 't lastgheldt hierna gementioneeret.

IV.

Ende byaldien hem yemandt soude vervorderen te varen ofte negotieren uyt eenighe havenen ende plaetsen deser landen, sonder deselvige waren ende scheepen in manieren als vooren ten comptoire van de Compaignie aen te geven, dat sal zijn op de verbeurte van de verswegen scheepen ende goederen, die bevonden sullen worden also in zee ghegaen ofte versonden te wesen, die datelijck ende alomme van wegen de voorsz. compaignie aengetast, genomen ende als verbeurt, ten behoeve van deselve aengehouden sullen mogen worden ¹⁾: ende in cas sodanige scheepen ofte goederen verkocht mochten wesen ofte in andere landen ofte havenen ingelopen, sullen de reeders, participanten ende ver-

---

1) De woorden „van de verswegen” tot „sullen mogen worden” zijn in margine vervangen door de correctie: „een $\frac{1}{2}$, vant verswegen schip, te betalen bij den schipper uyt zijn eygen goet ende voor het verswegen goet een vierdubbele assurance, daer het verswegen goet voor verbonden sal zijn.”

Naer Hamburgh ende Holsteyn, het somersaisoen
een en drie quart par Cento.
Ende voor het wintersaisoen twee par Cento.
Beoosten de Elve tot Schagen incluyt, des Somers
twee par Cento.
Des winters twee ende een half par Cento.
Naer Embden ende Bremen voor het somersaisoen
een ende een half par Cento.
Voor het wintersaisoen
een ende drie quart par Cento.
Naer Schotlandt, Nieu Casteel, Hul ende Jer-
muyden twee en een half par Cento.
De Riviere van Londen tot Douveren incluyt,
twee en een half par Cento.
Van Doveren tot Enghelandts Eynde incluyt,
drie par Cento.
Naer Ierlandt, Bresteau ende daerontrent
vijf par Cento.
Naer Nantes, Rochelle ende circumjacentien
vier en een half par Cento.
Naer Bordeaux vijf par Cento.
Naer Bayoenen de France ende Sint Jan de Lus
ses par Cento.
Naer Sint Malo tot Rosco incluyt vier par Cento.
Naer Caen, Hable en Roaen drie par Cento.
Naer Calis twee par Cento.
Naer Diepen ende Somme twee ende een half par
Cento. ¹⁾

VII.

Doch de landen komende tot Treves ofte Vrede, sal alsdan op de verminderinghe ofte veranderinghe van 't veylgeldt, lastgelt ende de premie, by

1) Correctie i. m.: „Kan de commercie de beswaernisse van dese premie niet lijden, waardoor dan diversie te bevresen staet.”

ons met onderlinghe communicatie van dese Compagnie soodanighe ordre werden ghesteldt als naer exigentie van saecken bevonden sal werden te behooren ¹⁾.

VIII.

Alle andere koopmanschappen ende waren, soo op andere verder ghelegghen quartieren ende plaetsen versonden werden, byaldien deselve naer den West gaen, sullen verseeckert moeten wesen tot Engelants Eynde incluys, ende verder niet.

Waervoor men betalē sal voor premie

drie par Cento.

Ende die verder om den Oost gaen sullen verseeckeringhe hebben tot aen de Sont incluys, ende voor premie betalen twee en een half par Cento.

Van ghelijcken sullen de goederen, gaende by Noorden omme, verseeckert moeten wesen tot op de hoochte van Hitlandt, ende voor premie betalen

drie par Cento.

IX.

Byaldien yemandt, om de West ende deur de Straet ofte de Oost gaende, op plaetsen neutrale of ghealieerde van dese landen toebehoorende, eenige vorder asseurantie begeerde, ofte oock op andere gheoorlofde conditien als in desen octroye uytghedrukt staen, werden de respective Collegien

---

1) Correctie i. m.: „Het octroy te expireren met den oirlooch voor sooveel als de belastinge ende het asseureren aangaet, gelyck art. 1 mede geteyckent staet, met dien verstande nochtans, dat soo de Compagnie alsdan ten achteren mochten wesen, d'selve voor sulcken tijt sal worden gecontinueert als men alsdan tot vereffeninge van de schulden sal geraden vinden.”

van Bewinthebberen by desen geauthoriseert om het-selve tot bate ende schade van dese Compagnie te moghen doen op alsoodanighe premie en voorwaarden als sy mittengheenen, die sulcks begheeren, in het minnelijk sullen kunnen overeenkomen, ende gelijk de Bewinthebberen alle waren ende goederen, d'inghesetenen deser landen toekomende, ofte die by ordre van andere uytheemsche versonden moghen worden, gehouden zijn onder haer asseurantie te ontfangen, soo sullen deselve oock vermogen allerhande contracten van asseurantie op te rechten ende te maecken, met alle Ingesetenen van alle neutrale of gheallieerde princen, potentaten, ende republicquen van desen Staet, hetsy dan deselve hare schepen ende goederen naer dese landen afsenden of naer andere quartieren (niet sijnde onder de subjectie van onse vyanden), wel verstaende dat soodanighe te bedinghene premie ten minsten soo hoogh sal zijn als de inghesetenen deser landen op deselve plaetsen aen de Compagnie betalen moeten.

X.

Ende opdat de Bewinthebberen verseeckert moghen wesen, dat sy in het aengheven van de monture der schepen niet misleyt worden, sullen sy by haer selven vermogen ofte by hare Gecommitteerde, alle schepen in zee gaende te besichtighen ende te visiteren, om op de monture ende wapeninge van dien informatie te nemen.

XI.

Ende werden alle schippers belast, soo haest als sy of hare reeders eenighe certepartije ghemaect hebben ofte in de ladinghe kommen te legghen

om eenige goederen in te nemen¹⁾, ten comptoire van de Compagnie aan te geven de monture haerder schepen, ten eynde de Compagnie int aenteycken van de lastgelden ende invorderen van dien, sich daernaer mogen reguleren, op pene, so de schippers van sulcx te doen in ghebreecke blijven, dat sy ten behouwe van de Compagnie verbeuren sullen viermaal sooveel als het lastgheldt over 't schip sal bedragen, waervoor het schip²⁾ verbonden ende executabel sal zijn.

XII.

De juweelen, contante penninghen, ghemunt ofte ongemunt, ende hetgheene onder de kleynodien ghereeckent wordt, soo in ende uyt dese landen gescheept worden, sullen met onderlinge verdrach tusschen de Compagnie ende die sulcks versoecken verseeckert worden, doch en sullen onder de juweelen niet ghereeckent worden corael, noch cornelijn, noch agaet, dienstich tot vasselen, noch crystal de montagne, noch musques, noch chivet, noch ambregis, noch eenich ander parfum.

XIII.

Ende opdat de Compagnie, soveel doenelijk is, geniet de premie van alle de uytsendende waren ende lastgheldt van de schepen, en sullen geen paspoorten ter convoyen aen yemant verleent worden, tenzy hy alvooren doet blijken met een biljet

---

1) De woorden: „soo haest” tot „nemen” doorgehaald en vervangen door: „ter plaetse van heure ladinge 24 uren voor het lichten van het anker.”

2) Het woord „schip” vervangen door: „het twee en dertichste part van het schip tot lasten van den schipper.”

van de Bewinthebberen ofte haren Commis, dat de assurance van soodanige goederen, ende de lasten van de schepen behoorlijk aangegeven, ende de premie ende 't lastgheldt van dien voldaan is. Ende tot dien eynde sullen Bewinthebberen op de respective comptoiren van convoyen setten een gheswooren Commis, die de voorverhaelde biljetten intrecken ende aan de Bewinthebberen overbrengen sal, om die met hare boecken te confereren ende sulcke ordre te stellen als deselve sullen bevinden te behooren.

XIV.

Alle de schade, op eenighe gheasseureerde goederen vallende, sullen aan de beschadichde goetghedaen worden ter plaetse, daer de premie van die betaelt is, naer den prijs als deselfde ten tijde van de ghedane verseeckeringe aengegheven zijn, drie maenden nadat de Bewinthebberen van de geledene schade volkomentlijk sal zijn ghebleecken.

XV.

Wel verstaende dat dese Compagnie niet verbonden sal zijn aan de verseeckerde goet te doen eenighe haverije, die niet vijf ¹⁾ par Cento ende daerboven bedraecht, ende mede niet instaan voor eenige de tensien ofte arresten ²⁾ van eenige neutralen ofte gheallieerde potentaten, soo wanneer die op eenighe reeden, havenen ofte rivieren kommen te geschie-

---

1) „Vijf” doorgehaald en vervangen door: „boven de twee.”

2) Correctie i. m.: „Op de detentien ende arresten vallen groote redenen pro et contra; derhalven gelieven Haer Gro. Mo. daer naerder op te letten; en wert bij provisie gelaten gelijk het staat.”

den, alsoock niet voor eenige schade, die de goederen, naedat se aen het landt gebracht sijn souden, overkomen, ende voorts geenighe verseeckeringhe doen op soodanighe plaetsen, die onder de ghehoorsaemheydt van den vyandt staen, noch mede op alsulcke, die by yemandt, 't zy vriendt ofte vijandt, met oorloghsmacht metter daedt beset ofte besloten sijn.

XVI.

Voorts ten eynde de Compagnie met so weynige cavillatie ende sinistere practijcquen ghequelt worde als mogelijk is, sal deselve niet ghehouden wesen eenighe restorne aen yemandt, onder hoedanich pretext dat het soude wesen, te vergunnen, maer sullen in allen gevalle de betaelde premie behouden, ten ware de goederen met kennisse van de Bewinthebberen worden gelost, sijnde noch niet geweest in zee, waervan de halve premie sal worden gerestitueert ¹⁾.

XVII.

De goederen, die van buyten naer dese lande ghesonden worden ende by de Compaignie verseeckert sijn, sullen in cas van schade ghereeckent werden volghens den inkoop ter plaetse van daer die eerst afghescheept sijn, verhoocht met d'onkosten tot de scheepinghe toe, ende voorts volghende den stijl van assurance tot noch toe gheobserveert.

---

1) De woorden: „de halve premie sal worden gerestitueert” doorgehaald en vervangen door: „De premie sullen werden gerestitueert, mits genyetende de Compagnie een half per cento van de aengegeven som.”

Welcke goederen gearriveert zijnde, sullen de eyghe-
naers van dien ghehouden zijn ten comptoire van
de Compaignie aen te geven de rechte waerdie van
deselve alhier te lande waerdigh, ende te betalen
het recht van de veylinghe, van sooveele als de-
selve meer bedraghen dan de somme, die by de Com-
paignie verseeckert is ¹⁾).

XVIII.

Aengaende de waren, die ter plaetse van hare
ladinge gheene sonderlinghe valeur en hebben
ende meest door den arbeydt van het scheepsvolck
verkregen worden, als sout, hout ende dierghe-
lijke, sullen de Bewindthebberen ende dieghene,
soo daerover assureantie begheeren, den anderen
in het reekenen van hare prijzen om de premie
daernae te betalen verstaen; ende bijaldien sij
luyden daerover niet en kunnen accorderen, sal den
lader vrystaen door andere buyten de Compaignie
te doen verseeckeren, mits alsdan aen de voorsz.
Compaignie het recht van de veylinge in manieren
voorsz. te betalen.

XIX.

Van de inkomende scheepen, 't zy vreemde ²⁾ ofte

---

1) Correctie i. m.: „Bij te vougen: „Vrachten ende andere on-
gelden afgetrokken,” ende wert voorts in bedenckinge gegeven,
off de waerdij van de goederen, twelcke dselve meerdig waerdich
sijn als de som, ten comptoire aengegeven, recht van veilinge
sal betalen, off alleen de restende goederen, die der meerder zijn
als de sender heeft laten versekeren, mits aftreckende het
thiende part, daarvan hij selfs risico moet lijden”.

2) Boven „vreemde” staat: „soo die lasten breken.” Correctie
i. m.: „Wert swaricheyt gemaect van de vreemde dese last op te
leggen, gelijk aert. 1 geteyckent staet.”

hierlandtsche, soo dickmaels als die uytter zee in eenige havenen deser Provintien innekomen ofte uytloopen, ende niet ten comptoire van de Compagnie aangegeven zijn om verseeckert te wesen, sal betaeldt worden voor yder last van de ghemon-teerde scheepen, ghemonteert ende ghemant volghens 't reglement van de Heeren Staten van den elfden Meert 1632, tot art. 18 incluys, een derde-part minder dan de minder ghemonteerde scheepen zijn ghesteldt.

De noordtvaerders ende koolhaelders, alleen met koolen gheladen, oock mede die varen naer Ipswich, Calis, Douveren, Londen, de riviere van Ipswich, alsmede over zee naer Holstein, Jutlandt, Hamburgh ende over dese zijde van Schaghen, per last vijfthien stuyvers.

De Oostvaerders ende Belt, daerinne begrepen Schotlandt, Vranckrijk, uytgesondert de plaetsen hierboven gheroert, St. Malo tot Rosco incluys. Inghelijcx naer Enghelandt tot Enghelandts eynde, mede incluys, twintich stuyvers per last.

De scheepen, varende westelijcker om Heysant, buyten Enghelandts Eynde, 't Canael van Bristou, Ierlandt, ende over de Spaensche Zee, ende in ende door de Straet, Moscovien ende om de Noordtcaep, dertich ¹⁾ stuyvers per last.

Naer Embden, Breemen, Hamburch, over de Watten, thien stuyvers per last.

---

1) Correctie i. m.: „Omdat de assureantie nyet verder gelt als tot Engelants eynde, wort dit lastgelt niet hooger als op 20 st. gestelt."

Doch de scheepen ghemonteert ende ghemant als volgt, sullen vrij zijn ende niet ghehouden eenighe lastgelden te betalen.

De scheepen van 50 tot 75 lasten, ghemonteert met ses gotelingen, sevenduysent pondt wegende, driehondert pondt kruyt, scherp tot twintig schootten tot yder stuck, ghemant met thien mannen, een jongen, steenstucken, musquetten, piecken, sabels naer advenant.

Scheepen van 75 tot 100 lasten, acht gotelingen, twaelfduysent pondt wegende, 450 pondt kruyt, scherp als boven, ghemant met derthien mannen, twee jongens, steenstucken etc.

Scheepen van 100 tot 115 lasten, 10 gotelingen, seshienduysent pondt weghende, seshondert ponden kruyt, scherp als boven, gemant met 15 mannen, twee jongens, steenstucken etc.

Scheepen van 115 tot 130 lasten, twaelf gotelingen, twintich duysent pondt weghende, seven hondert pondt kruyt, scherp als boven, gemant met achtien man, twee jongens, steenstucken etc.

Scheepen van 130 tot 150 lasten, veerthien gotelingen, 25 duysent pondt wegende, neghen hondert pont cruyt, gemant met 21 mannen, twee jongens, scherp als boven, steenstucken etc.

Scheepen van 150 lasten opwaerts, hoe groot dat se zijn, behalven die opte Straet ofte Levant varen, daer een bijzonder reglement van is, seshien gotelingen, dertich duysent ponden wegende, twaelf

hondert pondt cruyt, 25 man, twee jonghens, scherp als boven, steenstukken etc.

Ende sullen de lasten, in desen geroert, eenpaerlijcken gereeckent worden op roggelasten, uytghe-sondert die van de Oost ende West-Indische Compaignie ende die men ter vrije neeringhe alleenelijck uytsent, waervan hiernaer sal gesproocken worden.

XX ¹⁾.

De scheepen, uyt dese landen naer Vranckrijk, om een soutladinghe ofte andere te bekommen, varende, hetzy leedigh ofte volladen, sullen in het uytgaen, als vooren staet, gehouden zijn te betalen lastgheldt voor hare scheepen; ende byaldien sy met hare ladinghe, die sy buytenslandts bekommen, de Eng- ofte Noortzee wederom passeerden ofte aendeden, sullen gehouden wesen aen de Compaignie te betalen 't voorsz. lastgelt, ende dat aen sodanige Gecommitteerdens als de Compaignie buytenslandts daertoe specialijck mochten committeren. Doch byaldien de Bewindthebberen aldaer gheen Gecommitteerden totten ontfangh en hadden gesteldt, sal hetselve recht op hare wederkompste in dese landen aende Compaignie, ter plaetse daer se sullen arriveren, betaeldt worden; ende sullen de reeders voor hetselfde recht aen de Compaignie mede verbonden zijn tot soodanige somme van penninghen,

---

1) Het geheele artikel is bij de „correctie” doorgehaald, met de aantekening i. m.: „Dese vier achter aaneen volgende artickelen worden met meerderheyte van stemmen geroyeert, om onse scheepen buytenslants nyet meerder te beswaren als de uytheemsche.”

als sy uyt deselve bevrachtinge ofte reysen ontfanghen ende ghenooten mogen hebben.

XXI ¹⁾.

Van gelijcken, indien eenige schippers deser landen met hare scheepen buytenslandts eenighe vrachten ofte reysen aenvangen, om van d'eene plaetse naer d'ander te varen, sonder dese landen aen te doen, sullen sy zoo meenighmael sy de Enge ende Noortzee bevaren ende gebruyken, gehouden zijn 't voorsz. recht van veylinge te betalen, ende dat soo meenighmael als sy lastbreecken en een nieuwe voyagie doen, waervoor de reeders, als in 't voorgaende articul, mede verbonden ende executabel sullen wesen.

XXII ²⁾.

Van alle waren en koopmanschappen, van wat natuyre die zijn, soo van buyten over zee yemandt toegesonden worden ofte selfs soude mogen inbrengen, 't zy dan deselve de convoyen deser landen subject zijn ofte niet, so die als vooren niet tijdelijk op eenige comptoiren van de Compagnie aengegeven ende dienvolgende verasseureert zijn, zal betaelt worden voor de veylinge van de zee een ende een half ten hondert, naer de waerde als deselve hier te lande sullen hebben. Doch sullen de waren ende goederen, van Calis, Hamburch ende Breemen kommende, alleen een par Cento voor veylinge betalen.

---

1) Als boven.

2) Als boven.

XXIII ¹⁾.

Gelijck mede alle ingesetenen deser landen, die eenige waren in andere plaetsen ende koningrijcken doen inneladen om op andere quartieren buyten dese Provintien gevoert te worden, ende daermede passereren ofte aendoen de Enge ofte Noortzee, so die niet tijdelijk verasseureert zijn, sullen ghehouden wesen, soo haest deselve ter gedestineerde plaetse ghekomen zijn, ofte op hare wederkompste in dese landen, aen de Compaignie ofte hare Ghecommitteerden te betalen het recht van de veylinghe als vooren. Ende byaldien yemandt van des te doen in ghebreecke bleve, alsoo oock de schippers het lastgheldt over hare schepen, ten behoeve van de Compaignie, verbeuren viermael sooveel als het recht van de veylinghe oft lastgeldt sal bedragen.

XXIV.

Alle deghene, soo naer de voorgestelde ordre ²⁾ aen de Compaignie betalen het recht van de veylinge, sullen niet verbonden wesen, om hem precijselijck door de Compaignie te doen verseeckeren, maer sullen vermogen met andre, hetzy buyten en binnenslandts, weghen hare assurance te tracteren als haren goeden raedt sal gedragen.

XXV.

Die van de Oost-ende West-Indische Compaignie ³⁾,

---

1) Als boven.

2) Hierbij i. m.: „van veillinge.”

3) Correctie i. m.: „Met meerderheyt van stemmen verstaen de Westindische Compaignie ende vrije neringvaerders te eximeren, maer de Oostindische te betalen een half per cento”.

mitsgaders de vrije neeringe-vaerders, sullen met hare scheepen vry wesen, alsmede metten cargasoenen, die naer den limite van haren octroye afghesonden worden, ende alleenlijck van hare retouren, inkomende waren ende prinsen betalen een per cento, ten aensien dat se nevens andere de veylinge der Enge- ende Noortzee genieten.

XXVI.

Insgelijcx sullen de buyssen, dogghers, ventjaghers ende alle andere, die onder de groote ende kleyne visscherie begrepen zijn, voor hare uytreyse vry wesen, ende alleen ten regarde van de veylinge, van haren ghevangen en haringh ende visch per last betalen twintich stuyvers.

XXVII.

Ende byaldien hem yemant door de Compagnie hadde doen verseecken, ende sich vervorderde teghens de ordre van de Generale vergaderinghe, met onse approbatie op het convoyeren ende het uytseylen van de schepen genomen, in zee te gaen, sal sijn betaelde premie quyt wesen, ende in cas van schade gheenige vergoedinghe, uyt wat oorsaecke het oock soude mogen wesen, genieten ¹⁾).

XXVIII.

De Bewinthebberen sullen in hare daghelijckse vergaderinghe examineren de ghelegentheyten van de

---

1) Correctie i. m. heeft bijvoeging aan het slot van: „mits dat de Compagnie behoorlijke ordre ende reglement op het convoyeren stelle ende observe.”

aengebrachte schade ende abandonnementen, die by yemant mochte geschieden, dewelcke soo sy deuchdelijcken ende gheverifieert vinden, sullen deselve alsdan moghen betalen, sonder daerover eenich vonnisse van den rechter te verwachten, ende met de ghenomen resolutie teghens hare participanten in reeckeninghe volstaen. Doch in cas van dispute, ende dat de twee derdeparten van de presente Bewinthebberen de schade niet ghenouchsaem gheverifieert en vonden, noch deselve gedisponeert om door goede mannen af te doen handelen, sal den insinuant sijn versoeck van vergoedinghe afgheslagen worden, die sijn recht sal mogen vervolgen voor de ordinaris Justitie, het zy Kamer van Asseurantie ofte andere Collegien, sulcx als de constitutie van de plaetse is medebrenghende.

XXIX.

Tot verseeckeringhe van de gheasseureerden sullen verbonden wesen alleen de middelen ende effecten van de Compagnie, sonder dat de Bewinthebberen ende Participanten daervooren in hun privé verbonden sullen wesen.

XXX.

Ende opdat dese Compagnie staende mach blijven, noch met sinistre practijcquen in haer recht verkort worden, sullen Bewinthebberen vermoghen alle waren, die notoirlijcken beneden de rechten waerde aengegeven worden, te visiteren, ende deselve met kennisse van saken ten behoeve van deselve Compagnie nae haer nemen, midts aen de gheasseureerde betalende den sesten penningh meer als de aengebrachte somme bedraecht.

XXXI.

Maer byaldien yemandt, soo voor desen ghesteldt is, de Compagnie quam voorbij te gaen, sonder sijne goederen in 't geheel ofte deel ten comptoire van de Compagnie aen te gheven om gheasseureert te worden, ofte oock in eenige deser landen inkomende om het recht van de veylinghe te betalen, sal sodanighe versweghen goederen ten behouve van de Compagnie metterdaet verbeuren, bijaldien deselve fraude door de goede toesicht der Bewinthebberen ofte hare dienaers eerst ontdeekt werdt. Ende ware het soo dat deselve neffens het verswijgen aen de Compagnie, oock 's landts gerechticheyt gesloocken mochte hebben, ende daerover door de Generale cerchers ofte andere ministers van de Admiraliteyten eerst achterhaeldt worden, sal het verbeuren derselver kommen ten behouve van de gemeene saecke, ende de ghebreeckighe daerenboven ten besten van de Compagnie verbeuren thienmael ¹⁾ sooveel als de premie van de assurance bedragen soude hebben, ende van de versweghen schepen thienmael ²⁾ sooveel als het verswegen deel bedraecht in 't lastgeldt.

XXXII.

Welcke aenbrenginghe ende opghevinghe aen de Compagnie om gheasseureert te worden ghedaen sal moeten worden op sodanigen tijdt ende gelegentheyte van de goederen, als men teghenwoordich gewoon is het recht van de convoyen aen te gheven, soodat bij langher uytstel ofte vorder uytslach van de goe-

---

1) Doorgeschrapt en vervangen door: „viermael.”

2) Correctie i. m.: „viermael, daervoor tot schippers laste het 32 paert verbonden blijft, conform het IIII art.”

deren om gescheept te worden, men verstaen sal dat de gebreeckighe in de voorstaende peyne ende boete vervallen sal wesen; alsoock van gelijken sullen de schepen, lastgeldt betalende, aenghedient moeten worden, soo haest sy in de ladinge gaen leggen ¹⁾ om eenighe goederen in te nemen, voor ende aleer men begint die te schepen, ende voor diegeenige die ledich ende ballastsscheeps uytgaen, voor ende alleer sy hare schepen ballasten met intentie om in zee te gaen.

XXXIII.

Ende belanghende de inkomende schepen, die het recht van de veylinghe ²⁾ schuldich zijn, sullen aenghegheven moeten worden binnen vierentwintich uren, naerdatselvschip sijn ancker gheworpen heeft oft gearriveert is ter plaetse, daer hy sijne last eerst meent te breecken, alles op peyne als boven.

XXXIV.

Ende alsoo de assureantie veel fraude ende boosheydt subject is, tenzy daerinne met behoorlijke weten werden versocht, sullen alle dieghene, die fraudeleuseliick hare waren de Compagnie aengheven, met opset om die, in zee kommende ofte by andere gheleghentheydt, haerselven die moetwillichlijck quijt te maecken, om by dat middel van de Compagnie de aangegeven prijs te bekomen, als wel voor desen in privé contracten ghepractiseert

---

1) Correctie i. m.: „ten minste 24 uren voor t'lichten van het ancker.”

2) „Veilinghe” doorgehaald en vervangen door „lastgelt.”

is, sullen deselve ten behouve van de Compagnie verbeuren niet alleenlijcken de betaelde premie, maer oock sooveele als die weerde van dien in het aengheven getaxeert is, ende daerenboven nae gheleghentheydt van saecken door den rechter ghestraft worden nae de gheschreven rechten ende placaten deser landen.

XXXV.

Alle saecken, die aenghevangen worden teghen eenighe contraventeurs van dees Compagnie gherechticheydt, 't zij in cas van arrest, aenhalinghe van waren ofte schepen, sullen ter aenklachte van den Advocaet van de respective Kameren, als Fiscael voor de eerste instantie, bericht werden by den ordinaris rechter van de plaets, daer de Kameren respective ghesteldt zijn, achtervolghende het resort, soo by de Collegien ter Admiraliteyten ghehouden wordt; ende byaldien de Compagnie eenighe breucken ofte boeten toeghewesen worden, sullen die by provisie betaelt ofte gheexecuteert worden, nietteghenstaende eenighe provocatie, appellatie ende verleende inhibitie.

XXXVI.

Ende alsoo in desen sonderlinghe dient waergenomen de gheleghentheydt van de goede inghesetenen, die van tijdt tot tijdt hare waren ende schepen op eenighe comptoiren van de Compagnie om verseeckert te worden sullen aengheven, soo sullen de respective Kameren ghehouden wesen den anderen te provideren ende versien van penninghen, soo wanneer het gebeuren mochte, dat de schaden ende verliesen in eenighe van dien soo groot wierden, dat

sy niet bestant en waren deselve uyt hare capitalen op te brenghen. Ende indien van des te doen yemandt onwillich ende in ghebreecke was, worden de respective Kameren geauthoriseert, sooveele penningen alsy tot betalinge van de gevallene schade sullen van doen hebben, ten laste van de generale Compagnie te negotieren.

XXXVII.

Hebben voorts beloofd, dat wy dese Compagnie tegens eenen yegelijcken sullen maintaineren ende defenderen in de vrije zeevaert ende traffijcq, ende ten dien eynde in deselve Compagnie herideren ende furneren twintich hondert duysent guldens, ende daermede schade ende bate loopen als andere participanten, welke somme wij furneren sullen d'een helft binnen een maendt, naerdats Bewindthebberen sullen ghesteldt zijn, ende d'ander helft drie maenden daernaer.

XXXVIII.

Ende sullen alle ingesetenen deser landen, ende oock andere landen bij openbare affictie van biljetten, binnen den tijdt van een maendt nae date van desen te affigeren, gewaerschout worden dat se binnen den tijt van drie eerstkomende maenden, innegaende den . . . . . deses Jaers seshienhondert vier- en dertich, in dese Compagnie sullen werden gheadmitteert, ende dat se hare penninghen, die se sullen willen inlegghen, sullen moeten opbrengen, naedats Bewinthebberen in de respective Kameren sullen ghestelt zijn, in twee termijnen, te weten de eerste helft van dien ter expiratie van drie maenden, ende de wederhelfte ses maenden daernaer.

XXXIX.

Uut welke penningen vooreerst vervallen sullen worden de noodighe equipagien, die de Generale vergaderinghe van de Neghenthene dienstich sal oordeelen tot veylinghe van de zee ende tot establisement van de negotie in de gheoctroyeerde limiten, hiernaer uytghedruckt, midts dat de overighe ter dispositie van de respective Bewinthebberen, alvoorren daerop ghenomen het advijs van de voorsz. Generale vergaderinghe, geleydt sullen worden op vaste comptoire oft andere suffisante beursen ter redelijker interesse, met expresse conditie dat deselve tot aller tijdt van den jare, op de aanmaninge van Bewinthebberen, met den verlopen interesse naer advenant van den tijdt wederom afghelost ende uytghekeert sullen worden, ten eynde de Compagnie altijt gereet mach zijn om aen de gheasseureerde te lijdene schade ende verliesen te voldoen.

XL.

Ende opdat dese Compagnie soude moghen bestaen bij eene goede regieringhe, tot meesten profijte ende contentement van alle de Participanten, so hebben wy geordonneert, dat deselve regieringhe sal bestaen in vijf Kameren van Bewindthebberen, als een binnen Amsterdam, die hebben sal d'administratie van de vier negende parten, eene Kamer in Zeelandt, voor twee neghende parten, eene Kamer op de Maze, voor een neghende part, eene Kamer in 't Noorderquartier, voor een negende part, ende de resterende Kamer in Vrieslandt ende Stadt ende Landen mede voor een negende part, over welke Kameren alle de ingeteekende capitalen proportionnelijcken sullen verdeelt worden, volghens

de voorverhaelde puncten in de Kameron, soo haest de eerste algemeene vergaderinge van Bewindthebberē sal ghehouden worden, ende dat ten overstaen van onse Ghecommitteerdens, die wy daertoe specialijk sullen authoriseren ende lasten ¹⁾).

XLI.

Ende sullen de Provintien ²⁾ ende Steden in dewelcke gheen Kameron en zijn, inleggende uyt heure ghemeente hondert duysent gulden ofte meer, op behoorlijke nominatie van de Hoofthparticipanten ende over elcke hondert duysent guldens mogen stellen een Bewinthebber, in sulcken Kamer, daer sy goetvinden sullen heure Penninghen te brengen.

XLII.

Ende sal de verdeelinghe alleen in desen te verstaen zijn noopende de equipagie ende de directie van de ghemeene Compaignie-saecken, ende des-onvermindert sullen alle koopluysden ende inghesetenen deser landen vermoghen sonder eenigh onderscheyt hare assureantie te doen in alsoodanige Kamer als hem ghelegenst sal wesen, sonder dat ten aensien van dese verdeelinghe in 't minste de vrijheyt van dien sal wesen geprejudiceert ³⁾).

---

1) Correctie i. m.: „Is gelaten in state, omdat Haerlem mede een camer versocht, ten minsten met Leyden gecombineert.”

2) Correctie i. m.: „Een distinctie te stellen after het woort provincien ende de ande destinctien uyt te doen, tot het woort participanten incluys.”

3) Toevoeging i. m.: „mits dat hij gehouden sal sijn ter camer van sijne ladinge een billet van aenteyckinge van Bewinthebberē te nemen op den behoorlijcken tijt, hyervooren gespecificeert.”

XLIII.

Onder de voorverhaelde Participanten sullen gereeckent worden Hooftparticipanten te wesen, die in de Kamer van Amsterdam voor haer eygen reekeninge participeren de somme van sesduysent guldens, ende in de andere Kameren ter somme van vierduysent guldens.

XLIV.

Welcke Hooftparticipanten, soo haest dese Compagnie sal gheslooten wesen, door de Magistraten van de plaetsen, daer de Kameren resideren ofte daer hondert duysent guldens ingheteeckent sal zijn, byeengheroepen sullen worden, om uyttet midden van haer ende by hare nominatie ghekooren te worden, secretelyk by biljetten ofte anderssints, een dubbel ghetal, om daeruyt by de Staten van de respective Provintien ofte door de Magistraten van de Steden, daer de Kameren zijn oft daer hondert duysent gulden ingeteeckent sal zijn, ghekooren te worden tot Bewindthebberen, die de directie van de Compagnie van den eersten aenvanghen ende vervolgen sullen.

XLV.

Dat de eerste gekooren Bewinthebberen ¹⁾ sullen dienen geduyrende den tijdt van 't Octroy, ende daerinne geene veranderinge te doen als by afsterven

1) Correctie i. m.: „De eerste Bewinthebbers te dienen ses jaren, dan de helft aff te laten ende drye jaren daerna de andere helfte, ende soo voorts alle drye jaren afgaende d'outste helft, in dienste sijnde.”

ofte onbequaemheyd, ende in plaets van deghene, die kommen t'overlijden ofte om andere redenen verlaten werden by de Bewinthebberen, mitsgaders by de Hooftparticipanten, die in persooene ende op hare costen daerby sullen willen kommen, dubbel ghetal sullen worden ghenomineert, uyt welcke de voorsz. respective Provincien, Gedeputeerdens ofte Magistraten nieuwe electie van Bewindthebber sullen doen ende de vacante plaetsen successivelick suppleren. Ende sullen voor Hooftparticipanten ghehouden worden, die voor hun eygen sooveel participeren als de respective Bewinthebberen zijn doende, 't welck sy twee jaren in de Compagnie voor 't veranderen sullen moeten hebben gheherideert ende op de boucken bekend staen.

XLVI.

Dat de Kamer van Amsterdam sal bestaen van twintich Bewindthebberen, de Kamer van Zeelandt van twaelf Bewindthebberen, de Kamer van de Mase ende Noorderquartier yder negen Bewindthebberen, ende de Kamer van Vrieslandt, ende Stadt ende Landen tsamen oock negen Bewindthebberen ¹⁾.

XLVII.

Welcke Bewinthebberen, in plaetse van provisie, tot laste van de Compagnie sullen genieten, ter Kamer van Amsterdam jaerlijcx de somme van twaelf hondert guldens, ende in de andere Kameren duysent guldens. Ende sullen de subalterne dieners, ter

---

1) Correctie i. m.: „Naerder op te letten, als de perfecte repartitie van de cameren sal sijn gedaen.”

discretie van de respective Bewinthebberen, gestelt worden tot laste van de Compagnie ¹⁾).

XLVIII.

Dat soo dickwils van noode sal zijn een Generale vergaderinghe van de voorsz. Kameran ghehouden, om op 't convoyeeren van de scheepen, equipagie van dien, veylinghe van de zee ofte eenige saecken de Compagnie in 't ghemeen betreffende ordre te stellen, hetselve sal geschieden in negenthien personen, daerinne uyt de Kamer van Amsterdam sullen compareeren acht, uyt Zeelandt vier, van de Mase twee, uyt het Noorderquartier twee, uyt Vrieslandt mitsgaders Stadt ende Landen twee. Wel verstaende, dat den negentiende persoon, oft sooveel meer als Wy t'elckens sullen goet vinden, by Ons sal worden ghedeputeert, omme in de voorsayde vergaderinghe de saecken van de Compagnie ten besten te helpen dirigeren ²⁾).

XLIX.

Van welcke Generale vergaderinge van de voorsz. Kameran alle saecken van dese Compagnie aengaende verhandelt ende beslooten sullen worden. Wel verstaende, dat in saecken van oorloghe op de ghenomen resolutie versocht sal worden Ons approbatie.

1) Correctie i. m.: „Opgehouden als het voorgaende, omdat de heeren van Amstelredam sustineerden meerder provisien voor haer, alsoo de heuren meer moeten risqueren als toeyckenende 6000.”

2) Correctie i. m.: „Opgehouden als vooren, om redenen de Camers noch nyet vast en staen.”

L.

De voorseyde Generale vergaderinge beschreven zijnde, sal te samen kommen om te resolveren, wanneer men sal equiperen, hoeveele scheepen men op elck quartier sal senden, de Compaignie in 't ghemeen betreffende, sonder dat d'een of d'ander Kamer yet sal mogen aenrechten buyten de voorseyde ghemeene resolutien, maer sullen gehouden zijn deselve te effectueren ende in 't werck te stellen. Ende indien eenige Kamer bevonden worde in gebreecke te zijn de gemeene resolutie te achtervolgen of te contravenieren, hebben Wy deselve vergaderinghe geauthoriseert ende authoriseren by desen, om soodanigh ghebreck ende contraventie metten eersten te repareren, waerinne Wy, des versocht zijnde, haer sullen assisteren.

LI.

Deselve Generale Vergaderinghe sal ghehouden worden de eerste ses jaren binnen de stadt van Amsterdam, ende twee jaren daernaer in Zeelant, ende soo voorts van tijdt tot tijdt in de voorseyde twee plaetsen ¹⁾.

LII.

De Bewinthebbers, die, van weghen de Compaignie ghecommitteert zijnde, van huys sullen reysen, 't zy op de voorseyde vergaderinge ofte elders, sullen voor haer teerkosten ende daghgelden hebben vier gulden daechs, boven de schuyt ende wagh-

---

¹⁾ Correctie i. m.: „Opgehouden om redenen als vooren.”

vrachten. Wel verstaende, dat dieghene, die van d'eene stadt naer d'andere reysen om die Kameron als Bewinthebberen ende Regierders te frequenteren, egeen daghgelden oft reyskosten en zullen ontfangen tot laste van de Compagnie ¹⁾).

LIII.

Ende of 't gebeurde, dat in de voorseyde Generale vergaderinghe eenighe wichtighe saecken voorviel, daerinne sy niet wel en konden verdragen, ofte dat sy selfs hun soude moghen beswaert vinden om malkanderen te overstemmen, dat deselve gelaten sal worden tot Onse decisie, ende 't ghene dienaengaende goet gevonden sal worden, sal achtervolgt ende naegekomen worden.

LIV.

De scheepen van de reyse wederkommende, sullen weder aenkomen ter plaetse, daer sy afgheseyldt zijn, ende, of door fortuyne van weder ende windt de scheepen, van 't eene quartier uytgheseyldt, aenquamen in het ander, als die van Amsterdam ofte van 't Noorder-quartier in Zeelandt ofte in de Mase, ofte die van Zeelandt in Hollandt, ofte die van Vrieslandt mitsgaders Stadt ende Landen, in een ander quartier, dat niettemin elcke Kamer d'administratie ende bewindt van hare uytghesonden scheepen ende koopmanschappen sal behouden, ende dat sy deselve mogen versenden ende vervoeren nae de quartieren, daer de scheepen waren uytgeseylt, 't zy metteselve oft andere scheepen, midts dat de Be-

---

1) Correctie i. m.: „Werden mede opgehouden, om te resumeren ten regarde van het leste lith van dit art^{le}.”

winthebberen derselver Kamer ghehouden sullen zijn, haer selfs in persoon te laten vinden ter plaetse, daer de scheepen oft goederen aenghekommen zijn, ende gheene facteurs daerover sullen vermogen te stellen: maer inghevalle haer selfs niet gelegen en ware te reysen, dat sy alsdan de Bewindthebberen van de Kamer, daer de scheepen ghearriveert zijn, totte administratie sullen committeren.

LV.

Ende indien eenighe Provintien goetvinden eenen agent te stellen, om die penninghen uyt hare ingesetenen te versamelen ende in masse in eenige Kamer te leggen ende van de uytdeelinghe betalinge te vorderen, sal de Kamer ghehouden zijn alsulcken agent toe te laten acces in deselve Kamer, om aldaer gheinformeert te worden van den staet van den uytgheve ende inkomsten, uyt- ende inschulden, behouden dat de penninghen, by sulcken agent inghebracht, sullen bedragen vijftich duysent guldens ende daerboven.

LVI.

Ende of 't ghebeurde, dat onder d'een of d'ander Kamer yemandt van de Bewindthebberen in sulcken staet gheraecte, dat hy niet en konde voldoen 't ghene hem sijne administratie aengaende betrouwt ware, ende daerdoor eenighe schade mochte kommen, sal wesen tot laste van de penninghen, die alsulcke Bewindthebberen hebben in de Compaignie, dewelcke oock voor haer administratie specialijk zijn verbonden, 't welck oock plaetse sal hebben ten respecte van alle de Participanten, die uyt saecke van koop van goederen ofte andersints debiteurs van

de Compagnie soude moghen wesen; ende sal ghereeckent worden in allen schijne oft hare ingheleyde penninghen, tegens 't ghene sy de Compaignie schuldigh zijn, van aenbeginne waer ghecompenseert ende by rescontre gedoodet.

LVII.

De Bewinthebberen van de respective Camers sullen responderen voor hare cassiers ende boeckhouders.

LVIII.

Dat alle de waren van dese Compagnie, die by den gewichte verhandelt sullen worden, verkocht sullen worden op eenderley gewichte, te weten op te swaerte van 't ghewichte van Amsterdam; ende dat men alsulcke waren sal moghen overslaen binnen scheepsboort ofte in de packhuysen, sonder daervan eenighen excijs, impost ofte waechgelt te betalen, midts dat, deselve verkocht zijnde, niet anders sullen moghen worden ghelevert dan ter waghe, ende midts betalende den impost ende waechgeldt, so dickwils als sy worden veralieneert, gelijk andere goederen de wage subject zijnde.

LIX.

Dat men de personen ofte goederen der Bewinthebberen niet en sal mogen arresteren, besetten ofte bekommeren, om van hen te hebben reeckeninge van administratie van de Compagnie, noch oock om de betalinghe van de gagie ofte loon van degheene, die sy in dienste van de Compagnie gebruyckt hebben, maer diegeene, die sulcks yet op henluyden

sal willen pretenderen, sullen ghehouden zijn deselve te betrecken voor hare ordinaris rechters.

LX.

Soo wanneer eenighe schepen van de reyse sullen wederkeeren, sullen de Generaels ofte Commandeurs over de vloote, schip ofte schepen ghehouden zijn binnen thien dagen naer haer aankompste aen ons te komen doen rapport van 't succes van hare reyse, ende daervan schriftelijk rapport overgheven ende leveren, indien de saecke sulcks vereyscht.

LXI.

Ende of 't gebeurde (dat wij geensints en verwachten), dat yemandt de scheepvaart, negotie, handelinge ofte traffijcque van dese Compagnie, contrarie het algemeene recht oft oock jegens 't inhouden van de voorseyde tractaten, verbonden ende entrecoursen, in eeniger manieren wilde beschadigen ofte hinderlijk wesen, sullen hun daertegens mogen defenderen ende reguleren in conformiteyt van de instructie bij Ons daervan te geven.

LXII.

Ende ten eynde de participanten in de respective Kameren te gheruster moghen wesen over het beleydt ende administratie van Bewindthebberen, sullen de Hooftparticipanten in yder Kamer, by meerderheydt van stemmen, uyt het midden van haer absolutelyck moghen verkiesen eenighe opsieners ende opnemers van reeckeninghen, naementlyck in de Kamer van Amsterdam vier, in de Kamer van Zeelandt vier, ende in de andere Kameren drie per-

soonen, die ghehouden sullen wesen twee daghen ter weecke alle de boucken ende reeckeninghen van de Compagnie naer te sien, alsmede tot esclarcissementen van dien te visiteren de facturen ende documenten, die daertoe by de Bewinthebberen in hare handen sullen worden ghesteldt, midts dat syluyden onder eede verklaren, secreet te sullen houden 't ghene Bewinthebberen secreet bevolen wordt ende tot hare kennisse soude mogen kommen, alsoock van gelijcken gheene reeckeninghen te advoyeren dan die nae sijne natuyre behoorlijcken verantwoord wort ofte met documenten bewesen zijn; ende sullen deselve reeckenmeesters jaerlijcks voor haer tractement hebben in de Kamer van Amsterdam drie hondert guldens 't sjaers, ende in de andere Kameron 200 guldens.

LXIII.

Welcke Bewinthebberen ende Reeckenmeesters geen schepen, waren ofte goederen, haer int gheheel ofte deel toekomende, aen dese Compagnie sullen moghen leveren ofte verkoopen, noch van deselve Compagnie eenighe koopmanschappen ofte waren koopen ofte doen koopen, directelijck ofte indirectelijck, nochte oock portie ofte ghedeelte daerinne hebben, op de verbeurte van een jaer ¹⁾ van hare provisie, die contrarie van desen bevonden wert ghedaen te hebben, tot proffijte van den armen, ten ware de Generale Vergaderinghen van de Neghenthene in de respective Kameron goetvonden

1) De woorden: „op de verbeurte van een jaer” zijn doorgehaald en vervangen door: „op peyne van cassatie, ten ware met kennisse ende consent van de magistraet van de plaetse sulcx werde toegelaten.”

eenighe goederen publiekelyk met op- ofte afslach te verkoopen, welcke goederen by Bewinthebberen ende Reeckenmeesters sowel als by andere mogen ingekocht ende gemijnt worden.

LXIV.

Voorts dat binnen den tijt van de voornoemde seshien jaren, niemandt van de ingheboorenen ofte inghesetenen deser landen, anders dan alleen uyt den name van dese Compagnie, uyt dese Vereenighde Nederlanden, noch oock van buyten deselve landen niet en sal moghen varen noch negotieren op de kusten ende landen van Africa, beginnende van Tropicus Cancrij, langhs de geheele kuste van Barbarien, noortwaerts aen door de Strate van Gibraltar, oostwaerts langs deselve kuste van Barbaria, streckende voortaan langs de gheheele kuste van Alexandria ende het vaste landt van Soria, daerinne begrepen de eylanden van Cipres, Archipelagos ende andere, onder den grooten Heer ofte het Turckse ghebiedt sorterende, blijvende de plaets der Christenen voor de particulieren, die aldaer sullen willen handelen ¹⁾; ende soo wie sonder consent van dese Compagnie hem sal vervorderen te varen ofte te negotieren op eenighe plaetsen binnen de voorseyde limiten dese Compagnie gheaccordeert, dat sal zijn op de verbeurte van de schepen ende goederen, die bevonden sullen worden op de voorseyde kusten ende ghewesten te handelen, dewelcke

---

1) Correctie i. m.: „Wert bij sommige toegestaen, mits daeruyt latende „Archipelagos” om den Turck geen vasten voet te geven, waer sijn schade te verhalen, die hij aldaer tegens sijn verboth is lijdende. Sommige slaent geheel af. Sommige staent toe van de Tropico Cancrj tot de naute van de Straet toe.”

datelijcken ende alomme van weggen de voorseyde Compagnie aengetast, ghenomen ende als verbeurt ten behouue van deselve ghehouden sullen moghen worden. Ende in cas soodanige scheepen ofte goederen verkocht mochten wesen ofte in andere landen ofte havenen inghelopen, sullen de reeders ende Participanten voor de weerde van deselve schepen ende goederen mogen werden geëxecuteert, uytgesondert alleen dat degheene, die voor date van dit Octroy uyt dese ofte andere landen op eenighe der voorseyde kusten uytgeloopen ofte uytgesonden zijn, hun handelinghe totten uytkoop haerder goederen ende wederkommen in dese landen, oft andersints ter expiratie van haer Octroy, soo sy voor desen eenighe hebben verkregen, sullen vermoghen te continueren ende langher niet, behoudelijck dat naer den eersten . . . . . anno seshien-hondert vier en dertich, dage ende tijde des ingancks van desen Octroye, niemandt eenige schepen ofte goederen en sal vermogen uyt te senden naer de quartier in dese Octroye begrepen, alwaert dat voor date van dien dese Compagnie noch niet eyntelijck en ware gesloten, maer sullen daerinne voorsien sulcx als behoort, tegens dengenen, die wetens, in fraude van dese onse goede meyninge, het gemeene beste frusteren.

LXV.

Dat voorts de voorseyde Compagnie op onse naemen (en)de autoriteyt, binnen de limiten hiervooren gesteldt, sal mogen maecken contracten, verbintenisse ende alliantie mette princen ende naturelen van de Landen daerinne begrepen, midtsgaders eenige fortressen ende verseeckertheden bouwen, gouverneurs, volck van oorloghe ende officiers van

justitie, en tot andere nootelijke diensten, tot conservatie van de plaetsen, onderhoudinghe van goede ordre, politie ende justitie, eensamentlijk tot vorderinghe van de neeringhe, stellen, deporteren ende afstellen ende wederom andere in hare plaetsen surrogeren, naer syluyden nae gelegentheydt van saecken sullen bevinden te behooren, recht ende justitie administreren, soowel te water als te lande, voort populatie van vruchtbare ende onbewoonde quartieren mogen bevorderen, ende alles doen dat den dienst der landen proffijt ende vermeerderinghe van den handel sal vereysschen. Ende sullen die van de Compagnie successivelijk communiceren ende aen ons overleveren soodanighe contracten ende alliantien, als sy mette voorseyde Princen ende natien sullen hebben gemaect, mitsgaders de gelegentheydt van de fortressen, versekertheden ende populatien by henluyden ter handen genomen.

LXVI.

Behoudelijck dat syluyden eenen Gouverneur-Generael verkoren ende voor hem instructie geconcipieert hebbende, deselve daernaer by ons gheapprobeert ende commissie gegeven sal worden, ende dat voort sodanigen Gouverneur-Generael, soowel als andere Vice-Gouverneurs, Commandeurs ende Officieren, ghehouden sullen wesen den eedt van ghetrouwicheydt aen ons te doen, ende aen sijn Excellentie ende oock aen de Compagnie.

LXVII.

Ende indien de voorseyde Compagnie op eenighe der voorseyde plaetsen in schijn van vruntschap bedrogen ofte qualijk getracteert mochten worden,

of dat int vertrouwen van eenighe penninghen ofte koopmanschappen, deselve sonder restitutie ofte betalinge daervan te genieten onthouden worden, dat sy de schade naer gelegentheyte der saken ende naer dat sy best sullen vermogen, sullen doen repareren door alsulcke middelen als men gevouchelijck sal kunnen doen.

LXVIII.

Ende alsoo tot plantinghe, verseeckeringe ende defentie van desen handel oock noodich sal zijn eenich krijghsvolk mede te nemen, sullen wy naer de constitutie van 't landt ende ghelegentheyte van saecken de voorseyde Compagnie voorsien met soodanich volck van oorloghe, van commandement ende van fortificatie, als noodich sal wesen, midts dat die by de Compagnie sullen worden betaelt ende onderhouden.

LXIX.

Dewelcke, boven den eedt, die sy aen Ons ende Sijn Excellentie hebben ghedaen, oock sweeren sullen, het commandement van de voorseyde Compagnie te volgen ende hare saecken te helpen vorderen naer haer beste vermogen.

LXX.

Dat de provoosten van de Compaignie aen landt sullen mogen apprehenderen het krijgsvolck ende ander volck van oorloge, dat hem in dienst van de voorseyde Compaignie begeven heeft, ende de geapprehendeerde 't scheep brengen, 't zy in wat stede, plaetsen ofte jurisdictien van dese landen deselve

bevonden mochten worden, midts dat de provoosten te vooren sullen aenspreeken d'officiers ende magistraten van de steden ende plaetsen, daer sulcx valt.

LXXI.

Dat Wy gheen schepen, gheschut ofte ammunitie van dese Compaignie tot dienste deser landen en sullen nemen, dan met consent van deselve Compaignie.

LXXII.

Hebben voorts dese Compaignie gheoctroyeert ende ghepreviligeert ende ghegunt, octroyeren ende gunnen mits desen, dat sy met alle haer schepen ende goederen vry sullen mogen passeren voorby alle tollen, eenige der Vereenighde Provintien toekomende, ende dat sy deselve vrijheydt sullen ghebruycken, in sulcker voughen als de vrije ingeseten van de steden deser landen daerinne hare vrijdommen zijn genietende, oock niettegenstaende eenighe onvrije personen in dese Compaignie zijn participerende.

LXXIII.

Dat alle de goederen ende waren, die dese Compaignie gheduyrende den gheheelen tijdt van haer Octroy sullen uyt dese landen voeren na de quartieren van Barbarien, Sorien ende andere, binnen de voorseyde limiten begrepen, ende die sy van daer in dese landen sullen brengen, sullen vrij zijn van inkomende ende uytgaende convoyen.

LXXIV.

Dat men de reeckeninghe van de equipagie ende

uytrustinghe van de schepen, mette dependentien van dien, sal doen drie maenden naer 't vertreck van de schepen, ende een maendt daernae copien aen Ons ende aen de respective Kameren senden; ende van de retouren, mitsgaders van de verkoo-pinghen derselver, sullen de Kameren (soo dickwils Wij dat goedt sullen vinden oft sij van de Kameren daertoe versocht worden) staet aen Ons ende mal-kanderen overschicken.

LXXV.

De Bewinthebberen sullen gehouden wesen, alle twee jaer te doen generale reeckeninge van alle uytreedinge ende retouren, mitsgaders van winst ende verliesen van de Compaignie, te weten eene van de negotie ende ghedane assurance metten appendentien van dien, ende de andere van de offensive oorloge, yder apart. Welcke reeckeninge in 't openbaer sullen worden ghehouden, naer voorgaende afflictien van biljetten; dewelcke gedaen zijnde, de boucken van de Compaignie geslooten sullen worden, ende vier maenden daernaer aen de Participanten, nae rate van hare teeckeninghen, uytdelinghe gheschieden van alle hetghene bevonden wordt boven het Capitael gheavanceert te zijn; ende sullen de verliesen, naer het voorgaende sluyten vallende, gebrocht worden op de volgende reeckeninghe, alsmede de onverdiende premie, daervan den risico noch tot laste van de Compaignie loopt.

LXXVI.

Niemandt sal geduyrende den tijdt van desen Octroye sijn capitael ofte ingheleyde penningen uyt dese Compaignie moghen trecken, ghelijck men

oock gheen nieuwe Participanten sal moghen innemen. Dan indien ter expiratie van seestien jaren mocht goetgevonden worden de Compaignie te continueren ofte een nieuwe op te rechten, sal finale reeckeninghe ende estimatie by de Negenthien met onse kennisse gedaen worden van alle hetghene dese Compaignie is toebehoorende, alsoock van de nootelijke kosten, die by deselve zijn gedaen, ende ydereen vermogen nae de voorseyde afreeckeninghe ende ghedane estimatie sijne penningen te lichten, ofte in de volgende Compagnien naer advenant van dien, in 't geheel ofte deel, te continueren ofte participeren. Ende sal in sulcken ghevalle de volgende Compaignie de restanten, die volghens de reeckeninghe ende estimatien bevonden sullen worden, tot haren laste moeten nemen, ende de Participanten, die in de Compaignie niet sullen goetvinden te continueren, haer contingent betalen, op alsulcke termijnen als de Negenthien met onse kennisse ende goetvinden sullen bevinden te behooren.

LXXVII.

Ende inghevalle soude mogen gebeuren, dat de landen in hare lasten merckelijck soude moghen worden verlicht, ende dat dese Compaignie in sware lasten van oorloghe soude kommen te vervallen, soo hebben Wy beloofd ende belooven mits desen, de voorseyde Compaignie sulcx te subsidieren als den staet van den lande sal mogen lijden ende die saken van de Compagnie sullen kommen te vereysschen.

LXXVIII.

Hebben voorts gheordonneert, dat inghevalle van oorloghe alle prinsen, die op de vyanden ofte oock

op de zeeroovers binnen de voorseyde limiten by de Compaignie oft by denghenen, die denselven 't harer assistentie sullen worden byghevoucht, soude moghen worden veroverd, oock de goederen, die uyt krachte van onse placaten sullen worden aengehaelt, na aftreckinghe van alle nootelycke kosten, alsoock van de schade, die de Compaignie in 't veroveren van elcke prinse soude moghen hebben gheliden, mitsgaders de gherechticheydt van Sijn Excellentie als Admirael, in conformite van onse Resolutie dienthelven op den eersten April 1602 genomen, ende het thiendepart van de Officiers, bootsvolck ende soldaten, die de prinsen gedaen sullen hebben, sullen blijven ter dispositie van de Bewinthebbers van de voorseyde Compaignie, mits dat daervan ghehouden sal worden reeckeninghe apart ende verscheyde van de reeckeninge van de negotie ende Commerce, sonder dat Wy, van wegen het recht van 't landt, yetwes daeruyt sullen proffiteren.

LXXIX.

Sullen oock de Bewinthebbers van dese Compaignie door hare scheepen in zee moghen aentasten ende veroveren alle lorrendrayers, ende die eenighe goederen van contrebande uyt dese landen naer vyanden landen ofte andere quartieren pooghen te vervoeren, die alle ten behoeve van de Compaignie metterdaet gheconfisqueert ende verbeurt sullen wesen, in manieren als vooren van de prinsen van den vyandt te veroveren is ghedisponneert.

LXXX.

Behoudelyck dat nochtans alle de prinsen ende

goederen, uyt krachte van de placaten aengehaelt, ingebracht ende te rechte gestelt sullen moeten worden, ter judicature van de Raden ter Admiraliteyt van de quartieren, daer die inghebracht sullen zijn, om by deselve kennisse ghenomen ende ghesententiceert te worden op de deuchdelijckheyte ofte ondeuchdelijckheyde van deselve prinse, blijvende niettemin, hangende den processe, d'administratie van de ingebrachte goederen bij de Compagnie, ende dat onder behoorlijcken inventaris ende behoudens de revisie van deghene, die by sententie van de Admiraliteyde ghegraveert soude moghen zijn, in conformiteyt van de instructie aen die van d'Admiraliteyde ghegheven. Wel verstaende dat de vendumeesters ende andere officiers van de Admiraliteyten, vendumeesters ofte secretarisen van de stede ofte andere officieren gheen recht sullen ghenieten ofte moghen pretenderen van de goederen, die by dese Compagnie sullen worden ghebeneficieert ofte verkoft, maer sullen 't selve vermogen te doen door eygen dienaers.

LXXXI.

Ende sullen Wy dese Compagnie van aenbegin tot haer assistentie byvouden 46 scheepen van oorloghe, het minste van 150 lasten groot zijnde, behoorlijck ghemonteert ende versien van alles, oock van metale ende ander gheschut ende behoorlijcke quantiteyde van ammunitie, mitsgaders van 't dubbelt loopent ende staende want, seylagie, touwen, anckers ende andere toebehoorten, sulcx op soodanighe dangereuse expeditien behooren versien ende ghebruyckt te zijn, behoudens die voorts sullen worden ghemant, ghevictualieert ende onderhouden tot kosten van de Compagnie.

LXXXII

Voorts sal de Compagnie gehouden wesen geduyrichlijk in zee te houden seventich wel ghemonteerde oorlogscheepen, als jachten ¹⁾; ende sullen Wy de Admiraliteyten daertoe houden, dat sy ten minsten oock in zee sullen houden sooveel scheepen van oorloghe als de secrete Resolutie diesaengaende ghenomen is medebrenghende: waervan Wy aen de Compagnie, tot haer verseeckeringhe, acte in forme sullen doen expedieren.

LXXXIII.

Hebben voorts dese Compagnie gheautoriseert ende gelast, dat sy alle de scheepen by hunluyden geas-sureert door hare convoyers ende andere scheepen sullen defenderen teghens een yder, wie het soude moghen wesen, die deselve in hare reyse eenigh belet, hinder of schade mochten pooghen te doen. Ende soo daerover eenigh misverstant quame te ont-risjen, belooven de Compagnie, midtsgaders de Be-winthebberen ende Participanten, van alle pretensien te ontlasten ende vry te houden, die yemandt ter wereldt daerover souden willen sustineren; ende indien d'Officieren van de Compagnie, tegens haren last ende instructie, in desen haer notoirlijcken misgaen mochten, sullen deselve daervoor in haer eygen persoon verbonden, aenspraeckelijk ende strafbaer zijn, sonder dat de Compagnie ofte Be-winthebberen over deselve misusen ende forfeiten eenichsints gehouden sullen wesen.

---

1) Correctie i. m.: „om den vyant alle meugelijke affbreuck te doen.”

LXXXIV.

Ende alsoo dese Compagnie uytte ghemeene beurse van veele inghesetenen deser landen werde geformeert, soo en sullen de penningen daerinne geteykent gheenige arrest subject wesen, om by dat middel teghen de eygenaers van dien jurisdictie te fonderen.

LXXXV.

De Bewinthebbers van dese Compagnie sullen solemnelijk belooven ende sweeren, dat sy hun in hare administratie wel ende getrouwelyck sullen draghen, goet ende deughdelijcke reeckeninghe doen van hare handelinghe, dat sy in alles sullen bevorderen 't meeste proffijt van de Compagnie, ende derselver schade beschutten sooveel moghelijck sal zijn, dat sy den meesten van de Participanten int opbrenghen ende uytdeelinghe van de penninghen niet meer voordeel en sullen doen als den minsten, dat sy int innen ende ontfanghen van de uytstaende schulden den eenen niet meer als den anderen sullen verschoonen, dat sy voor haer eyghen reeckeninghe participeren, ende gheduyrende haer Bewinthebberschap sullen blijven participeren alsulcke somme van penninghen als by desen Octroye sijn gheordonneert, mitsgaders dat sy alle ende een yder van de punten ende articulen in desen vermelt, voor sooveel haer aengaet, sullen naerkommen ende onderhouden, doen naerkommen ende onderhouden naer haer uyterste vermogen.

LXXXVI.

Alle welcke privilegien, vryheden ende exemptien, mitsgaders de assistentie hiervooren verhaelt, in alle

hare voorsz. punten ende articulen, Wy de voorsz. Compagnie met goede kennisse van saken hebben ghegunt, verleent, belooft ende toegheseydt, gunnen, verleenen ende toeseggen hen mits desen, belovende henluyden deselve te doen ende laten ghenieten, rustelijk ende vredelijk. Ordonneren oock dat deselve sullen worden onderhouden ende achtervolcht by alle overicheden, officieren ende ondersaten van dese Vereenighde Nederlanden, sonder daerjehens te doen, directelijk of indirectelijk, soo weynigh binnen als buyten deselve Vereenighde Nederlanden, op peyne van daerover als beletters van 't ghemeene welvaren derselver landen ende overtredders van onse Ordonnantie ghestraft te worden aen lijf ende goet, belovende daerenboven dat wy de Compagnie in 't innehouden van desen onsen Octroye sullen maintaineren ende staende houden by alle tractaten van payse, alliantien ende entrecoursen met de naeghebuyre Princen, rijcken ende landen, sonder yet ghedaen ofte gehandelt te worden, dat tot verminderinghe van desen soudon moghen strecken. Ontbiedende daerom ende bevelen wel expresselijcken alle Gouverneurs, Justicieren, Officieren, Magistraten ende inwoonders der voorsz. Vereenighde Nederlanden, dat sy de voorsz. Compagnie ende Bewinthebbers van dien rustelijk ende vredelijk laten ghebruycken het volkomen effect van desen Octroye, consent ende privilegie, cesserende alle contradictien ende empeschementen ter contrarien. Ende opdat niemant hiervan ignorantie pretenderen, soo hebben wy belast, dat het sommier in-houden van desen Octroye by publicatie ofte affictie van biljetten sal genotificeert daer ende soo het behooren sal, want wy 't selve ten dienste van den lande bevonden hebben te behooren.

X.

NADER ADVIES BETREFFENDE HET TWEEDE CONCEPT
AAN DE STATEN-GENERAAL ¹⁾.
(30 Aug. 1634.)

Hooghe ende Mogende Heeren,

Om bij naarder vertoogh U Ho. Mo. te bewijzen, dat het laat herstelde concept van asseurantie, den 22 Julij 1634 ingedient, niet soo en is bewurpen om met dienst der landen ende buyten al te groot beswaar van de goede ingesetenen voor te comen de swaricheyden, soo ons daghelijcks door den vijant in de Cleyne ende Enge Zee overcomen, sullen de volgende articulen cortelijck aangeroot worden, voorbijgaande andere voor desen overgegeven, ende het gewicht van dien U Ho. Mo., tsij tot rejectie ofte approbatie, onderdanichst bevolen laten.

Eerstelijck deselfde coopluysen voor desen beschreven, hebben eensamentlijck geoordeelt ²⁾, dat het eerste concept (tensij men het draachelijcker voor de gemeente stelde) niet sou kunnen in practijck gebracht werden, bijaldien men de diversie van de negotie niet in de waachschaal wilde stellen, waarop ende het continueren van dien de meeste

---

1) Amst. Archief. Bundel als boven, n°. 1 en 2. N°. 1 is de minuut van n°. 2. Op den omslag van n°. 1 staat het adres: „Aen den Here Alberto Coenradi Burch” met den datum „30 Aug. 1634.” Op de eerste bladzijde van n°. 2: „Exhibitum 30 Aug. 1634.” Achter op n°. 2: „30 Aug. 1634. Vertoogh tegen het concept der Camer van Asseurantie”. Vgl. over dit advies: mijne studie, blz. 35 vlg.

2) Vgl. n°. VIII.

welvaart van desen staat gegrondet is. Hetwelk verwachtende, heeft men in het tweede ¹⁾ ter contrarie niet alleen de praemie op sommige plaetsen verswaart, maar de Compagnie oock ontvrijt van op de incomende goederen te verseecken, wel wetende dit het moeyelijkste ende gevaarlijkste te wesen om waar te nemen, comende de goederen van verscheyden gewesten invallen, die met convoy soo wel niet en kunnen verseeckt werden als de uytgaande, dewelcke sij (als jegenwoordich bij de ordre van het lant geschiet) oock aan admiraalschappen binden; ende in cas de coopluysden hetselve nu oock waarnamen, soude U Ho. Mo. lichtelyck de respective collegien onderrichten, dat een groot deel van de periculen voorghecomen soude wesen.

Men laat de veylingh, waarvoor gantsch geen verseeckeringe genoten en wort, staan op anderhalf per cento, daarvoor men volgens het oude concept, onder de jegenwoordige cours van de praemie, mits alleen een weynich meer gevende, de volcomen asseurantie van meest alle de plaetsen mach genieten.

Aangaande de schepen, insiende de beswaringhe van de monture ver boven de voeth van het placaat des jaars 1632 ende naar de ghelegentheyte van ons vaarwater, dat meest met ongemonteerde schepen bevaren wert, heeft de verlichtingh van dien niet veel te beduyden maar sleurt al meest heen op den ouden taux, 't welck een yder, die hem der rederije verstaat, oordeelt ondoenlyck te wesen, gelijcken Uwe Ho. Mo. uyt de nevensgaande consideratie op het Oostersche ende Noordsche vaarwater gelieven te sien.

---

1) Hier gedrukt onder n°. IX.

Het oude concept versouct eens van het lant 2000000 gulden subsidie ende twintich schepen van oorlogh nevens vier jachten; het herstelde eyscht het jaarlijksche revenu van de uyt- ende incomende convoyen, bedragende bij ramingh 1328375 guldens, hoewel het, te degen ingesien ende behoorlijk naar sijn natuur gecollecteert werdende, meerder sal belopen; ende daarenboven sesendeveertich schepen van oorloge, uyt de bequaamste schepen van het lant, dewelcke wel de principaalste sullen wesen, die nu bij de collegie worden in zee ghebracht, ende de rest, boven dit getal, van cleyner waardije sullen blijven.

Dese Compaignie sal noch genieten, sonder eenige risico op hem te nemen, uyt het particulier ofte veel- eer uyt het gemeyn (sijnde een contributie, door publijcke autoriteyt den ingesetenen deser staat op te leggen), over last- ende veylgelden bij calculatie een somme van 1203975 gulden, welcke mijnes ¹⁾ oordeels mede al op het weynichste is genomen ende meerder bij practijcke sal opbrengen.

Voor welcke jaarlijksche subsidie van 2532350 gulden ende gifte van 46 oorlochschepen in zee onderhouden soude(n) werden sestich groote schepen van oorloge, ses jachten ende vier smacken, ghe- mant ende gemonteert als de overgeleverde reecke- ninghe medebrengen, ende voorts betaalt werden de ongelden van de respective cameren, als tractamen- ten, reyskosten ende anders.

Sodat het genieten van de praemie staan blijft

---

1) Dit wijst op den opsteller van het advies, die het ook onderteekent.

tegen de risico, sonder ten respecte van de equipagien ofte lasten van de voornoemde cameran eenige verminderingh te lijden.

Wel is waar dat het lant hiermede sou verlicht worden van de convoyers ende cruycers, mitsgaders van de praemie dengeene toegeleyt soo op particuliere beurse den vijant affbreuck doen, alsoock de ingesetenen van het directiegelt, twelck nu op het Oosters ende Noortsche vaarwater betaalt wert.

Maar staat te letten, dat, boven de overgroote besuininghe, dit geduerich consent voor de tijt van 16 jaren directelijck strijt tegen de aangenomen practijck van de regeeringhe, hunne consenten jaarlijcks aannemende, verminderende ofte vermeerderende naar ghelegentheyd van saacken; twelck hoeveel het importeert voor de vrijicheyt ende gelegentheyd van dien, sal bij U Ho. Mo. alderbest gedecideert worden.

In alle gheval blijt dit hierin notoir, dat dese Compaignie niet in treyn te brengen is, tensij men te gelijcke soo groote jaarlijcksche contributie goetvinde, dewelcke, so aan de respective collegien van de Admiraliteyten connen versocht werden, sal al de werelt moeten bekennen, dat sij daarmede niet alleen uyt haar achterheyden (die toch gesuyvert moeten wesen) soude gheraacken, maar oock bequaam sijn om alle het vorige ende meer te doen tot de publycke securiteyt ende der ingesetenen bescherminghe als bij dese voorgevers te borde wert ghebracht. Want het is seecker, bijaldien hunne contoiren met soo een toelage ghebenificieert waren, off en soude de ministers van dien so trou ende kloeck connen wesen ende sijn als yemant anders, die bij particulierer nominatie tot publycke directie

gheadvanceert sou werden. Ende anders wesende, sou, bij Godes gratie, noch middel noch respect manqueren om een yder op zijn devoir te doen passen, daaruyt sij alsnu door de schaarsheyt schijnen gedrongen, dickwils met goede oogen moerende aansien het versuym ende verwijlen van veelen, die men alsdan met lust ende autoriteyt sou kunnen inbinden.

In alle dingen sijn de veranderinghen ten hoochsten bedenckelijck ende vol gevaar, bijsonder in het beleyt van de publijcke saacken, waaronder de beveylinghe ter zee ende het beleyt van het oorloch te water bij ons niet van de minste en is, wesende thienmaal spoediger ende eerder de collegien (so daar eenich ghebreck mochte wesen) ten beste van het gemeen te reguleren, als dat men den andere op het oprechten van soo een compaignie sal kunnen verstaan.

Uyt het respect van het publijck worden de clachte van de ingeseten en eeniger deelen gematicht, vertrouwende dat de regieringhe, die het welvaren van haar gemeente als een generaal object heeft, alles contribueert wat mogelijk is, ende eyndelijck middel sal vinden om uyt het wrack te geraacken. Maar so dese Compaignie (daarvan een yder sich veel met reden sal beloven) niet juyst alles datelijck reddert, sal het van noden sijn, dat bewinthebberen een yder reden ende contentement geven van heur beleyt, off sullen anders gheinsimuleert werden, dat hun der participanten particuliere profijt meerder ter harten gaat als wel de voorsorghinghe van het gemeen. Wat maticheyt daarinne sal ghebruyct werden, kan yder licht affnemen, wanneer men sal vermeenen recht te hebben van particuliere te eysschen de seeckerheyt, die door veele occasien dickwils soo

vast niet en gaat. Soo men nu spreekt, men sal alsdan crijten, dat ick ¹⁾ niet swaarder en segge, ende vervullen U Ho. Mo. ooren met clachte op clachte, alles met verhinderigh ende discouragement van diegeene, so vermeenen sullen sich in haar beroup ten besten gequeten te hebben.

Daarbij comende, dat nu de eene, nu de andere camer de interest van heur steden ofte provincie wat willende ontmoeten ende te baat comen in het convoyeren of anders (gelijk men wel somtijts niet met al te grooten dienst van de participanten in de Oost en West Indische Compaignie siet te gheschieden in het equiperen van de schepen ende benificieren van hunne medeburgers), sal dan niet de eene plaats tegen den andere gestelt werden, ende soo (God geeff niet) vervallen in meerder confusien als men nu noch gheprouft heeft?

Uwe Ho. Mo. is best bekend, hoe swaarmoedich men sich altijd getoont heeft in het verhoogen van eenige convoyen ende hoe dickwils hetselfde met kennisse ende overslach van saacken is afgewesen. Nu soude men hetselfde ende dat plotselijk doen, alleen met de naam van convoy in veylinghe ofte lastgelt te veranderen, wesende anderssins deselfde redenen van difficulteyt.

Of andere besorgers (die haare ende haarder participanten interesse met de te ontfangene praemie ende 't genieten van de handelinghe, in het concept voorgeslagen, goetmaacken) beter soude sorgen voor het gemeyn als degeene, die nu daartoe beroepen zijn, en kan ick ²⁾ niet wel geloven; sal al hetselfde

---

1) Zie boven.

2) Zie boven.

aan beyde sijde wesen, soo den eene maar geen beter middel als den andere wert aangewesen.

Heel veel coopluysden prognosticeren oock met publijcke remonstrantie een totale diversie van de negotie; twelck gebeurende (dat God verhoede), soude men niet alleen de vruchten van dese Compagnie maar oock de saacke selffs quyt wesen, ende, naar het seggen van de vertoonders, die eens vertrocken sijnde en blijft geen hoop over om die wederom te doen keren.

Echter nochtans, bijaldien de saacke van de zee in soo groote verwarringhe en verloop mochte gekomen sijn, dat geen ander heyl ofte promter middel als dese voorslach te vinden soude sijn, is dan mijne ¹⁾ ende veeler coopluysden ghevoelen, beter te wesen dese last op de schouderen van de inghesetenen van het lant te leggen, als de zeevaart tot een proye ende besith van de vijanden te laten vervallen; verlichtende de lastgelden van de schepen, sooveel als doenlijk is, al soude het gemeene lant noch yetwes meer de Compaignie te baat comen.

In alle gevalle dient de saacke soo ghestelt, dat U Ho. Mo. bij haar selven, als in een spiegel, contentement connen nemen, dat bij dese veranderinghe de ingesetenen volcomen bevrijt, ende de vijant uyt der zee geweert sal kunnen werden. Anders ware het verre best, te blijven bij de collegien ende ordre, voor desen publijckelijck aangenomen.

Sal voorts bidden,
 Hooghe Mogende Heeren,
 dat God de Heere Uwer Ho. Mo. regeeringh, soo in

---

1) Zie boven.

dese als andere saacken, met allerhande voorspoet
ende geluck wil segenen; sullende blijven

Uwer Ho. Mo.

onderdanighe dienaar

Albert Kounraatss. Burgh ¹⁾.

---

1) Over deze onderteekening zie men mijne meermalen aangehaalde studie, blz. 37. Uit het stuk zelf blijkt, dat het door één persoon is opgesteld, en het ligt voor de hand te meenen, dat die persoon moeilijk een ander kan zijn dan hij, die het onderteekent. De mogelijkheid is intusschen niet uitgesloten, dat Burgh, aan wien de minuut geadresseerd is, het stuk van een ander ontvangen heeft en dat zijne onderteekening alleen het gevolg is van het feit, dat H. H. M. hem hadden gevraagd het advies der tegenstanders in te zenden (vgl. l.l. blz. 35, noot 2). Maar dan zou het toch in ieder geval buitengemeen vreemd zijn, dat Burgh dezen fellen aanval van een ander tegen het ook door hem oorspronkelijk ingediende ontwerp zoo zonder verdere opmerking zou hebben onderteekend in plaats van het met een begeleidende missive bij de St. Gen. in te zenden. Neemt men aan, dat Burgh van opinie veranderd is en tegen zijn eigen oorspronkelijk ontwerp van 1629 na de daarin gebrachte veranderingen van Juli 1634 dit thans ongunstig advies heeft ingediend, dan blijft toch de toon van het stuk zonderling en mist men er met verwondering het krachtige argument in, dat hij, een der voorstellers, zoo niet de hoofdontwerper van het oorspronkelijk ontwerp, thans door de argumenten der tegenpartij, die hij immers zelf overneemt, was overtuigd. Dan moet men ook aannemen, dat het aan hem gerichte adres het gevolg is van eene ons verder onbekende verzending of terugzending der minuut. Aan beide kanten is iets raadselachtigs in de zaak, dat ik na herhaald onderzoek der stukken en verdere gegevens niet vermag op te lossen: in beide gevallen blijft de onderteekening zeer zonderling.

XI.

CONSIDERATIEN OP 'T CONCEPT VAN DE COMPAGNIE VAN ASSURANCIEN ¹⁾.

(30 Aug. 1634.)

Ten eersten, dat de vergaderinghe van de coopluiden ²⁾ daertoe was aengeleyt, om te reesumeeren t provysyonneel concept, ten einde tselffe soo verdraegelijk werde gestelt, dat het sonder groote beswaringhe soude connen werden ingewillicht, gelijk bij haer eygen te kennen geeven blickt.

Als bij exempel de Noorsvaerders werden belast met 15 st. pr last, zijnde een schip van 100 lasten belast te moeten geeven 150 gld. voor gaen ende comen, ende daerboven noch van de ingeladen goederen 1½ pr cento voor gaen ende comen, genomen op 50 gld.; compt, dat een Noorsvaerder ijder reys sal moeten geeven . . . . . 200 gld.

Ten tweeden, dat nu in plaets van assurance van de scheepen (twelck van te vooren ondraegelijk geoordeelt werde) lastgelt wert gestelt op de scheepen, daermeede die soo hoog werden beswaert, als zij te vooren met de assurancien belast werden te geeven; te weeten 2½ ten hondert, dat over de Noorsvaerders genomen

1) Vgl. n°. X, blz. 144. Het lag in den bundel in het stuk, daar onder n°. 1 te vinden.

2) Van 10 Juli. Vgl. n°. X, eerste alinea.

Doende 6 reysen int jaer soude p^r last ende veylgelt moeten geeven ter somme van . . . . . 1200 gld. Daer deen deur ander geen 800 gld. int jaer can winnen.

Dat men hierteegens segt, dat de lasten soo veel meer soude moeten gelden, can in deesen niet wel gepracticeert werden, overmits de coopers niet vraegen, hoe duir de lasten staen; ende ingevalle dat het haer te duir is, soecken haer met eecken hout te behelppen, gelick de eervarentheyt daervan al te veel leert, met schade van de Noorsse vaert, die sunt het opcomen vant dijrectij-gelt ende eenyghen hooger tollen in Noorweegen haer winninghe soo zijn besnoeyt, dat geen reeders lust hebben eenyghen nieuwe Noorsvaarders aen te bouwen, daer deur dat compt, dat de timmerluiden niet te doen hebben ende de timmerwerffen staf staen, daer deur veel timmerluiden in andere landen vertrecken. Want tevooren begonde

deur malcander op 4000 gld., soude 100 gld. voor gaen ende 100 gld. voor comen; zijnde op yder reys 200 gld. ende int jaer voors. 6 reysen ter somme van 1200 gld. Comen de last ende veylgelden soo hoog te bedraegen als int voorgaende concept de assurancien, sonder daervoor eenighe verseeckeringhe te sullen genieten, twelck immer niet draegelick can weesen.

men scheepen ende huizen van greenen hout te maecken, twelck sunt het opcomen van de dijrectie niet ofte seer weynnich geschiet; welke dijrectie ingecomen is om de groote swaricheyt ter zee, dat men meende voor een cleynne tijt te sullen duiren.

Exempel op het derde van de Oostervaerders: werden belast met 20 st. p^r last, zijnde een schip van 100 last 200 gld. voor gaen ende comen, genomen voor vier reysen op 800 gld. Twelck een Oostervaerder deen deur dander niet can winnen.

Dat men hierteegens seyt, de scheepen sullen sooveel meer te vracht moeten hebben, dat soude dan moeten comen tot laste van de ingeladen goederen, die daerenboven met 2½ p^r cento met de assurancie zijn beswaert. Of dat de negotie sal connen lijden, geeve ick ¹⁾ andere over om te oordeelen. Want na mijn ¹⁾

Ten derden heeft dit oock plaets in de Oostervaerders, die met 20 st. p^r last werden beswaert; zijnde op een schip van 100 last 200 gld. voor gaen ende comen; daervoor zij niet anders als de beveylinghe sullen genieten tot Zont toe en verder niet, daer zij int voorgaende concept om 2½ p^r cento haer scheepen conde verseeckeren, twelck maer 50 gld. meerder is voor t geheele schip.

---

¹⁾ Zie boven.

reekeninghe soude planken ofte wagenshot ende clapphout voor gaen ende comen beswaert weesen met 10 ten 100.

XII.

ADVIES VAN EENIGE KOOPLIEDEN AAN DE REGEERING
VAN AMSTERDAM ¹⁾.

(na 22 Juli 1634 ²⁾.)

Aen de E.E. Heeren Burgermeesteren ende
Regnerders der Stadt Amstelredam.

Om Uwe E. A. in het corte te berichten van den voorslagh, bij eenige coopluyden gedaen, over het oprichten van een Compagnie van Asseurantie, is het zulx, dat bij denzelven geeyscht worden de premie van alle de waren ende coopmanschappen, uyt dese landen gaende, die bij een rouwe beraminghe comen te bedragen 434700 guldens, waervoor de Compagnie alleenlijk de risico tot haren laste neemt, zonder ten dien aensien eenige equippagie te doen dan als zij zelve geraden zoude vinden, tot voorcominge van hare schade.

---

1) Amst. Archief. Bundel als boven, n°. 6. Het stuk staat blijkbaar in verband met n^o X, waarin soms dezelfde uitdrukkingen worden gebezigd.

2) Immers na de indiening van het tweede concept, waarover het advies handelt. Achter op het stuk staat alleen „Compagnie van Assurantie”, zonder nadere aanwijzing van datum. Misschien zal, wegens het in de vorige noot vermelde verband, de datum omstreeks einde Augustus moeten gesteld worden.

Tot employ van de parten in dese Compagnie in te leggen, wort onder anderen versocht om privative ende buyten alle andere met hare schepen ende coopmanschappen te bevaren ende te behandelen de gantsche custe van Africa (uytgenomen 't gene alrede aen die van de West Indische Compagnie vergunt is) ende voorts 'tgeen buyten het Christengebiedt in de Middellandsche Zee ende de Archipellego is gelegen.

Versoecken mede (boven de 20 tonnen gouds, zo de Generaliteyt in dese Compagnie nevens andere participanten zoude herideren) 46 oorloghschepen van 'tland, met haer metalen ende ijsere geschut, ende voorts geequippeert na behooren, ende dat tot een pure gifte, zonder daerjegens eenige vergoedinge te doen.

Gelijk zij mede pretenderen te ontfangen van alle incomende waren, voor recht van veylinge, anderhalff ten honderd, bedragende bij raminge 563400 gl., ende van de in- ende uytvarende schepen omtrent 20 stuivers per last dooreen, die gecalculeert werden op 640575 gl.

Waerboven zij noch gaerne ontfangen zouden de uytgaende ende incomende convoyen, na gissinge gestelt op 1328375 gulden.

In voegen dat dese Compagnie, zo uyt de ingesetenen van het land, als uyt de gemeene regneringe, jaerlix zoude trecken 2532350 gulden.

Waervoor deselve haer verbindt, tot affbreuck van den vijandt ende de nodige convoyen, jaerlix in zee te houden 60 welgemonteerde oorloghschepen,

6 jachten ende 4 smacken, belopende derzelver monture, alle oncosten daerinne gerekent ende de lasten der respective cameran, gelijke somme van 2532350 gulden, volgens de calculatie bij de verthoonderen aen Hare Ho. Mo overgegeven ¹⁾).

Waeruyt klaerlijk blijkt, dat dese Compagnie, off de drijvers van dien, niet van meeninge zijn tot dit werck anders yets te contribueren als het besorgen van de voornoemde schepen ende hare equipages, brengende voorts hare tractementen ende andere behoeften ten laste van het gemeen.

U E. A. is ten besten bekend, het publijcq gevoelen altijd geweest te zijn, bijaldien men de collegien van de respective Admiraliteyten jaerlix behoorlijk provideerde van de twee millioenen subsidie, deselve, na alle apparentie, bequaem ende machtigh zouden wesen, hunne comptoiren niet alleen uyt de tegenwoordige swarigheden te redden maer oock de zee tot contentemente van een yeder te beveyligen, zonder dat van node zoude wesen eenige directiegelden te betalen ofte oock premie te beloven aen particuliere, die den vijand in de Enge ende Nauwe Zee op hare eygen beurse affbreuck doen.

Wat ons belangt, alhoewel de collegien schijnen met dit voorgeven van hare cruyssers ende convoyers, wesende omtrent 76 int getal, ontlast te worden, als wordende bij de voornoemde 70 schepen ende jachten vervult, oordeelen nochtans, onder correctie, dat met dese veranderinge, die in alle gewichtige ende groote zaken zeer periculeus is, het quaet ende 't perijckel niet zoo geheel ende als men voorgeeft voorgecomen sal connen werden.

---

1) Vgl. n°. VIII, blz. 94.

Want al is't schoon, dat dese schepen wel eenighsints prompter in zee mochten comen, sal nochtans tot het vervolg van dien het respect grotelix manqueren; 't welck in zoo een ruwe ende moeyelijke bestueringe van varend volck nootsakelijk dient, zijnde van dien aert, dat, wanneer zij heur vermeende ongelijk tegen particuliere, als dese Compagnie zoude wesen, vermogen voort te brengen, veeltijts een geheele beroerte onder de vordering van de equippagie zoude veroorsaken, dat tegenwoordigh bij de collegien, vermits hare publicque authoriteyt ende macht om haer eygen volck te straffen, ingetoomt wordt.

Tegenwoordigh worden de clachten van de ingeseten en uyt gelijcke respect gematight, als moetende een yeder lijden ende verdragen hetgeene hem in het gemeen uyt de regneringe overcomt.

Maer in het beleyt van dese Compagnie, die, als nu in Oost- ende West-Indien geschiet, ten proffijte ende nuttigheyd van particuliere participanten zal gedirigeert worden, eenigh ongemack bij versuym, jae al waer't bij ongeval, succederende, zullen de doleantien van dien met meerder ernst ende liberaelder werden vervolght ende zo beleydt, dat de Bewinthebberen daerdoor niet alleen verdrietigh zullen worden, maer oock de moeyelijckheden van dien alle collegien van de magistraten vervullen.

Konnen oock niet wel zien, dat de Bewinthebberen op alle plaetsen ende quartieren machtich genoegh zullen wesen ofte gelegentheyd hebben, hare gerechtigheyd zoo waer te nemen als de interessen van de negotierende steden ende provintien wel eenparigheyd vereyschen, ziende alrede in de Oost- ende

West-Indische Compagnie (daer geen ander respect nochtans schijnt vereyscht te worden als der participanten voordeel) echter de equippagien in allen deelen zoo niet gereguleert zijn, oft en worden menighmael, om provincien ende steden te favoriseren, anders geemployeert als de gemeene dienst van de Compagnie wel zoude vereyschen.

Welcke particuliere insichten oock in desen grotelix te besorgen staen, ende zo uytvallende, lichtelijk veroorsaken groote verminderinge in de welvaart van steden ende leden, die alsnu aen de negotie ende behoudenis van dien het meeste gelegen leyt, wessende notoir, wat listen ende lagen als te redelijk geleyt ende gevoedt werden omme 't water naer zijn molen te trecken.

Bij de veranderinge stelt men in de waeghschael de gantsche negotie van dese landen, gelijk als 't zelve veele coopluyden tegen dit concept met publijcque remonstrantie prognosticeren¹⁾, aen welker redenen wij ons refereren. 't Welck gebeurende, zoude men niet alleen de vruchten van dese Compagnie, maer oock het welvaren van den ganschen Staet, dat God verhoede, pericliteren, te meer, de regeeringe met een goeden ijver den anderen de hand biedende ende met ernst voortvarende, thienmael eer zullen connen overwinnen de swarigheden, mesusen ende gebreken in de respective Admiraliteyten, als den anderen verstaen over het oprichten ende ordre van dese Compagnie, waerop dewijl men speculeert, zelfs de deliberatie de leden lauwer ende flauwer maken, om de maintainue van de zee ende 't gene daertoe nodigh is voor het publiq te be-

---

1) Vgl. n^o. X.

sorgen; daer nochtans notoir is, dat dese zieckte een haestige remedie ende geen langh veyligh overlegt behoeft.

Het is niet fatsoenlijk genoegh publycque contributie te consenteren tot employ van particuliere, omme daarmede de gemeene ingesetenen de defentie van de zee te doen genieten, die zij met redenen van de regenten van het land hebben te verwachten, daer de personen, die nootsakelijk dese Compagnie, als wesende tot der participanten nut principalijk opgerecht, zoo vaste plaets niet connen hebben, ende het voorwaer schandelijk zoude wesen, zooveel bequame ende vrome personen niet publijcquelyk genomineert zijn ofte zouden connen werden, als onder de partciipanten van dese Compagnie genomineert ende vercoren zouden werden.

Uwe E. A. is best bekend, hoe swaermoedigh men altijd is geweest tot het verhogen van eenige convoyen te comen, ende hoe dickwils hetzelve, met kennisse van zaken ondersocht wesende, affgeslagen is. Wat dese veylinge aengaet, off hoe men't anders noemen wil, is even hetzelve, dat men omme den naem van verhoginge van convoyen ondienstigh voor desen heeft geoerdeelt.

Echter nochtans, bijaldien de zake ter zee in dat verloop ende verwerringe mochte wesen, als wij betrouwen neen, zoo connen wij verclaren, dat het gemeen gevoelen van veele coopluyden is dese last liever op haer schouderen te connen nemen als tot een totale ruine ende proye van de vijanden te vervallen; maer aengaende de lastgelden van de schepen, duncken dat die met een goed gedeelte van hare

lastgelden behoorden vermindert te worden, ende in allen gevalle de zaken zoo gestelt, dat U E. A. ende alle voorsichtige regenten in haerzelven contentement zouden connen nemen, dat bij dese veranderinge de ingesetenen volcomen bevrijt ende de vijand uyter zee geweert zoude connen werden; zonder 't welcke gants niet geraden zoude wesen eenige nieuwicheden te maken over het beleyt van den oorlogh te water, maer best te blijven mette meeste mesnage ende bequame reglementen bij onser voorouderen wel geordonneerde collegien.

Eyndelijk, alsoo oock dese vertoonders de handelinghe op Levanten in manieren voors. gaerne aen dese Compagnie geoctroyeert sagen, zal U E. A. lichtelijk connen oordeelen, off hetzelve geen zake en is van zeer grooten gevolge, te meer die van de negotie op Italien, met dewelcke die volcomentlijk geinclaveert is, swaerlijk zal wesen te separeren; ende ons bedunckens, wesende alrede zoo groote limiten in octroyen begrepen, dient yets over te blijven, waerinne de nieuwsgierige coopluyden hare geest mogen exerceren.

Dit is, E. A. Heeren, 't gene wij goedgevonden hebben Uwe E. A. over dese zake voor onse particuliere advys te geven, latende d'importantien van dien tot beleyt ende bestieringe van U. E. A., wiens regieringe God de Heere met alle wijsheyd ende voorspoet wil zegenen.

OPGAVEN OMTRENT INKOMSTEN, GOEDEREN,
HOORIGEN, DIENSTMANNEN EN RECHTEN
DER ABDIJ EGMOND

UIT DEN TIJD VAN ABT WALTER
(7 SEPTEMBER 1130—28 NOVEMBER 1161),

MEDEGEDEELD DOOR

MR. C. PIJNACKER HORDIJK.

~~~~~

De verdienstelijke „Proeve eener geschiedenis van het geslacht van Haarlem,” door den heer J. Craandijk onlangs in de Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde (Vierde reeks, Deel I bl. 42—100) geplaatst, heeft mij de aantekeningen weder eens voor den dag doen halen, welke ik vele jaren geleden bij het doorlezen van de oorkondenboeken van Nederland en naburige landen omtrent Nederlandsche geslachten gemaakt heb en later, indien mij onbekende oorkonden werden uitgegeven, heb aangevuld. Bij de vergelijking van het door mij omtrent het geslacht van Haarlem verzamelde met het door den heer Craandijk medegedeelde bleek mij, dat ik in enkele gevallen aan zijn verlangen (bl. 44) om het in zijne Proeve ontbrekende te zien aanvullen, zoude kunnen voldoen. Slechts op één van die gevallen wensch ik thans even in het voorbijgaan de aandacht te vestigen.

Volgens den geachten schrijver (bl. 74) kennen wij wel den voornaam „Cathalina” of „Kateline” van de weduwe van heer Simon van Haarlem, die sedert 1245 voorkomt en in 1280 overleed, doch bleef haar familienaam tot dusverre verborgen. Haar zoon, Hendrik van Diepenheim, zoude voorts, naar het gevoelen van den heer Craandijk (bl. 75), zijn naam niet kunnen ontleend hebben aan de bekende heerlijkheid Diepenheim bij Goor in het oude Oversticht. Indien de opsteller der Proeve evenwel de „Stamchronycke des huises Diepenhem” geraadpleegd had, welke door Racer in het tweede stuk van zijne Overijsselsche Gedenkstukken is uitgegeven, dan zoude hij aldaar (op bl. 256) de mededeeling gevonden hebben, dat Hendrik, graaf van Dalen en heer van Diepenheim (die van 1228—1272 voorkomt) in zijn eerste huwelijk met Bertha, dochter van graaf Boudewijn van Bentheim, twee kinderen verwekte, nl. Otto, die hem opvolgde, en „een dochter mit namen Catharina, welke dochter is gehylicket aen eenen van adell Symon genandt, een ridderlick man van Harlem,” waarmede blijkbaar Simon van Haarlem, die 1245—1280 voorkomt, bedoeld wordt. Deze is ongetwijfeld twee malen gehuwd geweest en uit het tweede huwelijk met Catharina van Dalen-Diepenheim sproot o. a. een zoon voort, die naar zijn grootvader van moederszijde Hendrik van Diepenheim werd genoemd.

Doch het is mijn voornemen niet, thans deze en dergelijke opmerkingen aan het oordeel van den schrijver der Proeve te onderwerpen. Met een ander doel heb ik de pen opgenomen. Uit de plaatsing van eene studie over de oude heeren van Haarlem in de Bijdragen geloof ik te mogen affeiden, dat de belangstelling in de oude Nederlandsche en bepaaldelijk Hollandsche geslachten begint te herleven

en ik meen daarom een niet onnutten arbeid te verrichten door eene bron aan den dag te brengen, waaruit voor de alleroudste geschiedenis dier geslachten misschien nog wel eens zal kunnen worden geput.

Zooals bekend is, heeft de heer Bakhuizen van den Brink in zijne *Hecmundensia*, opgenomen in het Nederlandsche Rijks-archief, het eerste gedeelte doen afdrukken van een Egmondsch Cartularium, gemerkt B. IIII. In dien afdruk werd nog opgenomen de aantekening „de redditibus caritatis tempore Adallardi abbatis acquisitis,” welke abt 22 April 1120 overleed. Aan het slot lezen wij (op bl. 217) „(Wordt vervolgd),” maar dit vervolg is door den heer Bakhuizen van den Brink niet gegeven. Men zoude kunnen verwachten, dat in het Oorkondenboek van Holland en Zeeland zoude zijn opgenomen al wat in het bedoelde Cartularium uit den tijd vóór den dood van graaf Jan I te vinden is; doch die verwachting wordt beschaamd, indien men de stukken onderzoekt. Bepaaldelijk de aantekeningen, in het cartularium voorkomende over den tijd van abt Walter, zijn door den heer van den Bergh, den bewerker van het Oorkondenboek, grootendeels voorbijgegaan. Toch hebben zij, naar ik meen, in meer dan één opzicht, o. a. ook voor de middelnederlandsche geographie, eenig gewicht. Ze zijn te vinden op bl. 9 en vlg. van het genoemde handschrift en worden hierachter afgedrukt.

Bij de uitgave heb ik zoo nauwkeurig mogelijk de lezingen van het handschrift gevolgd. Reeds 16 jaren geleden maakte ik een afschrift, hetwelk ik onlangs nog eens met het origineel heb vergeleken. Van uitvoerige aantekeningen heb ik mij onthouden. Slechts hier en daar voegde ik korte opmerkingen

bij den tekst. Vooral scheen het mij wenschelijk de aandacht te vestigen op het feit, dat verscheidene begunstigers van de abdij uit den tijd van abt Walter eene plaats hebben gevonden en behouden in het *Necrologium Egmundense*, dat in een afschrift van het jaar 1530 voor ons bewaard bleef en door van Wijn in zijn *Huiszittend Leeven* Deel II bl. 90—140 is uitgegeven. Hetzelfde verschijnsel doet zich trouwens voor ten aanzien van hen, die onder abt Adallard geschenken gaven. Minstens een tiental van de namen, voorkomende in het Nederlandsche Rijksarchief bl. 215—217 en in het Oorkondenboek van Holland I n° 108, kan men in het *Necrologium* terugvinden.

C. P. H.

ADHUC DE REDDITIBUS CARITATIS TEMPORE WALTERI
ABBATIS ACQUISITIS.

Dominus abbas Walterus emit a Berewaldo et Isbrando quartam partem terre, quam habuerunt Heike et Luva, jacentem in Haregan et in Grothen, que singulis annis persolvit octo uncias.

Hugo (dedit)¹⁾ terram in Hemecektreke, solventem duas uncias, et centum ova.

Pro anima Gherardi, filii Mauricii, data sunt duo jugera et unum hondt in Polre, que solvunt annuatim IIII solidos.

Reimerus, cognomente Entet, cum uxore sua Agatha dedit in Alkmere pratum duarum vaccarum.

Ratther cum uxore sua (dedit)¹⁾ terram in Bergan, solventem VI denarios.

1) Dit of een dergelijk woord ontbreekt in het handschrift.

Christancius pro anima filii sui Gerardi dedit terram in Hemecekerke, tres uncias solventem.

Wulfardi frater Werenboldus dedit terram in Haren pro anima sua, tres solidos solventem, et pro uxore sua Reinbolda unum solidum.

Dedit et frater ipsius Reimbolde ¹⁾, Gerit de Kalde-
nesse, pascuam, XXX denarios solventem.

Quedam virgo, Marcilia nomine, dedit terram in Polgheest, tres uncias solventem.

Arnoldus cognomento Spiker ²⁾ et uxor ejus Ymma dedit sancto Adalberto unum mansum, jacentem in Werthere juxta ecclesiam.

Alfricus quidam famulus sancti Adalberti morabatur in Warthere, qui omnem hereditatem suam dedit sancto Adalberto, scilicet agros cultos quatuordecim morghene, ex quibus concessit dominus abbas Walterus quatuor morghene filie cum filiis suis ejusdem Alfrici, qui juraverunt sancto Adalberto.

In Hemecekerke dedit Riebolda pro anima sua terram, solventem annuatim sex solidos.

Pro Rissinda, filia Theoderici, data est terra prope Alkmer, persolvens annuatim unum solidum.

Quidam veniens hic de Polgheest ad conversionem monastice vite, nomine Beurnerd, cognomento Bernardus, optulit Deo et sancto Adalberto pro anima sua et pro animabus patris sui W(u)lbodonis et fratris sui W(u)lbodonis ³⁾ et matris sue Ethelmode domum suam et terram inibi jacentem, singulis annis persolventem XI uncias.

Quidam miles, nomine Wilhelmus ⁴⁾, de familia

1) Het handschrift heeft „Reimboldi.”

2) Arnoldus Spicar komt ook voor als getuige in de oorkonde van 7 October 1143 (Oork. van Holland I n° 124). Zie ook beneden.

3) Het handschrift heeft beide malen „Wlbodonis”.

4) Dit is de „Wilhelmus cognomento Timpo” uit het stuk in Oork. v. Holland I n° 140. Wat in ons handschrift te dezer plaatse

comitis Theoderici, relinquens seculum factus monachus, optulit Deo sanctoque Adalberto jure hereditario tres integros fiertel et quartam graminis, in Leitherdorpe jacentes; insuper et pratum fenarium ultra Sigodessloth, quantum viginti sex homines in una die falcare possunt et dimidiam falcacionem unius hominis. Dedit eciam domum et duas hofstede. Hujus rei testes sunt comes et legitima uxor ejus Sophia, Bertulfus dapifer¹⁾, Arnoldus de Delf, Hughe de Monstre cum aliis multis.

Ivo de Benningford dedit terram, persolventem IIII uncias²⁾.

Theodericus Fikerdey³⁾ (dedit)⁴⁾ terram, que jacet in Benningfort, persolventem duos solidos.

Ludolfus de Wimmen dedit terram in Wymnerwolt, persolventem XV denarios.

Walech de Bakken dedit terram in eadem villa jacentem, persolventem V denarios.

Reimbrandus de Alkemare dedit terram, persolventem XII denarios.

Reinlof de Limbon dedit terram, persolventem X denarios⁵⁾.

omtrent zijne giften wordt medegedeeld, is blijkbaar een uittreksel uit eene oorkonde. Het bericht werd opgenomen in het Chronicon Egmondanum van Johannes a Leidis Cap. XXII (ed. Matthaeus p. 24). Eveneens dat over Bernardus.

1) Bartoldus of Bertolfus dapifer komt ook voor in oorkonden van 1156 en 1162 (Oork. van Holland I n° 133 en 143), alsook in het Necrologium van Egmond t. a. p. bl. 112.

2) „Yvo, laicus, qui dedit IIII uncias” in Necrologium t. a. p. bl. 112.

3) Of gelezen moet worden „Fikerdey” dan wel „Sikerdey,” durf ik niet beslissen. In het Necrologium t. a. p. bl. 100 staat „Theodericus, qui dedit IIII β in Bennikvort.” Zie ook beneden.

4) Dit of een dergelijk woord ontbreekt in het handschrift.

5) „Reijnlephus, qui dedit terram, X β annuatim persolventem”. (Necrologium t. a. p. bl. 103.)

Aldbertus, cognomento Abbo, dedit terram, persolventem XX denarios, que jacet in Usdam ¹⁾).

Simon, cognomento Vak, dedit pro anima sua et pro anima uxoris sue Oulin terram, persolventem II solidos, que jacet in Heilgheloievenne.

Aldic de Wimmen dedit terram, persolventem XX denarios, que jacet in Wimnon ²⁾).

Verthemar dedit terram, persolventem XX denarios, que jacet in Wimmemerwolt ³⁾).

Heinricus dedit terram, persolventem sex denarios, que jacet in Velson ⁴⁾).

Gericus dedit terram, persolventem duos solidos vel XX denarios, que jacet in Velson ⁵⁾).

Ghitbertus, cognomento Hayco, dedit nobis domum Trajecti, annis singulis solventem XXX solidos, et duas libras piperis.

Bernildis dedit terram, persolventem X denarios, que jacet in Velson, pro anima fratris sui.

Wiboldus dedit terram, VI denarios solventem, que jacet in Wimmen.

Avo Kukelin pro se et pro uxore sua et pro anima filii sui Ludolfi dedit unam fiertel, que jacet in Uijtghesterbruch ⁶⁾).

Elzo dedit terram, VI denarios persolventem, que jacet in Usdam ⁷⁾).

1) „Adalbertus, cognomento Abbo, qui dedit terram in Usdam, XX denarios persolventem” (Necrologium t. a. a. bl. 118).

2) „Aldio, pro cujus anima est terra in Wimmem, XX denarios solvens” (Necrologium t. a. p. bl. 104).

3) „Verthemar, qui dedit terram in Wimmerswout, XX denarios annuatim persolventem” (Necrologium t. a. p. bl. 102).

4) „Henricus, qui dedit terram in Velsen, septem denarios annuos persolventem” (Necrol. t. a. p. bl. 138).

5) „Gericus, qui dedit terram in Velsen, II β annuos persolventem” (Necrol. t. a. p. bl. 103).

6) „Ludolphus, pro cujus anima data est I fiertel, jacens in Wtgheest” (Necrologium t. a. p. pl. 109).

7) „Elso, qui dedit VI denarios annuos” (Necrol. t. a. p. bl. 129).

Infreith dedit terram, II solidos persolventem, que jacet in Pulghest.

Imma dedit terram, persolventem V denarios, que jacet in Backen.

Enkenradis dedit pro anima viri sui Alfrici duo volgeren, que jacent in Eschemendelf.

Wilhelmus, cognomento Kinbacke ¹⁾, canonicus sancti Martini in Trajecto, dedit terram, persolventem XX solidos, que jacet in Bindelmarburch ²⁾.

Aldic de Arem dedit terram, persolventem VIII denarios, que jacet in Siwirdinghelant.

Hildegarda dedit pro anima sua dimidium fiertel, quod jacet in Wimnon.

Ava dedit terram, persolventem X denarios.

Ivo de Wimmen dedit terram, persolventem X denarios, que jacet in Wimnon.

Saxamerus dedit terram, solventem XX denarios, que jacet in Wimmemerwolt.

Sivert Bacselir dedit terram, persolventem III denarios, jacentem in Arem.

Siburgis dedit pro anima sua terram, persolventem VI denarios, que jacet in Wimmemerwolt.

Frithericus, filius supramemorati Aldici de Arem, dedit nobis agrum, persolventem VIII denarios, qui jacet juxta agrum patris sui.

Ongo de Arem dedit unum agrum, qui jacet prope domum suam, pro anima sororis sue Amelberge, persolventem VI denarios.

1) Deze Willem (van Haarlem), bijgenaamd „Kinnebak” of in het Latijn „Maxilla” komt ook in 1143 voor. Zie hierachter de „oblacio Theoderici noni comitis.” Verg. ook het stuk in Oorkondenboek van Holland I n° 140 en een paar andere stukken, die hierachter worden afgedrukt.

2) Dit woord staat in het handschrift. Er zal echter wel moeten gelezen worden „Bindelmarbruch”.

Gerardus quidam de Wimmen dedit duos agros, qui jacent in Wimmen.

Quidam homo de Wiringheest, nomine Limmo, misit domino Waltero abbati tredecim uncias per Frethericum monachum¹⁾, redimens partem terre sancti Adalberti, inibi jacentis.

DE HOMINIBUS ET FUNDIS AD ECCLESIAM DE FLARDINGHE PERTINENTIBUS

Isti sunt homines ad ecclesiam Flardinghe pertinentes et solvunt in festo sancti Willebrordi singuli duos denarios:

Themard et Machtilt, filii Waldfride, filie Diren.

Arnold et Ostma, filii sororis Walfride.

Lisung, Fritheric, Johannes, filii Ethergarde.

Gerard, Franco, Thitbodo, filii sororis Ethelgarde.

Einghalbert, Baldwyn, Reinwind, Helawi, Duva, filii Heylawive.

Conrad, Heylawyf, filii Duvan.

Remward, filius Geroldi, qui fuit frater Diren.

Ghisebert et Wivin, filii Reinwardi.

DE FUNDIS, PERTINENTIBUS AD EANDEM ECCLESIAM FLARDINGHE INFRA VILLAM.

Fundus filii Elankindi duodecim denarios persolvit in festo sancti Willibrordi.

1) Misschien is deze man bedoeld in het Necrologium t. a. p. bl. 98: „Fredericus monachus, anno M^oC^oLVIII. Ille, ut putatur, bonus versificator”. Ook het verhaal in de *Miracula sancti Adalberti* (Ghesquière, *Acta Sanctorum Belgii*, Tomus VI p. 685) en in de *Annales Egmondani* (ed. Hist. Gen. bl. 41) kan op hem betrekking hebben. Hij kan ook de monnik zijn, die boeken afschreef onder abt Ascelinus (van Wijn, *Huiszittend leven* I p. 323—325).

Fundus Badelogen IIj ¹⁾ denarios.

Fundus Everoldi tres obulos.

DE QUIBUSDAM MINISTERIALIBUS MONASTERII EXTRA
HECMUNDAM COMMORANTIBUS, DE LIBRO
SANCTI ADELBERTI CONSCRIPTIS ²⁾).

Apud Delf Baldwin, filius Sigheri.

Remwi, filia ejusdem, apud Pildrep.

Badeloga, vidua Oulrici de Thezamunda, filia Amelgeri, apud Pulzabruch.

Gherwara, filia Gherware, Conrad et fratres et sorores ejus et sorores Gherwine apud Utrecht manent.

Fordnoth, Willebold, filii Aven Albe, Erkensmidt et Imma, filie Aven Albe, Brugis manent.

Juxta Lecca de monte Hugan Amelgerus et filii ejus. Filii Meynardi, fratris ejus. Volpert filiam Meynardi habuit. Sibrant filiam Meynardi habuit. Godwert, filius Meynardi.

Apud Gherswelt Eppo et Gherbrant, filii fratris Meynardi et Amelgeri.

OBLACIO THEODERICI NONI COMITIS ET SOPHIE
COMITISSE IN DEDICATIONE ECCLESIE ET
DE MEMORIIS EORUM ³⁾).

Theodericus comes cum legitima conjuge sua Sophia

1) Dat is: 2½.

2) Bij deze paragraaf is op den kant aangeteekend: „Notatur, quod partus sequitur hic tam patrem quam matrem quoad servitutem”.

3) Met latere hand en lichter en inkt is hier bijgevoegd: „anno MCXLIII.” Dit ziet echter slechts op de eerstvermelde gift van Dirk VI en Sophia bij de wijding der kerk van Egmond op 7 October 1143, over welke wijding handelt de oorkonde van bis-

pro censu suo debito ¹⁾ a Wilhelmo de Harlem, Maxilla cognomento, accepit terram in agris et pratis fenariis, jacentem in parochia Velserebruch et persolventem in unoquoque anno viginti septem uncias, et dedit eandem sancto Adalberto jure hereditario possidendam, anno Domini milesimo centesimo quadragesimo tercio in dedicacione ecclesie, que facta est a domino Hartberto Trajectensi episcopo nonas Octobris.

Idem comes Theodericus cum conjuge sua Sophia optulit sancto Adalberto ad luminaria ecclesie ejus sextum mansum, qui jacet in loco Golda nominato.

Idem vero Theodericus comes dedit sancto Adalberto duos mansus et unam fiertellam, non longe jacentes a rivulo, qui vocatur Bodegraven.

Predictus comes Theodericus cum conjuge sua Sophia optulit ad altare, in honore sancti Johannis ewangeliste consecratum ²⁾, calicem argenteum et omnia sacerdotalia vestimenta et altaris linteamina. Ad ipsum altare celebratur omni die absque precipuis festis missa pro animabus parentum, fratrum et sororum, filiorum et filiarum ipsorum et omnium in cimiterio quiescentium et omnium fidelium defunctorum.

Qui eciam emerunt ab uxore cujusdam Gerberni de villa, que dicitur Ecclesia sancte Agathe, terram ibidem jacentem, solventem omni anno tres libras et quatuor uncias, ex quibus unam libram consti-

schop Herbert van Utrecht in Oork. Holland I n° 124. De geheele § werd overgenomen door J. a Leidis, Chron. Egm. Cap. XXV (Matthaeus p. 29).

1) Willem van Haarlem, die ook boven als Utrechtsch kanunnik vermeld wordt, was dus aan den graaf een cyns schuldig, welke werd afgekocht.

2) Volgens de Annales Egmundani l.l. p. 43 werd dit altaar gewijd op 20 September 1148.

tuerunt ad luminaria ejusdem altaris, scilicet ut singulis noctibus ardeat ibidem lumen et in anniversario comitum et comitissarum ibidem jacencium quatuor cerei ad vigiliam et missam. Reliquas duas libras et quatuor uncias constituerunt fratribus ad caritatem ter in anno, videlicet sexto Kalendas Maji et septimo Kalendas Augusti, quamdiu vixerint, cum vero obierint in anniversariis suis, et in die, qua agitur memoria omnium fidelium animarum, et in omnium anniversariis comitum et comitissarum.

Obtulerunt et pro anima filii sui Theoderici¹⁾ duodecim libras et dimidiam, quibus emimus terram, annuatim quatuordecim uncias persolventem. In Almere a Remwardo monetario duas uncias et dimidiam. In Gheest quatuor videlicet uncias et dimidiam. In Prato prepositi ab Everardo, cognomento Kimpen, tres uncias. In Kimppenkaghere juxta mare ab Everardo, cognomento Scinken, quatuor uncias super Gheest. Ex hiis octo uncie constitute ad caritatem fratrum et sex uncie ad vestes pauperum.

DE JURE MONASTERII HECMUNDENSIS SUPER MINISTE-
RIALIBUS SUIS INTER CASTERKEMINREZANDE
ET GHEERDENWEGHE COMMORANTIBUS.

(Dit stuk is afgedrukt in Oorkondenboek van Holland I n° 293 eerste gedeelte, waar het tot den tijd van abt Lubbert I (1206—1226) gebracht wordt; het behoort echter wel tot den tijd van abt Walter)²⁾.

1) Deze zoon stierf, volgens de Annales Egmundani l.l. p. 44 in 1151, volgens de breviculi van Theodoricus a Leydis (bij Matthaeus, Chron. Egm. p. 145) „nono calendas Januarii,” d. i. 24 December. Over de gift, voor hem gedaan, zie ook Oork. v. Holland I n° 140.

2) Immers dit en de volgende drie stukken staan in het cartularium midden tusschen stukken uit den tijd van abt Walter.

DE QUADAM PENSIONE „BUTTINK” VOCATA.

(Ook dit stuk is afgedrukt in Oorkondenboek van Holland I n° 293. Het behoort ook wel tot den tijd van abt Walter, evenals de beide volgende stukken.)

DE QUODAM JURE MONASTERII HECMUNDENSIS SUPER
MINISTERIALIBUS COMMORANTIBUS IN HECMUNDA.

(Ook dit stuk is afgedrukt in Oorkondenboek van Holland I n° 293.)

DE JURE, QUOD „EVELGANC” DICITUR, MINISTE-
RIALIBUS PROHIBITO.

(Dit stuk is eveneens afgedrukt in Oorkondenboek van Holland I n° 293.)

DE PLURIBUS POSSESSIONIBUS PER VENERABILEM PATREM
WALTERUM ABBATEM HECMUNDENSEM VENDITIS ET
PERMUTATIS ET PRECIIS INDE RECEPTIS IN
MELIORES USUS CONVERSIS ¹⁾).

In nomine sancte et individue trinitatis. Notum sit presentibus et futuris, qualiter dominus abbas Walterus consilio Theoderici comitis noni ejusque matris Petronille ²⁾ vendidit in Scirmere terram, tres

De uitgever van het Oorkondenboek van Holland heeft met deze stukken geheel ten onrechte onder I n° 293 een tweetal andere verbonden, die van een lateren tijd zijn, doch in het handschrift dan ook op een andere plaats staan, geheel afgescheiden van de stukken uit den tijd van abt Walter.

1) De aanhef van dit stuk doet aan eene oorkonde denken, zonder dat daaruit mag worden afgeleid, dat al wat in deze paragraaf volgt, in die oorkonde te vinden was.

2) Volgens de Annales Egmondani l.l. p. 42 stierf zij in 1144.

uncias persolventem, et in Misne terram, septem uncias persolventem, et cum 1° precio emit terram tredecim uncias persolventem, et piscacionem sub ponte ejusdem fluminis.

A Christancio, filio Dodonis, emit terram in Hemecekerke, sex uncias persolventem, et ibidem idem Christancius pro anima filii sui Gerardi dedit terram sancto Adalberto, tres uncias persolventem.

Isdem dominus abbas Walterus vendidit terram in Haregan, quatuor uncias solventem, que pertinebat ad capellam sancte Marie in Hecmunda¹⁾, et cum eodem precio, addita pecunia, emit ab Athelheida et filiis suis Volperto et Everardo de Noirthe terram in Eskmundelf jacentem, duodecim et dimidiam uncias persolventem, ex quibus dedit sancte Marie octo uncias pro quatuor. Iste octo uncie in Eskmundelf et quatuor uncie in Forenholte, date pro anima Dodonis²⁾, pertinent ad capellam sancte Marie in Hecmunda.

Isdem dominus abbas Walterus emit a Roberto, famulo sancti Adalberti, hereditatem et beneficium ejus, quindecim uncias persolventem. Et in eadem villa emit terram ab Eynghelberto, famulo comitis, novem uncias persolventem.

Abbas Walterus cum consensu Theoderici comitis vendidit terram duobus Fresonibus Franconi et Boyoni, in Franlo jacentem et persolventem singulis annis tres libras tribus solidis minus, et recepit pro eadem centum viginti libras. Et ex eisdem libris accepit

1) Volgens de Annales Egmondani l.l. p. 37 werd in 1136 in Egmond een altaar gewijd „in honore domini nostri et sanctae Mariae perpetuae virginis ejusdem genetricis”. Doch in den tekst is bedoeld de Maria-buurtkerk, gewijd in 1113 (Ann. Egm. p. 29).

2) Een Dudo de Furneholt is getuige in eene oorkonde van 26 Juni 1108 (Oorkondenboek van Holland I n° 99).

triginta marcas et emit a Francone de Ryswyc ¹⁾ fratribusque ejus ejus terram, in Polgheest jacentem et persolventem singulis annis tres libras. Deinde de eisdem denariis dedit Arnolfo, cognomento Spikar ²⁾, viginti sex libras et quinque solidos et quatuor marcas pro redimendis quinque libris, quos habuit in beneficio de ecclesia. Idem vero abbas de predictis denariis dedit octo libras Meinteto de Alcmere et redemit ab eo beneficium decem unciarum, quod habuit de ecclesia. In hiis supradictis expensi sunt denarii, quos suscepit de terra, quam vendiderat in Franlo.

Post hoc isdem abbas emit in Alkmere hofstadem ³⁾ decem libris a Gherbrando, Gherardo, Theoderico eorumque consanguineis, septem uncias singulis annis persolventem.

Dedit et isdem abbas Berewoldo, ecclesie advocato, quinque libras et marcam pro terra, in Ryswikerbroeke jacente, persolvente singulis annis octo libras ⁴⁾.

DE TERRA IN ALDENDORP VENDITA ET DE DIVERSIS
POSSESSIONIBUS IN POEL A WALTERO ABBATE
ACQUISITIS ⁵⁾.

Abbas Walterus vendens cuidam Tyenoni terram

1) De schrijver van het cartularium nam hier bij vergissing uit den volgenden regel de woorden „tres libras” op. Ze zijn doorgehaald.

2) Deze persoon werd reeds boven vermeld.

3) Zoo staat het woord in het handschrift. Het Hollandsch woord „hofstad” wordt als een Latijnsch woord verbogen.

4) Dit bericht omtrent een aankoop van een goed van den advocaat Berewold werd ook overgenomen door J. a Leidis in het Chronicon Egm. Cap. XXII (ed. Matthaes p. 24). Dezelfde persoon komt ook voor in de oorkonde van 7 October 1143 (Oork. Holland I n° 124).

5) Het begin van deze paragraaf werd opgenomen door J. a Leidis in het Chronicon Egmond. Cap. XXII (ed. Matthaeus p. 24). Daar wordt gezegd „Alderdorpe, qui locus modo Huysdune dicitur”.

in Aldendorpe, libram unam singulis annis persolventem, et recipiens pro eadem quinquaginta sex libras, hiis quinquaginta sex libris triginta libras de suis adjiciens emit terram, que dicitur Poel, quam aqua circumfluit, a Francone, comitis dapifero, et fratribus ejus Alnotho et Wilhelmo et matre eorum Ymma. Ad eundem Poel pertinet terra fenaria, quam simul emit dominus abbas, quantum possunt viginti septem homines in una die falcare. Inde jacet in uno campo, qui vocatur major Merecamp, quantum possunt novem homines in una die falcare, et in alio campo, qui dicitur minor Merecamp, quantum possunt septem homines in una die falcare. In Frankenwere, quantum possunt novem homines in uno die falcare. In Kempenwere unius hominis et dimidii falcacio.

Iterum emit cum quatuor unciiis in magno Horne falcacionem unius hominis.

Juxta Reththesclat cum quatuor unciiis emit falcacionem unius hominis.

Iterum emit cum sex unciiis agrum et ortum a quodam Wlrico pellifice.

Iterum emit in minore Merecamp terram cum quinque solidis a quodam Andolfo.

Iterum emit abbas in Poelgheest cum sedecim libris et dimidia a Wilhelmo, qui dicitur Kinbac ¹⁾, terram habentem falcacionem quinque hominum, et pascuam quinque vaccarum et dimidie, et Ghiestlant ipsius.

Idem abbas mutuavit terram quinque vaccarum contra Alnothum extra Poel.

1) Hij is reeds vroeger vermeld en zijn naam komt ook in de volgende paragraaf voor.

DE PLURIBUS POSSESSIONIBUS IN VELSEN ACQUISITIS.

Abbas Walterus emit ab Everwacchoro, filio Galonis de Hairlem¹⁾, pascuam duodecim vaccarum, que jacet in Astbroech in Velserbruch et inter rivulum, qui dicitur Mere.

Idem Walterus abbas emit cum sex unciis a Justacio pratum fenarium, quod jacet in Westbroche in Velsen inter duo flumina.

Idem abbas emit a Gozwino, filio Ludolfi de Adrichem, pratum fenarium unius virge, quod jacet in Westbroche juxta fenariam terram comitis²⁾.

Abbas Walterus dedit Everardo de Hairlem³⁾ decem et novem libras et redemit ab eo scrutum Alcmere, quod habuit prius in beneficium.

Abbas Walterus emit a Wilhelmo, filio Hugonis et Hathewe, dimidiam fiertellam, jacentem in Velsen in loco, qui dicitur Smalegheest, persolventem viginti octo denarios.

Abbas Walterus emit ab Hathewa, matre Wilhelmi, uxore Hugonis, pascuam duarum vaccarum, que jacet juxta pascuam, quam emerat ab Everwacchoro, filio Galonis.

1) Galo de Hairlem is wel de Galo, die herhaalde malen, somtijds als broeder van abt Adallard, vermeld wordt (Oorkondenboek van Holland I n° 98, 103, 106, 107). Abt Adallard behoorde ongetwijfeld tot een Hollandsch adellijk geslacht. Volgens de *Miracula Sancti Adalberti* (Ghesquière, *Acta sanctorum Belgii* Tomus VI p. 677) maakt abt Stephanus bij een geschil met edelen uit Castricum van zijne diensten gebruik, o. a. omdat hij „esset cognatus eorum, qui in ipsis potentiores erant.”

2) Het bericht over den aankoop van het goed van Gosewijn, den zoon van Ludolf van Adrichem, werd ook overgenomen door Joh. a Leidis in zijn *Chronicon Egmundanum* in Cap. XXV (ed. Matthacus, p. 30).

3) Of Everard van Haarlem dezelfde persoon is als Everwacchorus, Everwacker, Everbacker van Haarlem, durf ik niet beslissen.

Abbas Walterus emit ab Ansfrido, famulo sancti Adalberti, unam fiertellam, jacentem in Velson in loco, qui dicitur Hohegheest, et persolventem duas uncias.

Abbas Waltero emit a Theoderico Fikerdey ¹⁾ terciam semifiertellam terre ararie, super Adrichem unam et in Asbroke unam et mansum prati et pascuam sex vaccarum, in Westbroke super Hoghemade alteram dimidiam fiertellam prati. Juxta hanc jacet terra, quam tradidit Theodericus comes pro Bennenbroke, quod fuit domini Wilhelmi Kinnebacken ²⁾. Dimidium mansum super Smelengheest et super Darengheest pascuam septem dimidiam vaccarum in pascua ³⁾ et campum in Noirtheke. In Astbroke unam fiertellam prati et duos campos, qui dicuntur Liechtcampe ⁴⁾. In Westbroke extra flumen Holenslet mansum unum preter duas virgas.

A Goswijn emit abbas unam virgam, a Justacio quinque virgas et dimidiam in Westbroke inter duas fossas, que dicuntur Fliet.

Emit et a Wilhelmo Guls ⁵⁾ mansum plenum super Darengheest et dimidium mansum super Smelengheest terre ararie, mansum prati et dimidium mansum in Westbroke. Super Ghagemade a domino Ys-

1) „Fikerdey” of „Sikerdey.” Zie boven.

2) De reeds herhaalde malen vermelde Willem Kinnebak van Haarlem, later kanunnik te Utrecht, blijkt dus Bennebroek te hebben bezeten.

De geheele zin „Juxta . . . Kinnebacken” is eigenlijk eene aantekening, die het zinverband verbreekt. Bij het volgende denken men zich: „Abbas Walterus emit.”

3) De woorden „in pascua” schijnen mij overtoollig en voor „dimidiam” zal „et dimidie” moeten gelezen worden.

4) Liechtcampe of Hechtcampe. De lezing is onzeker.

5) Willelmus Guls is in 1168 borg voor den graaf van Holland tegenover den graaf van Vlaanderen (Oorkondenboek van Holland I n° 147).

brando, filio Galen¹⁾, unam fiertelam; a Wilhelmo Guls terram, dimidiam libram solventem, pascuam duodecim vaccarum in Astbroke, que fuit Everwackers, filii Galonis²⁾.

Ab Ansfrido, famulo suo, emit unam fiertelam prati in Astbroeke super Adrikem.

DE REDDITIBUS, QUOS WALTERUS ABBAS AD DOMUM
INFIRMORUM, AD LUMINARIA ECCLESIE, AD
VICTUM PAUPERUM ET PRO ANNIVERSARIO SUO FACIENDO ASSIGNAVIT.

(Dit stuk is afgedrukt in het Oorkondenboek van Holland, I n° 140.)

DE QUIBUSDAM REDDITIBUS IN ECKERSLOTE
RECEPTIS.

De Kerkgheest XLVI uncie. De Hundegheest XLV uncie. De prato una libra. De Ger XX uncie. De campo quinque solidi, VIII denarii. Duo volgheren VI uncie. De terra IJsbrandi XXX denarii. De prato Abbonis, quod secum attulit, una libra. Hoc scilicet aggregatum facit XIII libras, II uncias X denariis minus.

Ex ista computacione notatur, quod X uncie faciunt libram³⁾.

1) Ysbrandus, filius Galen is wel de broeder van Everwacchorus, filius Galonis de Haerlem. Hij zal wel de Isbrand de Harlem zijn, die in oorkonden van 1162—1174 voorkomt (Oorkondenboek van Holland I n° 143, 147 en 149; Sloet Oorkondenboek nr 325 en 334) en in 1173 gravin Sophia naar Jerusalem vergezelde (Annales Egmondani l.l. p. 72).

2) Everwacker = Everwacchorus; waarschijnlijk wordt hij ook bedoeld in het Necrologium van Egmond t. a. p. bl. 128, waar gezegd wordt: „Everbacker, qui dedit XII nummos annuatim.”

3) De laatste woorden zijn blijkbaar eene aantekening, die in

DE PREDIIS PER DOMINUM WALTERUM ABBATEM IN
EPISCOPATU TRAJECTENSI ACQUISITIS ¹⁾).

(a) Ista emit dominus Walterus abbas in episcopatu:

In Suesne unum mansum et duas hofsteden a Theoderico, filio Ghiselberti. Ibidem decem morghen a Gherardo et Barghero, filiis Hermanni, cognomento Diaboli. Item ibidem a Ghisleberto sculteto sex merghen. Ibidem et ab Alberno Bagga tria merghen mutuavit et a preposito sancti Petri Liberto ²⁾ quinque merghen in Woldekewerde pro dimidio manso in Scalwijch. Item Algothesdorpe a filiis Lothowici tria morghen. Ibidem dedit nobis Gherardus, filius Ghisleberti unum merghen. Marsne emit tria et dimidium morghen ab Alberto Monoculo. Horum omnium tenet advocaciam Wernerus scultetus.

Sloeten emit dimidium mansum a Seghehardo, filio Hatzonis de Alderdelle. Ibidem dedit nobis Ricswidis de Espendelf quatuor morghen. De hiis est advocatus Gherardus scultetus.

Sluodwethe emit ab Heinricho, canonico sancti

het Adelbertsboek, waaruit dit gedeelte van het cartularium is overgenomen, zeker niet voorkwam. De berekening is trouwens niet geheel juist.

1) Onder dit hoofd zijn twee verschillende opteekeningen, grootendeels over dezelfde zaken loopende, bijeengebracht. Ik heb ze als (a) en (b) gescheiden. In beide worden 4 advocaten of administrateurs van de Egmondsche goederen in het bisdom Utrecht vermeld, nl. Schout Werner voor de goederen o. a. te Suesne of Suesen, Woldekewerde, Algothesdorp en Maarsen; schout Gerard voor de goederen te Sloten; Alveric (Alfric) voor de goederen te Sluodwethe; Willem Dirkszoon voor de goederen te Schalkwijk. De namen dezer lieden worden ook vermeld door Johannes a Leidis in zijn Chron. Egm. Cap. XXIII (Matthaeus p. 25).

2) Liudbertus, proost van St. Pieter, komt voor in 1145 (Het oudste Cart. van Utrecht p. 133).

Johannis, dimidium mansum. Inde advocatus est Alvericus.

Scalewych ab Heinrico Haghe emit duos mansus, de quibus dimidium dedit pro quinque merghen in Waldekewerthe. Ibidem dedit nobis Wigerus, pater Werenboldi monachi nostri, unum mansum. Inde est advocatus Wilhelmus, filius Thidrici.

Mi dedit nobis Heinricus unum mansum et Lobica dimidium. Ibidem emit abbas Walterus unum et dimidium fiertele.

(b) Dominus Walterus emit in episcopatu:

In Suesen unum mansum a domino Theoderico, filio Ghiselberti, XVIII jugerum. Item sex jugera a Ghiselberto, sculteto de Algotivilla. Item ab Alberno sex jugera. Item a fratre Alberni, Begge nomine, candenam¹⁾ III jugerum. Item a Thyderico, cognomento Fransoys, III jugera et dimidium. Item a Gherardo Longo X jugera in Woldekewerthe. Item ab Alberno vel Alberone Beggha III jugera. Reinerus solvit de XVI jugeribus octoginta modios havene. Stephanus solvit de viginti jugeribus quadraginta modios tritici. Meinso solvit de quinque jugeribus duodecim modios tritici. In villa Algoti III jugeres empti a filiis Lothowici. Inde solvit Hugo sex modios tritici. In eadem villa Gerardus, filius Ghiselberti, dedit I juger²⁾; inde solvit Reynerus de Swesen quinque modios havene. In villa, que vocatur Bruclede, V jugera et dimidium. In villa, que vocatur Marsen, emit sex jugeres a

1) Er kan ook staan „caudenam.” Misschien is bedoeld „candatum.”

2) In het handschrift staat hier „juger” voor „jugerum.”

filiis Wescelonis; inde solvuntur quadraginta octo modii havene. In eadem villa emit dimidium mansum et dimidium juger¹⁾ a Fritherico; inde solvuntur quadraginta modii havene et quinque solidi. In eadem villa emit ab Alberone Monoculo III jugeres et dimidium; inde solvuntur viginti quinque modii havene. Horum omnium advocaciam tenet Wernerus scultetus.

In villa, que vocatur Sluodwethe, emit dimidium mansum ab Heinrico canonico, filio Volquini de Werkynde; inde solvuntur quindecim modii tritici. Inde advocatus est Alfricus.

In villa, que vocatur Scalewych, dedit unum mansum Wigerus vel Wighermus, pater Werenboldi monachi nostri; inde solvuntur centum modii havene et decem solidi. In eadem villa emit ab Heinrico mansum et dimidium; inde solvuntur sexaginta modii havene. Inde est advocatus Wilhelmus, filius Theoderici.

In villa, que vocatur Slothen, emit dimidium mansum a Sigehardo, filio Azonis de Alderdelle; inde solvuntur decem et octo modii tritici. Ibidem dedit nobis Riswidis de Asmundelf vel Espendelf quatuor iugeres, unde solvuntur . . .²⁾. De hiis est advocatus Gerardus scultetus.

Met de dubbele opsomming van de door abt Walter in het bisdom Utrecht verkregen goederen, eindigen in het cartularium, gemerkt B IIII, de aantecke-

1) In het handschrift staat hier „juger” voor „jugerum.”

2) Het bedrag is niet ingevuld. In het Necrologium (t. a. p. bl. 97 en 113) komt de naam „Riswidis” twee malen voor.

ningen omtrent zijn bestuur. Ik meen echter goed te doen door te dezer plaatse nog mede te deelen, wat in dat cartularium nog verder is overgenomen uit het Adalbertsboek. Wel is dit alles gedrukt in het Oorkondenboek van Holland en Zeeland, doch in verkeerde, tot misverstand aanleiding gevende volgorde. Dit zijn de opschriften:

DE REDEMPCIONE ECCLESIE DE FLARDINGHE ET DE
PLURIBUS ALIIS PER WIBOLDUM ABBATEM
EXPOSITIS.

(Dit stuk, betrekking hebbende tot abt Wibold, die Walters opvolger was en in 1176 overleed, is gedrukt in Oork. Holland I n° 153.)

DE TERRA IN ALDENTHORP PER FRANCONEM ABBATEM
VENDITA ET PECUNIA INDE RECEPTA IN
MELIORES USUS CONVERSA.

(Dit stuk, betrekking hebbende tot den tijd van abt Franco (1182—1206), is gedrukt in Oorkondenboek van Holland I n° 204, doch niet vooraan, maar als tweede onderdeel ¹⁾.)

DE QUIBUSDAM BONIS A ROTHARDO MONACHO ET
HEINRICO FILIO SUO OBLATIS.

(Dit stuk is gedrukt in Oorkondenboek van Holland I n° 204 als derde onderdeel.)

1) In het Oorkondenboek van Holland I n° 204 zijn 4 stukken aan het cartularium ontleend; de volgorde is evenwel door den uitgever willekeurig veranderd.

DE POSSESSIONIBUS PER DOMINUM FRANCONEM ABBATEM
EMPTIS, REDEMTIS ET ACQUISITIS ET DE QUIBUSDAM
DEBITIS PER EUNDEM SOLUTIS ET EXPOSITIS.

(Dit stuk is gedrukt in Oorkondenboek van Holland I n° 204 als eerste onderdeel.)

DE PLURIBUS POSSESSIONIBUS IN ESCEMDELF SITUATIS.

(Dit stuk is gedrukt, doch niet zonder fouten, in Oorkondenboek van Holland I n° 204 als vierde onderdeel. Het is onzeker, of het betrekking heeft tot den tijd van abt Franco (1182—1206) dan wel tot dien van abt Lubbert I (1206—1226).)

DE COMMUTACIONE QUARUNDAM POSSESSIONUM, IN
EKTHORP ET IN SCORLE SITUATARUM, FACTA
PRO QUIBUSDAM TERRIS, IN ESMUNDELF
SITUATIS.

(Dit stuk is gedrukt in Oorkondenboek van Holland I n° 377 ¹.) Blijkens inhoud en volgorde behoort het ongetwijfeld tot den tijd van abt Lubbert I (1206—1226) en niet van abt Lubbert II (+ 1263.)

DE FEODO DOMINI FRANCONIS DE MY IN LEY-
THORPE SITUATO.

(Dit stuk, dat misschien nog behoort tot den tijd van abt Lubbert I (1206—1226), is gedrukt in Oork. v. Holland I n° 293 als voorlaatste onderdeel.)

1) Het stuk komt in het Cartularium twee malen voor, nl. in het gedeelte, ontleend aan het Adelbertsboek, op f. 14vo en later nogmaals op f. 22vo. De uitgever van het Oorkondenboek liet den tweeden, minder goeden tekst afdrukken. Voor „commutacio” leze men „communicato;” voor „presbyter:” „prior;” voor „Alsmar:” „Alcmer,” enz.

DE FEODO HAGANONIS DE HAIRLEM.

(Dit stuk, vermoedelijk uit denzelfden tijd als het voorafgaande, is gedrukt in Oorkondenboek van Holland I n° 293, geheel achteraan.)

Hierna volgen in het Cartularium, gemerkt B IIII, deze woorden:

„Hucusque excerpta et collecta de antiquo textu Ewangeliorum et de libro sancti Adalberti. Reliqua ¹⁾ vero ex diversis antiquis cronicis, libris, registris, litteris, cyrographis, instrumentis, transsumptis, copiis et pronunciacionibus sunt copulata.”

In het voorafgaande is dus alles bijeengebracht, voor zoover het niet reeds in de Hecmundensia door den heer Bakhuizen van den Brink is uitgegeven, wat de verzamelaar in de 15de eeuw in zijn Cartularium uit een oud Adalbertsboek overnam. Dat dit Adalbertsboek geene stukken bevatte, jonger dan uit den tijd van abt Lubbert I (1206—1226), mag waarschijnlijk heeten ²⁾. Slechts ten aanzien van de laatste twee, welke daaruit werden overgenomen, is het eenigszins twijfelachtig.

1) Dat wil zeggen: wat verder in het handschrift volgt.

2) Prof. Fruin, die in de Bijdragen voor vaderlandsche Gesch. en Oudh., Derde Reeks Deel V bl. 209, 210 de opschriften van het door mij uitgegevene liet afdrukken, neemt op bl. 199 ten onrechte aan, dat het geheele Adelberts-register nog onder abt Franco kan geschreven zijn.

HISTORISCHE BIJDRAGE BETREFFENDE DE VERPONDING TE GOUDA,

MEDEGEDEELD DOOR

MR. L. M. ROLLIN COUQUERQUE.

Bij een onderzoek, in het gemeentelijk archief van Gouda ingesteld naar documenten, welke voor publicatie door de Vereeniging tot uitgave van de bronnen van het Oude Vaderlandsche Recht in aanmerking zouden kunnen komen, werd mijne aandacht door den gemeente-archivaris Dr. L. A. Kesper gevestigd op een handschrift, dat eene oude beschrijving der stad in 1514 zou inhouden. Bij nadere kennismaking met den inhoud bleek dit HS. te bestaan uit twee onderdeelen, waarvan het tweede thans door mij wordt medegedeeld en het eerste vermoedelijk wordt gevormd door het afschrift van de Informacie op 't stuk der verponding betreffende Gouda van het jaar 1514, welk afschrift in 1550 van wege de hooge regeering aan deze stad zal zijn toegezonden, toen de kennis der tot nu toe geheim gehouden resultaten van dat onderzoek noodig werd geacht voor een juist inzicht bij de oplossing van de vraag, hoe eene nieuwe verponding moest worden geregeld ¹⁾).

1) R. Fruin, Informacie upt stuck der verpondinghe, voorbericht blz. XXX. De Informacie betreffende Gouda is te vinden aldaar blz. 372 v.

Ook de hier medegedeelde memorie is, naar het schijnt, een afschrift, dat ter bewaring achter het afschrift der Informatie is ingebonden. Wellicht is het stuk niet eens in zijn geheel, daar het tweede gedeelte zeer kort wordt behandeld en §§ 1 en 2 niet schijnen te geven wat de aanhef doet veronderstellen dat volgen moet. Evenwel § 2 eindigt bovenaan de rectozijde van het vierde en laatste blad van de copie, welk blad verder — met uitzondering van eene niet ter zake betrekkelijke en weder doorgehaalde aantekening van drie regels op de versozijde — geheel onbeschreven is. Intusschen, moge dit voor ons bewaarde gedeelte al een fragment zijn, voor zoover ik heb kunnen nagaan was het stuk nog niet gedrukt en kwam het mij wenschelijk voor, het bereids nu, in afwachting van beter, zooals het daar ligt den belangstellenden in „den staet, de faculteyt ende gelegentheyd van steden en dorpen” van Holland aan te bieden.

De ouderdom van het stuk is moeilijk met juistheid te bepalen.

Wel zou uit den inhoud zijn af te leiden, dat dit protest tegen de verponding van 1514 betrekkelijk langen tijd na hare inwerkingtreding moet zijn ingediend. Zoo vinden wij o. a. vermeld dat Haastrecht bezit 114, Goudarak 88 en Moordrecht 49 huizen, terwijl die plaatsen in 1514 respectievelijk vermeld staan als hebbende 80, 50 en 45 huizen. Mitsdien moeten bij het opstellen van de memorie reeds vele jaren sedert 1514 zijn verlopen, gedurende welke het platteland de gelegenheid heeft gehad zich van de gevolgen der langdurige oorlogen in het einde der vijftiende eeuw te herstellen en zich tot zekere mate van bloei te verheffen. Voorts volgt gelijk vermoeden uit de omstandigheid, dat in de laatste paragraaf van het tweede deel der memorie de sluizen

in de IJssel en de ophooging van den nieuwen dijk als reeds voltooid worden voorgesteld, terwijl bij de Informatie van 1514 wordt medegedeeld, dat nog slechts twee sluizen gereed zijn ¹⁾.

Alles samengenomen acht ik het niet onmogelijk, dat wij hier voor ons zien — geheel of gedeeltelijk — eene copie van een bezwaarschrift tegen de in 1550 reeds verouderde verponding van 1514, opgesteld door of van wege de regeering der stad Gouda, na kennisneming van de resultaten, waartoe de commissarissen van 1514 waren geraakt, en in hoofdzaak betreffende het aandeel, dat deze stad in verhouding tot de omliggende dorpen in de Hollandsche verponding had bij te dragen.

R. C.

ARTYCKELEN OVERGEGEVEN DEN COMMISSARISSEN
BY DIE VAN DER GOUDE.

I.

In den eersten soe beclagen hem die van der stede van der Goude voirsz., seggende, dat de poorteren van den landen, die zy buten ende omtrent der stede bruycken, by de ordonnantie van de nyeuwe verpondinge geordonneert zijn te contribueren mitten dorpluyden, want daeruwte gescapen is te comen die gheheele verderfennisse van der stede overmits den redenen hiernaer verclaert.

1. Eerst, want men in der waerheyt bevinden zal, dat binnen der stede van der Goude woenachtich

1) R. Fruin, o. c. pg. 378.

zijn omtrent drie- off vierhondert personen, die hem generen mit die wagen, sleden ende moutkerren te voeren, welke personen contribueren ende gelden in de lasten van der stede, maeckende d'assijssen ende andere ongelden, welke luyden men niet ontbeeren en mach overmits die neringe van der brouwerie ende duervaert van de comanscepe somtijts te vervoeren.

2. Item alle welke arme luyden, om 't coorn ter molen te brengen, 't moudt weder te haelen, 't bier ende andere comanscepe te verslepen, houden moeten 't getal van omtrent vierhondert paerden, tot welke paerden eenige van den voirsz. arme luyden houden zekere coykens ende andere beestkens om daeroff te leven.

3. Item ende souden dan de voirsz. arme luyden van de voirsz. paerden ende beestkens van de bruyckwair van de lande, 'twelck zy tot die beestkens behoeven, betaelen boven d'assijssen ende lasten voirsz., soe souden zy tweemaal gescat ende getravilgiert worden ende souden by lanckheyt van tyden hem vertrecken buten der stede ende vridomme upte dorpen om t' ontgaen de assijssen ende andere lasten voirsz., mits 'twelcke de voirsz. stede ongerieft blyvende haer voirsz. neringe niet exerceren en souden mogen.

4. Item want de voirsz. stede gefrontiert is an drie quartier, te wetene an Scielant, Rijnlandt ende Zuythollandt ende 't vierde quartier, 'twelck hem alderbest gelegen soude wesen om te vertrecken is 't lant van Steyn ende Cortehaerlem, aldaer zy ombelast van als souden sitten, gemerct die vryheyt, die de heeren van Oudemunster pretenderen ¹⁾.

1) Van welken aard deze gunstige omstandigheid voor onwillige belastingbetalers uit Gouda was, blijkt uit het navolgende charter:

„Wy deken ende capittel der kercken van Oudemunster t'Utrecht

5. Item ende boven desen zoe zijn deselfde van der stede zeer bezwaert, mits dat die lantluyden van den dorpen van Haestrecht, Stolwijck, Berchambocht, Moert, Gouwerack, Blomendael ende andere, hem vervorderen te stellen meest alle huer lasten van beden ende subventien upte bruyckwaer, gelegen omtrent der stede van der Goude, sonder anscou te nemen up hoer eygen huysen, inbool, beesten, gelt ende andere goeden als tegens redene, alsoe d'inwoenders genoeg bezwaert zijn by den lasten van der stede.

6. Item in teycken van dien zal men bevinden, dat die van Haestrecht, Rosendael, Billick ende beneden Haestrecht in de contributie van den termijn van Kersmisse lestleeden gelden LVI fl. XIII st.

doen kennelijk enen yeghelijk, daer dese onse certificacie ende open placæt ghetoent sel werden, ende certificeeren voer die rechte waerheyt, als dat het lant van Steyn by der stede van der Goude onser kercken van Oudemunster voersz. vrye heerelicheyd is, hoghe ende laghe heerelicheyd aldaer hebben, nae vermoghen sekere goede oude brieven ende privilegien daervan wesende, ende inne rustelicke possessie waervan vierhondert jaren tesar tijt gheweest hebben ende noch sijn. Ende dat die ingheseten derselver onser heerelicheyd, mit den cloester der Regulier-oerder daerbinnen ghelegghen, niet ghemeens en hebben mit den ondersaten der Graefflijcheyt van Hollant, noch daarmede in eenighe scattighen noch uutsettinghe en ghelden, ghelijck zelx vast onderhouden is. Begheeren daeromme ende versouken op allen goeden heeren ende luyden, de voersz. ondersaten onser voersz. heerelicheyd sulx onderhouden willen ende laten varen ende keeren in hoeren personen mit haeren goeden als ondersaten derselver onser kercken. In oerconden der waerheyt hebben wy op dese onse certificacie ende placæt onse kerckezeghel doen drucken. Ghegeven in 't jaer ons Heeren dusent vijffhondert drie ende twijntich, den XVIII^{en} in Septembri.

M. KALUWE."

Origineel perk^t. Aanwinsten Rijksarchief 1889 n° 4^r.
Charters betr. Klooster Steyn. (Zegel geschonden.)

III d. ob. van XL groten 't pondt, om welcke somme te vervallen zyluyden hebben doen ingaderen up elcken margen eenen halven stuver; ende alsoe binnen den bedrive voirsz. gelegen zijn XV^c margen, soe beloopt daeroff de somme van de bruyckwair van dien XXXVII ff. X st.; resteert daeromme an de voirsz. eerste somme XIX ff. III st. III d., welcke reste die voirsz. van Haestrecht vinden ende betaelen up hoer eygen goeden, huysen, inboel, comenscepe van haver, hennip ende hennipsaet, koyen, paerden ende beesten, die veele ende menichfoudich zijn, hebbende in hoer bedryve hondert en XIII huysen.

7. Item men bevindt insgelijcx, dat die van Gouwerack in de contributie van Kersmisse lestleeden geldende zijn LXI ff. XIII st. III d., welcke somme zy gegadert hebben van achthondert margen lants omgeslagen up elcken margen ende bruyckwair van dien een stuver ende een deut, maeckende XLV ff., zoedatter alleen resteren XVI ff. XIII st. III d., welcke reste die van Gouwerack alleenlick gevonden hebben up haer eygen landen, goeden, huysen, wel gestoffeert van beesten, paerden, ende andere gelden ende comenscepen, beloopende up elcke huys tot LXXXVIII toe mar omtrent vier stuvers.

8. Item noch sal men bevinden, dat die van Moerdrecht geldende zijn in den termijn van Kersmisse lestleeden XXXV ff. van XL groten, dewelcke zy ommege-slagen hebben van sevenhondert ende XXXVIII dubbelde mergentaelen bruyckwairs, maeckende XIII^c LXXVI margen, daeraff zy gegadert hebben van elcken marghen d'een min d'ander meer, ...¹⁾, hoewel nochtans zyluyden bewoenen XLIX huysen.

9. Item boven desen soe pretenderen deselve

1) Opengelaten ruimte in het HS. voor $\pm$ vier woorden.

van Moerdrecht ende willen tot hoeren voerdele nemen een polre van hondert ende twintich margen lants, gelegen vast an de voirsz. stede, genoempt Broeckhuysen, 'twelck altijt beslagen ende gebruyct is geweest mit paerden ende beesten van den poorters, woenende binnen derselver stede, sonder eenige huyssen ofte woensteeden daerup te houden, waervan die jurisdictie bewindt van molens ende anders de voirsz. stede alleen altijts gehadt heeft.

10. Item noch is waer, dat die van Blomendael geldende zijn in de bede van Kersmisse lestleeden de somme van VI ff. XIII st. IIII d., die zy innegegadert hebben over die bruyckwair van XIII^c margen sonder huer eygen goeden, huyssen, beesten ende anders eenichsins te stellen, hoewel dat zyluyden nochtans hebben XXXIIII bewoender huyssen, mit paerden ende beesten, daer een lantman off is, onder andere houdende XL off vijftich koyen.

11. Item soedat uwt 'tgeene dat voirsz. is claerlicken blijct, dat de dorpen, by de voirsz. verpondinge in 't articule van de bruyckwair ende anders marckelicken verlicht zijn ende de voirsz. stede bezwaert, want men uwt 'tgeene dat voirsz. is bevinden mach, dat een rijk dorpman niet soeveele en gelt in de contributie van de beede ende andersins in twee gheheele jaeren als een poorter der stede voirsz. gelt in eenen halven jaer, als men considereert d'assisen ende lasten van der stede, die de poorteren moeten betaelen ende de lantluyden niet.

12. Item om 'tzelve te bewijssen, soe is notoer, dat een arm, scamel man ende een welgestelt man binnen der stede voer een halff jaer in de contributie van de beede ende andere lasten van de stede nae de nyeuwe verpondinge moet geven omtrent negen rijnsgulden, 'twelck een zekere groete zwaere last is ende niet wel dragelick voer den poorteren.

II.

Item ten anderen beclagen hem deselve van der Goude, dat zyluyden by de laetste nyeuwe verpondinge belast ende bezwaert zijn XVI^c ende XX scilden in de LX^m scilden, over Hollandt ende Vrieslant gestelt, want zy by de oude sciltaele plagen te staene up II^m VI^c XIX scilden XII st. IIII d., daer zy nu by de nyeuwe versciltalinge gestelt zijn up IIII^m II^c ende XL scilden, welcke sciltaele de voirsz. stede onmogelick is te dragen overmits den redenen, hiernaer volgende.

1. Item ende eerst want by den staet van der laetster verpondinghen opelick blijct, dat der voirsz. stede ontfanck ende uwtgeven, al gerekent nae der ouder verpondingen, mit des gemeen lants renten tot XIII^c ff. niet meer goets off te boven en gaet off compt dan XXXV ff. VI d. van XL groten 't pondt.

2. Item ende oeck gemarct, dat in de laetste verpondinghe geen consideratie genoemen en is upte onderhoudenisse van de rivier van den IJssele ende die costen, die men daertoe van nootswegen zal moeten doen ende gedaen zijn by den nyeuwen dijk ende slusen aldaer gemaect tot groete costen, 'twelck van zeer groete node was overmits die marckelicke verganckelickheyte van den IJssele voirnt. ende by consequentie van die voirsz. stede gemeen duervaert ende ons genadichs heeren demeynen, die daermede te nyet souden gaen.

REISVERHAAL VAN JACOB VAN NECK
(1598—1599).

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. H. T. COLENBRANDER.

Het handschrift dat hierbij wordt afgedrukt is waarschijnlijk het net-exemplaar, of anders een zeer oude copie, van een journaal der eerste oostindische reis van Jacob van Neck. Het moet, blijkens een naamteekening op den omslag, in de vorige eeuw in particulier bezit zijn geraakt van Mr. Frederik Alewijn, van 1772 tot 1796 bewindhebber der Oost-Indische Compagnie ter kamer Amsterdam. In 1867 werd het aan het Algemeen Rijks-Archief afgestaan door Mr. J. G. Gleichman. Voor zoover ik zien kan, werd het tot dusver door geen onzer schrijvers gebruikt. De Jonge kende het niet toen hij het derde deel van zijn Opkomst schreef (uitgekomen 1864), en Tiele heeft het voor het eerste hoofdstuk van het zesde gedeelte van zijn Europeërs in den Maleischen Archipel (uitgekomen 1882) evenmin gebruikt. Toch is het stuk wel van belang, omdat het verslag doet van een gedeelte der „tweede schipvaerd”, dat tot nog toe slechts uit een tweetal bladzijden van een ander, het onmiddellijk na de thuiskomst van Van Warwijck en Van Heemskerck in druk gegeven journaal, werd gekend.

Men herinnert zich dat op de eerste reis naar

Oost-Indië weinig gewonnen was. Dit had gelegen aan de slechte leiding, „maar de reis was volbracht, hoe dan ook, en dat was het groote, het sprekende feit” ¹⁾. Aanstonds besloot de Compagnie van Verre tot een nieuwe uitrusting, maar zij plaatste De Houtman niet weder aan het hoofd. Tegelijk richtten andere amsterdamsche kooplui een „Nieuwe Compagnie” op, en werden twee oostindische ondernemingen voorbereid in Zeeland en twee te Rotterdam. Vóór het uitzeilen der schepen evenwel nam de Oude Compagnie van Verre te Amsterdam de Nieuwe in zich op; het geheel bleef sedert den naam van Oude Compagnie voeren. De van weerskanten uitgeruste schepen werden tot één vloot vereenigd onder het opperbevel van Jacob van Neck. Het waren de Mauritius, de Amsterdam, de Hollandsche Leeuw, de Zeeland, de Gelderland, de Utrecht, de Vriesland en de Overijssel (het laatste schip in ons journaal gemeenlijk het jacht of de pinas genoemd). Vice-admiraal was Wybrand van Warwijck op de Amsterdam, en Jacob van Heemskerck, zoeven van Nova Zembla terug, ging mede als koopman op de Gelderland. Onder de schippers en stuurlii waren er verscheiden die de vorige reis hadden meegemaakt zoo ook de kooplieden Jan Jansz. Carel (zoon van den gelijknamigen bewindhebber), Frank van der Does, Cornelis van Heemskerck, en Wouter Willekens. Nog gingen mede de beide „jongens” Lourens en Madagascar, op de vorige reis van Madagascar medegenomen ²⁾, en (de Arabier?) Abdoel, die op de vorige reis „met zijn vrijen wille van Bantam medevoer” ³⁾. De admiraal had aan zijn boord een zieketrooster

1) De Jonge, Opkomst II, 203.

2) Zie De Jonge II, 307.

3) Zie De Jonge II, 336.

(„ons prediger”) en een dokter wier namen niet worden gegeven; de vice-admiraal had ook een zieketrooster, Philippus Pietersen van Delft ¹⁾. Het montant der opvarenden was 560 man, en in de uitrusting was het voor dien tijd reusachtig kapitaal gestoken van 768.466 gulden. Als de „uijtterste limiten van deze voyage” worden in de instructie gesteld „die eijlanden van de Philipinen ofte Japan.” Slechts op eenstemmig goedvinden van den breeden raad zou het geheel of een deel der vloot mogen wederkeeren, „voor ende aleer de voorsz. uijtterste limiten bevaeren ende versocht zijn” ²⁾.

Met de uitrusting was veel spoed gemaakt. Er was scherpe concurrentie te wachten en men diende de mededingers vóór te zijn. Cornelis de Houtman, door de Amsterdammers niet meer gebruikt, was door Moucheron aangenomen en den 25sten Maart 1598 met twee schepen van Vlissingen uitgezeild. Hij was de vloot der Oude Compagnie dus ruim een maand vóór, maar kwam, na een bijster ongelukkige reis, eerst veel later dan deze in Indië aan, en heeft er in Atjeh den dood gevonden. Voor de andere zeeuwsche compagnie, die van Ten Haeff, zeilden 25 Maart 1598 de Zon, de Maan en de Lange Bark uit, maar ook deze reis was onvoorspoedig. De Maan verongelukte al bij Dover; de beide andere schepen bereikten Bantam eerst na de amsterdamsche, die er zooveel peper hadden opgekocht, dat de zeeuwsche acht maanden moesten blijven wachten op het nieuwe gewas. Dan waren er nog twee com-

1) Zie Begin ende Voortgang I, AAa 3 en vgl. voor de vraag: zieketrooster of predikant, Van Troostenburg de Bruyn, Herv. Kerk in Ned. O.-I., blz. 6.

2) „Instructie voor den Admirael ende breeden Raedt”, Archief der Oude Compagnie.

pagnieën te Rotterdam die schepen uitrustten om Indië te bezeilen door de straat van Magalhaens: die van Van der Veken en Van der Haegen, wier vloot van vijf schepen, vertegenwoordigende een kapitaal van vijf ton, den 27sten Juni 1598 is uitgezeild onder Jacques Mahu en Simon de Cordes, en die voor welke Olivier van Noort in September van hetzelfde jaar in zee is gestoken. Het meest zagen de Amsterdammers op tegen Van der Veken en Van der Haegen. Van Neck schijnt te hebben gemeend dat hun uitrusting verder gevorderd was dan inderdaad het geval is geweest: als hij op de hoogte van Cabo Verde vijf zeilen ontwaart, is zijn eerste gedachte dat het die uit de Maas zullen wezen.

Van al deze expeditiën van het jaar 1598 — twee-en-twintig schepen, het eerste jaar na Houtman's terugkeer — kennen wij die onder Van Neck en Van Noort het best. Wat Van Neck betreft, vele malen is het verhaal der „tweede schipvaerd” herdrukt, en eindelijk in Begin ende Voortgang opgenomen. Doch het omvat enkel dat gedeelte van den tocht waarmede Van Neck niet meer te maken heeft, en dat men beter de reis van Wybrand van Warwijck en Jacob van Heemskerck had kunnen doopen. De twee journalen waaruit het gedrukte reisverhaal is samengesteld zijn gehouden aan boord van de Gelderland en van de Amsterdam, beide behorende tot de vijf schepen die ter hoogte van de Kaap van Van Neck afraakten en Bantam eerst bereikten toen de admiraal al gereed lag voor den terugtocht. Voor deze schepen begint de eigenlijke reis pas waar en wanneer zij voor Van Neck is afgelopen. De admiraal zendt ze onmiddellijk naar de Molukken, waar dan de eerste blijvende kantoren der Hollanders gevestigd worden op de Banda-eilanden en op Ternate; zelf keert hij met de rijke te Bantam verkregen

lading naar het vaderland terug. Natuurlijk dat achteraf het hoofdzakelijk belang der gansche expeditie van 1598 in de kennismaking met de Molukken werd gezien: Van Neck was niet verder dan Bantam geweest, en Bantam was al bekend. Maar dat Van Warwijck en Van Heemskerck dadelijk naar de Molukken door konden gaan was een gevolg van Van Neck's welgeslaagden handel, en van de voorbereiding die hij te Bantam tot de reis der anderen getroffen had. Ook dit in onze tot nu toe verschenen werken steeds verwaarloosde deel der „tweede schipvaerd” dient te worden gekend.

Het reisverhaal van Van Neck (het is de admiraal zelf die er in spreekt) onderscheidt zich van de hollandsche scheepsjournalen van dezen tijd door zekere sier van schrijftrant, die wij van de hollandsche zeelui niet gewoon zijn. Hier en daar is deze sier wat te gekunsteld, maar over het geheel toch van te goed allooi, dan dat men van mooischrijverij zou mogen smalen. Van Neck was Amsterdammer van goeden huize, lid van de Oude Kamer ¹⁾, en is in 1609 schepen, in 1621 raad en in 1622 burgemeester van Amsterdam geworden.

Zeer aanschouwelijk is in zijn journaal de voorstelling van de maatschappij waarin de eerste Hollanders zich in Indië verplaatst zagen, en van de moeilijkheden die zij er te overwinnen hadden, ook al maakten zij het zichzelf niet moeilijker dan nodig door een onvoegzaam gedrag. Als tegenhanger op het tafereel van Houtman's ruwheid heeft ons verhaal zijn eigenaardige waarde. De bemanning van een oostinjevaarder bestond van den aanvang af meestal niet uit heilige boôntjes, noch uit verstandenen van

1) Wagenaar, Amsterdam II, 393.

den eersten rang. Maar ook van den aanvang af zijn er lieden heen gegaan op wie niets te zeggen viel, die hun oogen en ooren open deden om te zien en te hooren, en die zich wisten te gedragen zelfs tegenover menschen van andere kleur. Zulke lieden hadden een blijdschap aan het vele nieuwe en oogverrukkende, en de noodzakelijkheid zich uit tal van onvoorziene moeilijkheden te redden scherpte hun vernuft. Hun verrukking doorgeurt nog thans deze bladen, en van den vooruitgang in beleid sedert den eersten tocht zijn zij een sprekend getuigenis.

En dan, het betreft hier de tot nu toe weinig bekende bijzonderheden van onze eerste verschijning in Indië die het in patria beoogde doel bereikte. Werkten de omstandigheden een weinig mede, was nu gebleken, dan kon men zonder geweldenaarij van de nagelen en de peper die in vier schepen gingen, het bestede geld terugontvangen voor de expeditie van acht, en nog honderd procent winst behalen bovendien.

H. T. C.

DEN EERSAEMEN ZEER DISCRETEN EN VOORSINIGHEN
HEEREN, MIJN HEEREN DE BEWINTHEBBEREN
DER OOST INDISCHER ZEEVAERT VAN
AMSTELREDAM.

In wat estime de navigatie op verre gheleghene coninckrijcken ende lantschappen in deeze en oock verleeden tijden gheweest is, zeer voorsinige heeren, geven genoegsaem te kennen, der schribenten oude en nieuwe geschriften, daerin men vindt, dat personen van groeten aanzien hun schepen hebben uijtgesonden, om wijt verscheiden landen ende eijlanden te ver-
soeken, waerdoor sie niet alleen zeer vernaemt zijn

geworden, maer oock groete rijkdommen verkregen hebben, hoewel dickwijls ongherechtelijk ofte door tijrannie. Prijslijcker en eerlijcker (mijn heeren) is u louable toerustinghe (daer de goede Godt zijn zegheninge over heeft begost te betoenen, tot welvaert van ons vaderlandt) dewijl u schepen niet uijtghemaect zijn om een ander tsijne te ontweldigen, maer om oprechtelijk met de uijtheemsche natien te negocieren, dwelck na u beliven rechtvaerdichlijk geschiet is, alsoe dat ghij de waerdighe overgebrachte comenschappen (rechte spruijt van de Orientaelsche rijkdoemen) sonder eenige wroginge vrijelijken moocht anvaerden. Ende opdat gij weten moocht, in wat manieren die verkregen zijn (oock wat u uijtgesondene ervaeren is in soe verden reijze, als die vojagie van de Hollantse Provincie tot de zuijlijkste eijlanden van Oost Indien) en hebbe ick niet willen laeten (hoewel andere tselve breed genoeg verhaelen sullen) u dat in dese papieren bij geschrift te geven. Soo nu imant van ulieden dunct, dat hetgene men an sulcken persoenen presenteert, als aan u mijn heeren, met meerder wetenschap behoerde gedaen te zijn, densulcken bidde ick, en u al te saemen, de goede wille voor de daet te willen anvaerden van Uwen dienstwillighen

Admirael

JACOB VAN NECK.

(Maius) In den jaere ons Heeren ende saelichmaekers Jesu Christi duijsent vijfhondert achtennegentich op den eersten dach van de maent Maio (als wij in goede ordre met acht welversiene schepen gereed laghen tuschen Huijsduijnen en den eijlande Texel, om met de godlijke hulpe onse voergenoemen reijze nae de landen en eijlanden van Oost Indien

(Malus) te anvaerden) heeft de goede Godt een coelende wint uijten oosten laeten waijen, alsoe dat wij ons zejlen deden vellen, als die son haer int zuijden was vertoene, en hebben alsoe spoedich ons t'zee-waert begeven, verselschapt doer sommige van de lofwaardige mannen, van wien wij uijt zijn ghesonden tot buijten die sanden. Aldaer hebben wij vrundtlijk van hunlieden oerlof genomen, stellende ons cours na 't zuijtwesten langs de Nederlantsche custe heenen. Aldus seilende met bequaeme ende contrarie
Den 3 de Hoofden winden, sijn wij ten derden dage gepasseert. omtrent den none in de hoofden (tuschen Engelant en Franckrijck) ghecomen, aldaer quam een van de coninghinne van Engelant haer groete schepen met sijn pijnas, van den lande nae ons toeseilen, hij dede ons beleefdelyck vraegen van waer wij quaemen, ende waer wij wilden, ick deed hem antwoorden na betaemen, men schoet drie schoten hem ter eeren, d'welck oock wert gedaen van den sijnen, ende daerna seer lieflijk gespeelt op cornetten ende andere blaesende instrumenten, d'welck angenaem om hooren, hij wenschte ons behouden reijse, wij toonden teeken van danckbaarheid, en zejlden voort ons cours met voorspoedige winden, alsoe dat wij ten sesten daege van Engelant het gesichte hadden verloeren, staedich behoudende die dienstige winden, die ons corts daernae op den breeden Oceaen brachten, alsoe dat men een ighlyk beter tevreeden sach als vooren, versekert sijnde de coude hoeken vant noerden nu niet te passeeren. Varende dus met open halsen in schoen weder,
Den 10 een schip saghen wij een zeijl van de Portu- van Avera comende gaelsche cust tot ons koemen, d'welck gesproken. nae ons vermoeden van ons lanslieden scheen te wesen, wij stierden de pinas eens derwaert, om uijth onsen naeme hem eenen brief mede

(Maius) te geven, d'welcke wedergekeert sijnde, seide dat het schip binnen twee daegen van Avera was gescheiden, met wille om naer Hollant te zeijlen. Tweentwintich Engelsche schepen (zeijde de schipper) laegen voer de revier van Lisbon, onder 't geleide van Millort Commerlant, alzoë dat de schepen ¹⁾ naer Oost Indien gedestineert al weder gedescargeert waren, de schipper Sijmon Hoen bracht oranges uijt het schip van Avera, die ons daernaë goets deden, doen de scheurbuijck het volck began te plagen.

Den 14 Porto Santo.	Als wij nu dese ghewenste coelte noch eenige daegen gebruikt hadden, ondeckten wij een van de Canarische eijlanden, genaemt Porto Santo, des ander daechs
Den 15 Madera.	het suijcker- en wijnrijcke Madera, stellende ons cours
Den 17 Palma, Gomero ende Hierro	na d'eijlanden Palma en Gomero, die wij ten derden dage int gesichte cregen, laetende dan Tenerife met zijn hogen berch Pico an de oostsijde ende Isla de Hierro an de westsijde, namen wij onsen passage na de eijlanden de Capo Verde. Tuschen dese eijlanden van Canarien en Cabo Verde, op een dach alst schoen weder was, en die sonne den horizon began te genaeken,
Den 19 vijf schepen	werden van het schip Geldria ende oock van de pinas, vijf schepen gesien
gesten.	noortwest van ons, die men vermoede dat uijte Maes geseijlt waeren ²⁾ , dan en warden daerna niet weder vernomen. Op denselfden dach passeerden wij Tropicum Cancrī, al staedich genie-tende dese eenparige winden, de ons binnen corten
Den 23 Buona Vista	dagen deden ondecken het eijlant
gepasseert.	Buona Vista, een van de eijlanden

1) Versta: de Portugeesche schepen.

2) Zie de inleiding.

(**Maius**) van Capo Verde, van waer wij waergenomen hadden ons cours te stellen na de linie Equinoctiael, dan alsoe het op dien dach hard was coelende, heeft men bij provisie die cours genomen zijden ten oosten, in voernemen om met het eerste bequaeme weder die schippers ende stuijrluijden an boort te doen comen om voersichtelijk dit stuck antevangen, alsoe hier principalijk an bestont vant selfde jaer in Indien te comen ofte niet, het was voorwaer voor ons lieden wel swaer te achten, angesien het zoo spade int jaer was, howel het met de hulpe van Godt ten besten geluckte.

Als nu het weder een weinich besaedicht was, ende men de schuijten in zee mochte gebruiken, wert van ons een teicken gedaen, soedat de schippers altzaemen an boord quamen, sommige met hen
 Den 25 courtse na stierluijden, andere verstaen heb-
 den Equinoctial bende de mening van haer stierluijden,
 gheordonneert. men began van de courtsen te spreken
 waerin differente opinien waeren, sommige rieden men sou de Baxos de Sant Anna genaeken tot op 60 mijlen, eer naerder als verder, en dat om te vermijden de vuijlen die men noemt Abrollos, daer men (zuijliken lopende) deur de zuijdooste winden beneden mochte vervallen, dewelck geschiedende, soude onmogelijk sijn van denselfden jaere in Indien te comen. Andere stelden voer, hoe schaedelijk dattet veelen geweest was, dat se de custen van Guinea te nae waren gekoemen, vermits de stadige calmas die men om die tijdt van den jaere daer vandt, soe dat men, daerin sijnde, seer quaelijk uijt kan geraeken, gelijk eenige hier present sijnde bekenden 't zelfde versocht te hebben, d'welck somwijlen wel drie ofte vier maenden kan duijren, met groet ongemack en bederf van victualie d'welck int ende sterfte causeert, alsoe dat zomwijlen alles in ruijne gaet. Wat aen-

(Malus) gaet beneden d'Abrollos te vervallen, door experiencie heeft men genoegsaem bevonden, dat, als men die Brisilische custe int eerste niet al te nae en comt, die stromen (van de West Indien lopende na de custe van Guinea) de schepen soo geweldig opdringen (soo wij oock nae bevonden hebben) dat men van de Abrollos (ten waer Godt straffen wilde) soo lichtelijken gheen noot en heeft. Want die groote Portugeese craeken, die op een streeck ofte twee soo scharp niet kunnen zeilen als andere schepen, vint men dat het seer selden falgiert, waerom onse lieden, die soo veel naeder an de wint mogen zeijlen? Rieden alsoe de Baxos di S. Anna nader als op 80 mijlen niet te komen, en dat om de calmas te schuwen; van dit advijs waeren al deghene die de vorige reise hadden helpen doen, oock meest al d'andere, hoewel dat sommige bij haer opinie bleeven, die niet goet gevolcht hadde geweest, als men nae gewaer werdt. Naer lange disputatie wert entlijck gheresolveert, dat men tot op de 6 gradus zijld zijdoost an soude seilen, wel verstaende, dat ons seint was 12 gradus bij noorden den Equinoctial.

Dit gedaen zijnde maeckte hem een ighelijck nae zijn schip om deze goede winden te gebruijcken die ons bij bleven met harde voortganck, tot op de vijf
 Den 30 begin vande gradus; aldaer cregen wij de calmas,
 Calmas. met veel turbades, een uijr, anderthalf,
 ofte twe geduijrende, somwijlen met sulcken furie van wint ende regen, dat het scheen datter al afgevlogen sou hebben watter op stond; dit was met ons een groete en subijte veranderinge, mitsdien wij staedich ghevaeren hadden in schoen weeder, daer de sonne zijn schijnsel ons selden was ontreckende, daer de winden ons na wensch dienden, die ons hier als sie haer lieten hoeren met tempeest altijd

(*Malus*) tegenquaemen; der sonnen claerheit mocht men niet aenschouwen, dan wel een reghenachtige lucht, vol swarte driegende caecken, vervaerlijk om aensien, die ons altemet soe quamen overvallen, dat wij daerdoer eens in desordre van malcander raeckten

Den laetsten van (verdeelt sijnde in drie deelen) maer malcander ver- de Heere versach het, soo dat wij stroljt. (*Junius*) weder bij malcander quamen.

Ses daegen gheduijrende laegen wij in dese tempesteuse calmas, daernae sijnde op de hoochte van $3\frac{1}{2}$ graden, cregen wij een frische coelte uijten zijdt oosten, welcke continueerde, soe dat wij bevonden dese regenachtige stilte gepasseert te sijn, d'welck ons grootelijken verblijde, ende oock verwonderde, want wij en dachten in minder als in drie weken of ten minsten viertien dagen dese oragieuse plaetze niet te passeeren; tis oock te beduchten, ten waer Godt ons dese genade hadde gedaen, dat wij wel groote sterfte in ons volck mochten gekregen hebben, alsoo de plaetse heel ongesont geoordeelt ward, ende wij sonder ververschinge (als alleen van waeter) tot voor Bantam zijlden, als hierna verhaelt sal worden.

Die winden dan uijten zijdt oosten continueerende
Den 9 deur de Linie voerden ons binnen corte dagen tot
ghepasseert. onder deur de linie Equinoctial.

Wij seijlden al voort met gheveste boeleijen ¹⁾ in schoon weder en eenparighe coelte (welverstaende dat die winden alleinskens wat ruimer werden als zijdoost) tot op den 19 gradus. Onderwegen quamen

1) „Touw behoorende tot het loopend tuig, waarmede men de onderste helft van het loefstaande lijk der razeilen naar voren haalt, als deze bij den wind gebrast staan, ten einde die zeilen daardoor te beter te doen scheppen” (Ned. Wdbk. in voce *boelijn*).

Vande vlieghende (Junius) dagelijks aldusdanige ¹⁾
 vis. viskens in ons schip vliegen zijnde
 van de groote van een haerinck. Deeze vliegende vis
 orthout haer meest tuschen den tropicum Cancrī en
 Capricornī, is meest een aes van diversche andere
 visschen, als albacores, cachones, boniten en dorades,
 daer sij staedich voor vluchten, en vermits zij het
 swemmende niet cunnen ontcomen, maeken sij haer
 aent vliegen, gevolcht sijnde met sulcken ijvern snel-
 heit dat den vervolger zoo ras deurt water, als d'ander
 deur die lucht schijnt te vliegen, als sie dan al
 vliegende ontvloden zijn de caecken der visschen
 lijden sij noch groote anstoet van eenighe vogels die
 men rabij-forcades noemt, welcken haer wieken han-
 ghende (gelijk een klemvoghel ²⁾) boven de velden op
 den lewerick oocht) verwachten eenige vlucht van
 desen bedeesden hoop, die vernomen hebbende warpen
 haer daerop gelijk een havick op die vogels doet,
 alsoe dat se oock haer deel daarvan krijgen; de vischen
 voornzeit vervolgers van de vlieghende worden veel
 gevangen van de schepen die na Brisilien, Guinea,
 Oost Indien en meer andere plaetzen vaeren, mitsdien
 de zee in sommige hoecken daer vol af is, zijn oock
 van goeden smaeck, principalijk de dorade, die voor
 de beste wort gehouden, welke ick ghelove een van
 de schoonste visschen is die in zee swemmen, hem
 int waeter siende heeft een schoen groenachtige
 couleur, daruijt sijnde is de rug uijt de maeten schoen
 blinckend blauwachtich en de buijck vergult, alsoe
 dat hij een lust is om zien, gevangen zijnde, ³⁾ princi-
 paelijk voor degeene die daer zijn maeltijt mede

1) Hiernevens bevindt zich in het journaal een afteekening van den vliegenden visch.

2) Roofvogel. Zie Mnl. Wdbk. in voce *clamvogel*.

3) Versta: zoodat hij, gevangen zijnde, een lust is enz.

(Junius) doen sal, welke ons selden gebeurde, mitsdien haer de vis nevens ons schip qualick dede vangen.

Den 25 d'Abrollos Als wij nu verkregen hadden de gepasseert. hoochte van 19 gradus, bevonden wij de Abrollos gepasseert te zijn, d'welck ons gheen cleene blijdschap was, alsoe wij doen het principaele beletzel (met de hulpe van Godt) van in Indien te koemen verbij waeren. Wij deden ons prediger een dancksegginge doen, lovende den Heere voer zijn groete weldaeden, hem biddende, dat hij ons voort in zijn hoede wilde nemen, alzoewij sonder zijn hulpe niet uijtrecten moghen.

Hierna noch 2 dagen gezeijlt hebbende zagen wij Den 27 een eijlant een klein eijlandt zuijdoost van ons gesien. leggende, d'welck in onsen schepe wert ghehouden voor het eijlandt dat naest an Martijn de Vaes is gheleegen ¹⁾. De schipper van de vice admirael quam alsdoen ons an boord versoekende (met advis van de vice admirael) dat men een schuijt ofte twee na land soude senden, om te zien of daer enige vervarschinghe zoude mogen wezen; dit docht mij heel ongheraden, mitsdien dit eijlant noch vrij wat ver van ons was, alsoe dat men dat voor dien dach naeliet.

Des anderen daechs, alsoe de pinas van ons was gedwaelt, ordonneerden wij den Leew (vermits hie best bezejlt was) een mijl ofte twee in de lij van ons te loepen, dan niet uijt het gesichte, om te ver-

1) Hiertegenover zijn in het journaal twee landverkenningen geteekend. De eerste heeft tot onderschrift: „Aldus verthoonde hem het eijland gheleghen bij Maria d'Augusta en Martijn de Vaes, oost suijdoost van ons, ontrent 9 mijlen daervan sijnde”; — het tweede: „Aldus hetselfde legghende noorden van ons ontrent drie mijlen daer van sijnde.”

(Junius) nemen oft sie de jacht condon zien, d'welck haest geschiede, want omtrent een uijr naedat hij van ons afgewendt was, werter een schoot gedaen, teken dat hij den verdoolden gesien hadde. Om dese tijdt quam de schuijt van de vice admiraal tot ons. Francq Verdoes die daer in was, versochte licencij (uijt den naeme van de vice admiraal en zijn schipper) om een tocht nae landt te doen; dit versoeck docht mij niet sonder groot perijckel te weezen, mitsdien wij naer mijn opinie noch wel drie groote mijlen daervan waeren, en oft daerentuschen (zij luijden te land zijnde) hadde begost te wajen, zoo soudon wij ongetwijfelt van de schuijten versteken geweest hebben. Alsoe dat ick Verdoes weder 't scheepwaert stierde, hem seggende d'oorsaecke waerom ick het ongeraden vont.

Hierentuschen komt Jacob Hemskerck aan boord, versoeckende instantelijck, dat men 't land eens soude besichtighen en alzoo Jan Carel¹⁾ en Govert Jansen²⁾ 't selfde oock wel wilden (midsdien wij niet versuijmden alsoe men doch na de jacht mosten toeven) en hadde ick doen gheen teghenspreken meer. Hebbe derhalven Franck Verdoes, die gereed lach om nae zijn schip te gaen, aen ons boord doen blijven, totdat d'onsen mede ghereed soudon wesen, sijn daernae ghelijckelijck (wel versien van roers ende spietsen, verselschapt van onsen capitein³⁾ Soet) spoedich na lant geroijt met bevel voor den avondt haer weder t'scheep [te] laeten vinden, maer 't selve

1) Jan Jansz. Carel, zie De Jonge II, 204 noot.

2) De schipper van de Mauritius.

3) Dit beteekent niet scheepskapitein (waarvoor altijd „schipper” gebruikt wordt), maar kapitein over de musketiers, die aan boord waren. Hoeveel er waren, blijkt zoover ik weet nergens. — Jacob van Heemskerck bij De Jonge II, 395 en 396 noemt hem „de cappeteyn Jacob Soet.”

(Junius) wert niet naegekoemen, doer oorsaeke dat wij veel verder van het eijlandt waeren, dan men waende, het scheen wel na ghelegghen om de groote hoochte diet heeft, maer al roijende werden se eerst gewaer, dat hoghe bergen haer verd vertoenen, want eer sij het derde paert van de wech gedaen hadden en mochten sie schip noch zeijl bekennen, soo dat oock int wederom roijen de nacht haer overviel eer sie eenich schip gewaer werden, dan alheel duijster zijnde, werden 't licht siende dat men boven an de stenge hadde ghehangen, en quamen alsoe (sijnde omtrent drie uijren in de nacht) an boord sonder voet opt landt gestelt te hebben, alsoe sie niet konden arriveeren, doordien de landtsee te gheweldich liep en oock geen plaetse en vonden om te stranden, mitsdien het eijlandt meest overal heel rotzich is. An den over bespieden sie een valajken, dat seer groen met boomen bewossen was, dan konden soe nae niet comen datzer recht bescheet van vruchtbaerheit aen vermerckten, de rest was niet dan harde cale clippen; eens vonden sie gront op 17 vademmen en voort niet meer, seer veel groote walvischen zaghen sie daer onder 't land, oock ontallijck veel zeevogelen, anders wert daer van d'onsen niet vernomen. Verlaetende dit eijlandt, sijn wij voort geseijlt met Zuijdooste winden die altemet oostelijken werden tot op de hoochte van 30 gradus. (Julius) Daer cregen wij noordelijke en daerna noordwestelijke winden, daer wij mede seijlden (somwijlen in quaet, somwijlen in goet weder) tot om de Capo de Bona Speranza, laetende Tristan d'Alcunna an stierboord van ons. Twe daegen te voeren, eer wij de Capo ondeckten, kregen wij een hard weder

Den 29 harde storm. uijten noordwesten, d'welck teghen de nacht begonst te vermeerderen, soo onghestummich, dat het niet sonder groet perijckel was schaede te

(Julius) lijden. Des morgens misten wij vier van
 Verdolinghe. onse schepen, te weten, de Hollantse
 Leew, het schip Geldria, Zeelant en Vrieslant; wij
 waeren dies seer besorcht oft imant van henluijden
 mochte veronglückt wesen, aengesien het korte holle
 water deur de stercke winden seer tot storten was
 genegen, d' welck wij denselven nacht wel gewaer
 werden, midsdien een grove zee ons van achter
 inloopende (gebroeken sijnde opt achterschip, niet
 temin sijn stortende vaert in twee gedeelt behou-
 dende) het voorschip aen beide sijden met water quam
 vullen, alsoe dat de schepen daer in sulcken weeder
 veel te lijden hebben. Desen dach seijlden wij voort
 sonder imant te vernemen.

Den 30 Capo de Bona

Des ander daechs tuschen middach
 Speranza gesien. en onderganck ondeckte hem de Capo
 de Bona Speranza, oock kreeghen wij eenige schepen
 Verdoolde int ge- int gesicht, die daegs daerna in de
 slecht ghecregen. morgenstondt (als wij omtrent drie
 mijlen van lant waeren) bij ons quamen, sie waeren
 (Augustus) drie int getale, hadden sonder zeijl ge-
 dreven, en wij hadden soe veel zeijl gevoert dat de
 schepen beniert ¹⁾ waeren, d' welck oorsaeke was van de
 verdolinghe, maer van den vierden man, te weten
 T' schip Zeelant het schip Zeelant, en wisten sie niet
 blijft verdoolt waer hij gebleven was, d' welck ons
 dede vreesen voor ongeluck. Wij deden ons schepen
 int breede d'een $\frac{1}{2}$ mijle van d'ander verspreiden,
 omdat (oft hij bij avonturen int vaerwaeter waer)
 ons soe zeijlende beeter int gesicht sou mogen krijgen.
 Aldus continueerden wij dit eenighe daegen, dan te

1) Zie Ndl. Wdbk. in voce *gemanierd* (tweede artikel), en de
 daar aangehaalde plaatsen uit Witsen, Scheepsbouw. Een goed
 gemanierd schip heeft zooveel zeil dat het streek houdt en recht
 door zee gaat.

(Augustus) vergeefs, want wij en vanden niemant, dies wij sonder hoop van den afgedwaelden weder te vinden, ons bij den ander hielden, om te vermijden grooter verdoolinghe, d'welck het zoeken van den verloeren soude hebben connen causeeren, vermits wij aldaer opte alderwindichste plaetse waeren die men op d' Oostindische reijse heeft.

Naedat wij Cabo gepasseert waeren hadden wij al variaeble winden, die gheen stand en hielden, daer wij oock weinich mede profiteerden, mitsdien wij nu over d'eene dan over d'ander boech mosten wenden, en dat somwijlen in de nacht, doordien de winden soe treckende draijden, d'welck dickwijls niet sonder . perijckel was om in de nacht (al wendende) d'een d'ander voor den boech te raecken, of deur versuijm van wenden te verdoelen, gelijk deur diergelijke erreur ons noch gebeurde. Want als wij eens een gantsen nacht zuijlick overgeloopen hadde met een oosten wint (die soo dicht coelde dat wij de schooverzeijlen ter halver mast voerden) vonden wij ons des morgens bij twe van ons schepen, en waeren de Leew (die t'vier voerde) en de pinas, d'anderen en conden wij niet vernemen; wij hadden vermoeden oft zijt gewent mochten hebben, en dat van ons haer vieren niet gesien en waeren, vermits wij ons oock op den vierman hielden, aen wien het wenden in de nacht bestond. Wij liepen daernae over d'ander boech, menende dat sie alsoe ons weder souden gemoeten, maer ons verdolinghe was niet dan te grooter, soe wij daernae verstonden, want nae middernacht alst weeder wat afgenomen was, hadden sie meer zeijls gemaect en waeren alsoe den vierman voorbij gelopen (hoewel tegen ordonnantie) en alsoe het smorgens duijsterachtich nevelich weder was, waeren wij den ander uijt het gesicht, ende en quaemen oock niet weder bijeen als voor die stadt Bantam.

(Augustus) Wij dan dus op een nieuwe verdoelt zijnde (d'welck ons seer verdrietich was) deden ons beste (dan te vergeefs) om 't geselschap weder te vinden, ontstaeken des nachts op elck schip een vier en hielden des daechs staedich een man op de steng, tot op des ander daegs tegens den avondt. Alsdoen began hem de lucht vol windighe coleuren te verthoonen, soodat diergelijke van niemant oijt gesien en was; die son in den onderganck, deur sijn blecke en duistere straelen, gaf genoegsaem te kennen watter voorhanden was, de winden begonsten fellyck te blaesen uijten westen, men began de zeijlen te minderen, den heemel vervult met swarte wolcken was vreeslijken om aenschouwen, draegende een bederflijke tempeest; hierentuschen comt haestich een schrickelijke nacht ophanden, een vervaerlijke helle schier gelijkende, de zee began haer te verheeven, geen maen noch sterren sach men schijnen, dan wel het verblindende licht van de verbolgen zee, dat een als de blickzem staedich in de ooghen quam lichten, 't ghehoer des roepens was benoemen deur 't fellyck ruijschen der winden, de zee was in sulcker voegen onstelt, ende de lucht soo vol reghen en winden dat het scheen of de twee elementen hen tesamen wilden vermengen, alsoe dat niet wel mogelijk voor de schepen hadde geweest om lijden, soe het lange ghecontinueert hadde, doch de Heere versach het, zoedat haer de winden tegens den dach begonsten te besaedigen, en wert daernaer beter weder. Desen storm was omtrent Terra de Natal, daer de Portugiesen soo vervaerd voor sijn, maer comen haer sulcke tempeesten wat veel over den hals, soe geeft mij niet wonder dat sie daer altemet de schepen en 't leven laeten.

Als wij nu sommighe daghen noch gheseijlt hadden overcomt ons weder een ander disgratie, want op

(Augustus) een nacht in schoon weeder, lichte maenschijn, als men deur 't scherpen der winden moste wenden, waeren die van de jacht alle slaepende, soedat sij de lichten niet en saegen, hoewel men hun heel nae was, en d'onse alsoe achteloos als d'andere slaeperich, seijlden altoort sonder regard

Den 14 verdoolde ons Pennas. te nemen, of ze van de andere oock gevolcht werden, alsoo dat wij des morgens van de jacht het gesicht hadden verlooren, voorwaer ick was wel seer t' onvreede (dewijl ick alle avond vermaende, dat men niet laeten soude, ghoede acht te nemen op de schepen, principaelijk int wenden) dat sij van de man afzeijlen in schoon weeder, sonder eens uijt te sien; hierenboven began de wint te veranderen, soedattet heen en weder swieren tevergeefs was. Wij bleven aldus 2 dagen sonder imant te vernemen, des derden daechs 'smorgens saghen wij een zeijl tot ons afcomen, d' welck

Den 16 de Jacht gevonden. wij int genaeken bevonden de pinas te sijn, dies wij ons seer verblijden, en voeren met malcander voort (met bevel beter acht op den ander te nemen) somwijlen met goede, somwijlen met contrarie winden, temet in tempeest, oock mede in calmas, totdat wij het groote eijlant Madagascar int gesicht kreegen, ende vervielen omtrent acht ofte tien mijlen beneden Capo de Roman, waerop wi weinich verdocht waeren, midsdien wij ons rekening hadden gemaekt die al gepasseert te sijn. Ons vermoeden was dat de stroemen, lopende na Mosambique toe, ons neergedreeven hadden. Maer dit scheen faute, vermids wij met een zijdoosten wind (die hier de meeste tijdt wajet) vant lant afwenden, en wonnen sooveel in de hoogte, dat wij ons voergaende opinie van geender waerden hielden, dan d'oorsaeke was, dat wij soo veel weechs niet gezeijlt hadden als wij meenden, hoewel wij

(Augustus) noch hooger vervallen waeren als onse andere scheepen en die van Zeelant, soo wij nae verstonden.

Drie daegen zijlden wij aldus met zijdoostelijke wint ten naesten bij; hierentuschen werde ick daegelijks
 Den 28 wert ver- gesolliciteert om nae de baij d' An-
 socht na de Baij tanguil te zijlen, want op dit schip
 te seljen. en op de Leew gheloof ick niet dat
 men imant gevonden sou hebben (na dat men ver-
 mercken conde) die geneghen was om voort te seljen.
 Alhoewel ick 14 daghen voor desen op 't schip van
 Hollandia had laeten weeten, dat sij haer water
 soberlijck souden gebruijcken, dewijl mijn mening
 was (mette Godlijke hulpe) voort te zijlen, en
 daerenboven noch eens de schipper hier sijnde
 in persoon hetzelve op nieuws hadde vermaent,
 niettegenstaende is Sigr Uijteneng ¹⁾ en Jan Smit tot
 ons gecomen, vraegende (alsoo wij hier in contrarie
 winden heen en weer voeren sonder veel te voederen)
 oft wij niet voergenoemen hadden elders aen te
 zijlen, midsdien het periculeus soude sijn, hem in
 soo verden wech te begeven, sonder van waeter wel
 versien te wesen. Ick gaf henlieden ten antwoord,
 dat men resolveeren sou, als men Capo de Roman
 gepasseert soude sijn; in deeser manieren hielde ick
 de resolutie tardeerende op hoope, dat God hieren-
 tuschen een goeden [wint] sou verleenen, want
 sonder dat en wast niet wel moghelijck (naer mijne
 opinie), soo verden wech met het waeter dat wij noch
 hadden, te zijlen. Dit stuck maeckte mij seer be-
 swaert, want het versoeck om in de Baij antezeijlen

1) Jacob Uyteng, koopman op de Hollandsche Leeuw. Zijn naam is in Begin ende Voortgang I, AAa verbasterd tot Uyte Nijn, en bij De Jonge II, 203 tot Uyt den Dyck. — Jacob van Heemskerk noemt hem Jacob Uit den Ende (De Jonge II, 398.)

(Augustus) en docht mij zoo onreedelijk niet te weesen, dewijl ons waeter heel stinckende was, d'welck op soo verden wech sieckte mochte gecauseert hebben, daerna sterfte en meerder ongeluck. Ten anderen quam mij vooren, soo wij na de Baij zeijlden, dat daerentuschen ons de monsones ontwaijen souden, ende alsoe deur veel calmas en miserie met verlies van veel tijds spade voor Bantam mochten comen, als andere die voor ons uijtgezeijlt sijnde, haer schepen rijckelijk gelaeden souden hebben, waerdeur ick het voortzeijlen (alst eenigsins moghelijk waer) voort profijtelijkste hielt, hoewel het periculeuser scheen; doch ick nam voor mij te vertrouen, wat God doen wilde, die den rechten beleider aller dingen is, deur wiens bestiering wij bevinden alle menschen voornemen idel te sijn.

Zijnde dan weder ghekomen op de hoochte van $27\frac{1}{2}$ graad, creegen wij een noortoosten wint, soodatt wij onsen cours naemen oost zujd oost. Tegens

Den 29 een schip den avond wert een schip gesien te
gesien. loevert van ons, dies wij verblijd waeren, hoopende dattet het schip Zeelant soude weesen, doordien het alleen was. Alst nu niet af en quam, vermoeden wij, dat het ons noch niet ghewaer was geworden, wij deden in de pinas weeten, dat hij hem int dachquartier van ons afmaeken sou om te versoecken of hij de man sou kinnen de loef afwinnen om hem te kennen te geven wie wij waeren. Des andern daechs morghens alst began te dagen ondeckten die van den schepe ons pinas die haer heel nae was, soedat sij in der haeste een vlag achteraf lieten waijen, menende dat het een vrijbuijter was, maer den onsen maeckte hem met haerlieden haest bekend, sodat sij haer weder tevreden gaven. Dit schip was niet van d'onsen soo wij meenden, maar een van de Zeewische

(Augustus) scheepen, daer Tonneman schipper op is ¹⁾; hie quam daerna tot ons afloopen, segghende dat hie zijn macker bij de Capo verloeren hadde, ende dat op zijn schip veel crancken waeren, en al negen mannen gestorven, hij was mede onder Capo de Roman vervallen geweest, daer hij vijf schepen gheanckert hadde sien leggen ²⁾, en vermits het hard began te coelen en teghens de nacht was, en dorst hij niet tot haer loopen, dan wendet weder t'zee-waert van 't land af; wij baden hem oft hij met ons wilde comen eeten, men soude onze schuijt uijtsetten en hem comen haelen, hij antwort, als de zee wat beslecht was, dat hij ons dan sou comen bezoeken, maer het geviel heel anders; wij zeijlden met malcander voort, des namiddachs wert Sijmon Lambartsen zijn kleijn schuijtien uijtgesteld en daermede an de man van Zeelant zijn boort gevaeren, daer imant uijtgehaelt wert en an de Leew gevoert, welck daar oock bleef totdat het heel nacht was geworden.

Den 31 't schip Hol-

Des morgens misten wij de Leew landin verdoolt. en het Zeewische schip, d'welck mij seer verwonderde, niet wetende wat uijt sulcks werden soude, midsdien wij in schoon weder al den nacht gezeijlt hadden, en sijlieden beijde int tweede quartier van ons schipper en stierman noch gesien waeren, volgende ons die het vier voerden; men liet de marzeijls op de rand loopen en zeijlden alsoe wel vier

1) Hans Huybrechtsz. Tonneman, die ook in 1601 een der schepen van de Zecuwsche Compagnie onder zich had (De Jonge II, 484). Thans voerde hij het schip de Lange Bark, van de expeditie onder Gerard le Roy voor de compagnie van Ten Haeff te Middelburg. Dat hier de Lange Bark en niet de Zon bedoeld is, blijkt uit het bericht van Jacob van Heemskerck bij De Jonge II, 396.

2) Dit zijn de overige vijf schepen der vloot van Van Neck geweest; zie het bericht bij De Jonge II, 389.

(Augustus) of vijf uijren, menende of sij achter mochten wesen, dan 't was te vergeefs. De jacht stierden wij in de lij soo verd als men afooghen en (September) mochte, maer hie en wert niemant siende. Voorwaer ick hadde alsdoen een heel quaet vermoeden op de schipper, alsoe het schoen weder had geweest, soodat een iglijck seijde, dat het niet mogelijk was te verdoelen ten sij met wille; men kan dencken hoe lastich mij dat viel dat (nae soo veel diversche verstroijnghen als ick alleinskens mijn gemoet een weinich gheruster began te begheven, en ons geselschap den Heere te beveelen, mij houdende met de Godlijke hulpe noch wel verselschapt, om mij voor de stad Bantam te vertoonen) ick mij met een schip sou hebben moeten presenteeren, d'welck niet sonder groot perijckel soude hebben kunnen geschieden, want soo de reijse lang geduijrt hadde, en 't volck kranck geworden waer, souden dan onbequaem gheweest hebben, om d'inwoonders des lands te resisteren. Een volck valsch ende roofgierich, daer de vorige in viantschap van gescheiden waeren; oock was te denken dat de Portugiesen niet laeten en souden haer beste te doen om ons nacie de handelinghe te beletten. Doch dit alles niet-tegenstaende, was mijn meening voort te vaeren, daer d'andere oock mede tevreeden waeren. Opdat dan het volck in soo langduijrighen wech te beter bij haer gesontheit mochten blijven, soo deelden wij drie mutsiens wijn des daechs, aldus zeijlden wij eenige daghen al met zijdoosten wint, en soo snelle stroomen, die ons om de noord drongen (als wij na an der hoochte bevonden) dat wij ten naesten bij wel 34 mijlen int etmael zeijlden.

De 4 Hollandia

gevonden.

Hierna is de Hollantse Leew weder bij ons gecomen, dies ick mij daer an boort deede voeren om te vernemen wat d'oorsaecke

(September) was, dat se van ons waeren geraeckt, d'welck sij aldus verhaelden geschiet te sijn: Op het Zeewische schip voornoemt was Tonneman als Capi-teijn en enen die met Sijmon Lambartsen ¹⁾ op de voorgaende reijs ghevaeren hadde als schipper, den-selven deeden sij deur haer schuijt an boord haelen om met hem eens te spreekken. Desen vertrock haer, hoe sijlieden den 25 Martij A^o 98 uijt Zeelant waeren gezeijlt ²⁾, wel versien van alles wat tot sulcken reijse noodich is, en dat met drie scheepen, waarvan den Admirael (soo men wel gehoord hadde) op Engelant verongluckt was ³⁾; sij hadden oock een dach onder Isla de Maijo ghelegghen, en waeren vris en gesont, als sie op den 29 Julij Capo de Bona Speranza passeerden, naedat sij omtrent de linie Equinoctiael meer als een maend in de calmas hadden ghedreven. De Capo gepasseert sijnde, began het volck kranck te werden, sie verdoolden van malcanderen, niet weetende hoe het voort met het ander schip ghegaen is; sij hadden van 75 persoenen 9 mannen verloeren en d'anderen waeren altesaemen soo impotent datter niet meer als 7 to roer gingen, hoewel spijs en dranck wel geconditioneert was. Twe waerender int schip die an de steng conden climmen, waarvan d'een een canne wijns verdiende die de vlag liet wajen, die

1) Simon Lambertsz. Mau, schipper op het Duyfken op de reis van 1595 (De Jonge II, 188); thans schipper op de Hollandia.

2) Wij vernemen hier den tot dusver onbekenden datum van het vertrek der expeditie onder Gerard le Roy. Tiele had bij benadering gezegd: April (zie Bijdr. Kon. Instituut 1882, blz. 155). Houtman en le Roy zouden dus op denzelfden dag zijn uitgezeild. Voor Houtman geeft De Jonge 15 Maart 1598, naar Davis, doch diens data zijn in ouden stijl.

3) Zoo inderdaad de verongelukte Maan het admiraalschip is geweest, dan is Gerard le Roy bij deze ramp niet omgekomen, want in 1601 komt hij nog voor als opperkoopman op de Zee-landia voor de Zeeuwsche Compagnie (zie De Jonge II, 253).

(September) hij (nae mijn opinie) beter sou verdient hebben een swart laeken uijthanghende, teeken van soo desolaeten staet, want nae ick verstonde, waert dat de wint eenen dach 8 ofte 10 noordelijk gewaijet hadde, souder mogelijk niemant afghekoemen hebben, hoewel ick vreesse dattet noch quaelijk genoegh geluckt sal sijn, vermids wij daerna onder Santa Maria comende (daer wij drie dagen lagen verwachtende onze schepen) hem noch niet vernaemen, daer hij voor ons behoerde te sijn, angesien wij staedich an de wind zijlden, ende hij stelde sijn cours ten eersten derwaert. Eer nu dese Zee-wische schipper hem an sijn schip deede voeren, wast heel spaede geworden, midsdien het verhaal wat hun an beide zijde gepasseert was wat lang duijrde, alsoe dat se van ons 't gesicht hadden verloeren, en wisten op den dach niet waer sie ons vinden souden; hen meening was, dat wij zujlick van haer waeren, en wij meenden sij waeren noordlijk, alsoe dat wij van malcander waren afgeloepen, doch sij hebben mij soo goede onderrichtichting gedaen, dat ick bekenne quade opinie van haer gehad te hebben, doch heb henlieden vermaent, dat het niet en betaemde an imants boord te vaeren sonder ons weeten; sij begeerden dat men hen excuseeren soude en dat voordan sulcks soude naeblijven; de man van Zeelant hadden sie achtergelaeten vermits hie soo wel niet beseilt was, de Heere hoope ick sal hem in soo eelendighen staet te hulpe sijn gecomen, sonder dat (vruchte ick) dat nimmermeer tijding van hem sal werden ghehoort ¹⁾.

Als wij nu dus an de wint zijlden in de heete stroomen, die ons om de noord dreeven, daernevens

1) Het schip is 4 of 3 Maart 1599 ter reede van Bantam gekomen, zie Jacob van Heemskerck bij De Jonge II, 447.

(September) het wraeken des zees en 't afwijken der naelden ons seer needersetten, bevonden wij het eijland van Santa Maria ¹⁾ seer genaecht te zijn, soo dattet voor uijtsinnicheit gheacht sou geweest hebben daer niet te ververschen, alsoe alle dingen (soo men seide) daer seer overvloedich waren, principalijk vruchten die de scheurbuijk verdrijven, daarvan Sijmon Lamberts seide zijn volck seer besmet was, hoewel wij op ons schip noch niemant hoorden claegen; wij hadden oock hoop ons gheselschap aldaer te vinden, sijnde gelijk als wij alsoe geleidt van de zijdooste winden, alsoe dat wij onsen cours naemen Den 7 onder Santa an de binnenste deelen vant eijlant, Maria gearriveert. daer wij haest quamen en ankerden omtrent een quartier mijl vant land, dat seer angenaem was om anschouwen voor degheene die soo langen tijdt de zee deurploecht hadden sonder land te betreden. Wij deden ons bock en schuijt derwaert gaen (wel versien van roers en spietsen) onder 't gheleide van Cornelis Hemskerck en Pieter Soet ²⁾ met beveel niemant leed te doen, dan vrundtlijk met den luijden te handelen. Hierentuschen sijn sommige van den lande vrijmoedich al singhende tot ons gecomen, sonder iets met hen te brengen; men liet haer eenighe glaesde coraltiens sien, daer sij goet behaegen in hadden, dan alsoe sie niet en brachten en wert haer niet ghegeeven, soe dat sie weder nae land voeren, wij meenden sij souden eenige vruchten ghebracht hebben, dan sie en keerden niet weder. Des avonts quamen d'onsen weder an boord brengende een weinich citronen en wat eijeren, seggende dat

1) Zie voor de ligging de kaart bij Jan Huygen, of die in Begin ende Voortgang I, tegenover Bb.

2) Zeker wel dezelfde als die van blz. 208. Hij komt hier dus met anderen doopnaam voor dan Jacob van Heemskerk hem geeft.

(September) men hen teeken gedaen hadde des ander daechs weder te keeren, en dat men haer alsdan beter gerijven soude. Hemskerck seide oock vastelijck uijt haer vermerct te hebben (aen eenighe coraelties en bewijs dat se hem deden) dat 2 Hollantse schepen onlangs daervandaen waeren gescheiden, en nae de groote Baij geloopen ¹⁾; hoe wel wij 't qualijck geloefden d'onsen te weesen, soo hebben wij nochtans de jacht in der haest derwaert gestiert, hem beveelende in der haest weder te keeren, om ons de weet te doen, wie aldaer soude mogen weesen.

Des ander daegs morgen ginck ick selven te lande met ons boot ende schuijt, neevens de bock van de Leew, om te sien wat refresco daer te krijgen sou weesen.

Als wij nu omtrent de stranden quamen spronghen die van den lande vrolijck uijt haer hutten, sie deden twe van de haeren voor ostagiers in ons schuijten koemen, alsdoen trat Hemskerck tot haer, die daegs te voeren bij haerluijden hadde geweest, daer sie haer seer familiaer teghens betoonden, en wilden niet dat hij sitten soude, daer en was eerst een mat op der aerden gespreet, alsdoen deden sie hem bij eenighe van haer principaelen nedersitten, hierentuschen was ick te lande gecomen, met een pij over mijn cleederen om onbekent te sijn, daernae werden van haer geeischt lijmonen, sij brachten eenighe hervooren doch seer weinich, waerdeur wij vermoee-

1) Blijkens het journaal van Jacob van Heemskerck kunnen dit geen schepen van de vijf geweest zijn. Het kunnen ook niet de Leeuw en de Leeuwijn (Cornelis en Frederik de Houtman) geweest zijn, welke schepen eerst den 6den December van dit jaar rond de Kaap zijn gezeild. Evenmin kunnen het de Zon en de Lange Bark geweest zijn, die immers van elkander af waren, terwijl de Bark juist bij de schepen van Van Neck was ten achteren gebleven. — Andere hollandsche schepen komen niet in aanmerking.

(September) den dattet buijtens tijts moste sijn. Om dan ons costelijke tijdt te gebruijcken nam ick omtrent 12 man tot mij, versien met muschetten en spietsen (laetende Hemskerck aldaer om te koopen datter te krijgen sou weesen) en ginc langs de stranden om te sien oft men geen ander plaetse sou cunnen vinden, daer meer te bekoemen sou sijn, belastende een van ons quartier meesters mij met een boot te volgen. Aldus wandelende nevens den oever, saghen wij diverse groote beenderen, hooft en rugbeen te saemen gevoecht, legghen, dat men perfectelijck konde bekennen ghestrande zeemonstren ofte walvischen geweest te hebben. Hierna quamen wij daer men de stranden niet langer gebruijcken mochte, dan wij saeghen een enghen wech die wij intraeden en gingen door een dichte boschagie, daerna over eenen beboomden berch, soedat wij daerna weder an deselfde stranden quamen, daer saegen wij tuschen de boemen een cleen pleinure en int midden op een stange een cleen wimpelken opgericht. Op dese plaetse wert iets gecoft, doch seer weinich vruchten. Wij gingen voort langs de boschighe stranden, totdat wij veel van den volcke vreesachtich een berch op zaghen vliegen, andere die stouter waeren (naedat men haer eenigh teken van vriendschap gedaen hadde) bleven ter plaetsen. Als de vliedende dat vermercten, daelden sie mede van den berghe neder, presenteerende iets te vercoopen, doch weinich vruchten die wij sochten, nitemin werden van d'onsen anvaerd ende betaelt. Hemskerck quam bij ons, alsoe hij ter plaetsen daer hij geweest hadde niet meer conde uijtrecten, als hij nu onder haer stondt om te vernemen ofter geen oranges oft cijtronen meer en waeren, comt van den berch aftreden een Coninck van Santa Maria. man met grave contenancie, bedaert van jaeren, wel geaccompangiert, voe-

(September) rende in zijn rechter handt een staelen instrument, voor spits en snedich, omtrent een ellen lanck, hij droech om sijnen armen twee beenen braceletten, een roodachtich cleed van den navel tot der aerden, hadde zijn onderste leeden bedeckt ¹⁾, een ighelijck van henlieden maecte hem plaetse, hij trat voor onsen secretarius ²⁾, dien hij voor principal hielt (mitsdien ick mij in slecht habijt ondert volck begeven hadde) en naedat hie hem manierlijck ³⁾ angesien hadde, hief hij zijn handt omhoghe, opwaert siende nae den hemel, den onsen deede oock alsoo, daerna na der aerden, d'welck oock van den onsen wert gedaen, daerna leide hij zijn handt op den onsen zijn borst, die oock soo deede op den sijnen, daermede was de vrundtschap gheconfirmeert.

Als wij nu hier eenighen tijdt verquist hadden, en weinich vercreghen hetghene wij sochten, werden wij van vermoeden oft sie deur traechheit de vruchten niet en wilden halen, soodat ick voer mij nam self in de boschagie eens te gaen, om te sien oft daer orangies oft cijtronen te krijghen waeren, en hebbe mij voort op de wech begeven.

Wij ginghen deur een cleine vlackte en quamen in een dichte boschagie, daer wij veel bomen van oranges, cijtronen en lijmonen saghen, dan sonder vrucht, nitemin versiert met schoone welriekende bloijsel waerdeur wij oordeelden, dattet buijtens tijts moste sijn. Wij gingen voort deur de boschagie tot in een groen veldt, daer saghen wij rondsom int gheberchte, dat met hooghe boomen bewossen was, het velt cuijlich sonder wech ofte pat, soedat wij weder keerden nae het bos, achtende de moijten

1) Zie de afbeelding in Begin ende Voortgang I, tegenover Cc 3.

2) Cornelis van Heemskerck, zooals verderop blijkt.

3) Beleefd, zedig. — Kiliaen: manierlick, *modestus*.

(September) niet weert te zijn, 't gheen men op de berghen sou hebben moghen vinden, aengesien die vruchtbaere valeien van vruchten ontbloot waeren. Als nu de sonne began te dalen, maeckte ick mij weder 't scheepwaert en raetslaechde met den onsen wat best sou gedaen wesen. Wij ontboeden Sigr Uijteneng en Sijmon Lambartsen om haerlieder advijs te hooren. Gecomen sijnde, claecheden sij dat op haer schip wel 30 crancken waeren, soodat wij oordeelden dattet dwaesheit soude wesen, met sooveel sieck volck voort te vaeren, sonder beter ververst te zijn, hoewel de sieckte soo vehement niet en was, als wij daerna gewaer werden, mitsdien wij sonder verversching als alleen van waeter (d'welck gheen scheurbuijck verdrijft) tot voor Bantam seijlden, sonder datter imant op de Leew was gestorven, doch alsoe ons onbekent was, dat die sieckte (die ick achte eer een begeerte vant volck is geweest om haer an lant wat te vermaeken, en vers vleis te eeten, dan scheurbuijck) soo weinich importeerde, vonden wij geraetsaem dat de Leew nae de Baij ¹⁾ soude seijlen om aldaer van reijs en wat moghelijk waer te vercrijghen, hem te provideeren, en dat wij hierentuschen noch een dach ofte twe soudent vertoeven, verwachtende ons schepen, die wij vastelijck meenden dat hier soudent hebben comen ververschen. Den navolgenden ginck ons volck weder te land, en quamen teghens den middag weder, met haer brenghende, daer ick vooren van verhaelt hebbe, d'welck henlieder coninck was, die sij Andrea nomen. Ick ontfinck hem vrundtlijck met eenighe van den sijnen, en deede hem, alsoe het maeltijdt was, met twe van sijn principalen bij mij an de taefel sitten. Maer hie en wilde spijs noch dranck proeven; d'andere aten en drancken, ick

1) Van Antonguil.

(September) deede mij een luyt gheven en speelde een weinich, d'welck hem seer behaechde; hie was seer ghenegen tot een blauwe mantel die ick hadde; ick ginck met hem te lande, met mij nemende de mantel, om te versoecken oft ick daer een os conde voor krijghen, dan 't was te vergeefs ¹⁾, sie houden haer vee te waerd. Ick deede mij weder t'scheepwaert voeren, laetende Hemskerck aldaer, om te sien oft hij van haerlieden een os conde handelen. Hij quam des avonts an boort met hem brenghende 1500 lamoentiens, soo cleen en onrijp, datter nau vochticheit in en was. Alsoe wij nu drie daegen nae ons schepen ghewacht hadden, en niemant en vernaemen, naemen wij ons voor des anderen daechs mette zeewinden t'zeijl te gaen; stierden alsoe des morgens ons volck noch eens te lande waert, die daerna wederquamen, met hen voerende een koe en een groot calf, daerna sijn se weder vooruijt gevaeren, en wij met het schip gevolcht. Teghens den avont quamen sie weder an boort, brachten niet dat waert was. Wij seijlden voort tot drie uijren nae het daelen der sonnen; doen wertet heel stil, soodat wij dien nacht daer bleven. Des morgens, midsdien het calma was en alsoe wij het lant nae waeren, ben ik eens derwaerts gevaeren; men toonde ons aldaer vrundtschap en eenighe vruchten, dan niet die wij sochten; seer schoone coquesbomen stonden aldaer, die bequame vruchten droeghen. Maer alsoe men van haerlieden niet kan krijghen dan met cnibbelinghe, en seer weinich t' seffens (waerentuschen ons de costelijcke

1) Het journaal in Begin ende Voortgang schijnt dus niet de waarheid te spreken, waar het zegt: „De drie schepen, gekomen zijnde onder 't Eyland S. Maria, hebben aldaer vooreerst den Coningh ofte Phulo gevangen genomen, die voor sijn losgeld gaf een koe met een vet calf.” Over de koe met het vet calf beneden.

(September) tijdt ontloopt) deede ick Abdul ¹⁾ op een van de boomen climmen en een daeraf worpen, die ick haer tot hen believen deede betaelen, soodat sie blijde en wel tevreden waeren, en scheiden met vruntschap van haer. Alsoot een weinich began te coelen, werden ons zejlen gevelt en ons cours Den 11 van Santa ghestelt na Baija d'Antanguil, om Maria ghescheiden. aldaer ons van rijs en vers waeter te versien; verlieten alsoe het eijlant Santa Maria, d'welck is gheleghen op het naeste een mijl vant groote eijlant Madagascar, daerlangs heenen streckende noortoost ten noorden; leit op de hoochte van 17 gradus 10 minuten bij zijden d'Equinoctiael en op den 95 graed der langte. Het volck van dit eijlant is swart als mooren, sommighe een weinich gheelder; de mannen sijn taemlijck welghemaeckt van leeden, niet schoon van tronie, draeghen sommighe het haer uijter natuijren ghewossen, andere an cleene vlechts, en eenighe als twe hanghende hoorens ghevlochten; sijn seer begheerich, en quaelijck kan men haer iets uijt de handen krijghen; sie weten t' onderscheiden dat goudt beeter als zilver, zilver beeter als cooper, ende cooper als tin is. Des morgens voor de couwe hebben sie een cleed omt lijf gheslagen, d'welck subtielijck van diverse coleuren van basten van boomen geweven is. Op den dach draegen sij de manlijckheijt met dierghelijcken cleet bedect sonder iets anders; hun wapenen sijn een ronden houten schilt met een swacke dunne spietze, die sij bovens hands in maniere van schicht gebruijcken; haer vrouwen sijn uijtermaeten lelijck, draegen meest een matten cleed van de schouderen tot over de cnien, worden van haer

1) Abdul, zie de inleiding. Het laatst vindt men hem vermeld bij Jacob van Heemskerck op 9 Augustus 1599. (De Jonge II, 448.)

(September) mans nau bewaert, om van gheen vreemdelinghen ghesien te worden, hoewel de vrouwen daer seer toe gheneghen sijn. Overspeelders worden bij haer an een staeck verbrant. Sij hebben oock schuijten op de maniere van een Noors jol, sonder inhouten, daerin wel 30 personen cunnen vaeren. De vruchten des lands sijn oranges, cijtronen, limonen die uijtghenoemen goet sijn; daer is oock gember, dan seer soober; het heeft oock rijs, heunich, bannannas, cocos en noch eenighe andere vruchten ons onbekent. Het vee sijn stieren, coijen, calvers en bocken, d'welck sij altemael in waerden houden en is bij henluijden ghemeen, dan mach niet ghe-roert werden als van den coninck, die t' selve distribueert onder henluijden naer betaemen; daer sijn oock hoenderen, die men best van haerlieden become can; het heeft meercatten en camelions, noch andere gedierte, van ons noijt ghesien dierghelijcke; men sieter rondsom ontallijck veel walvischen, die sij met hen schuijten weeten nae te speuren, ghelijck een jaegher het wild doet, en ondeckt hebbende vaeren sij snellijck daerop toe met een scherpen schicht, die sij hem dan int lijf schieten. De vis hem gequets voelende, blaest, tiert en plast met de staert haer schuijt dicwijls vol waeter, die sij haestich weder uijthoosen, laetende de walvisch met een lijn, die an de schicht ghehecht is, vooruijt swemmen. Dees vangst vernomen sijnde deur eenighe van haer ghesellen (die daeromtrent op eenighe andere loeren), comen hen haestich te hulpe en maeken haer schuijten an den voorsten vast, alsoe dat die vis wel drie schuijten heeft te sleepen, daer hij al blaesende en bulderende meede deurt waeter swemt, soo snellick, dat het om verwonderen is, hoet die van die schuijten connen gaende houden; aldus een uijr 2 ofte 3 deurt waeter swierende, begint het beest sijn bloet en

(September) cracht te verliesen en word driftich ¹⁾, d'welck sij alsdan op de stranden sleepen en tot haeren wil gebruijcken ²⁾. Dit is t'ghene ick van Santa Maria sou cunnen verhaelen, d'welck de bequaemste plaetse soude sijn voor de Nederlantse zeevaerders (als men die navigatie op Java soude willen continueeren) die men elders ³⁾ sou moghen vinden, alsoe men ghenoechsaem deur de zijdooste winden en haere stroemen per force daerheen gheleijt word. Een eijlant dat gezond, van goeden lucht, vermaeckelijk en vruchtbaer is, maer 't gheen daeran manqueert is, dat de vruchten niet in saison en sijn als men daer passeert; 't heeft oock soo schoenen soeten waeter als men elders vinden mach, maer valt wat fastidieus om haelen, d'welck wel te remedieeren sou weesen.

Den 12 in Baij

Deese plaetse verlaeten hebbende, d'Antangull sijn wij voort nae de Baij geseijt, ghearriveert. daer wij des ander daechs quamen, en vonden dat de pinas onder zeijl was, om ons de weete te doen, dat hij daer niemant ghevonden en hadde. Wij dedden hem weer te rugge keeren; die van de Leew vonden wij beesich om water te haelen, dat daer seer claer en goet was, op een vruchtbaer eijlandeken, daer wij onder gheset laegen. Wij verstonden deur haer, datter gheen verversching was te becomen, deurdien d' inwoonders selfs onversien waeren en eelendich leefden, d'welck ons ghesel-

1) En raakt drijvende.

2) Ook de bladzijden in Begin ende Voortgang maken van deze walvischvangst melding. „Daer legghende saghen sij een vreemd weyt-spel.” Volgt een beschrijving, overeenkomende met die van ons journaal. „Sij trocken hem tusschen wind ende water onder 't land, alwaer sij hem met het leechste water in stucken hieuwen, ende elck nam daervan soveel als hij begeerde. De onse konden daer mede ghenoech van ghekrege hebben, maer het sach 'er so speckachtigh uyt, dat sij 't niet en begeerden.”

3) Ergens.

(September) schap seer verwonderde, vermids sie op de reijse verleden alle dingen daer soo overvloedich ghevonden hadden ¹⁾. Ick stierde Hemskerck eens te lande, dewijl men gereetschap maeckte om waeter te haelen; des avonts wederghekeert sijnde, seijde dat hij 't volck seer schu hadde gevonden, en nae dat hij voor diverse teijkenen van vrundtschap bij eenighe van hunluijden was gheraect, bevant hij deur Abdul (die iets van de tael verstont) dat sij deur crijch, die sij met eenighe van hun naebuijren hadden ghehad, in miserie waeren gheraect, alwaer oock haer coninck doot ghebleven was, d'welck te gheloven was, mitsdien hij in die ghevluchte haer hutten niet en vant als eenighe wortels van boomen, d'welck doen haer spijs was, in plaetse van d'alderschoonste rijs (soo d' onse seggen) die op der aerden wast.

De refresco dan die wij sochten en van nooden hadden, en vonden wij niet, doch opdat men de tijdt ghebruijcken soude, dewijl men moste vertoeven (aleer men zeijlen conde) totdat de watervaeten ghevult soudon sijn (daertoe een schuijt sooveel in conde voeren als men wechvullen mochte) ordonneerden wij Heemskercke en Arent Harmensen ²⁾, dat se des morghens vroeck de rivier eens een mijl twe ofte drie opvaeren soudon, om te vernemen of de lieden aldaer niet beeter versien waeren vant gheen wij van doen hadden. Metten daeghe maeckten sie haer op in ons boot ende de bock van de jacht, beide wel ghemant, elck twe steenstucken voorop, en wel ghewaepent met roers en spietsen tot

1) Zie het journaal van Frank van der Does op 8 Februari 1596. (De Jonge II, 317.)

2) Arent Harmensz. Persijn van Alkmaar, koopman op de Overijssel.

(September) bescherming, niet om imant leed te doen. Op den avondt spaede keerden sie weeder, niet met haer brenghende als twe oranges; het land vonden sie tenemael bedorven; sommige saeghen sie daer doet leggen die van honger scheenen versmacht te sijn, in somma ten wasser niet als droefheit en eelende; 't waer noodigher gheweest daer iets ghebracht dan veel ghehaelt te hebben.

Om dit land mede eens te besichtighen deed ick mij oock eens de rivier opvoeren; wij saeghen ten eersten sommighe van den lande in haer canoos langs de rivier vaeren, die wij veel teekenen van vrundtschap toonden, maer sij en wilden niet bij ons sijn, dan vlooden voor ons seer vervaerdelyck. Wij quaemen daerna an een dorp, dat weleer van ons voorgaende naviganten ghedestruert hadde gheweest ¹⁾; daer stonden veel hutten, maer daer waeren seer weinich personen, dewelcke wechvlooden ons ghewaer wordende, hoewel wij alle manier sochten, om hemlieden vrundtschap te bewijzen. Wij ginghen voort (om een plaetse te vinden beeter versien als dese vant gheene wij sochten) deur een boschagie vol van boomen van oranges en limonen, seer schoen bloijende; een pestifere stanck was in dit bos, d'welck wij vermoeden eenige onbegraven dooden te weesen, die deur de disordre int dichste van de boomen gheworpen waeren; het bloijssel van oranges was ons hier dienstich, dat wij voor de neuse hielden, tot verlichting van soo benauden locht. Als wij nu het wout ten ende waeren, saeghen wij een dorp, veel grooter als daer wij uijt ghescheiden waren, en eenighe van de plaetse ghewaepent met schilden en spietsen, ghelijck of sij ons de passagie wilden beletten; dan doe wij haer begonsten te ghenaecken, liepen sie

1) Zie De Jonge II, 316.

(September) nae de boschagie, hoewel men haer niet als vrundschap bewees. Dit volck was soo schou voor ons, dat hoe vriendtlijk wij ons theegen haer hielden, presenteerende haer alles wat wij met ons droeghen, nochtans en conden wij haer niet tot ons doen coemen. Wij ginghen in haer hutten en saeghen in sommige in aerden potten doen coecken eenighe quaede spijs, andere die sie van wortels van boomen in een houten mortier hadden ghestooten, in somma het scheen met desen volck seer verandert te sijn, nae ick verstond van dengheenen, die daer voor deesen gheweest hadden, want het was alsdoen niet dan weelde en overvloet, en alsnu de meeste miserie, die men sien sou moghen; sommige waeren van honger vergaen, andere soo mager en uijtgheteert, dat men niet als vel en been an haer

Van Madagascar. bekenen en mochte. Die lieden van deese plaetse sijn swart en in alle dinghen meest ghe-lijck die van Santa Maria; de vruchten sijn rijs, heu-nich, oranges, citronen, limonen, cocos, bannannas en dierghelijcke; het vee sijn stieren, coijen en gheijten; hoewel wij gheen ghesien en hebben, noch-tans sijnder van de voorgaende ¹⁾ overvloedich ghe-vonden. 't Meestendeel vant lant is boschage, waeruijt men presumeeren sou datter wilt ghediert behoord te weesen, dan wij en hebben niet vernomen, en alsoe wij de tael van den lande niet verstaen, en conden wij van haer doent anders niet vernemen als wij met ooghen saghen en sie ons met handen beweesen, hoe-wel ick houde, dat het ganse eijlant van Madagascar van sulcken barbaren hoep bewoont wort als deese, en daer ons cnaep Lourens ²⁾ vandan ghenomen is, d'welcke ghetuijcht, dat daeromtrent daer hij ghe-

1) De expeditie onder De Houtman.

2) Zie de inleiding.

(September) boren is, elck plaets van vijf ofte ses mijlen int ronde sijn coninck heeft, alwaer d'onderdaenen van deselfde contraije haer binnen houden, vermits daerbuijten een ander coninck regiert, welcke coninghen ghemeenlick vianden van haer naebuijren sijn, deurdien het volck roofgierich is en malcander dicwijls met geweld het vee onthaelen, daerover somwijlen sulck ghevecht onder henluijden valt, datter veel blijven, ja somwijlen een heele contraije door in ruine gheraect, als op dese voornoemde plaetse ghebleecken is. Dat imant sou connen weeten hoe het daer van binnen in het lant ghestelt is, dunct mij niet, alsoo hem een ighelijck aldaer binnen sijn limiten hout sonder daeruijt te gaen, midsdien van haer comenschap noch handel ghedreven word, en overal haer vianden vinden, wiens tale sie somwijlen niet verstaen, ghelijck ghebleecken is aen Lourents ende Madagaschar ¹⁾, beide opt eijlant ghebooren, die niet van dese lieden spraack wisten noch verstonden. Oock heeft het meest op alle plaetsen gheberchte, al dicht met boomen bewossen, soo uijtermaeten hooch, asper en desert, dat het voor die menschen onmoghelijk schijnt die te moghen passeeren, alsoe dat ick achte dat men die gheleegenheit van de binnenste deelen van Madagascar qualijck ghe-

1) Zie de inleiding. — De beide jongens waren medegenomen van de baai van St. Augustijn, en verstonden de taal van de bevolking aan de baai van Antonguil niet. Men moet uit deze passage niet besluiten, dat Laurens thans op een der drie schepen van Van Neck was. Het tegendeel blijkt uit De Jonge II, 392 en uit Begin ende Voortgang I, AAa verso. Voor zoover hem betreft, is hier dus sprake van een ervaring der vorige reis. Madagascar was wel bij de drie schepen. „De Indiaen”, zegt het journaal in Begin ende Voortgang, „die sij d'ander reis mede ghenomen hadden, genaemt Madagascar, mocht hier wel ghebleven hebben, dan seyde dat hij er onbekent was, ende liever wilde met den onsen gekleet gaen, dan daer naeckt.”

(September) weeten kan, hoewel daer veel van gheschreven word ¹).

Als wij anders nu niet en saeghen als een ghe-destrueert lantschap, d'welck deur oorloghe van menschen heel ontbloot was, daer wij vee noch vruchten vonden, maecken wij ons weeder t' scheepwaert, daer men vast beesich was om waeter te haelen, d'welck d'eenighe ververschinghe is gheweest die wij in deese baij vercreeghen.

Drie daghen naedat wij hier ghecomen waeren, vonden wij ons watervaeten altsaemen ghevult, daer men nacht en dach over ghearbeijt hadde. Dies wij
 Den 16 voort daghen ons des nachts voort ant zeijlen
 In de Baij tzeljl maecten, en verlieten alsoo den
 ghegaen. Berch der Vruchten daer wij onder
 gheset hadden gheleeghen, een eijlandeken distant
 Van den Berch der omtrent een half mijl vant lant
 Vruchten. van Madagascar, groot int ronde
 omtrent een mijle. Het is om verwonderen, dat een harde clip, dunnekens met aerde becleet en ronsomme van de zee bestort, soo schoone vruchten voortbrengt; de boomen stonden daer int hanghen der heuvelen (bedout sijnde deur veel claere fonteinen, die in suijverheijt het cristal ghelijck scheenen) zoo lieflijk en bloijden, dat ons dochte in een ander leeven verandert te sijn, riekende de eedele reuken der bloemen van oranges, cijtronen en lijmonen, wiens boomen op sommige plaetsen noch vruchten hadden, doch seer weinich, alsoot de tijdt des bloeijls en niet des fruijts was. Onder de breedgeblaede bannannasboomen was het suijckeriet overvloedich uijtspruijtende, alsoo dattet scheen een plaetse der welluste te weesen, maer 't was deer-

1) Toespeling waarschijnlijk op de berichten van Marco Polo bij Jan Huygen (vgl. den „inwerp" in Begin ende Voortgang I, Cc.)

(September) lijk om sien dat d'inwoonders door een bederflijke oorloghe gheruijneert waeren. De hutten laeghen ter neer gheworpen, de vruchtbaerste boomen omgehouden; wij vonden daer niet meer als een man, die deur hongher soo uijtgheteert was, dattet eer een schaeduwe schoon te weesen als een mensch, denwelcken met teken bewees, dat den sijnen al doot gheslaegen waeren, ja den coninck selve niet ghespaert. Haer vee en ghewas, rijs, heunich was alles wechghevoert, soodat haer niet ghelaeten en was om van te leven. Dit was alles wel ghelooflijk, want ment ghenoechsaem aen deesen eelendighen vermercken mocht, die een onbegraeven doot schier was ghelijckende.

Vier daeghen gheduijrende laveerden wij om uijt dese baj te gheraecken, staedich met zijdtoosten wint, die niet en veranderde, hoewel mij te vooren anders onderricht was, want aleer wij hier inliepen, hadde ick dickwijls gevraecht oft men der wel te wil weeder uijt conde coemen, waerop sie antwoorden, dat men daeran niet soude twijfelen, midsdien daer alle nachten landwinden wajen, d'welck bij ons contrarie bevonden is, ende ten waer ons scheepen seer wel an de wint hadden gesejlt, wij en soudon soo haest niet uijtghecomen hebben, doch de Den 20 uijt de Balj Heer voechde het ten besten, soodagherneet. dat wij den vijfden dach naedat wij t' zeijl waeren ghegaen in zee gheraeckten.

Ghelegenheit van de Deese baj is bequaem om in en Balj. uijt te zeijlen, als de winden enichsins willen dienen; is een suiijver vaerwaeter, soodat men daer bij nacht heen en weeder mach laveeren; heeft overal een effen strandt, en opten oever soo hoghen gheberchte, dat al sijn de nachten duijster, eeven wel ghesien wort. Aen de zeecandt ist meest overal bewoont, d'welck wij bemerckten door-

(September) dien wij des nachts ghemeenlijk licht saeghen; 't selve word oock gheaffirmeert bij de voorgaende naviganten, die diverse plaetsen self besocht hebben. Int incomen is deese baij omtrent acht mijlen wijd, en wort insejlende hoe langher hoe nauwer; van de binnenste deelen tot an de uijterste hoeck is omtrent 10 mijlen. Eenighe rivieren en afloopende waeteren hebben daerin haeren uijtgang, soo men staende op het hoochste van den Berch der Vruchten ghemackelijk conden sien; de waeterplaetsen sijn bequaem als verhaelt is.

Als wij nu in zee comende de zijdooste winden al stadich behielden, naemen wij ons cours ten naesten bij oost noordoost aen, en seijlden met een dichte staedighe wint tuschendeur al de vuijlen, die tuschen de linie en 't noordend van Madagascar sijn ghelegen, sonder eenighe van die te vernemen, totdat wij de hoochte van 10, 8 ende 7 gradus waeren ghepasseert; alsdoen hielden wij, dat voor ghewis deese zijdooste winden ons bijblijven souden en leijden ons deur de linie, want de gheschriften van Plantio luiden, dat se op de 12 ofte 10 gradus behoorden te veranderen ¹⁾, d'welck niet gheschiet en was, dit niet thegenstaende waeren wij welghemoet, want hadde ons deese passagie wat te verd om de noord gheleijt, soo souden wij (met Gods hulpe) na Achain gheloopen hebben, en dat mette noordelijcke winden, daer de Portugeesen meede na Goa seijlen, moghelijk of wij daer oock terecht gheraecht hadden. Aldus (October) voeren wij voort, verbeijende waer ons God heen wilde leijden; sijnde dan ghecomen opte hoocht van $4\frac{1}{2}$ graad, creeghen wij een westenwint, die naulijcks twee daghen en dijrde, of wij dreven in

1) Het stuk van Plancius bij De Jonge I, 185 bevat deze opmerking niet, althans niet in dezen vorm.

(October) calma, d'welck voor ons gheen cleene swaer-
 richteit en was, vreesende, alsoe wij de linie na waeren,
 dat die stilten mochten continueeren, d'welck ons
 wel in bedroefden staet conde ghebracht hebben, aen-
 Scheurbuijck onder gesien veel van ons volck de scheur-
 't volck. buijck creeghen, en twee ter doot
 toe cranck laeghen ant rood melesoen ¹⁾). Men deede
 vast de beste remedie die men mochte, om dese
 scheurbuijck uijt het volck te houden en te gheneesen
 die daermede besmet waeren, ordonneerende sobere
 partij van spijs. Ons doctor ghebruijcte tot de
 crancken sijn medicamenten, die soo wel opereerden
 (mette hulpe van God) datter niemant van de scheur-
 buijck en starf, ja sommighe, die heel gheïnfecteert
 waeren, quamen op het schip weeder tot haer ghesont-
 heit. Als wij nu aldus vier daegen in de calmas
 ghedreven hadden, creeghen wij weeder zijdoost-
 lijcke winden, die ons eenighe daghen bijbleven,
 totdat wij quamen op de hoochde van 3 gradus; aldaer
 creeghen wij de winden noordwestelijk en westelijk,
 sachtelijk coelende; deese winden behielden wij
 meest, hoewel somwijlen met verandering, totdat
 wij 't land saeghen.

(November) Als wij dan somwijlen in coelte, temet
 in stilte langhen tijdt gheseijt hadden, soo hebben wij
 ten laesten het vermaerde eijlant van Sumatra (eertijds
 Taprobana ²⁾) int ghesicht ghecreeghen, sijnde op de
 hoochde van 5 gradus, des morgens als de sonne
 Den 19 Sumatra deur sijn schijnsel een dicken damp
 ghesien. (daer die hooge berghen meede be-
 deekt waeren) hadde doen verdwijnen. Wij waeren

1) Rooden loop. — Zie Mnl. Wdbk. in voce *menisoen*.

2) Sumatra eertijds Taprobana. Evenzoo Jan Huygen in het
 opschrift van zijn 19^e kapittel, en Frank van der Does bij De
 Jonge II, 321, 322.

(November) alle verheucht, siende het lantschap soe schoen en behaechelijk, verciert met veel eijlandekens daeronder ghelegghen, d'welck een luste was om aenschouwen; wij seijlden blijmoedich met schoon stil weeder 5 daghen gheduijrende langs de custe heenen, totdat wij quamen omtrent d'eijlanden Cracataue en Cibissij, die principaelste die in die straet van Sunda sijn ghelegghen, soo hooch dat men se voor de stadt Bantam lichtelijcks can sien, hoewel sie wel 16 mijlen

Vant eijlandt van daer sijn ghelegghen. Op het
Cibissij. eene ghenoeemt Cibissij, onbewoont sijnde, soude hem een schrickelijk monster onthouden (soo de Javanen vertellen), d'welck van een van de coninghen van Indien met veel volcks naghespeurt soude sijn, dan en wert niet ghevonden, midsdien de plaetse heel desert is en seer hoghe berghen heeft, overal met boomen bewossen, waerdeur om niet te ghebruijken is. Hieromtrent sijnde deden wij ons volck ider met sijn gheweer boven opt boven-net ¹⁾ presenteeren, versien van goede lonten, cruijt en laeteruijt, om, oft wij de wapenen hadden te ghebruijken, dat alles in goede ordre alsdan vaerdich soude sijn; wij bevonden dat se deur de ghestaedighe oefeninghe soo seecker op haer roers waeren gheworden (alsoo men de reijs gheduijrende alle weeken eens monsteringhe hadde ghehouden) datter niet an en manqueerde. Des avonts quamen
Den 24 onder Samor wij tot onder een hooghen vrucht-
gheanckert. baeren berch, ghenoeemt Samor, ghelegghen op het eijlant Sumatra, en alsoo de nacht ons overviel, werden de ankers te gronde ghelaeten, en wij bleeven aldaer de nacht over.

1) Bovennet: „het hoogste verdeck in 't schip achter” (Witsen, Scheepsbouw).

Den 25 nae land (November) Des morghens alsoo
gevaeren. het calma was, dat wij niet sejlen
mochten, en het land nae waeren, sonden wij Cornelis
Hemskerck met een ghemande sloep derwaert, om te
versoeken oft men iets soude connen krijghen om de
crancken wat te verquicken, hem bevelende discrete-
lijk mette luyden te handelen, en soo haest hie ons sou
sien sejlen, niet nae soude laeten hem voort scheep-
waert te voeghen. Des namiddachs began de zeewint te
wajen met een ghewenste coelte, alsoe dat wij mette
hulpe van de stroemen veel avanceerden; ons volck
quam t' scheepwaert, en brachten een groote mand
met lijmonen, die aldaer overvloedich waeren; dan sie
en hadden gheen tijdt om meer te coopen, vermits
ons haestich vertreck. Hemskerck hadde aldaer tij
dinghe ghehoort, dat binnen de tijdt van vier daghen
voor de stadt Bantam waeren ghearriveert vijf Hol-
lantse schepen, d'welck wij daerna onwaerachtich
bevonden, hoewel wijt alsdoen hielden waer te sijn,
en meenden oft die van de Maes mochten weesen,
alsoo dat wij seer nae de stadt verlangden om hier-
van het rechte bescheet te weeten. Men vraegde
hem oock, oft wij deghene waeren, die hier voor
deesen hadden gheweest, waerover sie seer claegden
van groote wreetheit en insolentie bij henluyden
ghepleecht ¹⁾, d'welck mij grootelijcks dede vreesen dat
wij so wel niet ontfanghen souden worden als men
wel gewenscht soude hebben, aenghesien (soo ick
meende) de verleeden handel haer noch in soo verscher
memorie was. Als nu den avont began te ghe-
naecken, waeren wij twijfelachtich oft men nae de
Javaensche custe soude dorven over laeten staen,
midsdien wij het eijlant Cerere souden moeten pas-
seren, d'welck heel rotsich is, en ghelegghen tuschen

1) Zie De Jonge II, 327 en 332.

(November) Java en Sumatra. Maer alsoe de winden stijf bleeven coelende, seijlden wij voort, en quamen een uijr ofte twe in de nacht onder 't gheberchte van Onder Java gheset. Java, daer wij goet ankergront vonden; bleven alsoo de nacht daer legghen.

Des morghens maeckten wij ons weer ant seijlen, en voeren met een lieflijk windeken dicht langs het lustich gheberchte heenen, soodat wij, eer die sonne Den 26 op een mijl was gaen daelen, de begeerde stadt nae an Bantam Bantam int ghesicht creghen, daer ghecomen. wij seer nae verlangt hadden, daer ons scheepen dickwijls waeren ghewenst, en dat principelijck van den crancken, waervan haer sommige nu versterckten, hem boven presenteerende, om te sien de plaetse, daer sie hoopten haer gesontheit te vercrijghen, en wij voor de schepen laedinghe.

Twe waerender van onsen schepe op de geheele reijse ghestorven, d'eene an een quijnende sieckte, d'ander ant melesoen; het waeren beide timmerluijden, en den eenen ons principale. Angaende de scheepen, daer ons op Sumatra van gheseijt was, scheen ghefingeert te sijn, midsdien wij niemant en saeghen. Ons anckers deede men vallen omtrent een mijl van de stadt sijnde, deurdien het stil wert, en de winden ons thegenquaemen, d'welck ons daer deede blijven, verbeijende met grooter begeerten nae den toecomenden dach, om te weeten oft wij wel oft qualijck ontfanghen souden worden, welcke ghepainsen van hoope en vreesse mij meest al den nacht gheselschap hielden, totdat den ghewensten dagheraet de duijsterheijt deede verdwijnen.

Den 27 vrundtschap Aler nu de son boven de horison ghesocht. was ghereesen, en wij vast beesich stonden om ons te cleeden (spreekende vant geen wij te doen hadden, om mette meeste beleeftheit de vrundtschap van deese fiere Javen te vercrijghen)

(November) versocht Abdul om eens tot ons binnen te moghen comen, d'welck hem gheconsenteert wert; hie seijde dat een cleijn parauken aen ons boort lach, daerin een dienaer, versoekende voor sijn meester (die noch achter was) licencij om met ons te moghen comen spreken, d'welck den versoeker beleefdelyck gheconsenteert wert, die 't voor sijn heer deed bootschappen, welke niet nae en liet corts daerna bij ons te sijn. Wij ontvinghen hem vriendtlyck, hoewel d'oorsaecke van sijn comste ons onbekent was. Hij vereerde ons int eerste sommighe van de beste fruijten van den lande, die wij dancklyck ontvingen. Hie seijde dat den gouverneur hem tot ons hadde ghesonden, om te vernemen wat wij voor luijden waeren, wat wij sochten, en waerom dat wij quamen. Ick deede hem antwoorden, dat ons comste was om an den gouverneur en de heeren des lants vrundtschap te versoecken, om vreedich en beleefdelyck met die van Bantam te mogen handelen. Deesen was een man van gheboorte uijt China; hie hadde diverse propoosten met ons, verhaelende oock watter ghepasseert was, sedert deese schepen van daer waeren vertrocken gheweest, onder anderen hoe de Portu- Armada der Portu- gheesen cort nae het vertreck ¹⁾ uijt gheesen Goa waeren ghecomen met een armada van drie groote galeijen, drie oorlochscheepen,

1) Der onzen uit Bantam. — Den 24sten October 1596, terwijl Houtman nog voor Bantam lag, verscheen daar een portugeesch ambassadeur uit Malaka, die, naar de onzen werd aangebracht, den rijksbestuurder van Bantam 10.000 realen van achten gaf op voorwaarde dat deze de hollandsche schepen vermeersteren en aan de Portugeezen overleveren zou. Eer nog iets tegen sijn schepen ondernomen was, beschoot Houtman de stad, nam twee javaansche jonken en verliet de reede. Eerst veel later werd de verschijning van de eerste hollandsche expeditie te Goa bekend. De onderkoning Francisco da Gama deed twee galjoenen, drie galeien en negen fusten uitrusten, te zamen met 1500 koppen, om de hollandsche

(November) en seer veel fusten, onder 't gheleijde van eenen Don Emanuel, broeder van de viceroy van Goa, welck an die van Bantam versocht, dat men hem die Hollantsche scheepen soude leeveren, soo sij beloofd hadden, of die penninghen die sie op sulcken conditie ontfangen hadden, waerop van den gouverneur gheantwoort was, dat aengaende de penninghen, die waeren verdeelt onder dengheenen, diet exploijt soudon helpen doen; de scheepen en conde hie gheen assistencie toe doen om die te vercrijghen, alsoe sie vertrocken waeren, maer soet hem liefde mocht in zee gaen, ende zelve soeken, oft vertoeven totdat se weederkeerden. Hierentuschen bleven de Portugheesen legghen, en bedreeven altemet eenighe insolencij; sie quaemen eens secreetelyck een weinich eert began te daghen, en overvielen met ghewapender hant een plaetse an de zeecant ghelegghen, daer de

schepen op te zoeken. Den 24sten September 1597 (toen dus Houtman alweer in het vaderland terug was) ging deze vloot van Goa onder zeil. Zij deed Malaka aan en moet in het begin van 1598 voor Bantam zijn gekomen, dus niet bepaald „kort na het vertrek” der Hollanders (Pontanus, in zijn beschrijving van Amsterdam, zegt: veertien maanden na hun vertrek). De eigenlijke bevelhebber was niet „Don Emanuel,” maar Lourenço de Brito. Over het wedervaren dezer vloot voor Bantam geeft onze tekst uitvoeriger bericht dan van elders bekend was. (Zie Tiele in Bijdr. Kon. Inst. 1881, blz. 212—214, naar het vervolg op Couto, twaalfde decade; Begin ende Voortgang I, Gg 3; De Jonge II, 332 en 397; Pontanus, Beschrijvinghe van Amsterdam (1614), 208). — Na hun nederlaag keerden de Portugeezen onverrichter zake naar Malaka terug, waar zij 10 Juli 1598 aankwamen en tot Januari 1599 werkeloos bleven liggen, niettegenstaande zij bericht ontvingen van de aankomst der schepen van Van Neck. Daarop zijn zij naar Goa teruggekeerd, waar hun bevelhebber met een geldboete voor zijn slauwhartigheid is bestraft. Het oogenblik der tweede verschijning voor Bantam was dus, zoo kort na het conflict der inwoners met de vijanden der Hollanders, voor deze laatsten zeer gunstig. — In de noot bij Tiele t. a. p. blz. 213 moet voor 1599 gelezen worden 1598.

(November) Javanen alle daghe een uijr voort rijsen der sonnen hun principael marckt houden, daer meest alles verhandelt wort (soo van eetwaeren en ander comenschappen) dat men publijck in de stadt Bantam te coop vint. Deese plaetse dan verover't hebbende (d'welck henluijden lichtelijck viel om doen, alsoo daer gheen resistencij en was, dewijl men op sulcks niet vermoede, en dit oock een plaetse is daer een ighelijck compt om sijn comenschap te drijven) hebben sie 't gheen van de ghevluchte daer was ghelaeten, nae haer schepen ghevoert. Dit stuck ontstack de Javen in een woedende viantschap teghens de Portugeesen, en te meer, vermids sij daerna noch saghen, dat deese luijden met ghewelt op haerlieder stromen een ghelaeden Chineesche jonc namen, daeruijt sie alle comenschappen discargheerden en in haer galeijen brachten. Deese overlasten en wilden de Javen niet langer ghedoghen, alsoe dat sie hen begonsten toe te rusten (en dat soo secreetelijck als moghelijck was) om sulcke overdaedicheit te wreeken. Als sie nu ghereet waeren, hebben sie hen met alle haer macht buijten begheven, en ten eersten die drie

Gerecht tuschen	galeijen an boort gheleijt; dat met
Javen en Por-	sulcken furie dat sij se met d'eerste
tugheesen.	charge overvielen, dewijl men weinich

op haer verdacht was (soo een Portugees mij daerna heeft vertrocken, die zelfs mede int ghevecht hadde gheweest), en die gheroofde Chineesche goederen noch altemael boven in disordre stonden, alsoe dat sie haer riemen niet ghebruijcken mochten. Sie waeren oock swack van volck, want op ider galeije was niet meer als 30 man van wapen, die niet bastant en waeren te resisteren soo grooten mennichte, vermits sie van haer scheepen (die een half mijl van daer gheankert laghen) niet gheassisteert en mochten worden, gheempecheert sijnde van de contrarij winden.

(November) Sijnde de Javanen dan nae haer wens (met weinich verlies van haer volck) meester gheworden van deese galeijen, hebben sie all doet gheslaeghen, wat sij er in vonden, en niemant ghespaert, ja Don Emanuel self mostet met de doot becoopen, hoewel eenighe noch (doch weinich) hen soo secreet verborghen hadden, dat sie niet ghevonden werden, vooralleer de furie ghepasseert was, welcke nae langduurige gevanckenis tot slaeven waeren ghemaect. Als nu die van de scheepen ghesien hadden het ongheluck van haer medeghesellen, vresende oft haer dieghe-lijke oock mocht overcomen, en te meer midsdien haer macht nu sooseer was vermindert, om dan

Vlucht der sulcks te vermijden, ontfouden sie
Portugheesen haer seijlen en begaven hen met al
haer fusten t' zeewaert sonder dat se noch tot dier
tijt weeder waeren gekeert, hoewel men vastelijck
meende dat sie dit niet onghewroocken souden laeten.
Dit was 't gheen ons deesen Chinees van de Portu-
gheesen haer anslach verhaelde.

Als wij nu deesen sijn propoosten (die deur Abdul vertaelt werden) met goede audiencij een wijl an-gehoort hadden, oock uijt hem verstaen, dat hij niet en twijfelde of wij souden wel ontfanghen worden, dewijl ghenoech bekend was, dat wij vianden der Portugheesen waeren, dat die van Bantam nu oock waeren gheworden, presenteerende daerenboeven soo men imant wilde nae de stadt stieren, dat hij in persone in ostagie soude blijven. Waerop Cornelis Hemskerck versocht, om daertoe ghecommitteert te moghen worden, en also daer niemant bequaemer toe en was (vermits hie de luyden haer conditie beeter cende als andere die daer noyt gheweest waeren ¹⁾) hebben wij hem gheordonneert nae de stadt

1) Cornelis van Heemskerck had de reis onder De Houtman medegemaakt. (De Jonge II, 188 noot.)

(November) te gaen, om den gouverneur te kennen te gheven (alsoe hij eerder ghesonden hadde om te vernemen, waerom dat wij daer ghecome waeren en wat wij sochten), dat ons comste was om vriendtlijk an hem te versoecken, met de inwoonderen van Bantam in alle beleeftheijt te moghen trafiqueren en ons handel drijven, waertoe wij oock brachten silver en diverse comenschappen, ghesonden sijnde van den famosen ende hoochghebooren Prince van Orangien, wiens opene brieven men vertoonen soude, waert dat het hem beliefde uijt sijnen naeme eenich eerbaer persoon aen onsen scheepe te senden. Hiermede is Hemskerck te lande ghegaen en den Chinees bij mij ghebleven, daer ick deur Abdul meede coutende, hem vraechde nae de ghelegenheit van het groote coninckrijk van China, daer hij seer weijnich reeden van wist te gheven. Hij verhaelde een weinich van de plaetse daer hij ghebooren was, sonder anders meer. Nae den none keerde Hemskerck weeder, als hij sijn bootschap an den gouverneur ghedaen hadde, en seijde dat hij taemlijk wel ontfanghen was; men vraegde hem onder andere, oft deese de scheepen waeren die voor deesen hadden gheweest, waerop hij antwoorde dat deese drie ja ¹⁾, maer van de andere vijf die noch achter waeren, gheen ²⁾ Dat wij acht scheepen in gheselschap waeren gheweest en gheloofden sij niet, en om te weeten (soo ons vermoeden was) oft in de patente daarvan vermelt soude sijn, begeerde de gouverneur seer instantelijk op Hemskerck, dat hij datselve meedebrenghen soude, als hie des ander daechs weeder soude keeren, daer

1) Strikt genomen twee van de drie: de Mauritius en de Nederlandsche Leeuw. De Overijssel had niet tot de expeditie onder De Houtman behoord.

2) Een van de vijf, de Amsterdam, dan toch wel.

(November) hij te vooren gheen mentie hadde af ghemaeckt, als men hem vraechde oft hem beliefte eenich eerbaer persoon daerom te senden, opdat hij weeten mochte van wie wij ghesonden waeren, daer hij doen op ten antwoorde gaf, dat imant daerom te stieren hem onghelegen was, want hie alle natien vrij liet handelen (mits betaelende Dia del Reij en andere tollē daertoe staende), sonder eenighe brieven te visitieren, en soo wij oock sulcks wilden doen, mochten daer vrij comen negocieren. Deese woorden scheenen voor ons ghewenst, maer wij waeren diesniettemin bevreest, oft men sulcks wel uijt schalckheijt soude moghen consentieren, om alsoo een deel van ons penninghen en comenschappen an land te krijghen, daer sij alsdan meede soudē moghen gehandelt hebben nae haer believen. Doch wij naemen voor, ons des anderen daegs eens te vernemen hoeveel de Dia del Reij bedraghen soude.

Alsoo nu Hemskerck weederghēkeert was, nam de man van China oorlof en is nae de stadt ghevaeren, naedat wij hem vereert hadden met eenige glaaskens in recompencie van de vruchten, die hie ghebracht
Den 28 de Patente hadde. Des morghens sonden wij
ghetoont. onsen secretarius Hemskerck weder nae de stadt in gheselschap van Stalpaert ¹⁾ en Cornelis de Geijn, om te verneemen, hoeveel de Dia del Reij soude bedraghen voor 2 scheepen, alsoo ons pinas voor gheen schip bestaen en mochte, dewijl men 't selfde ghebruijete om voort te seijlen en de landen te ontdecken. Als sie nu voor den gouverneur quamen, eijste hij vooreerste d' open brieve van sijn

1) Augustijn Stalpaert van der Wiele, die niet met Van Neck teruggekeerd is maar bij Jacob van Heemskerck gebleven, en door dezen aan het hoofd gesteld werd van de eerste nederlandsche factorij op Banda Neira.

(November) Eccellentie, waerop hem gheseijt wert, dat het in ons land gheen manier en was dat men de patenten van soo grooten heere in sulcker cleen-achtinghe hielt, dat men daer niet een eedelman soude willen om senden, om die te haelen, en soo men sulcks noch deede, soude niet gheresolveert worden ¹⁾, presenteerende daerenboven alle drie soolanghe in ostagie te blijven, totdat den ghesondene weederghekeert soude sijn.

Alhoewel sie qualijk eenich van de principalen daertoe verwillighen conden, midsdien sie vreesden voor eenich leet, ghedenckende an de vorleeden questien, niettegenstaende wert eener onder henluijden ghevonden, die hem ghereet ghinck maecken, en quam daerna seer wel verselschapt met drie groote parouwen an onsen scheepe, daer hij heuschelijck van ons ontfanghen wert. Hij gaf mij te kennen hoe dat hij uijten naeme van den heer gouverneur tot ons was ghecomen, om een open brief van onsen Prince te ontfanghen, en denselven in handen van den gouverneur te transporteeren, die om onsen Prince eer te doen, buijten de stadt hem te ghemoet sou comen vaeren. Ick seijde hem, dat ons sulcks seer aenghe-naem was, en dat ick, als ick persoonlijck bij den heer gouverneur soude comen, niet laeten soude hem voor sulcken eer an onsen Prince beweesen hoochlijck te dancken. Hierna hebbe ick hem de patente ghepresenteert, ghewonden in een stucksgen root fluweel, d'welck hij in een gulden schoetel ontfinck, en naedat wij hem vijf ofte ses glaesen gheschoncken hadden tot danckbaerheit van eenighe vruchten, en een schoon vet cabrid ²⁾ d'welck hij met hem hadde ghebracht, heeft hij oorlof ghenomen

1) Zouden geen moeilijkheden gemaakt worden. (Zonderlinge uitdrukking!)

2) „Cabritos oft jonghe Geytgens” (Begin ende Voortgang I, li 2).

(November) en is vertrocken, en vermits het uijter zee began te coelen, werden ons anckers ghelicht en wij seijden tot op een quartier mijl na an der stadt. Tegens den avont quamen onse ghesellen weeder t' scheepwaert, en seijden dat het patent van zijn Eccellentie voor al die principaelen van Bantam ghelesen was, dan bedriechlijk vertaelt door een verthaler, die van zijn meester den sabandaer gheinstrueert was wat hij te doen hadde. Deesen sabandaer was een secreteer viant van onsliden, want hij vermercte soo onse natie tot Bantam vrieheijt vercreghen om te moghen handelen, dattet met zijn landsluijden die Gusaraten ten eijnde soudens weesen, vermits sie niet vermoghen de peper tot soo dieren prijs te copen als wijlieden. Als nu de patent in sulcker manieren als ick gheseijt hebbe vertaelt was, wert ons gheconsenteert, dat wij vrij coemen mochten handelen, mits betaelende de Dia del Reij, te weeten voor acht scheepen, alsoo ons patent van sooveel vermeldte, en voor elck schip twaelfhondert van achten. Men neeme hier eens acht op de redelijckheijt der Javanen; sijlieden seijden selve dat se (vermits een quaet ghewas van dat jaer in haer land was gheweest) niet meer als omtrent vier oft vijf scheepen soudens moghen aflaeden, en eijtschen voor acht Dia del Reij (en dat soo onbeleefdelijk dat gheen vreemdelinghen op het vierde part sooveel gheven), en daer men van de vijf niet en wiste, of se behouden waeren of deur verdolinghe op andere plaetsen ghearriveert, waerdeur hun comste hadde cunnen belet worden, alsoo dat hen sulcken Dia del Reij alsdan onnut soude sijn gheweest. Dit henuijden met beleeftheijt voorghehouden weesende, sijn sij van haeren onbeschaemden eijtsch afgheweecten, en quamen op de drie scheepen, daer men voor betaelen soude 3600 raelen en die t'ontfanghen in

(November) comenschappen en sulcke als henluijden believeu soude, welverstaende dat derthien waerdich was soudē die tot tien ontfanghen. Dit was de antwoord die d'onsen brachten, ons niet seer anghe-naem om hooren, alsoo ons vermoeden was, dat deese lieden niet goeds met ons voorhadden, want ons vreese was, soude men haer soo grooten somma ghelts schencken, eer men iets laeden mochte, en als die bij haer ontfanghen sou sijn gheweest, mochten sie ons in hora mala ghewenst hebben. ghelijck sij lichtvaerdich sijn. Voorwaer sulcks conde voor ons meesters niet profijteliĳck weesen; en haeren onreedlijcken eijsch niet naecomende, wasser gheen rimedie om te moghen handelen, daer wij wel te tijde ghecomen waeren, alsoo die van China noch wel twe maenden achterblijven soudē. Hier hadden wij alle raetsheeren van Hollant wel behoefte, om ons in deese veelvoudighe voorvallende dinghen ten besten te raeden. Mij is seer dickwijls vermaent van ons meesters, dat men die Javen in gheenen dinghen vertrouwen soude. Nu sij eijſchen 't gheen ick verhaelt hebbe. Geeft ment haer, en willen sij (als luijden die gheen woord en houden) hen wreecken over 't voorgaende ¹⁾, sullen sie ons penninghen houden en haer ons vianden maecken, waarmede de handelinghe gedaen is; geeft ment haer niet, soo moghen wij onser vaerden gaen, want voor ons sal niet ten besten weesen. Hier is voor ons ladinghe; vertreckende duijrt ons reijſe met perijckel een jaer langher, en is onseker, sooveel bijeen te vinden als hier is. Vertoeven wij langhe int volbrengheu int gheen sij willen, uijt Zeelant en de Maes sijn meede scheepen gheseijlt, die mogheliĳck wel stracks soudē consenteeren, daer wij ons nu beswaert in vinden.

1) De bejegening van De Houtinan ondervonden.

(November) Deese en dierghelijcke dinghen maecten mij 't hooft den gansen avont ontstelt, soodat ick naulijck wist wat verkiesen; niettemin vandaer te trecken en was mijn meening niet, dan wel om de bequaemste en cortste middelen te soecken om van deese snoode Javen ons ladinghe te krijghen; en opdat men daer te voorsichtigher in mocht arbeijden, deede ick Sigr Uijteneng en Sigr Arent Harmensen, beide met haer schippers, ontbieden, dat sij haer des morgens in ons schip soudens laeten vinden, om ons met henluijden hierop rijpelijk te beraeden.

Als sij nu des morghens vroegh ghecomen waeren, wert haer te kennen ghegeven wat voor antwoord wij uijter stad ghecreeghen hadden, en dat d'oorsaecke dat sij ontboeden waeren was, om ons hierin ten beste te helpen raeden.

Als een ighelijk sijn ghevoelen dan verclaert hadde, wert voor best ghehouden, dat Sigr Uijteneng en Cornelis Hemskerck nae de stadt soudens vaeren, en versoecken minlijk an den gouverneur om civielder ghetracteert te werden dan men hun dags te vooren voorghehouden hadde, hem te kennen ghevende, dat ick willich was om sulcken Dia del Reij te betaelen als andere natien doen, oft soet hem alsoo niet en beliefte, dat ick beleefdelijk versocht, dat men vooreerst thien duijssent sacken pepers soude consentieren te copen, en dat men daervoor een redelijk Dia del Reij goetwillich soude gheven, en daerna tot sijn believen op een nieu verder met hem contracteeren, en so sij hierin niet condens doen, mochten (soot eenichsins bijquaem) accordeeren voor de drie scheepen. Met deese commissie maecten sie haer nae de stadt, en keerden weeder tuschen avont en none; sij verclaerden dat se wel ontfanghen hadden gheweest, en waeren gheaccordeert voor de drie scheepen (doordien sie op gheen ander manier met haer

(November) eens conden werden), daer men voor sou gheven an Dia del Reij 1200 rialen an den coninck (welverstaende van achten), 800 rialen an den gouverneur, en den sabandaer mocht men gheven wat men wilde. Maer deesen, alsoo hie een weinich Portughees spreect, had al sonder weeten van den gouverneur ghemaect, dat hij daer mede 800 of soude hebben, seggende tot d'onsen, dat een ighe-lijck wel wiste wat hij in den raet vermocht, en soo men hem niet consenteeren wilde, soudon wij daerna wel gewaer worden wat naedeel ons dat weesen soude. Met dierghelijcke drieghementen bracht hiet so verre, dat se hem meede 800 rialen toeseijden, en dat met belofte sulcks voor den gouverneur secreet te houden. Deesen sabandaer was int eerste van ons coopluijden alsoo ontsien, dat al hetgheen hij begeerde en dorsten sie hem niet weijgheren; wat zijn doent en officie is, sal ick eensdeels verhaelen.

Van gheboorte is hij een Narsingher van een plaetse ghe-naemt Maliapor ¹⁾; als hij eerst tot Bantam quam en hadde hij niet van te leven, soodat hij hem met vile dinghen erneerde om de cost te winnen, en began daerna met slechte dinghen wat te comen-schappen, daer hij soo wel in profiteerde, midsdien hij arch en cloeck is, dat hij ten laesten een coopman wert, en daerna van de recommendatie van de omaijpate oft gouverneur tot het officie van sabandaer wert gheordonneert, welke naem van sabandaer bij ons in grooter estimen wert ghehouden, dewijl ons patente daer oock mentie af maeckte, en hij hemselven voor

1) Over het rijk Narsinga of Bisnagar en de stad Maliapoer (San Thomé) vgl. Jan Huygen, 45e capittel, en Valentijn V¹, 2. Het gezegde dat de havenmeester een landsman van de Guzeratten was (hiervóór blz. 247) moet dus niet te letterlijk worden opgevat.

(November) sulcken eenen recommandeerde, als daer de dinghen, die wij te doen hadden, alleen an bestonden, hoewel sulcks onwaerachtich was, d'welck wij daerna (dan al te spaede) ghewaer werden, als hij soo costlijke schenkagie (al te waerdich voor sulcken fielt) reede van ons wech hadde. Angaende zijn ampt, is, acht te nemen op alle comenschappen die uijt en in der stadt ghevoert worden, dat men Dia del Reij en alle tollē te vollen betaelt, daer hij oock 't sijne van heeft; hij compareert oock meede in den raet, hoewel zijn stemme daer van cleen vermoghen is; nietteghenstaende, vermits de Javen cout int raetgeven zijn en deesen vernuftigher en subtijlder is, wort zijn raet dickwijls ghevolcht. Hij beroemde hem thegen ons cooplieden, dat hij ons in den raet wonderlijk favoriseerde, maer soo sie daerna van den gouverneur verstonden, soo was hij onse hartste partij, want op een seecker tijdt, als sij bij den gouverneur eens alleen waeren in absencij van den sabandaer (d'welck noijt te vooren was gheschiet, vermits hij hem altijts daerbij liet vinden, omdatter niet gheschieden sou sonder zijn weete) seijde den gouverneur: Mij verwondert, dat gij den sabandaer soo veel schenckagie doet, die u niet goets en gunt, want in den raet is hie ulieden altijt teghen, en daerenboven deese (nomende eenighe van de principalen) die u uijtermaeten favoriseeren, en schenckt gij niet, en die ander autoriteijt hebben om u dienste te doen als den sabandaer. Dit vermaen soude ons moghelijk wel profijtelijk hebben gheweest, hadde hij ons sulcks te kennen ghegheven doen wij eerst quaemen, maer het was nu te spaede, als den sabandaer hondert mael meer gheschoncken was als men hem gunde, en daerenbooven ons scheepen schier waeren ghe-laeden, alsoo dat op een nieu veel te schencken ons niet en luste, vermits ons de munte oock niet seer

(November) en quelde, want onse penninghen al uijtghhegheven waeren.

Als wij nu met henlieden gheaccordeert waeren, werden reet ghemaect 4000 rialen, om daervan die gierighe Javen haer bedonghen penninghen te gheven ende voor de rest voort peper te coopen. Dit ghelt hebben Sigr Carel en Uijteneng voor haer ghenomen, en sijn daermede nae de stadt ghevaren, daer sij hun die rialen in handen hebben ghelevert. Maer desen sabandaer, in onreedelijke begeerte onversaedelijk hem met sooveel als den gouverneur hadde niet ghenoeghende, heeft niet opgehouden, voor hij en hadde tot duysent rialen toe ontfangen, staedich verhaelende wat hij in den raet vermochte, en dat ons laedinghe alleen an hem bestont, en dierghelijke beuselinghen, die hij ons coopluijden staedich wijsmaecte. Als sie nu na haeren eijscn ghecontenteert waeren, wert haer ghevraecht oft men nu noch iets anders te betaelen hadde als den tol, te weeten vijf per cento voor naghelen en acht voor de peper, waerop sie antwoorden neen, dat alles voldaan was, maer daer waeren vijf of zes van de principale eedelen, die veel in den raet vermochten; dat men die elck vijftich realen behoorde te gheven, want ons sulcks profitelijk soude weesen, doch stond in ons vrije wille te doen ofte laeten.

Om henlieden dan de maete in alles vol te meeten, wert haer dit oock gheconsenteert, alsoo datter dien dach wel 3200 realen uijtghhegheven werden, soo an Dia del Reij en andere schenckagie. Eenighe soudon moghen dencken datter int uijtkeeren van deese penninghen wat te prodigael gehandelt is, dan discreetelijk de saecke insiende, sullen moeten bekenen, dat ter plaetsen daer ons natie op ander tijden als vianden vandaen ghescheiden waeren, wel eenighe miltheijt van nooden was, om die regierders

(November) en inwoonders des lands haer vrundtscap weeder te vercrijghen, daerenboven was vooral gheraeden de tijdt te ghebruijcken, die 't ghelucke ons soo waerdich presenteerde; en soo wij ons die hadden laeten ontvliegghen om als die neuswijzen een hondert rialen drie ofte vier bespaeren, en daerentuschen uijt Zeelant oft de Maes imant ghearriveert hadde, soudén wij waerdich gheweest sijn als onachtsaeme sotten bespot te werden tot ons groote schaede en schande. Als men deese luijden nu gecontenteert hadde, begannen te spreken van den prijs van de peper en nagelen, die nae des lands costumen bij den gouverneur gemaect moste werden, en naedat se langhe met hem daerom ghedonghen hadden, werden sie eens, te weeten, dat wij voor ider sack pepers weghende 50 caten ¹⁾ soudén betaelen drie realen, ende voor de baer naghelen weghende 450 caten vijftentzestich rialen. De gouverneur bekende wel dat deesen prijs hoogher was, als men daer ghe woonlijk coste, maer midsdien dees dienen soude niet alleen voor dien tijdt maer altijt ghedurichlijk, wilde hij ons nu voort in de wenst brenghen; wert alsoo dit contract voor onveranderlijk gehouden, hoewel het daerna van henluijden weeder te niet ghedaen wert. Dit ghedaen sijnde, begonsten d'onsen te coopen peper en naghelen, die haer overvloedich gepresenteert wert, daer sij denselfden dach noch 300 sacken van ontfinghen. Des ander daechs voeren

Den 1 December d' (December) ons cooplieden meest altemael aen land, met hun draeghende eerste peper an temael aen land, met hun draeghende eenighe comenschappen en an gelt boort. duijsent realen, daer ick hun noch 3000 toe stuijrdé, die van denselfden dach noch altemael gheimploieert werden. In groote vreesé dedén wij onder deese

1) Cattij.

(December) lieden ons handel, staedich sorghende, dat sij ons d'een ofte d'ander tijdt wel een quaede part speelen mochten, mitsdien haer de giericheit alsoo matriseert, dat om gelt te vercrijghen sij hen gheen dinghen ontsien. Deesen gouverneur en sabandaer, alhoewel sij gisteren die penninghen voornoemt ontfanghen hadden, nietthegenstaende versochten sie wel onbeschaemdelijck, dat men haer (als een van de scheepen ghelaeden sou weesen) elck wel 1000 rialen van achten behoorde te schencken, die hen van Carel voort toegheseyt werden. Deesen dach wert ons de eerste peper en naghelen an boord ghevoert.

Den 2 veel goets an Des ander daegs creghen wij deur boord ghekreeghen. de ghenade des Heeren sooveel goets an ons schip, dat ment qualijck berghen conde, vermids noch niet opgheruijmt en hadden, alsoo ons vermoeden was dat de peper ons met sulcken overvloed niet toe soude comen, doch ten dijrd niet langhe men vant wel plaetse om iets te laeten, dewijl men nacht en dach beesich was om een claer schip te maeken.

Nae den noene quam een man van eerbare contentancie in onsen scheepe, out van jaeren, was wel verselschapt; naedat hij het schip een weinich besien hadde, versocht hij om bij mij te moghen coemen, d'welck hem gheconsenteert wert. Binnencomende wert heuschelijck ontfangen, ick deede hem bij mij needersitten, en began hem te excuseeren van sijn vrijpostich versoeck; ick vraegde hem beleefdelijck nae de plaetse van sijn gheboorte, alsoo mij dochte an sijn ghedaente, manieren en cleedinghe, dat hij gheen Javaen en was. Hij seijde ghebooren te sijn van Delli ¹⁾, een provincie ghelegghen niet verre vant coninckrijk van Cambaija; sijn hantiering was te handelen op de eijlanden van Molucca, daer hij

1) Delhi.

(December) onlangs vandaen was ghecomen, met hem voerende een partij naghelen, die hij teghen eenighe comenschappen wilde vermanghelen; was derhalve int schip gecomen om iets te besichtighen. Hij ver- troock mij van de overvloedicheit van de naghelen die Van de Moluques. aldaer wassen, seggende dat de Mo- luques seven int ghetal sijn, die naghelen uijtleeveren, naemelijck dese: Taranate, Tidore, Motir, Maquian, Bachian, Hitou ¹⁾ en Bouron ²⁾; behalven Amboin en Bandan, welcke onder de Moluques niet gherekent sijn. Op twe van deeze eijlanden ³⁾ hebben de Por- tugeesen haer fortressen, dan sijn seer ghehaet vant volck van den lande, ende bij haer sijn seer wel ont- fanghen, die sij weeten der Portugheesen vianden te sijn. Hij seijde dat ider van deese eijlanden alle jaeren wel sooveel naghelen uijt mocht leeveren alst grootste van onse schepen sou moghen voeren, en Bandan meer als eens soveel muscaten; hij vraegde oft wij niet derwaert wilden, alsoe het nu de tijdt was; dat ment in vijfentwintich daeghen oft een maent wel sejlen conde, presenteerende in persoon met ons te gaen (alsoo hij daer weesen moste) en doen ons bij de coninghen en regeerders des lands groote vrundtschap vercrijghen. Ick seijde, als onse andere schepen ghecomen soudon sijn, dat ick alsdan daervan met hem spreecken soude. Hij schonck mij een paradijsvoghel en een uijtermaeten schoone pa- pagaij, die hij uijt de Moluques ghebracht hadde. Ick anveerde de paradijsvoghel en liet hem de papa- gaij, segghende dat se op zee niet soude moghen leeven, alsoo sulcks bij de Portugheesen dickwijls

1) Hitoe hier minder eigenaardig, als zijnde een der beide schier- eilanden waaruit Amboina bestaat.

2) Boeroe.

3) Op Amboina en op Tidore; zie De Jonge II, 183.

(December) bevonden was; ick vereerde hem weeder een bornsteen en fluyt, d'welck ick bij ghevalle in de handt hadde, dat hij danckelijk ontfinc. Hie nam daerna oorlof en voer na der stadt.

Acht oft tien daghen gheduijnde ons negotie, dat wij daeghelijcks goet an boord cregghen, sonder seer molesteert te werden; hierentuschen wert Abdul van den gouverneur ernstlijck ondervraeght, oft wij oock om iets anders uijtghewaeren waeren, als om comenschappen te drijven, oock oft men hem wel sou willen assisteeren teghens die van Palimboam ¹⁾. Waerop hie hem ter antwort gaf, dat ons comste tot anders niet en tendeerde dan om te trafiqueren; angaende de assistentie teghens die van Palimboam moste an den admirael versocht werden; wat die sijn wille daerin soude weesen was hem onbekent; alsoo wert daervan teghens hem niet meer af vermaent.

Van Palimboam. Deese stadt van Palimboam is gheleghen an de oostsijde van Sumatra, omtrent 40 mijlen van Bantam. Teghens deese plaetse was den overleeden coninck opghetoghen met grooter macht om die te winnen ²⁾; maer het ongheluck wilde, dat hij daer het leeven liet als hij meende de victorie in sijn handen te hebben, doordien de stadt al in sulcken extremité ghebracht was, dat die van binnen in corten daeghen gedwonghen gheweest soudē hebben om an hem ghenaede te soecken. Dan het gheviel heel anders dan sie waenden, want op een tijt als deesen jonghen prince eens vrolijck ter maeltijdt sat, verselschapt van sijne principale eedelen, wert hem met een eenich stucksghe gheschuts, dat

1) Palembang. — Al geruimen tijt was de koning van Bantam tegen zijn opgestanen leenman van Palembang in oorlog.

2) Kort voor de eerste verschijning der Hollanders in 1596. (Tiele in Bijdr. Kon. Inst. 1881, blz. 204).

(December) die van der stadt hadden, het hoofd van den buijck gheschooten. Aldus starf daer dees eedele heer, out omtrent 25 jaren, die van zijn ondersaeten (die voort de plaetse ruijmden) al sooseer betreurt wert als hie in zijn leven van haer hadde bemint gheweest, want hij (soo sij seijden) een vroom coninck hadde gheweest, wiens doot sie noch soeken te wreeken, als ick tot sijner tijdt sal verhaelen, alsoo ick voor mij ghenomen hebbe alles bij gheschrijfte te stellen (hoewel het weinich te bedieden heeft) wat mij in deese reijse is weedervaeren.

Den 6 quamen Op een dach als ick op ons opperste
 eenighe Portu- boevenet ¹⁾ ginck wandelen, acht
 gheesen tot mij nemende, dat het toeghevoerde goet
 sorchvuldichlijck sonder eenighe spillinghe overghe-
 nomen werde, quamen bij mij drie Portugheesen,
 versoeckende eenich almis in haer eelende, en alhoe-
 wel sie hier ghecomen waeren om d'onsen te be-
 vechten, verhoopten nochtans, dan daerom niet wreet
 teghens haer soudens weesen, alsoo sij niet ghecomen
 waeren door viantschap die sij ons natie droeghen,
 maer hadden als soldaten haer capiteinen moeten
 obedieren, die hun alhier ghevoert hadden, daer de
 fortuijne soo contrarie was gheweest, dat se van de
 Javen overwonnen waeren, die niemant van haer
 ghesellen hadden laeten leeven; en ten waer sij hun
 wel verburghen hadden ghehouden, soudens van der
 Javen handen sonder ghenade meede hebben moeten
 sterven, die hen daernae ghevanghen naemen, en
 hadden haer nae langhe ghevanckenis tot catijven
 ghemaect, daer sij van ghetracteert waeren als men
 an haer cleeden bemercken mochte.

Ick was verwondert, siende deese lieden soo nee-
 derich, dat se de ootmoedicheit self schier scheenen

1) Achterdek.

(December) te representeeren, daer sij in vrijheit sijnde soo superbe, opgheblaesen ende vermetel zijn, dat het schijnt oft gheen miserie haer cloeckmoedighe harten soude cunnen temmen; en nu hem toonden niet als mannen, maer als de cleijnhartichste wijven. Ick creech meedelijden met haer ongheluck, en nae dat ick henluijden ghevraegt hadde na de geschiedenis van ghevecht, deede ick haer t'eeten gheven ende twe van henluijden (die seer cael waeren) elck een van mijn hemden, en ider persoon een riaal van vieren; hiermede naemen sie met groote danckbaerheit oorlof en trocken haerder vaerden.

Van de Portu- Des ander daegs quamen weeder
gheesen. tot mij vijf dierghelijcke ghesellen, alsoo qualick ghehabitueert, en met niet minder ootmoedicheit, versoekende sulcks als d'anderen was ghegheven. Ick deede haer meede t'eeten gheven en voor hen allen drie rialen van achten. Men sal weeten, dat die rialen, die ick deese Portugiesen ghegheven hebbe, waeren van de mijne, opdat men niet en dencke (en dat met reeden), dat ick al te mildelijck despendeerde in de penninghen van ons meesters, en dat an sulcken canalie, die ons lantsvianden sijn, en die (soo sij 't vermoghen hadden ghehat) ons in ricompensie van deucht die men hen deede, wel wreedelijck 't leven benomen soudén hebben, dewijl sie, slaven sijnde, haer ondanckbaerheijt ghenoechsaem mette tonghe betoonden, want sij roemden haer (weeder in de stadt ghekeert sijnde) teghens de Javanen, dat se aent schip van den admiraal waeren gheweest, daer men heur wel t'eeten hadde gegheven, en eenighe rialen in de buijdel, maer dat sulcks niet gheschiet was uijt medogentheijt, dat men met haer ongheluck hadde, dan alleen uijt vreesse, want soo wij sulcks niet en deeden, en die Portugeesen ons hier legghende overquamen,

(December) souden wij te minder ghenaele bij haerlieden vinden; daer bijvoeghende, dat sij ons scheepen wel besichtiget hadden, en hielden voor zeker dat wij pijraten waeren, die eenich Portughees schip mosten overvallen hebben, dewijl de rialen in sulcken overvloed bij ons waeren, soo een igelijk wel wiste. Deese en dierghelijcke dinghen worden van het gemeen volck (die men wel wijs soude maeken, dat de calvers in ons landt vleugels hebben) lichtelijk ghelooft, die daerdeur wel een haet op onslieden souden hebben cunnen nemen, alsoo dat ick des ander daegs teghens eenighe deede seggen (die meede ghecomen waeren om sulck tractament t'ontfangen als haer ghesellen ghenooten hadden) dat d'eerste die ick van hun nacie in ons scheepen sou sien, an de boechspriet sou doen hanghen, en d'oorsaecke waerom, alsoo datter na de tijdt niet meer en quamen.

Deese dinghen van de Portugheesen worden mij vertrocken van een Hamborgher, die der Javen boschieter was, welcke tot mij was ghecomen, versoeckende oft hij met ons naer Hollant mochte vaeren, om alsoo in zijn vaderlant te moghen comen. Deese

Een Hamborgher man was int ghevecht (vooren verrenegade. haelt) ghevanghen, en deur drieghementen soo verre ghebracht, dat hij de Machometse leer hadde anghenomen, en hadde hem laeten besnijden, hoewel hem sulcks nu (soo hij seijde) seer leet was ¹⁾. Hij verhaelde mij, dat hij veel jaeren in de Oost Indien omher ghesworven hadde, en was op de meeste plaetsen gheweest, daer de Portugheesen trafiqueren, als in Goa, Cochin, Malacca, Achein.

Van Achein. Van deese stadt van Achein wist hij veel te segghen, hoe grooten handel aldaer van peper wert ghedaen, want alle jaeren comender van Mocha

1) Zie over hem nog Jacob van Heemskerck bij De Jonge II, 448.

(December) alleen acht groote scheepen, daer d'onsen niet bij te ghelijcken sijn, die al vol peper ghelaeden weder van daer gaen; ditselfde hebbe ick daerna van diverse andere loefweerdighe personen verstaen, oock van de principael doctor van Bantam, die mij somwijlen quam visiteeren, een bedaert man, ghebooren uijt Persia, diewelcke aldaer sijn woonplaetse hadde ghehouden. Deese seijde mij, datter alle jaeren van Achein sooveel peper wert vervoert, als 15 van ons scheepen souden moghen laeden, maer op deese plaetse regeerde nu een coninck, die een groot tijran was en viant van alle cooplieden en vremdelinghen, d'welck die van Bantam oock affirmeerden, segghende dat sij daer wel 400 personen van haer inwoonderen hadden verlooren, die wreedelijk van deesen coninck ghedoot waeren, alsoo dat van Bantam niemant daer meer vaeren en dorst; doch eer wij van daer scheijden, wasser tijdinghe, dat deesen coninck doot was. Dat in deese stadt van Achein grooten handel ghedreven wort, moet men gheloven, dewijl al de Javen sulcks ghetuijghen, bij dewelcke sij bekent is en frequenteert wert, als bij ons eenighe bekende uijtheemsche coopstadt; sie en weeten het eijlant van Sumatra anders niet te noemen als het land van Achein, een teeken dat deese plaetse meest vermaert is. Keerende weeder tot onsen Hamborger, welcke de Moluckse eijlanden oock hadde versocht (soo sijn segghen waer was), daer hij van verhaelde als veel anderen, die ick daerna ghevraecht hebbe, te weeten als dat daer gheen vruchten en wassen als naghelen, vermits al de boomen anders niet voort en brenghen, alsoo datte inwoonderen (hoewel dat se een van de precieuste vruchten der werelt in overvloed hebben) arme qualijck ghetracteerde menschen sijn, want voor al den arbeijdt, die sie doen int samelen van deese welriekende giroffelnaghelen, en ghenieten sij

(December) dan een soeber onderhout des levens, alsoo sij voor die eetwaeren, die haer van verre ghelegghen plaetsen toeghevoert worden, het meeste van hun incomen moeten betaelen; doch Amboin en Bandan, daer hij meede gheweest hadde, brachten self eetbaere vruchten voort, nevens overvloed van macis ¹⁾ en muscaten, die daer op sulcker manieren wassen, als in de Moluques de naghelen. Ick vraegde hem, oft men de stadt van Malaca wel sonder perijckel sou connen passeeren, midsdien hij verhaelde daer langhen tijdt verkeert te hebben; hij seijde, dat ja, als men een weinich onderrechting hadde; men most (seijde hij) meest de Sumatersche cust houden, want an de ander sijde ist heel diep, soodat men daer niet ankeren mach, waerdeur men in de stilte drijvende wel soude veronghelucken. Dan als men eenighe beschrijvinghe daervan hadde, soude lichtelijck om passeren zijn, midsdien het deur anghewijsende gheschriften sonder andere kennisse dickwijls bevaeren word, alsoo men de plaetsen die vermijdt moeten weesen deur instructien genoeghsaem bekend kan maeken. Angaende het fort van Malaca, aldaer en moghen gheen scheepen dicht onder arriveeren, vermits daer een banck voor leydt, niet meer als twe vademmen diep. Dit was het principale dat mij deesen renegado verhaelde. Ick toonde mij teghens hem vriendtlijck, alsoo hij alles goeds van ons seijde teghens de principalen der Javen, als dat wij gheen Engelschen en waeren, noch andere rovers, daer sij ons voor hielden, maer luijden, ghecomen uijt een land dat rijk en machtich was, daer men gheen rovers en gedoechde.

De naem van de Engelschen is bij henluijden seer ghehaet; het schijnt, oft hier weleer eenich Engelsch

1) Foelie.

(December) schip in deese contraije was gheweest ¹⁾, en dat die van den scheepe moghelijk soo lanckmoedich hun onredelijckheijt niet hebben willen verdraegen, als wijlieden, en derhalven op hen haer revengie hebben ghesocht; oock is seker (om onslieden bij haer in den haet te brenghen) dat de Portugheesen ons den naem van Engelschen hebben ghegheven ²⁾ en dieselve soo swart afghemaectt ghelijck of se uijten hel haeren oorsprong hadden ghenomen. Als deesen van Hamborch nu met mij ter maeltijt gheseeten hadde, keerde hij weeder na der stadt.

Den 10 wilden voor Naedat wij dus eenighe daeghen ghede ghemacten prijs handelt hadden, soodat an de laeniet meer leveren. dinghe van onsen scheepe niet veel manqueerde, en het schip Hollandia oock wel omtrent 30 lasten inhadde, en wilden sie totte ghesetten prijs niet meer vercoopen; daerenboven begonnen sie te solliciteeren om haer beloofde penninghen, en vreesden, soo haest sie die ontfanghen soudén hebben, dat se weeder iets anders soudén eijtschen, mitsdien sij soo onversaedelijck begeerich sijn, dat al waert, dat men haer al ghegheven haddde dat in de scheepen was, noch soudén sie haer niet tevreeden ghegheven hebben, want alhoewel men haer soo schoonen somma ghelts beloofte hadde, noch en lieten sij niet na daghelijcks te eijtschen cortelassen, spieghele, schoone

1) Driemaal waren reeds engelsche vrijbuiters in de Maleischen Archipel verschenen: Sir Francis Drake (1580), Thomas Cavendish (1588), James Lancaster (1592). Vooral de tocht van den laatste had grooten schrik verspreid. Voor Bantam is hij evenwel niet geweest.

2) Zoo werd ook tijdens het oponthoud der vloot van Lourenço de Brito voor Malaka daar bericht ontvangen, dat op Bali twee „Engelschen” waren achtergelaten; een bericht dat alleen slaan kan op Emanuel Roodenburgh en zijn metgezel. (Tiele in Bijdr. Kon. Inst. 1881, blz. 212).

(December) drinckglaesen; in somma wat henlieden van dierghelijcke dinghen wel aenstondt most men hen gheven, wilde men vrede met hen hebben, en dan wast noch al: men schenckt ons niet. Men versocht an haer, als sij immers den prijs van haer comenschappen wilden verhooghen, dat sij doch ten minste het eene schip totte voorghemaecte prijs eerst vol leveren souden, dewijl wij van een scheepsladinghe niet veel meer als de helfte ontfanghen en hadden. Sijlieden vraegden, als men den prijs van de peper maeckte, hoeveel dat elk van ons scheepen mocht voeren, waerop hen gheantwort werd 12000 sacken, hoewel daer (ten hoochsten) boven 7000 niet in ghelaeden sijn, doch alsoo de scheepen noijt met sulcke comenschappen ghelaeden hadden gheweest, was ons sulcks onbekent; niettemin was alsoo anghegheven in presentie van veelen, d'welcke den sabandaer ontkende, die sulcks (hoewel hie beeter weet) met eene besondere vrijposticheijt kan doen, segghende dat men van 5000 gheseijt hadde, die wij al overlangs ontfanghen hadden; begheerde daerom dat wij ons beloften quijten souden. Aldus bleef ons handel eenighe daghen in stilstand, alleen datter somwijlen wat naghelen t'scheepwaert ghestiert werden, die men pro 70 rialen coft.

Den 18 eljschen sij

6 Rialen voor

de Peper.

Als men nu wat ghetardeert hadde, sij nae haer beloofde penninghen, en wij na onse beloofde leeveringhe; maer als wijlieden vernamen, dat men tot de voergaende prijs van haer (wiens wille wij nu doen mosten) niet meer te coop conden krijghen, en dat met het vertoeven ons costelijcke tijt passeerde sonder datter iets uijtgherecht wert, vonden wij voor oorbaerst op een nieu met haer t'accordeeren, en om 't selve voort te beginnen, sijn Sigr Carel, Uijteneng en Sigr Hemskerck bij den gouverneur gegaen, versoeckende

(December) (alsoo men ons tot den eersten prijs niet meer wilde leeveren), oft hem beliefde een nieuwen prijs met ons te maeken, en dat voor etlijke duijssent sacken, waerop sie ten antwoort creeghen, dat men eerst de 2000 beloofde rialen moste gheven, en soo men alsdan 6 rialen voor de peper wilde betaelen, souden sie op een new weeder leeveren.

Dit volck thoonde hun soo valsch en onbeschaemt lichtvaerdich, ghelijck de winden die daer alsdoen twe ofte drie mael des daegs veranderden. Int beginsel maeckten sij een onveranderlijcken prijs, en daerna eijchten sij de helft meer; hielt men haer voor wat te vooren ghepasseert was, sij ontkenden sulcks onbeschaemdelijck; voorwaer het viel lastich met soodaenighen luyden te handelen. Dees gouverneur quam daghelijcks daer ons comenschap was, verwierp en ontfoude soo ongheschicktelijck de laeken en fluweelen, dattet te verdrietich viel om te gedoghen, en als hem op gelt ghestelt werd, bood hij so vileijnich, rechts of die comenschappen ghestolen waeren; coft imant anders wat, dat was den nijdighen ghirigaert een pijn als hiet te weeten quam, den sulcken seer berespende, segghende, dat hijt wel tot veel minder prijs ghecreeghen sou hebben; in somma wij waeren hier die Joden gheleevert. Deese Quiaij Pate mach binnen Bantam int stuck van de comenscap nae sijn believen disponeeren, midsdien die eedelen hen met die dinghen niet en moijen; en alsoe hie en den sabandaer beijde coopluijden sijn, verbieden sij die ghemeente, dat niemant en coope voordat den gouverneur den eersten coop maecke en sijn gherijf heeft, diewelcke alsoo mette vreemde coopluijden omspringt alst hem belijft. Desghelijcks verbieden sie oock int vercoopen, en als sie verneemen dat se wel meer int vercoopen sullen krijghen alst ghemeen volck waent, coopen sij haer de peper af,

(December) accordeeren dan mette vreemde coop-
luijden, die sij 't gheen bij henlieden daegs te vooren
van de arme ghemeente tot minder prijs is ghecoft,
door deselve doen leveren. In deeser manieren
verdienen sie veel gelts, sonder eenighe perijckel te
verbeijden van verlies, oock eenighe moijten daertoe te
doen. Omdat sulcks ons met hunlieden ervaeren is,
en heb ickt niet willen laeten te verhaelen, opdat
men weeten mach wat dit voor lieden sijn, die
Christenen bedrieghen, maer oock dengheenen, daer
sij als hoofden over ghestelt sijn, die sij met een
vaderlijke liefde voor bedroch behoorden te bevrijden.
Sal men die van China bij deese ghelijcken, soo
sullen deese noch rechtvaerdighe mannen weesen,
want van de Chineesen can niemant vrij raeken
sonder bedroghen te worden, ja de Javen selfs, hoe
ghewoon sij de valscheeden sijn. Onder de peper,
die door d'onse van henlieden ghecoft is, sijn soo-
veel bedriegherijen gheweest, dat men ruim een
last goeds minder vant te hebben dan men behoorde,
d'welck ons altemael ontwoeghen was deur quaede
toesicht van onse ondercooplieden, behalven dat in
de sacken bevonden werden steenen, aerde, sant,
stelen van naghelen en ander ghedrocht, alsoo dat
daerna van henlieden niet meer ghecoft en wert.
Men versocht an den gouverneur dat ons schaede
mochte gherepareert werden, alsoo wij die lieden
wisten, die ons veronghelijckt hadden; wij creghen
ten antwoorde, dat men daer sulcke schaede niet en
repareerden; wij mochten voorsichtigher gheweest
sijn; tis oock wel te vermoeden, alsoot een land is
daer de regierders selfs vol bedrochs sijn, datter die
bedrieghelijcke dieverijen ongestraft blijven. Als
d'onsen nu niet met hen te recht conden comen,
doordien sie in gheen dinghen iets doen wilden voor-
dat se die beloofde penninghen ontfanghen hadden,

(December) soo sijn sie vandaer gescheijden, doch des ander daegs als men sach datter anders niet in te doen en was, heeft men haer de 2000 rialen ghetelt.

Hierentuschen was den ouden van Delli (daer vooren van verhaelt is) an ons schip gheweest, die mij onder ander propoosten vermaende, soo ick voorghenomen hadde peper te doen coopen, dattet nu tijdt was, want soo ick verwachte totdat die uijth China qnaemen, soude ick dierder moeten betaelen. Deesen was mijn vermoeden dat den gouverneur hadde uijtghesonden om mij ten besten te raeden. Ick gaf hem ten antwoord, dat soo dier copende, en met Gods hulpe in mijn vaderlant keerende, soude ick qualijck ontfanghen sijn; wilde liever ons scheepen vertoeven, en sejlen dan elders ¹⁾. Dat wij daer wilden blijven legghen en hoorden sij niet gaern, vreesende dat die van China voor ons vervaerd soudon weesen, en dat alsoo de negotie van de Chinesen (die sij niet missen en moghen) mocht hebben vermindert. Deesen vermeret hebbende uijt mijn propoosten, dat ick niet gheneghen was om tot excessiven prijs te coopen, nam oorlof en vertrock.

Den 17 wert voor	Als men nu sommighe daghen vast
ingaeude goederen	beesich gheweest hadde om met hen-
30 per cento	luijden te accordeeren, ende dat son-
ghelijst.	der iets uijt te rechten, alsoo haeren

eijsch te onredelijck was, quaemen Sigr Carel en Sigr Uijteneng an boord, seggende dat sij daerin niet meer wisten te doen; sij hadden al 4 rialen voor de peper gheboden, ende en condon noch niet verwerven; waeren derhalven van daer ghegaen, vejnsende die dinghen te laeten berusten, en belasten Hemskerck met henluijden af te rekenen, welcken der Javen

1) Versta: ik wilde liever onze vijf andere schepen inwachten, en dan ergens anders heen zeilen.

(December) humeuren ghenoechsaem bekend zijn. Voorwaer deesen jongman heeft de Compagnie groote dienste ghedaen; hie is de eerste an land ghegaen, en is daer ten ende toe ghebleven; hij is vrijpostich, en durf wel onbeschaemdelijck iets eijshen en voorwenden, welck teghens de Javanen ghepleecht wil zijn; en het principael is, dat hij sooveel van der Javen taele spreekt, dat hij teghens een ighelijck, ja teghens den gouverneur selve sonder taelbedieder kan spreken. Doe nu Carel en Uijteneng vertrocken waeren, versocht hij an de sabandaer met hem bij den gouverneur te gaen, om de dinghen te liquideeren, waerop den sabandaer antwoorde, dat men daerom bij den gouverneur niet behoefden te gaen, want hij macht hadde om sulcks te doen, en began alsoo zijn rekening te maeken in deese manieren: Ten eersten waeren wij schuldich (seijde hij) voor alle uijtgaende goederen, soowel naghelen als peper, 8 per cento; dat die van China niet meer als vijf voor de naghelen betaelen, was omdat se eenighe porceleijnen vereerden; van alle ingaende goederen en 't gelt, daer de peper om ghecoft was, waeren wij schuldich 30 per cento. Item voor den sabandaer, hetsij men ghelaeden of onghelaeden vertrock, 300 rialen, daer bijvoeghende voor schrijvers, weghers, cherschers en andere ghedrocht, dat veel bedraghen sou hebben. Hemskerck deesen eijsch hoerende, wert seer ghestoort, alsoo hij doen men de Dia del Reij betaelt hadde, den sabandaer in persoon dickwijls vraegde, ofter oock iets anders meer te betaelen was als de acht ten hondert voor de peper en vijf voor de naghelen, waerop hij gheantwort hadde, neen, dat men (sonder dat) voor alles voldaan hadde, d'welck de onse hem nu voorhielt. Siende den sabandaer, dat Hemskerck in sulcker gramschap ontsteeken was, dat hij de couleur tenemael hadde verloren,

(December) began hij weeder te smeecken, seggende: Sigr ick ben ulieder vrunt en wil u behulpelijk weesen; ick sal veel doen om iets an ulieden te verdienen. Deesen snooden man siende, dat hij tgene hem belooft was, in handen hadde, ende om op een nieu weder iets te vercrijghen, inventeerde deesen 30 per cento van ghelt en ingaende goederen, daer in Bantam noijt van ghehoordt is, opdat men hem stilswijghende de beurs weeder vullen soude. Wij waeren hier onder een volck, die, al waert dat men haer alles ghegeven hadde, wat van ons meede was ghebracht, ons 't vel noch wel afgheijst soudent hebben, en haer onversaedelijcke ghiricheijt en sou noch niet gheblust sijn gheweest. Op deese plaets soude goet handelen weesen, dat den gouverneur en sabandaer soo lastich niet en vielen.

Sigr Carel en Uijteneng hadden in haer gheselschap ghebracht een edelman ghenamt Satra Molucca, die veel goeds an onsliden vercoft had, en ons oock seer gonstich was; deesen tracteerde ick minlijck. Ick baed hem met ons te willen eeten, alsoo ick ter taefelen sat, d'welck hij ghewillich consenteerde. Nae de maeltijt wert hem van Sigr Carel een scheeps-roer vercoft, daer men in ons land gheen croon sou hebben voor ghegeven; hij loofdet hem eerst voor elf sacken peper, doch de coop wert ghemaect tot seven sacken, omdat hij een goet vrunt was; noch 200 caten cruijts a 24 pepers, drie roerflessen elck een halve sack peper; hadden wij aldus ons comenschap moghen vercoopen, wij soudent beeter profijt ghedaen hebben. Sigr Carel en Sigr Uijteneng voeren weeder nae land, alsoo wij voor best hielden (als men enichsins te recht conde raecken) met henluijden te accordeeren. Op deesen dach creeghen wij ons schip tot onder den overloop toe vol, ver-Mauritius ghelaeden mits daer niet als wat nagelen aen

(December) en manqueeerde, die alsdoen an boord ghebracht werden. Eer dat ons coopliden nu in de stadt ghecomen waeren, wast al heel spaede ghe worden, alsoo datter dien avont niet uijtgherecht wert; des ander daechs ginghen sij bij den gouverneur, daer men vant contract began te spreecken; dan sij en wilden niet lagher als vijf realen comen. Henliden wert ghepresenteert, te weeten: den gouverneur en sabandaer elck 1000 rialen, en dat tot 5000 sacken. Hier was den gouverneur, maer den sabandaer niet meede tevreden, seggende dat men van elck van hun beijden sou ontfangen 2000 sacken, en dat tot vijf realen, alsdan souden sij de ghemeente doen leeveren tot $4\frac{1}{2}$ rialen. Hoewel hem den gouverneur met het ghepresenteerde wel ghecontenteert sou hebben, niettemin hoorende den eijsch van den sabandaer, gheviel hem die beeter, alsoo dat hij daer meede bij persisteerde, in sulcker voeghen datter dien dach niet uijtgherecht wert, doch des ander daechs werden sijt eens in deeser manieren: Den gouverneur ende
Den 18 nieu con- sabandaer souden leeveren elck 1000
tract gdemaect. sacken peper tot vijf realen, ende
daerna noch 3000 tot vier rialen. Deese partij gheleevert sijnde, soude men haer elck noch 1000 rialen schenken. Het was met onsliden soo verd ghecomen, dat wij haer quaede wille volghen mosten, alsoo de twe derde paerten vant cargasoen al verhandelt waeren, en met soo costelijcke scheepen op andere plaetsen te loopen was ongheraeden, want sulcks niet sou hebben cunnen gheschieden sonder perijckel; oock waeren wij onseeker hoe men ons elders ontfanghen sou, daer men moghelijck op nieu veel Dia del Reij sou moeten hebben betaelen; daerenboven souden wij hebben moeten hiverneeren, d'welck ons reijs een jaer sou hebben verlanght, tot groote vermindering van de penninghen die ons noch

(September) resteerden, alsoo (naar mijn opinie) de lijftocht op veel plaetsen van Oost Indien soo dier is, als in ons land; dan noch maentghelden, slijtinghe van scheepen, perijckelen van stroomen, clippen, sanden, die men daer seer onderworpen is. Deese dinghen wel gheconsidereert, was mijn ghevoelen het beste te sijn ons penninghen t'imploijeren soo als wij best mochten, en daerna mette Godlijcke hulpe nae ons vaderland te keeren. Van deese meeninghe waeren oock de anderen, alsoo dat wij mette Javen contract maecten, maer niet als wij wel ghewilt hadden.

Doen nu dit accoord ghemaect was, werter overvloedich veel goets ghepresenteert, meer als wij begheerden te ontfangen, doordien ons penninghen seer begonsten te verminderen, en voor ons noodich was de comenschap te ghelde te maecken, vermits de rialen niet bastant en waeren om ons scheepen voort te laeden; derhalven wert alles vercoft daer men enichsins de waerde voor conde krijghen, daer sij niet wel mede tevreden waeren, midsdien haer lanck viel, dat sij hen begheerte soo haest niet conden volbrengghen ende als sij wel ghewilt hadden, welke was, om ons noch op een ander manier te nijpen, want sij en wisten niet dat wij an de 5000 sacken bijnaest ons ladinghe soudon hebben, maar meenden dat wij bovendien noch wel ses ofte seven duysent sacken soudon behoeven, die sij ons op een ander manier soudon hebben doen betaelen, want haer vermoeden was, dat wij gheen peper soudon afslaen, hoe dier men ons die oock wilde vercoopen, aengesien die excessive prijs daer sij in ons land voor vercoft wort, soo haer Abdul gheseijt hadde, welke was tot 100 rialen van achten de sack. Dit is den danck die de heeren bewinthebberen ghenieten voort ghoede tractement dat se sulcke Maranen doen, dat

(December) men haer voor myrrha aconita schenckt ¹⁾. Keerende dan weder tot onsen sabandaer, welke niet op en hielt ons cooplieden staedich te molesteeren, dat sij doch de gheconcerteerde peper soudent ontfanghen (opdat hij de rest van sijn voornemen sou moghen volbrenghe), vraeghende waerom dat men nu soo traech was in den ontfang, daer men te vooren soo vlijtich hadde gheweest, daerop hem gheantwort wert, dat wij ons comenschap eerst vercoopen mosten, alsoo men die sonder bederven niet wederom mocht voeren, maer wel de rialen die wij overhouden soudent.

In deeser manieren waeren wij vast onsen handel drijvende. Dewijl nu goede vrede tuschen ons ende henluijden was, alsoo sij begonnen te vermercken dat wij gheen vrijbuijters (als sij waenden) waeren, aenghesien de menichte van rialen die sij voor haer comenschap ontfanghen hadden, d'welck haer een beeter ghevoelen van onsliden deed krijghen, soodat sommighe van de eedelen die ons metten eersten haet droeghen, haer met ons ghecontenteert hielden. Hierop acht neemende, docht mij goet de stadt van Bantam eens te sien; hebbe derhalven an ons coop-

1) „t En dede de drie schepen geen goed, dat Abdul verklaert hadde, datter noch soveel schepen achter waren, ende noch andere quamen uyt Zeelandt, want moesten daerom voor 55 pond pepers [een zak] eerst drie, ende daerna vier Realen van achten geven. Het was al om Realen van achten dat sij riepen, de kramerijen waren niet so wel begeert als het ghelt. Het stondt seer vreemt, dat de Javanen ons dat quamen boodtschappen, wijsende met vier vinghers ende een duym, makende te samen vijf, soveel schepen wesen sij datter noch van de onse quamen, segghende *Lima schepen*, daermede sij wilden beduyden datter noch vijf schepen quamen, want *Lima* is in haer spraeck te segghen vijf". (Journaal in Begin ende Voortgang. Daar evenwel deze plaats in Begin ende Voortgang verkort is overgenomen, is zij gegeven naar den druk bij Langhenes van 1601.)

(December) luiden gheschreven, midsdien ick mijn leven lang gheneeghen gheweest hadde vreemde landen te sien, en naedat wij sooveel hondert mijlen deur de see hadden ghesworven, ende ick sou moeten wederkeeren sonder de stadt Bantam te besichtighen, dat mij sulcks verdrieten soude. Begheerde derhalven op henlijden (soo sij het gheraeden vonden) bij den gouverneur licencij te versoeken om hem eens te gaen moghen visiteeren, en soo sulcks gheconsenteert werde, dat Sigr Carel en Sigr Uijteneng, dewijl ick an land soude weesen, haer in de scheepen wilden begheven, alsoo ongheraeden was alle gheleijck in de stadt te blijven. Op de middach quam Sigr Carel te schepe, seggende soo ick Bantam wilde sien, dattet recht de tijdt was, en dat hij bij den gouverneur licencij sou versoecken, en des anderdaechs wederkeeren; is alsoo weder nae de stadt ghevaeren.

Den 24 was den Sa-

Des morghens is den sabandaer
 bandaer aen ons aen ons boord ghecomen, segghende
 boord. dat hij mij uijt vrientschap quam
 versoecken, want hij seer gheneghen was om mij dienste te doen, en alsoo men ghisteravont van mijnetweeghen versocht hadde oft ick aen land mochte gaen, den gouverneur eens visiteeren, was hij in persoon tot mij ghecoemen, om mij te doen weeten, dat de gouverneur eens versoeckende soude hem groote vrientschap doen, daernevens hemselven uijtermaeten recommandeerende, hoeseer hij t' onswaert gheinclineert was. Ick vermoede dat hij, noch niet versaet weesende van schenkagie, deur sulck vlaijen noch iets meende van mij te vercrijghen; dan hij was grootelijck verdooft, want ick niet gheneghen was om sulcken schudde veel te schenken; nietthegenstaende ick bedanckte hem voor de goede affectie, die hij tot ons hadde; oock dat ick hoopte sulcks te recompenseeren. Hij ried mij, dat ick peper sou doen coopen, hoe

(December) eer hoe beter, want soo ons die van China overquaemen (die men daeghelijcks verwachtte), soudén wij dierder moeten betaelen. Deese vermaninghe diende, om haest aen sijn beloofde rialen te gheraecken en om daernae weder andere te moghen eischen. Als hij hem op nieuws nu weder gherecommandeert hadde, nam hij oorlof en vertrock. Hiernae quaemen Sigr Carel en Sigr Uijteneng aen boord, alsoo dat ick mij ghereet maeckte om nae de stad te vaeren. Int afscheijden van henlieden wert goet ghevonden (opdat ick mij met gheen idele handen sou presenteeren, dewijl der Javen costuijme is, als sij imant besonders ghaen versoecken, hun gheschenck meede te brenghen) den jonghen coninck ¹⁾ een gulden drinckvat te vereeren, d'welck ick met mij deed draghen, en ben voort nae de stadt ghevaeren. Comende nevens de voorstadt vonden wij sommighe parauwen met eedelen, die soo het scheen ons te ghemoet quaemen ghevaeren, want soo haest wij haer omtrent waeren, keerden sij weder, vaerende voor ons ter steedewaert inne tot voor de plaetse daer d'onsen ghelogiert waeren. Aldaer stond den sabandaer, die, soo als wij ghecomen waeren, vertrock, segghende dat hij van ons comste den gouverneur de weete sou doen. Wij ginghen int logement, stierende eenen die an den gouverneur sou versoecken, oft ick bij hem mocht komen; deesen keerde cort daerna weeder int gheselschap van de taelbedieder van de Quiaij Pate, die mij van sijnentweeghen deed de weete, dat ick tot hem mocht comen alst mij beliefde. Ons jacht, dat daer noch ghereede lach, traeden wij inne en voeren alsoo deur de stadt, daer wij oock die galeijen saghen, die sij van de Portugeesen had-

1) „Een kindt van omtrent drie jaeren” (zie blz. 277).

(December) den verover, waerop sij sulcken moet droeghen, dat se meenden bastant te sijn de grootste machten der werelt te resisteeren. Sij hadden oock gheraetslaecht (soo mij ghesejd was) om ons te comen bespringhen; doch hadden sij ons eens comen besoecken, ick vermoede dat se van opinie verandert soudén hebben, ten waer ons God sonderlijk ghestráft hadde. Aldus vaerende deur deese stadt Bantam, sijn wij ten laetsten ghecomen bij een houten brugghe, die over des stads riviere passeert; daer traeden wij opt land aen een groote plaetse, overal met hooghe boomen beplant, daer men alderleij vruchten en spijsen (dienende tot onderhout des levens) vercoft; deese plaets omtrent de helfte ghepasseert sijnde, saghen wij onder een hooghen en uijtermaten breeden boom (wiens dichte blaederen die plaets alsoo beschaeduden, dat men gheen schijnsel der sonnen daeronder vermercken mochte) een seer groot ghetal van personen sitten, die an de habijten (soot scheen) lieden van aensien waeren, waervan sommige, ons vernomen hebbende, haestich opstonden en ons teghenquaemen, onder welck was den sabandaer, die, ons ghegroet hebbende, begheerde dat wij met hem int huijs van de Quiaij Pate soudén gaen, die voort bij ons soude comen, verhoort hebbende eenighe clachte die aldaer geschiede; d'welck wij deden, en bleeven aldaer een weinich sitten. Hierentuschen vraechde mij den sabandaer, oft ick den gouverneur alleen begheerde te spreeken, oft in presencie van alle d' eedelen. Ick seijde dat een ighelijck wel hooren mocht, 't gheen ick segghen wilde, alsoo ick nu niet ghecomen en was om secreete dinghen te contracteeren. Corts hierna quam den gouverneur, verselschapt van veel eedelieden; naedat wij malcander minlijcken ghegroet hadden, begheerd hij dat ick met hem needersitten soude op eenighe matten

(December) die daer ghespreet waeren, daer hij hem voort met den sijnen op nederstelde, alwaer ick mij bij hem voechde. Als wij nu gheseeten waeren, bedanckte ick hem, dat hij mij soo ghewillichlijck licencij ghegeeven hadde om hem te comen besoecken, en hoewel hij de groetenisse van onsen prince alreeds deur de patente verstaen hadde, en hadde ick niettemin willen laeten uijten naeme van onsen prince in persoon hem te saluteeren en hoochlijck te dancken voor het favoer, dat hij ons ghetoont hadde, dat wij twee van onse scheepen op sijn reede schier ghelaeden hadden, hoopende dat hij tot het derde ons oock soude behulpelijck weesen. Hij seijde dat hij ghenoech versien was om deese scheepen vol te laeden, maer d'anderen die noch comen soudent en conde hij niet gherijven, midsdien hij die van China oock van ladinghe versien moste; hij vraechde mij oft ick met hem naer Palimboom wilde gaen, om den doot van haeren coninck te helpen wreecken; hij soude 't selfde mildelijck recompenseeren. Ick seijde dat ick sulcks niet doen en conde, voor ons andere scheepen hier waeren, die ick daeghelijcks was verwachtende; ghecomen sijnde soudent alsdan breeder van de saecke sprecken. Hierna versocht ick vriendlijck aen hem, oft ick den jonghen coninck sou moghen sien, opdat ick (soot God beliefde mij weder in mijn vaderlant te laeten keeren) mij beroemen mochte in sijn presencij gheweest te hebben. Hij gaf mij ten antwoord, dat den coninck niet ghesont en was; maer soo ick alleen onverselschapt binnen wilde comen, dat men mij sulcks consenteeren soude. Ick seijde dat ick iets met mij brachte, om den coninck te schencken. Dit wert hem soo sacht in d' oore vertaelt, dattet niemant van de eedelen mocht hooren, want den taelman, die sijn meester in archeijt te booven ginck, wilde hem dienst doen en doen hebben 't gheen den

(December) coninck gheschoncken sou worden, segghende sachtelyck van weeghen sijn meester, dat ick 't present verburghen sou doen houden, totdat men alleen sou sijn, sonder daer meer mencie af te maecken. Van dierghelijcke stucken sijn sij vol af; hadde ick dit nu dus deur laeten passeeren, sou hij mij alleen bij het kindt gheleijt hebben, en den beecker nae hem daerna hebben ghenomen, dat ons soo vorderlijck sou sijn gheweest ofte men se int diepste der zee hadde gheworpen. Vermerckende dan deur het staedich mompelen wat haer meening was, deed ick in presencie van al de eedelieden den beecker ontdecken en te saemen schroeven, en segghen dat dien den jonghen coninck wert gheschoncken, opdat hij (als hem God tot meerder jaeren sal laeten comen) memorie van ons hebbe, en nae sijn believen favoriseere deghene, die tot dien tijden van ons prince (om oprechtelyck haer coophandel te drijven) op sijn stroomen soudon moghen ghesonden worden. Dit hoorende dees roofgierighe gieren, als den gouverneur en sabandaer, deeden mij sachtelyck segghen, dattet beeter waer het present niet vertoont te hebben; ick seijde, dat sij hem sulcks niet belghen en soudon, want het in ons land alsoo de manier was. Siende dan dat hij van het begheerde ghefrustreert was, is hij opghestanden, segghende: Deese heere sal U leiden daer gij den coninck sien sult; mij thoonende een jonghelinck van omtrent 23 jaeren, schoonder van ghedaente als ick noch gheen van de Javen ghesien hadde, seer wel verselschapt van eedelen en ander dienaeren. Deesen was den overleeden conincks broeder; hij nam mij gracelyck bij der handt en leijde mij tot voor des conings palais, daer wij onder een hoghen boom neder ghinghen sitten. Onlangs daerna 's Conincks Palais quam eender uijt het hof van den coninck, segghende dat wij binnen soudon comen,

(December) dies wij alle ghelijck opstonden en ghinghen derwaert. De eerste deure ghepasseert sijnde, saghen wij veel persoonen na des lands maniere wel ghehabitueert, die ick achte tot dienste van den coninck waeren; wij passeerden voort en quaemen an een ander deure, die seer net met loofwerck was uijtghesneeden; hier traden wij eenighe trappen op; doen vonden wij ons in een breede plaetse, ronsom met galerijen ghemaect, int midden een viercant ghebou, wat heerlijcker als de galerijen, an allen canten open, ghesustineert van vier tedere pijlaeren in forme van eenen heemel, ghelijck daer de priesters in verleeden tijden eenich gulden sant oft santinne onder pleeder Javen coninck. ghen te draeghen; hieronder sat den coninck op een tapijt die op d'aerde was ghespreet, een kindt van omtrent drie jaeren, schoon van tronie en seedich van contenancie, het lichaem becleed van de middel tot over de knien. Seer veel vrouwen saeten om hem, elck van haer iets in de hand voerende, soo onbeweechlijck en stil ghelijck of se haer in ons land in vertooning presenteerden. Binnen deese quadrate en sat niemant als den coninck en de vrouwen, dan op de cant sat den gouverneur met noch twee ofte drie van de principalen, een weijnich achterwaert het grootste gheslacht van de eedelen. Haer admirael van der zee, die om sijn vromicheit seer gheacht was, nam mij bij der hand en ghinck met mij alleen recht thegens den coninck over sitten; hierna eijchte ick 't gheen men schencken soude van den ghenen die mij verselschapten, dat mij voort wert ghegheven; doen nam mijn den admirael bij der hand en wij quaemen den coninck een weijnich naeder; daer ghinghen wij een weinich needersitten; doen quam tot ons een out bedaert persoon, doch costelijck ghecleedt, die mij den gulden stutse afnam en heel na der aerden ghebooghen brocht die in

(December) handen van den gouverneur; daerna quam een bedaechede vrouwe, die bij den coninck hadde gheseten, en nam den beecker van den gouverneur en stelde se voor den coninck; doen seijden sommighe tot mij, dat hij hem int present seer vermaecte, en aldus noch wat gheseeten hebbende is een van de vrouwen ghecomen, die hem van der aerden ghenoomen heeft, en wert verselschapt van al d'andere na sijn camer ghedraeghen, sonder dat eenich manspersoon daer binnenghinck, en dewijl men hem nae sijn camer droech, bleeven al de eedelen op der aerden sitten met het hoofd neder gheboghen, tot dat hij binnen was. Deese luijden eeren haer coninck niet oft hie een mensch dan oft hij een God waer, soodat het een Christenmensch lastich valt om sien, dat men een vlees dat van de wormen verteert sal worden sulcke eer (die men God alleen schuldich is) siet doen. Ick nam hierna oorlof van de Quiaij Pate en meende weder na de schuijt te gaen, dan den sabandaer volgde mij haestich, versoeckende oft ick noch eens bij den gouverneur wilde comen, alsoo hij met mij noch iets te sprecken hadde. Wij traeden binnen, daer wij hem noch wel verselschapt vonden; hij deed mij bij hem nedersitten en begonst weder te sprecken van den oorloch van Palimboam; soo ick hem daerin assisteeren wilde, hij soude ons in den eersten 3000 sacken peper gheven, als de stadt gheconquisteert soude sijn, en daerenboven verplicht blijven te leveren alle naevolghende jaeren, soolanghe wij (ofte die van ons ghesonden soudon moghen werden) de navigatie wilden continueeren, 3000 andere sacken, sonder een penninck daervoor te betaelen, en soo ons navigatie continueerde, wilde hij die van China oorlof gheven, d'welck hij anders niet doen en mochte, vermits niemant de peper sou comen copen. Aengaende de saecke van Palimboam

(December) seijdt ick, dat ick hem wel te dienste wilde weesen, dan soude daerin niet cunnen resolveeren, voordat onse andere scheepen meede voor Bantam waeren, want deese die ghelaeden waeren, waer dwaesheijt gheperijcliteert, alsoo men daer soo grooten somme gheldes al voor betaelt hadde, en oft schoen ghebeurde, dat ons scheepen, dewijl wij daer souden legghen, niet en quaemen, soo souden wij nochtans alsulcke brieven bij hem laeten, dat hij al soowel met ons ghesellen als met mij in de saecke sou cunnen handelen. Hij gaf hem hiermede tevreeden, en nadat hij met mij wat ghecout hadde van dinghen die niet importeeren, nam ick oorlof en ghinck de stadt besien. Het schijnt dat deese natie seer wraeckgierig is, en als sij verstonden dat men haer wel sou assisteeren, lieten sij niet af daervan te vermaenen; men soude bij henlieden wel een goede conditie bedongen hebben, maer sij zijn soo vals en lichtvaerdich, dat men haer int minste niet vertrouwen en mach, want al de vreemdelinghen ¹⁾ seijden, en vertrout de Javen niet, siet uijt u ooghen en dierghelijcke, en wijselven hadden al bevonden, dat men op haer woorden niet meer vertrouwen en mach als op de lichtvaerdighe winden; wat contracten sal men dan met sulcken lichtvaerdighen volcke maecken. Als men sulcks beginnen wilde, te weeten oorloch aen te nemen, waer beeter (nae mijn opinie) aen die van Palimboam te versoecken (die seer bevreest zijn voor die van Bantam), soo sij consenteeren wilden bij haer een fortresse te moghen maecken, dat men henlieden teghens die

1) „De onse vonden aldaer [te Bantam] Chinesen, Arabiers, Persjanen, Moren, Turcken van Constantinopolen ende andere plaetsen, oock Malabaren, Peguanen, ende meer andere Natien van volcke”. (Begin ende Voortgang I, Eerste schipvaerd 40; zie ook het vervolg dezes op blz. 300.)

(December) van Bantam sou assisteeren; soo dat gheconsenteert werde, soude onse natie nutter weesen als de handelinghe op Bantam, vermids ons die nimmer meer sullen consenteeren een sterckte te maecken; oock soude de toevoer soowel tot Palimboam cunnen gheschieden als tot Bantam, mitsdien het daer is als in alle plaetsen: daer de comenschap dierst betaelt wort, wert se meest heen ghevoert. Oock sijnder twee plaetsen seer nae ghelegghen, die veel peper geven, naemelyck Jambe en Andrigirij, heeft oock een rivier die diep is, soodat men tot seer dicht onder de stadt can comen. Deese plaetse is ghelegghen an de oostsijde van Sumatra op de hoeck van de straet van Malacca, en is bequaem om van daer na de Moluques te seijlen, welcke voijagie van Moluques deur onsluiden soo deurgaens niet ghedaen sal moghen werden, sonder een plaetse te hebben daer men vreedich ververschen mach. In somma, mijn opinie is, soo de navigatie op Oost Indien deur ons natie ghecontinueert sal werden, soo sal vooral noodich weesen een fortresse te maecken, want soot ghebeurde dat deur siecte ofte sterfte eenighe scheepen qualick gheconcerteert op haer stroomen quaemen, die souden sij overvallen en haeren roofgierighen hongher (die onversaedelyck is) mede versachten; hadden sij haer cloeck ghenoech ghekent om ons te overwinnen, wij hadden onbespronghen daer soo langhe niet ghelegghen, want wij vernaemen voor seecker dat se over sulcks gheraetslaecht hadden, dan die vrees was in henlieden, denckende om die noch achter waeren. Teghens den avond voer ick an boord en Sigr^r Carel en Sigr^r Uijteneng nae de stadt.

Den 28 wort verbo-

den goet uljt te
voeren.

Als wij nu dus sachtelyck handelden, vercoopende temet onse comenscappen, creeghen wij weeder

(December) een nieuwe disturbe, want van den sabandaer wert verboden, gheen goet meer uijt te moghen voeren voor wij de 30 ten hondert van ghelt en ingaende goederen betaelt hadden. Dit quam mij Sigr Carel te kennen gheven; terwijl waeren Sigr Uijteneng ende Hemskerck bij den gouverneur ghegaen, om licencij te verwerven, dat ons goederen te scheepe mochten ghevoert werden; d'welcke hem heel quaelijk tevreden hielt, segghende dat de eedeluijden met ons comste niet ghedient en waeren, alsoo men haer niet ghenoech schenckagie en deede, en dat hij sulcks an onsen prince wilde schrijven, oock dat wij onwillich waeren om den coninck sijn tol te betaelen. Deesen claegde, dat men gheen gheschenck en deede, hoewel alsdoen reed wel 6000 rialen an giften en schenckagie uijtghegheven waeren en noch 2000 belooft, behalven alderleij fraijicheijt, die sij daghelijcks uijt de comenschap met haer naemen. De tol daer sij over claeghen sijn nieuwe gheinventeerde dinghen, en dat om ons tenemael van rialen te ontblooten, vreesende dat wij daervan een groote somma weeder 't huijswaert souden voeren, die sij liever (had het moghelijck gheweest) tot haer ghetrocken souden hebben, al waert schoon deur onbehoorlijke middelen. Maer sij waeren hierin grootelijcks verdooft, want ons cassa alsdoen seer qualijk versien was, hoewel men sulcx voor ider verborgen hielt. Uijteneng en Hemskerck, siende dat sij soo quaelijk ontfangen waeren, naemen oorlof en maecten hen van daer, doch hen wert gheconsenteert, goet uijt te moghen voeren. Om ons dinghen aldus niet laeten te steken, is Sigr Carel mede weder te lande ghegaen, en ginghen des ander daechs met malcander bij den gouverneur, om hem beleefdelyck te onderrechten, dat sulcken tol als hij eijchte onbetaemelyck was. Als sij nu hiervan een

(December) wijl ghesproocken hadden, began den gouverneur een weinich toe te gheven, en quam van de dertich op vijftien; doch de onsen en wilden daer niet in doen, segghende dat sij sulcks niet en vermochten sonder met mij daervan te spreken, en daechs daerna t'scheepwaert soudē gaen om mij de saeck te kennen te gheven. Aldus traiguerende ¹⁾ werter altemet wat goeds aen boort ghebracht, alsoo dat de Leew sijn volle ladinghe oock in hadde, en an de jacht waeren al eenighe schuijten met goet ontladen.

Den 29 starf Arent

Terwijlē wij dus beesich waeren Harmansz coopman. met ons negocie, began onder ons volck een quade sieckte te ontsteecken, te weeten het rood melesoen, d'welck nu alreede eenighe van der werelt had ghenomen. D' oorsaecke van dees cranckheijt (naer ons oordeel) waeren d' Indische vruchten, die van het volck seer onmaetich en ghulsich inghesloekt werden, daerop drinckende overvloed van water, alsoo dat sulcks na iders ghevoelen onghesontheit moste causeeren, en alhoewel ick strenghe-lijck verboden hadde, dat niemant in de scheepen hem vervorderen sou van dees schaedelijcke vruchten meer te coopen, nietthegenstaende als sij an land quaemen, wert te meerder van henlieden ghegheten. Van deese sieckte sterf oock (des morghens omtrent twee uijren voor dach) Arent Harmansoen, coopman van ons penas, nadat hij in groote pijnē eenighe daeghen heel cranck hadde ghelegghen; ick deede hem een kist maecken, hoewel wij van hout heel quaelijck gheprovideert waeren, en hij wert daerna teghens den avont te grave ghevoert op een eijlandē omtrent een half mijl van de stadt ghelegghen, daer de Javen oock haer dooden begraven. Deur dierghelijcke quale began Sigr Uijeneng heel te

1) Zoo het hs.

(December) verswacken; wij vreesden dattet met hem oock wel qualijck mochte enden, ghelijck (helas) daerna noch gheschiede. Vorwaer mij dunct, dat die uijt ons land nae de Oost Indien vaeren hun gagie seer wel verdienen, vermits sij niet alleen die perijckelen der stormwinden en andere zeenoden onderworpen sijn, die de zee op soo langduijrighen reijs meedebrengh, dan moeten daernevens noch verwachten 't ghewelt der vianden en zeeroveren, daer de zee staedich mede bedeckt is, en als men alle deese perijckelen ghepasseert en boven de periculose Abrollos, verbij de tempesteuse Capo de Buona Speranza ter ghedestineerde plaetsen gheraecht is, deur Gods hulpe bevrijd van de schaedelijcke sieckte des scheurbuijcks (daer dat Zeeuse schip sooseer mede besmet was ¹⁾), en daer op de verleeden reijs sooveel aen ghestorven sijn ²⁾), soo moet men noch met groote moijten en perijckel van de barbære inwoonderen vrundtschap vercrijghen, wiens lant voor ons natie soo onghesont is, dattet meestendeel vant volck deese quaede sieckte subject sijn gheweest, waerdoor veel het leven hebben gheendicht, ghelijck de journalen wel uijt sullen wijsen; nu verswijch ick noch het wederkeeren, daerin de goede God ons wil een behoeder sijn.

Cen 30 quaed ver-

Als wij dan vernamen dat wij met moeden op de Javen. de Javen niet langher te recht conden comen, midsdien sij niet na en lieten heftich te solliciteeren om den tol van ingaende goederen, daer wij haer niet van meenden te betaelen, en opdat sij (willende van sulcks verseekert weesen) ons principaeln niet al en souden te pande houden, vonden

1) Bij haar aankomst te Bantam hadden de Zen en de Lange Bark met haar beiden 42 of 43 man verloren. (De Jonge II, 447.)

2) De Jonge II, 190.

(December) wij voor goet, dat Sigr^r Carel en Sigr^r Uijteneng, die seer cranck was, t'scheep soudén comen en laeten Sigr^r Hemskerck en Cornelis van de Geijn om de dinghen af te doen; d'welck alsoo gheschiede.

Den laetsten quac-

men ons verdoelde

scheepen voor

Bantam.

Des ander daechs morphens werden ghesien vijf scheepen, gheanckert omtrent twee mijlen van der stadt; teghens de middach quaemen sij bij ons op de reede, alsoo dat wij bekenden dattet d'onse waeren, d'welck ons uijtermaeten verblijde, principlijk verstaende dat sij met hen allen niet meer als seven mannen hadden verloeren. De cooplieden en schippers quaemen voort an onsen scheepe, daer sij vriendelijk en seer blijdelijk werden ontfanghen en wellecom gheheeten. Sijlieden, hoorende dat ons scheepen waeren ghelaeden, stonden in groote vreuchde verwondert, vermids haer meeninghe hadde gheweest, dat sij ons voor Bantam noch niet ghevonden soudén hebben. Daer wert voort van henlieden verhaelt wat hun ervaeren was, naedat wij van den ander waeren ghedwaelt; sij seijden, dat sij onlangs daerna het schip Zeeland bij hen creeghen; de schipper, die daer present was, vertrock, dat d'oorsaecke dat hij bij westen de Capo de Buona Speranza van ons was gheraeckt, was, omdat hij sijn fockemast overboord hadde gheseijlt, die met seijl en want altemael achterghebleven was; want om d'omghestommicheijt van de zee hadden sij af moeten houwen al watter aen vast was, en hadden daerna van een cleen ronthout een stomp opgheset, daermede sij voortgheseijlt waeren en onverkent de Capo d'Agulles soo nae ghecomen met een stijve wint in een duijster nacht, dat se haer rondtsom in de baring vonden, eer sijt gewaer werden; doch sij deden metter haest een ancker te gronde gaen, daer sij aen bleven legghen in het water en harden wint tot teghen den dagh; doen

(December) begant te stillen; waer anders niet mogelijk gheweest dat sijt afghereeden soudén hebben, want sij laeghen rondsom in de clippen, naulijk wetende waer sij inghecomen waren. Alst weder nu wat besaedicht was, creghen sij een landelijke wint, waermede sij weder uijt de ghevaerlijke plaetse raeckten, en vonden corts daerna ons andere schepen, die hen van eenighe wanghen een fockmast hulpen maecken, die hij bekende stercker te weesen als de vorighe, soodat sij ghemackelijk bij de vloot sejlen mochten. Als het geselschap nu dit schip Zeeland (daer men meest om beducht was) wedergevonden hadde, sijn sij beter tevreeden voortge-sejlt, midsdien sij vastelijk vertrouwden, dat wij bij den ander soudén sijn, alsoo dat sij haer cours ghinghen, en waeren deur die suijdooste winden vervallen beneden de Capo de Roman, daer sij gheset hadden gheleghen, en waeren deur een hard weder van haer anckers ghespilt; hadden oock eenighe van haer volck verloeren; sij seijlden daerna na suijden, dan noorden, en creghen een eijlant int ghesicht daer se in vervarst hadden, leggende in een schoone baij, verseckert van alle winden; sij vonden daer seer veel gansen, duijven, reijghers en ander ghevogelte, die haer soo wel deden vanghen, datter al de schepen overvloedich van ghespijst waeren; sij vinghen met een net sooveel visch, dat se een ighelijk rijckelijk mede mochten provideeren, soodat se noch ghedroochde visch tot voor Bantam brachten, hoewel sij wel drie maenden van daer gheweest waeren. Sij toonden mij was, dat se an de stranden gevonden hadden, stuckskens van ses ofte seven pont, d'welck (nae haer vermoeden) van eenich ghebleven schip ghecomen most sijn; op dit was stond eenich vreemd gheschrift in maniere van characteren; wat het bediede en verstonde men niet. Dit eijlandt is gheleghen

(December) op de hoochte van 20 gradus, wort in de caerte genoemd Diego de Reijs ¹⁾; sij seijden veel hoe overvloedich het is van voghelen en vischen, dan en heeft gheen viervoetich ghedierte, noch gheen eetbaere vruchten als alleen coques, vermids het onbewoont is; sij vonden daer eenen seer goeden lucht, soodat al die cranck waeren, weder ghesont werden; sij moeten wel ghesont sijn geworden, dat sij tot voor Bantam quaemen sonder een man van siecte verloren te hebben; een wonderwerck des Heeren, dat wij deur sooveel perijckelen van clippen en droochten int ende altesaemen voor de stadt van Bantam, onse ghedestineerde plaetse, bij malcander quaemen. Denselven avont spraecten wij van onsen affairen, oock vant gheene mij de gouverneur voer hadde ghehouden van Palimboam, daer ons ghesellen seer toe gheneghen waeren, alsoo datter goetgevonden worde, soo men een goede conditie conde bedinghen, dat men de saecke bij der handt soude nemen, en doen daerentuschen ons beste om noch een schip te laeden. Beslooten alsoo dat des ander daechs Sigr Carel an landt soude gaen en coopen sooveel peper als hij soude cunnen becomen, en dat men daerentuschen het schip Zeelandt op soude rijmen om die in te nemen; hiermede sijn wij van den ander ghescheijden.

(Januarius) Sigr Carel aen landt comende deede vernemen bij diverse, die hem peper gheveijlt hadden, of sij vercoopen wilden; hij creegh ten antwoorde, dat sij des wel ghesint waeren, maer wilden een riaal voor ider sack meer hebben, soodat daer niet in ghedaen en wert. Ons rialen quaemen bij de Javen temet in cleenachtinghe, doordien sij het

1) Vgl. Jacob van Heemskerck bij De Jonge II, 390.

(Jannarius) sijlverghelt in soo groote mennichte niet ghewoon en waeren, want een riae, die te vooren 12000 casiens ghedaen hadde, en conde men int laeste niet hogher als voor 6000 uijtgheven, d'welck eensdeels oorsaecke was, dat men daerna de peper soo dier moste betaelen. Angaende de saecke van Palimboam, daer had de gouverneur al de eedelen om doen vergaederen, om te raeden wat voor recompencie men ons voor den dienst soude doen. Wijlieden waeren tot des ander daechs haer antwoord verwachtende, en vernamen daerentuschen na een stuijrmans om na d'eijlanden van Moluques te seijlen, opdat, oft wij int stücke van Palimboan niet en accordeerden, gheen tijdt behoefden te versuijmen.

Den 2 den ouden Des anderen daechs quam Sigr van Delli aenghenomen, om met ons nae Molucca te gaen. Carel weder an boord, met hem voerende den ouden man van Dellij, daer vooren van verhaelt is, denwelcken presenteerde sijnen dienst om met ons na de Moluques te gaen. In den prijs werden wij met hem eens, mids dat men hem des ander daechs bescheet soude segghen. Hij soude ons eerst na Bandan en Amboin leijden en daerna voort na d'andere Molucse eijlanden, en hij en soude ons niet alleen ten dienste sijn voor piloot, maer voor al daer men hem toe sou willen ghebruijcken, voor welke dienste hij soude ontfanghen (als de voornomineerde reijs volbracht sou sijn) 250 rialen. Dit ghedaen sijnde began Carel te verhaelen, dat den raet van de Javen vergaert had gheweest en versochten dat ick in der stadt soude comen, om met henlieden in persone te contracteeren in de saecke van Palimboan, d'welck ons gheselschap wel gheviel; ordonneerden oock dat men onderwinden sou het schip Vriesland te laeden, alsoo ment met grooter niet dorst onderlegghen, vreesende dat sij de peper te seer opt ghelt souden houden.

Den 3 van den oor- (Januarius) Des morghens voer
loch van Palimboam ick nae der stadt, verselschapt van
ghetractoord. Sigr Carel en eenighe andere. Int
logiment ghecome sijnde, deed ick den gouverneur
weeten, dat ick daer was, die mette principale
eedelen vant land was verbeijende, soodat wij voorts
derwaert ghinghen. Daer saeten sij op een groote
plaetse onder een dack, ghesustineert van vier uijt-
ghesneden pilaren, daer wij van eenighe, die ons
teghequaemen, bij henluijden werden gheleijt; wij
ginghen nae hun begheeren bij haer nedersitten. De
gouverneur bewees mij groote vrundschap, mijn tonende
de grootte heeren en principale eedelieden, namelijk
den coninck van Jaquetra, die daer present was,
den oom van den overleden coninck, en sijn broeders,
welcke waeren vier int ghetaele, met veel meer
andere van den grootsten adel, segghende dat die
altemael meede ten oorloghe trecken souden.

Daerna begannen te spreekken van de saecke van
Palimboam, mij vraghende oft ick haer daerin dienen
wilde, waerop ick antwoorde: om vaste vrundtschap
met haer te maecken, waer ick seer ghewillich om
henlieden dienst te doen, als ick verseeckert waere
daervan gherecompenseert te worden, waerop sij
presenteerden voor den dienst, die men haer doen
soude, twee van ons scheepen met peper te laeden,
en dat, als de plaetse gheconquisteert soude sijn; ick
vraegde haer, in wat manieren sij ghedient wilden
weesen, alleen van ons scheepen ofte daernevens
oock te lande; sij seijden, dat wij ons niet uijt ons
scheepen souden behoeven te begheven, ten waer
ons wille. Ten anderen vraegde ick haer, hoe langhe
sij ons dienste begheerden; sij seijden dat wij drie
maenden mosten toeven omdat haer toerustinghe niet
eer conde ghedaen worden, en ten langsten in drie
andere maenden soude 't exploit geffectueert sijn.

(Januarius) Ses maenden sullen wij de heeren dan dienen (seijde ick), en soo sij ons dan langher in haer dienste begheeren, sullen sij ons dan nieuwe gagie moeten gheven. Hier waeren sij meede tevreedten, vraeghende wat ick daervoor begheerde. Ick versocht dat se ons grootste schip eerst vol laeden souden met peper, daervoer souden wij haer beloven ses maenden lanck te dienen en dat met vier scheepen, en opdat sij verseekert souden blijven, dat men hunlieden (de last inhebbende) niet ontvaeren soude, presenteerd ick, dat sij in ostagie mochten nemen sulcken persoon, als sij uijt ons vloot souden willen verkiesen, niemant uijtghesondert, en oft ghebeurde dat God victorij verleende, souden sij ghehouden sijn ons noch een schip te laeden, sulcken als van ons daertoe gheordonneert sou worden, en opdat wij oock des verseekert souden weesen, eijste ick in ostagie uijt henlieden te kieser sulcken als mij goed duncken soude. Dit voorstel en behaechde henlieden niet, segghende: en oft wij die stadt niet veroverden, soud ghij ons de peper dan wederom gheven? Die souden wij houden (seijde ick) voor de dienste, die wij de heeren souden ghedaen hebben. Dat waer dwaeslijck van ons ghedaen (seijden sij), souden wij soo groote costen doen om den oorloch an te vanghen, ende, oft 't selfde qualijck succedeerde, u noch sooveel peper daerenboven gheven. Veel dwaser van ons als wij 't ontfanghen souden moeten overgheven (seijde ick), want souden wij de heeren ses maenden dienen met vier soo waerdighe scheepen sonder iets te ghenieten als de plaetse niet gheconquisteert soude sijn (die wij noijt ghesien en hebben, niet wetende of se soo licht om winnen is als de heeren verclaeren) sou schijnen oft wij van verstande berooft waeren. Dat wij deesen oorloch annemen souden, soude meer sijn om de heeren dienst te doen en ewighe vrundtschap

(Januarius) an haer te verwerven, dan om de profijten die sij moghelijk meenen wij daervan soudén ghenieten, want de gagie van sooveel persoonen en de victualij die men daertoe behoeven soude, gheven ghenoech te kennen dattet sooseer om des profijts wille niet ghedaen sou worden, vermids de costen groot sijn om ons volck t'onderhouden, want sij al vleijs eeten en wijn drincken. Sij seijden dat se anders niet wilden gheven als ladinghe tot twee scheepen, en dat als de plaetse ghewonnen soude sijn. En wij en begheeren niemant te dienen (seijde ick) sonder van ons betalinghe verseekert te weesen, want oft ghebeurde dat God victorij verleende en den heer gouverneur (daer God voor hoeden wil) het leeven verloor (alsoo wij alle sterfelijk sijn, en de oorloghe sulcks dickwijls meedebrengh), aen wien soudén wij voldoeninghe van de belofte versoecken? Aen d'eedelen hier present, seijde de gouverneur. Deese lieden mosten ons voor uijtsinnich oft voor heel simpel houden, dat aenghesien sij sooveel valscheijden en bedriegherijen aen ons betoont hadden, ons noch voor dorsten houden, dat men haer op goet gheloof soude gaen dienen. Als wij noch een wijle van deese dinghen ghesproocken hadden, alles onwaerdich te verhaelen, seijden sij int ende, dat se niet anders gheresolveert waeren te doen, dan op de conditie bij hunlieden gheproponeert, en soo wij sulcks niet aen wilden gaen, mochten doen wat ons beliefte. Ick seijde, dat om ons met haer in vaste vrundtschap te verbinden, ick veel wilde doen, dan in sulcker manieren en soud ick mette heeren niet cunnen contracteeren, sonder in de quaele gratij van onsen prince te gheraecken. Als ick nu sach, dat in deese saecke niet ghedaen sou worden, nam ick van hen allen vrundtlijk oorlof en maecte mij t'scheepwaert. Des ander daechs wert omtrent 1000 sacken peper

Den 4 eenighe personen op de wij het schip Vriesland deden innescheepen verandert. men. Alsoo in ons absentie eenighe oneenicheeden waeren ghereesen tusschen sommighe van denghenen die nu eerst uijter zee quaemen, en vermits wij op een nieuws weer meenden van malcander te scheijden, hebben wij die na ons vermoghen gheremedieert en sommighe om een mans wille op andere scheepen ghestelt, te weeten Cornelis Jansz. Fortuijn ¹⁾ op het schip Vrieslandt Claes Jansen Melcknap ²⁾ in zijn plaetse, en in de plaetse van Claes Jansen, Jan Cornelissen ³⁾; Adriaen van Veen ⁴⁾ op het schip van Utrecht en Wouter Wilkens ⁵⁾ in zijn plaetse. Nevens Adriaen van Veen ordonneerden wij Cornelis van de Geijn, die hem hier soo wel ghequeeten heeft en soo bequaem en naerstich is bevonden, soo int ontfanghen van de comenschap, als int uijtrechten van eenige bootschap in de Portughesche tael, en dat bij den grooten, alsoo dattet mij seer oorbaerlijcken docht, deesen bij de voortgaende scheepen te ordonneeren. Voorder vonden wij goet, den heere vice admirael Wijbrandt Warrewijck tot admirael te ordonneeren en Sigr Jacob Hemskerck tot vice admirael, die haer alle bejide soo animeus int voortvaeren ghetoot hebben, dat, als ick mij presenteerde om na de Moluques te seijlen, haer seer beclaegden, segghende dat haer sulcx de meeste schande van de werelt soude weesen, weder te keeren met scheepen daer andere al het werck toe ghedaen hadden om die te laeden, alsoo dat ghe-

1) Schipper van de Amsterdam.

2) Schipper van de Zelandia.

3) Jan Cornelisz. May, schipper van de Vriesland.

4) Koopman op de Overijsel.

5) Koopman op de Utrecht.

(Januarius) resolveert wert, dat ick met de vier ghe-laeden scheepen t'huijswaert soude keeren en sijluijden mette anderen nae de Molucqse eijlanden. Op deesen

• Jacob Uijtenengs dach omtrent de middach starf Sigr
doot. Uijteneng, een persoon die oprecht

en ghetrou was, gheneghen om zijn meesters profijt te doen; ick deede hem een kist maecken, en wert daerna eerlijcken te begrafnis ghevoert. Alsoo nu

noodich was, dat soo costelijcken schip weder van een ghetrou persoon versien wierde, hebben wij op denselfden avont Sigr Carel als vice admirael daerop gheordonneert, een jongman, sober, nuchteren en

Den 5 een ider in ghetrou. Des ander daechs autori-
zijn officie ghe- seerde ick een ider in zijn officie.
autoriseert. Daerna is Sigr Carel na de stadt ghe-

vaeren, om te versoecken oft men oock een nieu contract sou cunnen maecken van 2000 sacken, die wij tot volle laedinghe vant schip Vrieslant noch van doen hadden. Bij de gouverneur comende wert hem 't selve gheconsenteert, mits betaelende 500 rialen voor den coninck; doch soo haest began men niet te coopen, oft het wert de ghemeente verbooden an ons niet te moghen leveren, soodat Sigr Carel heel ghestoort den sabandaer vraegde, wat sulcks bediede dat men met ons een contract maecte en voort verboode het vercopen, segghende dat hij t'scheepwaert wilde gaen en mij sulcks te kennen gheven, alsoo sulck veronghelijcken niet langher te verdraghen stond, daer soude moeten in gheremedieert werden; is alsoo van daer ghescheijden en quam an boort, hoewel den ander hem excuseerde, segghende dat hij sulcks niet belast en hadde en dat hij self wel 500 sacken wilde leveren. Teghens den avont schreef ick an Hemskerck ¹⁾, dat hij henlieden segghen soude,

1) Cornelis van Heemskerck.

(*Januarius*) dat ick niet gaern van Bantam en scheijden soude sonder vant contract voldaan te weesen, oock dat men den goeden wel te veel verghen mocht; sij mochten voor haer sien wat sij deden. Daechs na deesen comt deesen beleefden sabandaer weder bij Hemskerck en eijst duijsent rialen, segghende dat hij van elck van de vorighe scheepen sooveel had ontfangen, en van dit oock sooveel begheerde. Hemskerck antwoorde dat sulcx de mening niet en was en dat hij hem contenteeren soude met 't gheen hij reed ghecreeghen hadde, want mijn meining niet was hem een casien meer te schencken, waerop hij antwoorde: soo en sult ghij dan hier geen peper uijtvoeren. Wij sullen, seijde den onsen, u valscheit onder d'eedelen bekend maecken, die de penninghen, die u gheschoncken zijn, soudon ontfanghen hebben, ten waer gij ons wijs ghemaect hadde, dat de dinghen an u alleen bestonden. Hoorende dit moedich spreeken wert hij versaecht, segghende: Sigr ick ben ulieder vrundt; ick soude gaern iets an ulieden verdienen en begheerdijt, ick salt u self leveren, peper ende naghelen. Sij waeren voor ons seer vervaert gheworden, nadat ons andere scheepen ghecomen waeren. Ick achte dat se meenden dat wij ons revenge wel ghesocht mochten hebben. Teghens den avont quam Cornelis de Geijn in ons schip, die hem teghens mij en Sigr Carel seer beclaechde, dat men hem na de eijlanden van Molucques ghestemt hadde; dat sulcks niet behoorde te gheschieden sonder verbeetering van gagie, aenghesien die ghetrouwe dienst die hij de compagnie in Bantam ghedaen hadde, waerdeur hij, wederkerende, hoopte (door ons recommandatie) soo goeden conditie te bedinghen, daer hij beeter bij profiteeren soude, alst ghene hem ghelooft was. Sijn quaet ghenoeghen aensiende, vonden wij ons beswaert int gheen gheordon-

(Januarius) neert was, hoorende dat hij de waerheijt seijde; en hoewel wij hem voorhielden, dat de compagnie sijn ghetrouwe dienst soude recompenseeren, nietteghenstaende versocht hij vriendelijk om met ons wederomme te gaen, doch wilde mij in gheenen dinghen disobedieren. Aensiende dan het redelijk versoeck om na huijs, oock de dienste die de compagnie deur dees persoon gheschiet was en sou moghen gheschieden, opdat sijn vorigen iver niet sou verminderen, hebben wij na sijn begheeren hem gheconsenteert, dat hij sooveel gagie ontfanghen sal als Franck Verdoes. Alhoewel wij niet ghequalificeert en sijn om sulcks te moghen doen ende heeren bewinthebben onghhouden sijn sulcke beloften nae te comen, is niettemin gheschiet t'haeren besten, en soo haer dunct sulcx onorbaerlijk ghedaen te wesen, moghen sij 't gheen hem meer betaelt sal worden als sijn eijgen gagie van mijn maentghelden afcorten.

Den 7 had 't schip Als nu het schip Vrieslant (met Vriesland sijn volle de hulpe van God) sijn volle last in ladinghe. hadde, werden al de comenschappen van lant ghevoert nae de scheepen die verseijlen soudent, en een ighelijk maecte hem ghereet om te vertrecken, want wij ons dinghen al afghedaen hadden.

Den 9 ons scheepen Ons scheepen nae de Molucques nae de Molucques ghedestineert, alsoo verhaelt is, ghereet ligghende, verbeijende alleenlijk gheseljt. een bequaemen wint, welck hen haest ghebeurde, want als de heer vice admirael en Sigr Hemskerck des avons van mij waeren ghescheijden om in haer scheepen te gaen rusten, began de wint sachtelijk uijten lande te coelen, alsoo dat sij cort daerna wederkeerden om oorlof te nemen, midsdien de scheepen haer seijlen al ghevelt hadden. Daer omhelsden wij malcander vrundtlijk, elck den ander de

(Januarius) goede God bevelende, en alhoewel het d'eene en d'ander lastich viel van sijn ghetrouwe ghesellen te vertrecken, nietteghenstaende die hoope van malcander met meerder vreuchde weder in ons vaderlant te sien, deed ons blijmoedich van malcander scheijden. Sij deden int sejlen elck drie scheuten met hun grootste stucken, welck gheclanck, alsoo een stille nacht was, maecte sulcken vervaerlijcken eeche in de omlegghende hoghe berghen, dat het scheen oft den donder alles vernielen wilde wat daer omtrent was, d'welck oock een groote schrick in de stadt anbrachte, meenende dat men haer de plaetse ontwel-dighen wilde, soo wij des ander daechs verstonden.

Den 10 van den Als ons ghesellen nu vertrocken
Gouverneur oorlof waeren, maecten wij ons meede ghe-
 ghenomen. reet om mette landwinden van de
toecomende nacht van der stadt te sejlen en vermits
wij sonder eenich ghevecht uijt de stad Bantam ons
lading ghecreegen hadden, docht mij gheraeden te
sijn, om met alle vrundtschap van daer te scheijden,
voor mijn vertreck van den gouverneur oorlof te nemen,
d'welck ons gheselschap oock wel gheviel; hebbe
derselven licensij doen versoecken, om mijn afscheijt
van hem te moghen neemen. Hij gaf den versoecker
ten antwoord, dat, ick sulcks doende, hem groote
vrundtschap soude gheschieden, alsoo dat ick met
Sigr Carel na de stadt ginck varen en voort tot
sijnen huijse. Daer vanden wij hem wel verselschap;
hij deede ons bij hem nedersitten en na eenighe
propoosten, die hij met ons hadde, oft wij op andere
jaren oock weder soudon comen, began hij te ver-
haelen van de Portughesen, segghende, dat hij nu
voortan vrundtschap met ons wilde houden, alsoo
hij die viantschap der Portughesen te meer teghens
hem ontsteecken hadde, dewijl hij ons scheepen
lading hadde ghegheven. Hij hadde oock tijdinghe

(**Januarius**) dat men van Goa en Malacca toemaecte om ons te comen bevechten ¹⁾. De Portugheesen refuseerden hem oock (seijdt hij) 3000 rialen, die se hem toegheseijt hadden voor rançon van eenighe ghevanghens, omdat hij onslieden op sijn reede gedoocht ons scheepen te cargeeren. Waerop ick antwoorde, wat belanghende de toerustinghe der Portugheesen in Goa en Malaca, ick vermoede, dat sij ons niet en soecken; hadden sij ons ghemeent. wij en souden hier onbespronghen soolang niet ghelegghen hebben, want wij en twijfelen niet, oft ons comste in deese landen is henlieden van haeren coninck ghenoechsaem te kennen ghegeven, maer soo sulcks waer soude weesen, sijn wij tevreden noch viertien daghen oft langher alhier te vertoeven, opdat soo wij haer veronghelijckt hebben, haer leed op ons moghen comen wreecken. Nopende de 3000 rialen, dat was voorwaer niet eerlijck, de ghedaen belofte te retracteeren, alsoo den haet van henluijden t'onswaert den heer gouverneur niet en toucheerde; maer als henluijden bekent is, dat wij hier voor Bantam niet meer als met drie scheepen ghelegghen hebben, die meer als vijftich mael sooveel waerdich sijn alst gheen sij den heer gouverneur onthouden en dat om onsent wille, waerom en comen sij niet om ons scheepen nemen en alles watter in is, dewijl wij degheene sijn daer se den heer gouverneur om verongelijcken. Wij sullen altijd vianden van de Portugheesen blijven (seijdt hij) van uwentweghen, alsoo ons twiste om uentwille haer eerste oorspronck ghenomen heeft. Hadde den gouverneur (seijdt ick) ons assistencij gheeijst teghens die van Malacca, doen ons scheepen hier noch

1) Een loos gerucht, want De Brito keerde juist in Januari 1599 van Malaka naar Goa terug (Tiele in Bijdr. Kon. Inst. 1881, blz. 213), en de onderkoning ondernam voorloopig niets meer tegen de Hollanders.

(Jannarius) waeren, wij soudē willighe hebben willen dienen, dan dat is nu te spade.

Hij danckte mij voor sulck presenteeren; begheerde oock, dat ick hem bij sijn Excellentie soude recom-mandeeren en hem excuseeren, dat hij de acht scheepen niet alle hadde ghelaeden; dat d'oorsaecke van dien was, dat hij andere natien meede moste gherijven en sulcx niet doende, soudē deselfde op andere jaren t'huijs blijven, d'welck die van Bantam gheen cleene schaede soude gheven, maer soo onsen prince op andere jaren twee ofte drie scheepen wilde senden, hij begheerde die gaern an haer ladinghe te helpen, dan meer en soud hij niet cunnen gherijven. Hierna deed hij onzer drie, met mij Sigr Carel en Hemskerck (alsoo hij niemant meer begheerde), tottet binnenste ven sijn wooninghe comen, d'welck bij henlieden die grootste eer en vrundtschap is, die se imant doen moghen; daer deed hij ons weder op een Turcxē tapijt bij hem needer-sitten en al coutende began hij te verhaelen, dat hij ghehoort hadde, datter noch meer scheepen uijt ons land op comende wech waeren, vraghende of sulcx waer was; ick seijde ja, vermids ons prince een heer was van veel machtighe steeden, deed an d'anderen wel sijn patent als an onslieden, maer van Amsterdam, daer wij van daen waeren geseijlt, en soudē dit jaer gheen andere comen als acht, die men hier ghesien hadde; dan het toecomende jaer soudē der twee moghen comen ¹⁾, en oft ghebeurde, dat van deesen jaer hier imant arriveerde, die hen quaelijck aen-

1) Bij het vertrek van Van Neck moet dus reeds tot de expeditie van Steven van der Hagen besloten zijn geweest. Het oudst bewaarde resolutieboek der Oude Compagnie vangt aan met 9 November 1598, en dan zijn de maatregelen tot uitrusting van de schepen de Zon en de Maan en van het jacht de Morgenster in vollen gang.

(**Januarius**) stelden, wij wilden daervan gheexcuseert zijn, want het ons niet en toucheerde. Hij seijde de patente van zijn Excellentie siende, daernevens ons recommandatie, souden desulcke wel ontfanghen weesen, want hij grootelijk ons vrundt was; wij schoncken hem een gulden schaeltien dat Sigr Carel toebehoorde, daerin eenighe overghebleven stuckskens corael, d'welck hij danckelijk annaeme, segghende, dat hij beschaemt was van sooveel presenten als men hem ghedaen hadde, dewijl hij niet en hadde weederom te schencken. Terecht behoorde hij wel beschaemt te weesen, dan deese luijden spreeken veel, dat se niet en meenen; hadden wij tienmael sooveel ghebracht, hij soude met goeden iver na hem ghenomen hebben, want hij altijd hadde gheclaecht dat men hem niet en schonck. Hij vereerde mij weeder eenighe porceleijnen en bad mij, dat wij met hem eeten souden; ick excuseerde mij, segghende, alsoo ons schepen van avont meenden te seijlen, was noodich dat wij ons derwaert maecten, en naemen alsoo vriendtlijk van hem oorlof. Hij beval ons te Gode en seijde, dat hij de Heere voor ons bidden soude, en nadat des conincks broeder (die sulcx op mij hadde begheert) hadde versocht, hem schenckende wat overghebleeven bornsteen, sijn wij 't scheep ghegaen en hebben ghereetschap laeten maecken om met de landwinden te seijlen.

Den 11 van onder Als nu des nachts de winden
Bantam t'seljl sachtelijk uijt den landen begonsten
ghegaen. te coelen, werden ons anckers ghe-
licht, de seijlen ontfouwen en ons cours ghestelt na
de custe van Sumatra, daer wij alst avont waert
omtrent quaemen, verlaetende alsoo de stadt Bantam.

Van Bantam. Die stadt Bantam is gheleghen op
het groote eijlandt van Java op de hoochde van ses
gradus bij suijden den Æqinoctiael en leijt op den

(**Januarius**) 150sten graed der langte aen den oever van der zee, streckende langs de stranden suiidoost ten oosten en noordwest ten westen sonder eenighe haeven, dan heeft een bequaeme reede, beschermt door veel eijlandekens die sommige een mijl, andere een half mijl van der stadt legghen. De gront is weeck cleij, soodat daer gheen scheepen deur tempeest schipbreeck moghen lijden. Wat aengaende de stadt, is seer onordentlijk ghetimmert; an de zeecant heeft se lancte, die men in een half uijr quaelijk te voete soude cunnen passeeren, hoewel een steenen muir anderhalf vadem hooch en ruim twee voeten dick, soo verde niet is streckende; niettemin 't gheen daerbuijten comt, is al soowel betimmert als 't gheen binnen haer onnutte muijren is begreepen. Haer rechte groote en soude ick niet cunnen schrijven, dewijl se soo confuselijk is ghebout, dattet eer een legher als een stadt is ghelijckende, vol stanck en onreinicheit; een rivier vloijter deur, eng en ondiep, van gheturbeert en onghesont waeter, daer men een gansen dach deur die van der stadt siet waschen, principaelijk vrouwen en kinderen, die daerin oock haer vuijlicheijt loosen. De huijsen sijn al van riet ghemaect, laech bij der aerden, op de maniere als de tenten van groote heeren, die int circuit oft quadrate groote plaetse bespreeden, dat in sich ver-vaet diverse vertrecken, d'een voor den prince, d'ander voor sijn familien, dit voor sijn dienste, dat voor sijn cnapen, en alsoo oock sijn haer huijsen rondsom met steccaet van riet ghemaect, beschaduwet met veel coquesboomen daer de plaetse overvloedich van is. Int middelste heeft de heer sijn woning, in de andere huijskens oft hutten sijn slaven, haer kinderen en ander doent; daer sijn twee groote plaetsen, daer alle daghen in de morghenstondt maret wort ghehouden en een ighelijcken mach gaen coopen wat

(*Januarius*) hij van doen heeft. Twee tempelen oft musquiten sijnder, daer de leer van Machomet gheleert wort. De principael staet bij des conincks palaijs, dat is die ick ghesien hebbe; ick versocht oock an den gouverneur om daerin te moghen gaen, dan werd mij niet gheconsenteert binnen te treden; maer wel buijten om te passeeren. Sij was ghemaect in quadraet, omtrent 25 treden breed, en sooveel ander lanck, het dack was ghesustineert door groote pilaeren van sandalenhout; de muijr, anderhalf vadem hooch, is van ghebacken steen, met porcelainen ingheleijt, hebbende an de principael plaetse na het palais streckende twee inganghen, vreemt op haerlieder manieren ghewracht, sonder deuren; an d'ander sijde een inganck. Het plavaisel is van riet. Heel na bij deesen tempel staen de sepulturen haerder coninghen, van harde steen ghemaect, d'welck wel het vreemste en waerdichste ghebou is dat ick in Bantam ghesien hebbe, doch soude in ander landen sooveel niet gheacht weesen. Het palais van den coninck is meest van hout, uijtghenomen heel binnen heeftet een quadraet van ghebacken steen, twee stadien hooch. Deese stadt is seer populeus, want in haer verkeerren veel vreemde natien als van China, Arabia, Persia, van diverse quartieren uijt Indien, uijt Portugal, van d'eijlanden van de Molucques en Bandan, van Sumatra en ander plaetsen meer, die aldaer hun handel drijven. Die van het groote conincrijk van China brenghen daer veelderleij seijdenwerck, porceleijnen en andere dinghen, oock ghelt, dat die Javanen *cassi* ofte *petis* ¹⁾ noemen, welck is de munt die op het eijlandt Java en meest al de omliggende plaetsen meest begheert is, en is van soo vilen metael, dat het in hem selven in de tijdt van drie

1) De later welbekende „pitjens.”

(**Januarius**) ofte vier jaren tenemaal consumeert. Alsoo dat deese Javen niet en cunnen prospereren, vermids hun die Chinaes ¹⁾ haer peper afcoopen voor sulcken dreck, die soo haest te niet ghaet. Die van Molucques brenghen haer naghelen, die van Banda maces en muscaten, de Guseraeten tamerindes, lijnwaet en veel andere comenschappen, die van Sumatra peper, catoen, rijs en andere victualie, alsoo datter van diverse plaetsen groote toevoert is. Het gouvernement van deese stadt en al het coninckrijck staet an den coninck, die een souvereijn ghebieder is over alles, houdende sijn stadighe residentie binnen de stadt Bantam; en alsoo die nu jonck is, te weeten van omtrent drie jaeren, heeft een gouverneur, die sijn Quiaij Pate nomen, de regieringhe; doch en mach denselven in sware saecken niet handelen, sonder de principaele eedelen te doen vergaederen.

Goede policie en houden deese lieden niet, valsche openbaere bedriegherijen, dieverijen en wort gheen recht noch straf over ghedaen, dan die een dief op sijn dieverij betrapt, mach denselven dooden en ghenieten daerenboven 8000 casiens, waervan op ghemeene tijden 12000 een riel van achten doen. Imant deur haet ofte nijt doodende oft vermoordende, can men 't selfde met weijnich ghelts afcoopen; in somma veel quaede stucken blijven ongestraft.

Het habijt van deese Javanen, principalijk eedelen en cooplieden, is een rocksken van fluweel, sijde, camelot, ofte lijnwaet van catoen; met tamelijke wijde mouwen, hanghende tot op de dijien; om de middel hebben sijn een cleet van Chineesche sijde ofte catoen, hanghende tot over die enien; opt hooft draghen sijn veel een torban, oock sommighe een cleen mutsken van camelot oft lijnwaet, daeran opt

1) Chineezen.

(Januarius) opperste een gulden cnoopken; sij ghaen ongheschoijt mette voeten bloot, hoe machtich oock imant sij, ja den coninnk selve; haer ganck is uijtermaten superbo, met een vreemde beweghinghe des lichaems, het gesicht fier en arrogant; sij worden door veel van haer slaeven en andere dienaers, die se laskars nomen, stadich gheaccompangiert ¹⁾. Deese laskars sijn vrijluijden, en den Javen wort opgheleijt ider nae sijn staet en rijckdoem van soodaenighe mannen in hun dienst te moeten houden, opdat sij hen altijdt van volck versien vinden; souden anders wel lichtelijck overvallen cunnen worden, want sij een groot viant hebben, die hen niet verre ghelegghen is, te weeten den coninck van Materan ²⁾, de machtichste vant eijlandt van Java, die (soo mij gheseijt is) wel 200.000 strijdbaere mannen bijeen sou cunnen brenghen; maer vermids het gheberchte hem met die van Bantam afscheijt, en kan hij te lande niet uijtrecten, en an der zee heeft hij weijnich plaetse, soodat hij niet mach toerusten. Niettemin hij heeft eens te water iets onderstaen met omtrent 15000 man, dan en succedeerde niet wel, doch alsoo dit buijten propooste is, sal ick hiervan swijghen. De laskers dan worden bij hen ghehuert een jaer lang gheduijrende, in welcke tijdt sij den meester dienen als eijghen luijden, die hen weeder versorcht van onderhout des levens, en als het jaer verloepen is, is hij schuldich hen 't gheen haer belooft is te betaelen; alsdan sijn sie weeder vrij en moghen weeder een ander oft denselven dienen, wiet hen belieft. Deese sijn oock ghehouden met haar meester ten strijde te trecken, die

1) Hiernevens een teekening over de volle bladzijde, van twee elkander begroetende aanzienlijke Bantammers, begeleid de een door één en de ander door twee pajonghoudende dienaars.

2) Mataram.

(*Januarius*) hen alsdan eenich crachtich cruijt te eeten gheven, welcks name mij vergheten is, dat sij van de Gusaraten coopen en sulcken werckinghe in hem heeft, dattet de menschen als uijtsinnich tottet ghevecht doet ghaen, sonder vreesse van wapenen, hoe dat die oock souden moghen weesen. Aengaende de spijsse die de moghende nuttighen, is meest rijs, die sij met onaerdighe maniere inslocken, ghebruijckende de gansche handt in plaetse van lepel. Sij eeten veel visch, die haer daer overvloedich laet vanghen, en hoewel de plaetse wel versien is van geijten, schaepen, gansen, enten, hoenders en ander lijftocht, wert eevenwel van de Javen niet veel ghegheten, dan wel eenighe soeticheijt, als melck met suijcker, eenighe vruchten in suijker ghesoden en dierghelijcke herencost. Den gantsen dach cnauwen sij areca en betle, waervan haer de mondt soo root wort, ghelijck of se met rau bloedich vleijs ghespijset waeren. Sij hebben een ghetroude vrouwe en sooveel bijwijven alst haer belieft, die sij moghen vercoopen en andere weer in de plaetse coopen nae haer wille; haer daghelijkse exercitie is onder deese vrouwen te sitten en haer aldaer te vermaeken, die sij doen dansen en veel oncuijtsche dwaesheeden bedrijven; alsoo passeeren sij haeren tijdt, sonder eenighe eerlijke oefeninge. De cleederen der vrouwen is van cattoen, oft Chinese sijde, meestal op een manier, te weten van boven de borsten af tot onder de cnien, en dat van somighe los omt lijf gheslaeghen, ghelijck men in Holland somwijlen de haijens siet loopen; het haer draeghen sij opgebonden, met een quaede gratie, ghelijck een traech voerman die staerten van sijn paerden opsteekt. Van het betel cnauwen hebben sij de monden soo wijt, en van binnen soo root (thonende een reghel ghebroocken tanden, swart als atrament) en alsoo sij die deur sulck stadich betel snoijen veel-

(**Januarius**) tijdt open hebben, siet men daerin als in een verbarnd dorp. Deese betel wort van henluijden voor seer ghesont ghehouden, sonder hetwelcke sij meenen niet te cunnen leeven; sij segghen het verwermt de maghe, maect een goeden aesem, verweckt de menschen tot oncuyscheijt. Het verdrijft de dorst, daer men in die landen seer meede ghequelt is, vermits de groote hitte. Wat nu anghaet het ghemeen volck en slaeven, die en hebben gheen cleederen dan een dwael, daer se de mannelijckheijt meede bedecken; haer spijs is rijns en eenighe stinckende viskens, die de rijcken niet eeten willen. Daer soude meer en breeder te verhaelen sijn van de stadt Bantam, maer alsoo ick niet en twijfel, oft die voor deesen daer gheweest sijn alles int langhe ghenoech verhaelt hebben, de ghelegentheijt der plaetsen, d'inwoonderen, haer manieren en conditie, de vruchtbaerheijt des landts, de cruijden, vruchten, ghedierten, voghelen, vischen etc.¹⁾, alsoo dat ick achte mijn schrijven idel en anders niet dan het papier met schrift te vullen soude weesen; hebbe derhalve int corte daervan verhaelt 't gheen mij daervan bekend is.

Den 12 bequaeme

waeterplaetse

gevonden.

Als wij dan onder het eijland Su-matra waeren ghearriveert, seijlden wij langs den oever heenen tot onder Samor, daer ick vooren mencie af hebbe ghemaect; daer vonden wij een seer bequaeme waterplaetse, soodat wij ons al ghelijck reed maecten om ons waeter aldaer in te nemen. Men bracht de crancken aen land, die wel dertich int ghetal waeren, om de scheepen van de stanck wat te suijsen. Onder veel hooghe dichte boomen wert een tendt ghemaect, daer sij onder laghen, bevrijet sijnde van den reeghen

1) Zie de „Eerste Schipvaart” in Begin ende Voortgang I, 64 vv. en Frank van der Does bij De Jonge II, 333 vv.

(Januarius) en de douwe. Die van den lande brachten aldaer oranges en limoenen, die men van hen cofte om ons te provideeren met remedie voor de scheurbuijck.

Dewijl men aldus besich was om water te haelen, maecte ick mij oock eens te lande, alsoo het landschap mij vermaeckelijk dochte. Ick vant dat de lieden van den lande haer teghen ons vriendelijk toonden; d'overste van de plaetse, ghecleet op de Javaense manier, quam tot mij, wel verselschapt van mannen en vrouwen, en vereerde mij een jonck gheijtien, sommighe coques en eenighe oranges, daeronder waeren, die ick deede weghe, en men bevant dat se een pont swaer waeren, en soo saporoos, dat hem een ighelijk dies verwonderde. Ick beloofde hem een roerken, d'welck ick hem daerna deede brengen. Aensiende deese lustighe plaetse vonden wij met malcanderen goet, des ander daechs aldaer ons maeltijdt te houden, omdat men in ons presencij te vlijtigher sou weesen int vullen van de watervaeten.

Den 15 te lande

ons maeltijdt

ghehouden.

Des ander daechs wert ons aldaer de spijsse bereijt en een taefel ghegesteld onder een schoonen boom, daer het heet schijnen der sonnen niemant mochte verdrietich vallen. Alles bereijt sijnde ginghen wij vrolijk ter taefelen en aeten smaeckelijk van de voorghestelde spijsse, hoewel die niet en was als men se in de groote maeltijden overvloedelijken dient; niettemin en wert daerom met gheen minder vreuchde en eerbaere wellusten matelijk ghebruijct. In plaetse van een welbehanghen sale hadden wij 't ciraet van veelderhanden schoone jonghe boomkens, die de natuijr an den oever van een suijsver beeke gracelijk gheplant hadde; in plaetse van lieflijke musijck hoorden wij het ghesanck der voghelen en het suijselen van veelvoudighe fonteijnen, die tuschen

(**Januarius**) de steenighe berghen silverachtich needer quaemen daelen. Meerder vermaecte ons den reuck van de cruiden en bloemen (daer de plaetse van versien was) als de diere perfuijmen, die uijt deselve landen werden ghevoert; de boerdicheeden van veel meercatten, daer de boomen vol af waeren, was vermaekelijker als de cluchtighe batementspeelen, die men in superbe bancketten somwijlen vertoont. Uijtermaeten contenteerden 't ghesicht die vruchtbaere heuvelen en schoone valaijen; daer sach men onder sooveel ombrose boomen een rivierken sachtelijk heenenvlieten, wat hogher veel besajde ackers, divers van couleur, en opwaerts 't gheberchte, dat men den top deur de wolcken sach uijsteecken. Langs de stranden, daer de zee lieflijk op was spelende, quamen veel van den lande, met haer draghende seer goede vruchten, die van d'onsen werden ghecoft en na de scheepen ghevoert, die men daer cierlijk gheanckert mocht sien tuschen veel lustighe eijlanden. Een sacht windeken woeij nijter zee onder die dichte gheblaede boomen, d'welck de valaije behaechlijk was vercoelende. Wellustiger plaetse en heb ick op ons reijs noch niet vernomen.

Als wij nu (versaet sijnde) de milde God voor zijn weldaeden ghedanct hadden, verlieten wij de tafelen en maecten ons op den weghe om den overste van dees contraije eens te besoecken. Wij wandelden onder de schaduwe der boomen tot voor zijn woning, daer hij ons blijdelijk ontfinck, wel verselschapt sijnde van den sijnen. Men speelde daer op veelderleij instrumenten na haerlieder manier; suijcker, gheconfeijte vruchten werden voor ons ghestelt, daer men ons van deed eeten; hij thoonde ons groote vrundtschap, houdende voor groote eer dat wij hem quaemen visiteeren. Als wij ons doen met hem wat

(Januarius) gherecreëert hadden, naemen wij van hem oorlof en ginghen t'scheepwaert.

Den 17 desordre Dewijl men nu beesich was water onder de crancken. te haelen en hout te houwen, deed men daerentuschen oock neersticheijt om den crancken, die an land laghen, weeder tot haer vorighe ghesontheijt te brenghen; dan 't was te vergeefs, want bij veelen de siecte meer verswaerde dan verlichte, soodat sommighe niet ontgaen en conden in de Tabrobaense aerde haer begraeffenisse te nemen. Het ghebeurde eens op een nacht, dat een groot desordre onder dees crancken raecte, midsdien eenighe roovers van den gheberchte afgecomen waeren in de voor-nacht, alst seer reghende en heel duijster was, die men niet ghewaer en wert voor sij en waeren al voor de corps de garde, daer hem de schiltwacht oorsaecke des reghens binnen begheven hadde, weinich op sulcks verdacht sijnde, alsoo men ons daghelijcks groote vrundtschap toonde. Een jonghen dan, die men na het legher der crancken om vier ghesonden hadde, wert deesen swarten hoop eerst ghewaer en gaf het voort sijn vader, ons schipper Govert Jansen ¹⁾, te kennen (wiens wacht het alsdoen was) die, buijten de corps de garde tredende, sach daer wel een hondert personen, d'welck hem met luijder keelen deed à l'arme roepen, soodat sij stil hielden sonder voorder te passeeren, en alsoo een ander partij deur de dichte van de boschagie op d'ander sijde oock aenquam, wasser een groot confusie onder de crancken, besonder als sij die trompet hoorden blaesen en een ighelijck van de wachters nae sijn gheweer saghen haesten, in somma dat se al ghaens werden, uijtgenomen drie, die heel impotent waeren, sommighe de bagagie met haer draeghende, eenighe die verlae-

1) Schipper op de Mauritius.

(**Januarius**) tende, andere een spiet in de vuist grijpende om hen ter weer te stellen; doch de meesten waeren al veltvluchtich gheworden. Als nu de roovers de trompet hoorden steecken, vlooden sij alle gheleijck, en verdwenen soo subijt, dat men niet en wist, waer den hoop soo haest ghebleeven was. Het schieten en tumulte werden die van de penas eerst ghewaer, die voorts de weete deden aen het schip Vrieslandt, en van daer wert de weete ghedaen in de Leew, daer al volck van na landt voeren om de waeckers te assisteeren. Alsoo wij ¹⁾ verre van landt laeghen, wisten wij van dees albarota niet; hoewel men een schoot ofte twe ghehoort hadde, wert gheen acht op ghenomen, vermids men met een Frans spiegelmaecker veel te doen hadde, die stervende sulcken aenvechtinghe leedt van den Satan, dat denghenen die het hoorde het hart int lijf moste crimpen van schrick; hij starf daerna met weijnich vertrouwen op Goods barmherticheijt, hoewel hem die van d'omstanderen staedich wert voorghehouden; de Heere wil alle menschen voor sulck elendich sterven behoeden. Hierna quam eener an boord, die ons de weete deede watter aen land was ghepasseert. Ick stierde derhalven ons capiteijn Soet met eenighe muschettiers tot verstercking van sijn broeder ²⁾). Des morghens quaemen de oversten van twe plaetsen (ghehoort hebbende het rumoer) henlieden excuseeren, segghende, dat men sulcx op haer niet vermoeden soude: dit fajt most ghedaen sijn van eenighe boeren, die int gheberchte wonen en seer roofgierich sijn, wilden daerom dat d'onse met hen souden ghaen, om te sien of sij aen imant

1) Met de Mauritius.

2) Zeker de op 7 September 1598 vermelde Pieter Soet. De kapitein heette dus Jacob. Dit ter verbetering van de noot hiervoor p. 220.

(**Januarius**) kennisse souden onthouden hebben, en wilden alsdan sulcke straffe daerover doen, dat wij ons ghecontenteert souden houden. Hem wert gheantwoort, dat wij dat feijt van henlieden niet achten ghedaen te weesen, oock van 't gheen gheschiet was gheen wraeck en begheerden, want de schaede, die wij gheleeden hadden, weijnich importeerde; en bleeven alsoo vrienden als vooren. Des avonts werden de crancken alt saemen t'scheep ghebracht om dierghelijcke verstoorringhe te eviteeren.

Des ander daechs deed ons schipper de vlag wajen om die wat te verluchten, sonder eenighe achterdocht; hierdoor creghen die vant land sulcken schrick, dat men se niet conde comen te spreken, meenende, midsdien wij ons crancken t'scheep ghehaelt hadden en ons vlag lieten wajen, dat wij den aenslach, deur de roevers ghedaen, op henluijden wilden wreecken. Teghens den avont deed ick den oversten een roercken weeder brenghen, d'welck ick hem gheschoncken hadde; dan, ontstelt sijnde, had het in ons schip ghesonden om te repareren. Als men hem dat brachte was hij soo gheturbeert, dat hij 't selfde met bevenden handen aenvaerde, hem excuseerende van den aenslach, die op ons ghemaect was, segghende, dat hij sulcx de Quiaij Pate tot Bantam soude laeten weeten, die sulcke strantschenderijen wel wreedelijck straffen soude. Hiermede quaemen d'onse t'scheepwaert en men maecte reetschap om metten daechraet te seijlen, alsoo wij ons waetervaelen altesaemen ghevult vonden

Den 10 onder Samor Des morghens een paer uijren voor t'zelj gheghaen. 't reijsen der sonnen werden ons seijlen ghevelt en wij begaeven ons alsoo t'seewaert. Vermits het stillekens was, quam Sijmon Hoen, schipper van de penas, tot mij, segghende, dat hij vier steenkens hadde, lapis besar, die Arent Har-

(Januarius) mensz, int leeven sijnde, ghecoft hadde voor 14½ rialen van achte, welck ghelt hij van den schipper voornoemd hadde gheleent en hem de steenen soo langhe te pande ghegheven, totdat hij hem de penninghen wederom soude bestellen. Dit hoorende Cornelis Hemskerck, die doen seer cranck lach, seijde dat Arent Harmensen 12 rialen van Uijteneng had ontfanghen uijt cassa van de compangie, daer hij de steenen meede betaelt hadde. Wat hiervan was en conde men niet weeten, alsoo Sigr Harmansz en Sigr Uijteneng overleden waeren, doch ick deed mij de steenkens brenghen, die ick nevens een weinich overghebleven corael in mijn kist leijde en seijde teghens de schipper, dat ick tgheen ick ghehoord hadde bij gheschrijfte sou stellen.

Des avonts hielden wij monstering, om te sien hoe starck wij souden weesen om te waecken; wij bevonden, dat daer 30 mannen waeren, die te roer conden gaen; d'andere waeren altemael cranck an de voortspruijgende sieckte vant rood melesoen, waarvan veel (helas) het leeven endighden, en de zee tot hun sepulture creeghen.

Aldus seijlden wij in stil weeder en soo variable winden, dat daarvan niet te schrijven is, een maent (Februarius) lanck gheduijrende, d'welck ons voorwaer een droevich vaeren was, midsdien wij weijnich profiteerden en daeghelijcks mosten sien ons ghetrouwe ghesellen in grooter smerte van deeser werelt scheijden, die in hen bulten ghebonden den vischen tot een aes werden ghegheven, die ick voor haer ghetrouwe dienst (int laeden van scheepen beweesen) wel beeter had ghegunt, hadde het des Heeren wille gheweest, doch teghen Hem en vermoghen wij niet. Van deese siecte starf oock mijn cnaep Evert Dircksz, naedat hij groote pijn gheleeden hadde, en wert als d'anderen meede in zee begraven, en niet seer langhe daerna

(Februarius) de schipper Cornelis Jansz Fortuijn, want op een dach alst wat meer coelde als ordinario maecte hem het schip Vrieslandt bij ons omtrent de middach en nadat de stuijman ons schipper ghegroet **Den 9 Cornelis Jansz** hadde, seijde hij, dat Cornelis Jansz **Fortuijn overleeden.** een paer nijren gheleeden ghestorven was. Dit docht mij soo heel vreemt, dat ick daerin verschricte, hoewel ick wel verstaen hadde, dat hij cranckelijck hadde gheweest, maer hij was (soo sij ons laest te kennen hadden ghegheven) schier weder gheneesen. Ick deed Wouter Wilkens mette stuijman aen ons boord comen, hem vraeghende waerom dat se sulcke dootlijke cranckheijt niet te kennen hadden ghegheven. Sij seijden, dat se soo groote swackheijt an hem niet vermerct en hadden, dewijl hij daechs te voeren noch met haer hadde ghegheten soo smaekelijck als imant van hen allen, soodat sij niet en dochten, dat hem de doot soo haest overvallen sou hebben. Alsoo bij dit verhael waeren **Govert Jansz** en **Cornelis Hemskerck**, versocht **Wouter Wilckens** Wouter Wilkens mij alleen te spreken; 't versoeck was, dat hij be-
versoeckt schipper gheerde schipper te weesen in plaetse
te weesen. van den overleeden, alsoo hem beloofd was van de heere scheepen Hasselaer, Sigr Fortuijn, Sigr van Bronckhorst ¹⁾ en meer anderen, die hij noemde, dat, oft imant van de schipperen quam te sterven, dat hij alsdan in de plaetse soude sijn. Ick seijde, dat de heeren bewinthebberen daer teghens mij niet van vermaent hadden; oock dat mij sulck versoeck vreemt docht, alsoo 't selfde een vermindering van sijn autoriteijt sou weesen, van coopman schipper te worden,

1) Pieter Dircksz. Hasselaer, een der oprichters van de Compagnie van Verre; Simon Jansz. Fortuijn en Vincent van Bronckhorst waren onder de oprichters der Nieuwe Compagnie.

(Februarius) en vermids de coopliden in de vloot soo lichtelijken niet te becomen waeren, docht mij sulcx ongheraeden. Men mocht hem dan (seijde hij) coopman en schipper ghelijck maecken; ick sejde dat hij rust houden soude en dat ick mij soude beraeden en hem daerna laeten weeten, wie tot schipper gheordonneert sou sijn; hij nam daerna oorlof en vertrock.

Des ander daegs quaemen wij bij malcander en ordonneerden bij provisie Jacob Pietersen, stierman van het schip Vrieslant, tot schipper. Dat wij hem niet voort als schipper en qualificeerden was, om oorsaecke dat Sijmon Hoen en ons stierman Cornelis Ceulen an de quaede siecte meede cranck laeghen, soodat wij (oft imant van deese had comen sterven) voor nieuwe veranderinghe vreesden.

Den 11 starf ons

stierman.

Eenighe daeghen daerna starf ons stuijрман, nadat hij wel een maent gheduijrende groote smerten gheleden hadde; het was een schaedelijcke doet voor onse scheepen, vermids hij een stuijрман was, die hem op de Oost Indische navigatie seer wel verstondt ¹⁾. Wij ordonneerden daerna de stuijрман van de jacht op ons schip en een ander stuijрман van het schip Hollandia in sijn plaets en qualificeerden Jacob Pietersz. als schipper en Wouter Wilkens, bij faute van imant anders, sou de plaetse van stuijрман bewaeren. Wij sijn vorwaer soo qualijck versien van stierlieden op soo costlijcke scheepen, dat soo noch een ofte twee 't sij schipper oft stuijрман hadden comen te overlijden, wij souden de dinghen self bij der hand hebben moeten nemen, alsoo wij ondert volck niemant en hadden, die hem tot eenighe leeringhe was beghevende.

1) Hij had de reis van De Houtman medegemaakt als stuurman op het Duyfken.

(Februarius) Als wij nu ghecomen waeren op de hoochde van 20 gradus, vermoedende het eijlandt Polverera ¹⁾ noorden van ons, daer paijden wij 16 Den 20 creghen wij gradus noordwestering; wij creghen veranderingh van meerder coelte en een zijdoostelijke weder. wint, met beeter weder en ghesonder lucht, soodat de sterfte onder 't volck nu began te cesseeren en eenighe quaemen temet weeder tot haer ghesontheijt. In deeser voeghen seijlden wij voorspoedelijck met een west ten zijden ganck tot op de hoochte van 29 gradus. Wij ghisten alsdoen het Den 28 S. Brandan eijlandt van S. Brandan ¹⁾ noorden noorden van ons. van ons; aldaer vonden wij ons hoochste noordwestering, ende was 29 gradus. Noch (Martius) vijf ofte ses daghen behielden wij den goeden wint; daerna creghen wij weder variable winden, daer wij meede seijlden tot verbij de Capo de Buona Speranza. Hebbende dan vercreghen de hoochte van 34 gradus en een vierdepaert, ghisten Den 15 capo de wij Capo de Roman noorden van ons Roman noorden te sijn, welck is het zijdelijckste van ons. deel van het groot eijlandt Madagascar. Wij vonden alsdoen 19 gradus noordwestering en seijlden soo voort met onghestaedich weeder, d'een dach in storm d'ander in stilte, doch die stormen, die wij hadden, waeren al met oostlijke winden, soodat het schijnt dat d'oostewinden omtrent die tijdt vant jaer d'overhant hebben. Wij hadden wel dickwijls meede westewinden, dan met gheen stormen, daerom is mijn opinie dat vroeck de Capo te passeeren het minste perijckel is. Wij quamen daerna deur veel verandering van winden tot op 25 mijlen nae aen Capo d'Aguilhas; daer creghen

1) Voor de ligging zie b.v. de groote kaart in Valentijn I.

(Aprillis) wij een lieflijke zijdooste wint, die des middernachts began met schoon behaechlijk weeder, d'welck op den dach oock continueerde, soodat wij dicht bij 't land heenseijlende bequaemelijk de ghelegenheit van dien bemercken mochten. Het scheen asper, rou land, een steenich gheberchte sonder eenich gheboomte. Des avonts na het ondergaen der sonnen Den 6 Capo d'Agull- passeerden wij Capo d'Aguilhas; is has ghepasseert. an de zeeant leechachtich landt, een weijnich hoogher als de hoochste duijnen in Hollant, maer bat binnewaert ist al hooch gheberchte. Teghens de nacht wertet stillekens, soodat wij weijnich profijteerden; niettemin wij behielden den goeden wint en des anderdaegs middachs begant een weijnich te coelen, soodat wij voort Capo Falso int ghesicht creeghen, d'welck het hoochste gheberchte is, dat daeromtrent is ghelegen, want wij alle plaetsen bequaemelijk bekennen condon, vermids wij dicht bij 't land seijlden in schoon weeder, soodat ick achte dat noijt naviganten dees cust beeter hebben cunnen besichtighen als wijlieden, midsdien het daer gemeenlijk storm en tempeest is, soodat een ighelijk meer ghenegen is om die te vermijden dan te ghenaken. Als wij nu Capo Falso wat naeder ghecomen waeren, saghen wij Buona Speranza in forme van een eijlandt vooruijt noordwest van ons legghen, want tuschen deese twee capen streckt een inwijck van der zee soo verd inwaert, dat men daer naulijk bij 't allerclaerste weder land bekennen mach, hoewel datselve hooch is, soodattet schijnt, dat men tuschen de twee gheberchten in seijlende in een ander zee weeder uijt soude comen. De distancie tuschen Capo Falso en Buona Speranza is omtrent vijf mijlen; Buona Speranza leijt op de hoochte van $34\frac{1}{2}$ gradus en op den 50 graed der langte, strect in zee met een punt, die niet seer hooch en is, dan wert al op-

(Aprilis) ghaende hoogher, in somma een gheberchte soo hoog alst eijlandt van Madera, cael, sonder eenigh gheboomte. Wij saghen daer int ghenaecken een grooten roock en damp opgaen en op deselfde plaetse, als de sonne began te dalen, een seer groot vier, d'welck al in een ghestalte continueerde eenighe uijren in de nacht totdat wij 't verseijlden. D'opinion van dit vier waeren divers; sommighe meenden, het waeren de inwoonderen des lands, die hen als wilde lieden in groote menichte bij soo groote vieren hielden; andere seijden, het most een teecken sijn voor die van den lande, om te kennen te gheven, datter scheepen op de cust waeren. Eenighe hieldent voor een sulferberch, midsdien het vier seer groot was en eenpaerich lichtende; dit docht mij de reeden meest ghelijck te sijn, want dat haer de luijden bij sulcke vieren onderhouden souden op een plaetse daer men struijck noch loof vermercken mochte, scheen niet te sijn; oock dat men om ons ghesien te hebben vieren soude conde quaelijck wesen, vermids wij de roock al saghen, doen wij daer noch wel vier oft vijf mijlen af waeren, soodat niemant ons seijlen van daer conde bekennen. Wat het gheweest is, is onseker; oock weijnich aen gheleghen. Nae het Den 7 Buona Spe- onderghaen der sonnen passeerden ranza ghepasseert. wij Capo de Buona Speranza met een ghewenste wint, soodat wij die des morghens niet meer en saghen, dan wel eenich hoog gheberchte, dat wat noordlijck heen strechte. In deese passagie seijlden wij met eenpaerighe ghewenste wint tot onder het eijlandt van St. Helena, principaelijck als wij de 30 gradus hadden vercreeghen, en somwijlen in soo slechten water, oft men bij schoon weeder in de Zuiderzee gheseijlt hadde, en dat met een vaste suiidooste wint, die boven een streeck drie ofte vier niet en veranderde, soodat het doen een wellust

(Aprills) op zee scheen te wesen, dewijl wij uijt sulcken Saturnushoeck waeren ghecome als daer is bij oosten de Caep. Negentien daghen seijlden wij met deese bequaeme winden in schoon weeder naedat wij Buona Speranza gepasseert waeren; alsdoen saghen wij (op een morghenstonde aleer de son boven den horison was gheresen) het eijlandt St. Helena 26 St. Helena Helena recht voor ons legghen; wij ghearriveert. deden alles wat tot vechten dienstich was in ordre stellen, opdat wij ghereet souden weesen, oft ons eenighe van de caraken (die aldaer souden moghen gheweest hebben) het vers water hadden willen beletten, omt selfde met ghewapender handt (soot doenlijck gheweest hadde) te haelen, alsoo wij niet versien en waeren als voor een maent en dat wel sooberlijck. Wij seijlden al den dach in stil weder, soodattet avont was eer de anckers te gronde raeckten. Het vechten was voor ons onnodich, want wij en vonden daer niemant.

Des morghens deede ick mij na de oever voeren, dewijl de schipper beesich was om 't schip wat naeder de waterplaetse te corten. Opt land comende saghen wij 't gheen wij noodichst van doen hadden, d'welck was suijver vers water, in een cleen beecksken tuschen de berghen afvlieten. Niet verre van daer stondt een cleen capelleken sonder eenighe vercieringhe, alleen boven den altaer stondt een crucifix, gheplagt van eenigh onabel schilder, daervoor een St. Helena needer lach ghecnielt. Nevens deese capelle stonden eenighe vijghenboomen die rijpe vruchten droeghen; oock een boom met oranges en een ander met limas. Dit waeren die vruchtboomen, die op de plaetse stonden, hoewel daer wel sommighe jonghe boomen gheent waeren, dan stonden altesaemen sonder eenighe spruijt, gheheel uijtghedroocht en verdordt sijnde, d'welck gheen wonder en scheen, midsdien de

(Aprilis) aerde zoo drooghe ende corlich was, dat se loover noch gras voort en bracht. Ick ginck voort tuschen d'onvruchtbaere rotsighe berghen opwaerts om eenighe valaije te vinden, daer de vruchten, als oranges en limonen, soo oovervloedich soudē wesen, als ick wel ghehoort en ghelesen hadde ¹⁾, dan 't en wilde mij niet ghelucken, want als ick wel twe ofte drie uijren gheclommen hadde, tot an de plaetse daer het beecksken sijn oorsprong nam, en gheen vruchten sien noch vinden en conde, begant mij te verdieten, alsoo ick het volck die mij verselschapten soo moede vant, dat se niet langher voort en mochten, vermids de sonne tusschen de berghen seer began te branden; daerneven viel haer het climmen lastich, alsoo hen de roers (die veele mede hadden) seer beswaerden, soodat ick mij weder neederwaert maecte. Ons vangste was een jong varcken, dat wij na lang jaghen soo vermoijt hadden, dattet ten laesten deur een van ons volck met een spiet wert ghesteeken. Wij hadden wel eenighe bocken ghesien, maer soohaest sij de menschen ghewaer werden vlooden die int aldersteijlste van de rotsen, soodat niet moghelijk en was die te volghen. Teghens den avont voer ick scheepwaert. Des ander daechs ordonneerden wij, dat het derde paert vant volck te lande soude gaen om oranges te zoeken en bocken (so sij conden) te vanghen, en d'ander derde paert tot bewaring van de scheepen, en de rest om waeter te haelen, d'welck seer moijelijk viel, want men mocht mette boot niet stranden, doordien de oever steenich is, daer de zee hart is op stortende, soodat de vaeten (die men, ghevult sijnde, aen boord vloten moet) veel hebben te lijden. Deesen dach ghinck onsen schipper opt eijlandt

1) Zie Eerste Schipvaert in Begin ende Voortgang I, 102 vv.

(Aprillis) om hem wat te vermaeken en ik bleef int schip. Teghens den avont quaemen ons jaghers en fruijtsoeckers t'scheepwaert, die (so sij seijden) een groot deel vant eijlandt doorghelooopen hadden sonder eenighe vruchten ghevonden te hebben; sij brachten drie jonghe swijnen en een bock ofte twe, doch het volck vande Hollantsche Leew hadden eenighe oranges en limas ghevonden, segghende, dat daer sij die ghehaelt hadden de vrucht soo overvloedich was, dat men der ons grootste boot wel meede soude laeden, alsoo dat des morghens alle, diet hun dach was int gheberchte te ghaen, haer derwaert maecten, daer sij met veel arbeijts ten laetsten quamen, ende en vonden de vruchten niet in sulcken overvloet als men haer gheseijt hadde, dan wel ses ofte acht boomen met oranges en limas, daer sij 't gheen daeran was afplucten en onder malcander ghelijck deelden, waervan een ider omtrent een hoet vol voor sijn porcij ontfinck, daer mij de beste van werden ghegheven; waeren soo dickschilt, cleen en onsmaeckelijck, dat men se gheestimeert sou hebben het afplucken niet waerdich te sijn, ick laet staen soo verden moeilijcken wech daerom te gaen. Op deesen selfden dach deed ick mij met seven van onse cloeckste mannen op een ander plaets anvoeren om te versoecken of ick voor ons volck wat t'eeten soude cunnen crijghen. Wij clommen bij een claer waterken de berghen opwaerts, totdat wij quaemen daer dat beecksken van een hooger gheberchte quam afstorten; daer deelden wij ons in twee om malcander op het hoochste van de berghen weder te ghemoeten, daer ons vermoeden was, dat haer de wilde swijnen en bocken mosten onthouden, vermids het rondsom al boschagie was, d'welck wij oock soo bevonden, want wij en waeren soo haest niet op het hoochste ghecomen, of wij saghen een groote

(Aprills) mennichte van cabriten, die van ons gheselschap verjaecht waeren; dan soo haest die ons ghewaer werden, liepen sij snellijk int alderhoochste vant gheberchte, doch een werter van d'onsen gheschooten. Deese dach vinghen wij drie cabriten, neghen halfwassen swijnen, die wij meest al met spieten doot staeken, want sie onthielden haer in eenighe langhe ruijchte, d'welcken om de voeten was verwarrende, soodat se niet te wille loopen en conden, waerdoor se van ons beset sijnde qualijk ontcomen mochten, ten waer se uijte ruijchte raecten, alsdan en was daer gheen loopen na. Oude swijnen en vinghen wij noijt, hoewel wij die wel dickwijls naespeurden sonder ophouden, soodat het vervolch tevergeefs was. Wij vonden op dit gheberchte een plaetse daer soo oovervloedich veel patrijzen waeren, dat ons 't selfde een verwondering was; vijf werden der van ons wilschut ggeschoten. Wij saghen oock van de Indiaensche hoenderen, swart ghesprinckelt, dierghelijcke weleer uijte Soute Eijlanden in ons landt sijn ghebracht, maer daer en waerter gheen van gheschooten, doordien soo schouw waeren, dat men se niet ghenaecken conde; desghelijcks oock de patrijzen, soodat men se met grooter arbeit achter steenen, struijcken en stompen van boomen moste becruijpen. Oock alles watter te vanghen was, was voor den menschen soo schichtich, ghelijck oft daer daeghelijcks van veelen ghejaecht worde. Als den avont nu began te ghenaecken en wij van swijnen, bocken en patrijzen tamelijck versien waeren, namen wij ons wech nae de plaetse, daer wij waeren opghecomen, doch met grooten arbeijdt, midsdien wij, soo ghelaeden sijnde, niet sonder perijckel de steijle rotsighe berghen afginghen, en ten waer ons sommighe van de schuijt, die ons was comen haelen, teghemoet ghecomen hadden, eenighe souden ghe-

(Aprills) dwonghen gheweest hebben (deur vermoeijtheit van den onbequamen wech) de buijt achter te laeten; dan deur deese ontset sijnde, creghen wij (niet sonder veel swetens) de zeecant en quaemen daerna t'scheep. Des ander daechs ginck ick met dieselfde ghesellen weder int gheberchte en verdeelde mij op de vorighe manier; maer die van mij waeren ghescheijden en saghen wij dien dach niet weder, middien sij, vervolghende eenighe bocken en swijnen, soo verde van de plaetse waeren gheraeckt daer ons bijeencoomste soude sijn, dat sij daer voor avont niet soudén hebben cunnen weesen; hadden daerom die naeste wech ghenomen na de scheepen sonder eenighe vruchten ghevonden te hebben. Bij ons en werden oock gheen vruchten vercreghen, hoewel wij over veel berghen en daelen ver int land liepen; dan ons vangste was goet, want wij hadden met ons vieren ghevanghen en gheschooten tien jonghe swijnen, twee cabriten, twaelf patrijzen en twee duijven, d'welck wij onder een boom alles bijeenbrachten, en alsoo wij niet meer als vier int ghetal waeren en was ons niet moghelijk al dat venaison t'scheep te krijghen; maer dewijl beesich stonden, spreekende (vermits die son began te daelen) van wat wij met dit ghe-dierte beginnen soudén, hoorden wij tuschen de berghen gherucht van menschen, soodat ick eener derwaert stierde om die tot ons te doen comen, d'welck alsoo geschiede. Deese waeren van 't schip Vrieslandt; sij hadden oock al een dach int gheberchte rondsomme gheweest sonder eenighe vruchten ghevonden te hebben, hun vangst hadde seer weijnich te bedieden, sij holpen ons draeghen en ick maecte haer van ons wiltbraet deelachtich. 't Gheen ick hier hebbe verhaelt is mij ervaeren in de drie daeghen, die ick op 't eijlandt van St. Helena gheweest hebbe. Wij laeghen aldaer seven daeghen eer ons

(Mains) watervaeten te vollen ghevult waren; den
 Den 4 St. Helena achtsten dach werden ons anckers
 verlaeten. ghelicht en wij begaeven ons weder
 t'zeewaert ¹⁾).

Van St. Helena. Dit eijlandt van Santa Helena is
 ghelegghen op de hoochte van $16\frac{1}{4}$ gradus en op den
 44 graed der langte. Het is een rou, asper, rotsich
 land; nooch gheberchte, dat men wel 15 mijl daer-
 van sijnde ghesien can, an de zeecant rondsom seer
 onvruchtbaer; alleen dat de Portugheesen op een
 seeker plaetse, daer sij hen water haelen, eenigh
 vruchtboomen gheplant hebben, hoewel die deur
 d'onvruchtbaerheijt van de aerde qualijck wassen
 willen. Het opperste vant gheberchte is veel boschagie
 van diverse wilde boomen, soodattet hem op de
 berghen lustigher vertoont als an den oever. Daer
 is claer soet water, dat men op veel plaetsen tuschen
 die berghen siet neederdaelen. Het schijnt dat in
 verleeden tijden dit eijlandt van hemselves gheen
 ghedierte noch ghevoghelte ghehadt en heeft, dan
 dat die van de Portugheesen op sijn gheplant. Het
 ghedierte sijn bocken, swijnen, doch niet in sulcken
 overvloed als ick wel ghewaent hadde, oock magher
 en qualijck ghehouden, principalijck de swijnen,
 d'welck anders niet en is als vel en been, soodat
 het gheen lust is daarvan te eeten. Daer sijn oock
 catten, ratten en muijsen. Het ghevoghelte, dat wij
 daer ghesien hebben, sijn pauwen, Indiaensche hoen-
 deren, patrijzen en duijven. De duijven en sijnder

1) Van Neck deelt hier niet mede, dat hij op St. Helena achter-
 liet „eenen Pieter Gijsbrechtsz. hooghbootsman van 't groote
 Jacht [de Vriesland] omdat hij zijn schipper gheslagen hadde;
 hem latende een deel broodts, olij, rijs, hoecken om visch te
 vangen, met een roer ende een deel buskruyt, ende seyden hem
 soo adieu”. (Journaal in Begin ende Voortgang.)

(Malus) niet abundant; het vlees daarvan is blaaw, magher en onsmackelijck. Patrijzen sijnder in grooten getale, soo vet en welsmackende, dattet mij verwonderde, waerbij dat ghevoghelte soo conde groijen, dewijl aldaer sij haer onthouden saet noch vrucht en wast. Pauwen en Indiaensche hoenderen en werden van ons volck niet gheschoten, vermits wij die niet veel en saghen. Al het ghedierte en ghevoghelte, dat men op dit eijlandt vangt, wort met grooten arbeit vercreghen, doordien men daerom moet gaen over stejle berghen op en neder, d'welck niet sonder perijckel is, alsoo wij an eenighe van ons volck wel ghewaer werden, die int gheberchte alsoo hadden ghevallen, dat men hen nauwelijck leeven toeschreef; en als men dan al iets ghevanghen heeft, moet men dat dan noch sulcken moeilijcken wech scheepwaert draeghen, alsoo dat, soo men 't selfde om des lusts wille niet en deede, soude om des ghevangs wille niet waerdich sijn. Die vruchten sijn oranges, granaten, limas en vijghen, dan van alles seer sober en meest onvolcomen vrucht, uijtghenomen vijghen, die waerender meest en sommighe seer goet. Wij vonden daer oock seer bequamen reede, vermits de wint ghestaedich uijt den suijdoosten coelt sonder te veranderen, soodat men 't gansche eijlandt tot een beschutsel heeft, daeronder men sonder perijckel opte langhe van een musquetschoot mach ankeren. Wij laghen daer wat verder af op vierentwintich vadem; het diept seer subijtelijck, soodat men haest de gronden verliest. Rondsom het eijlandt houden veel diversche soorten van vischen, die haer taemelijcken wel laeten vanghen, dan en sijn niet van soo goeden smack als de vischen in Neederlandt. Die voor de best ghehouden wert was maquereel; daer sijn oock crabben, die tamelijck goet sijn, alsoo dat die daer lust heeft om te vischen, selden de vangst

(Mainus) ontstaen sal; dat is 't gheen ick van St. Helena soude weeten te verhaelen.

Als wij nu, soo ick gheseijt hebbe, t'zee begheven hadden, gebruijten wij weeder die voorspoedighe suijsdooste winden, die ons van Buona Speranza soo dienstich hadden gheweest, alsoo dat wij ses daeghen

Den 10 Assencion na 't vertreck van St. Helena het ghesien. eijlandt Assencion an de westzijde

van ons saghen, d'welck is meede hooch lant; dan midsdien wij daer wel twaelf mijlen af waeren en conden wij daer gheen perfectie aen vermercken. Die daer gheweest sijn, segghen dat het tenemael onvruchtbaer is. Wij namen van daer voort ons cours noordwest ten westen nae de linie aequinoctiael, de

Den 17 de linie wij daerna passeerden al met schoon gepasseert. weeder en bequame winden, die ons

bijbleeven op de hoochde van omtrent 4 gradus bij noorden de linie. Daer began hem 't weeder te ver-

Den 20 op 4 gradus anderen, de schoone heldere lucht verandering van verlooren wij en creghen ghestaedi-ghen reghen met een gheturbeerden

hemel, die hem heel cakich vertoonde. Somwijlen dreeven wij in calma, somwijlen hadden wij een weijnich coelte; doch dit en duirde niet langher als drie daghen; doen vonden wij ons op de hoochde van 6 gradus; daer creghen wij een noordelijck

Den 23 de calmas wint, waerdeur het reghenen began gepasseert. te cesseeren en het wert beeter

weeder. Alhoewel wij doen (om des scherpen wints wille) niet hogher als west-noordwest mochten seijlen, nietteghenstaende profiteerden wij seer in de hoochte, soodat ick niet en twijfele, of daer mosten stroomen gaen, die ons om de noordt dronghen, en 't gheen mij vaster vermoeden daarvan deed hebben was, dat wij met soo westelijcken ganck weijnich vermindering van ons noordoostering creghen. Daerna

(Junius) began de wint al sachtelijk te ruijmen, soodat wij noordoost an seijlden tot op de hoochde van de Hispherische eijlanden. Aldaer creghen wij de wint noch bequaemer, en seijlden west noordwest aen, totdat wij der Geluckigher Eijden 9 waeren wij landen hoochte vercreghen hadden; op de hoochte van 27 gradus. weijen, daerom wij noorden aen seijlden.

Het cruijt saragassa began alhier te drijven, dan niet in sulcken overvloed als men daervan schrijft ¹⁾, als dat daerdoor die zee een groen velt sou ghelijck schijnen, daerom de scheepen harde winden van nooden sou weesen om daerdeur te seijlen; dan sulcx is bij ons niet bevonden. Wij saghent op de hoochde van 37 gradus, aldaer verloren wij; het began alsdoen stillekens te werden en wij creghen oock contrarij winden, totdat wij de eijlanden Corvo en Flores ghepasseert waren, welck sijn de westelijkste van de Açorische eijlanden, ghelegghen

Den 23 op de hoochde van 40 gradus. op de hoochde van 40 gradus, alwaer omtrent het compas recht zijden en noorden wijst sonder eenighe afwijkinghe der naelde. Sijnde dan bij noorden die eijlanden vornoemt creghen wij de wint. wint zijdoost, daernae zijd-zijdoost, welke hoe wij verder om de oost quaemen, hoe die meer ruijnde, soodat wij ten laesten de wint zijdwest creghen, daer wij meede wechseijlden, stellende ons cours oost-noordoost na 't Canael van der zee.

Als wij aldus voorspoedich vaerende vercreghen hadden de hoochde van $48\frac{1}{2}$ gradus, ghissende te sijn omtrent 45 mijlen van Haijssant, op een mor-

1) Eerste Schipvaert in Begin ende Voortgang I, 3.

(Julius) ghenstont, een half uijr voor 't rijsen der sonnen, in een dichten reghen, seijden wij met een
Den 6 seijden wij stive wint beijde ons masten aen
ons masten an stucken, soodat oock alles wat daraen
stucken. vast was meede in zee storte en voor
groot gheluck gherekent wert, dat se de boechspriet
niet meedenaemen. Den val hoorende ontspranck
ick uijten slaep, mij haestende om te sien wat sulcx
bedide. Als ick boven quam, conde ick niet laeten
mij te bedroeven, siende dat het schip, dat hem
met sijn breede nieuwe seijlen soo cierlijck onder sijn
want had vertoont, nu een bedorven wrack was
ghelijckende, sonder dat hem sijne precieuse specerijen
eenighe aensienlijkheijt conden gheven. Ick hadde
wel somwijlen vermaent teghens de schipper en stier-
man, dat men met sooveel seijls, als wij voerden,
lichtelijck een stenghe ofte mast overboord soude
seijlen; men antwoorde mij ghemeenlijck, dat sulcx
sonder sorghe was, en midsdien die goede voortganck
mij alsoo seer behaechde als henlieden, en heb ick
mij int veel seijl voeren noijt seer teghenghestelt.
Als nu al dit ghetuijch dus confuselijck onder mal-
cander verwart int water lach en wij gheen ander
noch beeter remedie en hadden dan die handen aent
werck te slaen om de seijlen te salveeren en het want
na vermoghen te berghen, maecten hem eenighe, die
wel swemmen conden, op de afghebrooken stucken aent
houwen, snijen en kerven (om alles van malcander
te krijghen), doch niet sonder perijckel van armen en
beenen te cneusen oft vermorselen, want de zee de
stucken van masten, marssen, stenghen met alles
watter int water lach teghens het slingherende schip
storte, soodat die op dat ghereetschap beesich waeren,
ghenoech te doen hadden om haer van seer doen te
bevrijden; doch de Heere versach het alsoo, dat hem
niemant en quetste en meest al het touwerck ghebur-

(Julius) ghen wert, vermits het op den dach stil worde, soodat wij alles wat over boord lach eert nacht was int schip creghen. Des ander daechs hing 't groot seijl al weder an de stump, en an de fockemast voechde men ons groote stengh, midsdien die corter was afghebroocken, welke daechs daerna mede ghereet was, soodat wij eert began te coelen (vermits het stil weder hadde gheweest) met beide ons schoverseijlen seijlden. Met dit onbetaemelijck ghereetschap vaerende, vonden wij ons in den daechraet bij vier Hollantsche scheepen, waervan een nae ons toe quam loepen om ons te verkennen; maer alst wat began te lichten hield hij haestich af, draghende na sijn gheselschap, die oock of se ghejaecht werden van ons afliepen, elck soo hij best mochte, sonder na den ander om te sien, hoewel soot scheen dat sij admijraelschap met malcander hadden, want een van haer de vlag op de groote steng voerde. Ick peinse dat sij voor ons vervaert sullen gheweest hebben, meenende dat ons drie scheepen vrijbuijters waeren en wij een prijs door haer ghenomen, vermits al ons scheepsghetuijch soo beschaedicht stond.

Om nu wat beeter vaert te maecken, deden wij een cabeltou in de Hollantse Leew, opdat hij ons mocht sleepen, en voeren soo met malcander voort. Den 9 wert gront Twe daghen daerna wert gront gheworpen. worpen op de hoochde van $49\frac{1}{2}$ gradus en was cleen wit sant, waardoor wij voor seeker hielden int rechte vaerwater vant Canael te weesen omtrent een 20 mijlen vant naeste land, welke gissinghe wij daerna niet goet en vonden, want nadat wij een dach stil weeder hadden ghehadt en daerna den wint uijten zijden creghen, menende te weesen int midden van de mont vant Canael, naemen wij ons cours oost-noordoost om Enghelant int ghesicht te krijghen en seijlden alsoo van de morghen tot twe uijren voor

(Julius) sonnen onderganck; doen werter landt ghesien recht vooruijt, d'welck een ider verwonderde, want men 't landt aen bagboort meende te weesen, te weeten de custe van Engelandt, en dit wert voor de Kiskas ¹⁾ ghehouden, hoewel niemants ghissinghe was, dat wij soo verd binnen waeren; dan men meende de stroomen mosten ons verleijt hebben, alsoo dat wij ons cours noordoost aen naemen, verheucht sijnde, dat wij sooveel verder waeren als wij waenden; maer dees bijtschap en dijrde niet langhe, doordien int daelen der sonnen weder lant ghesien wert, streckende oost ten noorden van ons, d'welck de Franse cust niet weesen en conde, mitsdien die oost ten suijden van ons moste hebben ghelegen. In somma wij bevonden, dat wij niet omtrent de Kiskas 11 omtrent de kassen maer wel omtrent de Sorlinges Sorlinges vervallen. waeren vervallen, en een groote ghenade des Heeren, dat wij bij dach dees clippighe rotsen int ghesicht creghen, want hadden wij in de nacht daerteghens ghecome, wij souden ons in een seer bedroefden staet ghevonden hebben, vermits het soo harden wint woeij, dat wij alleen ons schoverseijlen en die ter halver mast voerden; oock was de lucht soo vol duijstere regen, dat men seer quaet ghesicht hadde. Dan het schijnt dat de goede God, ons sorchvuldich behoeder (ghelijck hij in al ons langduijrighe reijse gheweest is) sulcx niet ghewilt en heeft, maer wel betoenen, dat alle menschelijke voorsichticheijt sonder sijn toedoen blindheijt is, ghemerckt wij ses personen op ons scheepen hadden, die onder de ervarenste stierlieden vant lant souden moghen ghestelt worden, en ghelijckwel noch ghedooft hebben en dat int schoonste van de somer. Als wij nu deese steenighe eijlandekens (niet die wij

1) De Casquettes of Kiskassen, op de hoogte van Alderney.

(Julius) gaern ghesien hadden, dan die buijten Enghelant en sijn gheleghen) benevens waeren en al de schippers en stierluijden 't selve voor de Sorles hielden, wenden wij 't weder t'zeewaert met een zuijdelijke wint, die in der nacht, soo ick gheseijt hebbe, hard began te wajen, doch na middernacht weder af te nemen, alsoo dattet op den dach heel stil wert. Omtrent de middach bestond de wint uijten noorden te coelen; ons hoochte was alsdoen $50\frac{1}{2}$ gradus. Wij naemen ons cours suijd-suijdoost, teghens de nacht oost ten suijden, des morghens vroegh oost ten noorden en oost-noordoost. Hierentuschen began de wint te ruijmen, soodat wij met een westlijke wint tuschen Enghelant en Vranckrijck heenen seijlden Den 16 waeren wij tot omtrent tuschen Calis en Doen in de hoofden. Daer cregghen wij contrarie winden, die haest weder veranderden, soodat wij ons op den 19 dach van de maent Julio omtrent het eijlant Texel vonden, daer wij in meerder ghevaer raeckten om de scheepen te verliesen als wij van al ons verde reijse oijt gheweest hadden, en dat door 't scherpen der winden, die subijtelyck vant westen ten noordwesten draijden met een harde storm en soo dichten regghen, dat men nau sien en conde; doch de Heere versach het, soodat wij de hoeck bovenraecten en quaemen (met Godes hulpe) in salvo op de reede; dan niet sonder seer groot perijckel, alsoo dat veel, die langhe bij der zee ghevaeren hadden, seijden, dat sij noijt met meerder ghevaer eenighe haeven inghecomen waeren. Voorwaer als wij wel nadencken sullen, hoe dickwijls de Heere (die een voorsichtich beleidder van al ons doent is gheweest) ons uijt diverse swaerheijt heeft gheholpen, soo behoorden wij niet op te houden Hem waere danckbaerheijt te bewijsen en niet alleen omdat Hij ons voor diverse onghelucken behoedende

(Julius) een corte reijse heeft laeten doen, maer oock omdat Hij ons soo mildelijck heeft verleent d'inghelaedene waerdighe comenschappen, een aenghenaeme vrucht voor den arbeijdt van den loofwaardighen mannen, die het bewint van soo heerlijcken werck bij der handt ghenomen, d'welck ons vaderlandt wel seer profijtelijck conde weesen, dat de ewighe goedertier God verleenen wil.

AMEN ¹⁾).

1) „De Heeren Bewinthebbers trocken terstondt van Amsterdam naar Texel, om aldaer ordre te stellen, ende de commijs Cornelis Heemskerck met [den bewindhebber] Henrick Buyck reysden naer zijn Excellentie, die sij brieven brachten met kostelijke gheschencken van den koningh van Bantam.

Den 27 Julij is den Admirael voor de stadt Amsterdam gekomen, met groot gheklanck van acht trompetters; werden van stads weghe met wijn beschoncken, ende men luyde van blijchap alle de klokken". (Begin ende Voortgang.)

BRIEVEN VAN JOOST VAN CRANEVELT
UIT GRONINGEN (JUNI—JULI 1568).

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. J. S. VAN VEEN.

Charles de Brimeu, graaf van Megen, stadhouder van Gelderland, had, op weg met eenige vendelen om Aremberg tegen graaf Lodewijk van Nassau bij te staan, op korten afstand van het slagveld van Heiligerlee de vluchtelingen ontmoet en zich met hen en met zijne troepen naar Groningen begeeven ten einde deze stad voor den koning te behouden. Door Alva werd hij op het vernemen van Aremberg's dood voorloopig belast met het bestuur over diens gewesten, terwijl de landvoogd hem tevens den raad gaf niet tegen graaf Lodewijk op te trekken noch hem slag te leveren, tenzij hij zeker was van de overwinning. Megen gaf aan dezen raad gehoor en wachtte binnen Groningen de komst van Alva af, die met een aanzienlijke macht in aantocht was.

Gedurende zijn verblijf te Groningen was de stadhouder van Gelderland geregeld in briefwisseling met zijn gewest, alwaar het destijds ook ver van rustig was. Dit gaf hem aanleiding om op 14 Juni aan het Hof van Gelderland het volgende te schrijven: „Alls wij yetzondt in dese geswinde tijt mit der krieghs-geschefften genoechsam belaedenn und neffens dienn

onss vast daegelicks van allen oirtteren schrieven ende sonst voellerley swaricheidenn ankomen, ist onse gesynnenn, dat ghij den raetzher Cranenvellt alhier bij onss affvertigen, opdat hij, biss wij hier sijn, opsicht te nemen, wes onss uuytten lande van Gelre voirgebracht werde, und onss bijredich te sijn."

Joost van Cranevelt, gesproken uit een Geldersch geslacht ¹⁾, werd bij de oprichting van het Hof van Gelderland in 1547 aangesteld tot raadsheer en momber. In 1554 werd hij ontheven van de functie van momber en deelde in 1578 het lot zijner koningsgezinde ambtgenooten.

De brieven door hem uit Groningen naar Arnhem geschreven brengen geene tot dusver onbekende bijzonderheden aan het licht, of het moest die van den brief van graaf Lodewijk aan Megen zijn, maar ontleenen hun waarde aan de omstandigheid, dat zij van een ooggetuige zijn. Zij maken deel uit van de correspondentie van het Hof van Gelderland, berustende in het rijksarchief te Arnhem.

J. S. v. V.

1568 Juni 27.

Mijn heeren und medebroeders! Voer newe tijdinghe deses ordes en hebbe ick U. W. L. niet sullen verhalen, hoe dat die graeff van Hoochstraten in der guesen leger hier voer Groeningen is commen met ontrent hondert peerden ende, als men seght, ontrent

1) Zijn vader Frans van Cranevelt (gest. 1564) was geboren te Nijmegen, werd na zijn promotie te Leuven in 1510 pensionaris van Brugge en in 1552 raadsheer in den Hoogen Raad van Mechelen.

vijffhonder voetnechten niet boven vijf oft VI dagen gheleden, ende des daeges te voeren eer ick hier binnenquamp Goensdach laestleden, was tuschen den onseren ende die guesen een dapper schermutsel ghehalden, soedatter der guesen vele gheschoten ende ghebleven waren, als hier wordt ghesacht wel ontrent eenhondert, soedat, indyen dyer tijt ons volck voirt hadde ghedruckt, die guesen verslagen souden hebben gheweest, ommer verlopen souden hebben. Want, soe naer vernomen is, van vreesse en condon die lanscnechten ore spicen in de hant niet holden. Sichtent hebben die guesen weder moet ghegrepen ende niet verde van 't leger oeck een clooster Senwerden ¹⁾ inneghenomen, daer sij sich nu meest halden moeten om den grooten regen, die dese II oft III dage heeft ghevallen, terwijl ick hier hebbe gheweest, soedat die wegen noch voer d'een noch voer d'ander partije niet ghebruyckbaer en sijn, ommers niet te peerde. ²⁾ screven die graeff van Hoochstraten ende graeff Loys aen mijn Gen. heeren stathouder eenen brieff, bij beyder heeren hant onderteykent ende ghecascheteert, bij dewelcke sij sijn G. vermaenden van de groote societeyt ende vruntschap, sij te samen ghehadt hadden, hoe sij waren versproecken die previlegien voer te staen ende nu ter contrarie bij vremde nacen worde voerghenomen, die den edelen lijff ende goet naemen, denselven van hoeren goeden seer jammerlicken spolieerden buyten forme van rechten, alle thirannie exercerende, niet aenmerckende die besworen tractaeten noch privilegien van der ordene van den landen, noch eenighe redelichey, begerende ende als vrunden sijn

1) Bedoeld wordt Selwerd.

2) Onleesbaar door vocht.

G. vermanende, dat sijne G. af solde laeten den te resisteren, die om te mainteneren die privilegien van den landen doende waren ende om dienst van sijne mit, waeruyt, als zijn G. niet aff en liet, groote jammer, violatien van meeghden, brant ende schade soude rijzen etc., dan vermaenden sijn G. die rechten van der ordene ende sijnen eedt te willen betrachten, oeck niet te willen doen noch voernemen tegens sijne conscientie, ende baden Godt almachtich hem te verleenen sijnen heylighen geest; ende stont in 't eynde des briefs, dat sij sijnre G. handen kusten, dan niet van den Espaigniol, begerende een weder bescreven antwoorde. Dan mijn heer en hadde daerop net willen antwoorden anders dan dat hij den brieff terstont den hertoghe hadde overgheschickt, 't welck sijn G. oeck op der stede ghedaen heeft. Die vijanden doen vast in Groeningerlant aen de west-sijde groote schade ende hebben meest van Senwarden aff die dorpen rontom liggende ghespolieert, meest alle die clocken te stucken gheslagen ende vervoert ende, soe ick hier verstaen hebbe, het beste quartier van Groeningherlant inne. Des verhopens is, dattet niet langhe duren en sal. Indyen sij soo stolt worden ende naer West-Vrieslant over dat diep voeren, soo en hedden sij geen wijcken, terwijlen die zee vast met orlochscheppen belacht is. Graeff Loedwick doet mandamenten uuytroepen, dat die boeren hem commen dienen op lijfsstraff ende op den brant. Die sulx versuempt hebben, verschrijft hij noch eens te commen, elck boer met vijff gl. golts ende evenwel te dienen oft straft se als voerss. Soe krijght hij een groot schat uuyten lande ende van den vetten beesten, ossen, peerden ende derghelijcke. Des graven van Oversteyns volck en was noch herwaert-over niet ghecommen. Hyermede mij aen mijn heeren dienstelicken ghebiedende, bidde ick den almoegenden

Heere sij in voerspoet te erhalten. Ghescreven uuyt
Groeningen den XXVII Junij a° 68

bij U. W. L. diner, vrunt ende medebroeder
Van Cranevelt.

Adres:

Pour le Roy servir.

Dem erentfesten, werdigen ende
hoechgeleerden heeren der Raeden
Co. Mts. in den forstendum Gelre
verordent, mijnen gunstighen heeren
ende medebroederen

tArnhem.

1568 Juni 28.

Mijn heeren!

(Het eerste gedeelte van den brief vormt het antwoord op een brief van het Hof van Gelderland aan den graaf van Megen over Geldersche aangelegenheden.)

Aengaende nieuwe tijdinghe is die waerheyt, dat vast tegenwoordelick onser ruyter ende cnecht belegert hebben een groot aantal der guesen in 't clooster Senwarden voer dese stat, ende soe ons volck te middel light, en kunnen die guesen uyt hoer leger den in den clooster ghelegen sijn niet secureren. Partijen halten vast met malcanderen schermutselen, datwelck ick van hier uyt den clooster der Predicatoren binnen Groeninghen perfectelicken sien can. Wij bidden den almoegenden Heere, dat

onsen ghen. heeren statholder victorie mach verleent worden tot erlossinghe deser schamel onderdanen, die jammerlicken van beyden deellen belastet ende beschadicht worden, soe wel is te bedencken. Ghode bevolen. Ghescreven met haeste uuyt Groeninghen den XXVIII^{en} dach Junij a^o XV^c LXVIII

bij U. W. L. goetwillighe medebroeder in raede
Joest van Cranevelt.

Aen mijn heeren die Coninklicke
Raeden, mijne gunstighe heeren ende
medebroeder

binnen Arnhem.

1568 Juli 4.

Werdighe, hoechgeleerde, eerenfeste und frome, gunstighe heeren und medebroederen!
Onse heer stadtholder met den marquis Chapin de Vitello sijn daegelickx tegens den guesen in schermutselen, die sich in 't cloester Senwaerden beschanst hebben. Wij hoopen, dat die onse sich sullen gaen legeren tusschen der vijanden leger ende 't voerss. cloester, om soe d'een partije voer ende d'ander naer te verwynnen. Die seven vendelen des graven van Oversteyn sijn eergisteeren bij den andeeren onse crichluyden commen; corts te voeren waeren oeck die vier vendelen des graven van Arenborch daerbij commen, soedat wij een schoon hoop crichsvolck bij malcanderen hebben. Die almoegende Heere wil den sijnen behoeden ende ons victorie

verleenen. Gescreven met haeste den III^{en} dach
Julij a^o XV^c LXVIII

bij die al uwer W. L. goetwillighe diner,
vrunt und medebroeder

Joest van Cranevelt.

Aen mijn heeren die Coninclicke
Raeden, mijn gunstighe heeren ende
medebroeder

binnen Arnhem.

1568 Juli 15.

Erentfeste, hoochgheleerde, ghebiedende heeren
ende medebroeders! Ick en hebbe naer die dien-
stelicke erbidonghe U. E. Liefden niet sullen ver-
halden die nieuwe tijdinghen in der ile over te
scrijven, die deses orts waeren ende ick teindel ghe-
sien hebbe, als te weten dat ick den XIII^{en} 's mid-
daeghs bij den heere van Groesbeecke ¹⁾ tho Winsem
was gaen eten, alwaer derselve met vier vendelen
van den heer van Aremborch saliger beschanst lach;
ende soe wij aen den disch saeten, quaemen niet
wijt van daer die guesen ende verthoonden niet
meer als L oft LX, die de peerden ende ossen wech-
dreven om soe die onse uuyt te locken. Sittende
om eten quamen vast die tijdinghen, dat soe luttel
luyden sulx deden. Wij deden soevele, dat wij
een stuxken weghs naerreden ende vernamen die

1) Zeger van Groesbeeck, heer van Groesbeeck, een Geldersch
edelman, Aremborg's luitenant in Friesland.

embuche. Des te beter worde die schans ende onse voerss. sterck bewaert. Voert rede ick naer Groeninghen. Den XIII^{en} 'smorgens vroeg begonnen die guesen dat voerss. Groesbeex sterck te assailleren ende te beschieten ende ons volck hadden sich soe gheweert, dat 's middaeghs aen des graven van Megens disch die tijdinghe scriftelicken quamp van den heer van Groesbeecke, dat daer die guesen X waegenen dooden ende ghewonden wechghevoert hadden ende ver trocken naer hoer leger, alsoeck naer bevonden worde, dat sij daer ontrent LXXX oft sust ghe laeten hadden. Den XV^{en}, tenselven daeghe als der hertoch to Alva binnen Groeningen te negen uren voermiddaghe innequamp, begonsten wel vroeg die guesen hoere quaede stucken naerbescreven aen te richten. Ten vijff uren staecten die guesen, die in 't clooster Senwaerden laegen, dat clooster aen brant, soedattet tot naer den middach brande, ende sij togen daeruuyt naer het principael leger met drie ghestreckte vendelen. Ende uuyt het voerss. principael leger ende oeck uuyt den voerss. clooster togen een groote mennichte van wagenen op naer der Helligerlede toe, als 't scheen, daer die heer van Arenborch was verslagen. Dat voeren der wagenen ende ghetrosch duerden tot bij den noene toe. Ende soe der hertoge binnen Groeninghen quamp, waeren alle die geestelicheyte met die van der stat om sijn Excellencie met cruycen ende met vaenen inne te halen ende hilden langhe op der merckt voer sijn F. G. logement ¹⁾, dan soe de hertoch van den

1) Hieruit blijkt, dat Bor zich vergist heeft, toen hij schreef (Boek IV f. 174 v^{so}, uitg. 1621): „De hertoge van Alva is met zijnen soon, den groot-prior van Malta, ende zijn hofghesin met een deel ruyteren van de Heerpoorte om de veste ghereden tot de Botteringepoorte toe, sonder in de stadt te comen.”

wallen vermerckten het vertreck der guesen, dede sijn Exc. alle sijn crijchsvolck voert ter stat uuyttrecken, soedat se wel sonder eten oft drincken duertrocken ende hen volghden die victualien buyten. Dat voerss clooster Senwarden worde lichtelick van den onsen inneghenomen ende die brant soeveel doene-lick ghelischt. Daer waeren inne ghebleven die oude nonnen ende die jonghe hadden die guesen veele metghenomen, als men seyde, niet tegens oren wille. Voert van IX uren aen begonsten die onse met den guesen dapper te schermutselen ende worden die schermutselen aen beyden sijden van oer principael leger alleneen ¹⁾ stercker ende stercker, soedat onse Walen aen der eender sijde ende die Spaniarden, oeck die swarte ruyter, aen der andere sijde alleneen den vijanden naerder quaemen ende nu d'een nu d'ander hen affwonnen, dewelcke die guesen verloopende alle branden. Daer worde mennighen schoet gheschooten. Doen begonste oeck midden in 't leger ende omheer den brant; oeck branden het logement van graeff Lodewick. Terwijlten worde dapper gheschoten ende wij consten van een rondeel sien, dat die vijanden uuyt hoer sterck verliepen ende dat die onse daerinne quamen. Daerontrent vergaederden sich weder die guesen ende stelden sich in een slachorden, als 't scheen, om die fortuyne te verwachten. Ende soe sij daer voordeel mochten hebben ende den avont aenquamp, en hadden die onse niet anders ghedaen dan hemluyden meer ghe-approcheert ende sijn der hertoch tho Alva ende die graeff van Megen buyten in 't velt den nacht ghebleven onder tenten, die noch naer VII^{en} uuytghevoert worden. Huyden desen morgen vernemen wij, dat die guesen desen nacht voert sich nae der Hel-

1) Alleneen eigentl. al in een d. i. gedurig, telkens.

ligerlede weder ghegeven hebben, ende naer het schijnt worden sij bij den onsen vervolght derghestalt, dat wij hopen, dat dit spel hiermet een ende sal hebben. Die almoegende Heere verleene ons sijn gottelicke gracie ende u, mijn heeren, daerenboven uwer herten begeren. Ghescreven met haeste den XV^{en} Julij a^o XV^c LXVIII

bij U. E. W. ende L. goetwillighe
vrunt ende diner

Joest van Cranevelt.

Messieurs! La nuict passée a le duc d'Alva séjourné à Slochteren et ont les nostres poursuivi les gues hier tout le jour et trove on par le chemin mainte morts et dict on, que la pluspart sont défaict les noir harnois du conte de Schauwemborch et est doubte de sa personne. Les ennemis à dix et vint, laissant chevalx et harnois, se sauvent à pidt par les toubières, mesmes ceulx de l'arrière-garde. Est doubte, si les premiers partis tiendront piet entour de Helligerlee, là où avoint envoieé force vivres. Ceulx de Dam sont tous emfois¹⁾, les bourgeois tant bien. Espérons, que Dieu nous donnera la victoire. Escript le xvi Jullet bien matin

par moy le vostre

De Cranevelt.

Daer compt die tijdinghe, dat der guesen ruyteren ontrent een twehondert sijn ghebleven, die de onse soe sterck vervolghden ende in een marasch deden wijcken met den schieten der langhe roeren. Robles hadde die alderhartste vervolcht. Van oren peerden sijn in der stat veele veyl brocht, die goetcoop ghe-

1) = enfuis.

geven worden. Ons volck is naer den guesen, soe-
dat se te Schermert ¹⁾ ende om Slochteren scharmut-
selen halden. Ende laten vast veele van den hoeren.
Die hoope is, dat sij alle belacht ende gheslagen
sullen sijn eer XXIII uren. Die almoegende Heer
wil ons daernaer peys ende vrede gheven ende laeten
behalden. Datum den XVII^{en} Julij a^o LXVIII.

U. W. L. medebroeder ende diner
Van Cranevelt.

Aen mijn heeren die Coninclicke
Raeden, mijn gunstighe heeren ende
medebroeder

binnen Arnhem.

1568 Juli 18.

Monsieur le greffier!

Par les advertences des prisonniers gueuz à XVIII,
que la pluspart ay oy parler, trouvons, que le XIIIe
du présent mois, le mesme jour que à IX ou à X
heures entra son Ex^e. en ceste ville, les ennemis
geus de bon matin et de nuict estoient sortis de leur
camp jusques à XVIII enseignes et emmenoint vers
Helligerlede tous leurs bagaiges et demorirent au
camp en leur fort que sept enseignes avecques la
chevalerie du conte Josse de Schouweborch. Le
matin assez tempre vismes sortir du cloistre Sen-
warden les trois enseignes, qui avoint esté là plus
que trois sepmaines, et venoint au camp à bannières
déployez, assez bravement boutoint le feu audict
cloistre, dont prenions certitude de leur départie, ..

1) Misschien wordt bedoeld Scharmer, een buurt van Slochteren.

comme bien aisé vismes marchez grande des chariotz. Avecques lesdict VII enseignes estoit demourez les contes Lodewick, celluy de Hoochstraten et de Shouwemborch, et comme les nostres à la venue du ducq se mectoint à escarmoucher, vismes bien, que les geuz se tenront (?) quoy derrière leur trenchys, se deffendant de leur arquebuses, car les pièchettes d'artilleries, qu'ilz avoint, estoit partis avecques les premiers, saulf deux pièces, qu'on a trové plongées en des fossez. Comme noz escarmouches se forchoint de plus en plus à deux voire trois costez de leur camp, perdoint les ennemis parfois des costez l'ung puis l'autre de leur fortz, lesquelz le délaissant brulèrent les ennemis pour empescher les nostres de la fumée tant que leur fust possible. Les nostres se nonobstant de plus en plus approchoint. Entre les six et sept heures de soir entrèrent à force de arquebusades les Walons de mons^r. de Billy et du Sr. de Hirges ès tranchis des ennemis, lesquelz à l'autre costé brusloint le pont, brusloint aussi le logement du conte Lodewick au mitan des trenchis. Si ce pont n'eust esté bruslé et abattu, ilz eussent demouré trestous, car la chevalerie Espaignole estoit la pluspart au contraire costé. Lesdict Walons estoit si dru en leur fortz et donnoint tant entre les chevaulx et leur esquadrons, que les vismes merveilleusement courir et comme il y avoit ung large fossé maricageus, demourit en sestuy la mainte brave ruytere; de ceulx là en ay veu plus que XIX; encores soubz la bouwe en avoit plus de XX aultres et autant des chevaulx. Les rutres sont là et en chemin plus oultre tous quasi défaictz; hier at on trové ung seigneur, qui à sa chemise avoit piereries et perles. Le ducq à tout son armée les at suivy et a campé à Slochteren. Les ennemis sont allés vers Emden pour là se sauver. Nous espérons, que

de cest exploit la pluspart de la guere sera failli et achevé. Sur mer devant le Delfziele a ung pirate, natiff de ceste ville, qui faict grand dommaige et peult avoir VII^c hommes archebusiers; ce nomme Jan Naples; il fauldra luy donner la trousse. Monsieur le conte a mis en son mémorial à mon pourchas parler à son Exce. pour avoir denies pour employer à nos fortifications à Arnhem. Ce seroit grant dommaige laisser ainsin for. . . . imparfaict. Comme n'avoy plus de temps et le postillon partoit, ferme cestes me recommandant. Escript à Groeninghen le XVIII Jullet XV^c LXVIII

par le tout vostre amys

Josse de Cranevelt.

A monsieur maistre

Thomas Roos,

Greffier au conseil de Geldres,

mon bon seigneur et amys

à Arnhem.

242-1-2

EEN MEMORIE OVER DEN TOESTAND DER
WEST INDISCHE COMPAGNIE
IN HET JAAR 1633.

MEDEGEDEELD DOOR

DR. M. G. DE BOER.

Was reeds bij de onderhandelingen over het Twaalfjarig Bestand gebleken, hoe moeilijk het was een zoowel voor Spanje als voor de Republiek aanneembare regeling der koloniale kwestie te vinden, na de oprichting der West-Indische Compagnie was een oplossing dezer moeilijkheid nog veel lastiger geworden. Toen dan ook in 1632 na den val van Maastricht onderhandelingen werden aangeknoopt, kon men verwachten, dat het zeer bezwaarlijk zou zijn op dit gebied tot overeenstemming te komen.

Niet dadelijk trad deze kwestie echter op den voorgrond. Daar men zich aanvankelijk voorstelde alleen met de Staten Generaal van het Zuiden, niet met den koning van Spanje, vrede te sluiten, werd te Maastricht bij 't stellen der eerste eischen niet over de koloniën gesproken ¹⁾. Ook toen de onderhandelingen in Den Haag aangevangen waren, trachtte men zich op hetzelfde standpunt te plaatsen, en toen

1) Zie mijne „Friedensunterhandlungen zwischen Spanien und den Niederlanden in den Jahren 1632 und 1633,” Groningen 1898, 47.

men de eischen onzerzijds in 21 artikelen samenvatte, werd de bepaling, dat de Compagnieën niet alleen in de tot nog toe bezette landen, maar ook in die, waar ze later toegang zouden krijgen, handel zouden mogen drijven, voorloopig weggelaten ¹⁾).

Eerst toen men na langdurige onderhandelingen de 21 artikelen door het ultimatum der 18 artikelen had vervangen, formuleerde men zijn eischen omtrent dit punt nader; terwijl men nu ook den koning in den vrede wilde betrekken, hield een der artikelen in, dat de krijg aan de overzijde van de linie zou worden voortgezet. Daar zou dus een toestand heerschen als tijdens het Twaalfjarig Bestand.

Het was duidelijk, dat, zelfs als men in andere punten tot overeenstemming zou komen, op dit gebied van den koning van Spanje geen toegeven te verwachten was; deze eischte zelfs beslist de terug-gave van het door ons veroverde Olinda, de hoofstad der provincie Pernambuco, en stelde den afstand van Breda hiervan afhankelijk.

De vraag was nu, of de vredespartij hier te lande voor dergelijke concessie te vinden zou zijn. De vroedschap van Amsterdam oordeelde (6 Juni 1633), dat men, als het sluiten van den vrede hiervan afhing, Pernambuco zou moeten afstaan; de meeste Hollandsche steden gingen echter niet met dit voorstel mee, en toen den 11 Juni de eischen van het ultimatum nogmaals gematigd en in 5 punten samengevat werden, handhaafde men de bepaling, dat de vrede slechts voor Europa gelden zou, zoodat het uitzicht op het treffen van een vergelijk geheel verloren ging.

Reeds in December 1632 hadden de Staten Generaal besloten, dat het advies der Compagnieën zou worden

1) Ibid. 67.

ingeroepen bij het regelen der moeilijkheid. Het is mij onbekend, welke stappen de Oost-Indische Compagnie heeft gedaan. In de notulen, welke onzerzijds van de vredesonderhandelingen werden gehouden ¹⁾, vindt men echter een breedvoerige memorie over de gevolgen, welke 't sluiten van den vrede voor de West-Indische Compagnie zou hebben. Zij is afkomstig van de kamer Amsterdam, welks advies door de Staten van Holland was ingeroepen, en werd den 16^{en} Juni 1633 bij de Staten Generaal ingediend.

In meer dan één opzicht scheen deze memorie mij van veel belang. Waar het archief der Oude Compagnie grootendeels verloren is gegaan, moeten we dankbaar zijn voor elke mededeeling aangaande den omvang der handelsbetrekkingen en de beteekenis der door de Compagnie bezette kusten. Van even groote beteekenis scheen mij echter de openhartige uiteenzetting van den toestand der Compagnie, vooral de bekentenis, dat voortzetting van den krijg een levensbehoefte voor haar was, daar men in den aanvang verzuimd had koloniën te stichten en den strijd tegen Spanje zich als hoofddoel had gesteld. Tevens doet het betoog uitkomen, van hoeveel beteekenis deze „kaapvaart-maatschappij” voor den strijd tegen Spanje is geweest.

Ter vergelijking voegde ik enkele passages uit een dergelijke memorie van 't jaar 1629 (gedrukt bij Aitzema: Saken van Staet II 912) in noten onder den tekst.

M. G. DE B.

1) Handeling met die van d'andere zijde 1632/33/34 (Rijks Archief den Haag) Verg. mijn „Friedensunterhandlungen” XIV en 104.

Hooge en Moogende Heeren de Staten Generael
der Vereenigde Nederlanden.

't Heeft de Ho. Mo. Heeren Staten van Hollandt ende West-Frieslandt gelieft dese dagen de Bewinthebberen van de geoctroyeerde Westindische Compagnie en namentlijk die van de Camer tot Amsteldam alhier te ontbieden ende haer te openen 't geene in dese onderhandelinge met den viant de Compagnie betreffende ofte reede is voorgevallen ofte noch apparentlijcken heeft voor te vallen ende hare meyninge daerover aff te eysschen.

Wij hadden wel gewenscht, dat het advis van alle de respective Cameren in desen Vereenichden Nederlanden 't samentlijk hierover hadden moogen gehoord ende sulcx bij Uwe Ho. Mo. ende sijn Vorstl. Gen. den Prince van Oraison overwogen, dat beyde den dienst van 't vaderlant en den welstand der Compagnie daerdoor mocht worden gevordert ende de Compagnie gemaintineert, sulcx als wij voor desen bij verscheyden deductiën en remonstrantiën ende insonderheyt in den jaere 1629, doen gelijke deliberatiën voorvielen, onderdanichlijk hebben vertoont.

Doch dewijle het Haer H. Mo. belieft heeft eenige van den onsen specialijcken daerover te beroepen, en hebben in geene gebreecke willen blijven, maer Haer H. Mo. van alles, wat in desen deele in consideratie moet comen, naer ons gering vermogen ende goede meeninge tot dienste van desen staet wel ende grondelijcken t' onderrichten.

Ende hebben Haer Ho. Mo. vooreerst te gemoet gedragen, gelijk wij U Ho. Mo. doen mits desen, de groote diensten, die bij de Compagnie van den begin desselfs aen desen staet sijn gedaen ende degeene, die noch vorder in toecomen cunnen gedaen worden.

Want hoewel wij vertrouwen, dat des viants

voorgeven en hart aenhouden om in West-Indiën bevrijt te zijn van de wapenen van dese Compagnie een claer en onwederleggelijk argument is van den dienst, die deselve Compagnie dagelijcx is doende aen desen staet, dewijl nochtans veele 't selve sooseer niet en schijnen te vatten ofte in acht te nemen, soo sal de volgende deductie dienen om degeene, die d'importantie van de Compagnie voor desen staet wel hebben gevat, meerder te verstercken, ende degeene, die daer souden mogen aen twijffelen, beter te onderichten.

Corte deductie van de proffijten, die 't gemeene landt uit de Compagnie is treckende.

1. Eerst wegen de consumptiën.

De Compagnie heeft jaerlijcx, somtijt meer, somtijt min, doch d'een jaer door d'ander over de vijftich schepen geequipeert, ge victuailleert ende uytgesonden ¹⁾,

Over de zesduysent soo soldaeten als bootsgesellen in dienst onderhouden ende de laetst voorgaende jaeren over de acht of negen duysent,

Ende tot onderhoud derselver seer groot getal van beesten gecocht ende geslacht, groote provisiën gedaan van biscuid, hard-broot, meel, boonen, erten, gort, stockvis, boter ende kaes, ende diergelijke vivres,

Mede gehouden groote quantiteyt van wijnen, brandewijn, olye, asijnen ende diergelijke natte vivres,

Item groote quantiteyt van pulver, lonten, scharp, ende andere krijchsbehoefden.

1) De memorie van 1629 geeft een honderdtal schepen op; de Compagnie had vele vaartuigen gekocht of gehuurd, die anders door de „schaersheyte van commercie” hadden moeten stilliggen.

2. Ten tweeden wegen de convoyen.

Door de Compagnie is ingebracht een excessive groote menichte van seer costelijke waeren als: cochenielle, zijde, indigo, ontallijcke veel suyckeren, huyden, gemgber en andere specerien, cottoenen, oliphants-tanden, tobacq, brasilie- ende ander hout, sout, gommen etc., waervan in 't uytvoeren naer andere landen groote convoyen bij 't lant sijn genoten ¹⁾.

3. Ten derde door vermeerdering van neeringen en verrijkinge van de gemeynte.

Door deselve Compagnie is in 't landt gebracht een overgroote somme van gout en silver, soo gemunt als ongemunt, uytgesonden een excessive meenichte van allerhande manufacturen, meest hier te lande gemaect.

Want de negotiatie op Guynea alleen vereyscht jaerlijcx aen cargasoen van allerhande manufacturen over de vijf tonnen gouts; deselve brengt weder jaerlycx in 't lant over de thien tonnen gouts.

Insgelijcx worden op andere gewesten van Africa ende America veel waeren uytgescheept ende in plaetse van dien veel andere goederen ingebracht, daer de inwoonders deser landen meede aen handel ende werck geraecken.

4. Ten vierden door de versterckinge des lants.

De Compagnie heeft tegenwoordich bij de hondert en twintich welgeboude schepen, waeronder eenige van

1) Zoo had men einde 1628 en begin 1629 4000 „cassen” indigo aangevoerd, in laatstgenoemd jaar bovendien 3000 kisten suiker, „een wonderlijk groot aantal rouwe huyden (in 1629: 36000), een so treffelijke partije cochenillie, als oyt voor deesen in dese landen is gekomen, een overgroote partye touback, dewelcke nu mede een voornemen coopmanschap is geworden, ende eyndelick een groote rijckdom aen allerhande gesteenten enz.” (Memorie 1629).

400 en 300 lasten, veele van 250, 200 en 150 lasten ende de reste van minder groote, alle met metale ende ijsere stucken ende toebehoorende amunitiën soo wel voorsien als eenige van des viants beste ende grootste schepen¹⁾. Van welcke bijnaer altoos een derde part ofte oock wel de helft in val des noots bij 't lant can gebruyckt worden.

De Compagnie onderhout ende oeffent een groot getal van matroosen, die anders soo geen wrek en soudē vinden, ende maeckt die bequaem tot verscheyden diensten, oock de hoochsten deses staets²⁾.

5. Ten vijfden de secoursen aen 't lant gedaen.

Insonderheyt, doen de viant op de Veluwe was gecommen, heeft de Compagnie ende 't lantvolck, amunitiën, vivres etc. sulcx verstreckt, dat daerdoor haer vloote naer Brasil gedestineert over de drie maenden is opgehouden, ende over de drie duysent man buyten 's lants vruchteloos hebben moeten onderhouden tot haere costen ende verhinderinge van haer desseyden, 't lant in sijnen noot met een aenzienlijke somme van contante penningen geholpen. Ende door de rijke uytdeelingē des lants casse ende der ingesetenen beurse sulcx gestijft, dat veel bequamer sijn geweest om de gemeene lasten te dragen ende prompter om deselve op te brengen.

6. Ten zesten doordien den viant soo excessiven schade hebben gedaen ende een onuytspreeckelijke diversie gecauseert.

1) In 1628 vond men op de vloot der Compagnie „409 metacle stucken, waeronder vele halve cartouwen, ende bij de 2000 gotelingen, behalven de steenstucken, die verre over de seshondert sijn.”

2) In 1629 had ze 15000 man in dienst, „waerdoor dan 't volck wonderlickē werd aengequeeckt, veel ervaeren stierluyden gemaect, ende vele so gheoeffent, dat het landt altydts kan vinden bequaeme lieden om te dienen voor hooft ende minder officieren op hare schepen.”

De Bahia veroverd, die den Coninck van Spaignien boven de geleden schade over de thien millioenen heeft gecost om weder te becommen ¹⁾. Porto Rico, de Margarita, Sancta Marta, St. Thomé, de Guiana ende andere plaetsen meer ingenomen, geplondert en gedestrueert.

Parnambuquo ingenomen ende behouden alsmede Tamarica, waerbij de Coninck van Spaigniën boven een anderhalf millioen incomsten jaerlijcx heeft verloren.

Denselven Coninck gejaecht op groote oncosten van vlooten te senden naer Brasil, daer [hij] sijn suyckeren voor desen sonder oncosten ende al slaepende plach thuys te krijgen ende sijn tollē sonder eenige expensiën te trecken.

Item door het continueel aen- ende affvaeren van onse schepen op de custe van Brasil verhindert, dat de Portugesen haer suyckeren ende andere vruchten niet hebben cunnen overbrengen, daer den Coninck int incomen van geniet drie en twintich ten hondert ende weder sooveele in 't uytvoeren naer andere landen, wesende te saemen sessenveertich ten hondert ²⁾, sonder noch de schade die [hij] in de contractatie van het Brasiliehout is lijdende. Denselven afgenomen sijn vloote van Nova Hispania en tot driemaels toe de rijke schepen van de Honduras, ende daerenboven in verscheyden quartieren van Africa en America hem afgenomen over de hondert schepen, meest wel geladen, waeronder sijn geweest eenige van sijn beste galeones Bijnae noch soo-

1) „De stadt S. Salvador weder heeft moeten veroveren, welck hem naer aller verstandigen gissing, wel hondert en vijftig tonnen goudts heeft gekost, ende daer niet bij bekomen als een ijdel nest” (Memorie 1629).

2) In 1629 werden deze tollē op ruim 30% geschat.

veele ofte meerder in de gront geschooten, verbrant ende verdestrueert.

Hem gedwongen zijn vloote van Terra Firma en Nova Hispania met meer als eens soo veel galeones ende gemonteerde schepen te gaen haelen als te vooren plach te doen

Denselven genootsaect sijne gewoone saisoenen te veranderen ende zijn vlooten op ongewoone ende ontijdige saisoenen van 't jaer over te laten commen, waerdoor verleden jaer een costelicke vloote van Nova Hispania bijnae gantsch verlooren is. Ende noch tegenwoordich, voor sooveel wij weten, zijn vloote van voorleden jaer niet en heeft inbecomen, die anders voor de winter had behooren in te wesen.

Door welcke alles zijn casse soo is uytgeput ende syn crediet verswackt, datter qualijck redres aen is, soodat daerdoor meest wert bewogen om dese landen den Treves aen te bieden.

Staende hierbij te considereren, dat dese staet aen uytheemsche princen ende staten groote subsidiën jaerlijcx heeft gedaen ende doet, daervan 't geldt uyt de lande gaet en blijft, ende nergens naer sulcken diversie mede wert verkregen, als wel by de Compagnie dese voorlede jaeren is uytgewrocht, dewelcke de subsidiën hier te lande consumeert.

Uijt welcke alles ende 't geene men noch breder, des noot sijnde, soude cunnen deduceren, Uwe Ho. Mo. lichtelijck sullen begrijpen, wat diensten de Compagnie aen desen staet heeft gedaen ende wat proffijt 't lant uyt deselve heeft getrocken, ende voornamentlijck dese provincie van Hollant ende West Friesland, doordien in dese de ses negenste parten des Compagnies capitael wert gedirigeert ende de meeste equipagiën gedaen.

Beneffens dat alle 't geene voorschreven is ende nog meer tot dienste van 't landt ende afbreucke van

de viant bij de Compagnie in toecomende can worden gedaen ende dat vrij beter ende lichter als voor desen, ten eersten doordien dat [wij] nu in Brasil besitten de importantste plaetse van dat geweste ende de beste gelegenste, die men in heel America soude connen uytkiesen, gelijk 't selve alle de werelt ende selfs den viant ten besten bekend is.

Ten anderen, omdat [wij] nu door groote onkosten ende lange ervarentheyt hebben geleert, waer des Coninck macht in America op zijn swackst is, ende hoe lichtelijk men hem ook van zijn alderbeste incomsten soude cunnen versetten. Ofte dese diensten, die de Compagnie 't lant can doen ende desen Staet tot zijn conservatie en vercleyninge van haeren erffviant ongetwijffelt heeft te verwachten, noch dienen bij desen staet aengehouden ende gefomenteert ofte wel ter contrarie soo schoonen advantagie wechgegeven, 't selve laten wij Uwe Ho. Mo. wijse deliberatiën bevoelen wesen.

Want Uwe Ho. Mo. sullen licht connen begrijpen de voordeelen, die den Coninck van Spaigniën heeft te verwachten, indien men hem de Compagnie schepen ende macht van den hals hout, ende hoe haest hij door het onverhindert inbecomen van zijn vlooten zijn vervallen finantiën ende crediet sal connen herstellen ende eerlang formidabelder wesen voor desen staet ende hare geconfedereerde als oit hiervooren is geweest, ende hoe licht hij sal connen de plaetsen, die nu voor ons open leggen, fortificeren ende de reede gefortificeerde verstercken, soodat hiernaë alle onse macht ende wetenschap om niets en sal dienen ¹⁾.

1) Ook in 1629 schreef men: „den Coninck van Hispangiën sal zijn gouden en silveren springh-ader weder liber en vrij krijgen.” Als een ander gevolg van den gevreesden vrede wees men toen op het gevaar, „dat men — als by den voorgaenden Treves — sal

Wij en connen Uwe Ho. Mo. in desen deele niet voorschrijven nochte langer dienst doen als het desen staet aengenaem is. Maer dit moeten wij ampts-halven Uwe Ho. Mo. in alle onderdanicheyt voordragen, dat de Compagnie voor sooveel haer participanten interest belanckt wel can buyten groote schade gehouden worden bij dese onderhandelinge, sulcx in geld ofte waeren voor haer bedingende, als de saecke meriteert; dat mede de participanten licht haer schade souden vergeten, als den staet daerbij maer grootelijcx proffiteerde, maer dat deselve Compagnie daerbij mettertijt soude commen te vervallen ende geen dienst meer aen desen staet soude connen doen.

Want sonder te blijven in oirloge met den Coninck van Spaigniën ende bij den staet victhoreuslijck gesubsidieert te werden en can desen staet bijnaer geen dienst van de Compagnie erlangen ofte de viant eenige notabele afbreuck werden gedaen.

Want 't sij de Compagnie bij onderhandelinge de plaetsen, die [sij] in Brasil besit, comt te behouden ofte deselve voor een somme van penningen aen den Coninck te restitueren, soo en sal 't selve voor desen staet niet te beduyden wesen.

Wij bekennen geerne, dat in den aenvang dese Compagnie wel principalijcken is aengelegt tot vermeerdering van de commercie ende schipvaert, sonder dewelcke de groote menichte van bootsvolck, waermede dese landen van God sijn begaest, niet en connen worden geemployeert ende alle ambachten in continuele actie ende voordelen onderhouden. Dat oock degeene, die in desen handel aldaer claerste

practiseren, om op het onkostelijckste te varen, ende deshalve sal men 't geschut voor 't meestendeel afleggen ende sparige ammonitie versorgen, waerdoor de kracht des landts gewackt synde, men in val des noots niet en sal hebben om aen te tasten."

meinden ingesien te hebben, van dit gevoelen zijn geweest, dat de landen van West Indien niet soo nauw bij onse vianden waren beslagen, ofte men conde onderhandelingen met verscheyden volckeren en natiën aenstellen, oock coloniën overbrengen ende plantagiën van verscheyde nutbaere gewassen vervorderen ende daer gelijke emolumenten uyt trecken, als onse vianden in den haren tot groote stijvinge van des Coninx finantiën nu veele jaeren hebben getrocken.

Ende in val van retardement of quaet succes, soo verhoopte men een gedeelte van de schade met sout te halen voor te comen, maar door de langwijlige onderhandelinge met de Heeren van het Noorder-quartier is het southalen aen Punte del Rey ¹⁾ ons bij den viant gantsch vernagelt.

Ende wat den handel belanckt, de ervarentheyt heeft ons alleenskens wijser gemaect ende geleert, dat den handel met volckeren ende natiën, die alsnoch buyten de subjectie des Coninx van Spaigniën zijn gebleven, seer mager ende gering is. Dat oock de landen, die alsnoch onbeslagen zijn, voor den meesten deel van cleene consideratie en onvruchtbaer zijn, ende die goet ende vruchtbaar worden bevonden van seer difficile culture, doordien soo met hout bewassen ende anders belemmert zijn. Insonderheyt voor onse natie, die soo heeten climaet ongewoon sijnde, selfs tot den arbeit qualick haer cunnen be-geven ende onversien zijn van slaven, alsmede ongewoon deselve te gebruycken, ende counen haer eygen insuffisantie door andere niet suppleren, gelijk wel de Spaignaerden ende Portugesen met de swarten ende

1) Op de Kaap-Verdische eilanden gelegen. Enkhuizen, Hoorn en Medemblik hadden zich hardnekkig in 't belang van hun zouthandel tegen het monopolie der Compagnie verzet.

wilden doen. Beneffens dat de populeringe van soo woeste ende ongehavende landen meer volck vereischt als dese onse landen connen vervallen, niet sooseer door gebreck van volck, daer onse provinciën van krielen, als doordien dat alle degenen, die maer eenigerwijse hier willen arbeyden, lichtelick aen de cost geraecken ende oversulex haer ontsien haer verre van huys te begeven op een onseecker uytcomste. Bij hetwelcke dan noch comt de onseeckerheyt van deselve wel te connen beschermen, ten waere met meerder onkosten als de apparente emolumenten daer weder uyt te trecken schijnen te meriteren. Doch opdat Uwe Ho. Mo. punctuelijcken hiervan mogen onderricht worden ende verstaen de gelegentheyte van de landen alsnoch bij onse vianden onbeset, soo sullen wij Uwe Ho. Mo. van d'een eynde onser limiten in West Indien tot het ander de groote ende conditie van deselver wat nader openen.

De limiten, bij Uwe Ho. Mo. ons vergunt, beginnen van 't Noorden aen Nova Francia, wiens limiten bij de Francoisen vrij verre werden uytgestreckt, ook soo dat sij ons Nieu-Nederlandt, 't welck is 't eerste lant bij de onse beslagen, hebben willen querelleren. Dit gedeelte, hoewel het volgens climaet behoort soo warm en bequaem tot culture van vruchten te wesen als Vranckrijcx uytterste paelen naer Spaigniën, soo wert 't selve bijnaer coudere bevonden als dese, jae meer noordelijcker landen; deswegen dan de lieden, derwaerts bij ons gebracht, tot noch toe maer spaerlijck middelen om te leven hebben cunnen vinden ende geen voordeel maer een achterdeel aen dese Compagnie hebben gedaen; den handel, die daer valt in pelteriën, is wel avantageux, maer en can 't een jaer door 't ander maer uytterlijck in de vijftich duysent guldens thuys brengen. Hieraen volgen naer zuyden toe Virginia bij d'Engelsche be-

slagen ende Florida bij de Spaignaerden, voor sooveel 't selve tot negotie bequaem is. De groote eylanden zijn bij de Spaignaerden beset, de kleyne periculeus om aen te comen ende haer gelegentheynt alsnoch weynich bekend ende eenige van de alderbeste alreede bij de Francoisen ende Engelsche beslagen, behalven, dat de Engelsche op alle de Caraïbische eilanden, wegen seecker octroy aen den grave van Carliel vergunt, actie pretenderen.

Voorts van 't hooft van Florida, dat tegen Cuba oversteekt, tot aen 't begin van Nova Hispania en is noch goedt lant om te beslaen, noch volck om met te handelen. Nu van Nova Hispania voorwaarts naer 't Oosten den gantschen custe van Yucutana, d'Honduras ende Terra Firma, soo de Spaignaerden dat noemen, tot voorbij de Trinidad zijn niet alleen de custen, maer oock de eylanden al met Spaignaerden beset. Alleen soo volgen hieraen de landen van Guiana, welck wy noemen de Wilde cust; dese custen ende verscheyden rivieren zijn onbeslagen ende bewoont bij vrije wilden, ende in dese landen vallen wel verscheyden goederen, die met proffijt in dese landen cunnen gebracht worden, maer wat is 't? Dese natiën syn soo barbarisch ende soo onbehoeflich, doordien sij noch lust tot cleeding hebben, noch yets anders tot onderhoud des levens van doen, dat alle den handel, die hier valt, ligt met 2 a 3 schepen jaerlijckx kan gedreven ende met gering capitael onderhouden worden. 't Selve is van de groote rivier de Amasones, dewelcke oock niet vrij en is van de besettinge van Spaignaerden, gelijk d'onse met haere schade hebben bevonden. Daeraen volcht weder een lange custe tot Brasil toe, van dewelcke 't meeste gedeelte van 't geene yemant tot handeling off culture eenichsints soude mogen verwecken, mede al bij de Portugesen beslagen. Brasil, bij deselve gants

beset, streckt hem verre tot over de Tropicus Capricorni, ende van daer voorts tot de straet Magellanus, en is niet, dat meriteert. Door de straet in de Zuytsee resteert niets onbeset dan 't weste gedeelte van Maggelanica ende een gedeelte van Chili, ende eyndelyck de geimagineerde landen van Terra Australis.

Dus sien Uwe Ho. Mo., watter in West Indiën voor de Compagnie in soo groote limiten open is om handel ofte culture aen te leggen, deswegen wij dan van den beginne van onse administratie ons te lichtelijker hebben laten bewegen om oorlogswijse ons tegen den gemeenen viant te canten, doch meest, doordien wij bevonden, dat selfs de weynich natiën — soo verre als naerbij gelegen — die den Coninck van Spaignen niet onderdaen en sijn, door geen ander middel en conden tot onderhandelingen met ons gebracht worden, als met ons te verclaren ende metterdaad te be-
toonen vianden van de Spaignaerden te weesen, doch meest doordien wij bevonden, dat de verwachte diensten tot welstant onses vaderlants en ontblootinge van onsen erffviant niet en connen volgen uyt de weinighe onderhandelinge met de wilden ofte langsame culture van onbewoonde quartieren, maer wel uyt het feytelick aentasten van des Conincx ende sijner subjecten schepen ende goederen, overrumpelen van sijne plaetsen ende bewaringe derselver tot des lants diensten, welck voorstel dan soo genadelijcken bij Godt gesegent is geweest dese laatste jaeren, dat daerdoor grooten rijkdom desen staet toegebracht ende des viants financiën in sulcke achterheyt en confusie sijn gebracht, dat daeraen geen redres en is te verwachten dan door stilstant van onse wapenen ende 't huyshouden van onse vlooten uyt die quartieren. Doch dese crijchsfeyten in stede van handel en sijn bij ons niet aengevangen door ons eygen motyff,

maer meest door aenradinge van Uwe Ho. Mo. ende goetvinden van Sijn Vorstelijcke Genade de Prince van Oraigniën, want Uwe Ho. Mo. sal wel indachtich weesen, dat wij al van de eerste beginning van de Compagnie door Uwe Ho. Mo. Commissarissen versocht sijn geweest, om niet alleen yet feytelick tegen den viant aen te stellen, maer oock ons de vloote, die weynich te vooren onder 't beleyt van den Admiraal l'Hérémite was uytgesonden, aen te trecken, die te secunderen ende de schepen, die doen bij ons waeren toegerust, naer de Zuydzee te senden, dewelcke om goede insichten ende met Uwe Ho. Mo. goetvinden naer de Bahia de Todos los Sanctos wierden gesonden.

Naer dese beginselen sijn wij voort ende voort in oirloge vervallen, ende met Uwe Ho. Mo. overstaen ende approbatie van sijn Vorstl. Gen. voorgenomen verscheiden desseins, die met verwonderinge van alle de werelt soo geluckelijken van tijt tot tijt sijn uytgevallen, ende hebben genegligeert coloniën te planten en landen te besetten, uyt welcken grooter handel had mogen volgen, als wij tegenwoordich genieten, ofte met eenige apparentie haestelick souden connen oprichten. Soodat alleen resteert de handelinghe op Guinea ende Africa, die gering is int regard van 't groot capitael van de Compagnie ende wert alreede bij andere natiën gediverteert ende bedorven ende heeft bij tijde van Treves noch meerder hasard in dien deele te verwachten, deswegen wij dan met confidentie ende seeckere wetenschap seggen, dat het maecken van Treves de ruïne moet wesen van de Compagnie en dat Uwe Ho. Mo. voor altijts sullen verliesen de geluckige ondersteuttinge van desen staet ende de groote verminderinge van de finantiën van uwen erffviant, want met de negotie, laet se vrij grooter wesen als wij se noch cunnen imagineren, en sal de viandt niet een stroo gekrenckt worden; met deselve en can het seste part

van onse schepen niet geemployeert ende bijgevolch maer een klein gedeelte van 't bootsvolck besich gehouden worden.

Wij en connen de wilden ons niet obligeren ende met deselve sonder omsien handelen, soo wij ons vrunden toonen van de Spaignaerden ende met deselve heullen; 't waer te vergeefs de Chilesen aen te locken ende de Spaensche te verschoonen; in somma daer en sal bij ons niet overich cunnen blijven als een mager schim van een welgevoet lichaem, want de Compagnie sal genootsaecht sijn een goet deel van haer grootste schepen ende veel van haer geschut tot merckelijke schade te vercoopen ende 't volck ledich off sich aff te wijsen ende haer doen allenthalven in te binden.

De participanten sullen worden gediscourageert; de actiën sullen in prijs vallen; veel sullen de haere vercoopen, gelijk eenige alreede hebben gedaen en dagelijcx doen, oock selve degeene, die tot noch toe luyster aen de Compagnie hebben gegeven.

Wij betrouwen vastelijck, dat Uwe Ho. Mo. noch Syn Vorst. Gen. dit alles niet en sullen gehengen, nochte soo groote voordeelen te vergeefs den viant overgeven, maer dat [sij] veeleer sullen nemen een loffelijke en vaste resolutie om de Compagnie in haer octroye te mainteneren, ende den oorloch haer helpen uytvoeren, ende dat Uwe Ho. Mo. haer in desen met gelijke ijver als voor desen sullen voorgaen.

Want gelyck wij noch onlanx aen Uw Ho. Mo. wydluftich hebben verтоont, de saecken staen sulcx in Brasil geschapen, dat met wat meerder machts van volck ende een ervaren hooft derwaert te seinden, gelijk wij nu voorhebben, indien ons de hant behoerlijcken wort geboden, deselve plaetse niet alleen voor desen staet sal connen worden verseeckert, maer oock tot sulcken nut gebracht, dat de oncosten selfs

sal connen vervallen, ende een overgroote neeringe ende welvaart dese landen toebrengen.

De subsidiën, die wij daertoe versocht hebben, en sijn soo groot niet, dat deselve desen staet al te beswaerlijk soudén vallen; Uwe Ho. Mo. connen 't selve best pondereren; eenige provinciën maeken daer geen swaricheyt in, doch al waer't dat se een weinich swaerder schenen te wesen als den tegenwoordigen toestant wel conde lijden, soo is't profijt daeruyt te scheppen soo groot ende de verseeckerheyte voor desen staet daerdoor te verkrijgen soo apparent, dat men sulcx niet eens behoorde aen te sien.

Men heeft wel uytheemsche princen, welcker goede successen men beyde te lieven ende te vreesen hadde, dese voorlede jaeren grooter subsidiën toegevoecht, oock deselve niet gespaert aen degeene, daer desen staet weynich voordeel voor desen bij hadde genooten, alles om diversie te maeken ende den viant allenthalven te krencken.

Met wat excuse sal men dan connen beceden de verlatinge oft cleinachtinge van een Compagnie, die met hare particuliere middelen sulcken heyl aent gemeyn heeft gewrocht, ende die hier onder Uwe Ho. Mo. vleugelen schuyt ende niet gevreesd can worden dan van derselver vianden.

Soo Uwe Ho. Mo. gelieven in te sien de deliberatiën, die gevallen sijn voor de volcomen oprichtinge van de Compagnie, het octroy, dat Uwe Ho. Mo. onversocht van selfs hare subjecten hebben gepresenteert, de dingen, die in 't vervolch van de administratie syn voorgevallen, 't is een seer disputabel point off de bewinthebberen beter soudén cunnen verantwoorden by haer participanten, dat sij derselven goederen soo liberalijcken tot den dienst van het lant hebben gespendeert, ofte de regeerders van desen

staet by de posteriteyt excuseeren, dat sij, deselve soo weynich in 't reguard van haer diensten tot noch toe geassisteert hebbende, eyndelijk ter contemplatie van den viant soude commen te verlaten.

Den oirloge te continueren ofte door den vrede te eindigen ofte oock door een Trefves voor eenige jaren op te schorten staet in de Heeren haer goetvinden; d'een of d'ander doende, moet de Compagnie nootsaeckelijk in consideratie commen; de viant selfs die brengt se daerin en schijnt niet te willen commen tot eenige conclusie, voor ende aleer dat hem de Compagnie van den hals werde gehouden ende de genomen plaetsen op seeckere conditiën gerestitueert.

Wij en vreesen niet, dat Uwe Ho. Mo. den viant hierin sullen te gemoet gaen, maer wel, dat degeene, die den Trefves meest affecteren, ons soudén mogen imputeren een hinderpael te wesen, dat men den Trefves niet wel en conne voltrecken; ende hoewel 't selve noch eenichsints te verdragen waere, soo sal daerbij commen, dat men de resolutiën van subsidiën langsaem sal vercrijgen ende 't effect traechlijcken genieten. Sulcx dat wij voor een besluit Uwe Ho. Mo. willen gebeden hebben, eerst selfs serieuslijck te overwegen, oft desen staet merckelijke ontlastinge ende proffijt heeft te verwachten bij de oirloge, door de Compagnie in de gewesten van America te continueren, off dat het beter is, dat men den coninck sooverre verobligere ende soo merckelijke avantagiën, door soo grooten oncosten vercregen, overgeve ende de Compagnie verlate.

Ende daerentusschen Uwe Ho. Mo. onderdanichlijck versocht hebben in acht te nemen het octroye, 't welck deselve ons hebben verleent, waerop de participanten niet alleen hier te lande, maer oock veel van de confedereerde sijn ingetrocken, ende

hoe d'een off d'ander voor de werelt verantwoord sal connen worden, alsmede wel te letten op de placaten onlanx wegen Uwe Ho. Mo. in Brasil vercondicht, waerop alreede de ingeboorne ende oock eenige van de Portugeesen — soo wij onderricht worden — sich hebben begost onder te stellen, die sonder merckelycke infamie ende verlies van crediet niet en connen verlaten worden.

Bidden Godt, dat Hem gelieve Uwe Ho. Mo. sulcx te inspireren, als meest sal strecken tot verbreydinge van Sijne eere ende onses vaderlants welstant.

UITGAVEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP TE UTRECHT.

KRONIJK. 1846—1875.

2 ^e jaargang. (*) f (5.—) 1.50.	17 ^e jaargang . f (5.80) 1.50.
3 ^e jaargang . - (2.70) 1.50.	18 ^e jaargang . - (6.60) 1.50.
4 ^e jaargang . - (3.70) 2.50.	19 ^e jaargang . - (7.40) 2.—.
5 ^e jaargang . - (6.—) 2.50.	20 ^e jaargang . - (7.20) 2.—.
6 ^e jaargang . - (6.—) 2.—.	21 ^e jaargang . - (7.60) 2.—.
7 ^e jaargang . - (6.40) 3.—.	22 ^e jaargang . - (7.20) 2.—.
8 ^e jaargang . - (5.80) 3.—.	23 ^e jaargang . - (9.20) 2.50.
9 ^e jaargang . - (6.80) 3.—.	24 ^e jaargang . - (9.40) 2.50.
10 ^e jaargang . - (6.80) 3.—.	25 ^e jaargang . - (10.70) 3.—.
11 ^e jaargang . - (3.20) 1.—.	26 ^e jaargang . - (8.00) 2.50.
12 ^e jaargang . - (3.60) 1.—.	27 ^e jaargang . - (8.20) 2.50.
13 ^e jaargang . - (4.80) 1.50.	28 ^e jaargang . - (6.20) 2.50.
14 ^e jaargang . - (5.10) 1.50.	29 ^e jaargang . - (8.30) 2.50.
15 ^e jaargang . - (4.60) 1.50.	30 ^e jaargang . - (10.30) 3.—.
16 ^e jaargang . - (5.40) 1.50.	31 ^e jaargang . - (8.40) 2.50.

BERIGTEN. 1846—1863.

1 ^e deel. 1 ^e stuk. f (3.40) 1.50.	4 ^e deel. 2 ^e stuk. f (2.50) 1.50.
1 ^e deel. 2 ^e stuk. - (2.20) 1.50.	5 ^e deel. 1 ^e stuk. - (3.20) 1.50.
2 ^e deel. 1 ^e stuk. - (2.20) 1.50.	5 ^e deel. 2 ^e stuk. - (2.50) 1.—.
2 ^e deel. 2 ^e stuk. - (3.80) 3.80.	6 ^e deel. 1 ^e stuk. - (2.50) 1.—.
3 ^e deel. 1 ^e stuk. - (3.—) 1.50.	6 ^e deel. 2 ^e stuk. - (2.10) 1.—.
3 ^e deel. 2 ^e stuk. - (3.—) 1.50.	7 ^e deel. 1 ^e stuk. - (5.50) 1.50.
4 ^e deel. 1 ^e stuk. - (3.—) 2.—.	7 ^e deel. 2 ^e stuk. - (6.50) 2.50.

CODEX DIPLOMATICUS.

EERSTE SERIE. (IN 4°.) 1848. 1 deel. M. 9.60 f 5.20.

TWEDE SERIE. (IN 8°.) 1852—1863.

1 ^e deel. 1 ^e afd. f (3.75) 2.50.	3 ^e deel. 2 ^e afd. f (3.40) 1.50.
1 ^e deel. 2 ^e afd. - (3.10) 2.50.	4 ^e deel. 1 ^e afd. - (3.10) 1.50.
2 ^e deel. 1 ^e afd. - (6.20) 3.50.	4 ^e deel. 2 ^e afd. - (5.20) 1.50.
2 ^e deel. 2 ^e afd. - (3.20) 2.—.	5 ^e deel . . . - (12.00) 4.—.
3 ^e deel. 1 ^e afd. - (6.50) 2.—.	6 ^e deel . . . - (1.20) 1.—.

(*) De eerste jaargang is niet in druk verschenen.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN. 1878—1898.

1 ^e deel . . . <i>f</i> (5.20)	2.50.	11 ^e deel <i>f</i>	6.60.
2 ^e deel . . . - (5.20)	2.50.	12 ^e deel -	4.10.
3 ^e deel . . . - (5.20)	2.50.	13 ^e deel -	5.—.
4 ^e deel . . . - (8.80)	4.—.	14 ^e deel -	3.80.
5 ^e deel . . . - (5.40)	3.—.	15 ^e deel -	4.90.
6 ^e deel <i>f</i>	6.—.	16 ^e deel -	4.75.
7 ^e deel -	5.—.	17 ^e deel -	4.—.
8 ^e deel -	3.60.	18 ^e deel -	5.75.
9 ^e deel -	6.10.	19 ^e deel -	5.25.
10 ^e deel -	5.80.	20 ^e deel -	3.25.

REGISTER op de Kronijk van 1846—1854. 1857. *f* (5.80) 1.50.

REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de
Kronijk, de Berigten en den Codex diplo-
maticus (1877). - (1.80) 1.50.

WERKEN.

NIEUWE SERIE.

1. Annales Egmondani *f* (1.20) 1.—.
2. Verbaal van de ambassade naar Engeland.
1685 - (1.80) 1.—.
3. Memoriën van Roger Williams - (2.10) 1.—.
4. Kronijken van Emo en Menko - (3.70) 1.50.
5. HORTENSIVS, Opkomst en ondergang van
Naarden - (4.50) 1.50.
6. Kronijk van Holland van den Clerc uten
laghen landen bi der see - (2.30) 1.—.
7. Kronijk v. Eggerik Egges Phebens. 1565-1594 - (2.40) 1.—.
8. VERWIJS, De oorlogen van Albrecht van
Beieren met de Friezen - (9.80) 2.50.
9. Verbaal van de ambassade naar Dene-
marken, enz. 1625 - (2.30) 1.—.
10. Verbaal v. d. ambassade n. Engeland. 1625 . - (1.90) 1.—.
11. Brieven van J. Wtenbogaert. I. (1584-1618) - (4.00) 1.50.
12. Brieven v. J. Wtenbogaert II 1. (1618-1621) - (2.80) 1.—.
13. Memorials of P. P. J. Quint Ondaatje. . - (4.00) 1.50.
14. Verhooren van Hugo de Groot - (4.80) 2.—.
15. Brieven v. J. Wtenbogaert. II 2. (1621-1626) - (5.50) 2.—.
16. Memoriën van Cornelis Pieterszoon Hooft. - (4.90) 2.—.
17. Brieven v. J. Wtenbogaert. III 1. (1626-1627) - (6.50) 2.—.
18. Onderzoek omtrent de Middelburgsche be-
roerten van 1566 en 1567. - (3.40) 1.50.
19. Brieven v. J. Wtenbogaert. III 2. (1628-1629) - (8.20) 2.50.

20.	Brieven v. Joh. Wtenbogaert. III 3. (1630). f	(6.10)	2.—.
21.	De rekeningen der grafelijkheid van Holland. I.	- (5.80)	2.50.
22.	Brieven v. J. Wtenbogaert. III 4. (1631-1644)	- (4.50)	1.50.
23.	Journaal van Constantijn Huygens den zoon. 1688—1696 I.	- (6.70)	6.70.
24.	De rekeningen der grafelijkheid van Holland. II.	- (7.20)	2.50.
25.	Journaal van Constantijn Huygens den zoon. 1688—1696. II.	- (7.90)	7.90.
26.	De rekeningen der grafelijkheid van Holland. III.	- (6.20)	2.50.
27.	Brieven van en aan J. D. van der Capellen van de Poll	-(10.80)	3.—.
27b.	Brieven van en aan J. D. van der Capellen van de Poll. (Aanhangsel.).	- (1.40)	1.—.
28.	BOMELIUS, Bellum Trajectinum	- (1.40)	1.—.
29.	De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland. I.	- (6.80)	3.—.
30.	De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland. II.	- (5.30)	3.—.
31.	MULLER, Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken	- (1.40)	1.—.
32.	Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1673—1678	- (3.50)	3.50.
33.	Négociations de d'Avaux à la cour de Suède. 1693—1698. I.	- (8.00)	2.50.
34.	Négociations de d'Avaux. II.	- (5.40)	2.—.
35.	Négociations de d'Avaux. III 1.	- (5.60)	2.—.
36.	Négociations de d'Avaux. III 2.	- (3.90)	1.50.
37.	Brieven van Lionello en Suriano en verslag van Trevisano aan den Senaat van Venetië. 1616—1620	- (6.10)	3.50.
38.	Brieven aan R. M. van Goens. I.	- (6.60)	3.50.
39.	Dagverhaal van Jan van Riebeeck. I. (1652-1655).	- (7.80)	7.80.
40.	Rijmkroniek van Melis Stoke. I.	- (5.00)	2.50.
41.	De geschillen over de afdanking van het krijgsvolk. 1649—1650	- (5.40)	2.50.
42.	Rijmkroniek van Melis Stoke. II.	- (4.80)	2.50.
43.	Brieven aan R. M. van Goens. II.	- (4.60)	1.50.
44.	Brieven van Jhr. Arend van Dorp. I.	- (6.60)	3.—
45.	Memorien v. Mr. D. v. Bleyswijk. 1734—1755	- (4.50)	3.—.

46.	Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1680—1682.	f (2.20)	2.20.
47.	Correspondentie van Lodewijk van Nassau -	(2.90)	2.90.
48.	Kroniek van Sicke Benninge	(2.40)	2.40.
49.	Narracio de Groninghe, de Thrente et de Covordia.	(2.10)	2.10.
50.	Brieven van Jhr. Arend van Dorp. II. . -	(7.80)	2.50.
51.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. I. (1576-1578). -		6.80.
52.	Resolutiën van de vroedschap van Utrecht betreffende de akademie. 1632—1699 . . -		2.—.
53.	De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. I.		7.30.
54.	De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. II.		8.—.
55.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. II. (1578-1579) -		6.25.
56.	Brieven aan R. M. van Goens. III . . . -		3.—.
57.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. III. (1579-1581) -		8.90.
58.	Dagverhaal v. Jan v. Riebeek II. (1656-1658) -		8.—.
59.	Dagverhaal v. Jan v. Riebeek III. (1659-1662) -		8.—.
60.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. IV. (1581-1583). -		4.50.
61.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. V. (1583-1584). -		8.50.

DERDE SERIE.

1.	FR. DUSSELDORP, Annales. 1566—1616 . -		7.50.
2.	De oudste stadsrekeningen van Dordrecht. 1284—1424.		2.40.
3.	Het oudste cartularium van het sticht Utrecht .		4.60.
4.	Brieven van Willem V aan Van Lijnden van Blitterswijk		3.50.
5.	Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort. 1668—1674		5.25.
6.	Rekeningen van de gilden van Dordrecht. 1438—1600		2.80.
7.	H. BONTEMANTEL, De regeeringe van Amsterdam. 1653—1672. I.		5.50.
8.	H. BONTEMANTEL, De regeeringe van Amsterdam. 1653—1672. II.		6.—.

9.	Rekeningen d. stad Groningen u. d. 16 ^e eeuw.	f 4.—.
10.	Briefwisseling tusschen de gebroeders van der Goes. 1659—1673. I.	- 6.—.
12.	Diarium Everardi Bronchorstii. 1591—1627.	- 2.40.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Pais-Bas. 4 vol.	- 26.—.
BULLARIUM TRAJECTENSE. 2 tom.	- 24.—.
VERSLAG van de algemeene vergadering der leden op 16 April 1895	- 0.60.
VERSLAG van de algemeene vergadering der leden op 20 April 1897	- 0.90.
BEPALINGEN over de uitgave van handschriften. .	- 0.25.
BEPALINGEN over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis .	- 0.20.
CATALOGUS der boekerij van het Historisch Genootschap. 3 ^e uitgave. (1872)	- 1.60.
1e SUPPLEMENT op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap (1882)	- 1.10.
2e SUPPLEMENT op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap (1895)	- 2.10.

UITGAVEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP TE UTRECHT ¹⁾.

- Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken, met opgave van bestaande handschriften en litteratuur. Door S. Muller Fz. 1880 *f* (1.40) 1.—.
 Volledige lijst van alle Noord-Nederlandsche kronijken en wegwijzer door de bestaande handschriften van uitgegevene en onuitgegevene kronijken.
- Annales Egmundani. 1863. *f* (1.20) 1.—.
 Oudste bron voor de geschiedenis van het graafschap Holland.
- Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitgegeven door W. G. Brill 2 deelen. 1885. *f* (9.80) 5.—.
 Belangrijk verhaal van een grafelijken klerk omtrent de geschiedenis van de laatste tijden van het Hollandsche en het optreden van het Henegouwsche huis.
- Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (gewoonlijk genaamd Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). 1867 *f* (2.30) 1.—.
 Kronijk, waarvan de tekst nauw verwant is aan de Hollandsche vertaling der belangrijke kronijk van Beka.
- HENRICUS BOMELIUS, Bellum Trajectinum. 1878.
f (1.40) 1.—.
 Verhaal van de gebeurtenissen, die aan de annexatie van het sticht Utrecht door Karel V voorafgingen.
- Kronijken van Emo en Menko. Uitgegeven door Feith en Acker Stratingh. 1866 *f* (3.70) 1.50.
 Belangrijkste bron voor de oudste geschiedenis van Friesland, vooral voor de sociale historie.
- Quedam narracio de Groninghe, de Thrento, de Covordia et de diversis aliis sub diversis episcopis Trajectensibus. Uitgegeven door C. Pijnacker Hordijk 1888.
f (2.10) 2.10.
 Belangrijk voor de geschiedenis van Groningen en Drente in de 12e en 13e eeuw. Uitgaaf volgens een handschrift, dat aan de uitgevers der Monumenta Germaniae onbekend is gebleven.

¹⁾ Deze inhoudsopgave der uitgaven van het genootschap bedoelt alleen den hoofdinhoud, niet den volledige inhoud der werken te vermelden.

- De kroniek van Sicke Benninge. 1^e en 2^e deel (kroniek van Van Lemego) Uitgegeven en met kritische aantekeningen voorzien door J. A. Feith; met eene inleiding van P. J. Blok. 1887. f (2.40) 2.40.
Verhaal van een hooggeplaatst getuige van de gebeurtenissen te Groningen in de 15e en het begin der 16e eeuw, hier voor het eerst op betrouwbare wijze uitgegeven. Ook de hier overgenomen kroniek van Lemego over de 15e eeuw is het werk van een tijdgenoot.
- Het oudste cartularium van het sticht Utrecht. Uitgegeven door S. Muller Fz. 1892. f 4.60.
Bevat alle keizeroorkonden van het sticht Utrecht en alle andere giftbrieven uit de oudste tijden van het bisdom.
- Bullarium Trajectense. Romanorum Pontificum diplomata usque ad Urbanum Papam VI in veterem episcopatum Trajectensem destinata. Edidit Gisb. Brom. 2 tomi. 1891, 92 f 24.—.
Volledige verzameling van de in het pauselijk archief aanwezige oorkonden, betrekking hebbende op het bisdom Utrecht.
- De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitgegeven door H. G. Hamaker. 3 deelen. 1875—78 f (19.20) 7.50.
- De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis. Uitgegeven door H. G. Hamaker. 2 deelen. 1879, 80 f (12.10) 6.—.
Oudst bewaarde rekeningen van de Hollandsche graven, overrijk aan bijzonderheden betreffende de geographische, administratieve en sociale toestanden van Holland in de veertiende eeuw.
- De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door S. Muller Fz. 2 deelen. 1889, 91. f 15.30.
Eenige bron voor de kennis van de administratie van het bisdom Utrecht in het begin van de veertiende eeuw.
- De oudste stadsrekeningen van Dordrecht. 1284—1424. Uitgegeven door C. M. Dozy. 1891 f 2.40.
Bevat o. a. de eenige stadsrekeningen uit de dertiende eeuw, die in Nederland bewaard zijn.
- Rekeningen van de gilden van Dordrecht. 1438—1600. Uitgegeven door J. C. Overvoorde. 1894 f 2.80.
Eenige bewaarde middeleeuwsche rekeningen van Nederlandsche gilden, van belang voor de kennis van de inrichting dezer corporaties.
- Rekeningen der stad Groningen uit de 16^e eeuw. Uitgegeven door P. J. Blok. 1896 f 4.—.
Geven een volledig overzicht van de administratie der stad Groningen in de eerste helft der zestiende eeuw.

E. VERWIJS, De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw. 1869 f (9.80) 2.50.

Bewerking van deze belangrijke episode der Nederlandsche geschiedenis, voornamelijk getrokken uit de grafelijkheidsrekeningen van Holland.

Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche beroerten van 1566 en 1567. Uitgegeven door J. Van Vloten. 1873 f (3.40) 1.50.

Zeer belangrijke bron voor de geschiedenis van de hagepreeken, den beeldenstorm en het eerste gewapende verzet tegen de Spanjaarden in Zeeland.

Correspondentie van en betreffende Lodewijk van Nassau en andere onuitgegeven documenten. Verzameld door P. J. Blok. 1887 f (2.90) 2.90.

Bevat o. a. de onuitgegeven apologie van Lodewijk, de rechterhand van zijn broeder prins Willem van Oranje, en eene correspondentie betreffende zijne onderhandelingen met het Fransche hof.

HORTENSIVS, Over de opkomst en den ondergang van Naarden. Uitgegeven door Peerlkamp en A. Perk. 1866. f (4.50) 1.50.

Dit geschrift van Lambertus Hortensius, rector der Latijnsche school te Naarden, is vooral merkwaardig om de mededeelingen over het begin van den 80-jarigen oorlog en het uitvoerig verhaal van het uitmoorden van Naarden door de Spanjaarden (1572).

Memoriën van Roger Williams. Uitgegeven door J. T. Bodel Nyenhuis. 1864 f (2.10) 1.—.

Merkwaardig voor de oorlogsgeschiedenis der jaren 1572—1574; de schrijver was ooggetuige der gebeurtenissen in de eerste jaren van den opstand tegen Spanje.

Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam. Uitgegeven door J. B. J. N. ridder De van der Schueren. 2 deelen. 1887, 88. f (14.40) 5.50.

Papieren van een handlangers van prins Willem I, belangrijk voor de intieme geschiedenis van den opstand tegen Spanje.

Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1584.) Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick. Tome I—V (1576—Juin 1584). 1889, 90 f 34.95.

Volledige bronnenuitgave betreffende de tusschenkomst van den hertog van Anjou, broeder van Hendrik III, in de zaken van den Nederlandschen opstand en de aanneming van de soevereiniteit over de Nederlandsche gewesten.

- Kronijk van Eggerik Egges Phebens. 1565—1594. Uitgegeven door H. O. Feith. 1867. . . . f (2.40) 1.—.
Groningsche kronijk van een onpartijdigen hervormingsgezinde, bron van Emmius.
- Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales. 1566—1616. Uitgegeven door R. Fruin. 1894 f 7.50.
De geschiedenis van den opstand, door een katholiek tijdgenoot geschreven.
- Diarium Everardi Bronchorstii sive Adversaria omnium quae gesta sunt in academia Leidensi, 1591—1627. Uitgegeven door J. C. Van Slee. 1898. . . . f 2.40.
Curieuse aantekeningen over het onderwijs en het leven aan de Leidsche academie.
- Brieven van Lionello en Suriano uit Den Haag aan Doge en Senaat van Venetië in 1616—1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620. 1883 f (6.10) 3.50.
Merkwaardige brieven van de bekende Venetiaansche diplomaten over de geschillen tijdens het bestand.
- Memoriën en adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft. 1871. f (4.90) 2.—.
Belangrijk voor de geschiedenis van Amsterdam in de jaren 1578—1620 en voor de houding van deze stad in de godsdienstige geschillen.
- Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechts-
geding van Hugo de Groot. Uitgegeven door R. Fruin. 1871. f (4.80) 2.—.
Belangrijk voor de kennis van den strijd tusschen de twee groote staatspartijen in het begin van de republiek, waarbij Grotius eene belangrijke rol vervulde.
- Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert. 1584—1644. Uitgegeven door H. C. Rogge. 7 deelen. 1868/74 f (37.60) 12.50.
Deze correspondentie van den bekenden Remonstrantschen hofprediker van prins Maurits is in de eerste plaats belangrijk voor de geschiedenis van de kerkelijke woelingen tijdens het bestand.
- Verbaal van de ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. 1867 . . . f (1.90) 1.—.
Bevat de onderhandeling over een verbond van onderlinge bescherming na het afspringen van het huwelijk tusschen den zoon van den Engelschen koning en eene Spaansche prinses.
- Verbaal van de ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den koning van Denemarken, den Neder-Saxischen kreits en den koning van Zweden. 1625. 1867 . . f (2.30) 1.—.
Behelst de onderhandelingen over een verbond tegen den keizer en den koning van Spanje in het begin van den Dertigjarigen oorlog.

Resolutiën, genomen bij de vroedschap van Utrecht betreffende de Illustre school en de Akademie in hare stad. Uitgegeven door J. A. Wijnne. 1e stuk. (1632—1699). 1888 f 2.—.

Merkwaardig voor de geschiedenis van het akademisch onderwijs in de zeventiende eeuw. (Zal eerlang vervolgd worden.)

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait établissement de cet estat par la paix de Munster. 4 volumes. I. 1861. II. 1864. III. 1866. IV. 1874 f 26.—.

De beste gelijktijdige geschiedenis van de Nederlanden in de tweede helft der zeventiende eeuw door een diplomatiek agent.

De geschillen over de afdanking van het krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650. Toegelicht door J. A. Wijnne. 1885. . f (5.40) 2.50.

De bekende geschillen van het jaar 1650 worden hier toegelicht uit onbekende stukken uit het Huis-archief van H. M. de Koningin.

Dagverhaal van Jan van Riebeeck, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. 1652—1662. 3 deelen. 1884—93. f 23.80.

Merkwaardig verhaal van den stichter der Kaapkolonie omtrent de geschiedenis van deze kolonie.

H. BONTEMANTEL, De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire. 1653—1672. Uitgegeven door G. W. Kernkamp. 2 deelen. 1897. f 11.50.

Gedenkschriften van een Amsterdamsch regent uit den tijd van Jan De Witt, belangrijk voor de kennis van de regeering en de regeeringsintriges van Amsterdam.

Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort. 1668—1674. Publiées par F. J. L. Krämer. 1894. f 5.25.

Brieven van P. De Groot, den zoon van Hugo De Groot, voornamelijk loopende over de Keulsche vredeshandeling in 1673.

Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1673—1678. 1881 f (3.50) 3.50.

Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1680—1682 en 1649—1650. 1888. f (2.20) 2.20.

Journaal van Constantijn Huygens den zoon. 1688—1696. 2 deelen. 1876 f (14.60) 14.60.

Journalen van den secretaris van Willem III, hoogst belangrijk voor de kennis van personen en de zedeugeschiedenis van de laatste helft der zeventiende eeuw.

Verbaal van de buitengewone ambassade naar Engeland in 1685. 1863 f (1.80) 1.—.

Gewichtig voor de kennis van de verhouding der republiek tot koning Jakob II na diens troonsbestijging en den opstand van Monmouth en zijne aanhangers.

Négociations du comte D'Avaux, ambassadeur à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698. Publiées par J. A. Wijnne. 4 volumes. 1882, 83 . f (22.90) 8.—.

Belangrijk voor de geschiedenis van de diplomatieke betrekkingen der mogendheden ten tijde van den Negenjarigen oorlog.

Memorien van Mr. Diderik Van Bleyswijk, burgemeester van Gorinchem. 1734—1755. Uitgegeven door Theod. Jorissen. 1887 f (4.50) 3.—.

Belangrijk voor de geschiedenis van de familieregeering en de regentenintriges in de steden van Holland.

Brieven van en aan Joan Derck Van der Capellen van de Poll. Uitgegeven door W. H. De Beaufort. Met ahangsel door J. A. Sillem. 2 deelen. 1879. f (12.20) 4.—.

Brieven van den bekenden adellijken patriotschen leider, hoogst belangrijk voor de geschiedenis van de jaren 1763—1784.

Brieven aan R. M. Van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. 3 deelen. 1884—90. f (14.20) 8.—.

Belangrijk voor de autobiografie van R. M. Van Goens en voor de kennis van zijne verhouding tot de stadhouderlijke partij. Bevat bovendien eene uitgebreide correspondentie met buitenlandsche geleerden.

Brieven van prins Willem V aan baron Van Lijnden van Blitterswijk. Uitgegeven onder toezicht van F. De Bas. 1893 f 3.50.

Vertrouwelijke brieven van den prins aan zijn vertegenwoordiger als eerste edele in Zeeland.

Memorials and times of Peter Philip Juriaan Quint On-
daatje. By Mrs. Davies f (4.—) 1.50.

Biographie van den bekenden Utrechtschen patriot van 1784 en volgende jaren.

KRONIJK.

EERSTE SERIE.

I^e jaargang. (Is niet in druk verschenen.)

IIe jaargang. 1846 f (5.—) 1.50.

Behelst tal van bijzonderheden over historische personen, kerke-
lijke zaken, universiteitswezen enz. — Inventaris van brieven uit
het archief der voormalige vijf kapittelen te Utrecht (1380—
1513). — Kleine historische mededeelingen enz. enz.

IIIe jaargang. 1847 f (2.70) 1.50.

Vervolg van den inventaris der brieven uit het archief der voor-
malige vijf kapittelen te Utrecht (1514, 1515). — Vele wetens-
waardigheden over archaeologie, genealogie, archiefwezen. —
Verklaring van spreekwijzen (dialecten) en spreekwoorden enz. enz.

IVe jaargang. 1848. f (3.70) 2.50.

Vershillende brieven van prins Willem I, Paulus Merula (minnebrief), Wtenbogaert e. a. — Vervolg van den inventaris der 5 kapitellen (1516, 1517). — Mededeelingen over Czaar Peter en zijne vrouw e. a. — Toestand der archieven van Nijmegen, Utrecht, Groningen, Dordrecht en andere steden enz. enz.

V^e jaargang. 1849. f (6.—) 2.50.

Inventarissen van verschillende stads-archieven. — Brieven van David van Bourgondië, Philips II, prins Willem I, Hugo De Groot, e. a. — Bijdragen tot de geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen en krijgswezen (1618) enz. enz.

TWEEDE SERIE.

VIe jaargang. 1850 f (6.—) 2.—.

Inventarissen van verschillende archieven van steden, gerechten en gasthuizen. — Brieven o. a. van Adolf en Karel van Gelder (1456—1477), Christiaan II van Denemarken (1525), Karel V (1537), Philips II (1561, 67), E. Leoninus (1581), prins Willem I (1582), Maurits van Nassau (1600) e. a. — Bijzonderheden over Utrechtsche bisschoppen, hertogen van Gelre e. a.; over den vredehandel te Utrecht (1713); over aflaatgelden, papiermerken enz. enz.

VIIe jaargang. 1851 f (6.40) 3.—.

Inventarissen van archieven. — Academie te Franeker. — Middel-eeuwsche kerkgebouwen in Friesland en Groningen. — Graftombes in Germaanschen smaak en in dien der Renaissance. — Tien brieven betreffende de Geldersche aangelegenheden in 1535—1537. — Brieven van bekende personen; genealogiën enz. enz.

VIIIe jaargang. 1852 f (6.80) 3.—.

Reproductie van den „Almanach nae den nieuwen ende ouden stijl. Opt Jaer ons Heeren M.D.XCVIII”, in 12° te Delft bij Bruyn Harmanxz. — 19 brieven van Anna van Egmond aan haren broeder Maximiliaan. — Keuken-rekening van de grafelijkheid van Holland en Zeeland. 1401. — Stukken over de Oost-Indische Compagnie. — Emigreerende families uit Antwerpen naar Middelburg. 1586 enz. enz.

IXe jaargang. 1853 f (6.80) 3.—.

Belangrijke onderschepte Portugeesche briefwisseling. 1634. — Stukken van Jan Pietersz. Coen over den handel in Indië. 1622, 1623. — Fragmenten van oude kronieken. — Journaal, gehouden te Batavia door den directeur-generaal Ph. Zwart. 1636. — Chronologische opgave der oorkonden over de 13^e en 14^e eeuw in het stads-archief te Harderwijk. — Bijdragen tot de geschiedenis van het geschtwezen (1491—1528). — Brieven; genealogische mededeelingen enz. enz.

X^e jaargang. 1854 f (6.80) 3.—.

Uiterste wil van prins Maurits. — Eenige merkwaardige von-

nissen. 1524—1645. -- Handel op Perzië en de golf van Bengalen. 1633. — Stukken over de Oost-Indische Compagnie. — 109 Brieven van Maria van Nassau. 1605—1615. — Charters in het stads-archief van Harderwijk. 1402—92 enz. enz.

DERDE SERIE.

XIe jaargang. 1855. f (3.20) 1.—.

Betrekking tusschen de Nederlanden en Genève in 1589, 1590. — Stukken over de West-Indische Compagnie. — Geslachtswapenen en rouwborden in kerken. — Stukken betreffende de krijgsgeschiedenis. — Brieven enz. van en aan Anna Maria van Schurman. — Onuitgegeven gedichten van Const. Huygens enz. enz.

XIIe jaargang. 1856. f (3.60) 1.—.

Rechtstoestand in het begin der 15e eeuw. — Rechtsgebruiken in de middeleeuwen. — Eenige merkwaardige vonnissen uit den tijd der geloofsvervolging te Amsterdam in de 16e eeuw. — Bijdrage tot de geschiedenis van den bouw van den Dom te Utrecht. — Autobiographie van den gouverneur-generaal P. A. van der Parra. — Grafsteden der oudste bewoners van Denemarken enz. enz.

XIIIe jaargang. 1857. f (4.80) 1.50.

Oorkonden betreffelijk den twist tusschen den bisschop van Utrecht en den heer van Wisch in 1490. — Inventaris van het stadsarchief te Oudewater. — Begiftigingen en bezittingen van het Carthuizer-convent bij Utrecht. — Charter van 1368, bevattende een overzicht van het bisdom Utrecht in 1278.

XIVe jaargang. 1858. f (5.10) 1.50.

Stukken betreffelijk den oorlog met Frankrijk in 1672. — Oude doopvouten (met afbeeldingen). -- Stukken betreffelijk de hervormingsberoerten te Utrecht in 1566 en 1567. — Expeditie naar Portugal in Sept. 1657 enz. enz.

XVe jaargang. 1859. f (4.60) 1.50.

Brieven van prins Willem van Oranje aan zijne vrouw Anna van Egmond. — Liefdadige stichtingen te Utrecht. — Charters uit het stads-archief te Harderwijk, 14e en 15e eeuw. — Gevangenneming van Paulus Buys, 1586 enz. enz.

VIERDE SERIE.

XVIe jaargang. 1860. f (5.40) 1.50.

Aanteekeningen betreffelijk het beleg van Haarlem. — Overlandreis van Indië naar Europa in 1757. -- Stukken voor de geschiedenis van de jaren 1588 en 1589 enz. enz.

XVIIe jaargang. 1861. f (5.80) 1.50.

Stukken voor de geschiedenis der jaren 1588 en 1589. — Verdedigingswerken van de IJssel. 1672. — Brieven van Willem

van Liere. — Onkosten der judicature van Oldenbarnevelt. —
Onkosten der Dordsche synode enz. enz.

XVIIIe jaargang. 1861. f (6.60) 1.50.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1590 en 1591 enz. enz.

XIXe jaargang. 1863. f (7.40) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis van het jaar 1592. — Wicqueforts
Mémoires. — Heinrici ab Hovel Speculum Westphaliae enz. enz.

XXe jaargang. 1864. f (7.20) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1593 en 1594. — De
benoeming van graaf Johan van Nassau tot stadhouder van Gel-
derland. — Beschrijving van een tocht naar de bovenlanden van
Banjermassing in het jaar 1790. — De bekostiging der voor-
malige fortificatiewerken der stad Utrecht enz. enz.

VIJFDE SERIE.

XXIe jaargang. 1865 f (7.60) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis van het jaar 1595. — Thysius
Leere en Order der Ned. Geref. Kerken. — Rapport fait par
Monsieur de St. Aldegonde au Conseil d'Estat de sa négociation
en France 1581. — Bijdrage tot de geschiedenis der gewevene
en andere behangseltapijten, vooral in Denemarken enz. enz.

XXIIe jaargang. 1866 f (7.20) 2.—.
Stukken betreffende de onlusten binnen Utrecht in 1610. —
Verbaal van de legatie van Leoninus, van Loozen, Valcke en
Franckena naar Engeland in 1596. — Stukken betreffende de
Remonstranten enz. enz.

XXIIIe jaargang. 1867. f (9.20) 2.50.
Concept van eene Compagnie van assurantie en van haar octrooi.
1628, 29. — Brieven van Joh. Heinsius over den in 1632 aan-
geknoopten vredehandel. — Eene bijdrage tot het leven van
Onno Zwier Van Haren. — Over den geest en de strekking
van het Amsterdamsche patriciaat enz. enz.

XXIVe jaargang. 1868 f (9.40) 2.50.
Brieven van Maarten Harpertsz. Tromp en van Witte Cornelisz
De With. — Brieven van Bilderbeck, Nederlandsch agent te
Keulen, betreffende het laatste gedeelte van den Dertigjarigen
oorlog. — Aegidius Daalmans, Indische aantekeningen enz. enz.

XXVe jaargang. 1869 f (10.70) 3.—.
Stukken betreffende den vrijen handel op Brazilië. 1637. — Ori-
gineele brieven van H. Doedens aan Ant. Van Hilten betreffende
de West-Indische Compagnie. 1641—1648. — Journaal van Joh.
Van Kerkhoven, heer van Heenvliet, hofmeester van de princees-
royaal, over de ziekte en den dood van prins Willem II en
de kwestieën omtrent de voogdij van den jonggeboren prins. —
Geheime correspondentie uit Engeland. 1659, 1660 enz. enz.

ZESDE SERIE.

XXVIe jaargang. 1870. f (8.—) 2.50.

Geschillen te Nijmegen. 1617. — Het Geusen Liedboek. — Vervolging van de Remonstranten in Land en Stad van Utrecht. 1619 enz. — Eenige aantekeningen wegens het gebeurde te Utrecht in 1786 en 1787. — Reisjournaal uit de 17e eeuw naar het Heilige Land enz. enz.

XXVIIe jaargang. 1871 f (8.20) 2.50.

Aantekeningen betreffende het gebeurde te Utrecht in 1786 en 1787. — Stukken rakende de Quadruple Alliantie. — Grondig verhaal van Amboyna. 1621. — Verhaal van eenige oorlogen in Indië. 1622 enz. enz.

XXVIIIe jaargang. 1872 f (6.20) 2.50.

Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Brieven van R. Hoogerbeets. — Doleantiën over misbruiken in de regeering van Friesland. 1627 enz. enz.

XXIXe jaargang. 1873 f (8.30) 2.50.

Stukken betreffende de geschiedenis van den oorlog in 1630 en eenige volgende jaren. — Reformatie van 's Hertogenbosch. 1630. — Classicale acta van Brazilië. 1636—1644. — Brieven van Willem Van Oldenbarnevelt aan Hugo De Groot. — Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Aanbevelingen voor scheepskapitein enz., ingekomen bij Johan De Witt. 1653—1672 enz. enz.

XXXe jaargang. 1874. f (10.30) 3.—.

Staat van ontvangsten en uitgaven der geestelijke goederen tot onderhoud van predikanten. 1590. — Politieke brieven uit de jaren 1784, 1785 en 1786, meerendeels van den heer Maxim. D'Yvoy. — Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Verhaal der gevangenschap van Oldenbarnevelt, beschreven door zijn knecht Jan Francken enz. enz.

XXXIe jaargang. 1875 f (8.40) 2.50.

Rapport der geheime staatscommissie nopens de toekomstige inrichting en huishouding van den staat. 1818. — Journaal van Splinter Helmich, soldaat en later hopman in dienst van den lande. 1572—1598. — De magistraatsbestelling te Utrecht onder de republiek. — De vorming van het Oversticht. — Brieven van prins Willem V. 1786—1793 enz. enz.

BERIGTEN.

Ie deel 1e stuk. 1846. f (3.40) 1.50.

Dodt van Flensburg over Valerius Andreas. — Visscher over Jan van Rode, vertaler der Somme le Roy. — Dodt van Flensburg over Adam en Paul van Vianen. — Utrechtsch handschrift der

Snorra-Edda. — Eyck van Zuilichem, Bouw- en beeldhouw-
kundige voortbrengselen in ons land.

I^e deel 2^e stuk. 1848. f (2.20) 1.50.

Nederlandsche handschriften in de Keizerlijke bibliotheek te
Petersburg. — Asch van Wijck, Schuttengilden in Nederland.

IIe deel 1^e stuk. 1849 f (2.20) 1.50.

Verblijf van Christiaan II van Denemarken in Nederland. 1521. —
Beroerten te Gent onder Karel V.

IIe deel 2e stuk. 1849 f (3.80) 3.80.

Verhooren van Oldenbarnevelt.

IIIe deel 1e stuk. 1850 f (3.—) 1.50.

Geschiedenis van het geslacht Van Mathenesse. — Catalogue de
documents manuscrits relatifs à l'histoire de la Hollande dans
les bibliothèques de Paris.

IIIe deel 2e stuk. 1851 f (3.—) 1.50.

Journal omtrent de vredehandeling te Utrecht.

IVe deel 1e stuk. 1851 f (3.—) 2.—.

Geschiedenis van het geslacht Nijenrode.

IVe deel 2e stuk. 1851 f (2.50) 1.50.

De Upstalboom bij Aurich. — Bescheiden over het eerste tijdvak
van de geschiedenis der hervorming in Utrecht. 1524—1566.

V^e deel 1^e stuk. 1853 f (3.20) 1.50.

Rapport van den gouverneur generaal Loten over Makassar. —
Rapport van den heer van Sommelsdijk over zijne legatie naar
Venetie in 1620.

V^e deel 2e stuk. 1856 f (2.50) 1.—.

Rapport van eene reis naar het hof van Candië. 1671. — Auto-
biografie van den gouverneur generaal Rijklof Van Goens.
1678—1681. — Memorie betreffende het eiland Ceylon door R.
Van Goens Jr. 1679

VIe deel 1e stuk. 1857 f (2.50) 1.—.

De Wicquefort, Mémoires sur la guerre de 1672.

VIe deel 2e stuk. 1857 f (2.10) 1.—.

Dagelijksche aantekeningen over het verblijf der Franschen te
Utrecht in 1672 en 1673.

VIIe deel 1e stuk. 1861 f (5.50) 1.50.

Stukken betrekkelijk de verovering van Malakka. 1641.

VIIe deel 2e stuk. 1863 f (6.50) 2.50.

Verbaal van de Nederlandsche gezanten in Engeland. 1618—1619. —
Rapport van het gebesoigneerde te Tunis en Algiers. 1622—1623.

CODEX DIPLOMATICUS.

EERSTE SERIE (IN 4°).

- I^e deel 1^e stuk. 1848 *f* (2.60) 2.60.
Oorkonden betreffende het voormalig handelsverkeer van Utrecht. —
Oudste kameraarsrekeningen van Deventer. 1337—1347.
- I^e deel 2^e stuk *f* (2.60) 2.60.
Brieven van Leibnitz en Cuperus o. a. over den Utrechtschen vrede.

TWEED E SERIE (IN 8°).

- I^e deel 1^e stuk. 1852 *f* (3.75) 2.50.
Rekening van de testamentoren van Jacoba van Beieren.
- I^e deel 2^e stuk. 1852 *f* (3.10) 2.50.
Lettres de Paul Choart, seigneur de Buzanval. 1600.
- IIe deel 1^e stuk. 1853 *f* (6.20) 3.50.
Oudste burgemeestersrekening van Middelburg. 1364. — Oudste
kameraarsrekening van Utrecht. 1330. — Rekening van de brui-
loft van Jan van Touraine. 1406. — Bisschoppelijke rekening
van 1377.
- IIe deel 2^e stuk. 1853 *f* (3.20) 2.—.
Verbalen van Van Grijsperre en Van Lent, commissarissen in de
troubles van 1567 en 1568.
- IIIe deel 1e stuk. 1855 *f* (6.50) 2.—.
Oude kroniek van Brabant.
- IIIe deel 2e stuk. 1856 *f* (3.40) 1.50.
Verbaal van de gedeputeerden in Engeland tot vereeniging van de
Engelsche en Nederlandsche Oost-Indische Compagniën. 1618.
- IVe deel 1e stuk. 1859 *f* (3.10) 1.50.
Lettres inédites du comte de Boussu. — Oudste rekening van
Antwerpen. 1324. — Rekening van Lier. 1377.
- IVe deel 2e stuk. 1860 *f* (5.20) 1.50.
Lettres de Marnix de St. Aldegonde et de Jean Casimir, comte
Palatin. — Briefwisseling met Don Jan van Oostenrijk. 1576—
1577.
- V^e deel. 1860 *f* (12.—) 4.—.
Toe Boecop, Kronijk der bisschoppen van Utrecht.
- VIe deel. 1863 *f* (1.20) 1.—.
Kronijken van Brabant, Holland en Vlaanderen.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

- Iste deel. 1878 *f* (5.60) 2.50.
Sautijn Kluit, Utrechtsche courant. — Boele van Hensbroeck,
Gnicciardini.

- IIde deel. 1879 f (5.20) 2.50.
Rapport van Aubéry du Maurier. 1624.
- IIIde deel. 1880 f (5.20) 2.50.
Rekeningen der Baurkerk te Utrecht, 15de eeuw. — Brieven aan den hertog van Brunswijk-Wolfenbützel.
- IVde deel. 1881 f (8.80) 4.—.
Verloren van Themaat, Geschiedenis van de vicariën in de provincie Utrecht.
- Vde deel. 1882 f (5.40) 3.—.
Staatkundige berichten uit Frankrijk. 1650—1653. — Stukken over de lichting der waardgelders te Utrecht. — Relas van 't gepasseerde op Alsen. 1658.
- VIde deel. 1883 f 6.—.
Documenten voor de geschiedenis der Nederlanders in het oosten. — Steven Van der Haeghen, Avonturen. 1575—1597. — Trois arrêts du Grand conseil de Malines.
- VIIde deel. 1884 f 5.—.
De Bas, Overgaaf der Bataafsche vloot 1795. — Verslag van Fr. Micheli. 1638. — Visitatie der kerken in het Sticht Utrecht. 1593.
- VIIIste deel. 1885 f 3.60.
Dagboek over 1672. — Apologie van Lodewijk van Nassau.
- IXde deel. 1886 f 6.10.
Stukken betreffende den strijd der bisschoppen van Urecht met de stad Utrecht. — Stukken over den tegenstand der Utrechtsche katholieken tegen de Unie van Utrecht.
- Xde deel. 1887 f 5.80.
Buchelius, Observationes ecclesiasticae sub presbyteratu meo. — Zending van Dirk Van Hille naar Spanje. — Onbekende kroniek van het klooster Windesheim.
- XIde deel. 1889 f 6.60.
De Wicquefort, Mémoires sur la guerre de 1672. — Drie Brieven der Stadt Londen an die Stadt Dordrecht. 1359. — De Bye, Gedenkschrift betreffende het bewind van Oldenbarnevelt. — Drie Utrechtsche kroniekjes vóór Beka's tijd.
- XIIde deel. 1890 f 4.10.
Politiek journaal van 1795. — Bijdragen tot de geschiedenis der Hervormde kerk te Gent. 1578—1584.
- XIIIde deel. 1891 f 5.—.
Gedenkschrift van Don Sancho de Londono. — Vervolg op het Recueil de Hopperus.
- XIVde deel. 1892 f 3.80.
Resolutien der Staten van Holland. 1577 en 1578. — Stadsrekeningen van Dordrecht. 1323—1399. — Reisjournaal van Jhr. Coenders van Helpen.

- XVde deel. 1893 f 4.90.
 Journaal van Const. Huygens' reis naar Venetië. 1620. —
 Sommaire de la forme du régime des Provinces Unies. 1647. —
 Memorie van den gouverneur Van der Graaff over de gebeurtenissen aan de Kaap de Goede Hoop. 1780—1806.
- XVIde deel. 1894 f 4.75.
 C. Block, Kroniek van het Regulierenklooster te Utrecht. —
 Buyck, Aanteekeningen over het geus worden van Amsterdam.
- XVIIde deel. 1895 f 4.—.
 L. Reael, Amsterdamsche gedenkschriften. 1542—1567. — Magistraatsverandering te Utrecht in 1618.
- XVIIIde deel. 1896 f 5.75.
 Fragment van de autobiografie van Const. Huygens. — Notulen en munimenten van het College van commercie te Amsterdam. 1663—1665. — Simon Van Leeuwen's Bedenckingen over de stadhouderlycke macht.
- XIXde deel. 1897. f 5.25.
 Mémoires de M. De B. sur la cour de Guillaume III. —
 Memorie van Byam over de overgave van Suriname. — Stukken over de Noordsche Compagnie.
- XXste deel. 1898 f 3.25.
 Kroniek van het Goudsche fraterhuis. — Notulen van de Patriotische partijdagen. 1783—1787. — Reisebericht des Mgr. Garampi in Holland, 1764.
- REGISTER op de Kronijk van 1846—1854. 1857. f 1.50.
 Minder goed bewerkt dan het latere register, doch veel uitvoeriger, daar alle voorkomende namen vermeld worden.
- REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de Kronijk, de Berigten en den Codex diplomaticus. 1877. f 1.50.
 Voortreffelijk register, bewerkt door Dr. P. A. Tiele; bevat alleen de onderwerpen, waarover de artikelen handelen.
- BEPALINGEN over de uitgave van handschriften. 1894.
 f 0.25.
- BEPALINGEN over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis. 1896.
 f 0.20.
 Deze regels, gedeeltelijk gesteld naar Duitsche voorschriften, worden in hoofdzaak gevolgd bij de uitgaven van het Historisch Genootschap.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het genootschap op 16 April 1895.
1895 f 0.60.

Bevat o. a. een uitvoerig verslag van de rede van prof. Fruin over den veldtocht van het jaar 1572.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, op 20 April 1897. 1897.
f 0.90.

Bevat ook de op deze vergadering gehoudene voordrachten der heeren De Beaufort, Hofstede de Groot en Muller.

CATALOGUS der boekerij van het Historisch Genootschap. (3^e uitgave.) 1872. Met 2 supplementen dd. 1882 en 1895. 3 deelen f 4.80.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, voor de leden **tegen de helft van den prijs** te bekomen. Men wende zich daarvoor direct tot den uitgever JOHANNES MÜLLER te AMSTERDAM.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

(GEVESTIGD TE UTRECHT).

TWEE EN TWINTIGSTE DEEL.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1901.

INHOUD.

	Bladz.
VERSLAG VAN HET BESTUUR OVER HET DIENSTJAAR 1900. . .	I
BIJLAGEN VAN HET VERSLAG:	
A. NAAMLIJST DER LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP . .	XX
B. GENOOTSCHAPPEN, WAARMEDE HET GENOOTSCHAP IN BETREKKING STAAT	XXXIII
C. OVERZICHT VAN DEN STAAT DER KAS VAN HET GENOOTSCHAP	XXXVIII
D. TOELICHTING BIJ DE VOORSTELLEN TOT VERDEELING DER HISTORISCH-STATISTISCHE SCHETSKAARTEN VAN NEDERLAND ONDER DE CONTRIBUANTEN	XXXIX
E. REDE VAN DEN HEER F. A. HOEFER OVER DE HISTORISCH-STATISTISCHE SCHETSKAARTEN . . .	XLV
F. NOTULEN DER VERGADERING VAN CONTRIBUANTEN AAN DE HISTORISCH-STATISTISCHE SCHETSKAARTEN VAN NEDERLAND	LXXV
G. NOTULEN DER VERGADERING VAN HET BESTUUR VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP EN DE LEDEN DER CENTRALE COMMISSIE VOOR DE HISTORISCH-STATIS- TISCHE SCHETSKAARTEN VAN NEDERLAND . . .	LXXXI
H. VERSLAG VAN DE VERGADERING DER LEDEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP.	LXXXVII
I. LIJST DER VAN JANUARI 1900 TOT JANUARI 1901 DOOR SCHENKING, RUILING OF AANKOOP VOOR HET GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN. . . .	XCVI
DRIE BRIEVEN VAN SAMUEL SORBIÈRE OVER DEN TOESTAND VAN HOLLAND IN 1660, medegedeeld door DR. P. J. BLOK . . .	1
HET OUDE REGISTER VAN GRAAF FLORENS, medegedeeld door MR. S. MULLER HZ. (MET BIJLAGEN EN REGISTER.)	90
SERVITIA, TIENDEN EN EXEMTIEGELDEN, OPGEBRACHT DOOR DE O. L. VROUWEN-ABDIJ TE MIDDELBURG, medegedeeld door MR. R. PRUIN	270
CORRESPONDENTIE TUSSEN PRINS MAURITS EN DEN AMSTERDAM- SCHEN BURGEMEESTER REINIER PAUW IN DE JAREN 1617— 1619, medegedeeld door DR. J. C. BREEN	388
EEN CONTRACT TOT SLAVENHANDEL VAN 1657, medegedeeld door DR. G. W. KERKAMP.	444 ✓

VERSLAG VAN HET BESTUUR

OVER HET DIENSTJAAR 1900.

Moesten wij in de laatste jaren bijna geregeld mededeelen, dat er veranderingen in ons Bestuur gekomen waren, gelukkig achten wij ons te kunnen berichten, dat dit thans niet het geval is geweest.

Ook in ons ledental kwam weinig verandering. Terwijl 21 leden ons ontvielen, hadden wij het voorrecht 26 nieuwe tot ons te zien toetreden. Onder hen waren weder 2 honoraire leden: prof. Moritz Ritter te Bonn en prof. S. Rawson Gardiner te Londen, beiden met roem bekend door hunne ook voor onze geschiedenis zoo belangrijke werken over de gebeurtenissen in Duitschland in de 2^e helft der 16^e en de 1^e helft der 17^e eeuw en over den eersten Engelschen oorlog.

Ons genootschap telt op 1 Januari 1901 30 honoraire leden en 350 gewone leden; de lijst hunner namen volgt hierachter onder Bijlage A.

Wij openen een ruilverkeer met het Rügisch-Pommersche Geschichtsverein te Greifswald, het Westpreussische Geschichtsverein te Dantzig en het genootschap Limburg te Roermond. Daarentegen werd de Cercle historique de Luxembourg van de lijst onzer correspondenten geschrapt, daar wij sedert 1895 geene werken van haar ontvangen hadden. Ook werd weder besloten, de zending van boeken aan eenige genootschappen voorloopig te staken, omdat de reçu's

sedert geruimen tijd niet door hen waren teruggezonden. De lijst der genootschappen, met wie wij thans in ruilverkeer staan, volgt hierachter onder Bijlage B.

De staat onzer kas is weder bevredigend, ook door eene buitengewone bate van *f* 330,09, die wij van de firma Martinus Nijhoff ontvingen. Gelukkig is het dreigende conflict met deze firma op zeer bevredigende wijze opgelost. Juist enkele dagen nadat ons vorige verslag verzonden was, ontvingen wij van de firma het antwoord op onze brieven, dat wij zoolang hadden tegemoet gezien. Door eene herinnering aan het buitengewoon groote aantal present-exemplaren en recensie-exemplaren, die wij vergund hadden van het *Bullarium Trajectense* te verzenden, werd reeds dadelijk een niet onbelangrijk deel onzer bezwaren weggenomen. En overigens verwees de firma naar eene suppletoire afrekening, die zij zich voorstelde met 1 Juli aan ons te doen toekomen. Die rekening bleek in allen deele nauwkeurig overeen te komen met de lijst van opmerkingen, die wij ten vorigen jare aan de firma hadden toegezonden. De som, die ons door den buitengewoon grooten verkoop van den laatsten tijd dus nog competeerde, bedroeg, zooals reeds gezegd is, niet minder dan *f* 330,09, terwijl enkele exemplaren van het *Bullarium* nog uit het buitenland terugverwacht worden, indien zij daar niet verkocht zijn. Nu deze zaak aldus tot onze tevredenheid was afgelopen, gaven wij aan de firma Nijhoff gaarne décharge van het voor ons gevoerde beheer.

De drukkosten waren in het afgelopen jaar iets hooger dan gewoonlijk. Dit verschijnsel zal zich in de eerstvolgende jaren waarschijnlijk nog eenige malen herhalen, omdat de publicatie van Fruins omvangrijke nalatenschap, waarover wij een vorig jaar berichtten, niet gevoegelijk kon wachten, totdat wij aan andere

verplichtingen, die wij reeds vroeger op ons genomen hadden, zullen voldaan hebben. Deze vermeerdering van uitgaven is echter het tegendeel van veront- rustend, daar zij voortvloeit uit overvloed van voor- treffelijk materiaal, terwijl de rente van het Fruin-fonds het surplus der uitgaven wel dekken zal. Een over- zicht van den stand onzer kas volgt hierachter onder Bijlage C.

In het afgelopen jaar zijn aan onze leden slechts twee deelen toegezonden: mej. L. Miedema's vervolg op prof. Wynne's uitgave van de *Vroedschaps-resolutiën betreffende de Utrechtsche academie*, voorzien van eene uitvoerige inleiding, waarover wij reeds vroeger ge- handeld hebben, — en het 21ste deel der *Bijdragen en mededeelingen*. Thans zijn echter verscheidene werken in voorbereiding, zoodat het volgende jaar waarschijnlijk meer werken dan gewoonlijk verzonden zullen kunnen worden.

Allereerst willen wij verslag geven over hetgeen door ons verricht is voor de uitgave van Fruins nagelaten handschriften, voor zoover die uitgave door de daarmede belaste commissie aan ons toevertrouwd is.

Zooals in ons vorig verslag medegedeeld werd, is het eerst ondernomen de publicatie der *Brieven van Nicolaas van Reigersbergh aan Hugo de Groot*. Het afschrift der te drukken brieven, door Fruin nagelaten, bleek bij nauwkeurig onderzoek slechts ongeveer de helft van den voorraad te bevatten. Doch het kostte prof. Rogge, die met de correspondentie goed bekend was, weinig moeite het ontbrekende aan te vullen; deze brieven zijn toen dadelijk overgeschreven. Nadat de tekst toen door prof. Rogge van enkele onmisbare noten voorzien was, is zij ter perse gelegd. De druk vordert langzaam maar gestadig; onderwijl worden de bijgevoegde brieven van hoofden en noten voor- zien. De inleiding en het register zullen na afloop

van den druk der brieven gereed gemaakt worden. Het geheel zal een vrij lijvig deel onzer werken vormen.

Zoodra de tekst afgedrukt is, zal (denkelijk in den aanstaanden voorzomer) Fruins bewerking der *Brieven van en aan Jan de Witt* door Dr. Kernkamp ter perse gelegd worden. Alles wat de methode van uitgave van het handschrift betreft, is in overleg met de commissie van uitgave reeds vastgesteld, zoodat men met den druk geregeld zal kunnen voortgaan. Daar deze uitgave drie of vier deelen vullen zal, zal er overvloedig tijd zijn, om onderwijl het ontbrekende laatste deel van de brieven aan De Witt bij te werken.

Prof. Bussemaker heeft reeds de hand geslagen aan de voltooiing der bloemlezing uit de *Correspondentie van D'Affry* en daarover met ons van gedachten gewisseld. Daar deze uitgaaf waarschijnlijk te lijvig zou zijn voor onze *Bijdragen en mededeelingen*, zal zij echter denkelijk (evenals Dr. Colenbranders uitgaaf der *Brieven van Thulemeyer*) nog verscheidene jaren terzijde moeten blijven liggen.

Met het oog daarop verzochten wij prof. Bussemaker, om alvast eenige stukken betreffende Cornelis de Witt, die de gebeurtenissen van het jaar 1672 toelichtten en die bij Fruins verzameling van Wittiana gevonden waren, te willen doorzien en voor de pers gereedmaken. Doch het bleek toen, dat de belangrijkste stukken reeds het licht hadden gezien, terwijl de overige geen goed geheel vormden en dus voor eene afzonderlijke uitgave niet geschikt schenen te zijn. Wellicht zal Dr. Kernkamp ze bij de uitgave van De Witt's brieven nog kunnen te pas brengen.

Gelukkiger waren wij met de *Brieven van S. Sorbière*, die interessante mededeelingen bevatten over Nederlandsche personen en toestanden in het midden

der 17e eeuw. Fruin had van het nagenoeg unieke boekje met groote kosten een afschrift verkregen, dat prof. Blok thans voor eene uitgave in onze *Bijdragen en mededeelingen* heeft willen bewerken.

Alleen het excerpt uit de notulen, door de pensionarissen Hop en Vivien vervaardigd van de door hen bijgewoonde vergaderingen der Staten van Holland, bleef toen nog over. Deze veel gebruikte en bekende notulen schenen ons eene uitgave alleszins te verdienen, en het gelukte ons, in Dr. N. Japikse een uitgever te vinden, die bevoegd is om het werk te verrichten. Niet echter Fruins excerpt zal aan die uitgave ten grondslag gelegd worden, want juist toen wij de zaak bespraken, bleek het ons, dat het handschrift van Brandts aantekeningen uit de notulen der pensionarissen, waaraan ook Fruin's excerpt ontleend was, in Den Haag te koop werd aangeboden. Dit handschrift werd eerlang door het Algemeene Rijksarchief aangekocht en kon dus zelf voor de uitgave dienen, vergeleken met en zoo noodig vermeerderd uit Bontomantels aantekeningen uit dezelfde notulen, die in het Amsterdamsche archief berusten. Van de notulen van Vivien kan zodoende een goed uittreksel verkregen worden. Voor de notulen van Hop behoeven wij ons echter met zulk een verkorten tekst niet te behelpen; want Hops handschrift zelf is verleden jaar uit de collectie Royaards van den Ham aangekocht voor het Algemeene Rijksarchief. De uitgave dezer notulen belooft dusdoende omvangrijk te worden, wellicht zelfs te omvangrijk voor onze *Bijdragen en mededeelingen*.

In het begin van het afgelopen jaar is ook prof. Krämers bewerking van het *Journal van G. J. van Hardenbroek*, vermeerderd met talrijke aantekeningen, ter perse gelegd. De druk is steeds voort-

gezet, zoodat het eerste deel zijne voltooiing nadert en prof Krämer zich zal kunnen zetten tot het schrijven der inleiding, die het leven van den auteur zal beschrijven. Ons medelid, de heer G. C. D. baron van Hardenbroek, heeft het hem toebehoorende geschilderde portret van den schrijver van het journaal welwillend tot onze beschikking gesteld, om daarvan eene reproductie te doen vervaardigen voor de uitgave, van welk aanbod wij dankbaar gebruik hebben gemaakt.

Behalve de correspondentie van Reigersbergh en het eerste deel van Hardenbroeks journaal zullen wij dit jaar nog aan onze leden toezenden het reeds vroeger besprokene notitieboek van den bekenden Gerard Geldenhauer, waaraan de uitgever, Dr. J. Prinsen J. Lz., thans op ons verzoek zal verbinden de herdruk van enkele zeldzame historische pamfletten van denzelfden auteur. Ofschoon met werk overladen, meenden wij deze uitgave, waartoe wij ons tegenover Dr. Prinsen reeds eenigszins verbonden hadden, niet langer te mogen verschuiven, — te minder omdat de inhoud ons belangrijk voorkwam.

Hetzelfde geldt van eene andere uitgave, waarmede wij ons reeds lange jaren hebben beziggehouden, die van het *Diarium* van den bekenden Arnoldus Buchelius. Dr. Van Langeraad, bij wien wij juist ten vorigen jare op eenigen spoed hadden aangedrongen, zond ons thans bericht, dat de tekst eindelijk nagenoeg persklaar was. Doch onderwijl had de opdracht der Fruin-commissie al onze berekeningen in de war gebracht, en het was ons met den besten wil niet mogelijk, het werk dit jaar te drukken, terwijl wij juist even te voren aan Dr. Prinsen beloofd hadden, dat wij zijn werk in 1901 boven het gewone getal onzer uitgaven aan de leden zouden aanbieden. Er bleef ons dus niets anders over, dan aan Dr. Van

Langeraad gelijke belofte te doen voor het jaar 1902; hij kan zich onderwijl bezighouden met het schrijven eener inleiding over Van Buchell's leven en zijne beteekenis als geleerde.

Terwijl aldus de bewerking van het hoofddeel van Buchelius' journaal voltooid werd, bleek ook de uitgave van de journalen zijner buitenlandsche reizen, die wij uit het groote journaal gelicht en aan verschillende buitenlandsche genootschappen toevertrouwd hadden, op bevredigende wijze te vorderen. Het eerste gedeelte van de Romeinsche reis is door de goede zorgen van den heer Lanciani te Rome reeds verschenen, terwijl het vervolg ter perse is. De heer Vidier te Parijs heeft reeds geruimen tijd geleden de proeven van het eerste gedeelte der Fransche reis ter correctie hierheen gezonden. En Dr. Keussen te Keulen is op dit oogenblik bezig, om het journaal der Duitsche reizen voor de pers te bewerken. Zoo zullen dus eerlang onze langdurige bemoeiingen bekroond worden door het in het licht verschijnen van het geheele journaal van Buchelius. Maar de uitgaaf zal niet geschieden volgens een uniform plan, want alleen de Romeinsche reis zal verschijnen in haar oorspronkelijken vorm. De heer Vidier heeft de voorkeur gegeven aan de publicatie eener Fransche vertaling; terwijl Dr. Keussen alleen een excerpt zal uitgeven, omdat ongelukkig enkele jaren na Buchell de bekende Gelenius eene nog uitvoeriger beschrijving van Keulen en zijne oude monumenten heeft opgesteld, die (naar men weet) bewaard gebleven is. Ook eene andere illusie hebben wij moeten prijsgeven. Wij hadden gehoopt, aan onze leden bij de uitgave van Buchelius' journaal tegelijk overdrukken van zijne drie reisjournalen te kunnen aanbieden, die wij ons vleiden voor betrekkelijk weinig geld van de buitenlandsche uitgevers te kunnen

krijgen. Doch de eischen zoowel van den Romeinschen als van Parijschen drukker waren zóo hoog, dat wij meenden zulke sommen niet te mogen besteden voor werken, die voor onze leden slechts van indirect belang zijn; wij zullen ons dus ten slotte moeten vergenoegen met enkele present-exemplaren, die de redactiën ons hebben toegezegd.

Bij zoo grooten overvloed van stof is het met gemengde aandoeningen, dat wij moeten constateeren, dat enkele onzer medewerkers ons langer dan wij gehoopt hadden laten wachten op de voortzetting hunner eenmaal ondernomene uitgaven. De druk van Dr. Schoengen's uitgaaf der *Kroniek van het Zwolsche fraterhuis* is nog niet weder hervat. Wij hebben thans voorgesteld, den tekst der kroniek, die onderwijl geheel voor de uitgave bewerkt is, nu dadelijk af te drukken en het boekje dan te laten liggen totdat Dr. Schoengen de beloofde bijlagen geheel zal hebben gereed gemaakt. Aldus zal eerlang gehandeld worden. — De heer Gonnet verklaarde zich buiten staat, om het personenregister op de *Brieven der gebroeders Van der Goes* (die geheel afgedrukt zijn) tijdig te leveren, om dit in 1900 geheel af te drukken. En daar de jaren 1901 en 1902, zooals boven werd medegedeeld, reeds meer dan gevuld zijn, hebben wij hem dus verzocht, zich met de bewerking niet te willen haasten. — Om dezelfde reden betreuren wij het ook minder dan anders het geval zou geweest zijn, dat de heer Diegerick ons het beloofde register op de *Documents concernant le duc d'Anjou* nog niet heeft toegezonden. Immers hoe uiterst gewenscht ons de ontvangst van dit onmisbare werk ook zijn zal, op dit oogenblik zouden wij het met den besten wil niet ter perse kunnen leggen.

Ook voor onze *Bijdragen en mededeelingen* ontvingen wij meer dan wij konden bergen. Wij vermeldden

reeds Bloks uitgave der *Brieven van S. Sorbière*. Daarna volgt in den bundel het *Oudste leenregister van het graafschap Holland*, uit den tijd van Floris V, dat Mr. S. Muller Hz. ons toezond. Het was ons bekend, dat ook Fruin dit register had willen uitgeven, en het verheugde ons dus bijzonder, dat de met groote bezwaren gepaard gaande uitgave van dit belangwekkende stuk ons door den scherpzinnigen ijver van den heer Muller werd mogelijk gemaakt. Met het oog daarop voldeden wij gaarne aan het beding, dat het werk onmiddellijk ter perse gelegd worden zou, hoewel dit alleen uitvoerbaar was door opneming van het stuk in de *Bijdragen en mededeelingen*, waarvoor het eigenlijk te omvangrijk en ook (door de aanwezigheid van tabellen en indices) minder geschikt was. Dan volgen eenige stukken betreffende de door de Middelburgsche abdij betaalde pauselijke servitia, waaraan Mr. R. Fruin eene uitvoerige inleiding heeft willen verbinden, die over dit nog vrij onbekende onderwerp belangrijke resultaten levert. In Dr. J. C. Breen vonden wij een bereidwilligen bewerker van de *Brieven van prins Maurits aan Reynier Pauw*, door wier toezending ons medelid Mr. M. J. ridder Pauw van Wioldrecht te Leersum ons verplichtte. H. M. de Koningin wilde ons goedgunstig vergunning verleenen tot de uitgave dezer afschriften, vroeger vervaardigd naar bescheiden van H. M.'s Huis-archief. Het slot van den bundel vormt eene bijdrage van ons medelid Kernkamp, die het resultaat is zijner bekende archiefreis, op last der regeering naar Zweden, Noorwegen en Denemarken ondernomen. Vóór zijn vertrek daarheen verleenden wij hem op zijn voorstel een crediet, om daarvoor, als het geluk hem dienen mocht, uit de Zweedsche en Deensche archieven en bibliotheken stukken te doen afschrijven, die hem geschikt schenen

voor uitgave in onze werken. Hij heeft van deze gelegenheid een ruim gebruik gemaakt, zoodat verscheidene handschriften thans in ons bezit zijn. Wij stelden er prijs op, de eerste vrucht zijner onderzoekingen nog in dit deel op te nemen. Daartoe was door Dr. Kernkamp gekozen eene merkwaardige memorie van den als tooneelschrijver welbekenden ridder Theodoor Rodenburgh aan den koning van Denemarken, waarin hij aan Z.M. allerlei voorstellen doet over de middelen, om met Hollandsche hulp verschillende industriën in Denemarken te vestigen, — plannen, blijkens de op het stuk gestelde kanttekeningen door den koning zeer goed opgenomen. Doch het afschrift, dat Dr. Kernkamp van dit belangrijke stuk te Kopenhagen had laten maken, bereikte hem helaas niet tijdig, zoodat het stuk niet meer in dit deel opgenomen kon worden, maar voor het volgende moest blijven liggen. Hier moeten wij ons dus vergenoegen met een klein, maar curieus stuk, door Dr. Kernkamp in de Universiteits-bibliotheek te Upsala ontdekt: een contract van de Zweedsche Africaansche Compagnie met eenige Amsterdamsche kooplieden over het drijven van slavenhandel.

Voor het volgende deel der *Bijdragen en mededeelingen* zijn ons, behalve de memorie van Rodenburgh, reeds verscheidene stukken toegezonden. Allereerst Dr. H. Brugmans' nieuwe uitgave der kroniek van de beroemde abdij van Aduard, die reeds eenigen tijd in ons bezit is en die wij (zéer tot ons leedwezen) wegens haar grooten omvang tot het volgende jaar moesten laten liggen. Dan de door den heer Brouwer Ancher te Amsterdam ondernomen bewerking der enquête naar misbruiken in het Amsterdamsche stedelijk bestuur van 1565, die ons in den zomer nagenoeg voltooid vertoond werd, doch die zijne langdurige ziekte en zijn betreurd overlijden

hem niet meer hebben vergund geheel af te werken. Wij zoeken thans voor het reeds ver gevorderde handschrift, dat ons onlangs toegezonden werd, een nieuwen bewerker. Eindelijk werden ons nog door Mr. R. Fruin ter uitgave toegezonden particuliere aantekeningen van den Middelburgschen regent J. A. van der Perre over het teekenen der Acte van verbintenis van 1787, waarvoor prof. Krämer de zorg op zich nam, — terwijl Dr. R. Broersma te Samarang ons toegezegd heeft een afschrift van het contract van correspondentie van den Goeschen magistraat, dat hij zelf eerlang voor de pers hoopt gereed te maken.

Hetzelfde kan niet geschieden met de excerpten uit de te Parijs bewaarde papieren van Leycesters vertrouweling Jean Hotman, die dezelfde heer ons reeds toezond. De uittreksels, door hem vervaardigd met het oog op de bewerking zijner dissertatie, schenen ons belangrijk genoeg, om ook na het verschijnen van dit stuk afzonderlijk uitgegeven te worden. Het spreekt echter van zelf, dat de excerpten, met een ander doel vervaardigd, dan vooraf belangrijk aangevuld zullen moeten worden. Daar de heer Broersma door zijn spoedig aanstaand vertrek naar Oost-Indië verhinderd was, dit zelf te doen, hebben wij hem verzocht zijne excerpten aan ons over te zenden met openlating in blanco der ontbrekende gedeelten, die dan zonder al te groote moeite door een lateren reiziger naar Parijs zouden kunnen aangevuld worden. Wij hebben het onlangs uit Samarang ontvangen handschrift toegezonden aan prof. Blok; wellicht zal een zijner leerlingen het werk kunnen voltooien. Onderwijl hebben wij ons gewend tot Directeuren van Teylers genootschap te Haarlem met verzoek om tijdelijk tot onze beschikking te willen stellen de drie deelen met handschriften, eveneens afkomstig uit het archief van Jean Hotman, en

waaruit Dr. Sybrandi jaren geleden verschillende brieven publiceerte in de *Annales du Musée Teyler*. Naar wij tot ons leedwezen vernamen, zijn deze deelen op het oogenblik niet te vinden; maar aangezien ook Dr. Broersma's excerpten voorloopig nog niet gereed zijn voor de pers, geven wij de hoop niet op, dat wij in onze uitgave de Parijsche en de Haarlemsche afdeelingen van Hotmans archief zullen kunnen hereenigen.

Nog twee andere stukken werden ons ter uitgave toegezonden; doch wij meenden ze te moeten afwijzen. Het eene scheen ons voor de uitgave niet belangrijk genoeg; het andere was niet zonder belang, maar dat belang scheen toch niet evenredig aan den grooten omvang van het stuk.

De vervaardiging der Historisch-statistische schetskaarten (zooals ze op voorstel van den heer Eckstein door ons gedoopt zijn) heeft ons in het afgelopen jaar vele zorgen gebaad. Van het Centraal-comité te Leipzig ontvingen wij in het voorjaar een verzoek, om samen te overleggen over de bewerking der kaarten. Maar aangezien de Nederlandsche kaarten vervaardigd worden op het Topographisch bureau van oorlog, in verband met de vervaardiging eener nieuwe stafkaart op de door ons gewenschte schaal van 1 : 100.000, zijn wij niet geheel vrij in het stellen van eischen voor de vervaardiging. En het scheen ons dus niet gewenscht, om ons in uitvoerige besprekingen in te laten, die ook vrij lastig zouden zijn, aangezien geen onzer in de gelegenheid was zich naar Leipzig te begeven.

In het najaar kwamen de eerste 6 kaarten gereed, zoodat het probleem der verdeeling der 500 exemplaren tusschen de 25 contribuanten thans opgelost moest worden. Bij ons verzoek om deelneming hadden wij een voorloopig voorstel gedaan over de verdee-

ling der 400 beschikbare kaarten (100 waren door ons aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken toegezegd), maar het bleek onmogelijk, deze gelijkmatige verdeeling uit te voeren. Immers terwijl de deelnemende rijksarchieven en provinciale genootschappen natuurlijk alleen kaarten hunner provinciën zouden wenschen te ontvangen, zouden andere genootschappen gewis alleen prijs stellen op de ontvangst van complete stellingen der 30 bladen, waaruit de geheele kaart van Nederland bestaat. Daarbij hadden zich voor sommige provinciën 2 à 3 contribuanten aangemeld, terwijl andere slechts door 1, éene provincie zelfs door geen enkel contribuant vertegenwoordigd was. En de grootste moeilijkheid leverde nog de omstandigheid, dat op ongeveer de helft der kaarten gedeelten van meer dan éene provincie voorkwamen, zoodat het ondoenlijk was aan iederen provincialen contribuant een *volledig* stel kaarten zijner provincie te geven. Om aan al deze moeilijkheden te gemoet te komen, hebben wij ten slotte nauwkeurig berekend, hoe door het bijdrukken van een zeker getal exemplaren van sommige bladen éene billijke verdeling tusschen de verschillende contribuanten mogelijk zou worden, mits de contributie van een ieder verhoogd werd met *f* 5 per jaar. De verschillende verdeelingsplannen, die ons mogelijk schenen, zijn door ons uiteengezet en toegelicht in éene nota (Bijlage D), die aan de aanwezigen op de straks te vermelden bijeenkomst werd ter hand gesteld.

De tweede vraag, die thans aan de orde kwam, was deze: hoe zal nu de verdere bewerking dezer kaarten geregeld worden? Na lange overwegingen zijn wij gekomen tot het volgende plan. Toen de uitnoodigingen tot het contribueeren voor de versnarding der kaarten door ons rondgezonden waren, bleek het aanstonds dat éene commissie, indertijd

benoemd door het Taalkundig congres te Dordrecht voor de samenstelling van een historischen atlas, het plan had gehad, om als hulpmiddel bij haar werk juist dezelfde kaarten te doen vervaardigen als wij beoogden; maar dat zij dit plan uit gemis aan fondsen had opgegeven. Natuurlijk verklaarde de commissie zich met ons plan bijzonder ingenomen; wij van onze zijde verzekerden dadelijk, dat het ons voornemen geenszins was met het werk der commissie te concurreeren, nader overleg daaromtrent werd toegezegd. Met het oog op deze besprekingen scheen het ons nu gewenscht, dat wij ons verder van onmiddellijke bemoeiing met de zaak terugtrokken. Wij hadden het initiatief genomen tot het vervaardigen dezer kaarten; maar dat initiatief behoefde ons niet te verbinden, om ook de verdere leiding van het werk zelf op ons te nemen, nu eene andere commissie buiten ons weten zich daartoe reeds had aangegeord. Wij besloten derhalve de leiding van het verdere werk te leggen in de handen der personen, die zich als leden der bedoelde commissie reeds voor dit werk hadden voorbereid. Het scheen ons echter van zelf te spreken, dat wij, als bestuurders van het genootschap, niet gerechtigd waren, de door ons bekostigde kaarten ter beschikking eener vreemde commissie te stellen. Bovendien meenden wij eenige waarborgen te moeten hebben, dat de met het werk belaste commissie zich niet plotseling zou kunnen ontbinden en het werk verlaten. En de samenstelling der te Dordrecht benoemde commissie was niet in allen deele gunstig voor ons doel; immers zij bevatte verscheidene Zuid-Nederlandsche leden, die met de bewerking onzer Noord-Nederlandsche kaarten niets te maken konden hebben. Al deze bezwaren meenden wij te kunnen ondervangen door de Noord-Nederlanders, die in de Dortsche commissie zitting hadden,

voorzoover zij leden van ons genootschap waren, te vereenigen tot eene door ons genootschap benoemde en steeds voltallig gehouden commissie. Deze commissie zou dan het toezicht kunnen houden op de bewerking der kaarten, waarvoor op ons initiatief de kaartennetten gereed gemaakt zullen worden.

In eene bijeenkomst, die daags voor onze ledenvergadering te Utrecht gehouden werd, en die bijgewoond werd door bijna alle contribuanten aan de kaarten of hunne gemachtigden, is de zaak uitvoerig besproken. De heer F. A. Hoefer uit Hattem, die van het onderwerp sinds lang eene studie gemaakt heeft en daarover schriftelijk met de Leipziger commissie van gedachten gewisseld heeft, verplichtte ons door op ons verzoek de bijeenkomst te openen met eene voordracht over het doel van de vervaardiging der historisch-statistische schetskaarten, waarin hij tevens eenige denkbeelden opperde over de geschiktste wijze om de kaarten te gebruiken. Ook bij prees het denkbeeld aan van de benoeming eener centrale commissie, die het initiatief zou nemen voor de verdere bewerking der kaarten en daaraan voortdurend de noodige leiding geven zou, opdat het werk zoo mogelijk over het geheele land gelijkmatig zou vorderen. Niet het minst aan zijne medewerking meenen wij het te moeten toeschrijven, dat de bijeenkomst zulk een gunstig verloop had. Het door ons voorgestelde verdeelingsplan der kaarten werd goedgekeurd en tevens werd de opdracht van de verdere leiding der zaak door de aanwezige leden der commissie in beginsel aanvaard. De notulen der bijeenkomst volgen hierachter met de toespraak van den heer Hoefer onder bijlagen E en F.

In eene tweede bijeenkomst, die weinige dagen later door ons bestuur gehouden werd met de leden

der nieuwe commissie, die intusschen in onze bestuursvergadering benoemd was, werd eenstemmigheid verkregen over den algemeenen gang van het werk en werden daarvoor eenige regelen vastgesteld. Zie de notulen dezer bijeenkomst hierachter onder bijlage G. De commissie bestaat uit de heeren Dr. W. A. F. Bannier te Voorschoten, A. A. Beekman te Schiedam, Dr. H. Blink te 's Gravenhage, Dr. P. J. Blok te Leiden, P. R. Bos te Groningen, Mr. J. E. Heeres te Delft, H. Hettema Jr. te Leiden, F. A. Hoefer te Hattem, Mr. J. C. Overvoorde te Dordrecht en Mr. A. Telting te 's Gravenhage. Van de vorming dezer commissie is kennis gegeven aan prof. Lamprecht te Leipzig, zoodat de correspondentie door het daar gevestigde Centraal-bureau direct met de commissie gevoerd kan worden. Natuurlijk is het de bedoeling, dat de commissie bij haar werk geheel vrij zal zijn. De bewerking der kaarten zal dus voortaan in dit verslag niet meer vermeld worden; in de plaats daarvan zal men voortaan als bijlage daarbij het jaarverslag der commissie vinden.

Ten vorigen jare deelden wij mede, dat wij, voorloopig voor een jaar, met mej. L. Miedema eene overeenkomst hadden gesloten, waarbij zij zich bereid verklaarde, de leden van het bestuur tegen eene kleine gratificatie te ontlasten van de administratieve werkzaamheden, die op den duur voor hen te tijdroovend begonnen te worden. Daar deze overeenkomst gedurende het afgelopen jaar tot wederzijdsch genoegen gewerkt had, hebben wij ze in het begin van het jaar vernieuwd en thans definitief. In ons vorige verslag somden wij verschillende werkzaamheden in het belang van het genootschap op, die wij bovendien (buiten de overeenkomst) aan mej. Miedema zouden wenschen op te dragen. Doch daarvan is in het jaar 1900 nog niet veel gekomen. Mej. Miedema

had reeds vroeger andere verplichtingen op zich genomen, die zij, nu van het grootere plan van ons Bestuur (althans voorloopig) niet komen kon, natuurlijk niet wenschte op te geven. Maar bovendien namen de werkzaamheden aan Fruins nalatenschap reeds dadelijk zeer veel van haren tijd in beslag: alle nog ontbrekende brieven van Nicolaas van Reigersbergh zijn door haar afgeschreven. En nog was dit werk niet geheel gereed, toen reeds de eerste handschriften uit Zweden aankwamen, waaruit Dr. Kernkamp stukken wenschte te doen afschrijven voor onze *Bijdragen en mededeelingen*. Zij werden gevolgd door Deensche handschriften, waarvan de copie nog niet geheel voltooid is. Toch vond mej. Miedema in den zomer gelegenheid, om met de vervaardiging van de personenregisters op de *Journalen van Constantijn Huygens Jr.* te beginnen, waarover zij met ons medelid Krämer overleg gepleegd heeft. Het werk leverde aanvankelijk veel bezwaren, allereerst wat de methode betreft, maar niet minder omdat natuurlijk in den beginne tal van personen geheel onbekend waren en geïdentificeerd moesten worden. Doch allengs zullen deze moeilijkheden verminderen en het werk dus sneller vorderen.

Op het einde van het jaar, den 28^e December, hebben wij onze derde ledenvergadering gehouden. Als proef besloten wij de leden ditmaal bijeen te roepen in de Kerstvacantie, omdat deze de meesten hunner in het bezit stelt van vrijen tijd, terwijl velen bovendien toch van huis zijn en geene andere vergaderingen dan hunne aandacht in beslag nemen. De proef slaagde niet ongelukkig; maar het getal der opgekomenen was toch niet onbelangrijk kleiner dan de beide vorige malen. Wij zullen overwegen, of eene volgende vergadering weder naar de Paaschvacantie verplaatst zal dienen te worden, dan wel

of in de eerste dagen van Januari eene drukkere opkomst verwacht kan worden.

Maar hoe dit zij, met het kleinere ledengetal slaagde de bijeenkomst toch uitnemend. Onze medeleden Krämer en Kernkamp verplichtten ons door twee voordrachten, de eerste over *Het Sticht in de eerste jaren van het erfstadhouderschap*, de tweede over *Robert Fruin naar aanleiding van de artikelen van Dr. Bijvanck*; beide voordrachten werden met groote belangstelling aangehoord. Daarna had de heer Hoefer de goedheid, om den hoofdinhoud van hetgene hij den vorigen avond had medegedeeld op de bijeenkomst van contribuanten aan de historisch-statistische schetskaarten, te herhalen met de bedoeling om de beteekenis dezer door ons op touw gezette onderneming bij onze leden meer bekend te maken. Het deed ons leed, dat de lange duur der vergadering en de invallende duisternis een rustig debat over dit onderwerp verhinderden, nadat enkele leden eenige opmerkingen over het door den heer Hoefer medegedeelde hadden gemaakt, te meer omdat de beide voordrachten der heeren Krämer en Kernkamp zich uit den aard der zaak minder leenden tot het voeren van eenig debat. Wij hopen, dat er een volgende maal gelegenheid zal zijn, de bijeenkomst ook in dit opzicht meer aan haar doel te doen beantwoorden.

Na afloop van de vergadering vereenigden de meesten der tegenwoordigen zich aan een maaltijd, die door haar eenigszins meer intiem karakter wellicht nog gezelliger was dan zijne voorgangers. Voor nadere bijzonderheden omtrent de vergadering verwijzen wij naar de daarvan gehouden notulen, die hierna volgen onder bijlage H. Daar de heeren Krämer en Kernkamp aan hunne bijdragen eene andere bestemming wenschten te geven, hebben wij

het niet wenschelijk geoordeeld, ditmaal een afzonderlijk deeltje met het verslag dezer bijeenkomst uit te geven, te meer daar de toespraak van den heer Hofer, die wij ons verheugen te kunnen mededeelen, zich geheel aan onze werkzaamheden aansluit en dus gevoegelijk eene plaats kan vinden als bijlage van dit verslag.

Over onze bibliotheek valt niet veel mede te deelen. Zij verkeert in bloeienden toestand en neemt door onze steeds toenemende relatiën voortdurend in omvang toe. De lijst der nieuwe aanwinsten is te vinden onder bijlage I. De vermeerderende omvang onzer boekenschat noopte ons ditmaal tot eene buitengewone uitgave. Onze oude kasten kunnen de boeken niet meer bevatten en in de kasten der Universiteits-bibliotheek, waar men sinds jaren wacht op de beloofde uitbreiding der lokalen, was op dit oogenblik allerminst plaats te vinden. En zoo moesten wij wel dankbaar gebruik maken van het aanbod van den bibliothecaris, om eene oude kast der bibliotheek tot onze beschikking te stellen, mits wij die op onze kosten voor de boeken lieten inrichten.

Over het leesgezelschap kunnen wij alweder niets anders berichten dan dat het ledental voortdurend achteruitgaat, zoodat het helaas nog niet mogelijk is geweest de oude schuld aan het genootschap af te lossen.

Het Bestuur van het Historisch Genootschap,

B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS,

Voorzitter.

S. MULLER Fz.,

Secretaris.

BIJLAGE A.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP ¹⁾.

BESTUUR.

Mr. B. J. L. baron De Geer van Jutfaas, *Voorzitter.*

Dr. F. J. L. Krämer, *Ondervoorzitter.*

Mr. S. Muller Fz., *Eerste secretaris.*

Dr. G. W. Kernkamp, *Tweede secretaris.*

Mr. J. F. B. Baert, *Penningmeester.*

Dr. G. Kalff, *Eerste bibliothecaris.*

Dr. S. D. Van Veen, *Tweede bibliothecaris.*

1) Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1 Januari 1901.

HONORAIRE LEDEN.

- E. De Amicis, te Turijn.
 W. Bode, te Berlijn.
 E. baron De Borchgrave, te Weenen.
 G. Edmundson, te Northolt.
 M. Pardo de Figueroa, te Medina Sidonia.
 P. Fredericq, te Gent.
 G. Galland, te Berlijn.
 S. Rawson Gardiner, te Londen.
 J. Geddes, te Londen.
 Jhr. J. J. De Geer van Oudegein, te Utrecht.
 H. Havard, te Parijs.
 J. H. Hessels, te Cambridge.
 K. Höhlbaum, te Giessen.
 E. Hubert, te Luik.
 E. Jacobs, te Wernigerode.
 L. Legrand, te Parijs.
 H. C. Vos Leibbrandt, te Kaapstad.
 E. Martin, te Straatsburg.
 E. Michel, te Parijs.
 O. Nachod, te Berlijn.
 M. Philippson, te Berlijn.
 A. Lefèvre Pontalis, te Parijs.
 O. Pringsheim, te Breslau.
 Ch. Rahlenbeck, te Brussel.
 M. Ritter, te Bonn.
 G. Mac Call Theal, te Kaapstad.
 F. Vanderhaeghen, te Gent.
 L. Vanderkindere, te Brussel.
 A. Waddington, te Lyon.
 E. Wrangel, te Lund.

GEWONE LEDEN.

Dr. Th. P. H. Van Aalst, te 's Gravenhage.
 Mr. J. H. Abendanon, te Batavia.
 Mr. J. Acquoy, te Deventer.
 Dr. A. J. D'Ailly, te Amsterdam.
 H. J. Allard, te Maastricht.
 Mr. S. J. Fockema Andreae, te Leiden.
 Mr. J. baron D'Aulnis de Bourouill, te Utrecht.
 Jhr. J. A. F. Backer, te Vreeland.
 Mr. J. F. B. Baert, te Utrecht.
 Mr. C. A. H. Barge, te Curaçao.
 F. De Bas, te 's Gravenhage.
 Dr. H. Bavinck, te Kampen.
 Mr. A. J. De Beaufort, te Leusden.
 J. B. De Beaufort, te Woudenberg.
 Mr. J. F. De Beaufort, te Utrecht.
 Mr. W. H. De Beaufort, te 's Gravenhage.
 Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort, te Maarsbergen.
 A. A. Beekman, te Schiedam.
 J. H. Been, te Brielle.
 G. J. G. C. graaf Van Aldenburg Bentinck, te Amerongen.
 Mr. N. P. Van den Berg, te Amsterdam.
 J. F. X. Van den Bergh, te 's Gravenhage.
 Dr. J. Bergsma, te Groningen.
 Dr. A. van Berkum, te Nijmegen.
 Mr. J. L. Berns, te Leeuwarden.
 H. A. Van Beuningen, te Utrecht.
 J. J. Beyerman, te Utrecht.
 G. J. W. Koolemans Beynen, te 's Gravenhage.
 Dr. J. P. De Bie, te Kethel.
 Mr. A. S. De Blécourt, te Rotterdam.
 Dr. P. J. Blok, te Leiden.
 Mr. P. Van Blom, te 's Gravenhage.
 Dr. G. J. Boekenoogen, te Leiden.

- P. A. M. Boele van Hensbroek, te 's Gravenhage.
 Dr. M. G. De Boer, te Amsterdam.
 Mr. C. T. baron Van den Boetzelaer van Dubbeldam,
 te Bilt.
 Dr. U. P. Boissevain, te Groningen.
 Mr. A. C. Bondam, te 's Hertogenbosch.
 B. J. M. De Bont, te Amsterdam.
 Dr. A. J. Botermans, te Zwolle.
 M. ten Bouwhuys, te Utrecht.
 Mr. P. Van den Brandeler, te 's Gravenhage.
 Dr. A. A. Bredius, te 's Gravenhage.
 Dr. J. C. Breen, te Amsterdam.
 Mr. J. B. Breukelman, te 's Gravenhage.
 J. Broekema, te Middelburg.
 Dr. R. Broersma, te Samarang.
 Dr. G. Brom, te Utrecht.
 Dr. H. Brugmans, te 's Gravenhage.
 C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
 Mr. W. H. Ikman van Burck, te Amsterdam.
 Dr. C. P. Burger Jr., te Amsterdam.
 Dr. C. H. Th. Bussemaker, te Groningen.
 Jhr. P. H. A. Martini Buys, te 's Gravenhage.
 Dr. W. Caland, te Breda.
 Mr. A. W. Van Beeck Calkoen, te Utrecht.
 Dr. J. R. Callenbach, te Doorn.
 Dr. H. J. Dompierre de Chauffepié, te 's Gravenhage.
 J. W. Chevallier, te Amsterdam.
 Dr. H. T. Colenbrander, te 's Gravenhage.
 W. P. Costerus, te Edam.
 Mr. L. M. Rollin Couquerque, te 's Gravenhage.
 J. Craandijk, te Haarlem.
 N. A. Cramer, te Zwolle.
 C. C. A. Croin, te Dordrecht.
 Mr. M. Crommelin, te Utrecht.
 H. S. M. Van Wickevoort Crommelin, te Haarlem.

A. H. A. C. Diegerick, te Gent.
 N. D. Doedes, te Leeuwarden.
 Dr. J. J. Doesburg, te Zwolle.
 P. J. D. Van Dokkum, te Utrecht.
 P. N. Van Doorninck, te Bennebroek.
 Dr. P. Doppler, te Maastricht.
 Mr. H. L. Drucker, te Leiden.
 Mr. W. H. F. Dubois, te Utrecht.
 K. Dumon, te Beilen.
 P. J. Van Dijk van Matenesse, te Schiedam.
 H. Dyserinck, te 's Gravenhage.
 Dr. J. Dyserinck, te Rotterdam.
 C. P. Van Eeghen Jr., te Amsterdam.
 P. Van Eeghen, te Amsterdam.
 J. W. Enschedé, te Haarlem.
 Dr. E. Epkema, te Zalt-Bommel.
 Dr. W. Van Everdingen, te Rotterdam.
 A. N. J. Fabius, te Amsterdam.
 Mr. D. P. D. Fabius, te Amsterdam.
 Mr. Ph. Falkenburg, te Amsterdam.
 P. Feenstra Jr., te Amsterdam.
 Mr. J. A. Feith, te Groningen.
 Mr. P. R. Feith, te 's Gravenhage.
 Mr. B. F. W. Von Brücken Fock, te Middelburg.
 G. A. J. Franke, te Groningen.
 Mr. R. Fruin, te Middelburg.
 Dr. J. H. Gallée, te Utrecht.
 J. F. Gebhard Jr., te Amsterdam.
 Mr. B. J. L. baron De Geer van Jutfaas, te Utrecht.
 Dr. W. Van Geer, te Utrecht.
 Dr. G. H. J. W. J. Geesink, te Amsterdam.
 Dr. H. Van Gelder, te Utrecht.
 Mr. S. J. Van Geuns, te Utrecht.
 J. Gimberg, te Zutphen.
 Mr. J. G. Gleichman, te 's Gravenhage.

Mr. W. baron Van Goltstein, te 's Gravenhage.
 C. J. Gonnet, te Haarlem.
 W. Gosler, te Amsterdam.
 J. J. Graaf, te Ouderkerk a/d Amstel.
 J. De Graaf, te Amsterdam.
 Mr. J. Hooft Graafland, te Utrecht.
 Jhr. Mr. J. F. Hooft Graafland, te Utrecht.
 Mr. S. Gratama, te Rotterdam.
 M. Salverda de Grave, te 's Gravenhage.
 D. De Groot, te Utrecht.
 Dr. J. V. De Groot, te Amsterdam.
 Dr. C. Hofstede de Groot, te 's Gravenhage.
 Mr. W. Th. Grothe van Schellach, te Utrecht.
 J. baron Sirtema van Grovestins, te 's Gravenhage.
 Mgr. G. Gul, te Utrecht.
 Dr. J. H. Gunning Wz., te Bilt.
 Mr. H. D. Guyot, te Groningen.
 Mr. S. Van Gijn, te Dordrecht.
 J. W. G. Van Haarst, te Groningen.
 Dr. V. Van der Haeghen, te Gent.
 Dr. A. G. Van Hamel, te Groningen.
 Dr. J. Hania Pz., te Steenwijk.
 G. C. D. D'Aumale baron Van Hardenbroek, te Utrecht.
 Mr. G. C. D. R. baron Van Hardenbroek, te Bunnik.
 A. Th. Hartkamp, te Amsterdam.
 Mr. R. E. Hattink, te Almelo.
 Mr. J. E. Heeres, te Delft.
 Dr. K. Heeringa, te Schiedam.
 Dr. L. Heldring, te Rotterdam.
 Mr. C. G. Berger van Hengst, te Utrecht.
 Dr. A. H. L. Hensen, te Warmond.
 C. H. Den Hertog, te Amsterdam.
 J. A. Heuff Az., te Tiel.
 Dr. G. W. Van Heukelum, te Jutfaas.
 J. H. C. Heyse, te Middelburg.

- J. C. A. Hezenmans, te 's Hertogenbosch.
 J. C. Gijsberti Hodenpijl, te 's Gravenhage.
 F. A. Hoefer, te Hattem.
 Mr. H. graaf Van Hogendorp, te 's Gravenhage.
 A. Hollestelle, te Tholen.
 Dr. A. G. Honig, te Zeist.
 Dr. I. M. J. Hoog, te Nijmegen.
 A. J. J. Hoogland, te Rotterdam.
 Dr. S. S. Hoogstra, te Kampen.
 Th. Van Hoogstraten, te Huissen.
 Mr. C. Pijnacker Hordijk, te 's Gravenhage.
 E. B. ter Horst, te Groningen.
 Dr. M. Th. Houtsma, te Utrecht.
 Dr. J. De Hullu, te Utrecht.
 G. Hulsman, te Zandvoort.
 Jhr. Mr. J. E. Huydecoper van Maarsseveen en Nigte-
 vecht, te Utrecht.
 Mr. F. A. R. A. baron Van Ittersum, te Utrecht.
 Dr. J. A. H. G. Jansen, te Bunnik.
 J. J. Jansen, te Utrecht.
 Dr. N. Japikse, te Rotterdam.
 Mr. J. G. C. Joosting, te Assen.
 W. H. J. Juten, te Bergen op Zoom.
 Dr. G. Kalff, te Utrecht.
 Jhr. Mr. A. P. C. Van Karnebeek, te 's Gravenhage.
 P. H. Van der Kemp, te 's Gravenhage.
 Dr. J. H. Kern, te Groningen.
 Dr. G. W. Kernkamp, te Utrecht.
 W. J. Kernkamp, te Edam.
 Dr. L. A. Kesper, te Gouda.
 E. B. Kielstra, te 's Gravenhage.
 Dr. H. J. Kiewiet de Jonge, te Dordrecht.
 Dr. P. A. Klep, te Velzen.
 B. H. Klönne, te Amsterdam.
 Dr. A. Kluyver, te Leiden.

- Dr. W. P. C. Knuttel, te 's Gravenhage.
 W. Knuyf, te Utrecht.
 H. F. Kol, te Utrecht.
 Mr. A. H. Koning, te Finsterwolde.
 F. G. Kramp, te Amsterdam.
 Dr. F. J. L. Krämer, te Utrecht.
 Dr. M. A. Kreling, te Rotterdam.
 A. J. C. Kremer, te Arnhem.
 Dr. P. J. Kromsigt, te Rotterdam.
 J. F. A. Kronenburg, te Roermond.
 Dr. R. Krul, te 's Gravenhage.
 J. M. Van Kuyk, te Assen.
 Dr. A. Kuyper, te Amsterdam.
 Mr. Dr. A. R. van der Laar, te Utrecht.
 Dr. G. H. Lamers, te Utrecht.
 Dr. G. J. Landweer Az., te Arnhem.
 Dr. L. A. Van Langeraad, te Lekkerkerk.
 Mr. F. A. J. Van Lanschot, te 's Hertogenbosch.
 W. J. Leendertz, te Amsterdam.
 Mr. J. Van der Leeuw, te Amersfoort.
 Dr. E. H. Van Leeuwen, te Utrecht.
 Dr. M. F. Van Lennep, te Haarlem.
 Mr. J. A. Levy, te Amsterdam.
 Dr. J. P. T. Van der Lith, te Utrecht.
 A. C. Loffelt, te 's Gravenhage.
 Mr. E. Van Loon, te Groningen.
 A. Loosjes, te Amsterdam.
 Mr. J. De Louter, te Utrecht.
 Mr. Dr. F. A. C. graaf Van Lijnden van Sandenburg,
 te Langbroek.
 Mr. W. F. J. baron Van Lijnden, te Utrecht.
 F. baron Van Lijnden van Hemmen, te Hemmen.
 Mr. R. Melvil baron Van Lijnden, te Utrecht.
 Dr. K. Lijndrajer, te Assen.
 Mr. Æ. baron Mackay, te 's Gravenhage.

W. J. Manssen, te Zaandam.
 Dr. B. Van Meer, te Utrecht.
 Dr. R. P. Mees R.Az., te Rotterdam.
 K. O. Meinsma, te Zutphen.
 Dr. J. Mendels, te Groningen.
 Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.
 Dr. W. W. Van der Meulen, te 's Gravenhage.
 J. L. Meulleners, te Heer (bij Maastricht).
 Mr. P. A. N. S. Van Meurs, te 's Gravenhage.
 H. J. Meyboom, te Utrecht.
 Dr. C. H. Ph. Meyer, te 's Gravenhage.
 D. C. Meyer Jr., te Amsterdam.
 G. A. Meyer, te Nijmegen.
 W. Meyer, te 's Gravenhage.
 Dr. E. J. W. Posthumus Meyjes, te Middelburg.
 E. W. Moes, te Amsterdam.
 Mr. G. Moll, te Rotterdam.
 Dr. M. Monasch, te Amsterdam.
 Dr. K. W. M. Montijn, te Vlaardingen.
 F. D. J. Moorrees, te Buurmalsen.
 Dr. L. J. Morell, te Utrecht.
 Th. Morren, te 's Gravenhage.
 L. Mulder, te 's Gravenhage.
 Dr. J. W. Muller, te Leiden.
 Dr. P. L. Muller, te Leiden.
 Mr. S. Muller Fz., te Utrecht.
 Mr. S. Muller Hz., te Rotterdam.
 Mr. J. C. Naber, te Utrecht.
 Dr. H. M. Van Nes, te 's Gravenhage.
 F. J. Nieuwenhuis, te Utrecht.
 Mr. J. Domela Nieuwenhuis, te Groningen.
 Mr. W. H. Nolens, te Rolduc (gemeente Kerkrade).
 R. P. J. Tutein Nolthenius, te Zutphen.
 M. Noordtzij, te Kampen.
 Dr. D. C. Nijhoff, te Meerssen.

- W. Nijhoff, te 's Gravenhage.
 A. J. Nijland, te Utrecht.
 A. P. M. Van Oordt, te Leiden.
 J. Van Oordt tot Bunschoten, te Velp.
 Mr. J. C. Overvoorde, te Dordrecht.
 Mr. J. C. De Marez Oyens, te 's Gravenhage.
 Mr. R. W. J. Van Pabst van Bingerden, te 's Gravenhage.
 Mr. M. J. ridder Pauw van Wieldrecht, te Leersum.
 Mr. J. E. Van Persijn, te 's Gravenhage.
 Jhr. Mr. F. H. De Pestere, te Arnhem.
 Mr. P. Pet, te Groningen.
 Mr. N. G. Pierson, te 's Gravenhage.
 A. Pit, te Amsterdam.
 J. R. Planten, te New-York.
 Ch. J. Polvliet, te Haarlem.
 A. Winkler Prins, te Voorburg.
 Dr. F. Pijper, te Leiden.
 Mr. H. P. G. Quack, te Amsterdam.
 J. C. W. Quack, te Ravenstein.
 Dr. L. A. Rademaker, te Zwolle.
 Mr. D. Ragay, te Utrecht.
 J. C. Ramaer, te Rotterdam.
 Jhr. Mr. F. A. J. F. ridder Van Rappard, te Utrecht.
 J. De Ras, te Leuven.
 A. F. J. Reiger, te Keulen.
 B. Reiger, te Utrecht.
 Mr. W. A. Reiger, te Groningen.
 Dr. J. Reitsma, te Groningen.
 Th. graaf De Renesse, te Brussel.
 Mr. W. J. Van Welderen baron Rengers, te Leeuwarden.
 Jhr. B. W. F. Van Riemsdijk, te Amsterdam.
 Jhr. Mr. Th. H. F. Van Riemsdijk, te 's Gravenhage.
 Dr. P. H. Ritter, te Amsterdam.
 Jhr. Mr. J. Roëll, te 's Gravenhage.
 Dr. H. C. Rogge, te Amsterdam.

A. A. J. Van Rossum, te Benschop.
 Mr. A. J. Royaards, te Amsterdam.
 Mr. G. Royaards, te 's Gravenhage.
 Mr. K. J. H. Royaards, te Utrecht.
 Mr. W. H. J. Royaards, te Utrecht.
 Mr. C. P. L. Rutgers, te Zwolle.
 E. H. Rijkenberg, te Voorhout.
 F. Van Rijsens, te Groningen.
 F. H. A. Sabron, te Breda.
 A. H. Sassen, te Helmond.
 Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, te Leiden.
 J. H. L. Van der Schaaff, te 's Gravenhage.
 Dr. H. J. A. M. Schaepman, te Rijzenburg.
 H. D. J. Van Schevichaven, te Nijmegen.
 Jhr. Mr. F. J. C. Schimmelpenninck, te Renkum.
 A. baron Schimmelpenninck van der Oye van de
 Poll en Nyenbeek, te Utrecht.
 Dr. L. C. M. Schmedding, te Maastricht.
 Dr. M. Schoengen, te Leeuwarden.
 L. Schouten Hz., te Utrecht.
 Dr. J. Schrijner, te Roermond.
 J. Schulman, te Amersfoort.
 L. Gilliodts van Severen, te Brugge.
 Dr. G. P. Seyn, te 's Gravenhage.
 Jhr. Mr. J. H. Hora Siccama, te 's Gravenhage.
 Mr. C. J. Sickesz, te 's Gravenhage.
 Mr. J. A. Sillem, te Amsterdam.
 J. C. Singels, te 's Gravenhage.
 Dr. N. J. Singels Az., te Utrecht.
 Jhr. Dr. J. Six, te Amsterdam.
 J. C. Van Slee, te Deventer.
 Mr. A. G. A. baron Sloet, te Dalfsen.
 Mr. J. J. S. baron Sloet, te Oosterbeek.
 Dr. D. A. Sloos, te Batavia.
 Dr. G. M. Slothouwer, te Wageningen.

- A. C. baron Snouckaert van Schauburg, te 's Gravenhage.
- J. F. Van Someren, te Utrecht.
- J. F. M. Sterck, te Amsterdam.
- W. P. Van Stockum Jr., te 's Gravenhage.
- Jhr. Mr. A. De Stuers, te Parijs.
- Jhr. Mr. V. E. L. De Stuers, te 's Gravenhage.
- Dr P. H. Suringar, te Assen.
- W. O. Swaving, te Middelburg.
- Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet, te 's Gravenhage.
- Mr. A. Telting, te 's Gravenhage.
- J. C. Alberdingk Thijm, te Amsterdam.
- Dr. P. P. H. Alberdingk Thijm, te Leuven.
- Mr. G. Van Tienhoven, te Haarlem.
- Dr. G. Tjalma, te Veen (Noord-Brabant).
- A. Des Tombe, te 's Gravenhage.
- J. W. Des Tombe, te Bilt.
- Jhr. W. F. Trip van Zoudtlande, te Hattem.
- J. Trosée, te Nijmegen.
- W. J. Tuyn, te Edam.
- Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
- J. H. W. Unger, te Rotterdam.
- Dr. J. M. J. Valeton, te Amsterdam.
- Mr. I. B. J. N. ridder De Vanderschueren, te 's Gravenhage.
- Dr. J. S. Van Veen, te Arnhem.
- Mr. R. Van Veen, te Groningen.
- Dr. S. D. Van Veen, te Utrecht.
- H. C. Vegtcl, te 's Gravenhage.
- B. P. Velthuysen, te Hertme en Zenderen.
- Dr. J. Verdam, te Leiden.
- Mr. P. VerLoren van Themaat, te Utrecht.
- A. Verwey, te Noordwijk.
- G. H. Veth, te Hilversum.
- Dr. H. Visscher, te Delft.

- M. H. Van Visvliet, te Middelburg.
 Dr. Th. Vlaming, te Warmond.
 Dr. G. Van Vloten, te Leiden.
 Dr. G. J. Vos Az., te Amsterdam.
 Dr. J. G. De Vos, te 's Gravenhage.
 Dr. W. C. A. baron Van Vredenburg, te 's Gravenhage.
 R. W. P. De Vries, te Amsterdam.
 Mr. J. Van Walré, te Utrecht.
 P. M. H. Welker, te Numansdorp.
 H. M. Werner, te Brummen.
 Mgr. H. Van de Wetering, te Utrecht.
 Mr. G. Wicherlinck, te Zwolle.
 L. Wichers, te 's Gravenhage.
 Dr. C. E. A. Wichmann, te Utrecht.
 Dr. E. Wiersum, te Middelburg.
 W. Wilde, te Katwijk.
 Dr. H. D. Tjeenk Willink, te Haarlem.
 Dr. J. Te Winkel, te Amsterdam.
 Dr. J. Woltjer, te Amsterdam.
 Dr. J. A. Worp, te Groningen.
 Mr. G. Wttewaall, te Arnhem.
 Jhr. Mr. E. W. F. Wttewaall van Stoetwegen, te
 's Gravenhage.
 J. M. Wüstenhoff, te Sassenheim.
 C. N. Wijbrands, te Amsterdam.
 Jhr. Mr. H. M. J. Van Asch van Wijck, te Utrecht.
 Jhr. Mr. L. H. J. M. Van Asch van Wijck, te
 Veenendaal.
 Dr. J. A. Gerth van Wijk, te 's Gravenhage.
 Dr. P. J. Wijminga, te Amsterdam.
 Dr. J. D. De Lind van Wijngaarden, te Utrecht.
 G. E. V. L. Van Zuylen, te 's Gravenhage.
-

BIJLAGE B.

GENOOTSCHAPPEN, WAARMEDE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP IN BETREKKING STAAT.

Aachener Geschichts-Verein, te Aken.

Geschichts- und alterthumsforschende Gesellschaft
des Osterlandes, te Altenburg.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Académie royale d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

Historischer Verein für den Niederrhein, te Bonn.

Historische Gesellschaft des Künstlervereins, te Bremen.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique; te Brussel.

Société d'Archéologie de Bruxelles, te Brussel.

De Bollandisten, te Brussel.

Bijdr. en Meded. XXII.

- Université royale de Norvège, te Christiania.
 Westpreussischer Geschichtsverein, te Danzig.
 Düsseldorfer Geschichts-Verein, te Dusseldorp.
 Bergischer Geschichts-Verein, te Elberfeld.
 Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische
 Alterthümer, te Emden.
 Historischer Verein für Stadt und Stift Essen, te
 Essen.
 Verein für Geschichte und Alterthumskunde, te
 Frankfort a/M.
 Verein für Geschichte des Bodensees und seiner
 Umgebung, te Friedrichshafen.
 Société d'Histoire et d'Archéologie, te Genève.
 Koninklijke vlaamsche Akademie voor Taal- en
 Letterkunde, te Gent.
 Geschied- en oudheidkundige Kring, te Gent.
 Oberhessischer Geschichts-Verein, te Giessen.
 Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften,
 te Görlitz.
 Historischer Verein für Steiermark, te Grätz.
 Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volken-
 kunde van Neerlandsch Indië, te 's-Gravenhage.
 Algemeen Rijksarchief, te 's-Gravenhage.
 Rügisch-pommerscher Geschichtsverein, te Greifs-
 wald.
 Verein für hamburgische Geschichte, te Hamburg.
 Historischer Verein für Niedersachsen, te Han-
 nover.
 Provinciaal Genootschap van Kunsten en Weten-
 schappen in Noord-Brabant, te 's-Hertogenbosch.
 Verein für thüringische Geschichte und Alterthums-
 kunde, te Jena.
 Redactie van de Zeitschrift für die Geschichte des
 Oberrheins (uitgegeven door de Badische Historische
 Kommission), te Karlsruhe.

Verein für hessische Geschichte und Landeskunde,
te Kassel.

Stadt-Archiv, te Keulen.

Görres-Gesellschaft, te Keulen.

Redactie van de Westdeutsche Zeitschrift, te Keulen.

Gesellschaft für schleswig-holstein-lauenburgische
Geschichte, te Kiel.

Alt-preussische Monatschrift, te Koningsbergen.

Société d'Histoire de la Suisse Romande, te Lausanne.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en
Taalkunde, te Leeuwarden.

Maatschappij der nederlandsche Letterkunde, te
Leiden.

Königlich-sächsische Gesellschaft der Wissenschaf-
ten, te Leipzig.

Redactie van de Revue historique trimestrielle, te
Lemberg.

Redactie van de Analectes pour servir à l'Histoire
ecclésiastique de la Belgique, te Leuven.

Redactie van de English historical Review, te Londen.

Verein für lübeckische Geschichte und Alterthums-
kunde, te Lübeck.

Institut archéologique liégeois, te Luik.

Société d'Art et d'Histoire du Diocèse de Liège, te Luik.

Universiteit, te Lund.

Institut luxembourgeois, te Luxemburg.

Geschied- en oudheidkundig Genootschap in het
Hertogdom Limburg, te Maastricht.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

Abbaye de Maredsous, te Maredsous.

Cercle archéologique, littéraire et artistique de
Malines, te Mechelen.

Verein für Geschichte der Stadt Meissen, te Meissen.

Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, te Mid-
delburg.

Königlich-bayerische Akademie der Wissenschaften,
te München.

Verein für Geschichte und Alterthumskunde Westfalens, te Munster.

Société archéologique de Namur, te Namen.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, te St. Nikolaas.

Historische Gesellschaft für die Provinz Posen, te Posen.

Historischer Verein für Oberpfalz und Regensburg, te Regensburg.

Limburg. Provinciaal Genootschap voor geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst, te Roermond.

Reale Società romana di Storia patria, te Rome.

Biblioteca apostolica Vaticana, te Rome.

Gemeente-archief van Rotterdam.

Verein für mecklenbürgische Geschichte und Alterthumskunde, te Schwerin.

The Board for international Exchanges of the New-South-Wales-Government, te Sidney.

Akademie van Geschiedenis en Oudheidkunde, te Stockholm.

Historisch-litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs in Elsass-Lothringen, te Straatsburg.

Cercle archéologique de la Ville et de l'ancien Pays de Termonde, te Termonde.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben, te Ulm.

Universiteits-Bibliotheek, te Upsala.

Oneida historical Society, te Utica (New-York).

Provinciaal utrechtch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Gemeente Utrecht.

Redactie van het Archief voor het Aartsbisdom
Utrecht, te Utrecht.

Smithsonian Institution, te Washington.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, te Weenen.

Institut für oesterreichische Geschichtsforschung, te
Weenen.

Harzverein für Geschichte und Alterthümer, te
Wernigerode.

Geschied-, taal-, land- en volkenkundig Genootschap,
te Willemstad (Curaçao).

Ortsverein für Geschichte und Alterthumskunde zu
Braunschweig und Wolfenbüttel, te Wolfenbüttel.

Historischer Verein für Unterfranken und Aschaff-
enburg, te Würzburg.

Vereeniging tot Beoefening van overijsselsch Regt
en Geschiedenis, te Zwolle.

BIJLAGE C.

OVERZICHT VAN DEN STAAT DER KAS VAN HET GENOOTSCHAP.

REKENING VAN HET KAPITAAL. 1900.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo 1899	f 19452.21 ⁵	Nihil	f —
	<u>f 19452.21⁵</u>	Saldo 1900	„ 19452.21 ⁵
			<u>f 19452.21⁵</u>

REKENING VAN HET GENOOTSCHAP. 1900.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo 1899	f 4278.19 ⁵	Drukkosten.	f 2451.70 ⁵
Rente van het kapitaal	„ 882.84	Papier.	„ 838.20
Contributiën	„ 3850.—	Schrijfflooi	„ 105.30 ⁵
Verkoop Werken.	„ 208.87	Overname boeken Leesgezelschap	„ 73.95
Verkoop Bullarium	„ 208.80	Contributiën aan Genootschappen	„ 12.85
Contributiën Historische kaarten.	„ 260.—	Bindwerk	„ 78.85
		Assurantie-premiën.	„ 27.80
		Amanuensis	„ 150.05
		Bode	„ 30.10
		Administratieve uitgaven	„ 201.63 ⁵
		Boekenkast.	„ 40.35
		Algem. Vergadering 28 Dec.	„ 113.65
		Historische kaarten.	„ 619.07
		Saldo	„ 4945.19
	<u>f 9688.70⁵</u>		<u>f 9688.70⁵</u>

REKENING VAN HET LEESGEZELSCHAP. 1900.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo 1899	f 130.84 ⁵	Aankoop boeken	f 147.90
Contributiën.	„ 124.—	Bodin	„ 50.05
Verkoop boeken	„ 73.95	Administratiekosten	„ 12.41 ⁵
	<u>f 328.79⁵</u>	Saldo	„ 118.43
			<u>f 328.79⁵</u>

BIJLAGE D.

TOELICHTING BIJ DE VOORSTELLEN TOT VERDEELING
DER HISTORISCH-STATISTISCHE SCHETSKAARTEN
VAN NEDERLAND ONDER DE CONTRIBUANTEN.

Lijst der contribuanten.

1. De Algemeene Rijksarchivaris, te 's Gravenhage.
2. De Rijksarchivaris in Noord-Holland, te Haarlem.
3. De Rijksarchivaris in Groningen, te Groningen.
4. De Rijksarchivaris in Friesland, te Leeuwarden.
5. De Rijksarchivaris in Drente, te Assen.
6. De Rijksarchivaris in Overijssel, te Zwolle.
7. De heer Mr. J. F. Bijleveld, te Arnhem.
8. De Rijksarchivaris in Utrecht, te Utrecht.
9. De Rijksarchivaris in Noord-Brabant, te 's Hertogenbosch.
10. De Rijksarchivaris in Zeeland, te Middelburg.
11. De Rijksarchivaris in Limburg, te Maastricht.
12. De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.
13. Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, te Amsterdam
14. Het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, te Amsterdam.
15. Het Genootschap „Pro excolendo jure patrio,” te Groningen.
16. Het Friesch Genootschap, te Leeuwarden.
17. Het Museum van Oudheden, te Assen.

18. De Vereeniging voor Overijselsch Regt en Geschiedenis, te Zwolle.
19. De heer F. A. Hoefer, te Hattem.
20. Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.
21. Limburg. Provinciaal Genootschap voor geschiedkundige wetenschappen, te Roermond.
22. De Maatschappij voor Geneeskunde, te Amsterdam.
23. De Commissie voor de samenstelling van een historischen atlas van Noord- en Zuid-Nederland.
- 24 en 25. Het Historisch Genootschap, te Utrecht.

Van deze 25 contribuanten zijn 8 *algemeene*, nl. n° 1 De Algemeene Rijksarchivaris, n° 12 Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, n° 13 Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, n° 14 Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, n° 22 Maatschappij voor Geneeskunde, n° 23 Commissie historische atlas, n° 24 en 25 Historisch Genootschap.

De 17 overige zijn *provinciale* contribuanten. Daarvan zijn gevestigd:

- in Noord-Holland: 1 (Rijks-archivaris).
- „ Zuid-Holland: geen.
- „ Zeeland: 1 (Rijks-archivaris).
- „ Noord-Brabant: 1 (Rijks-archivaris).
- „ Limburg: 2 (Rijks-archivaris en Limburg, Prov. Gen.).
- „ Utrecht: 2 (Rijks-archivaris en Prov. Utr. Gen.).
- „ Gelderland: 2 (de heeren Mr. Bijleveld en Hoefer).
- „ Overijssel: 2 (Rijks-archivaris en Vereen. voor Overijs. Regt).
- „ Drente: 2 (Rijks-archivaris en Museum Oudh.).
- „ Friesland: 2 (Rijks-archivaris en Friesch Genootsch.).

in Groningen: 2 (Rijks-archivaris en Pro excolendo jure).

In de circulaire van November 1898, waarbij deelneming aan het plan tot uitgave der kaarten werd verzocht, staat o.a.: „De 25 deelnemende genootschappen en archieven zouden voor hun abonnement ontvangen elk 175 exemplaren van de kaarten hunner provincie en 2 volledige stellen kaarten, terwijl 100 volledige exemplaren voor het Rijk zouden gereserveerd worden. Deze verdeling is natuurlijk slechts zeer voorloopig en zal veranderd moeten worden, naar gelang de deelneming van lokale genootschappen dan wel die van genootschappen van algemeene strekking de overhand heeft. De definitieve verdeling zou aan ons bestuur kunnen overgelaten worden. Elk genootschap of archief zou volkomen vrij zijn in de uitdeeling zijner kaarten aan belangstellende deskundigen, hetzij gratis, hetzij voor een kleinen prijs.”

Bij dit voorloopige plan is echter geen rekening gehouden met de omstandigheid, dat van de (in 500 exemplaren gedrukte) 30 kaarten, die te zamen de kaart van Nederland vormen, een vrij groot aantal, en wel niet minder dan 20, bestaan uit gedeelten van twee, drie of vier provinciën. Hieruit vloeit de volgende moeilijkheid voort. Stel dat — zooals in de circulaire gezegd werd — het rijk 100 volledige exemplaren (1 volledig exemplaar telt 30 kaarten) en elk der 25 contribuanten 2 volledige exemplaren ontvangt, dan blijven er ter verdere uitdeeling over: $500 - 150 = 350$ volledige exemplaren. Bij de 30 kaarten is er bv. één, waarop een gedeelte van de prov. Limburg en een gedeelte van de prov. Gelderland is geteekend. Er zijn dan 4 contribuanten, die deze kaart zouden wenschen te hebben, nl. 2

uit de prov. Limburg en 2 uit de prov. Gelderland. Daar er van elke kaart slechts 350 exemplaren nog beschikbaar zijn, kan elk der 4 genoemde contribuanten van deze kaart slechts 87 exemplaren ontvangen, terwijl hij van die kaarten zijner provincie, waarop alleen een gedeelte van deze provincie is afgeteekend, 175 exemplaren zal ontvangen. Dit schijnt minder gewenscht.

Ook zullen de algemeene contribuanten geen 175 exemplaren van de kaarten der provincie, waarin zij gevestigd zijn, kunnen — en waarschijnlijk ook niet wenschen te ontvangen.

Om aan deze moeielijkheden te ontkomen, kan men één der 3 volgende voorstellen aannemen:

Eerste voorstel. Het Rijk ontvangt 100 volledige exemplaren. De overblijvende 400 worden tusschen de 25 contribuanten verdeeld, zoodat elk 16 complete stellen krijgt. De contribuanten kunnen dan onderling ruilen, opdat elk zooveel mogelijk exemplaren van de kaarten zijner eigen provincie in bezit krije.

Tweede voorstel. De regeering krijgt 100 volledige exemplaren. Er blijven over 400; — de 8 algemeene contribuanten krijgen elk 8 volledige exemplaren: samen 64; — blijven over 336; — naar de Centralstelle für Grundkarten te Leipzig worden 2 volledige exemplaren gezonden: blijven over 334; — de 17 provinciale contribuanten krijgen elk 2 volledige exemplaren: samen 34; — blijven over 300 volledige exemplaren of 300 stellen van 30 kaarten, die nog verdeeld moeten worden onder de 17 provinciale contribuanten, waarvan 14 verdeeld zijn over 7 provinciën. Om aan elk de aanvankelijke toegezegde 175 exemplaren van de kaarten zijner provincie, ook van die, waarop een gedeelte van aangrenzende provinciën is geteekend, te kunnen bezorgen, worden, voor rekening van het Historisch Genootschap, zooveel

exemplaren meer gedrukt, als noodig is; voor die kaarten, waarop geen gedeelte van een aangrenzende provincie is geteekend, zal dit meerdere aantal $2 \times 175 = 350 - 300 = 50$ bedragen. De kaarten van Zuid-Holland worden dan (behalve zooveel als noodig zijn voor de volledige stellen) niet gedrukt, omdat voor deze provincie geen enkel provinciaal contribuant is; en van de kaarten der 3 provinciën, waarvoor slechts één contribuant opkomt, nl. Noord-Holland, Zeeland en Noord-Brabant, worden (behalve zooveel als noodig zijn voor de volledige stellen) slechts 175 exemplaren gedrukt. De meerdere kosten, wegens het laten drukken van een grooter aantal exemplaren van de kaarten van 7 provinciën, worden dan gedeeltelijk opgeheven door mindere kosten wegens het minder aantal te drukken kaarten van de 4 overige provinciën.

Derde voorstel. Grootendeels gelijk het vorige, nl. de regeering krijgt 100 volledige exemplaren, elk der 8 algemeene contribuanten 8, de Central-stelle te Leipzig 2, elk der 17 provinciale contribuanten 2: blijven over 300 volledige exemplaren van 30 kaarten. De 17 provinciale contribuanten krijgen van de kaarten hunner provincie, dat wil zeggen van die kaarten, waarop *alleen* gedeelten hunner provincie voorkomen, elk 150 exemplaren; van die kaarten, waarop gedeelten van meer dan één provincie voorkomen, zullen zooveel exemplaren meer gedrukt worden, als noodig is om aan elk der belanghebbende contribuanten ook 150 exemplaren van deze kaarten te bezorgen. De hoogere drukkosten van dit meerdere aantal kunnen hetzij over de belanghebbende contribuanten worden omgeslagen, hetzij door de belanghebbende contribuanten worden gedragen, elk naar evenredigheid van het hem verstrekte aantal extra-exemplaren.

Billijker komt het echter aan het bestuur voor, dat

de kosten zullen worden omgeslagen over *alle* contribuanten, daar feitelijk de kosten van de geheele onderneming hooger zijn geworden dan oorspronkelijk geraamd was, en het niet aangaat dat sommige contribuanten meer zullen betalen dan andere, omdat toevallig de kaarten hunner provincie geheel of bijna geheel uit kaarten bestaan, waarop ook gedeelten van aangrenzende provinciën voorkomen.

Volgens dit plan blijven dan in dépôt bij het Historisch Genootschap berusten:

300 exemplaren van die kaarten, waarop *alleen* gedeelten der prov. Z.-Holland zijn geteekend (omdat voor deze provincie geen prov. contribuant is),

150 exemplaren van die kaarten, waarop *alleen* gedeelten der prov. N.-Holland, Zeeland en N.-Brabant zijn geteekend (omdat voor elk dezer provinciën slechts 1 prov. contribuant is).

Het Historisch Genootschap kan deze exemplaren verkoopen, en behoudt de opbrengst daarvan, wegens den omslag van de verdeeling dezer geringe som tusschen alle contribuanten

Het Bestuur wenscht omtrent deze drie voorstellen nog in het midden te brengen, dat het eerste het eerlijkst schijnt, maar aan de groote meerderheid der contribuanten iets zal bezorgen, wat zij niet gewenscht hebben, nl. een aantal compleete stellen, en hun onthoudt wat zij in de eerste plaats verlangen, nl. een groot aantal stellen van de kaarten hunner eigen provincie; dat het tweede op het laatste oogenblik niet meer uitvoerbaar is gebleken, daar juist de kaarten van Noord- en van Zuid-Holland bijna allen afgedrukt blijken te zijn; dat het derde aan de contribuanten verschaft wat zij wenschen, maar eene verhooging van de jaarlijksche contributie ten gevolge zal hebben.

BIJLAGE E.

Geachte toehoorders!

Wanneer wij ons voor een oogenblik verplaatsen op het gebied der exacte wetenschappen, dan treft ons hoe veel daar gebruik gemaakt wordt van teekens, stift en penseel, om soms meer of min ingewikkelde zaken met een oogopslag duidelijk te maken. Al munten die voortbrengselen niet uit door schoone lijnen en vertolken zij geen stoute gedachten van den teekenaar, omdat zij aan vaste gegevens gebonden zijn, toch kan van dit soort van teekenen ook getuigd worden „teekenen is schrijven en spreken tegelijk.”

Te verwonderen is het dan ook, dat de historische wetenschap tot heden niet meer stift en penseel in haren dienst nam. Wij beleven toch een tijd, waarin veel geleerd moet worden en elke vereenvoudiging om zich een onderwerp eigen te maken gretig te baat genomen moet worden.

Met opzet druk ik op het woordje meer, want op bescheiden schaal deed de historie het reeds voor jaren. Ik herinner U slechts aan de kaarten onzer kinderjaren, waarop met blokjes en lijnen de tochten der volksverhuizing waren aangegeven, om niet van grootere historische atlassen te spreken.

Aan die kaarten in het algemeen genomen kleven echter evenals aan elk menschelijk werk fouten.

Fouten, die aan een tegenwoordig geslacht te zeer in het oog springen. Met het toenemen der kennis toch stijgen de eischen. Legt men deze aan die kaarten aan, dan blijkt spoedig, dat hun juistheid te wenschen overlaat en het beeld, dat zij willen geven, meestal zeer verward is, omdat zij óf verschillende onderwerpen tegelijk, óf eenzelfde onderwerp in verschillende tijden op één kaart behandelen.

Bovendien verlangen wij meer kaarten, dan tot heden beschikbaar waren. Wij wenschen hen niet alleen voor schoolgebruik tot verduidelijking, neen, wij ouderen gevoelen bij eenig nadenken, dat goede kaarten ons zeer veel in een oogopslag kunnen leeren, wat thans slechts na veel zoeken te verkrijgen is. Wat zouden wij kaarten met staatkundige en kerkelijke indeelingen ¹⁾ in verschillende tijden waardeeren, mits uitgewerkt in bijzonderheden en met lijnen niet aan de phantasie ontleend. Bovendien zouden die kaarten ons nog kunnen inlichten omtrent oude toestanden ²⁾, loop van rivieren enz. Als een voor-

1) Van de provincie Overijssel bestaat een kaart, aanwezig in het archief van het Provinciaal Kerkbestuur van Overijssel, waarop de grenzen der tegenwoordige gemeenten van de Nederlandsch Hervormde Kerk voorkomen. Op bladen der topographische kaart — sommige op 1:50.000, andere op 1:25.000 — zijn de grenzen met roode lijnen aangegeven. Wijlen J. E. Moltzer, predikant te Deventer, en C. A. C. Kruyder, directeur der rijkskweekschool voor onderwijzers te Deventer, hebben zich zeer veel moeite voor het tot standkomen van deze kaart gegeven. Elk blad van deze kaart is aan de achterzijde voorzien van een verklaring van de betrokken kerkeraden en Provinciale Kerkbesturen, dat zij deze grenzen goedkeuren. Het is dus een officieele kaart krachtens Art. 51, sub 7 van het Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk.

2) Zie een belangrijke opmerking of liever stelling ten dezen opzichte in Kronijk van het Historisch Genootschap, 7^e jaargang, 2de serie, blz. 193 v., waar ook gesproken wordt van een kaart van het bisdom van Utrecht.

beeld neem ik slechts het dekenaat van de Veluwe vóór de invoering der nieuwe bisdommen. Is de stelling te gewaagd, dat de kerspelen, die thans op den linkeroever van den IJssel liggen en die buiten dat dekenaat lagen, eertijds althans ten deele tot den rechteroever behoorden? Kent men de juiste grenzen dier kerspelen, dan zal men behoedzaam opbouwende en de bekende gegevens omtrent den aanleg van dijken raadplegende, wellicht de oude bedding van den IJssel kunnen terugvinden.

Duidelijk zal het hierdoor soms worden, waarom een plaats oorspronkelijk op een ander punt verrees, dan waar zij thans ligt, m. a. w. zij verschoof naarmate het bed der rivier zich verplaatste.

Kaarten met opgaven van vondsten — praehistorische, Romeinsche enz — zullen ons meer dan thans een blik geven op de nederzettingen dier dagen. Gevonden overblijfselen van wegen de onderlinge verbindingen leeren kennen. Wat thans op zich zelf staat, zal wellicht blijken deel eener grootere eenheid te zijn.

De beantwoording der vraag, waar en welke kloosters lagen in deze of gene provincie, kost veel tijd. Hadden wij kaarten, waarop hunne ligging en de orden, waartoe hunne bewoners behoorden, waren aangegeven, dan zouden wij met een oogopslag op de hoogte zijn. Tevens zal het ons dan ook soms duidelijk worden, waarom b.v. een bepaalde plek, zelfs na eeuwen, in ontginning gunstig afsteekt bij aangrenzende.

Bezaten wij kaarten, waarop de scholen in verschillende tijden voorkomen, dan zouden wij een beter inzicht krijgen in de volksontwikkeling in verschillende tijdperken.

Het volgen van een veldtocht zal vergemakkelijkt worden door de kaart, waarop, al is het met een

enkele lijn, de opmarsch der troepen wordt aangegeven. Fouten door al te getrouw naschrijven, waarvan wijlen Professor Fruin ons in „Buren, dat den Rijn stopt” zoo'n leerrijk voorbeeld gaf, worden voorkomen ¹⁾).

Aldus zou ik kunnen voortgaan U vele kaarten verschillende onderwerpen behandelende op te sommen, om in de eerste en voornaamste plaats hun nut voor den historicus aan te toonen, maar tevens te wijzen op den stoot, dien zij geven zullen aan nieuwe vraagstukken en de oplossing van reeds bestaande.

Wij leven nog slechts aan het begin van een tijdperk, waarin veel karakteristieks dreigt verloren te gaan. Thans is het nog tijd, om b. v. voor sommige streken met volkomen zekerheid de grenzen der marken vast te stellen ²⁾).

Allengs verdwijnen de plaatselijke kleederdrachten en met hen een der kenmerken van de verschillende nederzettingen in ons land. Het wordt tijd de streken met bepaalde kleederdrachten in kaart te brengen.

Tot nog toe sprak ik alleen van de waarde dier kaarten voor onze eigen geschiedenis. Denken wij ons dergelijke kaarten ook voor andere staten, voor Europa, dan zal het wel overbodig zijn uit te weiden over het belangrijke hulpmiddel, dat hierdoor voor het leeren der algemeene geschiedenis geboden wordt.

Aan Professor Dr. von Thudichum te Tubingen komt de eer toe den weg te hebben gewezen en ingeslagen om die kaarten te verkrijgen. De verwezenlijking van

1) Verslag van de Algemeene Vergadering der leden van het Historisch Genootschap op 16 April 1895, blz. 31.

2) Van de provincie Overijssel bestaat een markenkaart op 1 : 100.000 door de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis uitgegeven en vervaardigd door Mr. J. van Doorninck.

zijne denkbeelden omvat niet alleen het Duitsche Rijk, maar Europa. Hieruit volgt reeds van zelf, en ik zal er later nog nader op terug komen, dat bij het vervaardigen van deze kaarten van meet af de grootst mogelijke eenheid betracht moet worden m. a. w. de taal, die zij spreken, moet een internationale zijn, te verkrijgen door eenheid van schaal en teekens.

Alvorens verder hierop in te gaan zal ik de plannen van von Thudichum en de voorloopig verkregen uitkomsten bespreken. Punt van uitgang van de historisch-statistische kaarten vormen de schetskaarten ¹⁾. Reeds in 1883 heeft von Thudichum dergelijke kaarten voor de landstreek aan de Boven-Neckar en Boven-Donau voor eigen rekening laten vervaardigen, oorspronkelijk met het oog op rechtshistorische onderzoekingen.

Dank zij de welwillendheid van den vervaardiger kan ik u niet alleen de schetskaarten in de verschillende phases van hare ontwikkeling vertoonen, maar ook ingevulde schetskaarten — liggers — laten zien.

In 1884 ontwikkelde von Thudichum zijne denkbeelden in een artikel ²⁾, getiteld „*Organisation und Arbeitsplan der historischen Vereine.*” Het volgende jaar zond hij dit artikel benevens een „*Denkschrift über die Einrichtung und den Nutzen gedruckter Grundkarten*” aan de historische Vereenigingen te Darmstadt, Giessen, Hanau, Frankfort a. d. Main, Kassel en Wiesbaden.

Was hierdoor de belangstelling gewekt, de ver-

1) Op voorstel van den spreker heeft het Historisch Genootschap aangenomen den naam van schetskaart voor de in te vullen kaart en dien van ligger voor de ingevulde kaart. Dientengevolge zal men b. v. spreken van liggers voor kloosters, voor scholen enz.

2) Voorkomende in de *Münchener Allgemeine Zeitung* van 13 Januari 1884, Bijlage n°. 13.

vaardiging van schetskaarten op een en dezelfde schaal voor Duitschland en de aangrenzende rijken kreeg vooral een stoot door de besluiten van de vergadering van Deutsche geschied- en oudheidkundige genootschappen, te Sigmaringen den 31 Augustus 1891 genomen naar aanleiding van een voordracht van Professor von Thudichum.

In een zevental punten bevatten deze besluiten ¹⁾ bepalingen en wenschen, die wij achtereenvolgens zullen bespreken. In de eerste plaats werd de schaal der schetskaarten vastgesteld. Deze zullen zijn van 1 : 100 000, 1 : 500.000 en 1 : 1.500.000. Uitgaande van het denkbeeld, dat deze kaarten overzichtelijk moeten zijn en gelegenheid geven tot het maken van aantekeningen met pen en penseel, moeten zij zoo ijl mogelijk zijn. Op de kaarten van 1 : 500.000 en 1 : 1.500.000 zullen daarom alleen rivieren en belangrijke plaatsnamen voorkomen, op die van 1 : 100.000 bovendien de grenzen der gemeenten ²⁾. Opdat de verschillende kaarten voor Duitschland behoorlijk aan elkaar sluiten, moeten allen volgens één net uitgevoerd worden. Ter bevordering van het vervaardigen van historisch-statistische liggers wordt aan de vereenigingen aanbevolen, aan deskundigen kosteloos schetskaarten te verstrekken. Zullen de schetskaarten den gewenschten graad van juistheid bereiken, dan moet hunne vervaardiging aan den Generalen Staf toevertrouwd worden en aangezien het hier een zaak van nationaal belang geldt, verdient de onderneming den steun der regeeringen. Omtrent de vervaardiging der schetskaarten werd het wenschelijk geoordeeld

1) Deze besluiten zijn o. a. te vinden in Dr. Friedrich von Thudichum, Historisch-Statistische Grundkarten. Denkschrift. Tübingen, 1892, blz. 1 v.

2) Zie hierover ook blz. LV.

eerst die schetskaarten aan te maken, die de vereenigingen bestellen.

Ten slotte werd bepaald deze besluiten ter kennis te brengen van de historische genootschappen in Oostenrijk, Zwitserland, Luxemburg, België en Nederland met verzoek, om in denzelfden geest werkzaam te zijn.

Als een eerste uitvloeisel van deze besluiten wendde zich het bestuur der vergadering in November 1891 tot den rijkskanselier, om de vervaardiging van de schetskaarten van rijkswege te verkrijgen. Het antwoord van dien kanselier erkent, op grond van het oordeel van de Koninklijke Akademie te Berlijn, de vervaardiging van schetskaarten als een onderneming, die aanmoediging verdient, maar tevens verklaart de kanselier, dat financieele steun van het rijk, bij gemis aan fondsen, niet verstrekt kan worden ¹⁾.

Uit dit antwoord volgde, dat men voortaan alleen steun van de afzonderlijke Deutsche staten en de historische genootschappen te verwachten had.

Onverflauwd bleef von Thudichum zijne denkbeelden bepleiten en omgekeerd vormde de vergadering van Deutsche geschied- en oudheidkundige genootschappen het middelpunt, waarvan de beweging voor de schetskaarten uitging.

Zoo neemt de vergadering, in September 1893 te Stuttgart gehouden, op voorstel van von Thudichum, besluiten omtrent het vervaardigen van schetskaarten en het verkrijgen van liggers ²⁾.

Er zal een Centraal-bureau opgericht worden, dat

1) Thudichum, Denkschrift, blz. 2; H. Ermisch, Erläuterungen zur Historisch-Statistischen Grundkarte für Deutschland im Massstabe 1 : 100000, Leipzig, 1899, blz. 2 v.; Korr.-Bl., Jahrgang 40 (1892) blz. 129.

2) Korr.-Bl., Jahrgang 41 (1893), blz. 142; H. Ermisch, blz. 3.

niet alleen voor het maken der schetskaarten zal zorg dragen, maar ook voor de eenvormigheid der invulling dier kaarten, dus dat de kaarten naar één stelsel uitgewerkt worden.

Aangezien nagenoeg de geheele Deutsche Stafkaart op de schaal van 1:100.000 vervaardigd is, werd bepaald, dat de schetskaarten nauwkeurig met de bladen van de Stafkaart zouden overeenkomen.

Ten einde de gewenschte voeling te houden tusschen het bestuur en de verschillende genootschappen, werden de laatsten en de Topographische bureaux verzocht, elk half jaar een kort verslag in te dienen omtrent den stand van zaken en van elke kaart zoowel aan bovengenoemd bestuur als aan het Germaansch Museum te Neurenberg een exemplaar te zenden.

Naar aanleiding van deze besluiten stelde Dr. Brecher uit Berlijn een handleiding samen onder den titel „*Erläuterungen für die Bearbeitung und Verwendung der Grundkarten von Deutschland in 1:100.000*,“ die hij in 1894 aan de vergadering te Eisenach aanbood ¹⁾.

Het volgende jaar, 1895, besloot de vergadering te Constanz op voorstel van Dr. Ermisch, om op hare kosten aan alle genootschappen proefbladen van schetskaarten toe te zenden, ten einde aldus hunne belangstelling te wekken ²⁾. Dit besluit, op de vergadering te Blankenburg in 1896 herhaald, werd uitgevoerd, zoodat aan alle genootschappen de bladen 86/117 van de schetskaart van Mecklenburg benevens een door Dr. Grotefend samengestelde „*Erläuterung*“ werd toegezonden ³⁾.

1) Korr.-Bl., Jahrgang 43 (1895) blz. 3; Ermisch, blz. 3 v.

2) Korr.-Bl., Jahrgang 43 (1895) blz. 132; Ermisch, blz. 4.

3) Ermisch, blz. 4.

Dank zij de voorstellen van von Thudichum nam de vergadering in den herfst 1897 te Durkheim besluiten ¹⁾, waarbij aan alle historische genootschappen de spoedige vervaardiging van schetskaarten op 1 : 100.000 werd aanbevolen.

Tevens werd de wensch uitgesproken, dat de nog ontbrekende bladen van de Deutsche Stafkaart in 1900 gereed zouden komen.

Gaf ik tot nog toe een overzicht van hetgeen de verschillende vergaderingen van Deutsche geschied- en oudheidkundige genootschappen voor het verkrijgen van historisch-statistische kaarten deden, thans moeten wij ook nog een andere vereeniging vermelden, die naast haar voor het goede doel streed. Ik bedoel de „Konferenz deutscher Publikations-Institute”.

Omtrent de beraadslagingen en besluiten van deze „Konferenz” stip ik aan, dat de vergadering, in den herfst 1896 te Innsbruck gehouden ²⁾, wees op de groote stabiliteit, die de „Gemarkungsgrenzen” der Deutsche schetskaarten bezitten. Volgens haar waren deze grenzen sinds 1400 onveranderd gebleven en vormden zij een vertrouwbaar geraamte voor de schetskaarten.

De wenschelijkheid, volgens von Thudichum, om kaarten van een zelfde schaal te gebruiken beaamde men niet.

In de eerste plaats toch zou men praktisch op het bezwaar stuiten, dat niet alle Deutsche Stafkaarten op de schaal van 1 : 100.000 vervaardigd zijn. Ten tweede beweerde men, dat bij de schetskaarten, waarop ieder zijne uitkomsten kon aantekenen, geen eenheid van schaal noodig was; eerst later

1) Korr.-Bl., Jahrgang 46 (1898) blz. 34; Ermisch, blz. 4.

2) Bericht über die 4. Versammlung deutscher Historiker zu Innsbruck, 11—14 September, 1896, blz. 55 v.; Ermisch, blz. 4 v.

konden allen tot een gemeenschappelijke schaal herleid worden.

De „Konferenz” erkende in hare vergadering, in April 1898 te Neurenberg gehouden ¹⁾, terecht het belang van eenheid in maatstaf der kaarten. Zij verklaarde de schetskaarten als een onontbeerlijken grondslag voor historisch-statistische onderzoekingen en hunne vervaardiging op elke wijze te zullen bevorderen. Als einddoel stelde men het bezit van schetskaarten over het geheele gebied van de „Konferenz” en wel op een schaal van 1 : 100.000. Deze kaarten zouden voor geschiedvorschers beschikbaar gesteld worden tegen den kostenden prijs; onder verplichting, dat zij van de door hen vervaardigde liggers copiën moesten zenden aan hun landsdepôt en aan het centraaldepôt.

Dit centraaldepôt en dit landsdepôt moesten zich ten doel stellen op alle wijzen dezen arbeid te bevorderen en dienstbaar te maken. Om dit doel te bevorderen wordt de voorzitter verzocht pogingen aan te wenden, om óf van het rijk óf van de afzonderlijke staten de vervaardiging van schetskaarten te verkrijgen.

In aansluiting hieraan nam de vergadering van Deutsche geschied- en oudheidkundige genootschappen te Munster in October van hetzelfde jaar de volgende besluiten ²⁾. De liggers, die uit de schetskaarten ontstaan, moeten in bepaald aangewezen depôts verzameld worden. In elk van hen moeten de liggers der streek ter raadpleging liggen. Gewoonlijk zullen hiervoor de rijksarchieven en de landsbibliotheken de aangewezen plaatsen zijn. Het bestuur der vergadering wordt ver-

1) Bericht über die 5. Versammlung deutscher Historiker zu Nürnberg, blz. 59 v.; Ermisch, blz. 5.

2) Ermisch, blz. 5.

zocht hieromtrent met de betrokken autoriteiten in overleg te treden.

Bovendien moet een verzameling aangelegd worden van alle in Deutschland gemaakte liggers. Als plaats van deze verzameling is Leipzig de meest geschikte door zijne centrale ligging. Bovendien pleit voor Leipzig, dat daar een leerstoel is voor historische geographie en een „Historisch-geographisches Seminar.” Omtrent dit punt werd het bestuur verzocht onderhandelingen met de hoogeschool te Leipzig te openen.

Tot nog toe zijn wij bij dit onderwerp op geen bedenkingen gestuit, integendeel allerwegen werd in het algemeen het nut der schetskaarten erkend en bepleit. In den laatsten tijd zijn echter tegen hen bezwaren geopperd, als wier tolk wij G. Seeliger kunnen aanmerken.

Alvorens deze te bespreken moet ik een oogenblik stilstaan bij enkele uitdrukkingen door Duitsche schrijvers gebezigd. Zooals reeds medegedeeld werd, worden op de schetskaarten de tegenwoordige grenzen der gemeenten aangegeven. In Deutschland spreekt men gewoonlijk van „Orts-Gemarkungen”. Sommige schrijvers, „Orts-Fluren” noemende, bedoelen hiermede hetzelfde als „Orts-Gemarkungen”. De reden, waarom b. v. Ermisch bepaald van „Orts-Fluren” gewaagt, is, dat deze uitdrukking veel in Saksen gebruikt wordt. Met het bezigen van het woord „Flur” in het algemeen zij men echter omzichtig, omdat het niet overal dezelfde beteekenis heeft. Zoo wordt b. v. in Hessen een „Dorf-Mark” verdeeld in drie of vier „Fluren” ¹⁾.

Keeren wij thans tot de schetskaarten terug. Bij hunne bewerking tot liggers speelden die grenzen bij

1) Persoonlijke mededeelingen van Professor von Thudichum.

de oorspronkelijke ontwerpers zoo'n groote rol, dat zelfs sommigen in Duitschland niet van schetskaarten (Grundkarten) spreken, maar eenvoudig van grenskaarten (Gemarkungskarten).

De vraag ligt voor de hand: zijn die gemeentegrenzen wel zoo oud, dat men op hen met vol vertrouwen het verleden kan opbouwen. De vergadering van de „Konferenz", te Innsbruck in 1896 gehouden, sprak, zooals wij reeds zagen, als hare meening uit, dat deze grenzen sinds 1400 onveranderlijk gebleven waren. Wanneer men deze uitspraak aan ons land toetst, zal ieder bij eenig nadenken — ik wijs slechts op de veranderingen der groote gemeenten — spoedig erkennen, dat de onveranderlijkheid der grenzen sinds eeuwen op ons land niet ten volle van toepassing is. Voor Duitschland is ook gebleken, dat men hier te doen heeft met een stelling, die niet overal doorgaat. Uit dit feit hebben sommigen een wapen tegen de schetskaarten gesmeed. Wij zullen Seeliger als hun tolk het woord geven ¹⁾. Na een uitvoerig betoog komt hij tot de slotsom, dat de tegenwoordige grenzen der steden, dorpen en zelfstandige heerlijkheden dagteekenen uit de laatste eeuwen. Deze grenzen, thans veranderlijk, waren dit vroeger eveneens. Daarna bespreekt hij de bezwaren, die ondervonden worden bij het aangeven van de gemeentegrenzen voor sommige deelen van Duitschland, en de onvertrouwbaarheid dier opgaven, om tot de slotsom te komen: de tegenwoordige grenzen zijn voor historisch-geographische onderzoekingen wel niet waardeeloos, maar van hen moet een uiterst omzichtig gebruik gemaakt worden. Zij leenen zich niet tot

1) Zie het artikel „Die historischen Grundkarten" in Münchener Allgemeine Zeitung, 3 en 5 Maart, 1900, Bijlage n°. 52 en 53.

het onmiddellijk kartographisch vaststellen van gouwen, graafschappen, kerkelijke indeelingen enz. in vroegere eeuwen. Het middel tot groote juistheid, dat men in de aangifte dier grenzen op de schetskaarten dacht te bezitten, is gebleken denkbeeldig te zijn. Beschouwt men de verschillende soorten van liggers, dan kan men die in twee soorten indeelen, namelijk waarbij het aangeven van grenzen noodig is of overbodig. Waar zij noodig zijn, zijn de op de schetskaarten aangegeven grenzen meestal onbruikbaar, omdat deze alleen juist zijn voor een bepaalden tijd. Nu zou het nog kunnen zijn, dat deze schetskaarten voor de bewerkers van nut konden zijn, maar is dit wel het geval? De bewerkers van territoriaal-historische atlassen zullen de kaarten met aangifte der tegenwoordige grenzen wel kunnen gebruiken, maar naast deze kaarten is voor hen het oude materiaal met oudere grenzen enz. evenveel waard. Nu zal men zeggen: voor hen speciaal worden deze schetskaarten ook niet vervaardigd, zij moeten aan meer algemeene doeleinden dienstbaar zijn. Maar wanneer men de algemeene bruikbaarheid van de kaarten met aangifte van grenzen loochent, dan blijft niets eigenaardigs meer van hen over; het is een blad papier met waterloopen en namen! De Stafkaart blijft trots de schetskaarten voor den bewerker onontbeerlijk. De schetskaart wordt ten slotte alleen een hulpmiddel bij het teekenen. Hij, die een ligger vervaardigt, kan die wateren en plaatsnamen ook regelrecht van de Stafkaart ontleenen, m. a. w. de schetskaarten kunnen geheel gemist worden.

Alvorens aantekeningen op de beschouwingen van Seeliger te maken, moeten wij opmerken, dat dergelijke uitingen op de vergadering der „Konferenz“, in April 1900 gehouden, een bespreking uitlokten over de bruikbaarheid der schetskaarten in het alge-

meen¹⁾). De vergadering verklaarde nogmaals, dat het wenschelijk was het vervaardigen van schetskaarten krachtig voort te zetten; met bijvoeging, dat men bepaaldelijk nasporingen doen zou over het ontstaan, den ouderdom en de wijzigingen van de gemeentelijke grenzen binnen de afzonderlijke gebieden. Verder werd het wenschelijk geoordeeld, om op grond van ervaringen uitvoerige voorschriften samen te stellen ten bate der onderzoekers bij het invullen der schetskaarten. Het maken van een ontwerp voor deze voorschriften werd aan de „Centralstelle für Grundkarten” te Leipzig — waarover later — opgedragen.

Nadat aan de Saksische regeering de dank van de „Konferenz” voor de oprichting van de „Centralstelle” was uitgedrukt, werden alle genootschappen, die schetskaarten vervaardigd hadden, verzocht deze kaarten en copiën van hunne liggers aan de „Centralstelle” op te zenden. Van de schetskaarten wenschte men gaarne in de „Centralstelle” zooveel te bezitten, dat ieder onderzoeker elke kaart van daar uit ontbieden kon. Ten slotte werd de wenschelijkheid uitgesproken, om met het vervaardigen van de schetskaarten voor geheel Duitschland op een schaal van 1 : 500.000 te beginnen.

Eindelijk kan ik nog mededeelen, dat op de vergadering van Deutsche geschied- en oudheidkundige genootschappen, te Dresden den 26 September 1900 gehouden, een Commissie benoemd is voor het vast-

1) Vele van deze en volgende mededeelingen zijn ontleend aan een briefwisseling met Dr. R. Kötzschke. Met het oog op deze vergadering heeft hij een artikel geschreven „Die Technik der Grundkarteneinzeichnung”, voorkomende in de „Deutsche Geschichtsblätter” van Dr. Armin Tille, Heft 5, Februar 1900. Dit artikel is ook afzonderlijk verschenen in de brochure „Ueber Historische Grundkarten”, Gotha, 1900.

stellen van de teekens enz., die bij het invullen der schetskaarten gebruikt zullen worden ¹⁾).

Thans een woord naar aanleiding van de bedenkingen, door Seeliger in het midden gebracht. Met bescheidenheid zij gezegd, dat ik na kennismaking met de „*Denkschrift*” van von Thudichum dergelijke opmerkingen als Seeliger ook maakte. Naar mijn oordeel overschatte von Thudichum de waarde der tegenwoordige gemeentegrenzen. Het was niet te verwonderen, dat mij dit opviel. Ik vond in de gemeente — Hattem — waar ik thans woon een sterk sprekend voorbeeld. Reeds het feit, dat de tegenwoordige burgerlijke en kerkelijke gemeente te Hattem niet samenvallen, is opmerkelijk. Terwijl de eerste gemeente een bescheiden plaats inneemt, omvat de tweede, behalve de burgerlijke gemeente Hattem, ook een gedeelte der burgerlijke gemeente Oldebroek. De kerkelijke gemeente was vóór 1863, toen de zelfstandige kerkelijke gemeente Wezep werd opgericht, nog grooter. Oorspronkelijk behoorde dit gedeelte der Veluwe tot het kerspel Epe en werd hier in 1176 het kerspel van den Gaasberg opgericht, dat later vervangen werd door dat van den Godesweerd, thans Hattem geheeten.

Wat de burgerlijke gemeente betreft valt op te merken, dat eertijds onderscheid moest gemaakt worden tusschen de grenzen van de stad, van de vrijheid en van het schoutambt Hattem.

Ik zou deze mededeelingen nog tot naburige gemeenten kunnen uitstrekken, om ten slotte de voorbeelden te vermeerderen ter waarschuwing tegen

1) Deze commissie bestaat uit de heeren: Prof. von Thudichum, Archivdirektor Wolfram, Regierungsrath Ermisch en den Privatdocent Dr. Kötzschke.

overschatting der waarde van de gemeentegrenzen op de schetskaarten.

Maar verder zou ik ook niet willen gaan. Naar mijn oordeel, dat ik ook bij Dr. W. Fabricius¹⁾ vond, zal blijken, dat de aangegeven grenzen soms van zeer oude dagteekening zijn, dus op hun plaats voor verschillende tijden; maar vooral zullen deze lijnen van grenzen en rivieren punten van uitgang vormen, die het aanteekenen van het verleden vergemakkelijken.

Voor- en tegenstanders der schetskaarten overdrijven. Een oordeel omtrent de waarde der grenzen op de schetskaarten in het algemeen is niet te vellen. Elk geval moet afzonderlijk beoordeeld worden. Evenals voor Duitschland zal ook voor ons land blijken, dat er streken zijn, waar die grenzen van hoogen ouderdom zijn. In elk geval bevat de schetskaart met hare gemeentegrenzen de juiste gegevens voor de staatkundige indeeling van het heden.

Wanneer Seeliger beweert, dat elke bewerker zelt die schetskaarten wel aan de Stafkaart kan ontleenen, dan betwijfel ik dit ten zeerste. Tusschen het intee-kenen van gegevens op een bestaande kaart en het maken van een kaart is nog een verschil. Het laatste stelt eischen, waaraan niet ieder kan voldoen. In elk geval heeft de bewerker in de schetskaart een niet te versmaden geraamte. Dat bij het bezit der schetskaart het raadplegen en hebben van een Stafkaart overbodig zijn zou, beweert niemand. Alleen met behulp van de Stafkaart is b. v. de juiste plaats te bepalen van een verdwenen klooster, dat eerst daarna op de schetskaart kan overgebracht worden.

Na aldus alleen plannen, wenschen en bezwaren besproken te hebben, zal ik thans enkele mede-

1) In diens stuk „Ueber die Stabilität der Gemarkungsgrenzen“ in het Korrb. der Westd. Zeitschr., 1900, n°. 8 en 9.

deelingen doen omtrent reeds verkregen uitkomsten. Hierop zou ik een lange lijst van genootschappen uit alle oorden van Duitschland kunnen laten volgen, die eensdeels reeds schetskaarten uitgaven, anderdeels tot hunne uitgave besloten ¹⁾.

Terecht merkt een Duitsch schrijver op: het vraagstuk welk gebruik van de schetskaarten gemaakt zal worden, treedt meer op den voorgrond dan de zorg voor de vervaardiging der schetskaarten ²⁾.

1) Met behulp van het artikel van Professor Karl Lamprecht „Zur Organisation der Grundkartenforschung“, voorkomende in „Deutsche Geschichtsblätter“, Heft 2, November 1899, tevens voorkomende in de brochure „Ueber historische Grundkarten“, Gotha, 1900, en persoonlijke mededeelingen van Professor von Thudichum stelde ik onderstaand overzicht samen.

Voor de geheele Rijnprovincie zijn schetskaarten op 1 : 80.000 gereed. De reden van deze afwijkende schaal is, dat de „Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde“ besloot in aansluiting aan de Libenowsche kaart (W. Liebenow, Topographische Karte der Rheinprovinz und der Provinz Westfalen) tot het maken van een historischen atlas dier provincie vóórdat het groote plan, dat het Deutsche rijk zou omvatten, geopperd was. Vermoedelijk zal voor deze provincie bij een nieuwe bewerking van schetskaarten ook de schaal van 1 : 100.000 aangenomen worden. Tot het maken van schetskaarten is besloten door geheel Zuid-Duitschland en Noord-Duitschland ten westen van de Elbe, met uitzondering van: Hessen, Brunswijk, Hannover en Oldenburg. In Beijeren heeft de Koninklijke Akademie de leiding der geheele zaak op zich genomen. In Thuringen worden onderhandelingen gevoerd. Noord-Duitschland ten oosten van de Elbe is nog ten achteren. In Sleeswijk-Holstein, Mecklenburg, Brandenburg, Pommeren en ten deele ook in Polen is men aan den arbeid: daarentegen schijnen West- en Oost-Pruissen en Silezië voorloopig geen deel te nemen. Oostenrijk bezit in zijn „Katastralgemeindekarten“ materiaal, dat onmiddellijk voor schetskaarten gebruikt kan worden. Pogingen zijn gedaan om deze kaarten tegen billijken prijs beschikbaar te stellen. Voor België zie noot 1 blz. XXVIII. In Zwitserland is de „Allgemeine geschichtsforschende Gesellschaft“ voor het denkbeeld gewonnen en wacht de uitvoering slechts op den steun van den Bond. Met Frankrijk en de Scandinavische rijken worden onderhandelingen gevoerd.

2) Lamprecht, Zur Organisation der Grundkartenforschung.

In verband hiermede wil ik eenigszins uitvoerig stilstaan bij Saksen en Nederland.

Saksen noem ik, omdat de organisatie voor dit land uitvoerig bekend is ¹⁾. Van twee plaatsen uit — het bureau (Geschäftszimmer) van de „historische Kommission” in het Historisch Seminarium van de hoogeschool te Leipzig en het „Haupt-Staatsarchiv” te Dresden — worden aan de onderzoekers schetskaarten beneden den kostenden prijs — 30 pfennige per stuk verstrekt. Als voorwaarde wordt hun echter gesteld, dat zij een copie van den ligger, die uit die kaart ontstaat, benevens een opgave van bronnen ²⁾, waarop de invulling berust, aan het „Haupt-Staatsarchiv” te Dresden toezenden. Het tweede exemplaar van deze schetskaart, hiervoor noodig, wordt kosteloos verstrekt. Hierdoor hoopt men na verloop van tijd op het rijksarchief te Dresden het noodige materiaal te verkrijgen voor het bewerken van een historischen atlas van het koninkrijk.

Hiermede niet tevreden heeft men een „Centralstelle für Grundkarten” in het leven geroepen niet alleen voor Deutschland, maar voor geheel Midden-Europa. De wensch, door de vergadering Deutsche geschied- en oudheidkundige genootschappen in den herfst 1898 geuit ³⁾, is dus vervuld, dank zij de Saksische regeering.

Het „Historisch-geographisches Seminar” te Leipzig, tot nu toe een onderdeel van het „Geographisches Seminar”, heeft als „Historisch-geographisches Institut” eigen vertrekken gekregen, die in verbinding staan

1) Dit overzicht is ontleend aan het opstel van Lamprecht „Zur Organisation der Grundkarten” en aangevuld met persoonlijke mededeelingen van R. Kötzschke.

2) Deze opgave is zeer noodig ter toetsing en aanvulling bij het ontsteken van meer licht.

3) Zie blz. LIV.

met de zalen voor de behandeling der middel- en nieuwe geschiedenis. Hierdoor kunnen de bezoekers van het Instituut gemakkelijk de uitgebreide bibliotheek van het „Seminar” raadplegen. Aan het hoofd van het „Institut” staan twee directeuren. De eene is voor de antieke geographie, de andere voor de middel- en nieuwe geographie. De geschiedenis der geographie is hun gemeenschappelijk arbeidsveld. Aan beide directeuren is een bibliothecaris toegevoegd, zoowel voor de bibliotheek als voor het handhaven der orde in de zalen. De „Centralstelle für Grundkarten” is bij de middel- en nieuwe geographie ingedeeld. Aan den directeur dier afdeeling is hiervoor een bepaald assistent toegevoegd, Dr. Kötzschke. In een der vertrekken bevindt zich een kast met honderden vakken tot het opbergen van schetskaarten. Het doel van deze „Centralstelle” is in de eerste plaats depôt voor schetskaarten te zijn, niet alleen voor Duitschland, maar voor alle landen. Van daar kunnen dus de onderzoekers schetskaarten laten komen ¹⁾. Het voordeel van een dergelijke inrichting springt in het oog. De schetskaarten zijn niet altijd door bekende genootschappen uitgegeven, soms danken zij zelfs hun ontstaan aan particulier initiatief. De onderzoeker kan niet altijd het adres weten, waar hij deze of gene kaart bekomen kan. Bovendien wordt door de inrichting der „Centralstelle” den bezoeker de gelegenheid geboden tot werken. Hier toch vindt men de Stafkaart, de belangrijkste kaarten en atlassen, in Duitschland sinds de 16de eeuw verschenen, vele en belangrijke geographische woordenboeken, een uitgelezen bibliotheek van werken over geographie enz. ²⁾ Werden aan

1) De „Centralstelle” staat dientengevolge in geldelijke rekening met verschillende genootschappen.

2) Prof. H. Pirenne te Gent schreef mij dezer dagen o. a.:

het vele, dat de „Centralstelle” reeds aanbiedt, nog toegevoegd copiën van alle liggers, dan zou hier op dit gebied met der tijd een ideale inrichting verrijzen.

Begeven wij ons thans naar ons land, om te zien wat daar reeds verkregen is en nog gedaan moet worden. In November 1898 verzond het Historisch Genootschap een circulaire aan verschillende historische vereenigingen en heeren rijksarchivarissen in Nederland. Onder mededeeling van den inhoud der besluiten, te Sigmaringen in 1891 genomen ¹⁾, een toelichting van het doel der kaarten en een kort overzicht van den stand der beweging, ontvouwt het genootschap zijne plannen omtrent de schetskaarten en noodigt hen tot deelneming uit. Het plan van het genootschap berust op de deelneming van 25 vereenigingen en archieven, die gedurende zes jaren jaarlijks twintig gulden zullen betalen. Iiervoor zou elke deelnemer volgens een voorloopig plan 175 exemplaren van de schetskaarten van zijne provincie en 2 volledige stellen kaarten van het geheele rijk ontvangen, terwijl aan het rijk 100 volledige exemplaren zouden afgestaan worden.

Op dit rondschrjven zijn de gewenschte bewijzen van instemming verkregen. Op de Topographische inrichting onder de bekwame leiding van den heer C. A. Eckstein worden thans de Nederlandsche schetskaarten vervaardigd. Dank zij de welwillendheid van den heer Eckstein kan ik U, behalve den bladwijzer van de historisch-statistische schetskaart van het koninkrijk der Nederlanden, de schetskaarten N° 9, 13, 14, 19 en 20 in hunne ontwikkeling laten

„J'ai vu cette année à Leipzig le séminaire géographique, où le travail à été entrepris en grand et où on possède un outillage très perfectionné.”

1) Zie blz. L.

zien. Later zal ik deze kaarten bespreken en met de Duitsche vergelijken, voor het oogenblik zij voldoende er op te wijzen, dat wij binnen eenigen tijd uitstekende schetskaarten zullen bezitten.

Wat moet nu met deze schetskaarten gedaan worden? Ik bedoel hiermede niet: hoe moeten zij tot liggers ingevuld worden, maar de organisatie van den dienst der schetskaarten en de uit hen voortkomende liggers. Straks zullen zij in handen zijn van de genootschappen en rijksarchivarissen: wat moeten deze er mede doen? In het koninkrijk Saksen vinden wij een uitstekende organisatie van dezen dienst, reden waarom ik hem eenigszins uitvoerig beschreef.

Zou ik mijne denkbeelden mogen ontwikkelen, dan zou ik elk van de deelnemende vereenigingen en rijksarchieven als depôt voor de schetskaarten aangewezen willen zien. Bijna elke provincie zal dus meer dan een depôt bezitten voor de schetskaarten van zijne provincie b. v. Overijssel te Zwolle: de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis en het Rijksarchief aldaar. Zullen deze depôts de schetskaarten op aanvraag kosteloos verstrekken? Mij komt het wenschelijk voor van niet.

Worden de plannen met de schetskaarten verwezenlijkt, dan zal men vele noodig hebben, meer dan men oppervlakkig denkt, en mag wel tegen verkwisting ernstig gewaakt worden. Wellicht is het niet overbodig dit met een enkel woord toe te lichten. Men zal b. v. kaarten krijgen, waarop de kerken of andere gebouwen zullen aangegeven worden naar hunne architectonische bouworde. Bepalen wij ons slechts tot de drie stijlen, romaansch, gothiek en renaissance, dan krijgen wij voor elke provincie reeds drie soorten van liggers, die wellicht voor het verkrijgen van een beter overzicht nog naar de gebouwen,

kerken, gestichten, burgen, stadhuizen en poorten moeten verdeeld worden. Neemt men zelfs aan, dat drie liggers voldoende zijn, dan zijn reeds minstens zes of beter negen kaarten hiervoor noodig; en wel één kaart van elken ligger voor den vervaardiger, dus drie; hetzelfde voor het provinciaal depôt, dus nog eens drie kaarten, en eindelijk hetzelfde voor het later te vermelden Nederlandsch Centraal-bureau voor historisch-statistische kaarten, dus ten derden male drie kaarten.

Nemen wij een kerkelijke indeeling, b.v. van die van de Veluwe, dan moeten wij den toestand vóór en na de hervorming onderscheiden. Eens vormde de Veluwe met uitzondering van enkele kersspelen ten westen van den IJssel één dekenaat, na de invoering der nieuwe bisdommen drie dekenaten. Na de hervorming ontstaan twee classes en hierin weer ringen, waarbij geen rekening gehouden wordt met de oude indeeling. Neemt men nu nog de latere veranderingen in de grenzen der gemeenten in aanmerking, dan zullen hieruit in het geheel vier liggers ontstaan en ten minste acht, maar liever nog twaalf kaarten noodig zijn. Ik zou daarom zijn voor de verstrekking van een exemplaar van een schetskaart tegen den kostenden prijs, en verder een exemplaar of twee exemplaren gratis, onder verbintenis, dat de aanvrager later den door hem vervaardigden ligger in copie inlevere bij het provinciaal depôt, resp. bij het Centraal-bureau, waartoe de gratis verstrekte exemplaren dienen ¹). Bovendien moet de vervaardiger van den ligger overleggen een kort overzicht van de

1) Hiervoor zal het noodig zijn, dat ieder, wien een schetskaart wordt verstrekt, de volgende of een dergelijke verklaring onderteekent:

„De ondergeteekende verklaart een copie van $\frac{\text{den}}{\text{de}}$ door hem

bronnen, op grond waarvan hij de schetskaart invulde. Hieraan moet streng de hand gehouden worden met het oog op de controleering der gegevens en wellicht latere aanvullingen der kaart ¹⁾.

Van zelf komen wij tot de vraag: waar moeten de liggers ingeleverd worden?

Op praktische gronden, om geen andere te noemen, zou ik hiervoor de rijksarchieven in de provinciën willen zien aangewezen. Van elken ligger der betrokken provincie moet daar een exemplaar te vinden zijn. De ruimte, noodig ter bewaring dier liggers, is niet groot. Een kast, voorzien van verschillende vakken, elk vak bestemd voor eenzelfde soort liggers, is voldoende.

Bovendien achten wij een centraal punt in ons land dringend noodig, al ware het alleen tot handhaving van de zoo zeer gewenschte eenheid van uitvoering. Bovendien moet aan dit centraal punt, dat wij „Nederlandsch Centraal-Bureau voor statistisch-historische kaarten” wenschen te noemen, elk jaar door de verschillende vereenigingen en rijksarchieven

te vervaardigen $\frac{\text{ligger}}{\text{liggers}}$ voor ———, waarvan de $\frac{\text{schetskaart}}{\text{schetskaarten}}$ N^o. . . . tot grondslag $\frac{\text{dient}}{\text{dienen}}$, met bijbehorende legende te zullen zenden aan het Rijksarchief te en een zelfde copie aan het Nederlandsche Centraal-bureau voor historisch-statistische kaarten te”

1) De opgave der bronnen zal meestal uit een eenvoudige lijst kunnen bestaan b.v.:

„Legende, behorende bij den ligger voor stadrechten.”

Naam der steden.	Wanneer stadrecht verleend.	Opgave der bronnen.	Opmerkingen.
Zutphen enz.	1190 enz.	Sloet, Oorkondenboek blz. 373 v., N ^o . 376 enz.	

Onderteekening”.

een kort verslag worden gezonden, in hoofdzaak bevattende:

- 1° de namen en adressen van hen, aan wie in den loop van het jaar schetskaarten verstrekt werden, en
- 2° hetzelfde ten opzichte der ingeleverde liggers en het onderwerp, dat zij behandelen.

Hierdoor zal verkregen worden, dat belangstelling in de kaarten levendig gehouden wordt, dat men op het Centraal-Bureau kan te weten komen wat elders en op het bureau zelf te vinden is en dat anderen geen reeds verrichten arbeid ter hand nemen. Een kort, gedrukt jaarlijksch bericht van het Centraal-Bureau aan de betrokken vereenigingen en rijksarchieven hierover is bepaald wenschelijk en een woord tot opwekking wellicht niet overbodig.

Waar zal dat Centraal-Bureau gevestigd worden, of liever wie zal dat vereenigingspunt vormen? Twee inrichtingen komen hiervoor in aanmerking: het Historisch Genootschap te Utrecht en het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.

Voor het Historisch Genootschap pleit in de eerste plaats hoffelijkheid. Dit genootschap nam het initiatief in deze zaak. Bovendien cijfere men de waarde niet weg, die het Historisch Genootschap bezit door zijne verbindingen met verschillende buitenlandsche genootschappen; de aanraking, die reeds bestaat en uit den aard der zaak moet toenemen, met de „Centralstelle" te Leipzig. Utrecht is door zijne centrale ligging voor iederen Nederlander bereikbaarder dan 's Gravenhage, hetgeen vooral zwaar weegt, wanneer men na verloop van tijd een centraal depôt voor liggers bezit.

Zou men het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage aanwijzen als Centraal-Bureau, dan zal de geheele onderneming een rijkszaak worden, en vrees ik

het particulier initiatief meer op den achtergrond geraken. Veel, zoo niet alles, zal dan afhangen van één persoon, den rijksarchivaris. Voor het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage pleit natuurlijk, dat hierdoor gaandeweg ook op kartographisch gebied daar alles met betrekking tot Nederland zou samen gebracht worden. Gold het alleen de liggers op de schaal van 1 : 500.000 en 1 : 1.500.000 — dus de verzamelkaarten van de liggers van 1 : 100.000 — dan zou ik geen oogenblik twijfelen, om mij voor 's Gravenhage te verklaren; voor het oogenblik, nu nog zooveel gebeuren moet, om de zaak zelfs aan den gang te brengen, geef ik echter aan Utrecht de voorkeur.

Op het Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres te Dordrecht werd een Commissie benoemd tot het bewerken van een historischen atlas der Nederlanden voor schoolgebruik ¹⁾. Wellicht ware het wenschelijk, dat het Historisch Genootschap met deze commissie in verbinding trad. Wenschen uitende, zou ik nog deze er willen bijvoegen:

- 1° dat aan het Centraal-Bureau van elk der schetskaarten een zeker aantal werd afgestaan, om aanvragen van het binnen- en buitenland te kunnen gerieven, en
- 2° dat pogingen worden aangewend, om het Centraal-Bureau vrijdom van port te bezorgen, op grond, dat het hier een nationale onderneming geldt, die den steun der regeering verdient.

Thans zal ik eenigszins uitvoeriger de schetskaarten bespreken. Zooals ik reeds herhaaldelijk mededeelde, bestaat het plan ze op drie schalen te vervaardigen. De beide kaarten op de kleinste schalen zullen de

1) Zie Handelingen van het 24te Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, gehouden te Dordrecht 23, 24, 25 en 26 Augustus 1897, blz. 171 v.

verzamelkaarten vormen van de liggers, voortgekomen uit de schetskaarten van 1:100.000. De beide eerste soorten van schetskaarten kunnen dus eerst ingevuld worden, nadat liggers op schaal van 1:100.000 gereed zijn. Met het oog hierop zal ik in het vervolg alleen spreken over de schetskaarten van 1:100.000.

De reden, waarom men van deze schaal uitging, ligt voor de hand: zij is gemakkelijk, evenals elke indeeling met het tientallig stelsel, maar vooral: de ontwerpers van de schetskaarten hadden Stafkaarten op die schaal ter beschikking. Waarom men die Stafkaarten zelf niet als schetskaarten nam, is duidelijk: vooreerst zijn die kaarten duur, en bovendien komt er veel op voor, dat niet alleen gemist kan worden, maar zelfs de duidelijkheid van den ligger zou schaden. De schetskaart moet ijl zijn en gelegenheid geven tot inteekenen.

Vergelijken wij thans de Duitsche en Nederlandsche schetskaarten, na beiden in het kort beschreven te hebben.

Elke Duitsche schetskaart bevat twee bladen van de Stafkaart en wordt aangeduid met b.v.

„Section { Fulda 462
Schlächtern 487”

Fulda 462 en Schlächtern 487 hebben betrekking op de twee bladen der stafkaart. De noord- resp. zuidzijde dier bladen wordt bij elkaar gevoegd, waardoor zij een afmeting van $54,4 \times 36,8$ c.M. krijgen. Deze kaarten worden lithographisch vervaardigd, waarvoor twee steenen gebruikt worden. Op den eenen steen komen in het zwart voor de rivieren, ontleend aan de Stafkaart, de namen der tegenwoordige steden, vlekken en dorpen, die een eigen grens hebben, verder enkele hofsteden, molens, burgen, kloosters enz., voor zoover de ruimte het toelaat.

Men maakt voor het aangeven hiervan o.m. gebruik van onderstaande teekens:

□ Steden, ○ vlekken en dorpen, + enkele hofsteden.

Op een tweeden steen zijn met roode stippellijnen de grenzen aangebracht.

Een afdruk van beide bij elkaar behoorende steenen op eenzelfde blad levert de Duitsche schetskaart op.

De Nederlandsche schetskaart wijkt van de Duitsche af. Ter verklaring hiervan diene het volgende. Wij bezitten van de Topographische inrichting kaarten van 1:50.000 en 1:25.000. De schetskaarten van 1:100.000 kunnen dus niet onmiddellijk aan deze kaarten ontleend worden. De arbeid ter vervaardiging der schetskaarten kon met geen mogelijkheid goed gemaakt worden met de beschikbare gelden. Door de uitgave der schetskaarten tevens dienstbaar te maken aan die van een nieuwe kaart op 1:100.000 werd de vervaardiging mogelijk. Hierdoor wordt de afwijking met de Duitsche verklaarbaar.

Het geheele rijk komt op 29 kaarten voor of, daar een als bladwijzer dient, 30 kaarten in het geheel. De afmetingen van elke kaart zijn 45.9×50 c.M. De teekens zijn:

● hoofdplaats der gemeente, ○ dorp en o gehucht.

Alleen wanneer de naam der gemeente afwijkt van dien der hoofdplaats, wordt hij afzonderlijk vermeld.

Verder komen op deze kaarten, in tegenstelling met de Duitsche, voor: de rijks- en provinciegrenzen, de spoorwegen, de duinen en de dijken. De grenzen der gemeenten worden niet met een roode, maar met een geele stippellijn aangegeven, dit laatste omdat op onze kaart rood de kleur van sommige wegen is.

Ofschoon natuurlijk algeheele eenheid bij de schetskaarten gewenscht geweest ware, zoo zal men toch bij het zien der Nederlandsche kaarten moeten

erkennen, dat zij bijzonder fraai zijn en niet te vol. Bovendien vergete men niet de omstandigheden, waaronder zij tot stand kwamen¹⁾. Het voordeel, dat den bewerkers der schetskaarten wordt aangeboden door het verschijnen eener topographische kaart voor Nederland op dezelfde schaal is werkelijk niet gering to achten. Hierdoor toch worden voor den bewerker herleidingen voorkomen.

De reden, waarom men bij Duitsche kaarten het aangeven van provincie- en rijksgrenzen achterwege laat, is om hierdoor onverbroken kaarten van het oude Duitsche Rijk te kunnen vervaardigen. De vervloeiing van grenzen zal dan ook Duitsche historische genootschappen, wier werking thans bij onze tegenwoordige grenzen begint, in verbinding met de uitgevers van onze schetskaarten brengen. De bladen 8, 12, 17, 22, 23, 28 en 30 van onze schetskaarten hebben Duitschland en Nederland gemeen en 29, 27, 26, 25 en 24 Nederland en België. Tevens blijkt hieruit weder ten overvloede de wenschelijkheid van eenheid van schaal bij deze kaarten.

Thans zou ik kunnen overgaan tot het bespreken

1) Wanneer men ons land met andere rijken vergelijkt, wier militaire kaart niet op de schaal van 1 : 100.000 vervaardigd is, dan moet erkend worden, dat wij zeer in het voordeel zijn. Zoo stuit men in België op het bezwaar, dat daar twee militaire kaarten bestaan — 1 : 40.000 en 1 : 36.000. Van geen van beiden kan dus rechtstreeks een schetskaart van 1 : 100.000 gemaakt worden. Professor Pirenne schijnt geen kans te zien in België de noodige middelen te vinden tot het vervaardigen van een nieuwe kaart, zooals bij ons. In zijn „Rapport sur un projet de publication de cartes historiques” aan de „Commission royale d’histoire” stelt hij daarom voor, dat de Belgische regeering schetskaarten van 1 : 40.000 beschikbaar stelle. Mocht het Nederlandsche voorbeeld in België weerklank vinden en de eenheid met andere landen daar niet verbroken worden.

van het invullen der schetskaarten tot liggers. Het komt mij echter voor wenschelijk te zijn, mij hiervan te onthouden, omdat, zooals ik reeds mededeelde ¹⁾, thans een commissie in Duitschland bezig is hiervoor uitvoerige voorschriften samen te stellen. Zou ik een opmerking mogen maken, dan zou het deze zijn, dat ik gaarne een Nederlander in deze commissie zag. Mij is namelijk gebleken, dat ons land op kartographisch gebied, dank zij den heer Eckstein, een hoog standpunt inneemt en het wel aanbeveling verdient onze reeds bestaande teekens zoo veel mogelijk bij de liggers te bezigen.

Een wenk kan ik geven zonder op den arbeid der commissie vooruit te loopen. Om de betrekkelijk groote oppervlakken te tinten, werke men met groote, platte penseelen, dunne verf en vooral flink nat.

Om een denkbeeld te geven van de liggers, die gaandeweg zullen kunnen vervaardigd worden, zou ik een lijst, die natuurlijk voor groote uitbreiding vatbaar is, kunnen geven; ik zal mij hiervan spenen. Tot den werkring van eene te benoemen commissie behoort deze arbeid.

Dank zij de welwillendheid van Professor von Thudichum kan ik U het groot aantal liggers, in de zaal uitgestald, vertoonen. Zij zullen voor zich zelf getuigen, dat dit teekenen ook schrijven en spreken tegelijk is.

Ten slotte zal uit deze uiteenzetting gebleken zijn, dat deze arbeid alleen kan slagen, wanneer hij gesteund wordt door vele, bovenal ernstige werkers, wier arbeidsveld zich niet behoeft te beperken tot het maken dezer kaarten.

Moge over eenige jaren blijken, dat Nederland ook op dit gebied zich met het buitenland kan meten!

1) Zie blz. LIX.

Wij danken thans het Historisch Genootschap voor het nemen van het initiatief in deze groote onderneming en hopen het spoedig te kunnen geluk wenschen met de verkregen uitkomsten.

Ik heb gezegd.

F. A. HOEFER.

BIJLAGE F.

NOTULEN DER VERGADERING VAN CONTRIBUANTEN
AAN DE HISTORISCH-STATISTISCHE SCHETSKAAR-
TEN VAN NEDERLAND, gehouden op Donderdag
27 December 1900, des avonds te half acht,
in het Gebouw voor Kunsten en Weten-
schappen te Utrecht.

Vertegenwoordigd zijn de volgende contribuanten:

1. De Algemeene Rijksarchivaris, te 's Gravenhage,
door Mr. A. Telting.
2. De Rijksarchivaris in Noord-Holland, te Haarlem,
door het Bestuur van het Histor. Genootschap.
3. De Rijksarchivaris in Groningen, te Groningen,
door Mr. J. A. Feith.
4. De Rijksarchivaris in Friesland, te Leeuwarden,
door Dr. M. Schoengen.
5. De Rijksarchivaris in Drente, te Assen, door
Mr. J. G. C. Joosting.
6. De Rijksarchivaris in Utrecht, te Utrecht, door
Mr. S. Muller Fz.
7. De Rijksarchivaris in Noord-Brabant, te 's Her-
togenbosch, door Mr. A. C. Bondam.
8. De Rijksarchivaris in Zeeland, te Middelburg,
door het Bestuur van het Histor. Genootschap.
9. De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde,
te Leiden, door Prof. P. J. Blok.

10. Het Genootschap „Pro excolendo jure patrio”, te Groningen, door Mr. J. A. Feith.
11. Het Friesch Genootschap, te Leeuwarden, door het Bestuur van het Historisch Genootschap.
12. De Vereeniging voor Overijselsch Regt en Geschiedenis, te Zwolle, door den heer F. A. Hoefer.
13. De heer F. A. Hoefer, te Hattem, door den heer F. A. Hoefer.
14. Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht, door Prof. J. H. Gallée.
15. De Maatschappij voor Geneeskunde, te Amsterdam, door Dr. C. E. Daniels.
16. De Commissie voor de samenstelling van een historischen atlas van Noord- en Zuid-Nederland, door de heeren A. A. Beekman en P. R. Bos.
- 17 en 18. Het Historisch Genootschap, te Utrecht, door de heeren Prof. Kalff, Prof. Krämer, Mr. S. Muller Fz. en Dr. G. W. Kernkamp.

Niet opgekomen en niet vertegenwoordigd zijn de volgende contribuanten:

De Rijksarchivaris in Overijssel, te Zwolle.

De heer Mr. J. F. Bijleveld, te Arnhem.

De Rijksarchivaris in Limburg, te Maastricht.

Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, te Amsterdam.

Het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, te Amsterdam.

Het Museum van Oudheden, te Assen.

Limburg, Prov. Genootschap voor Geschiedkundige Wetenschappen enz. te Roermond.

De heer Krämer, die namens het Bestuur van het Historisch Genootschap de vergadering leidt, opent de bijeenkomst met de mededeeling, dat de Rijks-

archivarissen in Zeeland en Noord-Holland en het Friesch Genootschap aan het Bestuur van het Historisch Genootschap verzocht hebben, hen op deze vergadering te vertegenwoordigen; en dat Limburg, Provinciaal Genootschap voor Geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst, bericht heeft, dat de heer A. F. van Beurden het genootschap zal vertegenwoordigen. De heer Van Beurden is echter niet ter vergadering verschenen.

Vervolgens verleent de Voorzitter het woord aan den heer F. A. Hoefer, tot het houden van een voordracht over: *Het doel en de wijze van bewerking der historisch-statistische schetskaarten van Nederland* (zie Bijlage F), welke rede wordt toegelicht door een groot aantal Nederlandsche en Duitsche schetskaarten, die Spreker in het vergaderlokaal heeft ten toon gesteld.

Nadat de Voorzitter aan Spreker dank heeft betuigd voor zijne voordracht, verzoekt hij aan de aanwezige heeren eventueele vragen naar aanleiding van de gehouden rede tot straks te bewaren, daar het wenschelijk schijnt thans eerst aan de orde te stellen het punt, waarvoor deze vergadering hoofdzakelijk is belegd, nl de verdeeling der schetskaarten onder de contribuanten. Hij noodigt daarom den heer Kernkamp uit, de door het Bestuur van het Historisch Genootschap opgestelde *Toelichting bij de voorstellen tot verdeeling der Historisch-statistische schetskaarten van Nederland onder de contribuanten* (zie Bijlage D) voor te lezen, waarvan exemplaren onder de ter vergadering aanwezige heeren worden rondgedeeld.

Na de voorlezing van deze toelichting vraagt de heer Gallée, welke verhooging van kosten het aannemen van het derde voorstel zal veroorzaken.

De heer Kernkamp deelt mede, dat het maximum-bedrag van de meerdere kosten f 750 zal zijn, te

verdeelen onder 25 contribuanten over 6 jaar, zoodat voor elken contribuant de jaarlijksche contributie hoogstens met *f* 5 vermeerderd en van *f* 20 op *f* 25 gebracht zal moeten worden.

De heer Feith geeft te kennen, dat hij voor het derde voorstel is, maar geen machtiging heeft om ook namens het genootschap „Pro excolendo jure patrio” voor de verhooging van contributie te stemmen.

Na eenige discussie vereenigt de vergadering zich bij acclamatie met het derde voorstel, en keurt eveneens bij acclamatie goed, dat de hierdoor veroorzaakte meerdere kosten over alle contribuanten zullen worden omgeslagen.

Naar aanleiding van een door den heer Hofer geopperd denkbeeld, vraagt de Voorzitter aan de ter vergadering aanwezige leden van de Commissie voor de samenstelling van een historischen atlas van Noord- en Zuid-Nederland, of zij eventueel bereid zouden zijn het toezicht op de verdere uitvoering van het werk — het inteeekenen van verschillende historische gegevens op de schetskaarten — op zich te nemen.

Na eenig overleg met deze heeren zegt Prof. Blok, dat deze bereid zijn de opdracht te aanvaarden, en vraagt of het Historisch Genootschap de kleine administratieve onkosten der commissie eventueel zal betalen.

De Voorzitter antwoordt, dat hiertegen wel geen bezwaar zal bestaan, wanneer, gelijk te verwachten is, deze som niet groot zal zijn.

De vergadering spreekt de wenschelijkheid uit, dat overeenkomstig het denkbeeld van den heer Hofer zal worden gehandeld, en dat de contribuanten bij het geven eener bestemming aan de kaarten zich over het geheel aan de leiding der commissie zullen onderwerpen.

De Voorzitter neemt op zich, deze wenschen der

vergadering aan het Bestuur van het Historisch Genootschap over te brengen.

Vervolgens geeft de Voorzitter gelegenheid tot het doen van vragen naar aanleiding van de voordracht van den heer Hofer

De heer Bos vraagt, of de contribuanten ook buitenlandsche schetskaarten zullen kunnen krijgen, b.v. van aangrenzende deelen van Duitschland.

De heer Hofer antwoordt, dat in Duitschland deze regel geldt: op aanvraag worden van een schetskaart twee exemplaren verstrekt, één tegen betaling, één gratis, de aanvrager moet zich echter verbinden één ingevuld exemplaar (ligger) terug te zenden.

De heer Feith brengt de contrôle ter sprake, op de betrouwbaarheid van de liggers te houden; daar vermoedelijk dikwijls door dilettanten schetskaarten zullen worden aangevraagd, schijnt het gewenscht contrôle op hun werk uit te oefenen. Volgens zijne meening zal de commissie, aan wie het Bestuur van het Historisch Genootschap de verdere leiding van het werk wil opdragen, de Centrale commissie, zooals de heer Hofer haar noemt, zich met deze contrôle moeten belasten.

De heer Hofer meent, dat de genootschappen of de archivarissen, aan wie de schetskaarten gevraagd worden, zullen moeten beoordeelen, of de aanvrager een wetenschappelijk betrouwbaar persoon is; de Centrale commissie zal alleen opgave ontvangen van de afgeleverde schetskaarten en de ingeleverde liggers.

De heer Schoengen dringt er op aan, dat bij het inleveren van de liggers een opgave van de gebruikte bronnen of van andere aanwijzingen, waaruit de betrouwbaarheid van het werk kan blijken, zal worden gevoegd.

De heer Blok stelt voor, het belangrijke punt, dat de heer Feith ter sprake bracht, nl. de contrôle,

die op de liggers zal worden uitgeoefend, over te laten aan het gemeen overleg van het Bestuur van het Historisch Genootschap en de Centrale commissie. Aldus wordt door de vergadering besloten.

De heer Muller wenscht nog te vragen: waar zullen de liggers worden bewaard?

De heer Hoefer meent, dat aan de Rijksarchieven in de verschillende provinciën moet worden verzocht de liggers in dépôt te nemen; de Centrale commissie zal alleen de schetskaarten bewaren, in een kast of portefeuille, die te harer beschikking moet worden gesteld.

Na eenige discussie wordt besloten, ook dit punt over te laten aan het overleg tussehen het Bestuur van het Historisch Genootschap en de Centrale commissie.

De heer Kernkamp vraagt enkele inlichtingen omtrent de onderwerpen, die in kaart zijn gebracht op de ter vergadering aanwezige Duitsche liggers.

De heer Hoefer verklaart zich gaarne bereid die te geven, en noodigt de aanwezigen uit hem te volgen bij een rondgang langs de ter vergadering geëxposeerde kaarten, waarbij hij verschillende inlichtingen geeft omtrent de in kaart gebrachte onderwerpen, de daarbij gebruikte teekens, het verschil in formaat tusschen de Nederlandsche en de Duitsche schetskaarten enz.

Ten slotte betuigt de Voorzitter aan den heer Hoefer nogmaals zijne erkentelijkheid voor de groote moeite, die hij zich ter toelichting van zijn onderwerp heeft gegeven, dankt de aanwezige heeren voor hunne tegenwoordigheid en sluit de vergadering.

BIJLAGE G.

NOTULEN DER VERGADERING VAN HET BESTUUR
VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP EN DE
LEDEN DER CENTRALE COMMISSIE VOOR DE
HISTORISCH-STATISTISCHE SCHETSKAARTEN VAN
NEDERLAND, gehouden op Zaterdag 12 Januari
1901, des middags te 3 uur, in een lokaal
boven de societeit Sic Semper te Utrecht.

Aanwezig de heeren: P. J. Blok, F. A. Hoefer,
G. W. Kernkamp, S. Muller Fz., J. C. Overvoorde
en A. Telting.

De heer A. A. Beekman, P. R. Bos, J. E. Heeres
en J. C. Ramaer hebben bericht, verhinderd te zijn
de vergadering bij te wonen.

Nadat de heer Muller, die namens het Bestuur
van het Historisch Genootschap de bijeenkomst leidt,
de vergadering heeft geopend, stelt hij aan de orde
het behandelen van den brief, door het Bestuur van
het Historisch Genootschap aan de leden van de
Commissie voor de samenstelling van een historischen
atlas van Noord- en Zuid Nederland toegezonden.

Uit de opmerkingen, door de heeren Blok en
Overvoorde aangaande den considerans van dit
schrijven gemaakt, blijkt, dat er een misverstand
bestaat ten opzichte van de verhouding tusschen
het Bestuur van het Historisch Genootschap en de

Centrale commissie voor de schetskaarten. De genoemde heeren verkeerden in de meening, dat het Bestuur van het Historisch Genootschap aan de Commissie voor de samenstelling van een historischen atlas, als zoodanig — en dus als aan een geheel zelfstandige commissie — de taak had opgedragen, toezicht te houden op de bewerking der schetskaarten. De heeren Muller en Kernkamp zetten uiteen, dat zulks niet in de bedoeling van het Bestuur heeft gelegen en ook niet heeft kunnen liggen, daar het Bestuur in de meening verkeerde dat de genoemde Commissie reeds was ontbonden; het Bestuur van het Historisch Genootschap heeft bedoeld, de in Nederland wonende leden der Commissie uit te noodigen, op te treden als een door het Bestuur van het Historisch Genootschap benoemde Commissie voor de zaak der schetskaarten; de Sprekers betreuren het, dat deze bedoeling niet duidelijk is gebleken uit het adres van den aan genoemde heeren gerichtten brief, maar zij meenen dat de inhoud van dit schrijven geen twijfel aan die bedoeling kon overlaten.

De Voorzitter geeft thans zijn voornemen te kennen, aan de in Nederland wonende leden der Commissie voor de samenstelling van een historischen atlas van Noord- en Zuid-Nederland — de heeren Dr. W. F. A. Bannier, te Voorschoten, A. A. Beekman, te Delft, Dr. H. Blink, te 's Gravenhage, Prof. P. J. Blok, te Leiden, P. R. Bos, te Groningen, Mr. J. E. Heeres, te Delft, H. Hettema Jr., te Leiden, F. A. Hofer, te Hattem, Mr. J. C. Overvoorde, te Dordrecht, J. C. Ramaer, te Rotterdam, Mr. A. Telting, te 's Gravenhage, en R. Schuiling, te Deventer — nogmaals individueel de uitnoodiging te richten, zitting te willen nemen in een door het Bestuur van het Historisch Genootschap te benoemen commissie,

die volgens den wensch van de vergadering der contribuanten toezicht zal houden op de bewerking der schetskaarten. Opdat deze bijeenkomst echter niet zonder resultaat blijve, stelt hij voor, met de aanwezige heeren — waarvan de heeren Blok, Hoefer en Telting zich alvast bereid verklaren de benoeming aan te nemen, terwijl de heer Overvoorde deze nog in beraad wenscht te houden — de punten te behandelen, in het schrijven van het Bestuur van het Historisch Genootschap vermeld, in de onderstelling en met de hoop, dat de benoeming ook door de afwezige heeren zal worden aangenomen. Aldus wordt goedgevonden.

Daarop komen de volgende onderwerpen in behandeling:

1. Het Historisch Genootschap kan, ten gevolge van de bepalingen zijner wet, geen crediet verleen, maar is bereid de noodige — vermoedelijk niet aanzienlijke — administratiekosten der Commissie te dekken. Het bestuur zal echter gaarne een gespecificeerde begroting ontvangen, waarop de te verleen jaarlijksche som zou kunnen gebaseerd worden. — Goedgekeurd. Het aanbod van den heer Hoefer, om aan de Commissie een kast, waarin de schetskaarten bewaard kunnen worden, ten geschenke aan te bieden, wordt in dank aanvaard.

2. Het Historisch Genootschap zal de 16 stellen schetskaarten, die het ontvangt, aan de Commissie afstaan, en haar allengs een lijst toezenden, waarop vermeld wordt, hoeveel kaarten elk der contribuanten onder zich heeft. — Goedgekeurd.

3. De werkring der Commissie zal bestaan in:
a. Zich in betrekking te stellen met de Centrale commissie te Leipzig, om een uniforme wijze van werken te verzekeren, en verder alle inlich-

tingen bij haar in te winnen, noodig voor het vervaardigen van een handleiding bij het werk der teekenaars, voor zooverre de door de Leipziger commissie uitgegeven of uit te geven brochures niet op een voor Nederland voldoende wijze in deze behoefte voorzien. — Goedgekeurd.

- b.* Een lijst op te maken van de verschillende historische toestanden en feiten, die zij in kaart gebracht wenscht te zien. — Goedgekeurd.
- c.* In overleg met de Leipziger commissie de teekens vast te stellen, die bij het invullen van de kaarten gebruikt moeten worden -- Goedgekeurd.
- d.* Zich in iedere provincie — door middel van de provinciale contribuanten of van in de provincie goed bekende personen — in betrekking te stellen met personen, die geschikt schijnen om het werk, voor het vervaardigen van de verschillende liggers vereischt, behoorlijk uit te voeren en, zoo noodig, hen in te lichten omtrent de daarbij te volgen methode. Spaarzaamheid met het uitdeelen van schetskaarten op aanvraag zij over het geheel aanbevolen. — Goedgekeurd.
- e.* In overleg te treden met de bezitters der schetskaarten over de verdeeling daarvan, en aldus aan ieder der (sub *d* bedoelde) personen 2 (of 3) exemplaren van de voor het doel noodige schetskaarten te verschaffen, onder voorwaarde dat de Commissie daarvan 1 (of 2) ingevuld terug ontvange, met een ondertekende opgave van de gebruikte bronnen of van andere bewijzen, waaruit de deugdelijkheid van den ligger kan blijken. — Goedgekeurd, met dien verstande, dat steeds 3 exemplaren zullen worden uitgereikt van de verlangde schetskaart, en 2 liggers terug zullen moeten worden gezonden.
- f.* Op een of andere wijze contrôle uit te oefenen

over de deugdelijkheid van de vervaardigde liggers. — Goedgekeurd, met dien verstande, dat de Commissie vrij zal zijn in het bepalen van de wijze der contrôle.

- g. Zorg te dragen voor het deponeren van een der twee door haar ontvangen liggers in de Rijksarchiefdepôts in de verschillende provinciën; de tweede ligger zal gedeponeed worden in een door de Commissie aan te wijzen centraal-depôt. — Goedgekeurd, onder bepaling dat dit centraal-depôt den naam zal dragen van „Nederlandsch Centraal-bureau voor historisch-statistische schetskaarten.”
- h. Jaarlijks aan het bestuur van het Historisch Genootschap een verslag over hare verrichtingen toe te zenden, benevens een lijst van de uitgegeven schetskaarten en de ontvangen liggers, opdat deze als bijlagen bij het jaarverslag van het Historisch Genootschap kunnen worden gedrukt. — Goedgekeurd.
- i. Na verloop van een zeker aantal jaren, uit de liggers verzamelkaarten op kleine schaal te doen vervaardigen, die zullen kunnen dienen voor de samenstelling van den historischen atlas, die door het Taal- en Letterkundig Congres te Dordrecht gewenscht werd. — Goedgekeurd.

Nadat aldus de werkring van de Commissie is vastgesteld, wordt, op voorstel van den Voorzitter, besloten, aan alle leden der Commissie, zoodra zij hunne benoeming hebben aangenomen, mede te deelen wat op deze vergadering aangaande de werkzaamheden der Commissie is besloten, en het vertrouwen uit te spreken, dat zij zich daarmede zullen vereenigen.

De heer Overvoorde herinnert, dat vroeger door

het Bestuur van het Historisch Genootschap aan de door het congres van Dordrecht benoemde Commissie voor de samenstelling van een historischen atlas van Noord- en Zuid-Nederland een aantal schetskaarten is beloofd, en spreekt den wensch uit, dat, zoo mogelijk, deze commissie worde geholpen aan schetskaarten, die zij als werkmateriaal behoeft.

De voorzitter antwoordt, dat het Bestuur van het Historisch Genootschap alle schetskaarten, die het zelf ontvangt, ter beschikking heeft gesteld van de commissie, die het voor de zaak der schetskaarten heeft benoemd. Hij hoopt echter, dat de Commissie voor den historischen atlas op de volgende wijze zal kunnen worden geholpen aan het door haar verlangde materiaal. De regeering ontvangt van elke schetskaart 100 exemplaren; het Bestuur van het Historisch Genootschap is gaarne bereid, om de regeering er opmerkzaam op te maken, dat deze kaarten wellicht het best aan hare bestemming zullen beantwoorden, indien de regeering mocht goedvinden, deze 100 exemplaren te verdeelen onder de door het Bestuur van het Historisch Genootschap benoemde Commissie voor de schetskaarten en de door het Congres van Dordrecht benoemde Commissie voor de samenstelling van een historischen atlas van Noord- en Zuid-Nederland.

De vergadering wordt door den Voorzitter gesloten, onder dankbetuiging aan de aanwezigen voor hunne tegenwoordigheid.

BIJLAGE H.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER LEDEN VAN
HET HISTORISCH GENOOTSCHAP, op Vrijdag
28 December 1900, in het Gebouw voor
Kunsten en Wetenschappen te Utrecht.

Tegenwoordig de leden :

G. J. W. Koolemans	J. F. Gebhard Jr.
Beynen	W. van Geer
P. J. Blok	B. J. L. de Geer van
P. A. M. Boele van	Jutfaas
Hensbroek	H. van Gelder
M. G. de Boer	J. J. Graaf
A. C. Bondam	J. V. de Groot
M. ten Bouwhuys	C. Hofstede de Groot
G. Brom	A. H. L. Hensen
H. Brugmans	J. A. Heuff Az.
C. H. Th. Bussemaker	F. A. Hoefer
A. W. van Beeck Calkoen	J. de Hullu
J. R. Callenbach	G. Hulsman
H. T. Colenbrander	J. J. Jansen
N. A. Cramer	N. Japikse
J. J. Doesburg	J. G. C. Joosting
E. Epkema	G. Kalff
W. v. Everdingen	P. H. van der Kemp
J. A. Feith	G. W. Kernkamp
J. H. Gallée	W. J. Kernkamp

W. P. C. Knuttel	J. van Oordt tot Bunschoten
F. J. L. Krämer	H. C. Rogge
A. R. van der Laar	J. H. L. van der Schaaff
J. A. Levy	H. D. J. van Schevichaven
W. W. van der Meulen	M. Schoengen
W. Meyer	J. C. van Slee
L. J. Morell	G. M. Slothouwer
Th. Morren	J. F. van Someren
J. W. Muller	W. J. Tuyn
P. L. Muller	H. Ch. Vegtel
S. Muller Fz.	W. Wilde
F. J. Nieuwenhuis	

De voorzitter, Dr. F. J. L. Krämer, opent te half twaalf de vergadering met een woord van welkom aan de aanwezige leden. Hij deelt mede, dat de voorzitter van het bestuur van het Historisch Genootschap, Mr. B. J. L. de Geer van Jutfaas, zich wegens zijn hoogen leeftijd van de leiding der vergadering heeft geëxcuseerd en aan den vice-voorzitter van het bestuur heeft verzocht zich met deze taak te belasten; tevens wijdt hij eenige hartelijke woorden aan de nagedachtenis van Mr. Pols, die bij de vorige algemeene ledenvergaderingen van het Historisch Genootschap den voorzitterszetel innam.

Nadat de voorzitter zijn medelid van het bestuur, Dr. G. Kalff, heeft uitgenoodigd hem tijdelijk als voorzitter te vervangen, verleent deze het woord aan Dr. Krämer tot het houden van een rede over *Het Sticht in de eerste jaren van het Erfstadhouderschap*¹⁾.

Spreeker betoogt, dat het tijdperk van Willem IV en van de minderjarigheid van Willem V zoowel in

1) Daar Dr. Krämer zich voorstelt zijne rede elders uit te geven, is het verslag daarvan op zijn verzoek aanmerkelijk bekort.

de achttiende eeuw als in de negentiende door de geschiedvorschers en geschiedschrijvers met weinig zorg is behandeld; hij gaat daarbij na, wat daarover zoo al geschreven is en komt tot de slotsom dat voor de eerste jaren van dat tijdvak Wagenaar eigenlijk de eenige betrouwbare gids is, terwijl voor den tijd na 1751 geen geschrift van beteekenis ten dienste staat. Dit acht hij vooral te betreuren, omdat juist toen de ontstemming en ontmoediging zich moet geopenbaard hebben, die een paar tientallen jaren later de gemoederen zoo ontvankelijk maakte voor de denkbeelden, welke in den patriottentijd zegevierden.

Hij tracht daarna aan te toonen, waarin de oorzaken van de scherpe tegenstelling te zoeken waren tusschen de onverschilligheid, die zich openbaarde na den dood van Willem IV, en de geestdrift bij diens verheffing in 1747. Buiten de redenen tot die verandering in de openbare meening, zooals die uit Wagenaars laatste deel zijn af te leiden, meent hij, althans voor zoover het gewest Utrecht aangaat, eene oorzaak te kunnen aanwijzen, waarop nog weinig de aandacht is gevestigd, namelijk de wassende ontevredenheid over de onvoldoende, vaak ergerlijke wijze van rechtspleging, met name in crimineele zaken, zoowel waar het de rechtspraak gold van den burgerlijken als die van den militairen rechter.

Te dien einde haalt spreker een aantal voorbeelden aan van rechtsbedeeling, zoo te Utrecht zelf als in andere plaatsen, door gerecht, baljuw, hof en krijgsgeraad, in gevallen van verschillenden aard, allen geput uit de authentieke bescheiden op het Rijks- en het Stadsarchief, en wijst hij aan, hoe het stelsel van compositie of afkoop tot de meest ergerlijke misbruiken leidde, en hoe daarbij de wijze van benoeming der rechters, der hoofdofficieren en andere

magistraten dezen in de verleiding en in de gelegenheid bracht tot ontduiking van hun plicht en tot vermeerdering hunner inkomsten door ongeoorloofde of althans afkeurenswaardige middelen. De openbaarmaking van enkele der procedures in het genoemde tijdperk maakte zonder twijfel diepen indruk, hetgeen spreker in een paar gevallen met zekerheid kan aantonen.

Hetzelfde doet hij ten opzichte van de militaire jurisdictie, vooral die van den pas weder ingestelden Hoogen krijgsraad, die alle zaken, waarin een militair betrokken was, aan zich trok en dan meermalen zoo behandelde, dat de openbare meening allengs de militaire jurisdictie haatte als „een gedrocht”, zooals Van der Capellen ze later noemde

Spreker besluit zijne voordracht met eene algemeene beschouwing over de staatsregeling der Republiek vóór en na het herstel van het Stadhouderschap, welker gebreken men ten onrechte gehoopt had door de verheffing van Willem IV te kunnen verbeteren, en later ten onrechte aan het stadhouderschap weet.

Van de gelegenheid om bedenkingen of vragen tot den Spreker te richten, wordt gebruik gemaakt door Mr. J. A. Levy, die herinnert dat Dr. Krämer, gewagende van de teleurstelling, bij de burgerij gewekt door het niet verminderen van de belastingen, in dat verband heeft gesproken over het plan van Prins Willem IV tot invoering van een gelimiteerd portofranco. Spreker zou de vraag wenschen te stellen, hoe de Prins aan zulke vrijzinnige denkbeelden op oeconomisch gebied kwam, die toch niet in den geest van zijn tijd lagen en nog thans een onbereikt ideaal moeten genoemd worden. Deze historia interna van de propositie van Willem IV zou hij gaarne aan de aandacht van Dr. Krämer willen aanbevelen.

Dr. Krämer, het woord verkrijgende om Mr. Levy te beantwoorden, maakt dezen er opmerkzaam op, dat het plan niet bij den Prins zelf is gerezen. Wegens de klachten der Amsterdamsche kooplieden over den achteruitgang van den handel liet de Prins zich door een commissie, waarin kooplieden uit de groote handelssteden zitting hadden, voorlichten over de oorzaken van dien achteruitgang en over de middelen om dezen te stuiten. Uit de vier ontwerpen tot herstel van den vervallen koophandel, door deze commissie beraamd, koos de Prins het laatste en door de commissie meest aangeprezene, waarin het denkbeeld tot invoering van een gelimiteerd porto-franco werd geopperd. In zijn latere propositie aan de Staten-Generaal en de Staten van Holland heeft de Prins dit ontwerp in zijn geheel overgenomen.

Nadat de waarnemende voorzitter aan Dr. Krämer dank heeft betuigd voor zijn boeiende rede, herneemt deze het voorzitterschap. Alvorens de leden uit te noodigen tot het gebruiken van eenige ververschingen gedurende de pauze, vestigt hij hunne aandacht op de door den heer F. J. Nieuwenhuis, lid van het Historisch Genootschap, in de zaal tentoongestelde geteekende kaarten, waarin een synchronistisch overzicht wordt gegeven van de regeerders en het gebied der verschillende staten, van de oudste tijden af tot heden.

Na de pauze verleent de Voorzitter het woord aan Dr. G. W. Kernkamp, die spreekt over *Robert Fruin (naar aanleiding der artikels van Dr. Byvanck in De Gids van Maart—Juli 1899)* ¹⁾.

1) Ook van deze rede wordt op verzoek van Dr. Kernkamp slechts een zeer kort verslag gegeven, daar zij een gedeelte uitmaakt van een door hem afzonderlijk uit te geven geschrift.

Na herinnerd te hebben aan de eerbiedige hulde, na Fruin's overlijden door tal van historici aan de nagedachtenis van Nederland's grootsten geschiedvorschcr gebracht, geeft Spreker er zijn verwondering over te kennen dat de artikels, door Dr. Byvanck in *De Gids* aan Robert Fruin gewijd, geen openlijke tegenspraak hebben uitgelokt. Misschien moet dit worden toegeschreven aan het niet kunnen volgen van de hooge vlucht, die Dr. Byvanck dikwijls neemt. Ook Spreker heeft dezen auteur herhaaldelijk eerbiedig moeten nastaren, wanneer hij het luchtruim inschiet. Voor zooverre Spr. echter de genoemde artikels heeft begrepen, moet hij verklaren er in menig opzicht niet mede te kunnen instemmen. Spr. brengt hulde aan het talent van Dr. Byvanck, aan zijn geestigen stijl, aan zijn opmerkingen over de Leidsche academische wereld en den invloed van het liberalisme in de wetenschap; maar hij is van meening dat Dr. Byvanck geen gelijkend portret van Fruin heeft geteekend. Daar Dr. Byvanck geen lid meer is van het Historisch Genootschap en dus in deze vergadering niet kan tegenwoordig zijn, zal Spr. slechts een gedeelte van zijn bedenkingen tegen Dr. Byvanck's artikels hier uitspreken, en beperkt hij zich, als voorbeeld der methode, in hoofdzaak tot een kritiek op de bewering, dat Fruin in de jaren 1873—1876 voorliefde had voor de beoefening der stedengeschiedenis. Spr. tracht aan te toonen, dat deze bewering met de nuchtere feiten in strijd is.

Vervolgens draagt Spr. een gedeelte van een studie over Robert Fruin voor, waarin hij achtereenvolgens ter sprake brengt: Fruin's denkbeelden over staat en maatschappij, zijn liberaal optimisme en de verwachtingen, die hij van de wetenschap koesterde, zijn wereldbeschouwing, die een trek van pessimisme heeft en waaraan overschatting van menschen en

dingen vreemd is. Spr. herinnert aan Fruin's woorden: „de wereld spiegelt zich het best gelijkend af in het oog, waarmee een goedmoedig alledaagsch man ze gadeslaat”, en wijst er op dat in die uitspraak minachting ligt opgesloten, maar ook vergoelijking. Daar Fruin de hoedanigheid van het edele en goede, dat deze wereld te zien geeft, niet onvoorwaardelijk kan bewonderen, is hij met het toekennen van die namen nog al mild, te mild soms, bv. naar Spreker's meening in een passage in *Het Voorspel van den tachtigjarigen oorlog*.

Ten slotte wijst Spr. er op, dat in Fruin's geschriften enkele beschouwingen voorkomen, die op het eerste gezicht schijnen te passen in de materialistische opvatting der geschiedenis, die tegenwoordig door de socialisten wordt verdedigd. Hij vergelijkt dan o. a. Fruin's verklaring van de uitvinding der boekdrukkunst met een verklaring van hetzelfde feit, door den heer Van der Goes gegeven, en spreekt als zijn meening uit, dat de opmerkingen van Fruin van veel dieper inzicht getuigen dan de oppervlakkige beschouwingen van den heer Van der Goes.

Daar niemand naar aanleiding van deze rede het woord verlangt, verleent de Voorzitter, na aan Dr. Kernkamp dank te hebben gebracht voor zijne voordracht, het woord aan den heer F. A. Hoefer, die eenige mededeelingen doet over *Het doel en de wijze van bewerking der historisch-statistische schetskaarten van Nederland*. Voor deze voordracht, waarin spreker de rede resumeerde, door hem gehouden op de vergadering van contribuanten aan genoemde schetskaarten, zij verwezen naar bijlage E.

Van de gelegenheid om vragen of bedenkingen tot den Spreker te richten, wordt gebruik gemaakt door Dr. J. R. Callenbach, die verklaart te gelooven, dat

men een veel te moeilijken weg heeft ingeslagen en dat met eenvoudige schoolkaarten het gewenschte doel ook wel te bereiken is.

Dr. G. Brom oppert twijfel aan de uitvoerbaarheid van het plan, om de meest verschillende historische toestanden en feiten in kaart te brengen, en is bovendien van meening, dat voor het in kaart brengen van sommige gegevens een afschrikwekkend groot aantal schetskaarten noodig zal zijn. Voor de meeste statistische doeleinden blijft hij aan tabellen de voorkeur geven boven schetskaarten.

Dr. J. H. Gallée betuigt, dat in de gelederen der taalonderzoekers groote ingenomenheid bestaat met de verschijning der historisch-statistische schetskaarten, die het mogelijk zullen maken allerlei belangrijke taalquaesties voor altijd en duidelijk in beeld te brengen.

De heer Hofer, het woord verkrijgende om de gemaakte opmerkingen te beantwoorden, zet uiteen, waarom gewone schoolkaarten ongeschikt zijn voor het doel, dat men met de schetskaarten tracht te bereiken. Dat er veel kaarten noodig zullen zijn, stemt hij aan Dr. Brom toe; maar dit bezwaar telt hij licht, daar de kaarten voor geringen prijs te verkrijgen zullen zijn. Hij voor zich geeft juist aan schetskaarten de voorkeur boven tabellen, daar een voorstelling van een historischen toestand op de kaart veel anschouwelijker kan zijn en blijvender beeld nalaat dan een statistische tabel. Aan Dr. Gallée betuigt hij zijn erkentelijkheid voor diens instemming met het plan.

Nadat de Voorzitter aan den heer Hofer dank heeft gebracht voor zijn voordracht, richt hij tot de aanwezige leden de vraag, of een van hen nog iets in het belang van het Genootschap in het midden heeft te brengen.

De heer G. Hulsman uit den wensch, dat voortaan de ledenvergadering niet meer zal gehouden worden tusschen Kerstmis en Nieuwjaar, daar de predikanten, en waarschijnlijk ook de Katholieke geestelijken, juist in deze week zeer drukke ambtsbezigheden hebben.

De Voorzitter belooft, dat het bestuur met dezen wensch rekening zal houden.

Na herinnerd te hebben, dat de gemeenschappelijke maaltijd te 5^{1/2} uur zal plaats hebben ten huize van de Wed. Okhuysen, sluit de Voorzitter te 4 uur de vergadering.

BIJLAGE I.

LIJST

DER VAN JANUARI 1900 TOT JANUARI 1901
DOOR SCHENKING, RUILING EN AANKOOP

VOOR HET

GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN.

I. TEN GESCHENKE ONTVANGEN BOEKEN.

a. VAN DE SCHRIJVERS.

Th. Willing Balch. The Alabama arbitration.
—— Internationale Schiedsgerichtshöfe.

Joh. H. Been. Dagen en daden van Admiraal
Dubbel Wit.

—— Het Keezenboek.

Ph. van Blom. Geschiedenis van Oud-Friesland.

C. W. Bruinvis. Geschiedenis der kapel, thans
de tweede kerk der Nederd. Hervormde gemeente te
Alkmaar.

—— Het Papengilde te Alkmaar. (Overdruk uit
Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom
Haarlem.)

—— Eene bladzijde uit de geschiedenis van de
Hervormde Kerk te Alkmaar. (Overdruk uit Archief
voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis.)

—— De van Everdingens. (Overdruk uit Oud-
Holland.)

N. D. Doedes. Volken en Hoofdpersonen. Schets der Algemeene Geschiedenis. 4e druk.

H. Dyserinck. Verslag over de geschiedkundige tentoonstelling van het Ned. zeewezen. (In „Het Vaderland” 29 Juli—7 Augustus.)

P. Fredericq. Les comptes des indulgences en 1488 et en 1517—1519 dans le diocèse d'Utrecht.

—— Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicae, dl. IV.

J. A. Gerth van Wijk. Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche. 3 Aufl. (*Holland.*)

W. Gosler. Nederlandsche Almanak van Levensverzekering, 1901.

J. J. Graaf. Gids in het Bisschoppelijk Museum te Haarlem.

—— Het St. Ursulenklooster te Purmerend. (Overdruk uit Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisd. Haarlem.)

A. G. Honig. Alexander Comrie.

P. H. van der Kemp. De Commissiën van den Schout bij Nacht C. J. Wolterbeek naar Malakka en Riouw, 1818—1820.

—— Raffles' Atjeh-overeenkomst van 1819. (Overdruk uit Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië.)

—— Palembang en Banka in 1816—1820. (Overdruk uit Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië.)

J. Kuyper. Deutschlands historische landstreken. (Overdruk uit: Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde.)

E. van Loon. Het grondreglement voor de waterschappen in de provincie Groningen. 2^e—5^e stuk.

R. P. J. Tutein Nolthenius. Oud-Zutfen. (Uit: Bouwkundig Tijdschrift.)

M. Henriquez Pimentel. Geschiedkundige Aanteekeningen betreffende de Portugesche Israëlieten in den Haag en hunne synagogen aldaar.

F. H. A. Sabron. De kozakken in de Betuwe 1814. (Overdruk uit de Tijdspiegel.)

H. D. J. van Schevichaven. De St. Stephenskerk te Nijmegen.

J. H. Hora Siccama. Levensbericht van Jhr. Mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland. (Uit: Levensberichten van de Maatschappij der Ned. Letterk. te Leiden.)

Raja Sir Sourindro Mohun Tugore. Abhra or a few notes on talc, compiled and translated into English from various sanskrit works.

——— Our Indian horse or a few notes on the animal, compiled and translated from the ancient medical and other works of the Hindus.

A. Telting. Het oude Tiendrecht. Academisch proefschrift van J. Kusters. (Overgedrukt uit Themis.)

G. Mac Call Theal. Records of South-Eastern Africa. IV, VI.

——— Records of the Cape Colony. July 1806—May 1809. Index 1803—1806.

G. Tjalma. De mystieke gemeenschap met Christus in het Avondmaal volgens Gereformeerde verklaring.

L. Vanderkinderen. A propos d'une charte de Baldéric d'Utrecht.

J. S. van Veen. Correspondentie van Andries van Anderlecht als gouverneur van Tiel (1573—1575.)

——— Aanvulling der correspondentie van Andries van Anderlecht als gouverneur van Tiel (1573—1575.)

——— Hengelo en Zelhem op het Gooi. (Overdruk uit Bijdragen en Mededeelingen der vereeniging „Gelre”.)

G. J. Vos Az. De ambtsbede van een bejaarden dienstknecht des Heeren.

S. G. de Vries. De codices Hugeniani (Zuliche-

miani) der 17de eeuwse philologen. (Uit: Handelingen van het 2e Ned. Philologencongres te Leiden.)

E. Wrangel. Bidrag till Svenska Dramatikens Historia från utländska Källor.

b. VAN OF DOOR DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BE-
STUUR, GENOOTSCHAPPEN, MAATSCHAPPIJEN ENZ.

Van het Ministerie van Binnenlandsche
Zaken.

Publications de la Société historique et archéologique
dans le Duché de Limbourg. Tom. XXXV. N. S.
Tom. XV.

Opgezworen kwartierstaten van 36 kanonikessen
der vorstelijke rijksabdij Thorn met den inhoud der
opzweringen en de beschrijving der zegels van de
opzweerders, uitgeg. door A. J. Flament.

De archieven van het kapittel der vorstelijke rijks-
abdij Thorn, uitgeg. door J. Habets en A. J. Fla-
ment. 2^e deel.

Verslag omtrent 's Rijks verzamelingen van geschie-
denis en kunst. XXI.

G. Busken Huet. Tweede verslag van onderzoe-
kingen naar archivalia te Parijs.

Van het Ministerie van Waterstaat.

Verslag der commissie tot het instellen van een
onderzoek inzake de indijking der Lauwerzee.

Van het Koninklijk Oudheidkundig Genoot-
schap te Amsterdam.

Jaarverslag. 1899, 1900.

G. van Arkel en A. W. Weissman. Noord-Hol-
landsche Oudheden. 4^e stuk.

Van de Koninklijke Bibliotheek te
's-Gravenhage.

Verslag omtrent den toestand der Koninklijke Bibliotheek in 1899.

Catalogus van de Pamflettenverzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek. III. (1689—1713.)

Van het Indisch Genootschap te
's-Gravenhage.

Verslag der Vergaderingen van 28 November 1899—28 Mei 1900.

Naamlijst der Leden. (Mei 1900.)

Van het Muntkabinet van 's Rijks Munt
te Utrecht.

Vervolg der verschillende catalogi houdende de aanwinsten verkregen sedert het opmaken daarvan tot 1899.

Van het Kapittel der Ridderlijke Duitsche
Orde, Balye van Utrecht.

Register der overheden en leden van de Utrechtsche Balye der Ridderlijke Duitsche orde, mitsgaders edele en aanzienlijke geslachten vermeld in de archieven dier Balye.

Van het Nederlandsch Onderwijzers-
Genootschap.

Catalogus van de Paedagogische Bibliotheek. (Supplement.)

Van Gedeputeerde Staten van Friesland.

Catalogus van de Buma-bibliotheek. Derde vervolg.

Van de Gedeputeerde Staten van Zeeland.

Inventaris van het oud archief der Provincie Zeeland. Deel III.

Van het Provinciaal Museum van oudheden
in Drenthe.

Verslag aan de Gedeputeerde Staten over 1899.

Van het Bestuur van het Hoogheemraadschap van den Lekdijk Benedendams
en van den Ysseldam.

J. A. van Hengst. De Lekdijk Benedendams en de Ysseldam. I.

Van de vereeniging tot instandhouding en uitbreiding der Zaanl. Oudheidk., verzameling H. Honig Jsz. Jr. te Zaandijk.

Catalogus. I.

Jaarlijksch verslag. 1898—1899.

Van het Stedelijk Museum te Alkmaar.

Verslag. 1899.

Supplement op den Catalogus der Prentverzameling over Alkmaar en omstreken.

Van de vereeniging Flehité te Amersfoort.

Verslag van de werkzaamheden der Vereeniging over 1899.

Van het gemeentebestuur van Deventer.

De cameraars-rekeningen van Deventer, uitgeg. door J. de Hullu en J. Acquoy. 5de Deel, 3de stuk.

Van de Commissie voor de Athenaeum-Bibliotheek te Deventer.

Catalogus van de Athenaeum-Bibliotheek te Deventer. II.

Van het gemeente-bestuur van Edam.

Verslag over 1899.

Van de Commissie van beheer over de verzameling van geschied- en oudheidkundige voorwerpen te 's-Gravenhage.

Verslag over 1899.

Van de Commissie van beheer over het Stedelijk Museum te Leiden.

Verslag over 1899.

Van de Bibliothèque Wallonne te Leiden.

Rapport. 1898—1899.

Van de Commissie voor het Lees kabinet te Rotterdam.

41ste Jaarlijksch Verslag.

Van de Redactie van „de Katholiek” te Utrecht.

De Katholiek. Deel 118.

Van de redactie van het Jaarboekje van Alberdingk Thijm.

Almanak 1900.

Van de directie van het Genealogisch en Heraldisch Archief te Rijswijk.

Catalogus van Genealogiën in handschrift, berustende in het Geneal. en herald. archief te Rijswijk.

Van het Department of Agriculture of the U. S.

T. S. Palmer, Legislation for the protection of Birds.

North American Fauna. 17—19.

Yearbook. 1898, 1899.

Bulletin N°. 13.

Van de Academischer Verein Deutscher
Historiker in Wien.

H. Stiglmayer. Pabst Liberius.

Van het Bureau der Versammlung deut-
scher Historiker.

Bericht über die sechste Versammlung deutscher
Historiker zu Halle a. S.

Van de Universiteit te Gent.

Bibliotheca Erasiana. Bibliographie des oeuvres
d'Erasme.

Van de Redaktion der deutschen Ge-
schichtsblätter te Gotha.

Ueber historische Grundkarten. (Deutsche Geschichts-
blätter I 2, 5.)

Van den heer J. R. Planten te New-York.

J. G. Whiteley. The Enthronement of Her
Majesty Queen Wilhelmina.

J. Fiske. The Dutch and Quaker Colonies in
America. 2 vol.

Yearbook of the reformed Protestant Dutch Church
of the city of New-York.

Janvier. In old New-York.

Eighth Annual Banquet of the Netherland Society
of Philadelphia.

II. DOOR RUILING MET ANDERE GENOOTSCHAPPEN VERKREGEN BOEKEN.

Aken. Aachener Geschichts-Verein.
Zeitschrift. XXI.

Amsterdam. Koninklijke Akademie van Wetenschappen.

Jaarboek. 1899.

Afd. Letterkunde. Verslagen en Mededeelingen,
4^e reeks III, 3. IV, 1.

Verhandelingen III, 1, 2.

Poemata (Leg. Hoeufft). Sosii
fratres bibliopolae. Accedunt
septem carmina laudata.

J. C. Ramaer. Geographische
Geschiedenis van Holland
bezuiden de Lek en Nieuwe
Maas in de Middeleeuwen.

Afd. Natuurkunde. Verslagen. Deel VIII.

Verhandelingen. Eerste Sectie.
VII, 1—6.

Tweede Sectie. VII, 1—5.

Antwerpen. Académie royale d'Archéologie de Belgique.

Bulletin (5me Série des Annales.) VII, VIII, IX.

Augsburg. Historischer Verein für Schwaben und Neuburg.

Zeitschrift. 26 Jahrgang.

Batavia. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. XLI, 5—6; XLII, 1—6.

Notulen. XXXVII, 3—5; XXXVIII, 1.

Verhandelingen. LI, 2—4.

Taalkaart van de Minahassa.

N. Adriani, Het verhaal van Sese Taola.

Bonn. Historischer Verein für den Niederrhein.

Annalen. Heft 69.

Bonn. Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande.
Jahrbücher. Heft 105.

- Bremen. Historische Gesellschaft des Künstlervereins.
 Bremisches Jahrbuch. XIX.
- Brussel. Société d'Archéologie de Bruxelles.
 Annales. XIII, 3, 4, XIV, 1, 2.
 Annuaire. 1900.
- Brussel. De Bollandisten.
 Analecta Bollandiana. XVIII, 4, XIX, 1—3.
- Brussel. Académie royale des Sciences, des Lettres
 et des Beaux-arts de Belgique.
 Bulletin des Commissions royales d'Art et d'Ar-
 chéologie. 38e année 3—12.
- Christiania. Université royale de Norwège.
 A. Chr. Bang. Dokumenter og Studier vedrø-
 rende den lutherske katekismus historie i Nor-
 dens Kirker. II. (Universitets-Program.)
- Danzig. Westpreussischer Geschichts-Verein.
 Zeitschrift. Heft VI—XLII.
 Neues preussisches Urkundenbuch. Urkundenbuch
 von Culm, herausg. v. Woelky. Abt. II Band
 I, Abt. III Bd. I.
 Pommerellisches Urkundenbuch, herausg. v. M.
 Perlbach. Abt. I, II.
 Acten der Ständetage Preussens, königl. Antheils,
 herausg. v. F. Thunert. Bd. I. Lieferung
 I—III.
- H. Maercker. Geschichte der ländlichen Ort-
 schaften und der drei kleinen Städte des Kreises
 Thorn. I, II.
- O. Günther. Des Syndicus der Stadt Danzig
 Gottfried Leugnich Jus publicum civitatis Geda-
 nensis.
- Dusseldorp. Düsseldorfer Geschichts-Verein.
 Jahresbericht für das Vereinsjahr 1899.
 Beiträge zur Geschichte des Niederrheins. Jahr-
 buch XIV.

Frankfurt a/M. Verein für Geschichte und Alterthumskunde.

Mittheilungen über römische Funde in Hedderheim. III.

Friedrichshafen. Verein für die Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung.

Schriften. Heft 28.

Genève. Société d'Histoire et d'Archéologie.

Bulletin. Tom. II, 3.

Gent. Koninklijke Vlaamsche Akademie voor Taal- en Letterkunde.

Catalogus van de Bibliotheek der Koninklijke Vlaamsche Akademie.

W. de Vreese. De Handschriften van Jan van Ruusbroec's werken, I.

—— Gallicismen in het Zuidnederlandsch.

Fr. v. d. Bergh. De Fransche overheersching in België van 1792—1815.

C. Cortebeeck. De Fransche overheersching in België van 1792—1815.

Jaarboek 1899.

N. de Pauw. Ypre jeghen Poperinghe.

A. en Th. van Heuverswijn. Eene vreemde spraak als voertaal van 't onderwijs.

Vak- en Kunstwoorden n°. 5 (Ambacht van den metselaar.)

Idioticon van het Antwerpsch Dialect. (Stad Antwerpen en Antwerpsche Kempen.)

Inleiding tot de studie der analytische scheikunde.

Johan Froissart's Cronyke van Vlaenderen, uitgeg. door Nap. de Pauw. 2de Deel.

Verslagen en Mededeelingen. Jan.—Sept. 1899, Jan.—Juni 1900

Giessen. Oberhessischer Geschichts-Verein.

Mittheilungen. N. F. Bd. 9.

- Grätz.** Historischer Verein für Steiermark.
Veröffentlichungen IX—XI.
- 's Gravenhage.** Algemeen Rijksarchief.
Dagregister gehouden in 't casteel Batavia a° 1637,
uitgeg. door H. T. Colenbrander.
- 's Gravenhage.** Koninklijk Instituut voor de Land-
Taal- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.
Naamlijst der leden op 1 April 1900.
Bijdragen. Deel VII, 1—4.
- Greifswald.** Rügisch-pommersche Abtheilung der
Gesellschaft für pommersche Geschichte und
Alterthumskunde.
Vereinsschrift der Greifswalder Abtheilung 1870.
Vereinsschrift der rügisch-pommerschen Abthei-
lung 1872, '74, '75, '79—'84, '88—1900.
Pommersche Jahrbücher. Bd. I.
- Hamburg.** Verein für hambürgische Geschichte.
Mittheilungen. Band VII, Heft 1. N°. 1—12.
Gesamtregister über die Veröffentlichungen des
Vereins 1839—1899.
- Hannover.** Historischer Verein für Niedersachsen.
Zeitschrift. Jahrgang 1900.
- 's-Hertogenbosch.** Provinciaal Genootschap van
Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.
Nieuwe Catalogus der Oorkonden en Handschriften,
berustende in de boekerij van het Genootschap.
- Karlsruhe.** Badische Historische Kommission.
Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins.
N. F. Bd. XV, 1—4.
Neujahrsblätter 1900. — Konstanz im 30-jährigen
Kriege.
Neujahrsblätter 1901. — Baden zwischen Neckar
und Main in den Jahren 1803—1806.
- Keulen.** Görres-Gesellschaft.
Historisches Jahrbuch. XX, 4, XXI, 1—3.

- Keulen. Redaktion der westdeutschen Zeitschrift
für Geschichte und Kunst.
Zeitschrift. XVIII, 4. XIX, 1, 2.
Korrespondenzblatt. XVIII, 11, 12. XIX, 1—10.
- Kiel. Gesellschaft für schleswig-holstein-lauenbür-
gische Geschichte.
Zeitschrift. Band 29, 30.
- Königsbergen in Pr. Altpreussische Monatschrift.
Altpreussische Monatschrift. N. F. XXXVII, 1—6.
- Leeuwarden. Friesch Genootschap van Geschied-,
Oudheid- en Taalkunde.
Verslag. 1898—1899.
De Vrije Fries. 4e reeks. I, 4.
- Leiden. Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.
Handelingen en Mededeelingen. 1899—1900.
Levensberichten. 1899—1900.
Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letter-
kunde. N. R. XI, 1, 2.
Spelen van Cornelis Everaert, uitg. door J. W.
Muller en D. L. Scharpé. II.
- Leipzig. Königlich sächsische Gesellschaft der Wis-
sensschaften.
Abhandlungen der philologisch-historischen Classe.
Bd. XVIII, 5, XX, 1, 2.
Berichte über die Verhandlungen. 1899, 51er Bd.,
4, 5; 1900, 52er Bd. 1—4.
- Lemberg. Redactie van het Kwartalnik Historyczny.
Kwartalnik Historyczny. Rocznik XIII, 4; XIV,
1—3.
- Leuven. Redactie der Analectes pour servir à l'His-
toire ecclésiastique de la Belgique.
Analectes. 2me Série, XII, 1—3.
Cartulaire d'Aflighem.
- Londen. Redactie van de English historical Review.
English Historical Review. N° 57—60.

- Luik.** Institut archéologique liegeois.
Bulletin. Tom. XXVIII.
- Luxembourg.** Section historique de l'Institut luxembourgeois. (Ci-devant Société archéologique du Grand-Duché.)
Publications. XLVI, XLVII, XLIX, 1.
- Maastricht.** Geschied- en oudheidkundig Genootschap in het Hertogdom Limburg.
Publications. Tome, XXXV, N. S. XV.
- Madrid.** Real Academia de la Historia.
Boletín. XXXVI, 1—6; XXXVII, 1—6.
- Maredsous.** Abbaye de Maredsous.
Revue bénédictine. XVI, 11—12; XVII, 1—4.
- Meissen.** Verein für Geschichte der Stadt Meissen.
Mitteilungen. V, 2.
- München.** Königliche bayerische Akademie der Wissenschaften.
Sitzungsberichte der philos. u. histor. Classe. 1899, Bd. II, 2—4; 1900, 1—3.
K. A. von Zittel. Rückblick auf die Gründung und die Entwicklung der K. bayerischen Akademie der Wissenschaften im 19 Jahrhundert.
K. von Orff. Ueber die Hilfsmittel, Methoden und Resultate der internationalen Erdmessung.
- Münster.** Verein für Geschichte und Alterthumskunde Westfalens.
Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Alterthumskunde. Band 57.
Vorreformatorsche Forschungen. I. F. Landmann.
Das Predigtwesen in Westfalen in der letzten Zeit des Mittelalters.
- Namen.** Société archéologique de Namur.
Annales. XXIII, 2; XXIV, 1.

St. Nikolaas. Oudheidkundige Kring van het Land van Waas.

Annales. XVIII, 3, 4; XIX, 1.

Posen. Historische Gesellschaft für die Provinz Posen. Zeitschrift. XIII, 3, 4; XIV, 1—4, met register van I—X.

Historische Monatsblätter. 1—7.

Regensburg. Historischer Verein für Oberpfalz und Regensburg.

Verhandlungen. LI^{er} Band.

Rome. Reale Società romana di Storia patria.

Archivio. XXII, 3—4; XXIII, 1—2.

Rotterdam. Gemeente Rotterdam.

De oudste stadsrekeningen van Rotterdam, uitgeg. door J. H. W. Unger en W. Bezemer. (Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam. III.)

Schwerin. Verein für mecklenbürgische Geschichte und Alterthumskunde.

Jahrbücher und Jahresberichte. 65er Jahrg.

Stockholm. Akademie van Geschiedenis en Oudheidkunde.

Tidskrift för Landmålsföreningen. 65—67.

Straatsburg. Historisch-litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs in Elsass-Lotharingen.

Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Litteratur Elsass-Lothringens. XVI.

Termonde. Cercle archéologique de la Ville et de l'ancien Pays de Termonde.

Gedenkschriften. 2de Reeks, VII, 4; VIII, 1—5.

Ulm. Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. IX, 1—4.

Mitteilungen. 9.

Upsala. Universiteits-Bibliotheek.

- Urkunder rörande Stockholms Historia I. Stockholms Stads-Privilegiebref. I.
 Skrifter utgifna af Kongl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala. Band III, VI.
 Utrecht. Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
 Verslag. 1899.
 Aanteekeningen der sectie-vergaderingen. 1899.
 H. van Gelder. Geschichte der alten Rhodier.
 Utrecht. Gemeente Utrecht.
 Verslag van den toestand der gemeente Utrecht. 1899.
 Verslag van het voorgevallene in de gemeente-verzamelingen in 1899.
 Utrecht. Redactie van het Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht.
 Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht. XXVI, 2, 3.
 Washington. Smithsonian Institution.
 Miscellaneous collections. n° 1173.
 Annual report. 1897.
 Weenen. Institut für österreichische Geschichtsforschung.
 Mittheilungen. Bd. XX, 4; XXI, 1—4.
 Wernigerode. Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer.
 Zeitschrift. Jahrg. 32, 2^e Hälfte, 33, 1^e Hälfte.
 Willemstad (Curaçao). Geschied-, taal-, land- en volkenkundig Genootschap.
 Vierde jaarlijksch verslag.
 Wolfenbüttel. Ortsverein für Geschichte und Alterthumskunde zu Braunschweig und Wolfenbüttel.
 Braunschweigisches Magazin. 5er Band.
 Würzburg. Historischer Verein von Unterfranken und Aschaffenburg.

Archiv des historischen Vereins. 41er Jahrgang.
Jahres-Bericht. 1898.

Zwolle. Vereeniging tot Beoefening van overijsselsch
Regt en Geschiedenis.

Verslag der handelingen der 84^e, 85^e en 86^e ver-
gadering.

Verslagen en mededeelingen. XXIe stuk.

J. de Hullu. Bescheiden betreffende de hervor-
ming in Overijssel. 2de stuk.

Overijsselsche stad-, dijk- en markeregten. I. 13.
Stadregt van Almelo.

III. AANGEKOCHTE BOEKEN.

a. AANKOOPEN VAN HET GENOOTSCHAP.

De Bas, Prins Frederik en zijn tijd. Afl. 29, 30.

De Roever, Het leven van onze voorouders. Afl.
44, 45.

Revue d'Histoire diplomatique. XIV, 3. 4.

b. OVERGENOMEN VAN HET LEESGEZELSCHAP.

Archief voor Nederl. kerkgeschiedenis. N. Ser. I, 1. 2.

Neues Archiv für ältere Deutsche Geschichtskunde.
XXV, 3, XXVI, 1.

Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haar-
lem. XXV, 2, 3.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1899.

Oud-Holland. XVIII, 1—3.

Nederl. archievenblad. 1899/1900, n° 4; 1900/1901. 1, 2.

Bulletin historique et littéraire de la Société de
l'histoire du protestantisme français. IX, 4—12.

Bulletin de la Commission pour l'histoire des églises
Wallonnes. VIII (2e Sér. III) n° 1.

Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel. 2° Ser.
III, afl. 1.

Amsterdamsch Jaarboekje. 1899.

Rotterdamsch jaarboekje. 7e Jaarg. 1900.

Jahresbericht der Geschichtswissenschaft. XXI (1898).

Mittheilungen aus der historischen Litteratur. Red.
von F. Hirsch. XXVIII, 2—4.

Revue belge de numismatique. 1900, n° 3. 4.

Revue historique. LXXIII, 1, 2, LXXIV, 1, 2.

Geldersche volksalmanak. 1901.

Historische Zeitschrift. XLIX, 1—3, L, 1.

Bijdragen voor vaderl. Gesch. en Oudheidk. 4° Reeks
I, 3, 4. Register op deel 1—30.

De Navorscher. 1900, n° 2—12.

DRIE BRIEVEN VAN SAMUEL SORBIÈRE
OVER DEN TOESTAND VAN HOLLAND IN 1660,

MEDEGEDEELD DOOR

P. J. B L O K.

In de nalatenschap van onzen Fruin vond ik drie afschriften van brieven, door bemiddeling van den toenmaals te Parijs vertoevenden Dr. I. Mendels overgenomen uit een zeer zeldzaam boek der Bibliothèque Nationale, genummerd „Réserve Z. 2184” en getiteld „Relations, lettres et discours de Mr. de Sorbière sur diverses matières curieuses. A Paris, chez Robert de Ninville, rue de la Boucherie, au bout du Pont S. Michel, à l’Escu de France et de Navarre. MDCLX. Avec Privilège du Roy.” Aangezien het boek ¹⁾ waarschijnlijk in ons land niet te vinden is, in ieder geval tot de groote zeldzaamheden behoort en het eenige stukken bevat, die zeker belang hebben voor de kennis van personen en toestanden in Holland omstreeks het midden der 17^{de}

1) Wel te onderscheiden van de in hetzelfde jaar te Parijs verschenen „Lettres et discours de M. de Sorbière sur diverses matières curieuses. Paris, Clouvier, 1660, met een opdracht aan Mazarin van 12 Sept. 1659” (o. a. Leidsche Univ. Bibl.). — De heer G. Busken Huet te Parijs was zoo goed mij eenige nadere inlichtingen omtrent het boekje in de Bibl. Nat. te geven.

eeuw, scheen het dienstig, de drie afgeschreven brieven in hun geheel hier af te drukken. De derde, gericht „à Monsieur le Marquis de Vaubrun, Comte de Nogent, Gouverneur de Philippeville, deuxième relation du gouvernement des Provinces Unies”, beschrijft wel zeer bekende zaken, maar juist daarom kan men daaraan de juistheid der inzichten en berichten van den auteur goed toetsen.

Het boek bevat vooreerst eene opdracht aan Mazarin, gedagteekend „Paris, le 20 Aoust 1660”, 18 bladzijden lang en vol van betuigingen van eerbied en dankbaarheid jegens den machtigen staatsman, die den schrijver na zeven of acht jaren wachters aan een matig „pension” had geholpen en wien hij reeds vroeger een dergelijken bundel ¹⁾ had opgedragen, terwijl hij thans hoopte op een of ander kerkelijk beneficie, dat hem geheel van zorg voor zijn levensonderhoud zou ontheffen.

Achter deze opdracht drukte de schrijver volgens de gewoonte dier dagen eenige lofverzen af, waaronder een van twee regels, dat Constantijn Huygens 15 jaren te voren „in albo Samuelis Sorberii” had geschreven en dat nu opnieuw dienst moest doen ²⁾. Het tweede albumvers van Huygens, hem terzelfdertijd toegewijd ³⁾, werd ditmaal versmaad. Ook de de overige lofverzen schijnen aan het album van den schrijver ontleend te zijn; een op Lodewijk XIV en een op Mazarin, beiden van Johannes Sangenesius, moesten dienen om den vorst en zijn minister nog gunstiger te stemmen.

De eerste der in den bundel opgenomen brieven

1) Zie het in de vorige noot genoemde boek, vooral p. 636 suiv., 712 suiv.

2) Worp, Huygens Gedichten, IV, blz. 54.

3) Ibidem.

(p. 1—11), dd. 6 Dec. 1659, is gericht aan Mazarin; hij handelt „de la Paix” (n.l. der Pyreneën ¹⁾) en bevat niets anders dan gemeenplaatsen en vleierijen, waarin de schrijver steeds bijzonder ervaren geweest is.

Van de volgende brieven, p. 12 tot 103 van het boek, behooren de geadresseerden tot ééne familie, zooals uit den inhoud herhaaldelijk blijkt. De bekendste hunner is Guillaume Bautru of Beautru, graaf de Serrant enz., een „bel-esprit”, die van 1588 tot 1665 leefde en een der gunstelingen was van Mazarin, dien hij in de door hem geredigeerde Gazette uitbundig placht te prijzen. Eenige jaren lang was hij tolk bij verschillende Fransche gezantschappen o. a. te Brussel. Hij stond bekend om zijne geestigheid en geleerdheid. De anderen, de Graaf de Nogent-Vaubrun, „maître de camp général des carabins” ²⁾, die in 1672 bij den overtocht over den Rijn sneuvelde, broeder van Bautru, en zijn zoon de Markies de Vaubrun, gouverneur van Philippeville, die in 1675 bij Altenheim sneuvelde, behoorden ook tot de vrienden van Mazarin en tot de bekende beschermers der Parijsche geleerden en schrijvers ³⁾. Basnage kende hen in zijn jeugd. Sorbière had hen aan het hof te Parijs ontmoet en stond met hen minstens sedert 1658 in persoonlijke betrekking. Hij schreef zijne „relations” op hun verzoek, zoo niet volgens hunne bepaalde opdracht ⁴⁾: hij zegt namelijk, dat zij door de heeren „ordonnées” zijn, wat in-

1) Vgl. de laatste brieven der *Lettres et Discours*; de alleraardigste handelt „Sur la négociation de la Paix” en is aan Mazarin gericht dd. 10 Mei 1659.

2) *Lettres et Discours*, p. 128.

3) Over deze personen vgl. *Nouvelle Biogr. Générale* i. v. Bautru.

4) Vergelijk brieven aan hen in de *Lettres et Discours*, p. 112, 351, 401, 640. Verder hierachter blz. 11, 19, 24, 47, 48, 49

tusschen misschien een wat sterke beleefdheidsuitdrukking is, waarvan Sorbière allerminst afkeerig was.

De verdere brieven, 20 in getal, aan verschillende personen gericht, zijn voor ons doel van minder belang.

Samuel Sorbière (op den titel *de S.* schijnt hij geen recht gehad te hebben, hoewel hij zich daarmee tooide) stamde uit eene Protestantsche burgerfamilie uit Saint Ambroix (Gard) in Languedoc ¹⁾. Hij was in 1615 geboren, een neef van den bekenden geleerden Hugenoot Samuel Petit, als wees door dezen te Orange opgevoed en vervolgens naar Parijs gegaan om er medicijnen te studeeren. Door den invloed van zijn oom kwam hij als student (1639—1642) in aanraking met Gassendi, Mersenne en andere beroemde Fransche geleerden, wier gezelschap hij vlijtig zocht. In 1642 ²⁾ trok hij naar de Republiek, als zoovele Franschen van dien tijd, hopende er carrière te maken. Voorloopig echter bracht hij het er niet verder dan tot paedagoog in het gezin van den Rijngraaf van Salm, dien hij van 1642 tot 1644 te Sluis, waar de Rijngraaf gouverneur was, diende. Uit Sluis, waar hij „médecine et langue flamande” studeerde en Morus’ Utopia vertaalde, kwam hij nu en dan in Den Haag en maakte er kennis — door zijn meester en zijne relatiën te Parijs — met mannen van naam in en buiten het hof en de hofwereld, o. a. met Huygens, die hem in 1644 zijne *Momenta desultoria* ten geschenke zond ³⁾, en met Rivet, den Leidschen hoogleeraar en hoftheoloog ⁴⁾.

1) Nouv. Biogr. Générale, i. v.; Haag, La France Protestante i. v.

2) Worp V, blz. 331: „cum in Bataviam appulissem ante biennium” Sluisis Flandrorum 5 Aug. 1644.

3) l.l. Vgl. Oeuvres de Chr. Huygens, I, p. 24; Lettres et Discours, p. 679.

4) Brieven aan Rivet uit Sluis dd. 10 Nov. 1672, 1 Jan. 1643,

Hij bezocht ook Descartes te Egmond. Maar zijn plan om „*totus aliquando vester*” te worden, zooals hij aan Huygens schreef, kon hij nog niet spoedig verwezenlijken. Pogingen om met hulp zijner Haagsche vrienden, ook van Van Baerle te Amsterdam, als paedagoog verder te komen, mislukten geheel ¹⁾. Hij keerde in 1645 naar Frankrijk terug maar vond ook daar niet, wat hij zocht, n.l. eene goede betrekking, en begaf zich in 1646 weder naar ons land, waar hij zich thans te Leiden vestigde en als „*Dr. Medicus*” in Sept. 1646 als student liet inschrijven ²⁾.

Hij was toen gehuwd met Judith Renaud, eene landgenoot, wier familie in Den Haag woonde ³⁾, en oefende te Leiden de medicijnen uit. Hij schreef er ook allerlei boeken van wijsgeerigen en medischen inhoud, terwijl hij bovendien studenten in huis trachtte te krijgen door zijne relaties met invloedrijke personen ⁴⁾. Hij kwam er in gedurige aanraking met Salmasius, Vossius, Spanheim, L'Empereur en andere beroemde geleerden in „*la nouvelle Attique*” zooals hij Holland placht te noemen ⁵⁾, verkeerde druk bij de Elseviers, in wier winkel men geleerden van alle natiën kon ontmoeten ⁶⁾, zag goed om zich heen en maakte steeds nieuwe kennissen. Vooral met letterkundigen arbeid hield hij zich bezig: hij gaf de beschrijving van Rohan's reis van 1600 bij de Elseviers uit ⁷⁾, ook diens *Mémoires*, vertaalde Hobbes'

3 Oct. 1643 (Leidsche Bibl.). Zijn eerste geschrift van 1642 was onder den pseudoniem „Guthbertus Higlandus” tegen Rivet gericht.

1) Aan Barlaeus d.d. 15 Juni 1644 uit den Haag (Leidsche Bibl.).

2) *Album Acad. Lugd. Bat.*

3) *Préf. der Sorberiana*, éd. Graverol (Paris, 1694).

4) Aan Colvius te Dordrecht dd. 21 Jan. 1647 (Leidsche Bibl.).

Vgl. *Oeuvres de Chr. Huygens* l.l.

5) *Sorberiana*, p. 192 suiv.; *Lettres et discours*, p. 442 suiv.

6) *Lettres et discours*, p. 435.

7) *Amst. Elsevier*, 1646.

Elementa Philosophica gelijk later zijne Politica ¹⁾ en schreef ten genoegen van zijn schoonvader, die bij de West-Indische Compagnie geïnteresseerd was, een pamflet daarover: „Lettre d'un marchand de Brésil à un de ses amis d' Amsterdam" ²⁾. Ook ditmaal echter had hij geen succès. Hij probeerde het nog eenmaal aan het Haagsche hof onder den jongen prins Willem II maar ook dat mislukte hem twee jaren lang, ofschoon de Prins hem eenige hoop had gegeven ³⁾ en hij de beroemde geleerde prinses Elizabeth van Boheme van nabij kende ⁴⁾. Ook te Amsterdam is hij in dien tijd herhaaldelijk geweest ⁵⁾. Door de bescherming der familie Dohna, die met het Huis van Oranje verwant was, met name der oude Gravin Dohna, verkreeg hij eindelijk het bestuur van de inrichting van Hooger Onderwijs, het „Collège", te Orange, waar de jonge Graaf van Dohna gouverneur was. Hij ging er in den zomer van 1650 heen en bezocht op zijn reis Parijs weder ⁶⁾.

Ook te Orange, waar hij zijne schrale inkomsten als rector van het Collège door medische praktijk hoopte te vergrooten, vond onze ijverige fortuinzoeker niet wat hij zocht. Hij schreef er een merkwaardig vertoog over Engeland's plannen met den oorlog tegen de Republiek ⁷⁾, waarin hij een zeer goed inzicht in politieke en economische zaken toonde.

1) Lettres et discours, p. 221.

2) Préf. der Sorberiana. Vgl. Knuttel, Catal. n°. 5352, dat er misschien de vertaling van is.

3) Aan Rivet 14 Sept. en 2 Nov. 1649 (Leidsche Bibl.).

4) Sorberiana, p. 85; Lettres et Discours, p. 687.

5) Sorberiana, p. 24, 27, 119.

6) Aan Rivet 3 Juni, 29 Juli 1650 (Leidsche Bibl.). Lettres et Discours, p. 77, 372.

7) Lettres et Discours, p. 202 suiv. Later in het Engelsch vertaald.

Nu echter zocht hij het geluk langs een anderen weg. Hij werd Roomsch (1653/4) onder invloed van den bisschop van Vaison, Suarez, en trachtte voortaan door katholieke relatiën verder te komen. Guy Patin, de beroemde medicus en bel-esprit te Parijs, die hem kende, spreekt spottend over zijne bekeering als „un des miracles de nos jours qui sont plutôt politiques et économiques que métaphysiques” en houdt het er voor, dat Sorbière, hoewel „veuf et bien adroit, tout fin qu’il est” te Rome ook niet slagen zal „à faire fortune,” omdat daar al zooveel andere „altérez et affamez” rondloopen¹⁾. Sorbière bezocht dan ook te vergeefs in 1655 Rome en den Paus, maar vervolgens weder Parijs, waar hij zich in de gunst van Mazarin en zijne regeering trachtte te dringen²⁾ en Gassendi’s Epicurus uitgaf. Het gelukte hem inderdaad eindelijk eenige kleine beneficiën machtig te worden en in 1660 den titel van „historiographe du Roy” te verkrijgen. Maar Mazarin ontviel hem 9 Maart 1661 door den dood en opnieuw begon de zware strijd om het bestaan voor onzen gelukzoeker, die niet met weinig tevreden was.

Nog tijdens het leven van den machtigen staatsman gaf hij zijne „Lettres et Discours” uit, alsook zijne „Relations, lettres et discours”, waaruit achterstaande brieven zijn overgenomen. Het tweede boek bevat o.a. de beschrijving zijner „troisième voyage en Hollande”³⁾, die hij in 1660 had ondernomen. Hij bracht er twee maanden door, blijkbaar als gids van twee Parijsche geestelijken, zijne vrienden⁴⁾, die de geleerde en merkwaardige mannen der voornaamste steden van

1) Haag, La France protestante i. v. Sorbière.

2) Vgl. de geadresseerden zijner Lettres et Discours.

3) Zie hierachter blz. 11 vlg.

4) Zie over hen blz. 223.

Holland en de eigenaardigheden van het Hollandsche land en leven wilden leeren kennen. Die twee maanden moeten gevallen zijn in de lente, want hij woonde het vertrek van den op den troon van Engeland herstelden Karel II uit Scheveningen (2 Juni 1660) ¹⁾ bij en was in het laatst van Juni 1660 te Parijs terug. In dien tijd bezocht hij „plus de trente bonnes villes” en zag „plus de quatre cens villages.” Rotterdam, Den Haag, Leiden, Amsterdam, Utrecht waren de hoofdpunten van het bezoek, dat immers ten doel had om „les doctes et les curiosités du païs,” alsook „les beautés de la nature et les ornements de l’art” aan zijne medgezellen te toonen. De natuurkundigen Bils te Rotterdam, Van Hoorn te Leiden, de jonge Christiaan Huygens in Den Haag ²⁾, Glauber te Amsterdam, de theoloog Voet te Utrecht waren de voornaamste maar niet de eenige geleerden, die hij bezocht en omtrent wier werken en personen hij allerlei mededeelt.

Hij heeft nog tien jaren na deze reis geleefd, voornamelijk te Parijs, waar hij in de geleerde kringen bleef verkeerden. Uit die jaren heeft men van hem o. a. een belangrijke „Voyage en Angleterre” ³⁾, die hem intusschen eene verbanning naar Nantes op den hals haalde wegens de daarin voorkomende losse praatjes over Engeland en over den machtigen Deenschen staatsman Corfitz Ulefeld, die aan het Fransche hof zeer gezien was ⁴⁾. Hij bezocht in 1667 nogmaals

1) Blz. 13 vlg.

2) Hij kende dezen reeds vroeger (Oeuvres de Ch. Huygens, I, 21; II, 442, 453) en bleef later met hem in betrekking (Oeuvres, IV, p. 58, 64, 99, 324, 358, 359, 366, 479, 480; V, 11, 70, 77, 79, 85, 93, 133, 135; VI, 255, 279).

3) Relation d’un voyage en Angleterre. Cologne, 1666; vert. in het Engelsch 1709.

4) Nouv. Bibl. Générale i. v.; Huygens, Oeuvres, V, p. 85, 93.

Rome en overleed in 1670 te Parijs onder de verdenking van zelfmoord door middel van laudanum. Vier en twintig jaren na zijn dood verschenen de *Sorberiana*¹⁾, eene verzameling van zijne gedachten en aantekeningen o. a. omtrent Holland en de Hollanders, evenzeer van eenig belang voor de kennis van sommige personen en toestanden hier te lande.

Ook de hier gedrukte brieven zijn niet van belang ontbloot wegens hunne berichten omtrent personen en toestanden vooral in de provincie Holland, die hij in de eerste plaats had leeren kennen²⁾. Wat 's mans oordeelvellingen betreft, dient men evenwel voorzichtig te zijn, want zijne tijdgenooten laten zich niet altijd even gunstig over hem uit als Constantijn Huygens in zijne beide boven vermelde lofverzen. Wij hoorden reeds Patin's oordeel. Chapelain, de beroemde hofdichter, die hem ook goed kende³⁾, zegt van hem⁴⁾: „Il n'est pas sans lumières et sans savoir: mais il ne voit et ne sait rien à fond. Tout ce qu'il fait a pour but la fortune et point la gloire. Ce qui est cause qu'il passe partout pour adulateur de ceux dont il espère et pour satirique contre ceux qui ne lui donnent pas ce qu'il prétend.” Zoo ongeveer dacht ook Christiaan Huygens over hem na eene bekendheid van ongeveer 20 jaren met den man en zijn geschriften: „un auteur praecipitis judicii et qui souvent n'est guères bien instruit des choses dont il escrit”⁵⁾. Dat zijn karakter in den kring zijner Parijsche kennissen niet boven bedenking verheven was, blijkt verder uit het overigens

1) Paris, 1694; andere uitgave Cologne, 1694.

2) Zie hierachter, blz. 32.

3) *Lettres et Discours*, p. 233 suiv.

4) *Nouv. Biogr. Générale* i. v. Sorbière.

5) *Oeuvres*, IV, p. 77.

ongerechtvaardigd gebleken vermoeden, dat hij zich in 1663 te Londen bij de geleerden aldaar had willen indringen onder voorwendsel van eene zending te hebben van de „académie” van den Markies de Monmor te Parijs, een merkwaardigen kring van geleerden en beaux-esprits, meestal natuurkundigen, waarvan ook hij lid was ¹⁾. Zijn levensloop geeft wel eenig recht tot de meening, dat gemelde tijdgenooten niet ver van de waarheid stonden, wat zijn karakter betreft; wat zijne mededeelingen omtrent Holland en de Hollanders aangaat, het zal uit de lezing van deze brieven blijken, dat het oordeel over zijne geschriften misschien wat al te streng was. Men vergete intusschen niet, dat de gerechtvaardigde geringschatting van zijn persoon — „plus de réputation que de mérite,” zegt Haag van hem ²⁾ — en vooral zijn jacht op beschermers en bescherming op het oordeel ook over de waarde van zijn werk bij zijne tijdgenooten een te ongunstigen invloed kan hebben gehad. In ieder geval kunnen zijne mededeelingen, altijd, op de boven ontwikkelde gronden, onder eenig voorbehoud, ons dienen tot vermeerdering onzer kennis van het merkwaardige tijdvak, waarin hij leefde, en van de personen, die in dezen bloeitijd der Republiek op wetenschappelijk gebied de algemeene aandacht trokken.

P. J. B.

1) Oeuvres de Christ. Huygens, IV, p. 479. Redevoeringen door Sorbière in die (particuliere) academie gehouden: Lettres et Discours, p. 60, 190, 193, 194 en 701. Ook Nogent was er lid.

2) La France protestante, i. v. Sorbière.

LETTRE II.

A Monsieur le Comte de Nogent.

RELATION D'UN VOYAGE FAIT EN HOLLANDE.

Monsieur,

Vous avez esté surpris de ce que je vous ay dit des Provinces Unies et vous m'avez ordonné de vous faire un mémoire de ce que j'ay remarqué en mon dernier voyage. Je vous obeïray tres-volontiers, Monsieur, et je ne vous diray que les choses que j'ay veuës, ou que j'ay apprises des personnes qui en estoient bien informées. Mais premièrement, je vous advertiray que le païs dont je vous ay parlé n'a rien de pareil; et que cela fait paroistre incroyable ce que l'on en dit; qu'il n'est pas tant un ouvrage de la nature, qu'un ouvrage des hommes, qui en ont chassé la mer en plusieurs endroits, et qui l'empeschent encore de regagner ce qu'ils luy ont osté. Que les digues y soustiennent le poids et la furie de l'Océan, qui s'élève vingt pieds au dessus de la terre. Que ces digues règnent une grande tournée, que trois carrosses y peuvent marcher de front, et qu'elles sont faites de trois rangs des plus grands arbres du Nord que l'on a plantés dans la mer, et que l'on y plante continuellement pour résister à la guerre éternelle que leur fait ce farouche élément; lequel néantmoins ils domptent, et lequel ils rendent favorable à leur trafic. Qu'ils tirent du fond de l'eau la matière de leur feu, qu'ils brûlent cette mesme terre qu'ils ont desseichée et que là où il semble qu'ils ont fait de nouvelles mers, il revient une nouvelle terre qui leur fournit des tourbes, sans qu'ils en épuisent jamais les carrières. J'adjousteray à cela, qu'en deux mois de temps, sans courir la poste, et sans avoir plus de fatigue qu'il y en a

dans une promenade, nous avons séjourné en plus de trente bonnes villes dont quelques unes approchent de la grandeur de Paris, puisque Gand et Amsterdam ne luy cèdent guères. Que nous avons veu plus de quatre cens villages; et que du seul clocher d'Utrecht nous en avons découvert cinquante-un autres. Que nous avons fait la meilleure partie de nostre chemin sur des canaux entre des prairies et des maisons de plaisance, qui formeroient une ville de vingt-cinq lieuës de long, s'il n'y avoit des vergers qui les séparent. Qu' à la campagne nous n'avons rencontré personne qui ne parust fort content, et qui ne fust bien vestu. Que dans les batteaux ¹⁾ nous avons trouvé des hostelleries, et des académies où l'on agitoit toute sorte de questions. Que dans les villes la beauté des ruës, la magnificence des édifices publics, l'abondance des boutiques, dont les enseignes sont quelques fois de fort bons tableaux, la richesse des maisons privées, où le marbre et le porphyre, l'ébène et les pourcelaines, le cristal et les belles peintures ne sont pas épargnées, la curiosité des cabinets, l'adresse des artisans, et le grand nombre des gens doctes nous a bien donné du divertissement et de l'exercice. Nous avons tâché, Monsieur, de voir curieusement toutes choses, et les habitudes que j'avois en Hollande, avec quelque connoissance de la langue du païs, font que je vous puis parler sçavamment de toutes ces matières. J'avois si bien pris mes mesures, que nous sommes arrivés presque en toutes les villes le jour du marché ou le jour de la foire. Et le bonheur qui nous a accompagnés en ce voyage, a fait qu'aux lieux où il n'y avoit ny foire ny marché, quelque singulier événement nous les a rendus remarquables. N'estant

1) Vgl. over onze trekschuiten: Sorberiana, p. 85.

pas mesmes jusques à Scheveling qui ne se soit voulu parer, en nous donnant le plus beau spectacle du monde. Je me prépare, Monsieur, à voir des merveilles dans Paris au retour de leurs Majestés, et c'est aussi ce qui a hasté le nostre, et ce qui nous a arrachés d'un païs où nous eussions peut-estre demeuré enchantés. Mais Paris ne nous fera point voir ny entendre ce que je m'en vay vous décrire.

Du haut des dunes, la mer estant fort calme et le ciel fort serein, nous voyions à la rade trente vaisseaux ¹⁾, dont le moindre estoit monté de trente-cinq pièces de fonte, et l'admiral en portoit quatre-vingts. A cinquante pas du rivage il y avoit un rang de petites chaloupes fort parées dans l'une desquelles, qui estoit couverte de fleurs et ornée de deux rangs d'orangers, le Roy d'Angleterre estoit entré avec toute la Maison Royale, les Députés des Etats, et quelques Princes estrangers. Sur le rivage, soixante pièces de batterie avoient d'un costé seize compagnies de la Haye sous les armes et de l'autre les dix compagnies des gardes de l'Estat avec quatre cens chevaux, et plus de six mille chariots, qui estoient accourus à ce triomphe. Dans la plaine plus proche des dunes on avoit fait ranger près de cinq cens carrosses, qui avoient amené le beau monde. Les dunes élevées en petits tertres estoient couvertes de peuple aussi loin que la veuë se pouvoit estendre; de l'une des plus hautes je puis dire que d'un coup d'œil je voyois plus de trois cens mille personnes. Dix mille coups de canon qui les cachèrent depuis dix heures du matin jusques à trois heures après

1) Vgl. de beschrijving van het vertrek van Karel II bij De Wicquefort, II p. 651 suiv., Aitzema, IV, blz. 590 vgl. Vooral het Verhael in forme van Journael van de reys van Carel de II ('s Grav. 1660).

midy, et dont les tonnerres commencèrent à se faire entendre dès que le Roy d'Angleterre fut en mer, remplirent nos oreilles d'une admiration pareille à celle dont nos yeux avoient esté frappés. Voilà, Monsieur, ce qui se passa dans un village de cent ou six-vingt maisons. Dans celuy de la Haye, qui n'est guère moindre que le fauxbourg Saint-Germain, il n'y eut pas moins à admirer, tandis que S. M. Britannique y fut régalée par les Etats Généraux, et par la Province de Hollande en particulier.

Le Roy d'Angleterre estoit logé dans le palais du Prince Maurice de Nassau, qui est sans contredit un des plus galants édifices de l'Europe, et pour l'architecture qui est à la Corinthienne, et pour les peintures et les ameublemens qui sont d'une riche ou d'une rare matière, et de la main des plus habiles ouvriers. Il est proche d'une place quarrée telle que nostre Place Royale, mais qui est accompagnée de deux rangs d'arbres au devant des maisons à la distance de trois carrosses de front; et de deux autres rangs qui font deux diagonales. Ces deux allées, qui traversent la place d'un angle à l'autre, sont pavées de briques, pendant que le reste de la place n'est que de gazon. A l'autre face du pavillon il y a une ruë avec un rang de hautes maisons, qui regardent un vivier de deux cens toises sur lequel il est basti; et au delà du vivier, d'un costé il paroist une place avec la cour de la grande église, et de l'autre il s'éleve un petit tertre, qu'on nomme la Montagne du Vivier, où il y a quatre rangées de gros tilleuls, qui cachent les palais du Prince Guillaume, de Monsieur de Brederoode, du Comte de Culemburg et de quelques autres grands seigneurs. De ce tertre on passe dans une large allée, qui tourne dans une autre plus longue de pareille largeur, et qui servent toutes deux au cours et à la prome-

nade ordinaire des gens de qualité. Ce charmant lieu, qu'on nomme le Voorhout, et que les poètes comparent aux célèbres promenades de Thessalie, est environné de barrières, et le fond est de coquillage battu, un peu relevé. L'on y jouit agréablement de l'ombre au plus chaud du jour, et sur le soir on voit rouler tout à l'entour deux cens carrosses magnifiquement dorés, et dont l'attelage ne le cède point aux fabuleux chevaux du Soleil, s'il m'est permis de m'exprimer poétiquement en cette matière. Je ne vous dis rien, Monsieur, des dames qui sont dans ces carrosses; parce que la beauté des Hollandoises ne peut pas entrer en comparaison avec celle des dames de nostre cour, encore qu' à considérer en général celle de tout le sexe, cette nation ayt le sang plus beau, mais moins animé que le nostre ¹⁾. De ce cours on entre dans un bois qui a une demie lieuë de long, et où il y a une infinité de routes, pour toute sorte d'humeurs et de desseins. Il y a des collines et des valons, avec un jeu de maille, qui va presque jusques au bout. Je ne m'arreste pas à vous décrire la maison de la Princesse Douairière d'Orange qui est là dedans, et où l'on voit un beau salon, dans lequel elle a fait représenter par d'excellens peintres les victoires de son mary, auquel elle a en quelque façon dressé ce Mausolée; car c'est depuis sa mort qu' elle a fait ce superbe édifice. Mais pour revenir au principal de ma relation, je vous diray, Monsieur, que le Roy d'Angleterre fut traité dans le Pavillon du Prince Maurice par les Estats de Hollande au bruit du canon, qui accompagnoit de la Montagne du Vivier la musique des tymbales et des trompettes, dont on faisoit remarquer

1) Vgl. het merkwaardige getuigenis en versje omtrent de Hollandsche vrouwen: Sorberiana p. 115.

les santés, et que tous les soirs il y avoit sur l'eau des feux d'artifice. La dernière fois que la Hollande régala Sa Majesté Britannique, elle luy offrit au dessert cent mille ducats, et un ameublement de soixante mille escus qui avoit esté préparé pour les couches de la Princesse Royale sa soeur, et que l'on ne jugea pas à propos de luy présenter, à cause du deuil récent dans lequel S. A. accoucha du Prince posthume. Le Roy d'Angleterre témoigna aux Estats beaucoup d'affection pour leur païs, dont il leur allégua des raisons qui firent beaucoup estimer sa bonté. Il leur dit qu' il avoit esté assés longtemps malheureux, pour avoir appris à aymer un païs où la charité estoit plus grande qu'en part du monde, et où l'on prenoit tant de soin des misérables: et que d'ailleurs il y laissoit deux personnes des plus chères qu'il eût dans le monde, et lesquelles il leur recommandoit, signifiant la Reyne de Bohème sa tante, et la Princesse Royale sa soeur, à laquelle on ne doute point que les Estats Généraux ne donnent bientost la satisfaction de voir son fils, qui est un des plus aimables Princes du monde, âgé de dix ans, restably dans toutes les charges de ses ancestres. Et certes c'est à la valeur et à la prudence de ces héros que la République doit la prodigieuse grandeur à laquelle elle est montée. La Zélande, la Frise, et quelques autres Provinces pressent fort cette affaire, et il ne tient plus qu'à la Hollande ou mesme qu'à Amsterdam, qui a eu quelques raisons particulières d'ambition ou de ressentiment pour la différer. Mais elle se laissera vaincre à un plus pressant intérêt, en considération duquel cette puissante ville sera obligée de suivre l'inclination de toutes les autres. En effet, Monsieur, l'union des Etats avec l'Angleterre et le Danemarc leur est si nécessaire et si importante, qu'ils

disent hautement, que si elle est une fois bien établie, estans soustenus comme ils sont de l'alliance dont la France les honore, ils n'auront rien à craindre du costé de la mer; car du costé de la terre ils ont mis si fortes barrières à l'Espagne, que comme ils ont plusieurs digues les unes derrière les autres contre l'Océan, afin que si une venoit à estre rompuë l'autre résistast, ils ont plusieurs places de guerre que l'on ne sçauroit prendre toutes à la fois, et qui leur donneroient tousjours le loisir de recueillir leurs forces, et d'aller au secours des autres qu'on ne leur aura pas enlevées. Et afin, Monsieur, de vous faire entendre quelles sont les forces de la seule Province de Hollande, je vous diray derechef deux ou trois choses où vous avés estimé qu'il y avoit de l'exagération, mais qui sont la pure vérité, et qui vous seront confirmées par tous ceux qui connoissent à fond les richesses et le génie des Hollandois.

Lorsqu'on fit la paix à Munster, la Hollande seule estoit engagée de six-vingt millions; c'est pourquoi elle pressoit la conclusion de la paix que toutes les autres Provinces ne vouloient point, et surtout la Zélande qui ne devoit rien, et pour laquelle la Hollande faisoit souvent des avances. Il fallut mesme que celle-cy luy remist quatre millions, pour la faire condescendre à finir une guerre dont la Hollande se plaignoit qu'elle avoit à soustenir toute la despence, et dont elle craignoit de se ruyner: car encore que la province ne deust qu'à elle-mesme, si est ce qu'il falloit payer l'intéret aux particuliers, qui estoit a cinq pour cent. Dès que la paix fust faite, la Hollande commença à payer ses debtes, et elle en a payé une grande partie des seuls intérêts qu'elle a diminués, les ayant fait descendre à quatre, et estant preste de les mettre à trois. De sorte qu'elle

rend toutes les années du capital à ses créanciers, et premièrement elle paye les estrangers à qui elle doit, puis ceux de la campagne; et dans les villes ceux qui sont de la Magistrature seront les derniers qu'elle remboursera, parce que chacun est si ayse d'avoir son argent au comptoir de l'Estat, qu'on y achapte les actions plus qu'elles ne valent, et que si aujourd'huy la province avoit besoin de dix millions, elle les trouveroit en trois jours dans la bourse des particuliers.

Cette proposition vous paroistra plus vraysemblable, Monsieur, lorsque je vous auray dit qu'en ces affaires de Danemarc y ayant eu besoin de quelque secours extraordinaire, le deux-centième denier de la Hollande, que l'on n'a pas exigé à la rigueur, a produit six millions de livres. Que le seul village de Sardan, qui est a deux lieuës d'Amsterdam, et qui s'étend près d'une lieuë vers Almar, a offert de mettre tous les jours un navire en mer. Que la ville d'Amsterdam a affermé cette année son poids des marchandises six mille livres par jour, qui viennent à plus de sept mille de nostre monnoye. Qu'elle a tracé vingt deux bastions pour son agrandissement, qui cousteront cinq cens mille livres chacun, parce qu'ils seront tous revestus de briques sur des pilotis ¹⁾. Que sa Maison de Ville coustera huict millions, avant qu'elle soit achevée ²⁾. Qu'elle bastit en mesme temps un superbe Arcenal, et deux ou trois maisons de piété, qui sont comme autant de petites Républiques, ayant veu en l'une dix-huict cens pauvres orphelins qui y sont nourris,

1) Vgl. Meyer in Amsterdam in de 17de eeuw ('s Grav. 1896 vlg.), blz. 173.

2) I. l. blz. 200.

élevés et instruits avec un ordre et une propreté admirables. Que la charité d'Amsterdam entretient près de trente mille personnes. Que le Magistrat, qui est en quartier, a la collation de plus de deux mille charges dont la moindre vaut six cens livres de rente à celui à qui on la donne gratuitement. Que la nouvelle isle que l'on a faite au port ¹⁾ n'est pas moins belle en son quay et en ses bastimens que nostre isle Nostre-Dame. Que les mats de six mille vaisseaux font tousjours au port la représentation d'une grande forest, quoyqu'il en parte quelques fois six cens voiles dans un jour. Que la Banque a tousjours plusieurs millions en argent monnoyé qui croupit dans les caves, sans celui que la ville met en usage.

Si vous ne m'aviés commandé, Monsieur, d'abrégier ma narration, je vous en dirois bien davantage; car il me resteroit beaucoup de choses à dire de ce miracle du monde, de cette ville assise sur la pointe de cent millions d'arbres, et dont le prodigieux commerce fait non seulement qu'elle abonde de tout ce qui luy manque naturellement; mais que le distribuant aux autres peuples, elle a eu de quoy fournir à payer vingt huit de cent, c'est à dire plus du quart de toutes les despenses des Provinces-Unies, quoyqu'elles ayent entretenu autrefois cent treize mille hommes de pied, dix mille chevaux, et cent navires de guerre. Je vous représenterois l'opulence de la Compagnie des Indes Orientales, qui occupe plus de cinquante mille hommes à son service. Je vous parlerois des richesses des païsans de la Nort-Hollande, de la frugalité du peuple qui cause cette richesse, de l'amour qu'il a pour sa patrie,

1) Kattenburg, l.l. blz. 170.

et du goust qu'il prend à cette liberté, pour la conservation de laquelle il sacrifieroit tout son bien ¹⁾. Chacun peut aspirer à la Magistrature, qui est la Souveraineté, pourveu qu'il ayt du mérite, c'est à dire, pourveu qu'il soit en réputation de preudhommie, de suffisance, et d'avoir assés de commodités pour vacquer aux affaires publiques, sans faire tort à ses affaires particulières. Les richesses immenses ny les plus hautes charges, ne donnent ny de l'orgueil, ny de l'insolence à ceux qui les possèdent. Un député aux Estats Généraux y marche à pied dans la ruë tout seul, ou avec un simple valet, qui imite la modestie de son maistre. Et cette simplicité, qui luy égale en ce point à ses concitoyens, attire leur amour, et ne le rend pas moins absolu, que s'il avoit une grande suite de pages et de laquais. Le bourgeois a le plaisir d'estre assis dans un batteau avec son Magistrat, de causer ou de se promener familièrement avec luy, et mesme selon la coustume du païs, de prendre avec luy quelque innocente récréation dans ces lieux où les plus sages et les plus sobres s'assemblent fort souvent, plustost pour s'entretenir avec leurs amis que pour y faire de l'excès et entreprendre quelque débauche. Sur quoy je vous diray en passant, qu'un de nos amis nous mena à la Haye dans un de ces lieux là, où nous eûmes le bonheur de rencontrer des plus habiles du païs, et entr'autres deux de ces messieurs qui sont destinés à l'Ambassade extraordinaire, que l'on envoie en France et en Espagne.

Le bourgeois de Hollande ayme si fort cette familiarité, qu'il n'y a rien qu'on n'obtienne de luy

1) Minder vleiende opmerkingen omtrent de Hollanders in het algemeen gaf hij in *Sorberiana*, p. 188.

par ce moyen. Comme au contraire il n'y a rien qu'il ne refuse au mépris et à l'arrogance de ceux qui ne sçauroient montrer que par là qu'ils sont gens de qualité. Ils veulent que l'autorité s'occupe à tenir la main aux réglemens des mœurs et de la police, et que la noblesse paroisse en la générosité et en la magnificence. De sorte que lorsqu'il va chez eux des estrangers, qui veulent paroistre de grande extraction par une suite insolente de laquais, par le bruit qu'ils font, et par quelques actions de mépris de leur personne ou de dégoust pour leurs coùtumes, cela les offence mortellement, et ils s'en vangent dans les hostelleries par de furieuses saignées qu'ils font à leurs bourses! Il est mal-aisé de s'en garantir dès que la chose est resoluë dans leur esprit; et quoyqu'on change de stile, qu'on les traite au sortir avec compliment, on n'en a pas meilleur marché; car ils respondent avec la même civilité dont on les traite, que ce qu'ils demandent est bien peu à des gens de qualité, et est bien considérable à de pauvres gens sur lesquels leur grandeur sera bien aise sans doute de respandre sa liberalité. Il ne sert à rien de contester: et en la revision des comptes ils trouvent tousjours de quoy les rehausser. On nous dit là dessus qu'un grand seigneur, ayant voulu voir les articles de sa dépense pour une couchée dans un logis où il avoit assés mal soupé, trouva qu'on avoit oublié vingt cinq livres pour nettoyer le logis, et il fut contraint de payer cette somme, outre ce qui avoit esté déjà mis sur le papier. Cette injustice est tolérée du Magistrat qui n'est pas bien aise qu'on vienne mépriser ses compatriotes; et par là ils apprennent à ceux qui voyagent de s'accommoder aux façons de faire du païs où l'on est; surtout puisqu'il ne s'agit que d'y apporter de la modestie, de la patience, et de la discrétion. Je m'en rapporte à

ce que Monsieur l'abbé Charles ¹⁾ et M. l'abbé Sibour vous en pourroient dire qui n'ont pas esté si chèrement traités dans les hostelleries de Hollande, où nous avons eu trois services et des chambres fort parées de tableaux et de pourcelaines, que dans quelques autres où nous avons esté fort mal logés.

Néanmoins il faut avouer que, si les Hollandois se pouvoient un peu corriger de ces avanies qu'ils font aux estrangers, ils éviteroient l'accusation d'inhospitalité dont on les charge, et que j'ay bien de la peine à les défendre, y ayant plusieurs personnes d'âge mûr et de sagesse consommée qui s'en plaignent avec raison. Il seroit à souhaiter aussi que la coustume de boire dans un pot, ou dans un mesme verre, et les restes les uns des autres fust abolie; et qu'on y eust des lits plus commodes, ou du moins des matelats pour ceux qui craignent de suffoquer dans la plume; car cela est bien plus mal-aisé à supporter que la trop grande propreté des chambres, où ils n'osent presque pas entrer, que la senteur des tourbes, que la fumée du tabac, que le défaut d'eau douce, et que l'apprest des viandes; de toutes lesquelles choses je ne trouve pas que ceux qui voyagent souffrent une notable incommodité; parce qu'on ne voyage pas estant malade, ny dans la vieillesse, et que les jeunes gens, qui se portent bien, ne doivent pas estre si délicats que d'estre sensiblement affectés de tout ce que je viens de dire. De moy, jusques icy je n'y ai pas seulement pris garde, et j'ay pitié de la mauvaise constitution de ceux à qui un diné mal assaisonné, ou une mauvaise couchée oste tout

1) Charles de Bryas, Karmeliet (Oeuvres de Christiaan Huygens IV, p. 72, 103, 266, 267, 324, 347), bekend geleerde. Hij kende Sorbière en bezocht met dezen in 1668 Huygens te Parijs. De hier volgende abbé Sibour bleef mij onbekend.

le plaisir qu'il y a en voyageant dans un des plus beaux païs du monde.

Au reste, Monsieur, si la compagnie avec laquelle j'avois entrepris ce voyage ¹⁾. ne m'eust obligé de passer par Cambray, je me fusse volontiers détourné vers Philippeville, pour y voir Monsieur de Vaubrun ²⁾ et son gouvernement. Je me réjouis de la gloire qu'il a d'avoir entre ses mains à l'âge de vingt-quatre ans une clef du Royaume, une ville qui menace Bruxelles, et de la perte de laquelle on est inconsolable dans le Hainnaut. Que les gens de ce païs-là m'ont donné beau jeu pour leur dire librement tout ce que j'allois publier de Son Eminence! Ils n'avoient pas voulu faire de particuliers feux de joye de la Paix ³⁾, et lorsqu'elle fut publiée, les bourgeois regardoient ceux que le Magistrat faisoit, sans témoigner aucune réjouissance. Ils déclamoient contre le Conseil d'Espagne, et blamoient la facilité du premier Ministre, auquel celui de France a fait relâcher beaucoup de choses de grande conséquence. Et dans ces parallèles qu'ils faisoient de l'adresse et de la prudence de ces deux grands hommes, Dieu sçait si je faisois bien valoir les idées que vous me donnastes de Son Eminence, lorsque vous voulustes que j'en fisse le portrait. En vérité, Monsieur, je croy que je n'ay pas mal employé à son service dans ce voyage cent pistolles que je tenois de sa libéralité, et j'ose dire que de tous ceux, qui prêchent ses louanges, je ne suis pas le dernier auquel on adjouste foy dans les Provinces où j'ay esté. J'y suis un peu connu des honnestes gens, et l'on y fait quelque estime de ce que je dis, parce que l'on sçait

1) Zie hierboven, blz. 22.

2) Zoon van den geadresseerde. Zie mijne Inleiding.

3) N.l. den vrede der Pyreneeën.

bien que je suis fort sincère, que je sçay discerner les choses, et que je parle tousjours fort véritablement. Je suis

Monsieur,

Vostre très-humble, et très-
obéissant serviteur,
Sorbière.

A Paris le 24 de Juin 1660.

LETTRE III.

A Monsieur le Marquis de Vaubrun, Comte
de Nogent, Gouverneur de Philippeville.

DEUXIÈME RELATION.

DU GOUVERNEMENT DES PROVINCES-UNIES.

Monsieur,

Il est bien séant à une personne de vostre qualité, et à un gouverneur de place frontière, de s'informer du gouvernement et de la politique de ses voisins. Je ne suis pas assez instruit de celle des Provinces-Unies pour satisfaire pleinement à vostre curiosité, quoyque j'aye demeuré quelques années en ce païs-là, et que j'y aye leu ce que l'on en a escrit; mais puisque vous me l'ordonnés, je vous diray tout ce que j'en ay appris et tout ce que j'y ay veu.

Les sept Provinces Unies sont: le Duché de Gueldres, les Comtés de Hollande et de Zélande, et les seigneuries d'Utrecht, de Frise, d'Over-Issel, et de Groningue. Elles forment le corps de l'Estat, et ce qui a esté conquis par les armes en Flandres, en Brabant et du costé de l'Empire reçoit leur ordre

et n'a aucune part dans le gouvernement, quoyqu'il jouisse de la mesme liberté.

De tout temps elles ont prétendu qu'elles estoient libres, et que les Princes qu'elles reconnoissoient estoient plustost les protecteurs de leurs privilèges que les maistres de leurs biens ou de leurs personnes. C'est pourquoy lorsqu'on les voulut traiter autrement, elles s'unirent, et non seulement secoüèrent le joug qu'on leur vouloit imposer, mais perdirent le respect qu'elles avoient eu pour les héritiers de la Maison de Bourgogne, et renoncèrent à toute autre protection qu'à celle qu'elles recherchèrent en leur propre valeur et en leur bonne conduite. Ce qui arriva l'an 1579 et par cette occasion.

L'empereur Charles V s'estant mis dans l'esprit de jetter les fondemens d'une monarchie universelle, qui sembloit fort avancée par la vaste estendue des terres sur lesquelles il exerçoit sa domination en Espagne, en Italie, aux Païs-bas et en Allemagne, regarda les dix sept Provinces comme le centre de l'empire. En effet, comme elles font la plus belle partie de l'Europe, la plus riche et la plus peuplée, elles touchent d'un costé la France et de l'autre l'Angleterre, le Danemarc, et l'Allemagne, qu'il y avoit à ranger sous l'obéissance de la Maison d'Autriche, ce grand dessein de soumettre à ses loix tant belliqueuses nations ne se pouvoit pas exécuter tandis qu'il ne règnoit pas absolument dans le siège de son empire. De sorte qu'il luy falloit songer premièrement à oster à ces peuples leur ancienne liberté; et ce fut sur ce plan que Philippe II, son fils, fit travailler le Duc d'Alve; mais avec un succès si contraire à ceste entreprise, qu'elle fut renversée par ce qui en devoit estre le premier établissement. Les histoires vous ont dit, Monsieur, tout le détail de ceste affaire, dans lequel je n'entre pas, et il suffit

de remarquer ce qui fit faire le traité d'Utrecht, qui sert de fondement à la République et dont les principaux articles furent :

Que les Provinces seroient unies inséparablement sans que jamais elles peussent agir séparément pour la cause commune. Que leurs privilèges particuliers, leurs libertés, leurs droits, immunités et coutumes particulières ne laisseroient pas de demeurer en leur entier, et que les Provinces s'entr'aideroient les unes les autres pour les conserver. Que s'il survenoit là dessus quelques différens, on les termineroit par les voyes ordinaires de la justice ou des arbitrages et des conférences et que jusques à ce qu'on les eust décidés, un païs ou une ville n'entreprenroit rien au préjudice de l'autre. Que les Provinces unies employeroient leurs biens et leur vie pour leur mutuelle défense contre l'Espagne et que ce qui arriveroit à l'une d'elles seroit réputé comme estant arrivé à toutes ensemble. Qu'à ces fins elles leveroient et entretiendroient à frais communs les troupes qui seroient estimées nécessaires selon l'avis des Provinces. Que chacune feroit les frais des fortifications de ses places frontières, et que les nouvelles forteresses seroient construites aux despens communs de toutes les autres. Que pour y subvenir, chaque Province feroit les impositions d'une mesme manière sur le vin, la bière, le blé, le sel, les légumes, les draps, la soye, le bestail, les terres, les maisons, et sur toute sorte de marchandises. Que les places frontières recevroient des garnisons de la main de tous les alliés qui les payeroient. Que les soldats leur presteroient serment, et en particulier au Magistrat de chaque ville où ils logeroient. Qu'ils y payeroient des impôts de mesme que les autres habitants. Qu'on dresseroit promptement des loix pour la discipline militaire, et que les Provinces unies paye-

roient en commun les garnisons. Que l'on rapporteroit dans un mois le dénombrement de toutes les personnes au dessus de dixhuict ans et au dessous de 60, pour estre employées comme il seroit de besoin. Que la paix, la guerre, ou la trêve ne pourroient pas estre faites ny aucuns impôts establis que par le consentement universel des peuples. Qu'aucune Province ne pourroit faire aucune union ou traité particulier avec les Princes et les peuples estrangers sans le consentement de toutes les autres. Qu'on ne recevroit dans cette ligue aucun Prince ny aucun Peuple que du consentement de toutes les Provinces. Qu'on recevroit et qu'on rejetteroit la mesme monnoye par toutes les Provinces. Qu'on laisseroit liberté de conscience à tous les subjects : mais que l'exercice des religions diverses de la réformée dépendroit de la volonté de chaque ville ou de chaque Province. Que s'il survenoit aucun différent entre quelques Provinces, celles qui ne seroient pas dans la contestation en deviendroient arbitres, et que si le différent les regardoit toutes, les Gouverneurs des Provinces prononceroient là-dessus. Que la décision n'en seroit pas différée plus d'un mois, et qu'il n'y auroit point d'appel. Que les Provinces et les villes particulieres éviteroient avec soin de donner occasion aux Princes ou aux Peuples estrangers de leur faire la guerre. Que tous ceux qui voudroient venir demeurer chez eux, ou qui y passeroient, seroient traités de mesme que les subjects et habitans du Païs. Que les Provinces envoyeroient des Députés qui demeureroient toujours assemblés, qui feroient assembler les Estats de chaque Province toutes les fois que les affaires le requéroient et qu'ils auroient l'administration générale de la République.

Voila, Monsieur, les loix fondamentales de l'Estat qui furent dressées en un temps auquel on ne sçavoit

que deviendrait cette affaire, comme le témoigne une médaille de cuivre avec ces mots: *Incertum quo fata ferent*, dont le corps estoit un navire sans voiles et sans rames au milieu de la tempeste. L'an 1587 les Etats de la Hollande, West-Frise et Zélande assistez de la noblesse déclarèrent qu'ils trouvoient depuis 800 ans que leurs comtes les avoient toujours gouvernés par le conseil des nobles et des magistrats, et que par ce moyen l'autorité souveraine avoit esté modérée, la liberté du peuple maintenue, l'insolence des ministres réprimée, et la gloire des Princes tellement augmentée, qu'ils s'estoient alliés avec les plus puissans Roys de l'Europe, et qu'on les estoit venus choisir pour leur donner l'Empire; comme il arriva à Guillaume II, Comte de Hollande. Que la Majesté de la Souveraine Puissance avoit toujours consisté en la concorde et bonne intelligence de ces trois personnes; que lorsque des mauvais conseillers avoient abusé de la facilité du Prince, les Etats les avoient chastiés; et que ces mesmes Etats avoient toujours esté les tuteurs des Princes mineurs, ou pris le timon des affaires, lorsqu'ils estoient devenus autrement incapables de le tenir.

La première chose que les Provinces-Unies firent, fut d'establiir un Conseil d'Estat, et d'élire un Capitaine Général. Ce Conseil faisoit exécuter ce que les Etats Généraux, qui n'estoient pas encore formés, avoient ordonné, et ils les convoquoient selon la nécessité des affaires. Il estoit composé du Capitaine Général, qui en estoit le Président, d'un Député de chaque Province, du Tresorier Général et de trois secrétaires. L'ambassadeur d'Angleterre y assista tandis que l'on deut à la Reyne Elizabeth des sommes, pour lesquelles elle eut en engagement la Briele, Ramekins et Flessingues. Cette dernière circonstance fut cause que les Etats Généraux se fixèrent et que le Conseil

d'Estat ne connut plus que des choses moins importantes. Ils prirent pour leur sceau un lyon qui tient sept flesches, dont ils représentoient l'union de la force des sept Provinces avec ces mots: *Concordia res parvae crescunt*.

Au reste, Monsieur, quoique ce soit les Etats Généraux qui reçoivent les Ambassadeurs, et qui leur respondent, la Souveraineté ne réside pourtant pas en ces Députés, mais dans les Etats de chaque Province et dans le Conseil de chaque ville, qui dressent leurs loix particulières et font leurs affaires sans consulter les Etats Généraux et auxquels ceux-cy adressent leurs placards et leurs ordonnances, sans aucun droit de les obliger à les recevoir, mais simplement en les priant qu'ils en permettent la publication. Comme en effet les ordonnances des Etats Généraux n'obligent les Provinces particulières, sinon lorsque leurs Conseils Provinciaux les ont approuvées. Il y en a qui estiment que la chose iroit mieux autrement. Mais il ne faut pas tant avoir égard à la perfection du gouvernement, qu' à ce qui est le plus accommodé au génie des peuples; et de ce costé là il est certain que le plus expédient est de laisser les choses comme elles sont. Tant y a que les Etats Généraux ne sont proprement Souverains que sur les terres conquises en Flandres et en Brabant, et sur la milice qui leur preste serment.

Le Capitaine Général, tels qu'ont esté les Princes d'Orange, n'avoit point de voix dans les Etats Généraux, où il peut néanmoins assister et lequel on consulte, et auquel mesme, lorsqu'il n'a pas esté présent, le Président de l'Assemblée va donner advis de ce qui s'est passé. Les Provinces président tour à tour chacune sa semaine. Elles envoient un ou plusieurs Députés qui tous ensemble ne forment

qu'une seule voix. La voix d'une Province n'est pas moins forte que celle d'une autre, mais on a quelque considération pour celle de la Hollande qui a plus de monde, plus de villes et qui supporte le plus grand fardeau de l'Estat. Chaque Province paye ses Députés, dont les gages sont fort médiocres, et on renouvelle l'élection tous les trois ans, afin que plusieurs ayent part aux affaires. Mais on en continue quelques uns dont la suffisance et la fidélité sont éprouvées. Les Députés des Estats Généraux rapportent toutes choses au Conseil de leurs Provinces. Les Provinces ne délibèrent rien sur les moindres difficultés sans consulter les villes. Les villes assemblent leurs Magistrats: et les résolutions de ceux-cy remontent de la Province aux Estats Généraux; ce qui rend la décision des affaires un peu longue, mais elle en est mieux digérée.

Comme les Estats se sont rencontrés en la partie maritime des Païs-bas, leur plus grande force et leur plus grande richesse est venue de la mer, c'est pourquoy ils ont donné bon ordre de ce costé-là. Il y a eu pendant la guerre une infinité de particuliers qui ont équipé des vaisseaux d'où ils ont fait de grand butin; tandis que l'Estat en a basti qui ont gardé les embouchures, qui ont convoyé les flottes marchandes, et qui ont croisé les mers. Le Capitaine Général a esté Admiral; mais parce qu'il estoit nécessaire aux armées de terre, il n'est jamais monté sur mer, et a tousjours eu un Lieutenant-Admiral. La Zélande et la Frise ont eu un peu au dessous de ce dernier chacun un Vice-Admiral. Et pour les affaires de l'Admirauté, il y a trois chambres establies en Hollande, à Amsterdam, à Rotterdam, et à Horne ou à Enchuse. En Zélande il n'y a que la chambre de Middelbourg et en Frise celle de Harlingen. Chaque chambre est composée de sept conseillers,

d'un secrétaire, et d'un trésorier qui rendent compte tous les trois mois aux Etats Généraux. Le Capitaine connoist souverainement dans son navire de tous les procès qui ne passent pas 600 livres, et toutes les affaires de marine ne permettent point de duplique, parce qu'il n'y a pas de temps à perdre. L'Estat a le quint des prises, l'Admiral la dixiesme partie, et le reste est partagé entre les soldats et les marchands qui ont équipé.

Les Princes d'Orange ont eu jusques à l'an 1650 le Gouvernement général des Provinces-Unies, si ce n'est pendant le bas âge de Maurice que Robert Dudley, Comte de Lycestre, fut employé en reconnoissance des obligations qu'on avoit à l'Angleterre. Le Prince Guillaume refusa la souveraineté qui luy fut offerte, jugeant bien par le naturel du peuple, qu'il payeroit plus volontiers à ses Députés qu' à un Comte les grandes charges qu'il y avoit à imposer. Cependant les nations fort éloignées ont traité avec les Etats, comme si c'estoit avec le Prince d'Orange, duquel ils fussent les sujets; et l'Estat a souffert cette formalité pour s'accommoder à la manière des peuples qui vivent sous le gouvernement despotique, et qui n'ont pas idée de la République. Le Gouverneur Général reçoit le serment des officiers qui le prestent premièrement à l'Estat; et sur terre comme sur mer il a l'élection de ceux que l'Estat luy présente. Mais il n'y a que l'Estat qui puisse enroller et licencier des troupes, ny qui en fasse le payement. Lorsque l'armée estoit en campagne, le Général dispoisoit luy seul absolument des charges vacquantes. Le marche de l'armée et le siège des villes demandoient le consentement des commissaires, qui assistoient toujours le Général. Il estoit le chef de la justice qui se rendoit en son nom, et il avoit le pouvoir de faire grace. Il estoit grand maistre

des forests, curateur de l'Académie et reçoit le compliment des Ambassadeurs, après qu'ils aient eu audience des Estats Généraux. Le Prince d'Orange, dont j'ai vu la cour à La Haye et les armées en Flandres, me paroissoit le plus glorieux Prince du monde, et qui n'avoit pas à souhaiter le nom de Souverain, qui l'eust rendu odieux en un pays, dont il estoit Souverain en effet. Il avoit tous les honneurs, tous les avantages et toutes les marques de la souveraineté, à la réserve d'un tiltre qui semble assés frivole. Il avoit son palais dans toutes les bonnes villes, il y estoit gardé. Il y faisoit une dépense royalle. Il estoit le distributeur de toutes les graces, l'oracle des loix et de la politique. On faisoit des prières publiques pour luy. Il gaignoit les batailles, il prenoit les villes, la gloire de tous les bons succès luy estoit attribuée; et il n'encouroit jamais le blâme des mauvais événemens, ny l'ennuie de tout ce qu'il y avoit de rude et de fascheux à supporter. Mais peut estre, Monsieur, que je raisonne mal sur cette matière, et que je n'entends pas le fin de la belle ambition. Quoy qu'il en soit, pour achever ma tasche je vous diray deux mots encore du gouvernement des Provinces, de celui des villes, des finances, des forteresses, des alliances, et de deux grandes sociétés qui ont respandu le nom des Hollandois par tout le monde. J'ay fait plus de séjour en Hollande que dans les autres Provinces, c'est pourquoy je ne vous parleray que de celle-là qui est la plus considérable, et par laquelle on peut connoistre l'ordre qu'il y a en toutes les autres.

Les Estats de Hollande et Westfrise sont composés de la noblesse et des villes. Pour la noblesse il y a douze ou treize gentilshommes qui y ont leur séance; et pour les villes il y a 18 Députés. Le Conseil de chaque ville est composé d'ordinaire de

quarante personnes ou environ, qui demeurent toute leur vie en exercice. Dans ce collège on eslit toutes les années les Magistrats ordinaires, trois ou quatre Bourgmaistres, et sept ou huit Eschevins, dont les uns sont pour les affaires de la justice et les autres pour celles de la police, comme le Schout, qui est le Bailly ou le Grand-Prevost, a une absoluë puissance dans les causes criminelles et sa connoissance dure aussi longtemps qu'il plaist au Conseil de la ville. Le Conseil de la Province est ordinaire; au premier il y a un gentilhomme, et dix huit Députés des villes qui demeurent trois ans à la Haye avec un Assesseur ou Jurisconsulte qu'on nomme le Pensionnaire. Au Conseil extraordinaire toute la noblesse est appelée, et on le nomme l'Assemblée des Estats de Hollande et Westfrise. De mesme qu'on nomme l'autre les Commissaires du Conseil. En l'extraordinaire chaque ville envoie un Bourgmaistre et un Eschevin avec son Pensionnaire. Le Pensionnaire de Hollande en fait l'ouverture. Les nobles opinent les premiers et n'ont tous ensemble qu'une voix, comme les trois Députés de chaque ville n'en ont aussi qu'une seule. Outre cela il y a une Chambre des Comptes divisée en deux collèges. Dans l'un, composé de cinq Assesseurs, on traite des affaires du Domaine; et dans l'autre, où il y a un Député de la noblesse et deux de chaque ville, on a soin de tous les autres revenus de la Hollande. Tous ces Magistrats ont des gages mediocres horsmis le Bailly, qui n'en a point du tout, afin que le profit qu'il tire des amendes l'oblige à une plus exacte recherche des criminels. Le Conseil de la ville ne s'assemble que pour nommer des Bourgmaistres ou des Eschevins ou pour délibérer sur quelque proposition des Estats de la Province, et pour y envoyer ses Députés. Ce Conseil juge des départements de tous les Ma-

gistrats et est immuable, afin qu'il agisse hardiment et sans crainte du ressentiment que pourroient avoir ceux qui auroient esté sévèrement traittés par des gens qui deviendroient personnes privées. De la sentence des Eschevins au dessus de certaine somme on appelle à la Cour de Hollande, et de là au Grand Conseil, où l'on fait revoir une seconde fois les affaires avec le double des juges qui les ont jugées. Mais il faut prendre garde à estre bien fondé en cette revision, car il y a de grosses amendes. En matière criminelle il n'y a point d'appel, et chaque ville juge prévostablement. Il y a en toutes ces cours inférieures un Assesseur ou Syndic, homme de loy, qui sert d'Advocat-Général et instruit le procès.

Quant aux Finances le traité d'Utrech n'a pas esté suivy; car il a esté trouvé injuste que l'on taxast sur un mesme pied les terres de Gueldres et celles de Hollande, qui sont incomparablement de plus de rapport. Un pareil inconvénient a esté trouvé en toutes les autres impositions: de sorte que l'on a laissé à chaque Province la liberté de les faire à sa volonté. Seulement on a arrêté que la Hollande payeroit 58 de cent, la Zélande neuf, et la Frise onze. Voicy ce que chacun paye.

Gueldre . . .	5	livres	12	sols	3	deniers.
Hollande . .	58	"	6	"	2 ¹ / ₂	"
Zélande . .	9	"	3	"	8	"
Utrech. . .	8	"	16	"	7 ¹ / ₂	"
Frise . . .	11	"	13	"	2 ¹ / ₂	"
Overissel . .	3	"	11	"	5	"
Groningue. .	3	"	16	"	7 ¹ / ₂	"
	100		0	. .	0	

Les Provinces ne portent point à la Haye dans une espargne commune ce qu'elles doivent, mais on le

va prendre chez elles par des assignations de l'Estat afin d'éviter le déchet qui arrive à l'argent lorsqu'il passe par beaucoup de mains.

Les Etats Généraux ont eu, entr'autres revenus qui leur estoient affectés, celui des licences pour le transport des marchandises en païs ennemy; celui des passeports, des contributions, des prises, des grandes sommes d'argent dont leurs alliés les assistoient. Et il leur reste encore ce que rendent les impôts des païs subjugués. Mais leur principal secours est en ce qu'ils empruntent dans la nécessité, et pour le maniement de ces finances il y a une Chambre des Comptes composée d'un Député de chaque Province.

Le revenu des Provinces, et surtout celui de la Hollande, monte bien plus haut que le particulier des Etats Généraux, que je viens de remarquer. Les impôts y sont de deux sortes. Les ordinaires, que l'on exige tousjours, et les extraordinaires qui suivent le besoin et la nécessité des affaires. Les extraordinaires sont de trois sortes, par capitation, par foyers, par estimation de biens dont on prend le deux-centiesme denier. La capitation exige vingt sols par teste de tous ceux qui n'ont pas honte de venir advouer aux Magistrats qu'ils n'ont pas moyen de payer cette somme. Or comme cela arrive rarement et que le pays est extrêmement peuplé, cela est capable de produire plusieurs millions; mais on n'en vient pas volontiers à cette taxe. Les cheminées payent aussi 20 sols chacune. En la recepte du deux-centiesme denier on reçoit bien souvent la taxe de ce qu'un homme ne possède point: car encore que le bourgeois soit receu à se faire décharger de la trop grande estimation que l'on aura faite de son fonds, il y en a peu néanmoins qui le fassent relever. Et tout au contraire il y en a qui se font charger

ambitieusement, comme s'ils possédoient plus de biens qu'ils n'ont.

Les impôts ordinaires sont sur le sel, que chaque famille paye suivant le nombre de ceux qui la composent, sur la bière dont on excepte celle qui ne vaut que trente sols la tonne en faveur des pauvres qui s'en servent, comme d'ailleurs on rehausse l'impôt aux cabaretiers et l'on fait payer aux marchands celle que l'on apporte des pays étrangers, sur le vinaigre, sur le vin, sur le beurre, et généralement sur toute sorte de marchandises et consommations. On se tient au prix que le marchand déclare et, afin qu'il n'en dissimule pas la valeur, le commis de la Douane peut acheter la marchandise, en luy donnant six francs plus que ne porte sa déclaration. Il n'est pas jusques aux carrosses qui ne payent six livres tous les ans, et aux servantes pour lesquelles les maîtres donnent vingt sols à l'Etat. L'impôt même sur le papier, duquel on fit tant de bruit il y a quelque temps, y est toléré: et il y a une infinité d'autres inventions, que le plaisir de la liberté, la douceur du Gouvernement, et la manière dont les taxes sont exigées, rendent supportables et presque insensibles à un peuple tout occupé à son négoce et aux réflexions continuelles qu'il fait sur la félicité dont il jouit.

On voulut autrefois établir des commis de l'Etat dans les bureaux pour la recette des impôts, afin qu'ils eussent plus d'autorité que les personnes privées à qui on les affermeroit. En quoy on avoit aussi esgard à l'incertitude du revenu qui, estant tantost plus grand, tantost moindre, lézoit tantost l'Etat, et tantost les fermiers; et l'on considéroit aussi que, le nombre des citoyens s'augmentant tous les jours, ce revenu ne devoit pas estre fixé. Outre qu'il estoit dangereux de mettre les deniers publics entre les mains

de personnes privées, qui le pouvoient destourner à leur usage et en frauder la République. Néanmoins ces raisons ne prévalurent pas sur d'autres pour lesquelles on trouva plus à propos que l'Estat exigeât des revenus certains et qu'il fist un bail des autres, afin qu'il sceut précisément quel estoit son fonds. On les délivre donc au plus offrant et dernier enchérisseur, moyennant une bonne caution. Et pour prévenir les fraudes, les porteurs de bière sont des personnes publiques qui font serment de n'en point porter sans un billet du fermier. Les amendes excèdent si fort l'impôt, que personne ne tasche de s'en descharger au hazard d'une perte cent fois plus grande que ce qu'il épargneroit.

En suite des finances je ne feray pas mal de vous dire ce que je sçay des Compagnies des Indes, l'une desquelles apporte autant de richesses à l'Estat que l'autre luy a causé de dommage. Le Roy d'Espagne ayant défendu aux Hollandois tout commerce en Espagne, et les espiceries estant vendues par les seuls Espagnols à un prix excessif, un matelot Hollandois, qui avoit longtems servy les Portugais aux Indes et qui avoit esté pris des Turcs, fut rachepté par un marchand d'Amsterdam, à condition qu'il luy enseignast tout le secret de ce négoce. Il se servit de ce matelot, et quelques autres particuliers tentèrent avec luy le voyage des Indes; mais avec peu de profit et beaucoup de danger, car ils s'empeschoient souvent les uns les autres dans les ports, et en chemin ils n'avoient pas le moyen de se défendre contre les flottes Espagnoles. Il se fit donc une puissante société à laquelle les Estats permirent d'exercer elle seule le négoce pendant un certain temps, et en luy payant une certaine gratification. Ceux des associés qui mirent dans le fonds plus de six mille livres furent nommés hauts partici-

pants, et capables d'entrer dans la direction des affaires. Ces Directeurs sont plusieurs en diverses chambres établies à Amsterdam, à Middelbourg, et ailleurs. Le gain de cette Compagnie fut si prodigieux dans six ans, que l'an 1608 il se trouva que toutes les repartitions faites aux participants, qui avoient tiré vingt-cinq et trente pour cent toutes les années et tous les frais remboursés, le fonds, qui estoit au commencement de six millions six cens mille livres, passoit trente millions. Et il n'est pas de merveille puisqu'en eschange de quelques coûteaux et de quelque mercerie qu'on avoit à grand marché de Nuremberg, on rapportoit des Indes de l'or, de la soye, des diamans et des espiceries. Je ne sçay pas ce qui est arrivé depuis ce demi-siècle, mais j'ay veu les actions montées à cinq pour un de capital; et l'Estat obligé de continuer l'octroy à la Compagnie, qu'il n'eust pas eu moyen de rembourser et que l'on craignoit d'irriter.

En effet cette opulente société a résisté dans Java-Major à deux cent mille hommes, et le Roy de Bantam a esté forcé de vivre en paix avec elle. Elle y a basti la ville de Batavia, qui est la demeure du Général que les marchands y envoient; et ce Général y a un train et une magnificence qui passe celle de quelques Roys de l'Europe. J'en sçay quelque chose par une petite histoire qui mérite de vous estre racontée, et qui est arrivée de mon temps.

Un de ces Généraux estant continué après que son terme fust expiré, qui est de cinq ans, revint néanmoins faire un tour en Hollande, soit pour rendre compte à ses supérieurs, soit pour d'autres affaires. Il vid chez un homme de qualité, qui est de ma connoissance, le portrait d'une jeune damoiselle qui luy pleut extrêmement. Elle estoit en effet d'une exquise beauté, aagée de dix sept ans, et des pre-

mières familles de la Haye. Il communiqua sa pensée à son amy, et luy déclara que si cette belle personne vouloit aller vivre en Reine aux Indes il luy feroit volontiers offre de son coeur. Cette proposition, qui luy estoit fort avantageuse, ne fut pas rejetée de ce gentilhomme; car il avoit soin des intérêts de cette belle qui avoit deux sœurs plus aagées et assez hardies pour l'accompagner en ce voyage. L'affaire fut negociée, et le prompt départ de ce Général, avec quelques autres raisons qui regardoient l'estat de sa famille en Batavia, firent que le mariage s'accomplit par procureur, et que cette damoiselle qui pouvoit prétendre dans son païs à de grands avantages, se résolut à aller règner à trois mille lieues de sa patrie. Elle est maintenant de retour en Hollande, et pourroit nous apprendre s'il est vray ce que je dis du train et de la puissance des Généraux de la Compagnie Orientale ¹⁾.

Ils ont dans leur palais à Batavia un Conseil de Guerre et un Tribunal pour la Justice qu'ils y exercent souverainement. Ceux qui veulent entreprendre sur cette société n'y trouvent pas leur compte: car après qu'ils se sont constitué en frais, elle apporte les mesmes marchandises qu'eux aux lieux où ils

1) Dit verhaal kan betrekking hebben op niemand minder dan Jan Pietersz. Coen, die in Februari 1625 tijdens zijn verblijf in het vaderland huwde met de negentienjarige Eva Menten. Zij keerde na Coen's dood in 1629 naar het vaderland terug en huwde in 1632 met Marinus Lowyssen, in 1646 met Isaäc Buys. Zij kan nog zeer goed in 1660 geleefd hebben (vgl. Van der Aa, i. v. Coen). Maar het verhaal komt niet geheel uit, daar Coen op zijne terugreis o. a. door zijne vrouw vergezeld schijnt geweest te zijn. Het begin van het verhaal, den terugkeer vermeldend, kan alleen op Coen slaan: noch Van Diemen noch Maetsuycker zijn tijdens hun gouvernement naar het vaderland gekomen. Vgl. Velius, Hoorn, uitg. Centen, blz. 617, 677; Valentijn, IV, fol. 278 vlg.

les laissent a vil prix avec une si grande perte que les autres en sont ruinés, ne luy estant rien à elle de perdre un million en de telles occasions. Il luy est permis de faire largesse de son bien, et si la Compagnie ne commettoit point d'autre injustice, elle agiroit tousjours fort innocemment. Mais on dit qu'elle use de quelque tyrannie sur les peuples qu'elle contraint de vendre à elle seule ses denrées au prix qu'il luy plaist; et qu'elle gaste tout ce qu'elle ne peut pas emporter. Je m'en rapporte à ce que la Compagnie Occidentale en diroit, qui est échouée par une pure jalousie de l'autre; et qui en son temps ne s'est pas moins rudement comportée elle-mesme au Brésil, d'où enfin ceux du païs et les Portugais l'ont chassée.

Sur la fin de la Trefve de l'an 1609 cette dernière société fut establee sur un fonds de sept millions deux cent mille livres. Elle alla prendre la Baye de Tous les Saints; mais elle ne la garda pas longtemps. Cependant elle fit un tel butin qu'il se fit un partage de 25 pour cent, et peu après on rendit aux intéressés la moitié de leur capital sur une prise de douze millions que l'on avoit faite. La faute que les Directeurs firent en cette libéralité fut telle que la Compagnie ne s'en est jamais relevée, car il valoit mieux donner moins et establir les affaires. On avoit guerre avec les Portugais et on n'avoit aucune place forte en terre ferme, de sorte que le premier capital ne se trouvant pas suffisant aux expéditions qu'il falloit entreprendre, on fut obligé d'en demander un nouveau; et il est monté enfin à plus de vingt millions, qui font deux cens tonnes d'or, comme ils parlent. La Compagnie prit Fernambouc en Amérique, et quelques places aux costes d'Afrique. Arthiskoski gentilhomme Polonois y fut envoyé comme Général, et après luy le Comte Maurice de Nassau y règna

huict ans, d'où estant de retour l'an 1647 la Compagnie n'a plus battu que d'une aile et a finalement perdu tout ce qu'elle avoit des deux costés de l'Ocean. Les Portugais avoient eu quelque respect pour ce Prince; de sorte qu'ils ne poussèrent pas les Hollandois si fort qu'après son départ. Ils les chassèrent alors de partout, tandis qu'à la Haye l'Ambassadeur Dom Souza-Cotigno amusoit les Estats qui vouloient bien estre trompés, quelques uns de ceux qui les composoient estant bien aises que la Compagnie des Indes Occidentales soit dissipée. Le fond de cette affaire est que la Compagnie des Indes Orientales en estoit jalouse et avoit envie d'usurper le négoce de Guinée. Amsterdam estoit dans cet intérêt, et ses Députés estant les plus puissans dans les Estats, ils empeschèrent tousjours qu'on ne prist une bonne résolution de maintenir une Compagnie à laquelle tant de monde avoit part et qui devoit estre fort incommode à l'Espagne, dont elle pouvoit guetter les flottes, si mesme elle ne vouloit quelque jour luy aller piller Lima et luy ravir le Potosi. Ce qui n'eust pas esté impossible après un ferme établissement et une bonne intelligence des deux sociétés. On a assez déclamé en Hollande à l'encontre de cette prévarication. J'ay leu plusieurs libelles qui voloient et ay veu à la Haye une sédition en laquelle on cassa les vitres de l'Ambassadeur de Portugal ¹⁾. Mais, Monsieur, laissons là ces affaires de trafic que je vous ay racontées peut-estre ennuyeusement. Sortons de ces landes et entrons dans ce que vostre humeur martiale trouvera le beau pays. Elle aura plus de plaisir à entendre parler de la milice, des places de guerre et des alliances que des marchands,

1) Dit is geschied in 1646 en 1647. Vgl. Netscher, Les Hollandais au Brésil, p. 154, 159.

de la Banque, des richesses des Indes et de tout ce qu'il y a de surprenant en la beauté des villes de Hollande.

Il semble que comme la mer et les rivières, la Meuse, le Rhin, l'Issel et l'Escaut, sont faites pour garder les Provinces-Unies; il n'appartient qu'aux peuples de ce païs-là de se savoir servir de la mer et des rivières: ils en ont rendu leurs places-frontières imprenables, et en ont fortifié quelques villes de leurs voisins, car ils ont estimé que sans leur faire tort ils pouvoient s'en saisir et les oster à leurs ennemys, qui les auroient occupés. De sorte qu'ils tiennent garnison dans Rhinbergen, Wesel, Embden, et quelques autres places dont ils laissent l'entière possession à leurs seigneurs. Les habitans n'y ont rien à souffrir du soldat. Au contraire ils en sont protégés; la guerre en est esloignée d'eux, et l'argent de l'Estat en est répandu dans leurs villes avec plus de liberté du commerce. En ces villes il y a deux magasins pour les munitions de guerre et pour les vivres, que l'on renouvelle tous les trois ans, et dont la clef est entre les mains du Gouverneur ou du Commandeur (car il n'y a qu'un Commandeur dans les petites places) et d'un Commissaire de l'Estat. Le Gouverneur et le premier Magistrat ont chacun une clef des portes de la ville; mais au reste leur jurisdiction est distincte; car le Gouverneur ne se mesle point des affaires des bourgeois, ny le Bourgmastre des affaires des soldats.

Les plus grandes forces de l'Estat consistoient en troupes estrangères (je parle, Monsieur, du temps de la guerre, que l'on entretenoit plus de cent mille hommes sur la frontière, qui ont esté reduits au jour dheuy à vingt huict mille effectifs). Les gens du païs, du moins la soldatesque, prenoient plus volontiers party sur mer que sur terre. L'Estat ne se defioit

point de ces troupes estrangères, dont les mœurs diverses, les divers langages et l'émulation ordinaire entre les nations empeschoit la conspiration. C'est pourquoy dans toutes les places où il y avoit plusieurs compagnies, on trouvoit des Allemands, des Anglois, des François, des Wallons et des Escossois meslés aux soldats du païs. Il y avoit peu de cavallerie, et dans l'infanterie peu de picquiers, à cause de la situation du païs et du plus grand usage des mousquetaires au siège des places.

La paye du fantassin estoit de 40 sols par semaine, et celle de cavalerie de 30 francs par mois; il est vray que le mois y estoit de 40 jours, et que de la paye du fantassin on retenoit six sols pour le service, c'est à dire pour son logement. Quoyque cest argent fust assuré, néantmoins, à cause du retardement qui arrivoit quelques fois, il y avoit des solliciteurs qui en faisoient les avances à dix pour cent. Et cela obligeoit les Capitaines à mettre des passe-volans. Mais je croy que depuis que la paix a esté faite on y a donné ordre, et que, comme le payement arriva à poinct nommé, les commissaires viennent tout à coup dans les places, en font fermer les portes, et payent les Capitaines sur la reveuë dont ils corrigent leur roolle. Au camp et dans la marche de l'armée on ostoit toute sorte d'impost, ce qui y produisoit l'abondance. La rançon d'un soldat estoit un mois de sa paye. Pendant la campagne on mettoit de nouvelles troupes à la place des vieilles que l'on tiroit des garnisons, et comme on donnoit dix sols par jour à ces nouveaux soldats on ne prenoit que des bourgeois et des artisans du païs, de peur que les autres ne se débandassent. Sur mer le soldat avoit huit livres par mois, et estoit nourry par le Capitaine, qui tiroit de l'Estat six sols par jour pour sa nourriture.

Encore que l'Estat receust les contributions, les Gouverneurs ne laissoient pas d'avoir beaucoup de profit des prises, et de recevoir du plat païs tout ce qui leur estoit necessaire. J'ay veu ¹⁾ à l'Escluse que le Gouverneur avoit tousjours vingt cinq chappons de Bruges pendus au crochet, qu'on luy apportoit des quartiers de veau de Gand que l'on avoit dorés pour luy faire plus d'honneur, que les levrauds, les perdrix et les faisans ne luy manquoient point; et qu'il arrivoit tous les jours chez luy des présens, qui luy fournissoient jusques à de la chandelle. Outre cela les pasturages valoient beaucoup et il y a à considérer en passant que les Gouverneurs républicains ne se piquent pas d'ordinaire d'estre si magnifiques que vous autres, Messieurs, qui servés le Roy, et qui avés dans vos Gouvernemens l'idée de la plus splendide Cour du monde; sur quoy vous réglés vostre despence. Mais vous n'entendriés pas volontiers des sermons sur l'œconomie, et je ne suis guère propre à en faire.

Au reste les Provinces-Unies ont eu l'honneur de traiter et de faire alliance par leurs Ambassadeurs, qui ont esté receus comme ceux des testes couronnées, avec des Roys et des Empereurs. Je ne vous toucheray que celle de la France dont elles ont sujet de se glorifier plus que d'aucune autre, et qui leur a esté la plus avantageuse de toutes. Aussi je pense qu'il n'y a rien qu'elles désirent plus passionnément que de l'entretenir, et à ce dessein elles envoient au Roy deux Ambassadeurs extraordinaires, outre celuy qui y a déjà esté plus de dix ans²⁾. On a eu

1) Dit moet dus gebeurd zijn onder den Gouverneur Salm, toen Sorbière (1642—1644) daar was.

2) Dit ziet op de ambassade van Van Gent en De Huybert naast Boreel (1660).

longtemps sur le cœur en France la paix qui fut faite avec l'Espagne l'an 48 et on prétendoit qu'elle estoit contraire au traité de l'an 35, qui ne permettoit pas que les Etats traitassent séparément avec l'ennemy commun. Mais puisqu'il est devenu l'amy commun des deux nations, que ses terres séparent, il faut faire cesser les plaintes du passé, et jouir de la félicité présente. Je souhaite que ce soit là la pensée de ce grand Ministre qui nous a donné la paix, et que le país que j'ay décrit si beau à Monsieur le Comte vostre pere, en la première relation du troisieme voyage que je viens d'y faire, demeure éternellement sous la protection de nostre invincible Monarque. Il est de nostre intérêt que la République subsiste telle qu'elle est; et elle ne demande, à mon advis, que de se conserver, n'estant point ambitieuse, et se trouvant assés florissante pour vouloir arrester sa bonne fortune au point où elle est venuë.

Il n'y a rien d'éternel sous le ciel, et il est malaisé de prévoir tous les changemens qui peuvent arriver dans le monde. Mais s'il faut juger de la durée de cette puissante République par l'esprit qui l'a animée en sa naissance, il est à croire que l'amour de la liberté la soustiendra fort longtemps, car il est encore tout entier dans l'âme de ses citoyens, qui la goustent à longs traits, et qui s'en entretiennent incessamment. Vous les entendriez à toute heure faisans des parallèles de leurs mœurs, de leurs coustumes et de leur police avec celles des autres nations, vers lesquelles ils ont presque tous voyagé, et leurs conclusions sont tousjours à reconnoistre le bonheur qu'ils ont de vivre sous un Gouvernement si accommodé à leur génie. On dit que l'Espagne y entretient des émissaires, qu'elle y donne de grosses pensions et que mesme elle y dispose secrètement de toutes les charges, en cas

de soulèvement. Mais de cela je ne vous puis rien dire; sinon qu'il n'y a pas tousjours dans la teste des plus sages tant de politique qu'on y en présume, et que le plus souvent on se prevaut du hazard, que l'on prend de loin pour un effet de la prudence.

L'oppression de la Religion Catholique est ce qui semble disposer davantage le Païs-Bas uny à quelque changement. Mais de la façon que j'y ay entendu raisonner quelques Catholiques ce ne sera pas si-tost qu'il y arrivera du trouble de ce costé là. Ils ayment la liberté autant que les autres et, pouvant faire leur salut en particulier, je veux dire, sans le public exercice de la Religion Catholique, ils ne sont pas marris que les choses demeurent comme elles sont, et ils n'ont garde de les mettre en danger de tomber dans une désolation irréparable. Ils en sont quittes maintenant pour quelques civilités qu'ils font au Bailly lorsque les assemblées se font trop ouvertement, et excèdent de beaucoup le nombre des personnes auxquelles l'Estat permet de se trouver ensemble pour entendre la Messe dans les maisons privées où il n'est pas défendu à chaque père de famille d'entretenir une chapelle. Nous n'avons pas laissé de nous y trouver souvent près de deux cents hommes; et il n'y avoit qu' à ne pas sortir en foule, lorsque nous nous retirions. Car encore que l'officier ait un ordre secret de conniver, il est obligé néantemoins d'exercer quelque rigueur, de peur que l'exercice de la Religion Catholique ne devienne trop public; et d'ailleurs il est bien aise de tirer quelques amendes, qui sont, comme j'ay dit, tout le revenu de sa charge ¹⁾.

1) Belangrijke mededeelingen omtrent dit punt van een onverdacht katholiek auteur, die geen reden gehad zou hebben om zijn indruk van den toestand gunstiger voor te stellen dan die werkelijk was.

Et c'est assés, Monsieur, vous entretenir sur ce sujet, sans que je passe plus avant dans une matière, sur laquelle je pourrois faire un plus long et plus curieux discours que celui que vous venés d'entendre: car j'ay bien plus soigneusement examiné autrefois les religions que la politique de la Hollande. Mais j'ay une troisieme relation à faire et vous ne trouverés pas mauvais que je vous quitte, pour aller rendre raison à Monsieur de Bautru, vostre oncle, des sciences qui sont en Hollande, des livres que j'y ay vus, et des gens doctes que j'y ay visités. Il faut satisfaire à sa Minerve, aussi bien qu' à vostre Pallas. Vous adorés cette Déesse sous ces deux noms, et si je vous vis prendre l'espée en partant pour Philippeville, je suis tesmoin que vous n'oubliâtes pas vostre Horace ny vostre Ovide. Vous avés besoin de ce dernier et il faudra bien que vous donniés quelques momens aux belles lettres vos premières amours, maintenant que vous n'aurés plus d'armée à mettre en bataille, ny de retranchemens à forcer. Il faudra nécessairement, Monsieur, que vostre grande ame s'abaisse à d'autres occupations, et que si elle ne daigne point raffiner sur les jeux et sur les divertissemens des tournois et des carousels, elle médite sur quelque autre matière, et qu'elle fixe ses plus hautes méditations sur le papier, en attendant que le temps vienne de les mettre en usage pour le bien de l'Estat et pour la gloire de nostre Prince. Mais je ne vous conseille pas, Monsieur, de prendre encore la plume. Il sera assés tost d'icy à dix ans que vous meniés une vie plus sédentaire que ne la demande vostre jeunesse, et cette galanterie par laquelle il faut que passent les personnes de vostre naissance. Je sçay bien que vos amours sont faites et que la conquête de la jeune merveille, que l'on vous destine, vous est assurée. Mais cela n'empesche pas que vous

n'ayés à faire comme s'il en estoit autrement. Et je conçois bien qu'un amant, encore qu'il possède le cœur de sa maistresse, ne doit pas laisser de faire tous les jours comme s'il avoit à la conquérir. De mesme qu'en ce temps de paix, vous autres, Gouverneurs des places frontières, ne laissés pas de poser des sentinelles et de faire la ronde, comme si vous craigniés quelque surprise. Je parle de toutes ces choses sans les entendre, et je ne prends pas garde qu'il vaudroit mieux en finissant ma lettre, vous demander très humblement la continuation de vostre amitié. Vous me l'avés faite espérer, et Monsieur de Beautru me cause la plus grande joye du monde, lorsqu'il vous nomme si obligeamment vostre amy toutes les fois qu'il me parle de vous. Aymés-moy donc, Monsieur, je vous en supplie, et soyés persuadé que je vous honore infiniment, que je vous ay tousjours devans les yeux, et que j'ay pour vous la plus forte passion que j'ay ressentie depuis que je cherche à la Cour une personne à qui je me puisse donner sans aucune réserve. Il ne tiendra qu'à vous de m'accepter tout entier, et je puis dire qu'en me possédant, si vous ne faites pas une grande acquisition, du moins vous n'aurez jamais une possession incommode: car je suis

Monsieur,

Vostre très humble et très
obéissant serviteur,

Sorbière.

A Paris le 4 de Juillet 1660.

LETTRE IV.

A Monsieur de Bautru, Chevalier, Baron
de Segré, Seigneur de Louvaines, de Vaux,
etc., Conseiller du Roy en ses Conseils.

TROISIÈME RELATION.

DE L'ESTAT DES SCIENCES EN HOLLANDE.

Monsieur,

Vous vous informés de ce que j'ay remarqué parmy les doctes et dans les Académies avec autant de soin que les autres me demandent des nouvelles du restablissement du Roy d'Angleterre, et de ce que les politiques du Pais-Bas disent sur les affaires présentes. Vous jugés bien que ce sont là des matières sur lesquelles je pourray mieux vous satisfaire que sur celles où je n'ay point de part, et dont je ne puis parler que sur les relations que l'on m'en a faites; et c'est une des causes qui tourne de ce costé là vostre curiosité. Car encore que vous soyés également intelligent des unes et des autres, et que vous ne soyés pas moins homme d'estat qu'homme de lettres, vous ne confondés pas ces deux personnages; et vous les employés diversement, selon le génie de ceux à qui vous avés à faire. Vous me dispensés donc, Monsieur, de vous parler de la politique des Provinces-Unies dont j'ay appris beaucoup de particularités en ce dernier voyage, et vous m'ordonnés de ne vous entretenir que du savoir et des estudes, qui occupent les sçavans que j'y ay visités.

Je puis vous en rendre raison et afin de relever un peu ce discours par un paradoxe, je diray, que le sujet n'en sera pas moins noble que si je discourois de l'estat et de son gouvernement. Car les affaires

de tout l'Univers valent bien celles du monde qui n'en est qu'une partie, et l'intérêt des sciences égale bien celui des puissances qui règlent une poignée de gens et un petit coin de la terre, comme en effect nous tirons de cette occupation de nostre esprit aux disciplines la plus convainquante preuve de la noblesse de nostre ame, et de son immortalité. Certes, Monsieur, il ne me seroit pas mal-aisé de prendre icy occasion de confondre les ennemis du savoir, et de me mocquer de ceux qui chimérisent cent fois plus dans les antichambres des grands sur les météores de la société civile, que l'on ne chimérie dans les Académies sur les phénomènes du grand monde, sur les hypothèses des disciplines humaines et sur les finesses de la belle littérature que l'on tâche d'y expliquer. Car après tout, à quoy s'occupe la prudence des politiques, sinon à considérer quelques actions, et à examiner quelques paroles qui sont quelquesfois témérairement échappées aux premiers moteurs des affaires publiques, et sur lesquelles il n'y auroit point de réflexions à faire, au lieu que les raisonnemens des philosophes ont pour objet les œuvres de la nature, qui n'a rien que de réglé et dont l'ordre ne nous parut fort bien entendu, si nous en avons une pleine connoissance. De sorte que, chimères pour chimères, il est bien plus noble d'en produire estudiant les actions de la nature qui suit invariablement les ordres de Dieu, qu'en s'appliquant à raisonner plus qu'il ne faut sur une matière, dont le hazard a presque toute la conduite, à vouloir trouver quelque ordre en tout ce que font les hommes, et à tirer tousjours des conséquences infaillibles, attendre de bien certaines. Je vous ay veu, Monsieur, citer là dessus de fort bonne grace la pensée de Madame la Marquise de Rambouillet, qu'à entendre ceux qui ne raisonnent que sur les affaires de la

Cour, il semble que le monde n'ait que six semaines. En effet, ils ne parlent jamais de plus loin : et aussi la solidité de leur matière ne permet pas qu'elle soit plus longtemps employée. Elle se dissipe aisément, et fait place à une autre qui n'est pas moins légère.

Mais il n'est pas nécessaire de prendre ce tour pour défendre la curiosité que vous avés pour ce qui concerne la république des lettres et l'histoire des sçavans. Vous en faites gloire, Monsieur, et vous avés le droit de bourgeoisie en ce païs-là. Je diray bien davantage, il vous couste bon et vous l'avés achepté par une prodigieuse lecture, par une forte application aux sciences, et peut-estre aux despens de vostre santé, qui en a esté altérée. Néanmoins vous y trouvés vostre compte et ces mesmes estudes qui vous ont affoiblis le corps, ont fortifié vostre ame, et détournent aujourd'huy le sentiment des douleurs qui vous attaquent. Il faut bien que les choses aillent ainsi, puisque dans le lit ou dans la chaise, d'où la goutte ne vous permet guerres de vous lever, on vous trouve tousjours attaché à la lecture de quelque livre. Il n'y en a plus de bons que vous n'ayés devorés, et il vous en faut fournir quelques autres, de peur que si vous quittiés cet exercice, vous ne passassiés encore plus mal vostre temps. Je m'en vais donc, Monsieur, vous entretenir de mon voyage; mais se cera d'un autre air que je n'en ay parlé à Monsieur le Comte de Nogent, vostre frère, et à Monsieur le Marquis de Vaubrun, vostre neveu.

Le dessein de mes deux amis et de moy, en partant de Paris, fut de visiter les doctes et les curieux du païs où nous allions, autant que de considérer les beautés de la nature, et les ornemens de l'art que nous rencontrerions. Néanmoins nous aurons passé sans doute en plusieurs villes où il y en avoit que nous n'avons pas connus, et nous en

avons veu plusieurs dont je ne vous parleray pas, ne me proposant point de ne rien oublier dans cette relation. Il y en a qui veulent bien que je les oublie, et dont la modestie m'impose silence. Il y en a aussi qui sont dans les affaires si avant qu'ils ne prennent plus plaisir, qu'on les fasse remarquer par des qualités qu'ils estiment au dessous de la vigilance de la dextérité et de la sagesse qu'ils employent au service de leur patrie. D'ailleurs il y auroit trop de choses à dire, si je me voulois arrester dans tous les cabinets et dans toutes les bibliothèques, où nous sommes entrés, et vous rapporter nos entretiens avec tous les doctes que nous y avons trouvés.

Les R.R. Pères Jésuites de Cambray, de Valenciennes, de Monts, de Hall, de Bruxelles, de Louvain, de Malines, de Brugges, de Gant, et d'Anvers me fourniroient eux seuls de la matière pour une longue lettre. Je n'en parleray donc qu' en général pour vous dire que partout leurs belles maisons nous parurent les palais des Muses et que nous les allâmes saluer avant tous les autres. Nous devions cet hommage à l'honneur qu'ils font aux lettres, et au grand avantage que toutes les sciences tirent de leurs escrits. Nous allions aussi prendre langue chés eux et le plus souvent les hommes doctes, que nous y abordions, nous épargnoient la peine d'en chercher d'autres ailleurs. Nous en vîmes trois que je suis obligé de tirer de la foule, à cause du bon accueil qu'ils nous firent, les R.R. P.P. Henschenius ¹⁾, Taquet ²⁾ et Grégoire de St. Vincent ³⁾. Le

1) De beroemde geleerde, geb. te Venray 1601, gest. te Antwerpen 1681.

2) André Tacquet, beroemd Antwerpsch wiskundige (1612—1660). Vgl. Oeuvres de Christ. Huygens, III, p. 155, 171, 185 enz.

3) Gregorius a St. Vicentio, Jezuiet (1584 tot 1667), woonde te

premier avoit charge de la bibliothèque d'Anvers, où il travailloit à un recueil de la vie des saints qui contiendra quarante vollumes et dont il y en a desjà cinq imprimés sous ce tiltre: *Acta Sanctorum Joannis Bollandi et Godefridi Henschenii*, qui ne parlent que des saints des deux premiers mois de l'année.

Le P. Tacquet enseignoit les mathématiques, ayant desjà escrit sur les six premiers livres d'Euclide, et un traité *De Annularibus et Cylindricis*, où il témoigne une profonde connoissance de la géométrie. Il y a a espérer beaucoup de choses de luy; pourveu que sa santé qui est assés foible, et que ces abstractions affoiblissent encore davantage, luy permette de s'appliquer à ces estudes. Le P. Grégoire de St. Vincent estoit à Gand, aagé de soixante et seize ans, mais d'un tempérament fort sain, d'une humeur qui nous parut fort gaye. Il nous parla de son gros volume in folio sur la quadrature du cercle, comme d'un ouvrage où il avoit avancé beaucoup de choses plustost pour exciter ceux qui viendroient après luy à mieux faire, que par aucune pensée qu'il eust de n'avancer que des propositions tout à fait démontrées. Nous avons veu de luy un beau miroir sphérique de près de deux pieds de diamètre dans la bibliothèque de Bruxelles: mais nous n'en peusmes pas éprouver la force à cause que le ciel estoit couvert.

La ville de Louvain et son université nous eussent très-mal satisfaits sans les Pères Jésuites et deux hommes rares que nous y vismes. Cette ville est vaste, et semble un village dont on a enfermé le terroir avec un vieil chasteau, qui n'a rien de considérable que la demeure de Lipse et de Puteanus qui y ont fini leurs jours. La bibliothèque des Pères

Gent en stond reeds vroeg met Christiaan Huygens in betrekking (Oeuvres III, 53, 89 enz.).

Jésuites est fort grande, et mise en plusieurs chambres en attendant que leur bastiment soit fait, dont il y a une très belle église sur la ruë où est l'Académie qui va estre achevée; et laquelle il est dommage qu'ils n'ayent plus avancée dans la ruë qui est assés large, parce qu'elle ne paroist pas qu'on n'en soit au devant. Les auditoires de l'Académie sont en fort piteux estat. Ils font quatre grands galetas, en chacun desquels il y a une petite chaire, et quelques vieux bancs renversés. Mais la veuë de Fortunatus Plempius¹⁾, très-docte professeur en médecine, et de Gutschoven²⁾, son collègue, nous réjouit beaucoup.

Le premier est assés conneu par ses estudes; mais il faut que je die de l'autre, qui n'a encore rien produit, qu'il nous parut un des plus habiles en mathématiciens et philosophes de ce temps. Il parloit de ces matières en maistre, quoyque sans faste et avec une extrême franchise, ne nous enviant pas mesme la figure d'une pompe pour faire monter l'eau aussi haut que l'on veut, et dont quelques autres eussent fait un grand mystère. Je suis marry de l'avoir égaré, et je n'ose pas asseurer, si ce n'estoit point avec une soupape attachée à un piston, qui entroit dans un tuyau au fond duquel il y avoit une autre soupape: de sorte que celle-cy donnoit passage à l'eau, lorsqu'on retiroit le piston, et l'autre empeschoit l'air de descendre. Et je ne sçay si vers le bout de ce tuyau il n'y en avoit pas un autre qui entroit jusques où l'eau pouvoit estre montée. En ce deuxiesme tuyau, beaucoup plus estroit que le premier, il y avoit, ce

1) Vopiscus Fortunatus Plempius, hoogleeraar in de medicijnen te Leuven 1633 tot 1671.

2) Van Gutsenhoven, hoogleeraar in de medicijnen, later in de natuurwetenschap te Leuven 1640 tot 1668. Vgl. Chr. Huygens, Oeuvres, IV, p. 207, 237, 247, 249.

me semble, une soupape qui permettoit à l'eau de monter lorsqu'elle estoit poussée dans l'autre par le piston toutes les fois qu'on l'enfonçoit. Ce qui arrivoit à peu près de mesme qu'en ces instrumens dont les servantes jettent en Hollande de la ruë l'eau contre les plus hautes fenestres des maisons pour en laver les vitres. Mais comme je ne me souviens que confusément de cette invention, je ne veux pas estre caution de ce que j'en dis en cet endroit.

Je parleray bien plus affirmativement de ce qui se passa entre Monsieur Gevartius ¹⁾ et nous, lorsque nous fusmes à Anvers; et comme vous aimés la critique et les belles lettres, vous serés bien aise d'entendre que ce bon vieillard en conserve l'usage avec une netteté d'esprit admirable en l'âge de soixante-dix ans. Ce qui paroistra dans un Manilius, sur lequel il prepare de doctes commentaires: et ce que je vous confirmeray par une galanterie qu'il venoit de faire en la publication de la Paix. La ville, dont il est secrétaire, luy avoit donné charge de faire le dessein d'un théâtre qui fut dressé dans une place publique, où le peuple d'Anvers vouloit temoigner sa joye en de fort beaux tableaux, des vers et des devises. Voicy comment il s'acquitta de sa commission. Il fit représenter la Paix et l'Hyménée, et mit ces vers au dessous:

Exoptata diu terris Pax aurea cœlo
 Missa venit, sæcli surgit melioris origo.
 Aspera post quintis exercita prœlia lustris
 Pronuba Christicolas jungit Concordia Reges,
 Et Gallo sociatur Iber, Bellona fugatur

1) Janus Casparus Gevartius, beroemd Antwerpsch latinist en dichter, griffier der stad, gestorven 1666. Hij was geboren in 1573, dus precies zoo oud als S. meldt.

Per taedas Hymenaeae tuas. Jam foedere sacro
 In Mahometigenas hostes jurata ferentur
 Agmina, submissis pallescet Bosphorus undis
 Torvaque Threïciae frangentur cornua Lunae.

Au costé droit de ce grand tableau il avoit fait peindre S. Jacques, le patron de l'Espagne, avec ces paroles heureusement tirées de son Epistre : *Unde bella et lites in vobis*, et au costé gauche S. Louis pour la France, qui employoit ces mots de Virgile : *Proiice tela manu, sanguis meus!* Au dessus de tout cela, en un second ordre de tableaux, le liet nuptial estoit préparé par de petits amours, auxquels le Dieu Hymenée commandoit de prendre ce soin. Au costé droict de ce tableau on voyoit les Indes Orientales, qui offroient des perles et des pierreries dans de grands bassins; de l'autre les Indes Occidentales présentoient la flotte du Pérou, chargée d'or et d'argent et au dessous il y avoit cette epigramme:

Regales thalamos radiantibus utraque gemmis
 India et aurato componunt flamine Seres,
 Partitique operas stipant Hymenaeon Amores.
 Mexica dotales et vasta Peruvia gazas
 Submittunt cumulantque novis connubia donis.
 Unus adornandis thalamis non sufficit Orbis.

Au faiste de cette élévation l'on voyoit paroistre dans un beau ciel l'estoile de Vénus, symbole de l'Espagne, avec cette devise empruntée de Catulle:

Hesperè, quis cœlo lucet jucundior ignis?

Ne voila t-il pas, Monsieur, du bel esprit et du jugement, autant qu'il en faut pour exciter nos François à préparer quelque chose de beau en ceste entrée de la Reine? et ne faudra-t-il pas que tous nos poètes, tous nos littérateurs et tous nos faiseurs de livres en petit (comme parlent ceux qui tiennent que

la devise est un chef d'oeuvre de l'érudition) employent toute leur industrie, s'ils veulent surpasser la gentillesse de ce que je viens de vous dire?

Mais sortons d'Anvers, où il faudroit donner trop de temps s'il failloit donner seulement un coup d'oeil à toutes les médailles de Monsieur Gevartius et à tous les tableaux de ces curieux qui en ont des maisons toutes pleines. Je me haste de passer en Hollande où nous avons trouvé des gens qui s'occupent à des recherches plus importantes, car ils n'entreprennent pas moins que de nous decouvrir dans le petit monde, sur la terre, et dans le Ciel mille belles choses, qui nous ont esté inconnuës jusques à présent, et dont la connoissance sera de très grande utilité. Bils, Glauber et Hugen sont trois hommes qui s'adonnent à l'anatomie et à l'astronomie d'une façon extraordinaire: c'est pourquoy je vous parleray d'eux autant que de plusieurs autres que j'estime infiniment.

Monsieur Bils ¹⁾ est un gentilhomme Flamand qu'un certain instinct a porté dès l'âge de treize ans à la dissection, et qui s'y est exercé en son particulier à Rouën, en Flandres, et à Rotterdam, où il s'est retiré. Il s'y est pris en quelque façon d'une manière toute contraire à celle dont feu Monsieur Descartes se prit au reste de la Physique, car il s'est mis à pratiquer la dissection des animaux sans théorie comme l'autre s'appliqua à la theorie sans avoir toutes

1) Lodewijk de Bils, Heer van Coppersdamme, beroemd ontleedkundige, geboren te Amsterdam, woonde in 1656 te Sluis, later te Rotterdam, omstreeks 1663 als hoogleeraar te Leuven. Hij overleed in 1671 te 's Hertogenbosch als hoogleeraar in de ontleedkunde aan de Illustre School aldaar. Vgl. Van der Aa i. v. Zijne werken werden in 1692 gezamenlijk te Amsterdam gedrukt. Hij wordt in de correspondentie van Chr. Huygens herhaaldelijk genoemd (Oeuvres, III, p. 310; IV, p. 234).

les expériences qui luy estoient nécessaires. Je n'ay pas sceu toute l'histoire de Monsieur Bils: mais tant y a que, n'ayant ny du latin, ny beaucoup d'autre lecture, il s'est occupé plus de vingt ans ¹⁾ à l'anatomie et il y a trouvé des secrets dont la proposition surprend tout le monde. Il dit qu'il fixe et congèle les humeurs d'un cadavre, de sorte que, sans qu'il se fasse aucune hemorrhagie, il en peut faire la dissection; qu'il fait passer ces humeurs du costé que bon luy semble, et dans les vaisseaux qu'il luy plaist; et qu'ainsy ayant à disséquer le bras droit, ou les artères, il fera passer tout le sang dans le tronc du corps ou le renfermera dans les veines; que par l'un ou l'autre de ces moyens, ou en laissant tous les vaisseaux pleins des humeurs coagulées, la dissection ne reçoit plus aucun empeschement; que l'on voit dans les corps toutes choses en leur estat naturel; et que l'on peut suivre plus aisément toutes les ramifications des vaisseaux, découvrir leurs valvules et leurs anastomoses.

C'est là, Monsieur, ce qu'il promet, et ce qu'il a fait publier à tous les curieux de l'anatomie. Il y a deux ans qu'il se mit dans l'esprit que ce secret feroit sa fortune, et luy vaudroit six-vingts mille livres, à quoy il s'est proposé de la faire monter. Mais de la façon qu'il s'y est pris, je crains que l'affaire ne réussisse pas à son contentement. Il ne trouva point les Estats Généraux, ny ceux de Hollande, et moins encore les Académies disposées à luy faire cette somme: c'est pourquoy il s'avisa d'envoyer un imprimé par toute l'Europe dans lequel il disoit que pour avoir son secret, il n'y avoit qu'à consigner vingt cinq livres à un certain notaire

1) Hij kan in 1660 dus omstreeks 40 jaar geweest zijn.

de Rotterdam, qui les garderoit jusques à ce qu'il eust recueilly la somme dont il estoit question; auquel temps il envoyeroit à chacun, par l'adresse qu'on luy auroit donnée, une fidelle copie de toute sa méthode. Et que, si la somme de six-vingts mille livres n'estoit pleine dans un certain temps, qui estoit dix huict mois ou deux ans, chacun pourroit retirer les vingt cinq livres qu'il auroit consignées. Or comme il falloit pour la remplir 4800 personnes curieuses, il luy a esté impossible de venir à bout de son dessein; dont estant dépité, il menace le public de ne communiquer son secret pas mesme à ses enfans, de peur que la postérité d'un siècle si ingrat s'en prévaille. On luy a presté à Rotterdam la maison des Anglois, où nous le vismes, et dans une salle il nous montra quatre corps de sa préparation ¹⁾.

Il est certain que la chose est surprenante, et que d'abord on en espère beaucoup plus qu'on n'y trouve en effet: car on void des visages fort peu altérés de ce qu'ils estoient lorsqu'ils moururent; la peau en est tenduë, la couleur est presque la mesme, les yeux, le poil et le cerveau n'en ont pas esté ostés. De sorte que pour la satisfaction des gens de qualité ou des personnes riches, qui seroient bien aises de conserver leurs parens ou leurs amis, ce secret vaut incomparablement mieux que l'embaument que l'on trouve aux mumies des Egyptiens. Il est vray que peut-estre l'esprit de vin, dans lequel j'ay veu des embryons et des fœtus, feroit encore plus exquisement le mesme effect: et je m'estonne que personne ne se soit encore avisé de l'éprouver. Mais la difficulté de faire un vase de verre capable de recevoir un homme tout entier, est ce qui

1) Vgl. zijne Epistolica dissertatio ad magnum Thomam Bertolinum. Roterod. 1661.

a peut-estre empesché les médecins des Grands de songer à cela. Quoyqu'il en soit, l'invention de Monsieur Bils est digne de louange, et je ne m'informe pas s'il se sert d'une eau vitriolée, d'une eau alumineuse ou de quelque autre drogue que le temps nous découvrira, et que ce seroit à Monsieur Pecquet ¹⁾ de rechercher, tandis qu'il a l'excellent Monsieur Glaser ²⁾ auprès de luy, et la bourse d'un sur-intendant à y employer. Mais ce transport des humeurs que ce bonhomme nous dit qu'il chassoit d'une partie, et qu'il renfermoit dans une autre, me parut fabuleux; surtout lorsqu'il nous dit, que dans un animal, qu'il vouloit disséquer en vie, il faisoit passer tout le sang des artères dans les veines, où il le retenoit. Je ne sçay pas comment il pouvoit appliquer son remède, ou faire son opération précisément sur les artères; ny comment il pouvoit empescher que le sang ne retournast par le cœur dans les artères, où le passage est libre, et où l'extraordinaire plénitude des veines devoit le décharger. Cela me parut un peu contraire à ce que nous connoissons de l'histoire et de l'œconomie des animaux.

Mais ce ne fut pas la seule chose où je remarquay de la foiblesse et qui me fit appréhender que le secret de Monsieur Bils ne fust pas de tout l'usage qu'il seroit à désirer pour l'avancement de la médecine. Il nous fit voir le bas ventre et la poitrine de ces cadavres en mauvais estat. Le cœur, le poulmon, le foye, la rate, les reins, les gros vaisseaux, que l'on connoist assés, y estoient seuls en leur entier, mais si peu semblables à ce qu'ils paroissent au moment

1) Jean Pecquet, beromd physioloog en anatoom te Parijs (gest. 1674). Vgl. Huygens, Oeuvres, IV, p. 226.

2) Christoffel Glaser, beroemd Zwitsersche scheikundige uit dien tijd, ontdekker van het potasch-sulfaat.

de la dissection, qu'il ne seroit pas plus malaisé de les reconnoître, qu'il seroit impossible de connoître une grappe de raisins par celles que l'on a seichées, et qui ne retiennent plus la figure ny la couleur de celles que l'automne nous présente. Cependant c'estoit là ce que nous espérions de voir; et je m'attendois de trouver des vaisseaux tous remplis, tendus et séparés diligemment des chairs, pour en remarquer le cours et les emboucheures. Il ne paroist rien de tout cela aux quatre corps que nous vîmes et je ne vois pas encore de quel secours sera le secret de Monsieur Bils au delà de l'embaumement, que je prise certes beaucoup, et pour lequel je souhaite qu'il se trouve des Princes qui le recompensent.

Il s'en fust prévalu d'avantage, à mon avis, s'il eust voulu communiquer ses expériences à quelques habiles médecins tels que sont Messieurs Rickwart ¹⁾, Van Horne ²⁾, Regius ³⁾, et Vanderlinden ⁴⁾, au témoignage desquels les sçavans eussent déféré, qui se fussent énoncés autrement qu'il n'a fait, et qui eussent poussé plus avant des découvertes que Monsieur Bils laissera bien imparfaites, s'il n'a autre chose que ce qu'il nous fit voir.

En effet, ce que Monsieur Van Horne, professeur à Leyden (et digne successeur aussi bien que disciple de Walleus) ⁵⁾ nous monstra de sa façon, est bien autre chose, pour la netteté de l'opération et la

1) Rijkwaert?

2) Johannes van Horne, hoogleeraar te Leiden van 1651 tot 1671, stierf op 50jarigen leeftijd, beroemd ontleedkundige.

3) Henricus Regius (Le Roy), beroemd hoogleeraar in de medicijnen en cartesiaansch wijsgeer te Utrecht, 1638 tot 1684, toen hij op hoogen leeftijd stierf. Vgl. Lettres et Discours, p. 67.

4) Jan Antonides van der Linden, beroemd hoogleeraar in de medicijnen te Franeker, 1639 tot 1651, en te Leiden, 1651 tot 1664.

5) Dezen had Sorbière te Leiden goed gekend (Lettres et Discours, p. 442); hij was er zijn buurman.

diversité des parties, que ce que Monsieur Bils nous fit voir à Rotterdam. Il avoit pris les artères, les veines, les conduits du chyle, les nerfs et les vases lymphées en un homme qu'il avoit disséqué, et les avoit estendus sur une planche contre laquelle il avoit collé du papier blanc, afin que toutes choses y parussent plus distinctement. Tous ces vaisseaux avoient esté séparés du tronc du corps si adroitement qu'il n'y avoit rien de rompu, que tout estoit remis en sa situation, et que les nouvelles découvertes du canal de Pecquet et de ceux de Bartholin ¹⁾ y estoient démontrées. Aux corps de Bils ces choses estoient plus confuses, et ses discours estoient si confus, que véritablement la langue de Van Horne luy eust esté bien nécessaire. Je ne sçay ce qu'il nous voulut dire de quelques rameaux rorifères (comme il parloit) et au préjudice de l'honneur qui a esté rendu au coeur en nos jours d'estre le principe de la sanguification. Tant y a que Monsieur Bils eust pas mal fait, selon mon jugement, d'accepter l'offre que Monsieur Van Horne luy faisoit pour la participation à son secret, duquel il ne se vouloit point prévaloir autrement que pour avancer ses études, promettant de ne le point découvrir, et d'en laisser tout le profit à son auteur. Ils sont broüillés maintenant ensemble ²⁾, et écrivant l'un contre l'autre en leur langue ³⁾. Le fond de l'affaire est, à ce que nous dît Monsieur Van Horne, que, comme il a estimé que le procédé de Monsieur

1) Thomas Bartholin, beroemd Deensch geneeskundige (1619 — 1680), hoogleeraar in de anatomie te Kopenhagen, die in 1653 een boek uitgaf over de Vasa lymphatica.

2) Vgl. Bils, Responsio ad admonitiones Joannis ab Hoorne ut et ad animadversiones Pauli Barbette in anatomiam Bilsianam. Roterod. 1661.

3) Waar zijn deze pamfletten? Ik vond ze niet.

Bils tenoit du visionnaire ou du charlatan, il n'a plus voulu en estre l'approbateur, ny permettre qu'il se servist de son nom et de quelques bonnes paroles qu'il luy avoit données pour l'encourager.

J'eusse bien voulu entendre là dessus Monsieur Vanderlinden, qui a pris la défense de Monsieur Bils, mais son absence nous empescha d'avoir la satisfaction de l'entretenir que nous avions espérée. A son défaut nous eumes là dessus quelque conversation avec Monsieur Raei ¹⁾, qui présuma beaucoup d'un homme que le génie avoit porté dès son enfance à la curiosité de la dissection, mais qui n'entra point dans le détail de cette affaire, comme je vous l'ay touchée. Ce professeur est tout à fait Cartésien, et homme de bel esprit, qui a la latinité fort à son commandement, de sorte que nos amis et moy eumes bien du plaisir à l'entendre.

Puisque je me trouve a Leyden, qui est la métropolitaine des Muses en Hollande, je vous prie, Monsieur, de trouver bon que je n'en sorte point sans faire un tour chés les autres doctes qui y demeurent. Je ne feray que vous nommer le sçavant Monsieur Golius ²⁾, qui a rapporté de ses voyages en Orient une exacte connoissance de la langue Arabe, et les derniers livres d'Appollonius Pergaeus, dont il a enrichy sa mathématique et dont il promet la publication; l'agréable Monsieur Vorstius ³⁾, qui seroit doublement le Théophraste de son Académie

1) Johannes Raey, hoogleeraar te Leiden 1652 tot 1668, daarna te Amsterdam. Hij doceerde wijsbegeerte en medicijnen. Vgl. *Lettres et Discours*, p. 688. Sorbière had in 1647 zijne private colleges bezocht.

2) Jacobus Golius, beroemd hoogleeraar in de Oostersche talen te Leiden, 1625 tot 1667.

3) Adolphus Vorstius, hoogleeraar te Leiden 1624 tot 1663, bestuurder van den kruidtuin der Akademie.

s'il nous faisoit part de sa botanique aussi bien des douces espérances qu'il donnoit de la publier; le sage Monsieur Heydanus ¹⁾, que l'escole Cartésienne révère comme son principal protecteur, et qui non-obstant une profession sévère a toutes les douceurs et tout le beau tour d'esprit que l'on peut désirer en une personne fort accomplie; le docte Monsieur Gronovius ²⁾, qui y soustient la critique un peu négligée, depuis que les estudes philosophiques ont pris le dessus; le judicieux Monsieur Schrevelius ³⁾, et Monsieur Thysius ⁴⁾, à qui les bons auteurs ont tant d'obligation; le subtil Monsieur Heerebord ⁵⁾, qui va si avant dans toutes les sectes des philosophes, sans s'attacher servilement à aucune; le bon Monsieur Schotten ⁶⁾, si assidu aux mathématiques, et qui est décédé depuis mon retour en France. Il nous parla d'un certain mathématicien de l'Electeur de Mayence Joannes Joachimus Bectiorus ⁷⁾, qui se vante d'avoir trouvé le mouvement perpétuel. Mais revenons aux illustres habitans du Parnasse de Hollande, parmy lesquels je ne dois pas oublier de mettre le charitable Monsieur Hoghelande ⁸⁾, qui

1) Abraham Heydanus, beroemd Cartesiaan, hoogleeraar te Leiden 1648 tot 1669.

2) Johannes Fredericus Gronovius, hoogleeraar in het Grieksch en bibliothecaris te Leiden, 1658 tot 1669.

3) Niet Ewaldus, die in 1647, of Theodorus, die in 1649 stierf, maar Cornelius, rector te Leiden en beroemd philoloog.

4) Antonius Thysius, hoogleeraar en bibliothecaris te Leiden, 1637 tot 1665.

5) Adrianus Heereboort, hoogleeraar in de logica en philosophie te Leiden, 1640 tot 1661, overleed 17 Juni van dat jaar. Vgl. Lettres et Discours, p. 445 en 688.

6) Frans van Schooten, beroemd hoogleeraar in de wiskunde te Leiden, van 1646 tot 1661.

7) Mij onbekend.

8) Cornelis van Hogheland, hoogleeraar in de wijsbegeerte te Leiden. Vgl. Lettres et Discours, p. 445 en 688.

distribuait de mon temps de si bons remèdes aux pauvres gens. Et le courtois Monsieur Parival ¹⁾, mon ancien amy, dont l'histoire de ce temps est si en vogue dans les Pays-Bas.

Tous ces Messieurs me firent souvenir des autres excellens hommes que j'y avois visités autresfois ²⁾, des Heinsius, des Boxhornius, des Schotanus, Vinnius, De Dieu, l'Empereur, Mostertius, Spanheim, De Laet et Saumaise, et qui tous estoient sur le canal où je faisois ma demeure ³⁾. Il est certain, Monsieur, qu'en considérant toutes ces testes, et en remontant le long du catalogue que Meursius fait des autres, qui ont esté, dans son *Athenae Batavae*, on est obligé d'advoüer que les sciences humaines doivent beaucoup aux Estats de Hollande. Ils ont fait voyager à leurs despens de la jeunesse studieuse, qui leur a rapporté du Levant de fort bons livres manuscrits, et je croy qu'ils y entretiennent encore Wechnerus ⁴⁾ qui y avoit appris jusques à 17 dialectes. Ils ont eu soin depuis quatre vingts ans d'appeller à Leyden les plus sçavans hommes de

1) Jean Nicolas de Parival, bekend geschiedkundige, schrijver van een *Abrégé de l'histoire de ce siècle de fer* (herhaaldelijk uitgegeven 1653 tot 1660), van *Les Délices de Hollande*, enz.

2) Namelijk gedurende zijn verblijf 1642—1650.

3) Hij woonde bij zijne inschrijving te Leiden (*Album Academicum*) „op het Amsterdamsche Veer over het Weeshuys”, dus op den Ouden Rijn. Salmasius enz. woonden echter op het Rapenburg; ook Wallaeus. De laatste woonde in het groote huis, dat thans het Herbarium herbergt. Daarnaast moet men dus de latere woning van Sorbière zoeken. Ik dank deze mededeeling aan mr. Ch. M. Dozy. Vgl. over deze geleerden: *Sorberiana*, p. 192, waar vooral over Salmasius en zijn twist met Stuart aardige bijzonderheden vermeld zijn. Over Spanheim nog *Lettres et Discours*, p. 442 vlg.; een en ander over andere hier genoemden, p. 688.

4) Bedoeld is Levinus Warnerus, de beroemde gezant te Constantinopel en kenner der Oostersche talen.

l'Europe, puisque Lipse, Vossius, Cappel, Junius, Heurnius, Clusius, Bertius et Scaliger ont esté de de ce nombre. Ces grand noms retentissent encore dans les auditoires de leurs successeurs, et leur science s'est tellement répandue de cette ville dans toutes les autres, que mesme les artisans en ont quelque teinture. J'ay souvent trouvé des marchands, à qui j'avois parlé le matin à la bourse, le soir accoudés dans leur chambre sur quelque livre grec ou latin, et je n'en ay guère connu qui n'eussent dans leur jeunesse fréquenté l'Académie. Elle a tousjours plus de trois mille estudians, qui y viennent du fond de la Pologne.

Nous y visitasmes un Suédois, Petrus Ossenius ¹⁾ d'Upsal, qui a fait une représentation toute entière et au naturel de tous les vaisseaux du corps humain dont on a peu jusques icy avoir connoissance par la dissection. L'ouvrage est admirable et il luy couste deux années de travail. Je croy néantmoins qu'on l'auroit à bon marché; car ce jeune homme ne fait pas estat de l'emporter. Mais sans doute que le Théâtre Anatomique ne laissera pas échapper une pièce si rare, et qui luy sera de grand ornement. Elle est toute de fil d'archal, à la reserve du cœur qu'il a fallu faire de carton, et qui s'ouvre pour laisser voir ses ventricules et ses valvules. De ce cœur sortent les quatre grands vaisseaux, dont il conduit les rameaux dans les parenchymes, dans le tronc du corps, et jusques à l'extrémité des membres. Les veines et les artères y sont plus grosses, et en s'éloignant de ce centre elles vont en diminuant: comme il fait arriver cela mesme aux nerfs, qu'il dérive du cerveau et des vertèbres, au reservoir du chyle et à son canal, et aux vases de Bartholin. Il a pratiqué cette proportion par le moyen d'une soye

1) Mij onbekend.

platte, qu'il a proprement colée tout à l'entour de son fil d'archal, et dont il donne aux vaisseaux la grosseur qui leur est nécessaire. Outre cela il s'est imaginé de les représenter par des soyes de diverses couleurs. Si bien que le fil d'archal revestu de soye violette représente les veines, le rouge marque les artères, le gris est affecté aux nerfs, le blanc aux vaisseaux lactés, et le bleu pâle aux lymphatiques. Cela est si bien entendu, que toute la machine qui est soustenue par une verge de fer où elle est embrochée, estant portée au milieu de la chambre, vous y remarqués distinctement le cours de tous ces différens canaux; du moins tel qu'il estoit dans le sujet dont il a suivy les figures: car les subdivisions ne sont pas tousjours les mesmes en tous les hommes. Tant y a que ce travail est un chef d'œuvre et le premier en son espèce qui ait jamais paru dans le monde. Et voilà où nous a menés ce que j'avois à dire de Monsieur Bils, et de la curiosité qui s'exerce à estudier la fabrique du microcosme.

En celle qui monte plus haut et qui considère tout l'univers, Monsieur Hugens vient d'obliger extrêmement le public en la publication de son système de Saturne ¹⁾. Ce jeune gentilhomme est le second fils de Monsieur de Zuylchom, duquel vous avez peu voir les épigrammes latines, que Caspar Barlaeus recueillit et intitula *Momenta desultoria*, parceque l'auteur les avoit faites aux heures qu'il déroboit à ses occupations de la Cour, et qu'il se pouvoit aller divertir en cette belle maison de plaisance que le mesme Barlaeus nomma son *Vitaulium*, d'un mot plaisamment imaginé. Ce nouvel Archimède, Christian

1) Christiaan Huygens had zijn *Systema Saturninum* in 1659 uitgegeven, in 1660 zijn *Brevis assertio systematis Saturnini* sui.

Hugens, n'a pas davantage de vingt quatre ans ¹⁾, et a étudié les mathématiques sous Pellius ²⁾ et Schotten, avec un tel succès que ses maîtres sont devenus ses disciples. La dioptrique l'ayant arrêté quelque temps, il voulut essayer s'il ne feroit pas de sa main de meilleures lunettes qu'il n'en trouvoit, et s'il pourroit atteindre à cette perfection que Monsieur Descartes s'avoit proposée, en travaillant sur la figure hyperbolique, et laquelle pourtant Monsieur Hugens n'a pas employée. Il fit donc un télescope de vingt trois pieds, à l'occasion duquel jettant sa veüe vers Saturne, qui en estoit multiplié au centuple, il observa pendant quelques années toutes ses apparences, dont il a publié les vraies figures, et rendu les raisons dans son hypothèse.

Ceux qui avoient observé Saturne avant Monsieur Hugens avoient manqué de bonnes lunettes; c'est pourquoy ils luy ont tous assigné des figures diverses, et si bizarres qu'il n' a pas esté possible de feindre aucun système, ny de dire quelle pouvoit estre la révolution de ce qui faisoit que cette planète paroissoit si diversement figurée. Galilée luy donna le premier deux satellites, comme s'il eust veu deux globes séparés au costé de Saturne. Scheiner, Gassendi, Hevelius, Fontana, Blancanus, Riciolli, Hodierna luy donnèrent deux anses, dont ils nous firent divers crayons chacun selon la portée de son télescope. Eustachius de Divinis a esté celuy qui a le plus approché de la vérité; et mesme il croit encore de l'avoir trouvée le premier. Mais la figure qu'il fit

1) Onjuist. Hij was toen 31 jaar. Over Van Baerle vgl. *Lettres et Discours*, p. 442.

2) Johannes Pellius, van Engelsche geboorte, hoogleeraar in de wiskunde te Amsterdam tot 1652, daarna Engelsch gezant te Zürich (Huygens, *Oeuvres*. I, p. 14 en passim).

graver l'an 48, témoigne bien que cet excellent ouvrier n'avoit pas encore atteint à la perfection de son art et que Monsieur Hugen y a mieux réussi que luy. Le bonhomme s'en picque si fort, qu'il a fait une espèce de deffy à ce gentilhomme, offrant de se rendre au lieu où il voudra entre Rome et La Haye pour faire un essay de leurs lunettes ¹⁾. J'espère que cette émulation fera que Divinis en enverra des plus excellentes de sa façon à Monsieur l'Abbé Charles et que nous verrons bientôt celles de Monsieur Hugen à Paris: car il n'y a pas apparence qu'il les oublie en Hollande lorsqu'il accompagnera les ambassadeurs qui doivent venir en France.

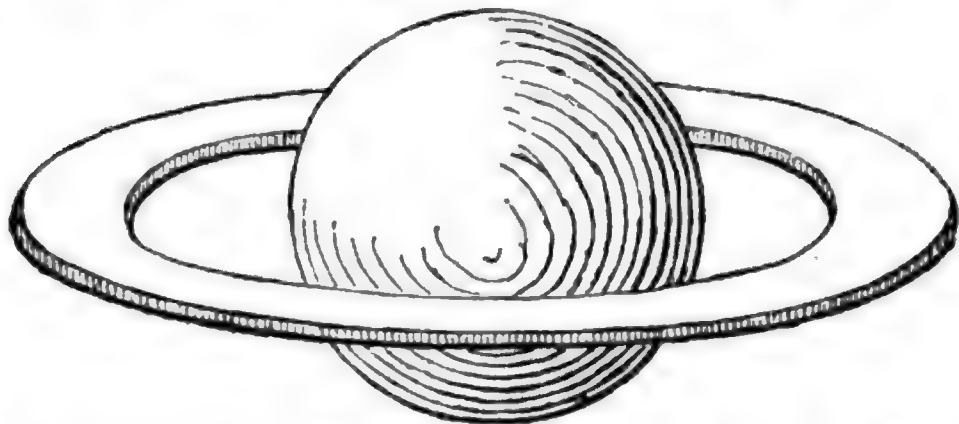
Expliquons maintenant en deux mots ce système saturnien, de la façon que je l'ay compris. Monsieur Hugen suppose celui de Copernic, dans lequel le Soleil est au milieu des planètes, et cause leur mouvement; de sorte qu'elles se meuvent toutes autour de luy et à l'entour de leur propre centre, comme il arrive à tous les corps sphériques qui roulent sur un plan ou que l'on jette par une ligne courbe. Ainsi la Terre, qui est mise dans ce rang, va dans un an à l'entour du Soleil, et fait en ce chemin trois cent soixante cinq révolutions à l'entour de soy-mesme, tandis que la Lune la suit, et ne fait que douze ou treize révolutions à l'entour de la Terre qui est son centre. Sur ce principe Monsieur Hugen suppose fort vray-semblablement que Saturne, qui ne fait que dans trente ans sa révolution à l'entour du Soleil, à cause qu'il en est plus éloigné que les autres planètes, tourne en mesme temps à l'entour de son

1) Eustachii de Divinis Septempedani in systema Saturnium Christ. Hugenii (1660). Eustachius de Divinis was een beroemd natuurkundige van dien tijd. Vgl. Huygens, Oeuvres II, 38, III passim. Hij woonde te Rome.

propre centre, et peut-être dans moins de vingt quatre heures. Sa conjecture est appuyée sur ce que la lune de Saturne, qui est un nouvel astre qu'il a découvert et dont il a observé le cours, fait sa révolution à l'entour de Saturne dans moins de seize jours; car l'exactitude de Monsieur Hugen va jusques à compter les minutes, et à déterminer quinze jours vingt trois heures et treize minutes pour cette révolution. Ce que son horologe à pendule, une autre de ses rares inventions, luy permet d'observer aussi exactement.

Il reste à savoir si cette lune saturnienne est unique ou s'il y en a plusieurs qui causent les divers phœnomènes de cet astre, comme Galilée et les autres astronomes se le sont imaginés. Mais si l'on peut rendre raison de toutes les apparences par un seul corps, il vaut bien mieux le feindre tel que Monsieur Hugen le suppose, que d'en admettre plusieurs, avec lesquels tous ces autres grands hommes n'ont point seue jusques icy former un système de Saturne. Vous vous souviendrés bien, Monsieur, d'un problème des récréations mathématiques que les escoliers proposent dans le collège, qui est de bastir un pont qui ne soit point soustenu d'aucun pillier et qui ne touche point la terre. La solution est, qu'il faudroit faire une route au dessus des plus hautes montagnes et la conduire tout à l'entour de la terre, jusques à ce qu'elle revienne se fermer elle mesme; après quoy, en ostant le centre et tout ce dont elle estoit appuyée, elle se soutiendra d'elle mesme sans qu'elle puisse s'affaisser ny tomber à terre. Sur cette idée d'un pont à l'entour de la Terre il n'est pas malaisé de s'imaginer un corps qui fait la mesme chose à l'entour de Saturne dont il est un peu éloigné; et l'on peut se représenter ce corps par le cercle de l'horison en une sphère matérielle.

Il y a donc à l'entour de Saturne, selon Monsieur Hugen, un anneau, ou une ceinture plate et fort mince, qui ne le touche point; cet horison est fort large, et sa profondeur tirant vers Saturne est très considérable. Il a la mesme inclination que nous remarquons en nostre lune, de l'Equateur vers l'Ecliptique; le diamètre de cet anneau comparé au corps de Saturne est comme de neuf à quatre. Par cette hypothèse Monsieur Hugen explique toutes les apparences que ses excellentes lunettes luy ont découvertes constamment depuis quelques années. Elles se font voir toujours avec le mesme ordre et je croy que l'on pourroit faire un Saturne artificiel avecque sa ceinture, auquel de nuict nous remarquerions à la lueur d'une chandelle tout ce que nous voyons en l'autre. Et ce seroit au R. P. d'Arouïs, vostre parent, ou à Monsieur Petit ¹⁾ de l'entreprendre. Tant y a que ce corps estant à l'entour de Saturne, tel que je vous le représente en cette figure:

Et la sphère de Copernic estant supposée, la Terre regarde Saturne de tous les divers points du Zodiaque,

1) Pierre Petit, ingénieur, conseiller du Roi en intendant der fortificatiën, aan wien Sorbière twee belangrijke brieven over Descartes schreef (Lettres et Discours, p. 677 suiv.). Hij was een vriend van Pascal en een beroemd wiskundige en stierf 1677. Hij stond in nauwe betrekking met Chr. Huygens, met wien hij sedert 1657 eene belangrijke briefwisseling onderhield (Oeuvres, II, 253 en passim).

et void dans un an les diverses situations de cette planète et son anneau éclairés du Soleil. Et cela produit toutes ses diverses apparences. Car tantost la Terre, regardant Saturne, void toute la profondeur de cette bande éclairée; et alors les espaces qui sont aux deux costés de Saturne entre luy et son anneau, nous font paroistre comme deux trous, parcequ'il ne s'y fait pas la mesme réflexion de la lumière du Soleil, qui arrive lorsqu'elle est receüe par un corps solide; tantost la Terre, regardant Saturne, ne void que l'épaisseur de son anneau qui est fort mince, et alors il ne paroist point de trous aux costés, mais bien deux avances, qui donnent la figure elliptique à cette planète, à mesure que l'inclination change et que la Terre prend le dessus ou le dessous de l'anneau, et qu'elle le void davantage de son plan ou de sa profondeur.

Vous ne serés pas marri, Monsieur, que je me sois un peu estendu sur cette matière, qui est toute nouvelle et qui fait autant de bruit parmy les doctes qu'une grande victoire en faisoit à la Cour du temps que l'on ne songeoit qu'à donner des batailles. Ceux qui portent leur esprit jusques aux astres ont quelque raison de se réjouir de cette découverte, et les doctes ne manqueront pas d'en conserver la mémoire, puisqu'ils conservent bien celle des victoires et de toutes les autres grandes actions. Mais nostre Monsieur Hugens n'en demeurera pas là sans doute et il a trop bien commencé pour s'arrester en si beau chemin. Il a de la jeunesse, il est né dans une ample fortune, il est adroit et laborieux, il a de la subtilité, du savoir et de la modestie, qualités qui marchent fort bien ensemble: car je n'estime pas tant le savoir et la subtilité toutes seules, et qui ne font que suivre leur pointe, que je ne prise encore davantage ces deux choses en un homme qui les accom-

pagne de jugement, qui ne présume pas beaucoup de son esprit, qui est capable de retourner sur ses pas, et qui sçait faire plusieurs réflexions sur ses propres raisonnemens. Il nous fit voir Saturne, à peu près en la forme que je vous ay decrite, au retour d'une promenade à Volburg ¹⁾, où Monsieur de Zuylchom, son père, nous avoit menés voir les beaux jardins, et l'agréable retraite dont je vous ay parlé. Il nous avoit auparavant fait admirer la belle architecture de sa maison de La Haye ²⁾, la propreté de ses chambres, la curiosité de ses tableaux, la somptuosité de ses meubles, mais surtout plusieurs volumes de lettres latines écrites à Lipse, et de la main des plus sçavans hommes de l'Europe qui vivoient de son temps.

A La Haye nous rendismes nos devoirs à Monsieur l'Ambassadeur, autant pour satisfaire à notre curiosité de voir des doctes que pour luy tesmoigner que nous estions bons serviteurs du Roy. Le nom De Thou est révééré en Hollande, et la maison de Son Excellence y est fréquentée par tous les gens de lettres des Provinces Unies. Nous y en saluâmes plusieurs, et en visitâmes hors de là quelques uns dont il n'est pas nécessaire que je vous fasse le dénombrement. Je me contenteray de vous nommer Monsieur Vossius, qui a esté à la Reyne Christine, et qui nous raconta mille particularités des voyages de Monsieur Descartes et de Monsieur de Saumaise en Suède, mais qui trouveront leur place ailleurs mieux que dans cette lettre ³⁾. Il nous dit qu'il travailloit à un traité de la lumière et que son oncle

1) Voorburg.

2) Vgl. Oeuvres de Christiaan Huyghens, IV, de plaat daarachter; Mémoires de Hollande, p. 12.

3) Vgl. over Descartes vooral Lettres et Discours, p. 677 suiv.

Junius préparoit son Codex Argenteus avec des commentaires sur la langue Theutonique en laquelle est escrit ce livre, qui n'est autre chose qu'un vieil Nouveau Testament manuscript que l'on avoit en Angleterre.

Mais allons voir à Amsterdam les fourneaux de Glauber ¹⁾ et disons quelque chose de sa chymie.

Quelques principes que l'on tienne en physique, les philosophes chymiques y peuvent trouver leur compte: car soit qu'il y ait des formes substantielles tirées de la puissance de la matière, ou qu'il n'y ait point d'autre forme des mixtes que le divers arrangement des parties, la méthode dont ils se servent pour la décomposition des choses, et pour donner lieu à de nouveaux assemblages de la matière est toujours la seule que l'on peut employer. Nos yeux ny nos mains, nos microscopes ny la pointe de nos bistouris ne peuvent point découvrir ny choisir les invisibles corps dont la nature se joue; et l'art, qui la veut imiter, ne commence d'ordinaire ses ouvrages que là où elle abandonne son travail. Je veux dire, Monsieur, que nostre mécanique n'emploie en ses plus déliées opérations que ce que la nature a fait de plus grossier, et ce en quoy nous ne voyons pas tout le plus fin de son industrie. Nous taillons le bois et la pierre pour nos bastimens, nous employons l'escorce de quelques plantes ou la dépouille de quelques animaux pour nous faire des habits; nous nous servons des métaux, et de toutes les autres choses, que nous trouvons en masse, pour d'autres usages. Et non seulement nous n'arrivons pas à la connoissance des premiers corps, mais nous en demeurons à celle de quelques masses grossières, qui sont faites par une infinité de compositions.

1) Johan Rudolph Glauber, Duitsch geneesheer en scheikundige te Amsterdam, waar hij 1668 stierf. Hij ontdekte het Glauberzout.

L'eau et le feu sont les seuls instrumens que nous pouvons employer pour la solution des mixtes, pour le dénouement de leurs parties, qui est préalable à l'introduction d'une forme, et qui doit nécessairement précéder une nouvelle contexture. Et c'est ce que l'école péripatétienne enseigne, lorsqu'elle dit que la corruption d'une chose est la génération d'une autre. Il n'y a plus de création nouvelle, il ne se fait rien dans le monde que du débris des autres corps, les choses n'y font que changer de place, et il n'y a que les diverses combinaisons qui leur donnent une nouvelle face. Combien de jeux différens se forme t-il de trente six cartes diversement figurées! Ne serés-vous point epouvanté, Monsieur! si je vous dis que nous ne pouvons point donner de nom à ce nombre, qu'il passe les milliards de milliards; qu'on ne le sçait pas prononcer, qu'il n'y a plus moyen de l'exprimer que par l'escriture et que pour les combinaisons de vingt quatre seulement il faut employer tous les chiffres suivans 266730432637672551219200? Jugés par là de ce qui doit arriver à cinq cent millions de corps diversement figurés, qui se déprennent les uns des autres, et qui s'arrangent diversement. Il n'est pas malaisé de le concevoir et peut-estre que je vous tiens trop longtemps sur ce préambule, mais c'est qu' après cela vous n'aurez point de peine à comprendre ce que je veux dire, et que vous tirerés vous mesme toutes mes conclusions.

Je dis donc, Monsieur, que l'eau et le feu sont deux agents naturels, qui tranchent, incisent et séparent les parties des mixtes, que nous ne pouvons pas séparer mécaniquement par le défaut de nostre veuë, et à cause de la forme grossière de nos plus délicats instrumens. L'eau et toutes les choses liquides (car je ne parle pas de celle-là seule, qui est un élément, mais de celles aussi que l'on nomme

des esprits) ont leurs parties fort minces qui s'insinuent entre celles des mixtes; par où elles les détachent peu à peu les unes des autres, jusques là que les eaux régales dissoudent les métaux et les changent en liqueur, ou les évaporent en fumée. De cette solution se fait l'impregnation des menstruës, comme on parle dans les laboratoires, et se tirent les extraits. De quoy la première prattique s'est faite dans nos cuisines, où nous nous sommes advisés de mettre tremper nos viandes dans l'eau, et d'en haster la solution par le feu, qui est bien plus agissant que l'eau. De ce costé-là, Monsieur, vous voyés que la chymie est fort ancienne et fort naturelle, puisque les hommes l'ont pratiquée de tout temps, et qu'il y a des cuisines ou des préparations des aliments partout où l'on ne vid pas de fruits et de racines; car je ne scache point qu'on mange en aucune part la viande toute cruë. Tant y a que le feu estant une évolution de certains petits corps qui se meuvent fort vitte, il n'y a que luy qui puisse venir à bout de ce où la pointe de nos burins n'a peu pénétrer, et de ce que les menstruës n'ont pû dissoudre. Les philosophes chymiques s'en sont servis premièrement au hazard; car ils n'ont peu sçavoir quelles estoient les parties des mixtes, ny gouverner celles du feu pour en faire une dissection préméditée. Tout ce qu'ils ont peu remarquer, a esté qu'un tel degré de feu donnoit telle couleur ou telle consistance à une telle matière, qu'il la reduisoit en eau, qu'il la mettoit en poudre, qu'il en changeoit le goust ou la couleur et les autres qualités. Mais tout cela, Monsieur, n'a point esté l'effect d'une connaissance certaine et l'on ne sçait aujourd'huy autre chose par une longue expérience, sinon qu'en opérant de la mesme façon que l'on a fait avec l'eau et le feu sur certaine matière, il y arrive les mesmes change-

ments. Et cela mesme est si mal-aisé à prattiquer, que c'est un grand miracle dans les opérations un peu longues, si le mesme homme fait toûjours précisément la mesme chose.

Ceux qui ne se lassent point de réïterer les opérations chymiques, qui y font de la despense, et qui inventent des fourneaux et de nouvelles manières de travailler, sont dignes de loüanges, et devroient estre récompensés par le public; surtout lorsqu'ils luy communiquent leurs belles inventions, et lorsque leur fortune n'est pas assés bonne ou qu'ils se sont incommodés pour l'avancement de cette partie de la médecine. Car je ne considère les chymistes que comme d'excellens pharmaciens, et je les prise infiniment tandis qu'ils ne raisonnent que sur la forme de leurs matras, de leurs cornuës, de leurs récipients et des autres instruments de leur laboratoire. Mais lorsqu'ils veulent philosopher sur la nature des choses, et qu'ils prennent l'essor, guindés sur les aisles de leur philosophie de collège, altérée des termes de leur art, c'est là où je les perds de veuë, ou plustost c'est là où ils entrent dans un estrange galimathias. Certes, Monsieur, autant que je les admire, tandis que je les vois lutter proprement un alambic, philtrer une liqueur, bastir un athanot, autant me déplaisent ils, lorsque je les entends discourir sur la matière de leurs opérations. Et cependant ils croient que tout ce qu'ils font, n'est rien au prix de ce qu'ils disent. Je voudrois qu'ils ne prissent pas cette peine, qu'ils ne se missent pas si fort en frais, et que, tandis qu'ils se lavent les mains au sortir de leur travail, ils laissassent écrire ceux qui se sont plus attachés à polir leur discours. Ce seroit aux Galilées, aux Descartes, aux Hobbes, aux Bacons et aux Gassendis à raisonner sur leur labour; et ce seroit à ces bonnes

gens d'écouter ce que leur diroient les personnes doctes et judicieuses, qui se sont accoustumées à faire le discernement des choses :

Quam scit uterque libens censebo exercent artem.

Mais il est malaisé d'empescher les hommes de raisonner, et particulièrement sur des matières qu'ils estiment estre de leur jurisdiction, et dont ils ont eu la première connoissance. Qu'ils s'y exercent donc, et qu'ils me permettent de remarquer à mon tour, parceque j'ay profité de la fréquentation de ces grands hommes que je viens de nommer, et de la lecture de leurs escrits, que la pluspart des raisonnemens chymiques sont très-défectueux. Car ou ils ne signifient rien du tout, ou ils supposent mal, ou les propositions en sont tellement destachées, que s'ils n'avoient de meilleure colle et de meilleur ciment pour leurs distillations qu'ils n'en ont pour former leurs syllogismes, ils ne recueilleroient pas grand chose de tout leur travail.

Pour vérifier ce que je dis, il ne faut, Monsieur, que prendre le premier livre de leur façon et vous donner la peine d'examiner toutes leurs paroles sans en laisser passer aucune, dont vous ne vouliés entendre la signification et savoir ce qu'elle fait en cette place. Vous en trouverez peut-estre d'abord quelques unes qui sont du style ordinaire de la physique; mais prenés garde que vous ne laissiés passer à la faveur de celles-là des termes empruntés de la morale ou de la politique, et tirés de la theologie ou de la métaphysique. Prenés garde aussi, s'il vous plaist, aux termes qui ne vous signifient rien, soit parce que vous ne les entendés pas, soit parce que ceux-là mesmes, qui les ont mis, n'avoient pas plus d'idée que vous de la chose qu'ils prétendoient signifier. Et c'est une méthode générale pour s'empescher d'estre

surpris par les galimathias qui se font sur toute sorte de matières.

J'ay remarqué deux choses entr'autres qui imposent aux curieux en la lecture des Spagiriques. La première est, qu'ils commencent en détruisant des opinions mal fondées et que l'on est bien aise de voir abattre. De cette sorte Helmont ¹⁾ a fait rage et les honnestes gens ont approuvé son zèle. Mais après qu'il a abbattu, ce qu'il a élevé sur d'autres fondemens n'a pas esté plus régulier, et il n'a fait que substituer son jargon au galimatias plus ancien, et à l'impertinence duquel on estoit tout accoustumé, imitant en quelque manière ce fou des petites maisons qui se mocquoit des autres, et qui disoit enfin à ceux qui le prenoient là-dessus pour un homme sage, que c'estoit luy qui estoit Dieu le Père, et qu'il sçavoit bien qu'il n'avoit pas envoyé un autre de ses camarades qui se disoit Dieu le Fils. Et c'est à quoy aboutissent la pluspart du temps les pierres de Butler, les Panacées, l'Alkaest, le Zenda, Parenda, l'Archæc, l'Enspagoycum, le Nostoch, l'Ylech, le Trarame, le Turban, l'Ens Tagastricum, et les autres visions que Van Helmont et ses confrères nous débitent. L'autre chose, qui impose aux gens de bien qui lisent les escrits des Spagiriques, est la dévotion et la piété dont ils se travestissent, en employant plusieurs termes de l'Ecriture Sainte; jusques là mesme que quelques uns la profanent et en font un livre de médecine. Témoins cet Amphiteatrum sapientiae aeternae Christiano-Kabalisticum Divino-Magicum Physico-Chymicum Tertriunum d'Henri Kunrath ²⁾

1) Franciscus Mercurius van Helmont, beroemd scheikundige te Amsterdam, stierf 1698 te Cölln a/d. Spree, bekend als zoeker naar den steen der wijzen maar ook door de charlatanerie van zijn optreden.

2) Mij onbekend.

de Leipsic, dans le plaisant tittre duquel on trouve Allelina, Alleluya, Phy Diabolo, et ensuite une douzaine de tailles douces, qui enchérissent par dessus le grotesque de la tentation de S. Antoine par Callot, et dont cet auteur extravagant tasche d'égayer la mélancholie qui est répandu dans son ouvrage.

Par tout ce discours, Monsieur, je ne prétends point offencer Glauber, ny aucun de ceux qui mettent comme luy la main à la paste, auxquels plustost je voudrois donner courage, et les consoler des inutiles despenses qu'ils font en la recherche du grand oeuvre et de la médecine universelle, laquelle ils espèrent de trouver dans leur chemin. Mais je détournerois volontiers, s'il m'estoit possible, les personnes de bon esprit de la lecture des livres de chymie, qui ne sont pas escrits avec toute la sincérité que l'on trouve dans ceux de Glauber. Les énigmatiques, les moraliseurs et les mythologiques ne servent qu'à embrouiller l'esprit et à faire perdre le temps; c'est pourquoy je voudrois qu'on ne leust que ceux qui enseignent naïvement la pratique de l'art, et qui font part au public de toutes leurs belles préparations, sans entrer dans la recherche des causes et sans philosopher au delà de la portée de leur esprit. Si tous les auteurs en chymie gardoient cette sobriété et escrivoient avec ce jugement, leurs livres seroient fort petits et les gens de ma sorte en feroient bien plus d'estime. Mais d'autre part, ils seroient moins connus de plusieurs autres qui se plaisent à leur style, et le nombre est beaucoup plus grand de ceux qui aiment l'obscurité, et qui veulent bien qu'on les abuse, que de ceux qui cherchent le grand jour et qui ne prennent point de plaisir aux impostures. Il faut que chacun en use comme bon luy semble. Il faut laisser le monde comme il est et ne pas entreprendre de détromper la crédulité de ceux

qui raisonnent un peu, mais qui n'ont pas la force de pousser leur raisonnement jusques au bout, ny l'adresse d'en écarter tous les nuages. Vous n'estes pas, Dieu mercy, de ceux-là, Monsieur! et je vous ay parlé librement, parceque je sçay que vous n'aymés ny à tromper les autres, ny à estre trompé, mais prenés garde que, si vous estes de mon opinion, on ne die que vous n'estes pas fils de la sapience, que vous n'élevés pas assés vostre esprit, que vous ne faites pas assés d'abstractions, que vous cherchés dans vostre imagination ce qui ne se trouve que dans la partie intellectuelle, que vous n'estes pas assés métaphysicien.

Revenons à Glauber, après cette digression contre les charlatans qui gastent son mestier. Il est sans doute le plus excellent ou le plus noble de tous, comme il semble que l'élément, dont il se sert, a quelque prérogative par dessus les autres; et si j'en estois le juge, la pyrotechnie précéderoit tous les arts libéraux et iroit de pair avec quelques sciences.

Nous trouvâmes Glauber dans un de ses laboratoires. Car il n'en a pas moins de quatre sur le derrière d'une grande maison, qui paroist estre de quatre ou cinq cens escus de loüage. Il y occupoit cinq ou six hommes, et nous remarquâmes qu'il avoit bon nombre d'enfans. Son âge nous parut de 66 ans et sa façon très-bonne et très-sincère. Ses discours ne furent point recherchés, il ne nous fit point d'excuses de sa mauvaise latinité. Il ne se trouva point embarrassé de nos questions; il répondit à tout en homme de bon sens et nous monstra tout son logis avec une grande familiarité. Dans un carré de son jardin il avoit fait mettre deux pieds de sable et du plus stérile qui soit au bord de la mer, et il nous fit remarquer que ce sable estoit couvert de blé, qui avoit déjà un pied de hauteur, et lequel il

avoit semé six semaines auparavant. Il avoit préparé ce sable, et le grain qu'il y jetta de la manière, dont il se vante en quelque endroit de pouvoir faire venir des plantes et des arbres sur des rochers et dans les plus arides déserts. Car il tourne tout son esprit à inventer des choses utiles et commodes, en quoy il réussit si admirablement, qu'il a trouvé le moyen de boucher si exactement un vase de verre avec un morceau de la mesme matière qu'il pose dans l'orifice, que les plus subtils esprits ne s'évaporent point et qu'en le renversant il n'est non plus en danger de respandre que s'il estoit sigillé hermétiquement. Il peut aussi tirer l'ame du vin, et faire que ce qu'un mulet en transportera estant meslé avec de l'eau commune l'animera si bien, que l'on recouvrera la mesme quantité du vin dont elle aura esté tirée et de la mesme bonté; ce qui seroit d'une grande espargne dans le négoce, où le transport des marchandises en fait souvent la plus grande cherté. Nous luy demandasmes de voir le cabinet où il avoit ses remèdes et ses autres préparations et offrismes de luy payer ce qu'il voudroit de quelques prises de son panacée, ou de quelque autre médicament que nous serions bien aises de tenir de sa main. Il nous dit qu'il n'en avoit aucun pour le présent, y ayant plusieurs mois qu'il estoit occupé à un grand dessein, qu'il exécuteroit dans trois semaines; car il se proposoit en ce temps-là de faire publiquement une transmutation, et vous avés entendu, ce que Monsieur Du Claux vous a assuré, qu'il l'a faite par galanterie et sans aucun profit, mais seulement pour faire voir la possibilité de la chose.

Faisans réflexion sur tout ce que je viens de vous raconter, nous demeurasmes estonnés de la despence de ce bon homme, qui doit monter à huict à dix mille livres pour le moins. Ses laboratoires sont

magnifiques et occupent une aïsse de son logis et le fond de son jardin. Ils sont d'une grandeur prodigieuse et d'une structure toute particulière. De tous costés les murailles des chambres sont pleines de vaisseaux et d'instrumens de son invention.

Cela nous fit penser que Glauber avoit quelque secret pour la métallique, ou quelque autre moyen de gagner inconnu, dont il soustenoit sa famille et sa curiosité. Mais la vérité de notre conjecture dépend de l'histoire de ce philosophe, que nous ne peusmes pas bien apprendre dans le peu de séjour que nous fîmes à Amsterdam. A peine trouvâmes nous d'autres gens que son libraire, qui sceussent qu'il y demeurait; et c'est une merveille combien peu de monde le connoist en Hollande. Véritablement il n'y a pas de pays au monde plus commode aux Frères de la Rose Croix, et où ceux qui ont le secret du grand œuvre soient plus en liberté.

D'Amsterdam nous fusmes à Utrecht, où nous désirions de voir la célèbre Mademoiselle Schurman ¹⁾. Mais comme elle fait quelque façon à se montrer à cause de l'importunité à laquelle elle seroit exposée, s'il ne tenoit qu'à aller heurter à sa porte, nous ne fîmes pas assés de séjour dans cette ville pour y prendre le tour qu'il falloit. Cependant Monsieur Regius nous y accueillit avec toute sa courtoisie, nous mena dans son carrosse à la promenade, et nous fit voir quelques excellents peintres. Nous ne voulus pas partir d'Utrecht sans y avoir une veüe de ce Gilbert Voëtius ²⁾, ministre et professeur en théologie,

1) De beroemde Anna Maria van Schurman, geb. te Keulen 1607, gestorven te Wieuwerd 1678.

2) Gijbertus Voetius. Vgl. over hem ook Lettres et Discours p. 687 en Sorberiana, p. 224, waar hij als „bipes ineptissimus quem intueri nec audire poteram, quin subinde in cachinnum prorumperem” bespot wordt, natuurlijk in verband met zijn strijd tegen de Cartesianen.

qui a fait tant parler de soy en ces provinces-là par son esprit de contradiction. Il a esté toujours le contretenant de quelqu'un de ses collègues ou de quelqu'autre sçavant homme. Je l'ay veu acharné tantost contre Vedelius et Desmarets, tantost contre Regius et Descartes, puis contre Borel, Courcelles et une infinité d'autres avec qui il a pris plaisir d'entrer en querelle. Maintenant il s'estoit mis en teste de faire donner à son consistoire l'administration de tous les anciens revenus ecclésiastiques d'Utrecht pour estre employés en partie à des œuvres de charité et en partie au payement de ses gages; et l'affaire n'estoit pas mauvaise. Voicy un petit secret de la cabale que je vous découvriray en passant, quoyque je me sois proposé en cette relation de m'éloigner des matières de religion ¹⁾).

La dévotion de nos ancêtres et le pontificat d'Adrien VI produisirent de grands revenus à l'évesché d'Utrecht, sa patrie: de sorte qu'il y avoit cinq collèges de chanoines lorsqu'on y changea de religion. Les prébendes y furent conservées à ceux qui les tenoient, mais en leur place on n'a plus substitué d'autres ecclésiastiques, n'y ayant point de service à faire, ny mesme le plus souvent de catholiques; et ces places ont esté données à diverses personnes qui en tirent le revenu. Voëtius, considérant cela, a déclamé contre le mauvais usage qu'on en faisoit; et comme il est fort écouté du peuple, il s'est hasardé de prescher contre le magistrat, et de faire quelques assemblées pour adviser aux moyens de mettre tout le revenu des prébendes entre les mains de son

1) Over dezen strijd, naar aanleiding van Schoock's *Liber de bonis vulgo ecclesiasticis* (Gron. 1650), verschenen wel 50 pamfletten. Hij was vooral heftig in 1660, toen twee predikanten werden uitgezet.

consistoire. Le magistrat, qui en dispose en faveur de plusieurs familles, qu'il oblige par là, en a pris l'allarme. Le Conseil de la ville s'est assemblé et a envoyé signifier à Voëtius et à son consistoire, que d'ores-en-avant deux députés du magistrat assisteront à toutes leurs assemblées, et qu'on ait à leur préparer deux chaises au haut bout. Les commissaires y sont venus; mais à mesure qu'ils sont entrés par une porte, les ministres et les anciens se sont retirés par une autre, et ont demeuré deux mois sans faire aucune assemblée publique. Là-dessus le Conseil leur a fait commandement de s'assembler dans un tel temps sur peine de déposition, et je ne scay si Voëtius a obéy, car cela se passoit lorsque nous estions en Hollande. Cet homme a du sçavoir et de la chaleur. Comme il s'est exercé toute sa vie à battre le fer, nous remarquons qu'il se tenoit toujours sur ses gardes en posture de parer ou de porter quelque coup. Mais c'est assez parlé de ce gladiateur: effaçons en l'idée par celle du bon vieillard Vendelinus que nous trouvâmes à Gand dans sa quatre-vingts deuxiesme année, ayant l'esprit aussi sain et la mémoire aussi bonne que lorsqu'il enseignoit la rhétorique dans Digne à un écolier qui luy a fait bien de l'honneur, à l'incomparable Monsieur Gassendi, que je nomme volontiers pour en demeurer sur le bon goût après vous avoir entretenu du différent génie des hommes doctes.

J'avois entrepris de vous parler des cabinets remplis de curiosités naturelles et de belles peintures, mais cela me mèneroit trop loin. J'ay dit ailleurs ce que j'en pense ¹⁾. Et si vous voulés me donner quelqu' autre jour un quart d'heure d'audience, vous

1) Zie boven, blz. 12.

entendrés de quelle manière je traite l'excessive curiosité pour les peintures. Les Hollandais en font une espèce de trafic, et ils n'y mettent beaucoup d'argent que pour en tirer plus qu'ils n'y en ont mis; les bons tableaux font une partie de leur héritage et ils n'en ont guère qui ne soient à vendre ou à troquer. J'en ay veu pour six mille francs dans la chambre d'un libraire, qui n'eust osé y mettre une tapisserie de cent escus. S'ils en ont davantage que de riches joyaux ou s'ils les estiment plus que les pierreries et les bijoux, c'est en cela seulement que les belles peintures récréent davantage la veuë et sont de plus d'ornement. Mais au fond ils considèrent bien qu'elles ne durent pas si longtems, et que leur valeur n'est pas réduite en si petit volume, ce qui est d'usage en certaines rencontres. Ainsi autresfois ils ont esté curieux en fleurs, et il y a eu à Harlem telle tulipe dans le jardin d'un marchand qui coustoit deux mille livres: mais aussitost que cette curiosité s'est relaschée, que le débit de ces denrées a cessé, ils ont mis des choux et des raves dans leurs parterres.

Tel est, Monsieur, l'estat des sciences et de la curiosité, que nous avons trouvée en Hollande et dont vous m'avez commandé de vous rendre compte. Je l'ay fait pour vous obéïr autant que pour adjouster cette relation à plusieurs autres, qui apprendront peut-estre quelque jour aux curieux tels que vous mille particularités de l'histoire des grands hommes de ce siècle. J'en ay connu la pluspart, et je les ay un peu estudiés. J'espère que la lecture de mes relations sera divertissante et que l'on me sçaura gré de beaucoup de choses que je diray assés naïvement. Ce sera là, Monsieur, que je feray vostre portrait, et que l'on verra de toute sorte de caractères. Il y aura du Raphael au vostre, et du Bamboche en celuy de

quelques autres: car je ne m'attacheray pas tant aux sérieuses représentations de quelques gens de mérite que je n'égaye mon pinceau au grotesque de quelques testes ridicules que j'ay conversées. Je prendray mesme le ciseau, et je choisiray de fort dures matières pour exécuter mes dessins. Je feray des hommes de vostre trempe quelques collosses, qui se soutiendront d'eux-mesmes. Mais de certains autres je tailleray de petites figures, qui entreront dans la frise de quelque bastiment, ou qui serviront à orner le pied-d'estail de quelques colonnes. Car je puis tirer des plus profondes carrières des sciences des matières, qui résisteront à la corruption et qui conserveront mes ouvrages un peu au delà de ceux qui vont immédiatement de l'imprimerie à la halle. Je puis faire entrer dans les sujets, que je traiteray, quelques plaisantes et véritables narrations, exemplis vitiorum quaeque notando. Vous scavés, Monsieur, ce que dit Pline de Pomponius Atticus, qui avoit fait un volume de portraits des Hommes Illustres, et de Varron, qui par une invention digne de son esprit avoit inséré dans la fécondité de ses volumes non seulement les noms de plus de sept cens personnes, mais leurs images tellement représentées au naturel, qu'il en avoit opposé la peinture aux injures du temps. En quoy, adjouste l'historien, il avoit voulu enchérir en quelque sorte par dessus les Dieux, qui ne donnent que l'immortalité aux hommes, mais qui ne les font pas vivre par tout le monde: au lieu que Varron les envoyoit aux plus éloignées extrémités de la terre, les rendoit présents partout, et empeschoit qu'ils ne fussent exclus d'aucune part. Ce texte mérite bien d'estre transcrit ¹⁾. „Marcus Varro benignissimo invento insertis voluminum suorum

1) Plin. Hist. Nat. 25. II.

fœconditati non nominibus tantum septingentorum illustrium sed et aliquomodo imaginibus, non passus intercidere figuras aut vetustatem evi contra homines valere, inventione muneris etiam diis individuosus, quando immortalitatem non solum dedit verum etiam in omnes terras misit ut praesentes esse ubique et claudi possent." Ce qui soit dit sans que je veuille me comparer à ces doctes Romains, qu'il n'est pas deshonneste d'imiter, mais à la gloire desquels je ne suis pas si absurde que de prétendre. Aussi je ne fais part de mes crayons qu' à mes plus intimes amis, et je ne publie pas si aisément que je compose.

Haec ego mecum

Compressis agito labris; ubi quid datur oti,
Illudo chartis.

Je ne puis parler qu'en secret d'une infinité de choses, ny me macquer des personnes dignes de mespris et indignes de mon amitié qu'en la présence des personnes dignes de mon admiration, et qui me font l'honneur de m'aymer comme vous faites: c'est auprès d'elles que j'ouvre mon esprit, et que je suis moins stupide que je ne paroïs auprès de certains autres, avec qui je ne puis avoir aucun entretien. Car je n'ay pas assés de bassesse pour les flatter, et ils n'ont pas assés de vertu pour entendre d'autres discours que celui des sottes louanges. Je suis incapable d'en donner, et je ne parle jamais sans quelque fondement. Je ne sçay pas faire quelque chose de rien, et mes amplifications ne sortent guères hors de la base sur laquelle je les élève. J'ay toûjours le niveau et le perpendicule à la main, et il me faut toûjours un poinct où j'appuye mes machines. Mais il se rencontre souvent de si misérables sujets, que le silence est tout ce dont on les peut honorer. Il y en a d'autres au contraire avec qui

on a de la peine à finir, et ce ne sera pas pour vous faire ma cour que je vous diray que j'ay maintenant bien de la peine à quitter la plume Il y paroist à la prolixité de cette épistre. J'aurois à m'y estendre plus au long, si je m'estois proposé de vous y représenter toute la passion avec laquelle je suis,

Monsieur,

Vostre très-humble, et très-
obéissant serviteur,

Sorbière.

A Paris le 13e Juillet 1660.

HET OUDE REGISTER VAN GRAAF FLORENS,

MEDEGEDEELD DOOR

S. MULLER H_z.

In de Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen (Afd. Letterkunde, Derde Reeks, Dl. VII, 1890, p. 124—191) is een belangwekkende verhandeling opgenomen van Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk over de Registers van Gerard Alewijnsz. Hij behandelde daarin de leenregisters der Hollandsche kanselarij van graaf Willem III, loopende van 1316 tot 1336, en samengesteld, gelijk hij aantoonde, deels door deels onder toezicht van mr. Gerard Alewijnsz. van Leyden, 's graven raad. Hij noemde ze de „oudste” nog bestaande kanselarij-registers van Holland (p. 128), maar hierin vergistte hij zich mijns inziens. Er is er nog één¹⁾ bewaard gebleven, dat ik meen voor ouder te mogen houden dan die collectie, nl. het bij al onze geschiedkundigen welbekende register „E.L. 5, 1282 Cas. B. comitis Florentij,” zooals

1) Afgezien van het register „Copies tirées d'un registre,” dat een afschrift is van een register uit den tijd van graaf Jan I.

het op den rug is betiteld. De uitdrukking van den heer van Riemsdijk was echter alleszins verklaarbaar, want het grootste deel van het register is kennelijk in of kort na 1346 geschreven, en dat deel kan op het eerste gezicht niet van de rest worden gescheiden. Eerst een nauwkeurig detailonderzoek heeft mij dan ook de overtuiging geschonken, dat de rugtitel desniettemin inderdaad juist is.

De geschiedenis van het register is vrij ingewikkeld. Het bestaat bijna geheel uit registers van verlijen, met daartusschen een paar dozijn afschriften van brieven zoowel van den graaf als van anderen, door het geheele register verspreid. Bijna alle behooren ze, zoowel regesten als brieven, tot twee door een halve eeuw gescheiden tijdperken, dat van graaf Floris V en dat van den verbeider graaf Willem. En toch zijn de regesten van beide tijdperken, naar het schijnt, origineelen, althans nog bij het leven dier vorsten in het register geschreven, blijkens den tegenwoordigen tijd, waarin ze gesteld zijn (b.v. fol. 45 „Hughe van Hilnare hout vanden grave,” fol. 57 „Jtem stont inden ouden register ij morghen lands in den Waelcamp ende ij viertel ligghende op die Doys die en heeft si niet, daerom en ontfact sise niet,” enz.), terwijl de doorhalingen, wijzigingen en bijvoegingen van de schrijvers zelve het denkbeeld schijnen uit te sluiten, dat wij met afschriften te doen zouden hebben. Het register is dus opgesteld ten deele onder Florens V en ten deele onder den verbeider graaf Willem.

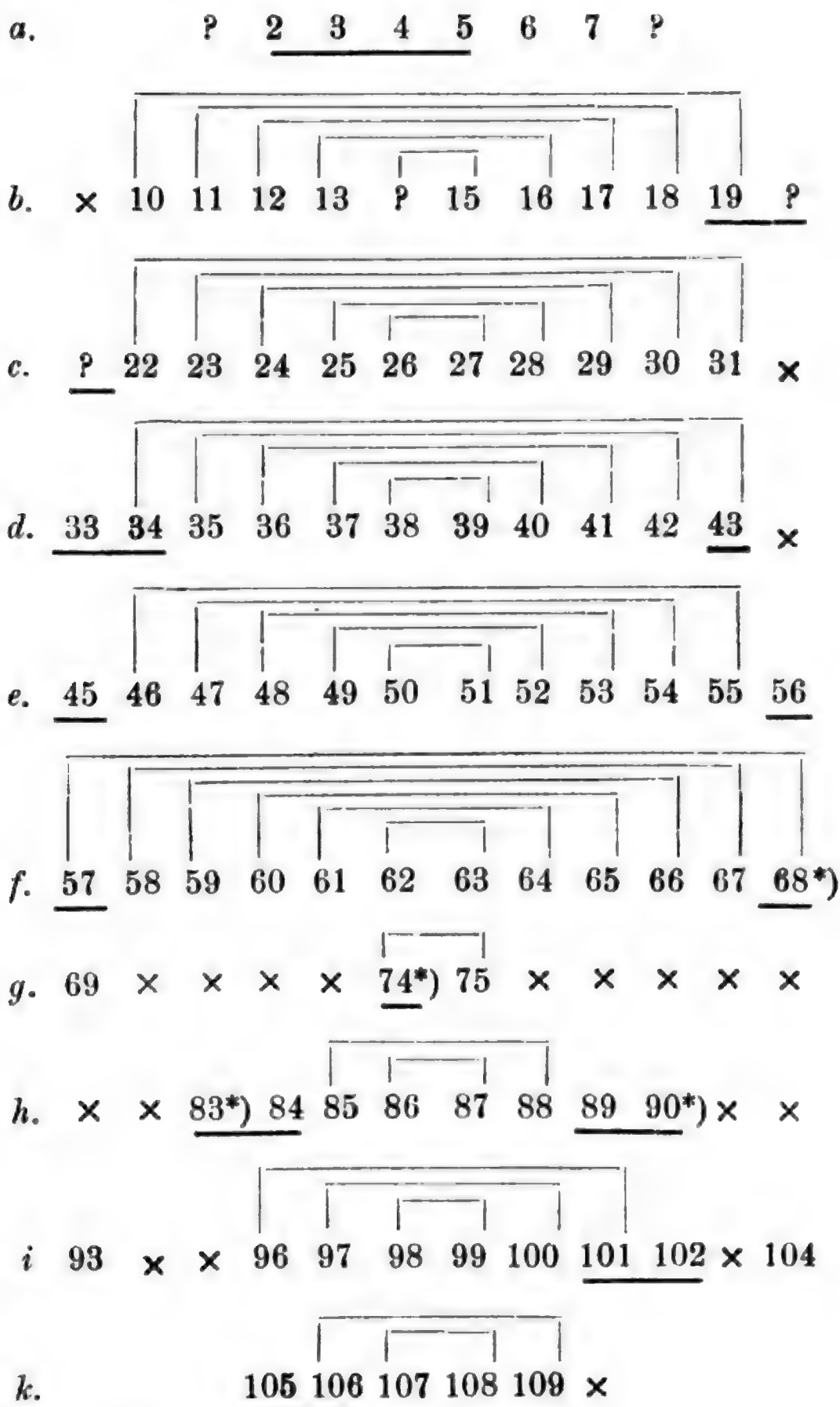
Op het eerste gezicht is het echter niet waarschijnlijk, dat het uit twee later tot één vereenigde registers zou hebben bestaan, want de van graaf Florens dagteekenende regesten en brieven zijn zeer moeilijk van de andere te scheiden en bevinden zich zoowel aan het begin en aan het einde als in het midden

van het register. En ook de aard van het papier bevestigt dat, daar het van de soort is, die tot voor eenige jaren algemeen werd aangezien voor uit katoen vervaardigd te zijn, en die overal in het begin der 14^e eeuw buiten gebruik is geraakt ¹⁾. We komen echter later op deze kwestie terug. In elk geval is er na de eerste helft der 14^e eeuw geen enkel vel aan het register toegevoegd.

Maar wel zijn er een groot aantal bladen, 22 van de 112, verloren gegaan, zooals de paginatuur bewijst. Deze is, naar de cijfers te oordeelen, eerst tijdens hertog Aelbrecht aangebracht, in elk geval eenigen tijd voordat het register voor de tweede maal (in het 4^e kwart der 14^e eeuw) ²⁾ buiten gebruik is gesteld, en tevens geruimen tijd voordat het voor het laatst gebonden is geworden, want tusschen die pagineering en dat binden ligt het verlies der verdwenen bladen. Daar het van veel gewicht is voor het onderzoek van het register, en ik er in den loop van dit stuk herhaaldelijk gebruik van zal moeten maken, deel ik hier in détails de tegenwoordige plaatsing der overgebleven bladen mede. Elk paar bladen, dat samen één vel vormt, is daarbij boven de cijfers verbonden, de tegen elkander geplakte bladen onderstreept, de bladen zonder pagineering door een vraagteeken en de verloren bladen door een kruisje aangeduid. In zoover loop ik erbij op het onderzoek vooruit, dat ik gemakshalve bij voorbaat de katerns aanduid, waaruit het register bij het aanbrengen der paginatuur bestond.

1) De heer van Riemsdijk had de goedheid mij mede te deelen, dat zich in het Rijksarchief in den Haag geen enkel stuk bevindt, dat op hetzelfde papier is geschreven.

2) Zie b.v. fol. 38r^o.

*) Tegen fol. 68 is fol. 83 aan geplakt, terwijl fol. 69 daar los tusschen in ligt, en fol. 74 op fol. 90 volgt en daartegenaan is geplakt.

Uit de paginatuur blijkt duidelijk, dat het register bij het aanbrengen ervan nog geheel of nagenoeg compleet was. Van alle katerns zijn de middelste vellen bewaard gebleven, en hun nommering bewijst, dat het register toen bestond uit 8 sexternionen, d. i. katerns van 6 vellen, voorafgegaan en gevolgd door een katern van 4 vellen. Thans zijn nog alleen de middelste katerns *e* en *f* en het eerste *a* compleet, terwijl van alle andere de helft der buitenste vellen, van *h* zelfs de twee buitenste vellen geheel en van *g* daarenboven vier vellen zijn verloren gegaan. Het wekt daarom eenige verwondering, dat van katern *i* wel het tweede vel en de helft van het derde (94/103 en 95) verloren zijn, maar daarentegen juist het buitenste (93/104) behouden schijnt te zijn. Dat is echter in werkelijkheid niet het geval. In de 2^e helft der 14^e eeuw werd op fol. 104v^o. geschreven: „Dit Register hout van Grave Florijs tijden ende van Grave Willems tijden,” en daarboven: „Dit Regijster beduydt niet vele”; hetgeen alleen dan verklaarbaar is, indien het op de toenmaals laatste pagina van het register stond. Het vel 93/104, dat tijdens de paginering nog aaneen zat, moet, toen die woorden werden geschreven, het buitenste vel van het slotkatern *k* geweest zijn, dat dus oorspronkelijk evenals het beginkatern *a* uit 4 vellen bestond, en moet vóór het aanbrengen der paginatuur van zijn plaats zijn geraakt en de plaats hebben ingenomen van het, toen dus reeds ontbrekende, buitenste vel van katern *i*.

In het register hebben 26 verschillende handen geschreven, die bijna alle door zekere karakteristieke eigenschappen — en sommige ook door zekere eigenaardigheden van spelling — onmiddellijk en met zekerheid zijn te herkennen. Dit is van groot gewicht, daar het het eenige middel is om het van graaf Florens dagteekenende deel van het register

van het overige te onderscheiden. De regesten zijn bijna alle ongedateerd, en van de meeste is uit hun inhoud alleen de tijdsbepaling onmogelijk af te leiden. Zoo komt b.v. èn op fol. 49v° (tweemaal) èn op fol. 69r° een Dirc Bokel voor, maar daar er zoowel tijdens Florens V als tijdens Willem V een persoon van dien naam leefde, is uit de regesten alleen niet op te maken, welken der twee zij bedoelen, en geeft ons slechts de hand, waarmee ze geschreven zijn, de zekerheid, dat de eerste twee regesten van Florens V en het laatste van Willem V dagteekenen.

Want de handen zijn bijna alle met zekerheid te dateeren. Het is zaak het onderzoek daarnaar in extenso mede te deelen, omdat de waarde van den geheelen inhoud van het register daarvan afhangt ¹⁾. Ik zal de folio's opgeven, waar elke hand voorkomt, met de data voor haar tijdsbepaling, en daarbij de folio's cursiveeren, die zij reeds ten deele door een andere hand beschreven vond.

A. fol. 4r°, 15v°, 45—48r°, 49—53v°, 55v°, 87r°. Data: vóór het uitsterven van de rechte lijn der Teilingens fol. 46v°, daarna maar vóór februari 1285/6 fol. 55v°, 24 februari 1286/7 fol. 4; na E fol. 55v°.

B. fol. 1r°. Data: 28 juli 1282.

C. fol. 2r°, 33, 35r°, 48, 55r°, 88v°. Data: 31 mei 1284 fol. 2, 27 october 1285 fol. 33 en 35; na A fol. 48, na D fol. 55, na G fol. 88.

D. fol. 48v°, 53v°, 54r°, 55r°. Data: na A fol. 53, na C fol. 48, na E fol. 55.

E. fol. 54v°, 55r°. Data: na D.

1) Ten einde bij het schiften der handen zeker te gaan, heeft de heer J. H. W. Unger, archivaris van Rotterdam, de goedheid gehad op mijn verzoek die schifting eveneens te maken, en het resultaat is geweest, dat wij op alle punten volkomen overeenstemden.

F. fol. 15v°. Data: na A.

G. fol. 3r°, 87v°—89r°, 90r°, 108v°. Data: na het uitsterven der Teilingens fol. 87—90, 14 juli 1285 fol. 3, januari 1297 fol. 108; na A fol. 87.

H. fol. 34r°, 35r°. Data: na C.

I. fol. 35r°. Data: na H.

J. fol. 4r°, 7r°, 107v°. Data: 1316 fol. 4, leenen van Amstel fol. 7, 107; na A fol. 4.

K. fol. 31v°. Data: 23 juli 1336.

L. fol. 24v°, 93v°. Data: 10 september 1337.

M. fol. 93v°. Data: na L.

N. fol. 7r°, 15r°, 54v°, 105v°, 106r°, 107v°, 108r°. Data: 31 december 1339 fol. 7, 1344 fol. 54; na E fol. 54, na J fol. 107.

O. fol. 45r°, 108r°, 109r°. Data: na N fol. 108, na A fol. 45.

P. fol. 6v°, 107v°, 109r°. Data: 2 april 1339 fol. 6, december 1346 fol. 109; na N fol. 107, na O fol. 109.

Q. fol. 8, 10r°, 18, 19, 22, 28r°, 36r°, 38r° 40r°, 42r°, 55v°, 56—62r°, 62v°, 64r°, 66—68r°, 69r°, 75, 96, 97r°, 99, 102. Data: juni 1346 passim, 8 april 1347 fol. 19; na R fol. 57r°, 62v°.

R. fol. 12v°, 20v°, 33v°, 56r°, 57r°, 58v°, 62v°. Data: 3 januari 1347/8 fol. 62; na Q fol. 57, 58.

S. fol. 12v°, 20v°, 58r°, 60r°, 60v°, 61v°, 102r°. Data: 12 juni 1348 fol. 60r°; na R fol. 12, 20, na Q fol. 58, 60r°, 61, 102.

T. fol. 60. Data: 28 november 1348; na S.

U. fol. 64r°, 66v°, 102r°. Data: na Q.

V. fol. 23v°, 30v°, 42v°, 43r°, 64r°. Data: na U fol. 64.

W. fol. 8r°, 12v°, 15r°, 18r°, 19r°, 20v°, 22v°, 28r°, 40r°, 56v°, 58r°, 59, 60r°, 62r°, 66r°, 69r°, 87r°, 89r°, 90r°, 107v°. Data: 1367 fol. 40, 107.

X. fol. 31v°, 52r°, 60r°, 102r°, 109r°. Data: 20 april 1376 fol. 102, na W fol. 60.

Y. fol. 104v° en de opschriften.

Z. Opschriften der 16^e eeuw.

De handen A—E, G en H dagteekenen met zekerheid van graaf Florens. De oudste, A, is tevens de eenige, wiens aantekeningen ten deele met zekerheid anterieur zijn aan het uitsterven van de oudste lijn der Teilingsen, want in het regeest van Symon van Bentem fol. 46v° wordt „die here van Telinghe” als nog levend vermeld. Doch diezelfde hand A heeft fol. 55v° geschreven nadat D en E fol. 54 en 55r° hadden gevuld en na dat uitsterven, want bij haar Oytgier van Vorskoten wordt vermeldt, dat zijn vader („ende hi,” vervolgde het regeest eerst, maar dat is doorgeschraapt) van den here van Thelinghe zeker leen had gehouden. En E is posterieur aan D, D aan C, en C aan A en G (fol. 45—53). Wat B betreft, zoo is op zichzelf uit niets op te maken, wanneer die het stuk van 28 juli 1282, het oudste en het eerste van het geheele register, waarnaar het kennelijk zijn rugtitel heeft gekregen, heeft geschreven, maar ze gelijkt zóó sterk op C, dat men nog het meest geneigd zou zijn ze voor van denzelfden persoon, maar met eenige jaren verschil, afkomstig te houden. Ook F en I meen ik tot den tijd van graaf Florens te mogen rekenen, zoowel omdat die geheel van alle andere en ook van elkander afwijkende handen een veel ouder karakter hebben dan die van het Henegouwsche tijdvak, als, wat F betreft, omdat de door haar fol. 15 vermelde ruiling van leenen van Th^s. de Hoelede kennelijk slaat op de 28 morgen van Didderic van Hoghelede haren Niclais sone van fol. 54r°, en omdat de Robbertus f. Florie van fol. 15 blijkbaar dezelfde persoon is als Robbrecht veren Floren s., door A fol. 53v° vermeld.

Merkwaardig is het, dat het register zoo bijzonder weinig bevat uit den tijd tusschen Florens V en

Willem IV: alleen een door G geschreven aantekening over een vordering van heer Wolfert van Borselen op graaf Jan na diens aankomst te Veere in januari 1297 en daaraan aansluitend over eenige vorderingen van den graaf op Zeeuwsche burgers (fol. 108v°), en vermoedelijk ook de regesten over de Amstelsche leenen en die van 1316 over de Woerdensche van J. Neemt men aan, wat mij waarschijnlijk voorkomt, dat die inderdaad in 1316 zijn neergeschreven, dan bevat het geheele register niets tusschen 1316 en 1336, dat is uit het tijdvak, waarin mr. Gerard Alewijnsz. van Leyden zijn verzameling registers aanlegde. Dit sluit zoo goed in elkander, dat ik het ervoor meen te mogen houden, dat inderdaad de handen A—J anterior zijn aan die collectie, terwijl alle andere met zekerheid posterior daaraan zijn.

Nemen wij thans eerst die tweede, jongste helft van het register ter hand. De voornaamste hand daarvan is Q, die meer dan de helft van het geheele register heeft geschreven. Het naar het mij toeschijnt oudste gedeelte zijner regesten omvat de verlijen in juni 1346 namens keizerin Margaretha. Daarmede is hij op fol. 36 begonnen: „Anno xlvj prima junij. Dit sijn die ghene die haer goet ontfanghen hebben voer mi tot miere vrouwen der keyserinnen behoef.” Voer mi: het was dus het hoofd der kanselarij zelf, die ze inschreef. Hij had het voornemen om, op het voorbeeld van Gerard Alewijnsz., de verlijen van den aanvang af naar de baljuwschappen te verdeelen, en voor elk twee bladen te reserveeren. Hij begon daarom fol. 36 „Jnden eersten. Jnt Bissdoem;” fol. 38 „Jtem inden lande van Haemstale vanden mannen;” fol. 40 „Jn Delfland inder baliuscap van Delf anno xlvj prima junij;” en fol. 42 „Jtem inden lande van Woerden.” Maar om de eene of andere reden, die ik niet kan gissen, hield hij daar toen

mede op en vervolgde eerst in het jaar 1347, maar hield ook toen vast aan zijn verdeeling naar de baljuwschappen. Hij begon weer fol. 56 „Jnder baliuscap van Rijnland vanden mannen die haer leen ontfanghen hebben int iaer ons heren m.ccc.xlvj;” fol. 59 „Jtem inder baliuscap van Delfland;” fol. 61 „Jnde baliuscap van Schyeland;” fol. 64 „Jn die baliuscap van Vriesland;” fol. 66 „Jtem in die baliuscap van Keenmerland;” (fol. 70—73 ontbreken); fol. 75 „Jtem inden lande van Ghelre.” Een derde groep, die ik meen weder iets later te moeten stellen, begint fol. 96 „Jnden baliuscap van Aemsterland. Dit sijn die ghene die haer leen ontfanghen hebben van miere.” De zin is niet voltooid, hetgeen erop wijst, dat de schrijver begon met het hoofd van fol. 36 te copieren, maar bedacht, dat het daar voorkomende „tot miere vrouwen der keyserinnen behoef” niet meer van toepassing was, waaruit volgt, dat deze groep dus van na de aankomst van den verbeider, d. i. van het begin van 1347, moet dagteekenen. Opmerking verdient, dat het woord baliuscap, fol. 36—75 steeds vrouwelijk gebruikt, hier door denzelfden schrijver onzijdig wordt genomen, waarom ik fol. 99 „Jnden baliuscap van Medemliec,” fol. 102 „Jtem in Rijnland,” fol. 22 „Jnden Bisdoem” en fol. 28 „Inden baliuscap van Zuythollant” tot dezelfde groep reken, maar niet fol. 18 „Jtem in die baliuscap van Rijnland,” dat mij een vervolg toeschijnt van fol. 58v°, de eenige bladzijde der voor een baljuwschap gereserveerde ruimte, die door Q tot onderaan toe is volgeschreven.

De laatste door Q vermelde datum is 8 april 1347 fol. 19r°, welk regeest blijkbaar niet lang daarna is ingeschreven. Dit klopt ook met de volgende handen. R heeft in het begin van 1347/8 (zie fol. 62v°) eenige regeesten en aantekeningen aan Q toegevoegd, maar

is een paar malen (fol. 57r°, 62v°) weder door Q aangevuld, zoodat ze vrijwel gelijktijdig zijn. Uit hetzelfde of het volgende jaar dagteekenen S en T (zie fol. 60). Van U en V blijkt alleen, dat ze posterieur zijn aan Q, doch ik meen ze alle vier voor ongeveer gelijktijdig te mogen houden, omdat het moeielijk te verklaren zou zijn, dat slechts zoo weinig regesten door die handen aan het register zijn toegevoegd, indien ze zich over een grooter tijdvak hadden uitgestrekt. Het laatste gedateerde regest dezer groep is van 28 november 1348 van T (fol. 60v°), en kort daarna moet men m. i. ook hebben opgehouden nieuwe zelfstandige regesten in het register in te schrijven. De twee latere handen W en X hebben geen enkel nieuw regest eraan toegevoegd, doch slechts aantekeningen gemaakt bij reeds voorhanden regesten, voor een goed deel de opvolging in de daarbij vermelde leenen betreffende. De laatste datum van het geheele register is 20 april 1376 van X (fol. 102r°), waaruit blijkt, dat het nog een dertig jaren lang in gebruik is gebleven, al werd het niet meer gebezigd voor de registratuur van nieuwe verlijen.

Uit het bovenstaande is, meen ik, duidelijk geworden, dat het register voor de tweede maal voor de registratuur in gebruik is geweest van juni 1346 tot ongeveer het eind van 1348, d. i. in den tijd van den verbeider graaf Willem. Zou dit niet in verband kunnen staan met het bekende verhaal van Philips van Leiden over het zoek raken der Henegouwsche registers bij de komst van den nieuwen graaf ¹⁾? Men herinnert zich de discussie daarover

1) De Cura Reipubl. Cas. 73, p. 248. „Desunt Memoriales, qui singula novis Rectoribus consueverant intimare (de quibus habes supra casu *Gajo*). Et quod evenire cognovi; quandoque talia pe-

tusschen Prof. Fruin en den heer van Riemsdijk in de Koninklijke Academie (l. l. p. 102/3, 185/7). Fruin was van meening, dat Gerard Alewijnsz. den nieuwen graaf was te hulp gekomen door het aanbieden van een stel nieuwe ad hoc samengestelde en uit den aard der zaak onvolledige en gebrekkige registers, die na het terugvinden der origineelen als voortaan overbodig en nutteloos zullen zijn opgeruimd; terwijl de heer van Riemsdijk vermoedde, dat Gerard Alewijnsz. een der twee door hem vervaardigde stellen registers onder zich had gehouden en nu aan den verbeider had aangeboden. Het laatste komt mij niet waarschijnlijk voor, want er zou eigenlijk geen aanleiding voor de geheele mededeeling van Philips van Leiden zijn geweest, als slechts één der beide stellen weg was geweest, daar elk op zichzelf compleet was, en het klopt d. m. ook niet met de termen van het verhaal noch met de resumptie ervan in de *Tabula Tractatus* in de woorden „*Qualiter surreptis registris subventum fuit novo comiti.*” Tot de *copia registorum*, den verbeider door Gerard Alewijnsz. aangeboden, moet echter mijns inziens in elk geval ons register behoord hebben, want het is juist in den tijd, waarin de verdwijning der in gebruik zijnde registers moet geschied zijn, op nieuw in gebruik genomen voor de registratuur van verlijen. En ik vermoed, dat wij het ook aan dit laatste feit te danken hebben, dat het voor ons behouden is ge-

nitus absorbentur: sicut accidit sub illustri Duce Wilhelmo de Bavaria tempore adventus sui in Hollandia. Et errores maximi et confusio subintrassent, nisi memoriales (l.—lis) quidam fuisset nomine Gherardus de filiis Alewini, qui cum curam onus et honorem pauco deducto tempore registri a tempore avi citra nunc regnantis provide gessisset, de factis multorum memoriam et ex circumspectione copiam registorum novello offerret Comiti ex hoc plene gaudenti, et sic praecauta fuerunt, etc.”

bleven en niet met de andere toen aangeboden registers is te gronde gegaan. Het had weder actueele waarde gekregen, en stond kennelijk als zoodanig alleen, want de toenmalige verlijen zijn er vermoedelijk alle in geregistreerd, juister: het was blijkens de rubriceeringen althans de bedoeling ze er alle in te registreeren. En de bijvoegingen en kantteekeningen van later tijd toonen ook, dat het als register der verlijen uit den tijd van den verbeider nog geruimen tijd geraadpleegd is blijven worden. Maar keeren wij tot den inhoud van het register terug.

In 1347 voegde Q aan een regest van R toe (fol. 57r°): „Jtem stont inden ouden register, enz.” Hetgeen daar wordt aangehaald, is precies te vinden op fol. 53r° van de oudste hand A van graaf Florens. Hoe rijmt dat? Want het zou toch zeer verwonderlijk zijn, dat, indien werkelijk het register, waartoe fol. 53 behoorde, in 1347 het „oude” genoemd werd — hetgeen vrij aannemelijk is, omdat het dat van graaf Florens was, — dat dan Q in hetzelfde register naar een ander blad ervan zou verwezen hebben, niet op de wijze waarop D op fol. 48v° naar fol. 55r° verwees met de woorden „require ultra sex folia,” maar met „stont inden ouden register.” Men zou op het vermoeden komen, dat fol. 57 in 1347 niet tot het register behoorde, waarvan fol. 53 deel uitmaakte. Er is meer, wat daarop schijnt te wijzen.

Vergelijkt men de plaatsen van het register, die van graaf Florens dagteekenen, dan is hun verdeling over het register vrij opvallend. Het zijn:

- de eerste helft van het beginkatern *a*,
- de drie eerste bladen van katern *d*,
- het geheele katern *e*,
- de tweede helft van katern *h*,
- en twee losse aantekeningen op de middelste vellen van katerns *b* en *k* (fol. 15v° en 108v°).

Uit dit overzicht blijkt d. m. duidelijk, dat zoowel enkele vellen als geheele katerns thans een andere plaats innemen in het register dan ten tijde van graaf Florens. Het was destijds gewoonte bij het aanleggen van registers om aaneengesloten reeksen van aantekeningen te beginnen vooraan op katerns, terwijl men losse aantekeningen veelal daar plaatste, waar ze het gemakkelijkst terug te vinden waren, nl. midden in een katern, waar dit bij het ter hand nemen van het register als van zelf openviel. Juist daar, midden in katern *h*, vindt men dan ook op fol. 87r^o een der drie losse aantekeningen van de oudste hand A. Nu treft het echter, dat de beide andere dierzelfde hand en de eene van G wel eveneens op de middelste vellen der katerns *a*, *b* en *k* staan, maar aan de buitenzijden daarvan (fol. 4r^o, 15v^o, 108v^o). Het komt mij voor, dat dit niet de oorspronkelijke toestand kan geweest zijn, en dat die drie vellen vóór de pagineering omgelegd moeten zijn geworden. Herstelt men die omlegging, dan komen de aantekeningen ook dáár midden in de katerns, en bij het thans los in het register liggende vel 14/15 is de moet van die oorspronkelijke vouw nu nog te zien. Dit bevestigt het vermoeden, reeds gewekt door het boven geconstateerde verhuizen van het oorspronkelijke buitenste vel van katern *k* naar katern *i* en door het verloren gaan van acht geheele vellen, dat het register in de 14^e eeuw vrij los moet hebben gezeten. Het is trouwens de vraag, of het in de eerste helft daarvan wel gebonden was, en of het niet — evenals de tweede (oudste) helft der kleine registers van Gerard Alewijnsz. (v. R. l.l. 155) — uit katerns bestond, die los bewaard werden. Want dat ook deze later van plaats verwisseld zijn, acht ik zeker, hetgeen te lichter kon geschieden, indien ze los bewaard werden, omdat ze

niet gemerkt zijn. De oorspronkelijke volgorde is echter zonder moeite te reconstrueeren.

Het alleroudste gedeelte van het geheele register is stellig het door A op katern *e* fol. 45—53 geschrevene, dat van 1281 of 1282 dagteekent, zooals beneden zal worden aangetoond. Nu is het wederom onaannemelijk, dat de schrijver het register in het midden, met het vijfde katern, zou zijn begonnen; katern *e* moet oorspronkelijk de plaats hebben ingenomen, waar tijdens de pagineering katern *b* zat. En daarop moet gevolgd hebben katern *h*, waar eerst in het midden A een der twee losse verlijregesten van zijn hand schreef, en daarna op de volgende bladzijden G de lijstjes der Teilingsche achterleenen en der leenen in Altena. En daarop katern *d*, waar de weder iets latere hand C de Amstelsche leenen na den zoen van 27 oktober 1285 registreerde, en waartoe ik gis dat oorspronkelijk ook vel 14/15 met het andere losse verlijregeest van G behoorde. Van het slotkatern *k* werd onder graaf Jan I nog fol. 108v^o beschreven, maar de overige 5 sexternionen, *b*, *c*, *f*, *g* en *i* waren (op dat fol. 15v^o na) bij diens dood nog geheel onbeschreven. En beziet men nu het papier van het register, met dit laatste feit voor oogen, nauwkeuriger, dan schijnt er inderdaad eenig verschil in de soort op te merken te zijn, en acht ik het niet onmogelijk, dat die vijf sexternionen later aan het register zijn toegevoegd. Hetgeen zou verklaren, hoe Q op fol. 57r^o van katern *f* kon spreken van het „oude register,” daarmede doelende op fol. 53v^o van katern *e*, want dan zou *f* toen nog niet tot dat „oude register” hebben behoord.

Er is nog een andere omstandigheid, die daarop wijst. Alle handen tusschen Jan I en den verbeider, nl. J en L tot P, zijn tot precies dezelfde katerns beperkt, als die van de graven Florens en Jan. Had

nu werkelijk het register toen reeds die vijf nog volkomen onbeschreven katerns bevat, dan zou het toch wel zeer vreemd zijn geweest, dat die zes handen alle hun dikwijls vrij lange stukken — want een kleine helft der in het register opgenomen brieven dagteekent uit dien tijd, den eersten na de afsluiting der registers van Gerard Alewijnsz. — op het overgeschoten wit der reeds ten deele beschreven katerns hebben samengeperst in plaats van de overvloedige ruimte op de ledige katerns te benuttigen ¹⁾.

Ook de tijd is te gissen, wanneer het register met die vijf sexternionen zou zijn aangevuld. De oudste groep regesten van Q (de oudste hand van het tweede tijdvak) begint op fol. 36r^o van katern *d*, na het laatste toen reeds beschreven vel — uitgaande van de boven onderstelde groepeerings der oude katerns *a*, *e*, *h*, *d*, *k*, welke hierdoor indirect wordt bevestigd — en loopt door tot fol. 43 van katern *d*, 4 groepjes van 2 bladen omvattende, elk voor een afzonderlijk district, het Bisdóm, het land van „Haemstale”, Delfland en het land van Woerden. Maar het vervolg dier blijkbaar niet volledige lijst schijnt te ontbreken, want het laatste blad van katern *d*, fol. 44, is verloren gegaan. Daarentegen begint de tweede groep niet met een nieuw katern, maar op het tegen katern *f* aangeplakte fol. 56, dat dus oorspronkelijk het laatste blad van een ander katern was. Behoorde dit nu oorspronkelijk tot katern *d* (in plaats van tot katern *e*, waartoe het tijdens de pagineering scheen te behooren), dan zou die tweede groep onmiddellijk aan de eerste aansluiten, en deze

1) Een uitzondering schijnt te maken de brief van 28 juli 1336 van de hand K op fol. 31v^o van katern *c*, maar het is zeer goed mogelijk, dat die eerst later in het register is ingeschreven. Hij staat ook in E.L. 12 (Friesland klein reg.) fol. 31 en in E.L. 43 fol. 69.

niet incompleet maar om de eene of andere reden afgebroken zijn en de tweede als het ware een nieuwe opzetting der afgebroken eerste groep vormen. De oorspronkelijke volgorde der sexternionen zou dan, in verband met het boven op pag. 98 en 99 opgemerkte, kunnen geweest zijn: *e, h, d, f, g, b, i, c*; en de toevoeging der laatste vijf, in die onderstelling, in 1346 moeten geschied zijn.

Een bezwaar tegen de onderstelling eener latere vergrooting van het register blijft echter gelegen in den aard der papiersoort. Daar komt bij, dat nog een ander register in 1346/7 het „oude” kan hebben geheeten, nl. het door den heer van Riemsdijk (l.l. 161) bedoelde, dat van 1316 tot 1324 liep en later in de groote registers van Gerard Alewijnsz werd overgeschreven, en waarvan naar zijn oordeel een fragment, zes vellen, aan het slot der eerste helft van het kleine register Zeeland (E.L. 13) is toegevoegd, maar dat overigens verloren is gegaan. Het komt mij echter niet waarschijnlijk voor, dat dit register door Q op fol. 57v^o bedoeld kan zijn, want dan zou de brief of het regeest, waarnaar hij verwijst, ook in de registers E.L. 1 en 2 (Noordholland) moeten zijn overgenomen, en daarin is er geen spoor van te vinden, terwijl de aanhaling precies slaat op fol. 53v^o van het register van graaf Florens.

Dan, hoe het zij, wij kunnen zoowel die kwestie als alle andere, die zich vastknoopen aan de handen van het register uit het Henegouwsche en Beijersche tijdvak, onbeslist en ter zijde laten, daar het mij alleen te doen is om de overblijfselen van het register van graaf Florens, terwijl trouwens de latere gedeelten van het register toch alleen tegelijk en in verband met de andere Henegouwsche en Beijersche registers kunnen worden behandeld en uitgegeven. Ik keer daarom thans tot de handen van het eerste

tijdvak terug, ten einde te trachten hun tijd te bepalen. Het voornaamste criterium daarvoor is het uitsterven van de oudste lijn der Teilingens, dat ik daarom hier iets breeder moet bespreken.

Fruin heeft in zijn laatste stuk, *De Jongere Tak der Teilingens* (Bijdr. 78 sqq.), voor goed uitgemaakt, dat die tak is uitgestorven tusschen october 1297 en november 1304 met Jan heren Dircs soon (ib. 83), maar dat de Teilingsche leenen reeds te voren aan de grafelijkheid waren vervallen door den dood van diens oudsten broeder Willem (ib. 80). Over de dateering van het overlijden des laatsten bestaat echter verschil. Terwijl het *Necrologium Egmundense* dat op 1 januari 1283 stelt (van Wijn, *Huisz. Lev.* II 90), geeft Johannes a Leidis daarvoor 8 november 1284 op ¹⁾. De heer J. Craandijk in zijn opstel over de Teilingens der 13^e eeuw, aan dat van Fruin voorafgaande, schenkt de voorkeur aan Johan van Leiden, doch m. i. ten onrechte. Hij heeft, als ik mij niet bedrieg, evenals de kroniekschrijvers, twee Willems van Teilingen verward. Reeds de naam, die den zoon van heer Dirc meer dan eens gegeven wordt, „Willem des heren sone van Theylingen,” doet vermoeden, dat hij nog een naamgenoot bezat. Nu vermeldt het stuk van 3 mei 1283 (*Oork.* II 477) onder de tegenwoordige getuigen „dominus Wilhelmus de Teylingen.” Dit kan onmogelijk dezelfde persoon zijn als de zoon van heer Dirc, want deze wordt ook na zijn dood nergens „heer” genoemd, hetgeen toen zonder den minsten twijfel het geval zou zijn geweest, als hij nog voor zijn dood ridder was geworden.

1) De heer Craandijk geeft bl. 73, 74 op, dat volgens Jan van Leiden Dirc stierf op 7 november 1282 en Willem op 8 november 1284. In de uitgave in *Matthaeus Analecta* (Ed. Sec. I 616/7) staat echter alleen het jaartal zonder datum, en het is mij niet gelukt de plaats te ontdekken, waaraan de heer Craandijk de data ontleende.

En evenmin kan de ridder Willem van 1283 dezelfde persoon zijn als de volgens Stoke en den Clerc vanden Laghen Landen (170, 176) bij den moord van graaf Florens betrokken Willem van Teilingen, wiens goederen daarna werden verbeurd verklaard (Fruin l.l. 97), en wiens verwarring door de kroniekschrijvers met den zoon van heer Dirc de legende omtrent het verval der Teilingens heeft doen ontstaan, thans eerst door Fruin opgeruimd; want ook deze wordt nergens „heer” genoemd. Het moet dus een derde overigens onbekende Willem geweest zijn, en zijn plaats is wel te gissen.

Ik meen opgemerkt te hebben, dat in den tijd van graaf Florens bij het overlijden van een ridder, die het hoofd was van zijn geslacht, het niet zijn oudste zoon was, die hem in de ridderlijke waardigheid opvolgde, maar het oudste in leven zijnde lid van het geslacht, gewoonlijk de oudste broeder van den overledene. Een sprekend voorbeeld daarvan leveren de Wassenaers. Het hoofd van dat geslacht, Philips, was in 1252 ridder (O. I. 564), en overleed in of voor 1258 (II 43). Daarop wordt niet zijn zoon Dirc, die hem als heer van Wassenaer opvolgde, ridder, want nog in 1264 geeft deze zichzelf dien titel niet, wel in 1268 (II 119, 168)¹⁾, maar zijn broeder Arnolt, in 1261 als ridder vermeld (II 82), en evenzoo na diens dood in 1262 (II 91) de volgende broeder Jacop, in 1264 ridder genoemd (II 119), en, nadat deze in 1272 „ten Vriezen” gesneuveld was (Necrol. Egmond.), ten slotte de vierde broeder Didderic van Santhorst, die in 1264 nog cnape was, maar van 1280 (II 386) af tot 1297

1) Men lette in het eerste stuk op het onderscheid door Dirc van Wassenaer zelf gemaakt tusschen de milites en de famuli zijner borgen.

herhaaldelijk als ridder voorkomt ¹⁾. Evenzoo blijkt uit het regeest betreffende Florens van Duvenvorde op fol. 46v° van het register, dat na den dood zijns vaders heer Arnolt van Duvenvorde (Oork. II 168) diens broeder Jan van Duvenvorde (II 478), de stamvader der Polanens, ridder werd, terwijl Florens zelf, hoewel het hoofd van het geslacht na zijns vaders dood, het nooit tot de ridderlijke waardigheid gebracht heeft en nog knaap was, toen hij in 1301 te Veere werd vermoord (v. M. II 511). Wel kwam het vaak voor, dat behalve het oudste lid van een geslacht tegelijk ook nog een jonger lid ridder was, zooals Simon van Teilingen naast zijn ouderen broeder Dirc, zooals Dirc van Brederode naast zijn ouderen broeder Willem, zooals Dirc heren Philips sone van Wassenaer naast zijn oudere ooms, enz.; maar de regel was naar ik vermoed deze, dat van de voor-naamste geslachten in elk geval het oudste lid telkens ridder werd gemaakt.

Is dit juist, dan meen ik in den ridder Willem van Theylingen van mei 1283 een jongeren broeder van heer Dirc en heer Simon ²⁾ te mogen zien, die na het overlijden van zijn oudere broeders de ridderlijke waardigheid verkreeg. En dan zou ik meenen, dat de sterfdag van 8 november 1284 volgens Jan van Leiden alleen op dien ridder kan slaan, en die

1) Zijn zoon Dirc van Santhorst, in 1301 omgekomen in den Veerschen moord, is nooit ridder geweest, blijkens den zoen voor den moord in 1332 (van Mieris II 511). De vader heer Dirc van Santhorst wordt bij van Leeuwen de tweede zoon genoemd, volgende op Philips van Wassenaer, hetgeen op Bockenbergh berust, maar in strijd is met de wijze, waarop de vijf broeders successievelijk voorkomen (zie Bijlage D).

2) Dat ook heer Simon ongeveer in denzelfden tijd, maar althans vóór zijn oomzegger Willem is overleden, blijkt uit fol. 87v°, waar zijn zoon Dirc als zijn erfgenaam optreedt, in verband met fol. 52r°, waar hij nog in leven is.

van 1 januari 1283 volgens het Necrologium op Willem heren Dircs soon.

Dit werpt een verrassend licht op de in ons register voorkomende lijst van de leenen, die door het uitsterven van den oudsten tak van het geslacht van Teilingsche achterleenen tot directe grafelijke leenen waren geworden. Immers Jan van Leiden geeft als sterfdag van heer Dirc van Teilingen den 7 november 1282 op, en de heer Craandijk heeft op grond van het stuk van april 1282 (O II 449), waarin heer Dirc nog als zegelend vermeld wordt, aangetoond, dat dat jaartal de voorkeur verdient boven het in het Necrologium aangegevene van 19 november 1281. Heer Dirc is dus slechts enkele weken door zijn zoon Willem overleefd. Nu is het opmerkelijk, dat de lijst bijna overal zegt, dat de leenen van „den here van Thelinghe” in leen waren gehouden, waaronder zonder eenigen twijfel alleen heer Dirc is te verstaan ¹⁾, maar van twee leenen midden tusschen de andere in (n°. 271 en 294) in plaats van „den here van Thelinghe” „Willem van Thelinghe” als vorigen leenheffer noemt. Dit bewijst vooreerst, dat heer Dirc in elk geval door zijn zoon overleefd is, daar anders die twee leenen van Symon en Dirc van Scoten en van Willem de Coc eerst op den vader hadden moeten terugkomen en dan door den graaf evenals de andere Teilingsche leenen van dezen en niet van den zoon zouden zijn geërfd. Maar de tegenstelling tusschen die twee en de andere leenen bewijst tevens, dat deze laatste bij het overlijden van den zoon nog niet door de achterleenmannen van

1) Zooals ten overvloede ook blijkt uit het stuk van oktober 1285 (Oork. II 571), waar Jan des heren sone van Theylinghe naast zijn neef Diederic har Symons sone van Theylinghe onder de borgen van Amstel vermeld wordt.

dezen waren verheven geworden, want alleen op die wijze wordt het verklaarbaar, dat ze gezegd worden van „den here van Telinghe” in tegenstelling met „Willem van Telinghe” in leen gehouden te zijn geweest. Dat gemis nu van een nieuw verlij der achterleenen door Willem wordt begrijpelijk, indien deze inderdaad, zooals ik meen waarschijnlijk te hebben gemaakt, slechts eenige weken na zijn vader is overleden. Men zou op het vermoeden komen, dat er toen een besmettelijke ziekte op Teilingen heeft geheerscht, want het Egmondsche Necrologium vermeldt op 27 januari 1283 den dood van nog een derde lid van het geslacht, Gertrudis Teilinc laica, misschien een zuster of dochter van heer Dirc.

Het uitsterven van de rechte lijn der Teilingens in Willem heren Dircs sone meen ik dus op 1 januari 1283 te mogen stellen, den dood van zijn vader op 7 of 19 november 1282 en dien van zijn oom heer Symon vóór 1283. Nu releveerde ik reeds boven (p. 97), dat het oudste deel der regesten van A van voor den dood van heer Dirc moet dagteekenen, daar deze fol. 46r^o als nog levend wordt vermeld, en wij kunnen diezelfde opmerking thans tot fol. 52r^o uitstrekken, omdat daar heer Symon voorkomt. Dit is van veel gewicht bij de beoordeeling van dat deel. Oppervlakkig zou men geneigd zijn om dit in twee stukken te splitsen, het eene loopende van fol. 45 tot fol. 48r^o, dat geheel door A is geschreven, het andere van daar tot fol. 55v^o, dat door vier verschillende handen (C, A, D, E, D, A) successivelijk schijnt bijgehouden te zijn. En dat te meer, omdat die twee stukken ook nog in andere opzichten verschillen. In het tweede komen telkens correcties voor, die alleen door den schrijver zelf kunnen zijn gemaakt, terwijl die in het eerste geheel of nagenoeg

geheel ontbreken ¹⁾). Daarentegen telt het eerste een aantal fouten, die alleen te verklaren zijn uit verkeerd lezen door een afschrijver van een niet duidelijk geschreven voorbeeld, zooals fol. 46r° „tválf pondewars landes” i. p. v. „xij ponde wartlandes,” de lacune aldaar, die op een onleesbaar woord in het voorbeeld wijst, fol. 48v° „ses wr lanc” i. p. v. „vj vore lanc,” enz. Een en ander wijst er duidelijk op, dat dat eerste stuk niet, zooals ik boven (p. 91) zeide, een origineel is, maar een afschrift moet zijn van een ouder registertje, hetgeen ook hierdoor wordt bevestigd, dat er een aantal leenen in voorkomen, waarvan het vaststaat, dat ze lang voor 1282 door de daar vermelde leenmannen waren bezeten. En de verschillen tusschen de twee stukken fol. 45—48 en fol. 48—55, zouden dan tot het vermoeden leiden, dat alleen het eerste dat afschrift zou uitmaken en dat het tweede te beschouwen zou zijn als een latere, met de verlijen ongeveer gelijktijdige bijhouding daarvan.

Nu is het juist dit vermoeden, dat onmogelijk wordt gemaakt door het regest over har Symon van Telin ghen op fol. 52r°, en eveneens door dat over haer Didderic van Zanthorst op fol. 53v°, want beide betreffen leenen, waarvan wij weten, dat zij lang tevoren aan die personen waren gegeven, het eene bij het stuk van 3 november 1269 (Oork. II 191), het andere bij dat van 1 september 1276 (Oork. Nal. 58). Moet men dan aannemen, dat het geheele stuk van fol. 45 tot fol. 55 een afschrift is van een ouder register? Ook die onderstelling is niet vol te houden, daar er twee regesten in voorkomen, die m. i. de onmiskenbare blijken dragen van nagenoeg gelijktijdig met de verlijen, welke ze vermelden, te zijn inge-

¹⁾ De eenige correctie in dat stuk, die van „Didewars” in „que dicitur Syvertshove” op fol. 46v°, kan later zijn aangebracht.

schreven, nl. die over har Ghisebrecht Bokel op fol. 50v° en haer Oytgier van Vorseoten op fol. 55v°. Dat meen ik althans te mogen opmaken, vooreerst bij beide uit de exceptioneel uitvoerige omschrijving der leenen, dan bij het eerste uit de zeer interessante maar in het kader weinig passende bijvoeging over den uitslag van die van Rotte en de zonderlinge wijze, waarop midden in het regest van zeker goed, waarvan „har Bokel ambacht ende land” in leen had, gezegd wordt, dat anderen het bezaten, en vervolgens bij het andere regest over haer Oytgier uit de omstandigheid, dat de tienden in Riede erin gezegd worden door „zijn vader” — de schrijver voegde er eerst bij „ende hi” maar schrapte dit direct zelf door, blijkens het enkelvoud „hielt” — van den heer van Telinghen in leen te zijn gehouden, waaruit volgt, dat noch hij zelf er door dezen, noch zijn vader door den graaf mede verlijd waren geworden. Toch meen ik nog een verschil te kunnen bespeuren, nl. in de uitdrukking „heuet ontfaen” bij het laatste regest, het allerlaatste van het geheele stuk, in tegenstelling tot het „hout vanden graue,” dat vooral in het begin, maar ook een paar malen in den loop van het stuk voorkomt. En daar komt bij, dat, terwijl gelijk wij zagen alles wat aan fol. 52r° har Symon van Telinghen voorafgaat, van voor 1283 moet dagteekenen, het regest van haer Oytgier posterieur daaraan moet zijn, daar de heer van Telinghen erin als overleden vermeld wordt. Vat men alles samen, dan schijnt mij daarom ten slotte alleen deze conclusie aannemelijk. Niet slechts fol. 45—fol. 48r° van A, maar het geheele stuk tot en met fol. 55r° is, hoewel door verschillende personen geschreven, als een afschrift van een vroeger register te beschouwen, doch onder het afschrijven zijn er hier en daar enkele gelijktijdige verlijen in opgenomen, zooals dat

van har Ghisebrecht Bokel, eenige van leenmannen, wier leenen reeds te voren in het register waren vermeld, Dideric Boudiins s. Dode, Willem Tydemans s., Gerart van Boschusen, (fol. 51v°, 55r°) en wellicht nog andere, waarvan wij het niet meer kunnen nagaan. Het oorspronkelijke register moet voor 1283 geschreven zijn geweest wegens har Symon van Telinghe op fol. 52r° en Symon van Bentem op fol. 46v°. En het afschrift kan niet lang voor 1283 zijn vervaardigd, daar de vader van har Ghisebrecht Bokel, dominus Theodericus dictus Bokel ¹⁾, den 13 december 1280 nog leefde (Oork. II 410), zoodat althans fol. 50—55 daarna moeten zijn geschreven. Fol. 55v° daarentegen houd ik voor een toevoeging door A in 1283 na het voltooiën van het afschrift, en evenzoo de bijvoegingen op fol. 55r° van D, nl. die tusschen de regels bij Dirc heren Dircs s. vten Broeke en die aan het slot der bladzijde, twee personen vermeldende, wier leenen reeds in het register waren opgenomen: haer Gerard vander Wateringhe en Troueis van Moerdrecht ²⁾.

Ik meen zelfs te kunnen vermoeden, wie de schrijver was hetzij van het origineel of van het afschrift. Op fol. 47v° komt nl. een Gerart Dode te Wateringhe als leenman van den graaf voor o. a. van „ene coren tiende ter Watinghen die Arnest de Mues van mi houdet iegens de kerke.” „Van mi”: dit kan m. i. niets anders beteekenen dan dat Gerart Dode die

1) Het zou mij te ver voeren hier te bewijzen, dat heer Dirc Bokel werkelijk de vader was van heer Gijsbrecht. Genoeg, dat hij drie zoons had: heer Gijsbrecht, Dideric, die in september 1287 eveneens ridder was (Oork. II 621), en Florens (fol. 50v°).

2) Dit zijn echter geen nieuwe verlijen, maar aanvullingen van de andere regesten uit opgaven der leenmannen, blijkens de woorden „ende een deel Segbroecks alse hi zeghet, maer die graue wils hem niet bekenne.”

coren tiende van den graaf in leen hield en aan Arnest de Mues in achterleen had uitgegeven (zooals meermalen in het register voorkomt, b.v. har Kerstans van Raephorst fol. 46r°, har Ghisebrecht Bokel fol. 50v°, enz.). Gerart Dode moet dus de schrijver zelf zijn geweest, en wel naar ik gis van het origineele registertje, omdat de tiende in Hatscamp, waarvan hij de helft bezat, voor de andere helft reeds op fol. 45r° was opgegeven, in welk geval men in hem den rentmeester van Noordholland zou kunnen zien. Maar het is ook mogelijk, dat hij de afschrijver A was, en dat het regest tot de tusschengevoegde behoort.

Na het tot dusver besprokene valt er weinig meer te zeggen over hetgeen er behalve het samenhangende stuk van fol. 45—55 in het register nog van den tijd van graaf Florens dagteekent. De oudste hand A, de schrijver van fol. 45—48, 49—53 en 55v°, heeft verder nog geschreven de twee losse regesten op fol. 15v° en fol. 87r° en de aantekening van 24 februari 1286/7 over de zilveren schotels (Oork. II 599). De twee regesten zijn ongedateerd, maar daar het tweede gevolgd wordt door de lijst der Teiling-sche achterleenen van de hand G, die ik wegens de plaats van het regest van A in het midden van het katern voor posterieur daaraan meen te mogen houden, geloof ik ook het andere van fol. 15v° in denzelfden tijd te mogen plaatsen.

De Teilingsche lijst zelf is stellig kort na den dood van Willem heren Dircs sone opgesteld. Immers de meeste regesten dier lijst gebruiken den term „heuet ontfaen” in plaats van „hout vanden graue” evenals fol. 55v° bij haer Oytgier van Vorseoten. En bij Willem van Oestgheest en Didderic haren Symons sone (van Telinghen) doet zich ook weder hetzelfde feit voor als bij haer Oytgier, dat zij zelf nog niet door heer Dirc van Telinghen met hun achterleenen

waren verlijd geworden, en daarom hun vaders nog als de laatste bezitters ervan worden vermeld. Met het oog hierop aarzel ik dan niet ook deze groep in 1283 te stellen. In elk geval is de lijst van voor februari 1285/6, daar de fol. 88r° vermelde haer Aper van Suindrecht toen reeds overleden was (Oork. II 584).

Van G zijn behalve de Teilingsche lijst: 1°. vier stukken van 14 juli 1285 op fol. 3r°, betreffende de overeenkomsten tusschen graaf Florens en den elect Jan van Utrecht, waarvan drie gedrukt zijn (Oork. II 554, 6, 7); 2°. fol. 90r° een lijstje van Altenasche en enkele andere leenen, dat tusschen 13 april 1282 (Oork. II 449) en 20 mei 1288 (Oork. II 637) te stellen is, wegens Walwin haren Didderies sone (van Sassenem); en 3°. fol. 108v° de reeds boven besproken aantekeningen van januari 1297 over diverse schuldvorderingen op en van graaf Jan na zijn aankomst te Veere.

C heeft behalve zijn aandeel (fol. 48) in het afschrift van het oorspronkelijke registertje nog geschreven: 1° twee toevoegingen op fol. 55r° en 88v°; 2°. fol. 2r° een brief van 31 mei 1284 (Oork. II 502); en 3°. fol. 33 een door H op fol. 34 vervolgde lijst der nieuwe leenmannen van den graaf na den zoen van Amstel van 27 october 1285, met nog twee vermoedelijk nagekomen verlijen van vroegere Teilingsche achterleenen, één van H op fol. 34, en één (later doorgehaald) van C op fol. 35r°.

Het eerste stuk van het register fol. 1r°, van 28 juli 1282, is zooals ik reeds zeide, van een hand die zóó sterk op die van C lijkt, dat men geneigd zou zijn ze voor dezelfde te houden, maar met eenig tijdsverschil. Waar wij nu gezien hebben, dat èn A èn C èn G op verschillende tijdstippen tusschen 1281 en 1287 in het register hebben geschreven, zoo komt

het mij thans inderdaad waarschijnlijk voor, dat ook fol. 1r° van C is.

Resten de handen F en I op fol. 15v° en 35r°. Behalve om de reeds boven (p. 97) aangegeven argumenten meen ik die ook om deze reden tot den tijd van graaf Florens te mogen rekenen, omdat ze beide voorkomen op bladzijden, die reeds in dien tijd beschreven waren, terwijl, op zeer enkele uitzonderingen na (één regist van Q op fol. 55v° en drie van J op fol. 4r°) de in graaf Florens tijd beschreven bladzijden door de latere handen intact zijn gelaten, ook door die van graaf Willem IV, hoewel die zich gelijk wij zagen tot dezelfde katerns beperken. Wanneer echter de aantekeningen van F en I zijn geschreven, laat zich overigens onmogelijk bepalen.

Op grond van het bovenstaande meen ik het tijdens graaf Florens in het register geschrevene op de volgende wijze naar tijdsorde te mogen rangschikken, doch releveer ten overvloede, dat alleen de data vaststaan, terwijl de rangschikking overigens slechts op gissingen berust, waarvan ik de waardebepaling gaarne aan meer bevoegden overlaat.

A. fol. 45r°—48r°, voor november 1282.

B. (C?) fol. 1r°, na juli 1282.

C. fol. 48.

A. fol. 49r°—53v°, tusschen december 1280 en januari 1283.

D. fol. 53v°—54r°.

E. fol. 54v°—55r°.

D. fol. 53v°, 48v°, 55r° (bijvoegingen).

A. fol. 55v°, 87r°, 15v°, na 1 januari 1283, vermoedelijk in 1283.

F. fol. 15v°?

G. fol. 87v°—89r°, tusschen 1 januari 1283 en februari 1286, vermoedelijk in 1283.

G. fol. 90r°, tusschen april 1282 en mei 1288.

C. fol. 55r°, 88v° (bijvoegingen).

C. fol. 2r°, na mei 1284.

G. fol. 3r°, na 14 juli 1285.

C. fol. 33, na october 1285.

H. fol. 34r°.

C en H. fol. 35r°.

I. fol. 34r°?

A. fol. 4r°, na februari 1286/7.

G. fol. 108v°, in januari 1297 (graaf Jan).

Thans nog een enkel woord over den inhoud van het register van graaf Florens. Het is niet veel, wat daarvan tot ons is gekomen, en toch is het zeer de vraag, of het ooit meer heeft bevat. Zeker, wij weten niet, wat op de 22 verloren bladen heeft gestaan, en evenmin schijnt de mogelijkheid uitgesloten, dat er geheele katerns van het register zijn verloren gegaan. Maar waarschijnlijk acht ik noch het een noch het ander. Wat vooreerst de verloren vellen en losse bladen betreft, zoo zie men niet voorbij, dat de middelvellen van alle katerns, en met uitzondering van fol. 9 en het oorspronkelijke fol. 93¹⁾ ook alle beginbladen zijn bewaard gebleven, en dat die behalve het genoemde niets van de 13^e eeuw bevatten. En ook het verlies van geheele katerns komt mij niet waarschijnlijk voor. Het oudste stuk van het register, katern *e*, heeft klaarblijkelijk noch ten doel gehad om een registratuur aan te leggen van alle leenen der grafelijkheid, zooals mr. Gerard Alewijnsz. van Leyden onder Willem III heeft gedaan, noch zelfs om de eene of andere rubriek daarvan over het geheele graafschap te omvatten, maar zich kennelijk met bewustheid beperkt tot het toenmalige Noordholland, d. i. Rijn-, Delf-, en Schie-

1) Het thans aldus genommerde behoorde oorspronkelijk tot het slotkatern.

land, en alleen de latere stukken overschrijden een enkele maal die grens (afgezien natuurlijk van het, wat den inhoud betreft, met het register van graaf Florens niets te maken hebbende deel uit den tijd van den verbeider graaf Willem). Nu is het ongetwijfeld denkbaar, dat gelijktijdig met het origineel van katern *e* voor Noordholland ook voor de andere rentmeesterschappen soortgelijke registertjes zijn aangelegd geworden, maar van het bestaan daarvan is geen enkel spoor te vinden, en A, die het origineel van *e* begon af te schrijven, kende er in elk geval waarschijnlijk geen, daar hij er anders wel een titel „Northollant” of iets dergelijks boven zou hebben gezet ¹⁾. Voorzoover wij kunnen nagaan, stond het registertje op zich zelf en was het geen fragment van een grooter geheel.

Moeielijker is de vraag, welke de leidende gedachte bij de oorspronkelijke samenstelling ervan is geweest. Van de leenmannen, wier leenen erin staan opgeteekend en die ook van elders bekend zijn, wordt het meerendeel eerst na 1282 vermeld. Te hunnen aanzien zou men dus kunnen vermoeden, dat het registertje de bedoeling had de leenen te registreeren naar gelang zij werden uitgegeven of vererfd en door den erfgenaam werden verheven. Maar als dat juist was, dan zou het registertje reeds vóór 1258 moeten zijn aangelegd, want Dirc here van Wassenare (fol. 45r^o) was toen reeds zijn vader Philips opgevolgd en meerderjarig (Oork. II 43), en dus vermoedelijk reeds met zijn leenen door Floris den voogd of Aleid de voogdes van Holland verlijd geworden. En hetzelfde geldt o. a. van har Gerard

1) Het thans er boven staande „Rijnland” van W is uit den tijd van hertog Aelbrecht, terwijl de marginale noten „Northollant” als ik mij niet bedrieg uit den Henegouwschen tijd zijn.

vander Wateringhe, har Alewijn van Roderise, har Jacop vander Woude enz En dan zou er ook eenige chronologische volgorde in moeten zijn te constateeren, waarvan niet de minste kwestie kan zijn. Daarenboven kennen wij uit het Oorkondenboek verschillende verlijen uit den tijd van graaf Florens met leenen in Noordholland, die in het registertje niet worden vermeld; het bevat geen lijst van alle in dien tijd uitgegeven of verheven Noordhollandsche leenen. Kortom, vooralsnog zie ik geen kans om ten aanzien van het doel van het registertje tot een andere conclusie te komen dan een non liquet, hopende, dat anderen gelukkiger mogen zijn en de leidende gedachte der samenstelling mogen ontdekken.

Maar wel is uit al het bovenstaande d. m. gebleken, dat de rugtitel, die het register in de 16^e eeuw bij het binden ontving, „E.L. 5, 1282 Cas B comitis Florentij” vrij juist is, al was dat vermoedelijk slechts toevallig, daar het jaartal waarschijnlijk alleen ontleend werd aan het op de eerste bladzijde staande stuk, dat geenszins het oudste ervan was, en dat de titel slechts in zooverre rectificatie behoeft, dat het oudste deel ook in 1280 of 1281 kan zijn geschreven, en oorspronkelijk alleen op Noordholland betrekking had.

Over de tekstuitgave heb ik slechts weinig te zeggen. Zooals ik reeds boven zeide, heeft die alleen ten doel de van graaf Florens dagteekenende gedeelten, welker uitgave meer dan eens door Fruin noodig is verklaard. Deze had indertijd, wellicht met het doel ze te zijner tijd zelf te publiceeren, van het oudste stuk (fol. 45—55) en de Teilingsche lijst (fol. 87—90) afschriften gemaakt, waarvan echter alleen het tweede in zijn nalatenschap is teruggevonden en door zijn letterkundige executeurs welwillend te mijner be-

schikking gesteld. Fruins noten bij dat afschrift heb ik met hun toestemming aan den voet van den tekst medegedeeld. Het andere en voornaamste afschrift, vermoedelijk eveneens door Fruin met noten verrijkt, is echter niet teruggevonden. Hij had het aan den heer James de Fremery geleend ten behoeve eener door dezen ondernomen en na diens dood door den heer Th. Morren bewerkstelligde uitgave van een Supplement op het Oorkondenboek, waarin een afdruk van fol. 45—55 is opgenomen, en misschien zijn een deel der door den heer de Fremery daaraan toegevoegde noten van Fruins afschrift afkomstig, maar dit zelf is evenmin onder de papieren van den heer de Fremery teruggevonden.

Toch maakt die druk van den heer de Fremery m. i. een uitgave van het geheele register van graaf Florens geenszins overbodig. Daarbij komt het mij ongeraden voor de andere deelen van het register achterwege te laten, al kunnen die slechts tegelijk en in verband met de andere Henegouwsche en Beiersche registers worden behandeld, omdat het onderzoek van het geheele register grootendeels op het verband der deelen berust en de geheele inhoud noodig is om hetgeen ik over de samenstelling van het register schreef, te controleeren. Te dien behoeve heb ik ook overal de verschillende handen aangegeven, die in het register hebben geschreven, zoodat men met behulp van het boven (p. 95—97) gegeven lijstje alles volledig kan overzien, wat van elke hand afkomstig is. En met hetzelfde doel heb ik de verschillende tijdperken door verschillende lettersoorten aangeduid, nl. de gedeelten van graaf Florens en (fol. 108v^o) graaf Jan door een grootere letter, de gedeelten uit den Henegouwschen tijd door de cursief dier grootere letter, de hand Q van 1346/7 door de gewone letter en de latere handen door de cursief

van deze. De tekst is met volstrekte diplomatische nauwkeurigheid en volledigheid weergegeven, zóó dat alle doorhalingen (tusschen haakjes geplaatst) zijn opgenomen, en de onleesbare woorden door punten zijn aangeduid.

Bij wijze van excursies voeg ik een paar bijlagen aan de uitgave toe, die m. i. tot toelichting van eenige plaatsen in het register kunnen dienen. Voor eerst (Bijlage A) ter toelichting van de lijst der Teilingsche achterleenen van fol. 87—89 een soortgelijk lijstje van „die ghene die manne sien te Theylinghe,” opgemaakt kort na het overlijden in 1328 van de vrouwe van Voirne ende van Theylinghe (zie Fruin Bijdr. 3^e R. X 87), waaruit blijkt, dat die achterleenen „roerden” van het huis Teilingen onder Voorhout en een van de overige grafelijke leenen afgescheiden complex bleven vormen als „toebehoorte” van het huis, ook nadat dit aan de grafelijkheid was vervallen. Dat dat complex in de halve eeuw, welke de twee lijsten scheidt, belangrijke wijzigingen had ondergaan, is niet te verwonderen, want zoowel graaf Florens als de vrouwe van Voirne hebben in dien tijd Teilingsche goederen uitgegeven, terwijl omgekeerd uit den aard der zaak inmiddels ook een aantal leenen aan het huis moeten zijn teruggekomen. Als Bijlagen B, C en D voeg ik er verder de genealogiën aan toe van de Hollandsche Benthems, de Teilingens en de Wassenaers. Mijn aanvankelijke voornemen om ook de Voerscotens en de Bokels te bespreken heb ik moeten laten varen, daar dat verhandelingen zou hebben vereischt, die de uitgave meer dan gewenscht zouden hebben vertraagd.

Aan het slot voeg ik een register toe van alle namen, die in de van de graven Florens en Jan dagteekenende gedeelten voorkomen. Ter vergemak-

kelijking van het citeeren heb ik de regesten genummerd in de pag. 117/8 aangegeven volgorde.

Bij het bewerken van Bijlage D (de Wassenaers) vond ik nog een datum voor de bepaling van den ouderdom van fol. 45—55. De aldaar (fol. 51r^o en 53v^o) vermelde Didderic van Gronenvelde zou volgens Bockenberg in 1280 overleden zijn. Aan zijn hoofdbron voor de oudere Wassenaers, het door hem medegedeelde van omstreeks 1350 dagteekenende manuscript, ontleende hij dat jaartal niet, en de vele bewijsbaar onjuiste feiten, welke hij erbij phantaseerde, maken het op zich zelf niet zeer geloofwaardig. Maar geheel onmogelijk is het niet, want de terminus a quo, welken wij boven (p. 114) voor het regest van har Ghisebrecht Bokel vonden, is 13 december 1280, en dat regest behoorde vermoedelijk niet tot het oorspronkelijke registertje (p. 113). Dit laatste, waarop die datum dus niet van toepassing is, zou dan wegens Didderic van Gronenvelde van voor 1281 kunnen dagteekenen. Maar de bron dier tijdsbepaling blijft verdacht.

S. M.

T E K S T.

fol. 1r^o.

Y. *Her Jan Persin roerende den goede vander Lier ende vanden Zoutvene.*

B. Wi Florens Graue van Hollant bekennen dat met desen ieghenwordeghen lettren, dat wi enen edelen man enen onsen ghetrouwen man haren Jan Persin ghegheven hebben de Liere ende den Soutenvene met allen Renten ende met allen ghevalle dat wi ende onse ouder ghehat hebben het se te water het se te lande te gherechten lene hem ende sine arnnamen van ons ende van onsen arnnamen te houden eweleke, ende dat niet te versterven binnen aftersuster kint, behouden den lieden dier binnen wonen meenlec al svilker erfhure ende al svilkes paches ende al sulkes rechtes als si van ons ende van onsen oudren ghehouden hebben. Daer toe est ghesproken tusken ons ende den vernomeden Jan dat hi sal hebben tgherechte met al den verbornessen diere vallen sonder van manslacht, van diefte, van rove, van vercrachten, ende dies ghelikes, dat selen wi berechten ende onse baliv. Ende dese vorseghede har Jan sal hebben half die boeten, ende wi die anderhelft. Ende wi sullen behouden al die manne die van desen goede van der Lere ende van den Soutenvene van ons verlenet is. Hir bi hevet har Jan ons op ghegheven, al dat recht ende al dat goet half

van den lande van Waterlant ende van den Sevenvanch met al den rechte ende op comen diere af opcomen moghen het si te water het sie te lande. Ende die ander helft die Liclais sijn sone van hem hilt die sal die selue Liclais ende sine arfnamen van ons ende van onsen arfnamen houden. Ende daer toe hevet hi ons op ghegheven al der manne manscap die hi hadde in Waterlant. Van desen vorsprokenen goede mach har Jan maken elc van sinen kindren dat hi wil also verre als het es met onsen rade ende met onser hant. Vort est ghesproken dat die vornomede liede die wonaf-tich sien in die Liere, ende in den Soutenvene ons selen gheven herevart ghelike onsen andren lieden, ende als ons tgemene lant dienet het si met bede te onser kinder huwelec, het si in so wat manieren ons dienet onse ghemene lant so selen si ons dienen, mare die lentin bede, ende die hervestbede die sijn har Ian Persijns. Ende wi Beatris gravinne van Holland vertien vrileke des goedes van der Lere ende van den Zoutenvene also verre als het onse lijftocht es, dat dit vast ende stade bliue zo hebwi Florens grave ende wi Beatrijs grauinne desen brief mit onsen zeghelen doen zeghelen. Ghescreven wort dit doe ons Heren jaren twaelfhondert ende lxxxij waren des dincsdaghes Marie Maddalenen dach.

Jnden jare van m.cc.lxxxij.

Gedrukt Oorkondenboek II n°. 461).

fol. 1v°. Nihil.

fol. 2r°.

C. Florentius comes Hollandie vniuersis presentes visuris salutem. Accedentes ad nostram presentiam prior in Echtlem, et celerarius in Ludenkerke, coram nobis proposuerunt, ex parte abbatis et conuentus de Ludenkerke gra- uiter conquerendo quod cum olim vt dicebant felicitis memorie Wilhelmus Romanorum rex condam pater noster ius patronatus rectorie siue personatus Thessalie cum suis appendicijs et capellis ipsis contulisset libere propter Deum, cuius factum venerabilis dominus Petrus ad Velum Aureum diaconus cardinalis tunc apostolice sedis legatus per totam Alemaniam prout asserunt confirmavit, quodam Reynero tunc rectore dicti personatus ad frugem melioris vite suspirante dictam rectoriam in manus dicti abbatis et conuentus libere resignante. Tandem quidam maliuoli inimico humani generis instigante per comminationes et molestias quas personis dicti monasterii intulerunt literas eis exhibitas a predictis sua astusia extorserunt, ipsis tum remanentibus in possessione personatus eiusdem, vnde a nobis humiliter supplicarunt vt nouas literas super possessionem dicti personatus eis exhibere vellemus. Hinc est quod prememorato monasterio concedimus per presentes vt dictum personatum tali jure pos-

sideant in antea vti hactenus possederunt. Datum feria quarta post pentecosten, Anno Domini, M^o.cc^o.lxxx^{mo}. quarto.

(Gedrukt Oorkondenboek II n°. 502).

fol. 2v^o. Nihil.

fol. 3r^o.

G. Inscripta litterarum domino electo Traiectensi collatarum.

Episcopus Traiectensis de officio d'Amersfoirde.

Florentius Comes Hollandie vniuersis presentia visurus salutem. Noueritis quod nos ad fauorem specialem domini Johannis Electi Traiectensis consanguinei nostri dilecti eidem concedimus ad expensas suas redditus et obuentiones officij in Amersforde cum omnibus pertinentijs suis. Quod quidem officium cum alia terra sua Traiectensi obligatum tenemus. Ita tamen quod in dicto ponet officio quem voluerit nomine nostro, qui ipsum officium regat et hoc quidem officium pro sexcentis libris assignamus, de quibus si defectum habuerit nos tenebimur illum supplere. Istam conuentionem ei obseruabimus quam diu se rexerit secundum nostrum consilium et de nostra fuerit voluntate. Datum Anno Domini M^o.cc^o.lxxx^o. quinto in crastino Margarete Virginis.

(Gedrukt Oorkondenboek II n°. 556).

Eidem episcopo de aggere apud Ghenum.

Jtem Florentius comes Hollandie vniuersis presentia visuris salutem. Noueritis quod nos promissimus reuerendo patri domino Johanni electo Traiectensi dilecto consanguineo nostro quatuor milia librarum et quingentas libras Holl. denar. pro habendo consensu suo quod ponatur agger apud Ghenum in terra sua, quam quidem pecuniam hoc modo soluemus. Cum pecunia per tres annos nobis solui debeat quam de aggere sumus recepturi, de primo pagamento quod nos continget recipere soluemus eidem quingentas libras predictas in koforum suum et pro eodem anno et duobus annis sequentibus quartam partem de omnibus que nos receperimus pro dicto aggere similiter persoluemus eidem. Quam pecuniam de debito in quo nobis tenetur ad bonam et iustam computationem deducemus. Datum Anno Domini M^o.cc^o.lxxxv^o. in crastino Margarete Virginis.

(Gedrukt Oorkondenboek II n°. 554).

Eidem episcopo de officiarijs comitis Hollandie in terra Traiectensi.

Jtem Florentius comes Hollandie vniuersis presentia visuris salutem. Noueritis quod nos venerabili viro domino Johanni electo Traiectensi dilecto consanguineo nostro promissimus bona fide, quod nos illos quos posuimus in castris et in officijs terre Traiectensis, depo-

nemus tam de castris quam de officijs, et de consilio predicti domini electi alios instituemus, et eis depositis inquisitionem fieri procurabimus per loca vbi sua consueuerunt officia exercere, vtrum legitime computauerint de receptis, et ista ante festum omnium sanctorum perducemus ad effectum. Datum Anno Domini .M^o.cc^o.lxxx^o. quinto in crastino Margarete Virginis.

(Gedrukt Oorkondenboek II n°. 557).

*Episcopus Traiectensis manet obligatus comiti Hollandie
vij. m. xciiij. ℥ ix sol. et octo den. Holl. etc.*

Jtem Florentius comes Hollandie vniuersis presentia visuris salutem et cognoscere veritatem. Noueritis quod cum reuerendo patre domino Johanne electo Traiectensi, dilecto consanguineo nostro in concordiam et amicitiam omnimodam conuenimus, et facta computatione cum ipso Anno Domino .M^o.cc^o.lxxx^o. quinto sabato in ebdomada pentecostes, apud Hagam de omnibus expositis et receptis per nos ad vsus ipsius domini et ecclesie sue siue in litteris siue extra litteras vsque ad datam presentem, remansit nobis debitor jdem electus in septem milibus, ducentis, nonaginta quatuor libris nouem solidis et octo denarijs Holl. Et in hac summa non sunt computati denarij quos nos persoluimus domino de Kuke pro redemptione castri in Horst, pro quibus denarijs dictum castrum nobis remanet obligatum secundum conuentiones

que in litteris eiusdem domini electi desuper confectis, quas nobis saluas esse tenore presentis protestamur, plenius continentur. Datum Anno Domini .M^o.cc^o.lxxx^o. quinto die predicti.

fol. 3v^o. Nihil.

fol. 4r^o.

De scutellis argenteis comitis Hollandie.

A. 379. Anno Domini .M^o.cc^o.lxxx^o sexto in festo beati Mathie apostoli, reposite sunt apud dapiferum et cocos centum et octoginta scutelle argenteae scilicet .xlix. parue, ceterae sunt magne, jtem nouem platelli sex parui, tres magni.

(Gedrukt Oorkondenboek II n°. 599).

Woerdens leen.

1. *Dit siin de manne vanden lande van Worden die hier na ghescreuen staen.*

Dirc Sluypwijck.

Jnt jaer ons Heren .M^o.ccc^o. ende .xvi. Dirric Sluypwijc (ende Dirric Volckart) heeft ontfæen .viij. garden lands vanden graue, dat leghet te Bodegrauen, dat strect vten Rine an doude Bodegraue.

Dirric Volkart siin broeder die heeft ontfæen .viij. garden lands, die dar licghen an Dirric Sluypwijc.

Dirc Volkairt siin broeder.

Claes Heyen zoon.

Clais Heyen sone heeft ontjaen .i. virtel lands die leghet te Warder. Dat heeft belegghen met eruen tgoedshuus van Warden an de nortside, dat strect vter ouder wateringhe ande weyde.

fol. 4v°. Nihil.

fol. 5r°. Nihil.

fol. 5v°. Nihil.

fol. 6r°. Nihil.

fol. 6vo.

Die Burchgraue van Leyden.

P. *Willem graue van Henegouwen van Holland van Zeland ende here van Vrieseland Maken Cont allen luden Dat wi verlyet hebben ende verlienen toit Enen rechten liene Philips van Wassenaer onsen trouwen knaep die borchgrauescape van Leyden Ende anders al leengoid dat die burchgraue van Leyden hair Dieric die lest was Philps oem voirseyt liet in sinen lesten liue In allen rechte alst heren Dircs burchgrauen was van Leyden ende hadde in sinen lesten liue sonder allene die hondert pond Holl. siaers die onse lieue here (ende) ons vader dair God die ziele of hebben moet gaf heren Dirc burchgraue van Leyden voirseyt toit sire ridderscip te helpe doe hi ridder wart die zel wi zelue behouden. Vort soe loue wi Philps voirseyt in goiden trouwen in allen desen voirseiden goide te houden ende te doen houden hoe*

dat gheheten es ende wair dat ghelegghen es binnen onsen lande toiter tijt toe datter Philips voirseyt vytghewonnen wort mitten recht van onsen lande dair dit voirseyde goid ghelegghen es Ende om dat wi willen dat alle dese voirscreuen voirwarden witteliken ende trouweliken ghehouden worden voir ons ende voir onse nacomelinghen soe heb wi desen brief open bezeghelt med onsen zeghel toite Berghen in Heynnegouwen des sonnendaghes opten anderen dach van aprille, jnt jair xxxix^o.

(Gedrukt van Mieris II 618).

Idem.

Willem graue etc. maken allen luden dat wi orlof ghegheuen hebben Philips van Wassenair te vercopen voir eyghen, die elf morghen lands die ghelegghen zien after den hof te Wassenair die hi van ons helt te liene Ende soe wie dese voirscreuen elf morghen lands coepe jeghens Philips voirseyt, dien gheuen wi enen vryen eyghendom med desen jeghenwoirdighen brieue. In kennesse etc. ghegheuen jnt jaer xxxix^o opten eersten dach van aprelle.

Idem.

Jc Philips van Wassenair make Cont allen luden want mi miin lieue here die graue van Hollant verlyet heuet ende verleent die borchgrauescip van Leyden, alzoë als die brieue dair of houden die ic van him dair of hebbe soe gheloue ic in goeden trouwen, dat jc veren Justinen heren Hughen

des Gauwers, dochter, van Coudekerke zal laten ghebruken alse langhe alsi leuet al sulke lijftochte als hoir hair Dieric burchgraue van Leyden die lest was mijn oem ghemaect heft ende daer zi brieue of heft bezeghelt metter heren seghel daer hi dat goed of helt daer hi hoer die lijftochte op ghemaect heft. Voirt van allen eygheliken goede dat ver Justine voerseyt op ghegheuen heeft ende noch houd van des borchgrauen goede die lest was soe sal zi twee mannen toe nemen ende ic twee mannen als ons daer ofte sceyden Ende waer dat zake dats die viere niet ouer een en droeghen so sal ons mijn here van Holland voerseyt setten enen ouer man haren Aernt van Gauere of haren Tielman den Moelnaer of Raissen van Liedekerc of Ian den Moilnaer wilken dat hi wil van desen vieren voirseyt ende met wilken twien dat dese ouer man vallet dat zal ic houden, ende dese sullen haer zegghen daer of zegghen tusken dit ende sente Bauen daghe naest comende ende seyden zis niet binnen deser tijd voirscreuen soe soud ic bliuen op mijn recht ende daer heeft mi mijn heer van Holland voerseyt gheloift een jonstich rechter in te wesen ende des ghelijc van sinen wegghen die ghene die in sinen steden wesen sullen. Vort soe gheloue ic dat ic der joncvrouwen vten Waerde die Florens wijf van Cralinghen was rustelike besitten sal laten ende ghebruken aldat goed van Oesgheest also groet ende also cleyne alst hoir mijn here van Holland beseghelt heft tusken dit ende zente Bauen daghe naest comende in dus-

danigher manieren. dat mijn here van Holland binnen der tijd voirseyt med zinen rade sal besien die brieue die hi der joncfrouwen voirseyt van den goede van Oesgheest ghegheuen heeft of hise sculdich is te houden of niet ende es dat zake dat hise sculdich is te houden jn dien goede van Oesgheest na dien brieuen die zire van minen heren of heeft so sal mi mijn here voirseyt vorsien met al sulken goede als dat goet van Oesgheest es bi haren Aernoude haren Tielman Raissen of Janne den Moelnaer voirseyt of bi den drien van hem vieren ende deden zijs niet binnen desen termine voirscreuen soe sal mi mijn here tgoet van Oestgheest laten ghebruken ter tijd toe dat icker metten recht vyt ghewonnen worde ende alle stucken sonder archlist In oerkende desen brieue bezeghelt med minen zeghel Ghegheuen te Berghen in Meynnegouwen des zonnendaghes op den anderen dach van aprelle jnt jaer ons Heren .M^o.ccc^o.ix. ende dertich.

(Gedrukt van Mieris II 618).

fol. 7r^o.

I. Dit siin de manne die goed hilden vanden here van Aemstelle Ende nu houden van miin here den Graue.

Claes Diedelt Sniders z. leen.

Clais Diedilt Sniders sone hout van miin here Den graue, Drie acker lants Die licghen inder Profstie, (die l) streckende vter Midrecht vp ter

Grafscep wart anden ouden wech, Ende Belye Ghisebrechts wiif van Dobben belegghen heuet ande zuut zide Ende ande nort zide Barnt Ende dit hout hi te rechten lene.

Heer Symon van Benthen vanden huize van Theylingen.

N. *Willem Graue etc. maken Cond allen luden dat wi ghegheuen hebben ende gheuen heren Syman van Benthen onsen trouwen Ridder, ende veren Agniezen heren Dirc Bokels dochter van Rotterdam sinen wiue om menighen trouwen dienst die hoir voorders onsen voorderen ghedaen hebben, ende hair Syman voirseyt ons noch doen mach. Onse huys te Teylinghe mid vj morghen lands luttel min jof meer legghende bi den voirseyden huize. Ende die ambochten van Voirhoute ende van Lisse mid alsulken dienst als die lude van den voirseyden ambochten sculdich sien den huize te Teylinghe. Ende die gherechten van den twien ambochten voirseyt alse anders ambochts heren hebben jn Noirthollant. Ende L. & Holl. siaers vyt onsen Renten jn Lisse ende in Voirhoute. Ende wat onse Renten aldair beter sien dan die L. & Holl. elcs siaers die willen wi dat Onse Rentmeester van Noirthollant ontfa ende vp heffe tonser behoef. Wilc huys, land, ambochten, dienst, gherechte, ende Renten voirseyt Hair Syman van Benthen, ende ver Agnieze siin wiif voirseyt houden sullen van Ons ende van onsen nacomelinghen te lene, also langhe als si beyde leuen jof die ene van him twien sonder archlist. Ghegheuen te*

*Valenchiin des vridaghes na Kersdach, jnt jair
ons Heren M^o.ccc^o.xxxix^o.*

(Gedrukt van Mieris II 627).

Symon van Bente.

*Willem Graue etc. Maken Cond allen luden dat
wi ghegheuen hebben ende gheuen heren Syman
van Bente Ridder onsen trouwen man alsulc
recht van vischen als die vrouwe van Voirn hadde
te Teylinghe ende ons ane ghecomeⁿ is tot onsen
weder zegghen, Ende waert dat wiit anders yemand
hier te voren ghegheuen hadden tot onsen weder
zegghen dat wederropen wi ende weder zegghent
mid desen brieue bezeghelt mid onsen zeghele.
Ghegheuen te Keynot vp st. Andries auond, jnt
jair Ons Heren M^o.ccc^o.xxxvij.*

fol. 7v°. Nihil.

fol. 8r°.

Euert van Ammersoy, leen.

Q. (Item Hildegont Willems doc)

Item Eueraert van Ammersoy (L) xv morghen lands
ligghende in die West welssche hoeue, die (wi Willem)
ons Hildegont Willems dochter van Hedichusen cofte
(med Hughe Hanards s.) vp ghedraghen heuet verliet
hebben alsoe sijn brieue houden dar dese copie hier
na ghescreuen staet.

Hillegont Willems dochter van Edichuysen, leen.

Willem graue van Heynnegouwen van Holland
van Zeland ende here van Vriesland maken cont

allen luden dat wi verliet hebben ende verlien tenen gherechten erfleen tote onsen wel gheboren luden recht, Hildegonden Willems dochter van Edichusen med Hughe Hannards zone hueren mombair vichtien marghen lands liggende indie Welsche hoeue die Willem vorseyt cofte teghen heren Hughemans wijf van Ghiessen te verhangegheden met enen groten gulden In orconde desen brieue bezeghelt med onsen zeghele Ghegheuen tot Middelburch op sente Denijs dach jnt jaer ons Heren dusent ccc°.xxx°iiij.

Eueract van Ammersoyen.

Willem Graue van Heynnegouwen van Holland van Zeland ende here van Vriesland maken cont allen luden dat voer ons comen is Hildegond Willem dochter van Edechusen ende heeft ons op gedreghen bi haren vryen wille vijftien marghen lands ligghende indie Welsche hoeue die Willem voirseyt cofte teghen heren Hugheman wijf van Ghiesen die Hildegond voirseyt van onsen lieuen here ende vader dar God die ziel of hebben moet ende van ons ghehouden heeft tote enen erfleen in allen maniren als ons liefs vader vorseit brief hout, dar dese brief doer ghesteken is, tote Euerards behoef van Ammersoyen welken vijftien marghen lands wi verliet hebben ende verlien voer ons ende voer onse nacomelinghe Euerard voirseyt ende sinen nacomelinghen van ons ende van onsen nacomelinghen te houden tot enen erfleen in zulker maniren alst Hildegont voernoemt van ons ende van onsen vader ghehouden heeft sonder argelist In orconde desen brieue bezeghelt med onsen zeghele Ghegheuen te Keynot swoensdaghs na sente Bauen dach int jaer ons Heren M.ccc.xlij. *W. Euerart droeghet up Euerart droeghet vp tot Aernds behoef ende is in nouw regestro in Ghelre.*

fol. 8v°.

Y. *Leen.**Gillis van Cattenbroeck.*

Q. Willem graue van Heynnegouwen van Holland van Zeland ende here van Vriesland maken cont allen luden dat wi verlyet hebben ende verlyen Gillijs van Cattenbroec ende sinen nacomelinghen te houden van ons ende van onsen nacomelinghen grauen van Hollant ten eweliken erfleen med v. marken suarten te verheerghewaden die tiende die gheleghen is buten dijcs op Emenesse tusschen dien tienden des abds van sente Pouwels tUtrecht andie een side ende die tiende die Splinter van Nuwenrode houdende is van der abdissen van Elten an die ander zide jn welken tiende wi Gillijs vorseyt ende sinen nacomelinghen ghelouen te houden als onsen trouwen man ende wi sculdich sijn te doen jn orconde desen brieue bezeghelt med onsen zeghele Ghegheuen te Loeven op onser Vrouwen dach inden marte jnt jaer ons Heren M.ccc.

*Leen.**Answart die viscoper ende Jan die clerc.*

Willem graue van Heynnegouwen van Holland van Zeland ende here van Vriesland maken cont allen luden dat Answart die viscoper ende Jan die clerc sijn broeder ons op ghedraghen hebben den eyghendoem vanden huyze dat si hebben staende op sgrauen sluyse, tusschen Hughe Allerts zone an die een side ende Marten ver Kizen zoens huyse an die ander zide welc wi hem verliet hebben ende verlien van ons ende van onsen nacomelinghen te houden ten rechten liene jn der maniren so wi tersten van hem steruet sonder wittachtiche gheberte sijn deel sal comen op den anderen ende laet hi wittachtighe

gheborte so sal sijn deel comen dar (na) an na den rechte van onsen lande, jn orconde desen brief bezeghelt med onsen zeghele Ghegheuen te Valenchiin op Palmen auond jnt jaer ons Heren M.ccc.xxxv.

fol. 9 deest.

fol. 10r°.

Leen.

Willem van Bemmael Geuekens z.

Q. Wi Otho here van Kuke doen verstaen alle den ghenen die desen brief zullen zien of horen lesen dat wi verlyet hebben ende verlyen Willaem van Bemmael Gheuekens zone van Bemmale xj marghen lands die ghelegghen sijn in Culenborgherborgher broke int ouerste vanden Vredestroe, Ende sijn gheheyten die Gheren van ons ende van onsen nacomelingen te houden tot enen onversterfiken leen Ende te verherwaden als ment verherwaden sal met enen ponde alse xx gr. tornoyse, hier ouer so hebben gheweest onse manne alse Rolof Molnaers van Assel ende Heinric Vullinc van Eeuwije ende anders vele goeder lude Jn orconde van deser dinc so hebben wi Otte here van Kuke desen brief bezeghelt med onsen zeghel int jaer ons Heren M.ccc.xxvij. des sonnendaghes voer sente Peters dach ad Cathedram.

W. *Sibi modo petit baronius Hubertus de Bemmael filius Willelmi de Bemmael, etc.*

fol. 10v°. Nihil.

fol. 11r°. Nihil.

fol. 11v°. Nihil.

fol. 12r°. Nihil.

fol. 12v°.

R. *In die baeljuscap van Zuuthollant in Crympen vp die Ysel.*

Jan Voppen Dammaes soens sone .j. viertel lands houdende .xj. morghen die hi selue belegghen heft andie westzyde, ende an die oestzijde Machtelde Voppen wijf was Jans moeder.

Y. *Gerijt Jans zoon van Nymmagen. Leen.*

Herman van Hamert ende Jan van Nymmagen.

W. *In vigilia Lucie in Haga anno xlvij°.*

S. *Item Gherard Jans zone van Niemaghen van Dordrecht, ontfinc van minen here den hertoghe enen tiende in Rieder waert ende ghelegghen is ten Slike die hem, ane bestoruen is van, Jans siins vader doot vorseyt, diese van onsen voruorders hilt, also als die brief hout, dair of tuyterste hier volghet. Wj Willem graue van Heynnegouwen van Holland van Zeland ende here van Vrieslant Maken cont allen luden, dat Traueys heren Hughen sFriesen zone van der Mye vor ons quam ende vp drouch tot Hermans behouf van Hamert ende tot Jans behouf van Niemaghen Hermans zuagher den tiende die ghelegghen is ten Slike in Riederwert ende hi van ons hilt te lene binnen sinen afterzuster kinde niet te versteruen, ende ons ane quam van joncfrouwe Willem van Teylinghe, welken tiende vorscreuen wj verliet hebben ende verlien met desen brieue Herman ende Jan vorscreuen ghezamenderhant van ons in lene te houden binnen afterzusterkinde niet te versteruen in orconde desen brieue bezeghelt met onsen zeghele. Ghegheuen tote Dordrecht des vridaghes vor meye daghe jnt jaer ons Heren M.ccc.xxiiij.*

fol. 13r°. Nihil.

fol. 13v°. Nihil.

fol. 14r°. Nihil.

fol. 14v°. Nihil.

fol. 15r^o.**W.** *Rijnland.***Y.** *Jan des persoonres neue. Leen.*

N. *Willem Graue etc. Maken Cond etc. dat Jan des persoonres neue Ons vp ghedraghen heft ten vryen eyghen vier morghen lands mitter husinghe die dair vp staet ende mitter lane legghende jnt ambocht van Voircoten binnen desen marken, dat een ende streckende an den Vliet, ende tander ende an hossteden die hair Jan van Duenuoirde besprac tot onser Vrouwen Outair te Voircoten jn die kerke die gheeste van desen voirseyden lande heuet belegghen en beyden siden die persoonre van Voircoten mid sinen lande die ene side van den broec heft belegghen Poelmeynse Dirx Stoeps dochter van Delf, mid horen lande, ende dander side heft Jan voirseyt selue belegghen mid sinen lande, die lane zal gaen van der werue vten broec vp an die heerstrate also breet als hiit cofte jeghens Aelbrechts kindre dat is twee gheerden breet een vierendel min ende heuet belegghen die persoonre voirnoemt mid sinen eruen an dene side ende Jan voirseyt mid sinen erue an die ander side, wilc land ende huysinghe voirscreuen wi verlyet hebben ende verlien Janne voirnoemt ende sinen nachomelinghen van ons ende van onsen nachomelinghen te houden jn Erflien jst man jst wijf niet te versteruen, ende vpten Outsten ende vpten naesten te comen, mar vpten jongheren manhoeft voir toudere wijfhooft dairse*

beyde euen na sien In oirkonde desen brieue bezeghelt mid onsen zeghele. Ghegheuen jn die Haghe des saterdaghes na sente Pauwels dach jnt jair ons Heren M^o.ccc^o. ende xl^o.

fol. 15v^o.

Dirc Wouter Schluters z.

A. 321. Didderic Wouter Schluters sone die hout tue acker lants van .xxx. s.

F. 322. Th. de Nortger ¹⁾ tenebat a Johanne ²⁾ fratre suo in feodo vnam virtel terre que quondam fuit Roberti filie Florie ³⁾, et annuatim in tinse .x. s. in quadam terra de Langenvelde ⁴⁾ .x. s. jterum, vbi manere consuevit domina Brehta.

323. Th^s. de Hoelede ⁵⁾, in recompensationem

1) Nortik, d. i. Noordwijk, cf. fol. 47r^o noot 6.

2) Jan van Nortke van fol. 53r^o en 54v^o.

3) Blijkbaar dezelfde als de Robbrecht voren Floren s., die fol. 54r^o onmiddellijk op Jan van Nortke volgt. I. p. v. „filie” is dus hier „filii” te lezen.

4) In het noorden van het ambacht van Nortik.

5) Dit moet dezelfde persoon zijn als de fol. 54r^o vermelde Didderic van Hoghelede haren Niclais s., want de hier vermelde verkochte 28 morgen zijn blijkbaar dezelfde als het daar genoemde leen, en blijkens het bezit van de domus et munitio de Berge (en misschien ook blijkens zijn naam Didderic van H. haren Niclais s., in tegenstelling tot Didderic har Reiners s. van H.) was hij het hoofd van het geslacht. Immers dat huis kan niet anders zijn als de in de 14e en 15e eeuwen herhaaldelijk vermelde „Dircs sate van Hoylede” te Hillegersberg. In 1242 had her Willem Stope (niet „Scope”) van her Ghisebrecht Bokel (den grootvader van dien van fol. 50) land in het ambacht van Rotte

terre domini mei, iacentis in Haetscampe, que fuerunt .xxviij. morghen que vendidit, reddidit domino meo, xvij. morgen, iuxta domum et munitionem de Berge, xx. iugera non longe a loco illo, tria iugera, in officio de Rotte, in den Timpe, apud Vlardinghe in Klocwer, iij. morgen ende tue hont, in Rietcamp, ij. morgen ende tuehont, jn vore Vendenkine lande ⁶⁾, iij ρ. morgen, et istam terram totam tenet in feodo a domino meo.

324. Jn dominica proxima ante natiuitatem beate Virginis remansimus debentes per patentes literas, Cerrysoni de Dordrecht et Wilhelmo scolariis, duo. milia ℥. centum ℥. quinquaginta ℥ et octo ℥. et sex solidos Hollandie et ducentas ℥ sterl. in Flandria persoluenda ad festum natiuitatis beati Johannis proximi cum dampnis suis ix

fol. 16r°. Nihil.

gekocht (Oork. I 391), o. a. het huis te Hildegardsberghe, waarnaar zijn zoon Vranke Stoep zich in 1269 noemde (Oork. II 190). Een dochter van dezen, Margriete, was met Dirc van Hoylede gehuwd en moet hem die sate ten huwelijk hebben gebracht. Hoilede (later Holy), waarnaar het geslacht heette, lag echter in het ambacht van Vlaerdinghe ten noorden van de stad, en blijkens de vier regesten, die leden van het geslacht vermelden (Didderic haren Niclais s. fol. 54r°, Didderic har Reiners s. fol. 53v°, Hughe fol. 54v°, en Didderic hier), waren zij ook voornamelijk aldaar gegoed. Een aantal leden ervan komen in de 14e eeuw zoowel in het ambacht van Vlaerdinghe als in dat van Rotte voor.

6) Vermoedelijk bij de fol. 46v° genoemde Wendekiinssloet onder Monster.

fol. 16v°. Nihil.

fol. 17r°. Nihil.

fol. 17v°. Nihil.

fol. 18r°.

Dirc van Voirburch leen.

Q Jtem jn die baliuscap van Rijnland.

Dieric van Voerborch xix garden lands gheleghen inden ambochte van Voerborch dar legghet an die oestside G. van Vlardinghen, ende op die westside Hughe Claren s. wijf, ende haer kindere.

Jdem leen.

Jtem die selue Dieric, een stic lands heyt Smaelweere, dat belegghen heeft op die oestside Willem van Voerborch, ende op die westside Arnd van Voerborch med sgrauen leen.

Arent Loeff.

Jtem (Loe) Arnd Loeff een woninghe in Voerborch dat belegghen heeft die graue op beyden siden.

Leen.

Aelbrecht Deen. Gerit Potter.

Jtem Aelbrecht Deen v^p morghen lands int Haghe ambacht, an die oestside die nuwe wech ende an die westside Aelwijn Wadarts s. **W.** Dese heeft Gherit Potter van minen here ten rechten leen.

(Jtem Haesken Sweders dochter in Lisse) Jtem in Lisse xvij morghen die (haer) aen ghecomen sijn van Clays Colijns doet den hoeue, dar Haesken Sweders dochter vij^p morghen die ligghen int Westerweere ende dat Westerweere heet, verlyet sijn tot haer lijftochte dar si gheen brieue of en heeft, meer ghetuych van sheren mannen, also si seyt.

Y. Ghijsbrecht Stoep leen.

Jtem Ghisebrecht Stoep ix morghen int ambocht van Alfen, die belegghen heeft op die oestside Jan die Euer, ende op die westside Philips Jan Maes s.

Claes Melis z.

Jtem Clays Melys s. j. garde lands hout ij ρ morghen int ambocht van Hazertswoude ghelegghen in sRoden weere.

Dirc vander Burch leen.

Jtem Dieric vander Borch v ρ morghen lands te Dijxhorne int ambocht van Rijswijc, daer leecht an die nortside G. Ynen s. ende andie zuytside die Waelbrugghe sonder een weer ende dat strecket an die brugghe.

Claes van Oudenburch leen.

Jtem Clays van Oudenborch xj morghen lands ghelegghen inden Poeldijc, dar legghet an die zuytside die abdisse van Loysdunen, ende an die nortside mijn here van Erkele.

fol. 18v^o.

Roelof Goede l.

Q. Jtem Rolof Goede in Nuwenlucx ambocht. j. acker lands vander Mye op gaende anden nuwen wech, Hughe Jans s. an die oestside, ende an die westside Zibrech Hughen dochter med haren kinderen.

Jacob veren Hillen z. l.

Jtem Jacob veren Hillen s. ρ acker inden Oudencoep an die oestside Hugheken Hughen s. an die westside Bet Aelbrecht neue.

Huge Jans z. l.

Jtem in Bodegrauen Hughe Jans s. vj garden lands die opgaen vander Mye an die Lantscedinghe, dar legghet an die westside Flore Machtelden s. ende an die oestside mijn vrouwe die keyserinne, dar Dieric Lam een leenvolgher af is.

Ysbrand die oude l.

Jtem Ysbrand die oude j ρ morghen lands ghelegghen in Teghenbroec, dar legghet an die oestside Bouden (G. s.) Gertruden s., ende an die westside Clays Gheret s.

Adriaen van Wike l.

Jtem Andries van Wike vj morghen ligghende bi oosten den Denneweghe.

Willem Robbrechts z. l.

Jtem Willem Robbrechts s. vij morghen lands ghelegghen in enen sticke vander dunen ter oesterside van Peter Gheuen zoens land ende aen Wouter Hielard land ter westerside.

Idem.

Jtem v. hont ligghende inden vene bewester Haghe die hem van Robbrecht sinen vader aen comen-sijn. Habet literam.

Ghijsbrecht ende Willem Nagel gebroeder l.

Jtem Ghisebrecht Naghel ende Willem zijn broeder .ij. morghen, anden Hofdike, op die nortside, ende (Heinric) Ysbrand Heinrix s. op die zuytside.

Idem.

Jn Monster ambocht Bouden Dierix s. vten Dike v. morghen lands, ende j. huys, dar belegghen heeft

an die zuytside die here van sente Jans, ende op die nortside Dieric Bouden.

(Jtem die caluer tiende ende)

Aelwijn Jans z. l.

Jtem Alwijn Willems s. j. smaltiende, ligghende j. stic in Monster ambocht, j. stic in Wateringher ambocht, ende in Naeldewiker ambocht.

fol. 19r^o.

W. *Noerthollant.*

Y. *Haze vander Horst leen.*

W. (*In margine*) *Northollant.* **Q.** Jtem Haze vander Horst heren Alfraets vrouwe vander Nederhorst xxv merghen lands ligghende jn die Liere metter woninghe alsi ghelegghen is. Jtem vj morghen lands ligghende opten Zouten vene, int gherichte alst her G. van Raporst haer vader daer hadde.

Alphert vander Horst l.

Jtem Alfraet vander Horst die hout sijn huys ter Horst, ende xx ~~ss~~. siaers, wt te reken ende tebetalen vter visscherien te Spersedam.

Willem Florijs sKints z. l.

Jtem Willem Florijs sKints s. ij acker lands, ^p vierendeel min, ligghende inden ambochte van Nuwen-vene, dar leghet op die westside Dieric Weyndelmoets s. op die oest side Aleyt Coppen.

G. Claes l.

Jtem G. Clays v garden lands int ambocht van Alsmale opt oest eynde. **S.** *Dit land heeft Clays Moyen s. G. sinen zoen op ghedragen.*

Jan Maseric l.

Jtem Jan Maseric ij morghen lands indie Proefstye van sente Jan (an die cleyne wateringhe), in Dieric Bonen were, op dat vterste eynde an die clene wateringhe.

W. *Northollant.* **Y.** *Ghijsbrecht Scouten z. l.*

Jtem Ghisebrecht Scouten s. ij Ɔ morghen lands, int ambocht vanden Nuwenvene, dar legghet op die oestside Arnt Truden s. op die westside Clemens Clabbroyen met haren kinderen.

W. *Northollant.* **Y.** *Claes die Bloet leen.*

Jtem Clays die Bloet j. tiende ghelegghen tot Rijs-
wije aengaende dar tambocht aen gaet bi den Vronen
slothe, streckende west wart tot Harpar Swrighers
woninghe toe.

W. *Northollant.* **Y.** *Willem van Voerburch leen.*

Jtem Willem van Voerburch heef versocht sijn
leen dat hem bestoruen was van Arnde van Voer-
burch sinen vadere, ende dit geschiede voer Arnd
vanden Dorp ende voer Mouwerijn vander Doys, jn
die Haghe int jaer ons Heren .M.ccc.xlvij. opten
achten dach van aprille.

fol. 19v°.

Y. *Jan Ghijsbrechts z. leen.*

W. *Northollant.* **Q.** Jtem Jan Ghisebrechts s. ix
morghen lands dat gheheten is die Gheere ligghende
tote Alfen inde Steect, dar is ghelegghen op die
zeeside Willem Symons s. ende op die landside G.
Engbrechts zone.

fol. 20r°. Nihil.

fol 20v^o.

R. *Jn die heerscap van Abcoude.*

(*In Cameric, Willem Reynout s.*)

S. *Jn Camericken.*

Y. *Willem Reyners z., leen.*

S. *Willem Reyners zoen .vj. morghen lants then rechten liene die Vastraet Clais zoen op droech ende jnden seluen leen tehouden plach, ende hebben belegghen diehere van Yselstein op die noortside, ende op die zuutside, Hermans Sileernen zoens kinder.*

fol. 21r^o. Nihil.

fol. 21v^o. Nihil.

fol. 22r^o.

Q. *Jnden Bisdem.*

Y. *Jacob van Rodenburch, leen.*

Willem graue van Heynnegouwen van Holland van Zeland ende here van Vriesland make cont allen luden dat wi ghegheuen hebben Jacob Roudenberch in rechten liene van ons te houden xij ρ morghen lands ligghende opt Segvelt in een weer dat groet is xxvij morghen ende ons aen ghecomen is bi Peter Rouden borchs doet sijns broeders in sente Marien rechte ende dat strecket op in die grote Mye ende wt in die Landscheydinghe vanden Segvelder lande binnen desen ghemerken dat ambocht van Bodegrauen Gherijt Wennen zoens land op die westside In die Milde med sinen lande op die oestside Jn orconde desen brieue bezeghelt med onsen zeghele Ghegheuen in die Haghe des donredaghes na onser Vrouwen dach conceptio jnt jaer ons Heren dusent drie-hondert xlij.

Jan Mombair, l.

Jtem indie Proefstie van sente Jans Willem Monbaer j. acker lands, dar leeght op die zuytside Willem Croken s. op die nortside Jan Monbaer.

Claes vander Stege, l.

Jtem Clays vander Steghe j. acker lands dar leghet op die zuytside G. die Wit op die nortside jonghe Peter.

Clement Heinrix z., l.

Jtem Clement Henrix s. ij garden lands, op die zuytside Meynart Willem s. op die nortside die here van Abcoude.

Veer Weyndelmoets z., l.

Veer Weyndelmoets z.

Jtem veer Weyndelmoets s. i ρ acker op die nortside her Ghisebrecht van Loendersloet, op die zuytside Ghisebrecht Moenen s.

Ghijsbrecht Dircx z., l.

Jtem Ghisebrecht Dierix s. ij acker in der heren van sente Marien recht, dar leyt op die nortside Gheerlof Byen s. op die zuytside Willem Heynmans s.

Jan die Jonge l.

Jtem Jan die Jonghe j ρ acker inder heren recht van sente Marien, dar leghet op die nortside ouder Clays, op die zuytside Willem Godekens s.

Claes die Hollander.

Jtem Clays die Hollander iiij garden dar leeght op die nortside die monike van Oudwije op die zuytside Rolof Tibbe.

fol. 22v°.

Ghijsbrecht van Hardenbroeck, leen.

Q. Jtem her Ghisebrecht van Hardenbroec j. tiende die te roeren plach vander heerscap van Cuke, ligghende te Scalewije tusschen der kerke enter hole int sheren gherecht van Culenborch. **W.** *Mortuus est ende Ghisebrecht zijn zoen ontfengt jnden Haghe sdingsdaghes na Jacobs anno lxx presente den here van Put ende heren Ghered van Hemstede.*

Y. *Her Jan Hasen z. leen.*

Jtem her Jan Hazen s. die helft vander Scerper hoeue ghelegghen tUytfays bider Doerslaghe.

G. van Merloe l.

Jtem G. van Merloe ρ hoeue lands ligghende bi Yselsteyne, dar legghet an die nortside die here van Yselsteyne, an die zuytside die Zidewinde dit js verlyet te versokes.

H. vanden Groten huyse l.

Jtem H. vanden Groten huyze ρ. hoeue in heren Ghisebrecht gherichte van Loenreslote in Mersbroec, dat heeft belegghen op die nortside **W** Hughen s. op die zuytside an die Zidewinde dit js verlyet te versokes. **W.** *Dese droecht vp tot Herberens behoef van Vpburen ende dien ontfengt te sente Gherden berghen sonnendaghes na Petri anno .lxxiiij.* **Y.** *Her Herbaren van Vpburen l.*

Dirc van Grauensloete, l.

Jtem Dieric van Grauensloete vj morghen ligghende in Grauensloete in heren Ghisebrechts gherichte van Loenresloete, te versokes.

Jdem, l.

Item die selue x. morghen ligghende in sheren gherichte van Abcoude anden Hofdike, die belegghen heeft die here van Abcoude op die zuytside, op die nortside W. Molnaers zoen, te versokes.

Dirc van Muden.

Dieric van Muden xij. morghen lands ligghende te Coten in sdoemproest gherichte, dar legghet op die oestside die here van Abcoude, an de westside die heren vanden Duytschenhuse.

fol. 23r°. Nihil.

fol. 23v°.

V. In heren Jans land van Heynnegouwen in der baeliuscip van Scoenhouden.

Y. Claes Rode Hermans z.

V. In Scoenhouwen, Claes Rode Harmans s. vi morghen ten rechten lene, oestwaert belegghen mit Jacob Damaes s. lande dat leen es ende westwaert Jacob die Burgher, dat hi coste ouermids mijns heren ghehengnesse, in tjeghenwoerdicheden mijns heren van der Lecke, heren Jan die Moelnaer, ende haren Jans van der Goude ende Jans Vlaminx, ende Gherairt die Burgher.

fol. 24r°. Nihil.

fol. 24v°.

L. Wij Willem, Graue van Henegouwen, van Hollant, van Zelant, ende here van Vrieslant, Maken cont, Allen luden, Want he

fol. 25r°. Nihil.

fol. 25v°. Nihil.

fol. 26r°. Nihil.

fol. 26v°. Nihil.

fol. 27r°. Nihil.

fol. 27v°. Nihil.

fol. 28r°.

Q. Jnden bailiuscap van Zuythollant.

Y. (*Jan vander Merwede,*) *leen. Claes vander Merwede.*

Eerst Jan vander Merwede Lodewijcs s. alsoe voecht Clays vander Merwede heren Jans zoon vander Merwede Ridder, een tiende gheleghen in Clays ambocht voerscr.

Claes Jacobs z., l.

Jtem Clays Jacobs zoen iiij morghen lands ende een huys daer op te houden ten erfleen alsoe die brief hout die hier na staet.

Idem, l.

Willem graue van Heynnegouwen van Hollant ende here van Vriesland maken cond allen luden dat wi verlyet hebben ende verlyen med desen brieue Clays Jacob Clays s.s. iiij morghen lands lettelt meer of lettelt min med huyse ende hofstat ligghende int dorp van Langherake in Ghizebrechts gherechte van Langherake tusschen Nelle cleyne Hannen ende Clays Jacobs s. sijns broeder ende suster lande van ons ende van onsen nacomelinghen te houden tenen arfleene jn alsulken rechte alst Jacob sijn vader ter tijt dat hi leuede van ons plach te houden te verherwaden med xij pont swarten den groten ouer xvj penninghe Ghegheuen tot Valenchijn des woensdaghes na sente Jans dach midzomer int jaer ons Heren M.ccc.xxxv.

Phillips Ouerwael, l.

Jtem Philips Ouerwael ij. gherden lands in Jacob Boekels ambocht, dar legghet an die oestside Arnd van Cralinghe, an die westside Coppijn Aelbarens zone.

Willem Cuser, l.

Jtem Willem die Cuser xlvij morghen lands met eere woninghe ende molen ghelegghen tot Yselmonde.

Jan van Gelichem, l.

Jtem Florijs van Ghelikem als mombaer Jans van Ghelikem is verlyet xvj morghen lands inden lande van Arkel tot Oesterwije, dat heeft belegghen an beyden ziden G. van Oesterwije. **W.** (*In margine*) *Jan van Ghelichem.*

Y. Schilman Witte z., l.

Jtem Schilman Witten s. xlvj morghen ligghende in Swindrecht also alst Heinric Yden s. bedijet hadde, ende Jan hat sijn broeder.

Jtem xlvj morghen in dat selue ambocht.

fol. 28v°. Nihil.

fol. 29r°. Nihil.

fol. 29v°. Nihil.

fol. 30r°. Nihil.

fol. 30v°.

Zuythollant. Dirc Loef van Baertwije, leen.

V. *Dideric Loef van Bardewije heeft ontsaen alsulc leenghoet als hi van graue Willem hielt tot enen erf leen dat tot Bardewije ghelegghen is in al dien recht dat sien briue begripen die hi daer af bezeghelt heeft.*

fol. 31r°. Nihil.

fol. 31v°.

K. Vriesland.

Y. *Gherijt Sacken z., leen.*

Wjllaem Graue van Heynnegouwen van Hollant ende here van Vrieslant, Maken cond allen luden, dat ons Gheret Sacken zoen jn Westen woude opghedraghen heuet sijn huys ende sijn hofstede ende dat were dair die hofste jn legket ende groet es vijftalue gairde doirgaens lands ende die werf die ghelegghen es ane die westzide van der hofstede streckende tuschen der Wisende ende den Swachdijc dat belegghen heuet an di oestzide Arnoud Robbijn, ende Guerard Aels sone ane die westzide, willic huys ende land wy Gheret Sacken zone verliet hebben van ons te houden te lijene binnen achterzusterkint niet te versteruen In orconde desen brieue bezeghelt met onsen zeghele. Ghegheuen jn die Haghe des dinxdaghes na sente Marien Magdalenen dach jnt jaer ons Heren dusent driehondert zesse ende dertich.

Per dominum Sy. Bastert. G. Alewinen.

X. *Mortuus est et Gherbrandus dictus Grebber habet et tenet nunc temporis. Y.* *Gerbrant de Grebber, l.*

fol. 32 deest.

fol. 33r°.

Notata per puncta transcripsi.

C. Dit sijn die ghene die hore goet op hebben ghegheven den grave van Hollant ende

sinden sine man worden dore der zoene wille van den here van Amestelle jeghens den grave van Hollant.

Her Hubrecht van Eueringen leen.

325. Har Hubrecht van Everdinghen ¹⁾ hevet den grave op gheghaven hondertponde swart goets die lechghen in Sidewinder velt ²⁾.

Her Ghijbrecht vten Goye l.

326. Har Ghisebrecht vten Goye ³⁾ .xx. morghen lants die lechghen after Helfsdinghen ⁴⁾.

Ghijbrecht vanden Goye l.

327. Ghysebrecht van den Goye ⁵⁾ .xxv. morghen lants op Wielrevelt.

Wouter van Langerake l.

328. Wouter van Langherake ⁶⁾ .x. pont ghelts in Langherake an Cordewaens lant.

Hubrecht van Wlwinne l.

329. Hubrecht van Wlvinne ⁷⁾ ene hoeve

1) Hij was evenals de vier volgende personen borg van Amstel bij den zoen van 1285 (Oork. II 571/2).

2) Zijderveld onder Everdingen.

3) tGoy was een Stichtsche heerlijkheid onder Schalkwijk, maar waartoe daarenboven behoorden de beide oevers van de Lek tusschen Culemborg en Vianen benevens Jaersvelt (v. M. II 514). Har Ghisebrecht was gehuwd met Margriete, de vrouwe van Hagesteine, een der dochters van den heer van Teilingen, (Fruin in Bijdr. 3^e R. X 82).

4) Helsdingen onder Vianen.

5) Een zoon van den vorigen har Ghisebrecht vten Goye.

6) Sedert den zoen van Amstel herhaaldelijk vermeld.

7) De Stichtsche heerlijkheid Wlvin lag ten westen van die van tGoy bij Houten; cf. fol. 46ro noot 23 en 25.

lants in Wlvinrebroech ⁸⁾ in tgherechte van den Goye.

Her Elyaes van Rinninge l.

330. Har Elias van Rinninghen ⁹⁾ al sijn goet te Seist.

Warnare heren Willems z. vander Hare l.

331. Jn Vloten, Warnare haren Willems sone vander Hare ¹⁰⁾ .xxviii. morghen lants jn Broedics velt ¹¹⁾.

Willem sijn broeder l.

332. Willem sijn broeder, in Hermaelre wart ¹²⁾ .x. morghen lants.

Vrederic heren Loefs z., l.

333. Vrederic har Loefs sone .xii. morghin lants, daer of lechghen die ses morghin op Bilenvelt ¹³⁾, ende dandre ses morghen in Vlotenrecht.

Ghijsbrecht heren Loefs z. l.

334. Ghisebrecht har Loefs sone driepont ghelts vte sire woninghen t Oechusen ¹⁴⁾.

8) Het waterschap Oud-wulverbroek onder Houten.

9) Cf. Oork. II 590, 845.

10) De Haar bij Haarzuilens.

11) Onder Vleuten tusschen de Haar en Harmelen.

12) Benoorden den Rijn onder Harmelen.

13) Onder Harmelen.

14) Onder Themaat bij Haarzuilens.

Baernt vten Enge l.

335. Barnart vten Enghe ¹⁵⁾ .xxviii. morghen
op Bilenvelt in Henrics gherechte van Hermale.

Vrederic vten Hamme l.

336. Vrederic vten Hamme ¹⁶⁾ .xii. morghen
lants op Gherverscoep.

Bartelmeus van Randebroecke l.

337. Barthelmeus van Randebroeke ¹⁷⁾ .xvii.
morghen lants, op Rapijn ¹⁸⁾.

Heinric vanden Houe l.

338. Henric van den Hove, ene halve hoeve
lants, op Bilenvelt.

Willem Durcant l.

339. Willem Durcant .ix. morghen op Gher-
verscoep.

Claes van Roemts l.

340. Clais van Roemts ene halve hoeve in
sire woninghen in den Broedijc ¹⁹⁾.

15) Ten westen van Montfoort.

16) Tusschen Kockengen en Portengen.

17) Onder Amersfoort.

18) Onder Linschoten.

19) Onder Gerverskop.

Dirc van Zeist l.

341. Diederic van Zeist .xii. morghen lants in die Bredeweide.

Aelbaern Slipport l.

342. Alebaren Slipport driepont ghelts lichghende van sire woninghen oestwart.

Heinric van Hermale l.

343. Henric van Hermale, ende Ghisebrecht zijn broeder .xlvij. morghen lants met sire woninghen te Hermale.

344. (Har Diederic van Sulen tve hoeven lants in Teykincoep.)

fol. 33v^o.

Her Euert van Stoutenburch, leen.

C. 345. Har Everard van Stoutenberch ¹⁾ .xxviii. morghen in Hanewijc ²⁾ gherechte.

Her Dirc van Zulen, l.

346. Har Diederic van Sulen ³⁾ tve hoeven lants, jn Teykencoep ⁴⁾.

Jn Marsen ende bider Vecht neder.

1) Haer Henric van Stoutenberch was borg voor Woerden in 1288 (Oork. II 632).

2) Ten westen van Harmelen.

3) Borg van Amstel en Woerden.

4) Teckop ten oosten van Kamerik.

Ghijsbrecht vanden Buske l.

347. Ghisebrecht van den Buske ⁵⁾ ene hoeve lants op Dursker vene ⁶⁾.

Heinric vanden Grotenhuyse l.

348. Henric van den Groeten hues tveviertel lants in Marserbroec.

Geret vander A l.

349. Gherard van der .A. ⁷⁾ anderhalve hoeve jn Denemarken ⁸⁾.

Jacob vander A. l.

350. Jacob van der .A. ene hoeve in Ouden-coep ⁹⁾.

Pieter Croeneken l.

351. Pieter Croenekin ene halve hoeve in Bartangen ¹⁰⁾.

Melijs van Minden l.

352. Amelis van Minden ¹¹⁾ sine woninghe ende sijn goet in de Nesse ¹²⁾ ende sijn hues an die Vecht.

5) Eveneens borg van Amstel en Woerden.

6) Onder Kortenhoef.

7) Ter Aa onder Ruwel.

8) Demmerik onder Vinkeveen.

9) Beosten Demmerik.

10) Portengen.

11) Borg van Amstel en Woerden. De Mijndens waren een zijtak der Amstels. Minden ligt onder Loosdrecht.

12) Een eilandje in de Vecht benoorden Vreeland.

Huge van Dursken l.

353. Hughe van Dursken ¹³⁾ ene halve hoeve lants vore Vredelant in Durskerwart.
R. Canonici de Oudmonster habent scripta dominus Floris de Boechorst videat.

Claes van Dursken l.

354. Clais van Dursken tvepont ghelts in Amelis gherechte van Minden, ende een pont ghelts te Nichtevecht in des Biscops gherechte.

Claes van Scriuere l.

355. Clais die Scrivere sine woninghe te Wesepe.

Otte van Aemstel l.

356. Otte van Amestelle .xxx. morghen lants op Amestelredamme.

Ghijsbrecht vanden Damme l.

357. Ghisebrecht van den Damme .xii. morghen lant lychghende bider wateringhen te Loene.

Her Arnt van Heemskerke l.

358. Har Arnoud van Heymskerke ¹⁴⁾

13) Onder Vreeland.

14) Komt tusschen 1257 en 1290 (Oork. II 26, 713) herhaaldelijk voor als een der eerste Hollandsche edelen. Den ridder Arnout van Emecekerke van 1254 en 6 (I 599, II 13) houd ik voor zijn vader, omdat de titel van burggraaf van Torenburg, die hem daar wordt gegeven, later niet meer voorkomt. In het Necrologium Egmundense (van Wijn, Huisz. Leven II 91) komt een genealogie van het geslacht voor, die, aangevuld uit het Oorkondenboek en de Regesta Hannonensia, het volgende oplevert:

Bijdr. en Meded. XXII.

(Rijswijc) Rijtwijc ¹⁵), ende Niewekerke ¹⁶), die tinse, die vronescoude, ende die herfsbede ¹⁷).

Her Willem van Egmonde, l.

359. Har Willem van Egmonde, die Zype ¹⁸), ende .x. pont ghelts te Harlem, te Wermerhusen, ende Tutinghehorne, xxv. pont ghelts, ende tambocht van Wermerhusen ¹⁹), ende van Tutinghehorne ²⁰).

Arnoldus de Emecekerke miles, burggravius de Torenburg, 1254/6.

Arnoldus pius miles † 1290 (N.E. 91) fol. 33vo.			Hugo 1266 (O. II 136).		
Haer Gerart † 1311/13 (R.H. 41/51, N.E. 91) = Ada † 4 Jan. 1308 (N.E. 91).		Henricus miles (N.E. 91).	Enghelbert van Scie fol. 46vo.		Hugo fol. 46v.
Gerart ridder 320 (R.H. 87) = Beatrix Willems dr. v. Haarlem.	Domicella de Bloemen (N.E. 91).	Wilhelmus † 31 Oct. 1336 (N.E. 132).	Elisabeth haren Niclais vr. 1319 (R.H. 132).	Gheret Barthout 1336 = Aleide haren Henries dr. vander Woert (v. M. II 584).	Jan Jans 1341 (R.H. 190).
Walterus miles obiit sine liberis 10 Mart. 1380 (N.E. 101) et bona devoluta sunt ad comitem (N.E. 91).			Henricus † 23 Febr. 1368 (N.E. 91) = Beatrix v. Haarlem 1326 (R.H. 154).		

15) Een in de Haarlemmermeer verdronken ambachtje ten zuiden van Sloten.

16) Ten westen van Sloten, eveneens verdronken in de Haarlemmermeer.

17) Zie Teilingsche leenen van † 1328 (Bijl. A) n°. 2. Kennelijk is daar hetzelfde leen bedoeld als hier, waaruit men zou opmaken, dat dit regest (evenals het eerste van fol. 34ro en de twee doorgehaalde van fol. 35ro) tot de Teilingsche lijst van fol. 87vo—89ro behoort. Maar het is twijfelachtig, of „die tinse, die vronescoude ende die herfsbede” samen wel het daar bedoelde „ambocht” uitmaakten.

18) Behoorde nog in 1551 aan Egmond.

19) Dit had heer Willem van Florens den Voogt in ruil voor andere ambachten gekregen (Oork. II 710).

20) Harenkarspel.

fol. 34r^o.

Her Jacob vanden Woude, leen.

H. 360. Haer Jacop van den Woude ¹⁾ ontveinch van den graue al solc goit alse hi van den here van Teylinghe helt, dat es de teinde van Eslikerwoude, ende de ghift van der kerke, ende de theinde van Hondescop ²⁾, ene de houer dAre leghet ende dander de op dander side van der Are leghet.

De manschip deden den grave dor seren wille van Amestel sein dese.

Willem van Linschoten l.

361. Willaem van Lintscoten ³⁾ .ii. houen lants jn der Modre broic, ende sine woningghe tOudewatre.

Jan van Merlaer l.

362. Jan van Merlar ene halue houe de leghet in den Afterslote in haren Gisebrechs rechthe van Ruele ⁴⁾.

Willem Vlaminck.

363. Willaem Vlamench .x. pont ghelts in den Afterslote.

1) Reeds genoemd fol. 47r^o en 51v^o.

2) Zie onder Eslikerwoude in het Bescheid van 1296 (v. M. II 62), waar de naam verkeerdelijk Houtscoepe is gedrukt. Uit het verband en de omschrijving daar en hier blijkt, dat die tienden in het ambacht van der Are lagen.

3) Borg van Woerden (Oork. II 632).

4) Ruwiel. Genoemd in 1287 (Oork. II 602).

Hanneken Spiker.

364. Hennekin Spiker .vi. morghen lants de legghen in den Afterslote.

Sanders van Vpburen.

365. Sanders van Vpburen .vi. morghen lants ende ene halue in Benscop.

Willem van Marsen.

366. Willaem van Marsen .v. pont ghelts de legghen vp Burewelt an sire wonigghe.

Willem Haues.

367. Willaem Haues ene houe te Judefais bi der Durslaghe.

Willem van Junghen.

368. Willaem de Junghe .x. pont ghelts an sinen ghoede ten Nienslote in Benscop ⁵⁾.

Dirc vander Are.

369. Diddric van der Are ⁶⁾ .viij. pont ghelts van ener haluer houe in den Besen.

Willem her Euerarts z.

370. Willaem haren Euerarts sone .x. pont ghelts an ere houe lants vp Burvelt.

Peter van Junge.

371. Peter de Junghe xi morghen an sire wonigghe dBenscop ⁵⁾.

⁵⁾ In het land van Ijselstein.

⁶⁾ Cf. har Gerart vander Are fol. 45ro.

Gijbrecht heren Gherets z.

372. Ribrecht haren Gerarts sone .v. pont ghelts an sire wonigghe d Lopeke.

Jan van Antwerpen.

373. Jan van Antwerpe .x. pont ghelts an ere houe lants t Achthehouen ⁷⁾ alre naist Hughen Pekestockes an dusterside.

Frederic vander Zeuender.

374. Frederic van der Seuendeir ⁸⁾ .x. pont ghelts up Seuendervelt.

Ghijsbrecht Samson.

375. Ghisebrecht Samson ene halue houe in sinen gode ten vtersten Ecghe westwart.

Alle dese bouen gescreuen is leen.

fol. 34v°. Nihil.

fol. 35r°.

C. 376. (Item ¹⁾) Jan van den Dorpe hevet ontfaen te leene van den grave .xxx. morghen lants die heten Madewere, ende legghen in Jans ambochte ten Dorpe tusken Lichtevoets vaert,

7) Ten oosten van Montfoort.

8) In het land van IJsselstein.

1) Dit regest en het volgende staan, met eenigszins andere spelling der eigennamen, nog eens onder aan fol. 88v°. C, die het eerste over Jan vanden Dorpe hier inschreef, zal ze doorgehaald hebben, toen hij het regest over Gerart van Oesghest fol. 88v° inlaschte.

ende Tanthoeft, ende dit helt hi te voren van den here van Theylinghe.)

H. 377. (Huge hare Sceullenc sone de ontfeing, enen hoet gherste de leghet d Arlanderwene in des grauen teinde.)

Gelre.

Gerijt van Wardenborch leen.

I. 378. Gheerard van Wardenberch hout van den Graue van Hollant .xx. morghen lants ghelegghen in Boemelrwaert, te Loet camp in een dorp heet Gamber²⁾ ende leghet beneden Boeme.

fol. 35v°. Nihil.

fol. 36r°.

Q. Bisdoem.

Anno xlvj. prima junij.

Dit sijn die ghene die haer goet ontfanghen hebben voer mi tot miere vrouwen der keyserinnen behoef ende ghesworen hebben alle trouwe die wittechteghe man sijn sculdich te houden haren rechten heren.

Jnden eersten.

Willem vander Marne leen.

Jnt Bissdom anden Ouden Rijn Willem vander Marne een gherechte ende een tiende van eere hoeue die alrevterste leyt anden Ouden Rijn.

Ghijsbrecht vander Weyde.

Jtem Ghisebrecht vander Weyde een gherechte

2) Gameren.

ende een tiende ghelegghen anden Ouden Rijn, onderdeelt teghen goet dat Willem vander Marne hout van heren Willem van Duenuorde rorende vanden heerscap van Vyanen.

Jdem.

Jtem die selue een viertel lands ghelegghen anden Lyntscote bi Oudewater.

Dirc vander Weyde.

Jtem Dieric vander Weyde xij morghen lands ghelegghen anden Ouden Rijn int gherecht dat Ghisebrecht vors. hout van miere vrouwen.

Her Ruyssche van Linscoten.

Jtem her Ruyssche van Lyntscoten een tiende heyt Rapijn in die prochie van Lyntscote.

Jdem.

Jtem alsulke tienden als Philips vander Spaengyen van heren Ruysschen vors. hilt.

Jdem.

Jtem een tiendeken te Streuckerke dat Pouwels oude Pouwels zoen van hem hout.

Jdem.

Jdem een tiendeken dat Jan Florijs tot Ouderkere van hem hout.

Al leen.

fol. 36v°. Nihil.

fol. 37r°. Nihil.

fol. 37v°. Nihil.

fol. 38r°.

Q. Item in den lande van Haemstale vanden mannen.

Eerst vte Wauerenvveen.

Jonge Ysbrand.

Jonghe Ysbrand twee acker lands ghelegghen bi heren Ghisebrecht van Loenresloete.

Willem Twelfhoeuen.

Item Willem Twelfhoeuen j. viertel lands ghelegghen in Teccoep dar leecht op die westside (G. Euert) Veen Euerts s. kindere ende op die oestside Sweers erfnamen van Zuyden.

Her Melis van Mijnden quaere annot. folio 33.

Item her Amelijs van Miinden sijn ambocht, sijn huys med dat dar toe behoert, also als sine brieue houden die hi daer of heuet.

fol. 38v°. Nihil.

fol. 39r°. Nihil.

fol. 39v°. Nihil.

fol. 40r°.

Q. In Delfland inder baliuscap van Delf anno xlvj° prima junij.

Eerst Jan van Warmonde die minder helft van xv ρ morghen ghelegghen op Ruveen van onser hoeue aldar vanden oest eynde in warts.

W. Hier af is in libro 17 a° lxxij. ene copie dato anno lij. dattet him hertoge Willem orlof ghaf te vercopen ten eyghen.

fol. 40v°. Nihil.

fol. 41r°. Nihil.

fol. 41v°. Nihil.

fol. 42r°.

Q. Jtem inden lande van Woerden.

Y. *Claes Jans z. vanden Nuwenveen l.*

Clays Jans zoen van den Nuwenveen iij morghen lands ghelegghen int ambocht van Woerden, int grote Rietvelt bi Arnds lande vander Marne.

Willem Durecant van Heremale.

Jtem Willem Durecant van Heremale x. morghen lands dar die iij morghen ghelegghen sijn andie weyden int Recht van Vloten, ende die vj morghen in Gherverscope, in miere vrouwen der keyserinnen gherechte.

Huge vander Hoy.

Jtem Hughe vander Hoy ij morghen lands ghelegghen tusschen den here van Outmonster an die oestside ende an die westside Clays Lubbrecht s. Non habet literam.

Jan Allaerts z.

Jtem Jan Allert zoen xvij hond ligghende bi Swalerdamme dat gheheten is Dommenscamp. Non habet literam.

Herman Ghijskens z.

Jtem Herman Ghisekens zoen die hilt de cule binnen Oudwater te leen, welc leen hi op droech miere vrouwen der keyserinnen ende mijn vrou

verlies Dieric sinen zone inder seluer manire dat hijse hilt.

Ghijsbrecht Kerstants z., of Herman Ghijsbrechts z.

Jtem Ghisebrecht Kerstant zoen van Oudwater hilt een viertel lands ghelegghen int tin Oudwater ten rechten leen die hi miere vrouwen der keyserinnen op droech, ende si verlies Herman Ghisekens zoen in zulker maniren alse hise hilt.

Dirc van Vutfaes.

Jtem Dieric van Wtfays ij hoeuen ghelegghen in Woerderlant tusschen Oudwater ende Linscoten.

G. van Vutfaes.

Jtem G. van Wtfays ρ hoeue ghelegghen tWtfays binnen Wtfays dat hi selue belegghen heeft met sijns selues erue alre naest, dar sijn wijf Jutte die minder helft hout tote haere lijftocht.

Dese zijde is al leen.

fol. 42v°.

V. *Jtem Claes Truden s. heift ontfangh*

fol. 43r°.

Y. *Claes Truden z. t Oudewater.*

V. *Jtem heift ontfanghen Claes Truden zoen een huus ende j heel hofstede, ghelegghen binnen Oude water, ende heift belegghen ane die zuutside Dieric Buschcoep, ende ane die nortside die jonfrouwe van Montfoerde.*

fol. 43v°. Nihil.

fol. 44 deest.

fol. 45r^o.

W. *Rijnland.*

Y. *Huge van Hilnaer.*

A. 1. Hughe van Hilnaer ¹⁾ hout van den grave xii morghen lants die licghen int gherecht van Hadewartswoude ²⁾ in Maetvelt tusschen der Wateringhen ende den Rine an die oestside van Didderies Spirincs lant.

Willem van Oegstgeest.

2. Dit es Willems leen van Oestgheest ³⁾ .xxviii. morghen licghende op den Mersc ⁴⁾ in Oestghester ambochte. Ende xv. pont ghelts te Leyden an hosteden. Ende al dat goet dat haer Gerart vander Are ⁵⁾ hadde dat quame op Willem storue sinen erfname.

Die here van Wassenair leen goet. ⁶⁾

3. Dominus de Wassenare ⁷⁾ officium de

1) Het noordelijkste deel van het ambacht van Wassenaer. Hughe was lid der bekende commissie van vijf zegslieden, die in 1295 en 6 het Bescheyt en andere uitspraken gaf (Oork. II 913, 936, 938, v. M. II 61).

2) Hazerswoude.

3) Komt nog voor fol. 87v^o als leenman van Teilingen en in 1285, 92 en 97 (Oork. II 571, 804, 1016).

4) Het zuidelijkste deel van het ambacht van Oestgeest. Vermoedelijk zijn de namen Morsdijk, Morspoort, enz. verbasteringen van Mersc, in verband met de Leidsche galg, die er stond.

5) Ter Aar.

6) Cf. P. J. Blok, Een Holl. stad in de M.E. 113.

7) Diederic here van Wassenare, die zijn vader heer Philips reeds in of voor 1258 was opgevolgd (Oork. II 58) en van 1275 tot 1297 (ib. 275, 999) als ridder voorkomt.

Vorscoten ⁸⁾. et de Wassenare ⁹⁾. Officium inden Ketel ¹⁰⁾. Theloneum nundinarum in Vorscoten. Theloneum de Vlerdinghen ¹¹⁾. In nundinis hyemalibus et estiuis cum theloneo fori ebdomodalis. Theloneum etiam quod hule tolne ¹²⁾ dicitur. Zeedrifte, de aggere marino siue de stipite apud Catwiic vsque Woudrikem vt dicit, domino comite ¹³⁾ negante. Decimam in Hatscampe ¹⁴⁾.

8) Heeft tot in de 18e eeuw aan de Wassenars behoord.

9) Het ambacht van Wassenar omvatte slechts de oostelijke helft der gemeente Wassenar. De westelijke helft was het ambacht van Zuetwiic. In de Verclaringhe van alle des Graven Renten in Noorthollant Woerden ende Oudewater van 1334 (Hamaker Rekeningen I 154 sqq.) wordt het ambacht der Wassenars aldus omschreven: Walixdorp (Waalsdorp), Boomgaerde (Wassenar beoosten de Zijl bezuiden Papelaan), Hilnare (Wassenar beoosten de Zijl benoorden Papelaan), Vorenbroeke (het noordwesten van Hilnare), Waddinghe (Voorschoten langs den Rijn, ten noorden van Hilnare en Vorenbroeke), Vorschoten, Hamburch ende Voere (Veur), Wike (Stompwijk), Tolle (onbekend). Het omvatte dus de gemeenten Voorschoten, Veur, Stompwijk benoorden Wilsveen, de oostelijke helft van Wassenar en het aan Scheveningen grenzende deel van Zuidwijk. Dat het echter niet één maar meer ambachten vormde, blijkt uit den tekst alhier, die de ambachten Wassenar en Vorscoten afzonderlijk noemt; maar wij weten niet, of er nog meer waren.

10) Wassenars ambacht inden Ketel omvatte niet het geheele ambacht van Ketel, want de helft van Spadelant, dat er toe behoorde, was in het bezit der vander Harghe's (fol. 59r^o); doch er behoorde wel toe de Nieuwlandsche polder, toen sDrussatenlant geheeten (Oork. II 228).

11) Zie Oork. II 663. Niet te verwarren met den ouden grafelijken tol op de rivier.

12) De heer de Fremery leest „hule” of „hule”, doch er staat duidelijk het laatste. Vgl. over den tol Oork. II 642, 652, 670, dr. B. van Rijswijk, Gesch. v. h. Dordtsche stapelrecht (1900) p. 17, en het daar aangehaalde charter van 1289.

13) De Fremery leest i. p. v. „comite” „autem”, stellig ten onrechte.

14) De Eskamppolders onder Loosduinen. Cf. fol. 47v^o Gerart Dode, die de helft dezer tienden bezat.

Decimam in Zutermere. Mansionem suam apud Horst ¹⁵⁾ cum terris et appenditijs. Curiam de Wassenare ¹⁶⁾, cum terra in qua fundata est. Insuper terram de Sceveninghe et in Venhuizen. Totam terram que Veen ¹⁷⁾ appellatur de terra Ludolfi vsque ad terram Symonis Preng. In Willemsvene ¹⁸⁾ triginta virgas veni. Dimidietatem munitionis de Rosenberg ¹⁹⁾. Quinque æ annuatim de theloneo de Ghervliete. Quatuor æ annuatim de precaria in Pinacker. Bona etiam que sita sunt super Hernesse ²⁰⁾. Triginta duo iugera terre que

15) Dit is niet, zooals sommigen meenen, Zandhorst, want dat behoorde aan een oom van den heer van Wassenauer, heer Dideric van Zandhorst (fol. 53vo), maar het huis ter Horst onder Voorschoten, reeds genoemd als de woning van Dirc van Wassenauer in 1258 (Oork. II 43).

16) Het hof te Wassenauer lag op een perceel, nog de Burcht geheeten, bezuiden het dorp en benoorden de Pauw, en wel vreemderwijze evenals het dorp Wassenauer in het ambacht van Zuetwiic, terwijl omgekeerd het huis Zuetwiic in het ambacht van Wassenauer lag (Hamaker Rekeningen I 161, Tegenw. Staat VI 425, 7). De tienden van Wassenauer, die Philips, de zoon van heer Dirc, in 1287 van den graaf kreeg (Oork. II 610), zijn dan ook dezelfde als de hier in het volgende regest bedoelde tienden in heren Dircs ambocht van Zuetwijck. In plaats van Kijtsdorp in dat regest is te lezen Rijcsdorp, gelegen ten noordwesten van Wassenaar.

17) De Veenpolders onder den Haag. Een stuk hiervan had heer Kerstans van Raephorst in achterleen, fol. 46ro.

18) Reeds genoemd in 1281 als afzonderlijk ambacht (Oork. II 416), thans Wilsveen onder Stompwijk.

19) Ten oosten van het huis ter Horst onder Voorschoten. Het moet als achterleen in bezit zijn geweest van den tweeden broeder van heer Dircs vader, Jacob, daar het met diens dochter Jacoba in het bezit der Bentem's kwam, en haar kinderen zich toen van Rosenberch noemden.

20) Er waren twee ambachten van dien naam, later onderscheiden als Wout-Harnasch en Hoog-Harnasch. Het laatste

sita sunt iuxta domum Bartholomei de Made ²¹). Octo æ de Hilnergheest ²²). Decimam de Sloetbusc et de Scuren ²³). Decimam in Ekendunis ²⁴) cum minuta decima. Decimam apud Weteringhe ²⁵). Adhuc ibidem aliam decimam. Insuper adhuc tertiam decimam in eodem loco cum minuta decima. Minutam decimam in Rysewiic. Vehiculum siue verscip in Leyden, et Doudinsvere ²⁶).

Idem.

0. *Philps van Wassenare houd van den graue den corentiende ende den smaltiende lecghende in heren Dircs ambocht van Zuutwijk, ant oostende leid sheren tiende van Breederode in Valkenborger amboch, ant westende die tiende van Kijtsdorp.*

Her Florijs van Toll l.

4. Dit es haren Florens leen vander Tolle ²⁷).

ressorteerde onder Hof van Delft, destijds Delflant geheeten, en is dus vermoedelijk bedoeld met die Hernesse in Delflant (fol. 47v^o) of bi Delf (fol. 53r^o).

21) Cf. fol. 47r^o n°. 44.

22) Het zuidelijk deel van Hilnaer (noot 1), cf. fol. 46r^o noot 12.

23) Behalve de hier vermelde tienden van Scuren komen nog voor een Jan van Scuren fol. 47r^o, een Volprecht van Scuren fol. 53v^o en lant te Nortscuren fol. 48v^o. Ik vermoed, dat het onder 's Gravenzande lag, maar heb den naam nergens kunnen vinden.

24) Eikenduinen had vroeger vermoedelijk een afzonderlijk ambacht uitgemaakt.

25) Wateringen.

26) De Haagsche Schouw aan den Rijn tusschen Wassenaar en Oestgeest, thans nog in het bezit der Wassenaers. Het eerste daaraan aansluitende stuk van den straatweg naar den Haag heette nog in de 18e eeuw Doedincx laen (cf. Reg. Hann. 130).

27) Komt nog voor als knaap in 1274 (Florentius de Tolne, Oork. II 282) en als ridder, lid der boven (noot 1) vermelde

Al die scouwinghe van Tedingher broeke tote thien scillinghe ende in har Ghisebrecst lant seventhien pont wart landes.

Gerijt vander Goude.

5. Jn Alfen Gerardus de Goude tenet a domino comite circa .xxx. iuga ^{2s}) terre iacentia inter Alfen et Goude, et ista pater suus et auus prius habuerunt a comite.

fol. 45v^o.

Her Gerijt vander Wateringhen al zijn leen.

A. 6. Jn Wateringhen Dominus Gerardus de Wateringhen ¹⁾ tenet a domino comite domum suam apud Wateringhen, cum omnibus pertinentiis infra vltimum siue exteriorem fossatum dicte domus. Jtem totum officium de Wateringhen. Jtem decimam in quodam loco

commissie in 1295 en 6. Hij wordt hierna, fol. 89r^o, nog genoemd als leenman van Teilingen. — De vander Tolle (of Tolne)'s waren vermoedelijk een jongere tak der Teilingens, blijkens hun wapen, dat van dat der Teilingens alleen verschilde door de bezaaiing van het veld met blokjes, een niet ongewone brisure. Naar welk Tolle zij heetten, is onbekend; ik gis, naar het in 1334 als een onderdeel van Philips ambacht van Wassenare vermelde (Hamaker Rekeningen I 161) Tolle, want de meeste Hollandsche geslachten ontleenden hun naam aan plaatsen in de duinstreek en de daaraan grenzende ambachten.

28) Schrijffout voor iug'a.

1) Komt tusschen 1260 en 1287 herhaaldelijk voor. Hij was gehuwd met Machtelt, de oudste dochter van den heer van Teilingen (Oork. Nal. 71), in 1273 reeds overleden (ib. II 261). Zie over hem en zijn geslacht de opstellen van J. G. Frederiks en Prof. Fruin in Bijdragen N. R. VIII.

qui dicitur Hoec²⁾. Jtem omnia bona que quondam fuerunt domini Frederici³⁾ awnculi sui sita in officio de Wateringhe. Jtem viginti quinque iugera terre iacentia in officio de Poele⁴⁾. Jtem viginti septem iugera iacentia in Hatscampe⁵⁾. Jtem tenuit a comite viginti duas ~~et~~ annuatim quas vendidit domino de Telynghe et promisit dictas xxii libras assignare in aliis bonis suis quandocumque fuerit requisitus a comite. Et ad hoc septem ~~et~~ annuatim. Jtem officium suum apud Vlerdinghen⁶⁾ et piscariam ibidem de slusis⁷⁾, et vnam partem de veteri aggere⁸⁾, apud Vlerdinghen. Jtem bona sua⁹⁾ que habet

2) „De woninghe ten Hoeke” lag in het ambacht van de Wateringhe (E. L. 2 fol. 11, 16vo). Intusschen vermoed ik, dat de Hoek, waarnaar het geslacht zich eerst genoemd had, een afzonderlijk ambacht was geweest, het noordoostelijk deel van Wateringen (het Hoekblok geheeten) en daarenboven den Hoekpolder onder Rijswijk (waarin ook een „Hoekblok” lag) omvattende. Er zijn meer voorbeelden van dergelijke gesplitste en met andere vereenigde ambachten, b.v. Kerewerve, Ekendunen, de Poel, Waddinghsvene, enz.

3) Vanden Hoeke, cf. Fruin bl. 233.

4) Een afzonderlijk ambacht, later met Monster vereenigd, en door de Gantel van Naaldwijk gescheiden.

5) Cf. v. M. IV 950. Zie fol. 45ro noot 14.

6) Het Nieuwland van Babberspolder, toen Gherets polre van Raporst geheeten, zie het Bescheyt van 1296 (v. M. II 61).

7) Dat vischrecht had hij in 1276 gekregen (Oork. II 307).

8) Die „oude diic” is, in verband met het ambacht bij Vlaerdinghe, vermoedelijk noch de Vlaardingsche weg noch de Oude dijk tusschen den West-Abtspolder en den Nieuwlandsche polder, doch de dijk tusschen het Oude en het Nieuwe land in Babberspolder.

9) Het goed is blijkbaar hetzelfde als dat van het stuk van 1276 (Oork. II 308), daar Hontternesselant genaamd, en dat heer Gerards vader, Ogerus de Hoeka (Ogier vanden Hoeke), reeds in

apud Heimonde ¹⁰⁾, tenet sub quadam pensione videlicet viginti libris annuatim ¹¹⁾).

Claes Lysen z. l.

7. In Oestgheest Clais filius Lysen quondam dedit domino comiti duo iugera terre iacentia in meridionali parte terre sue et ista reddidit comes eidem tenenda in feodum.

Reyner Ghijsbrechts z.

8. Te Keten in Troveis ¹²⁾ ambachte Reynier ¹³⁾ Ghisebrechts sone ene viertel lants.

Airnt Airnt Voits z. l.

9. Jnt ambochte van Maselant ten Hofdike Arnout Arnouts Voits sone iiiij^o morghen.

Gerijt Euer l.

10. Te Lysse ¹⁴⁾ Gerart Ever ¹⁵⁾ derendele

1252 onder den naam Huntенesse bezat (Oork. I 560), het latere Honterland (verkeerdelijk Honderland of Hoenderland). In 1276 kreeg heer Gerard voor dat land het recht om uit te wateren met die van Maselant in *dezelfde* sluizen (niet in de sluis te Maasland, zooals de heer van den Bergh in het opschrift verkeerdelijk zegt, want juist die kan met het oog op de ligging van het land bij de Heymont onmogelijk bedoeld zijn).

10) Cf. Handv. v. Vlaardingen 392. De Heimont lag onder 's Gravenzande ten zuiden van het dorp Naaldwijk.

11) Cf. fol. 55ro, waar het vervolg zijner leenen voorkomt.

12) Troveis van Moerdrecht, zie fol. 48vo, komt o. a. voor als borg van Amstel en Woerden in 1285 en 8 (Oork. II 571, 632).

13) De Fremery leest „Trovois” en „Raynier”, ten onrechte.

14) Dit is het eerste regest — wij zullen er meer ontmoeten — waaruit blijkt, dat de plaatsbepalingen, waarmede zij beginnen, meestal niet anders *kunnen* zijn dan de woonplaatsen der leenmannen. Daarom meen ik ook aldus te moeten opvatten de woorden „in Weteringhen” bij heer Gerart vander Wateringhen, enz.

15) Medeplichtig aan den moord van Wolfert van Borselen (v. M. II 84).

vanden thiende in Alender vene ¹⁶⁾. Vter bottinghe in Kermerland ¹⁷⁾ te Helichlo ¹⁸⁾ iiρ. æ. om terde iaer.

Willem Gerijts z. l.

11. Te Hadwerstwoude Willem Ghertrudensone .vi. morghen lants in dien Ghere.

Willem Tyelmans z. l.

12. Jn Rensetterwoude, Wilhelmus filius Tydemanni viiρ. morghen inden broke in Didderics ¹⁹⁾ ambochte inde Northem.

Gerijt vander Dobbe l.

13. Jn Nvenvene Gerart vander Dobbe ²⁰⁾ .vii. morghen (*add. supra lineam* ii. æ.) ende hine geuet gine smaltiende.

Wouter van Elske l.

14. Wouter de Elske .vii. morghen.

Dirc die Scoutate l.

15. Didderic de Scoute .iiiρ. morghen.

16) Aarlanderveen.

17) De Fremery leest „Kenemerland,” ten onrechte. De vorm Kermerlant komt zeer veel voor, vooral in den Bourgondischen tijd.

18) Heilo.

19) Didderic van Alkemade, blijkens de stukken van 1296 (Oork. II 935/6).

20) De kaart van Rijnland vermeldt nog in de 18e eeuw „Dobbens hof” onder Nieuwveen bij de Utrechtsche grens. Het geslacht heette vermoedelijk naar de Dobbe, een watering, die het Hollandsche ambacht Uytterbuurt ten oosten van Colslaghen scheidde van het Bloclant in de Proosdy van St. Jan (vergelijk de namen van der Does, van der Mie, van den Zile enz., welke alle aan wateringen ontleend zijn).

fol. 46r^o.

Th. de Meyer l.

A. 16. In Eslikerwoude Th. de Meyer .v. morghen landes van viiftien scillinghen renten.

Wilmair Alijts z. l.

17. In Renseterwoude Wilmarus filius Aleydis viif garden landes (*add. s. l. xl. s.*)

Gerijt vander Mye l.

18. Gerardus de Mie ¹⁾ in Niencoep Gerardus et frater suus Bartholomeus quandam ²⁾ terram, que Madelant dicitur valentem annuatim. viii. vel .x. ff. bi diere Sydewende ³⁾ op an der wateringhen.

Peter Ermgerts z. l.

19. Petrus filius Ermegardis ene halue hoeve middes in dese vorghesegheden lande.

Huge Gode l.

20. Hugo Gode ⁴⁾ twalfpondewars landes ⁵⁾ in Nuencoep.

1) Oork. II 378.

2) De Fremery leest „quondam,” ten onrechte.

3) De Fremery leest „Sydewinde,” ten onrechte. Het was de ringdijk tusschen Rijuland en Amstelland, tevens de westgrens van Nieucoep.

4) Cf. fol. 53r^o, waar nog twee naamgenooten van hem genoemd worden.

5) Afschrijversfout voor „xij ponde wartlandes,” cf. fol. 45r^o bij har Florens vander Tolle.

Mense vanden Bosche l.

21. Mense van den Bosche ⁶⁾ ende sien broder Mathias v morghen landes bi Bauekine ⁷⁾ bosche madelans.

Mathijs Arnts z. l.

22. Mathias filius Arnoldi enen acker lants, in Zeven houer ambochte.

Aelbrecht Bertelmeeus z. l.

23. Albertus Bartholomei ambocht van Achttienhoeven voren Bauekine ⁷⁾ boske, te Arlander vene op toest ende lxx. acker so dat hi inder hant hevet, so dat voert verleent hevet.

Claes van Kaluello l.

24. Clais van Kalueslo ⁸⁾ ix morghen te Houtshorne ⁹⁾.

Engebrecht Moerseil l.

25. Leyderdorpe Enghelbertus Moerseil sone .iiij. morghen in Garbrantsvene.

6) Langs de Mij moet zich een bosch hebben uitgestrekt, dat in verschillende deelen was uitgegeven. Het oostelijkste stuk ervan, onder Achttienhoven gelegen, heette Voren Bauekine Bosch, het westelijkste, een afzonderlijk deel van het ambacht Aerlanderveen vormende, Aelbrechts Vierendeel van den Bosch, terwijl in het midden Nieucoeps Bosch lag. Daarnaar heette vermoedelijk Mense vanden Boske.

7) De Fremery leest „Banekine,” ten onrechte.

8) Kalslagen, een ambacht van Hollandsch Amstelland.

9) De Fremery leest „Hontshorne,” ten onrechte.

Her Kerstants z. l.

26. In Wassenare ambocht haer Kerstants ¹⁰⁾ .v. æ ghelts bi den Ouden Achtendeil ¹¹⁾ ende .xx. morghen in Hillarremade ¹²⁾, ein leg in Berkenriis ¹³⁾, iij tiende op die Hernesse ¹⁴⁾, ende xvii morghen daer bi, ende iij. morghen op die Gantele ¹⁵⁾, viij. morghen te Sceveninghen, ende hefter .viij. morghen te Sceveninghen, ende xxxvi morghen tusschen den Vein ende den Veinsloet, die hout hi vanden here van Wassenare ¹⁶⁾, op dat die grave wil doghen, ende wil hiis niet, so moit hise vanden grave houden.

Her Florijs van Brederode l. ¹⁷⁾.

27. In Monster ambacht haer Florens van Brederode ¹⁸⁾ xxxiii. morghen op die Dor-

10) Har Kerstants van Raephorst, een der voornaamste edelen van graaf Florens. Hij droeg in 1290 zijn woning Raiphurst onder Wassenaer, die dus te voren eigen goed was, aan den graaf op (Oork. II 741). Toch vermoed ik, dat dit niet het stamslot van het geslacht was, maar (evenals Nieuw-Teilingen onder Warmond) naar het geslacht heette, dat zijnerzijds zijn naam ontleend had aan het Raephorst geheeten deel van Monster-ambacht bezuiden de Poel.

11) Thans nog den Deyl ten noorden van Raaphorst.

12) Het noordelijk deel van Hilnaer (cf. fol. 45ro noot 1 en 22).

13) Rijs, Del en Laghe waren de meest gewone namen der duinvalleien.

14) Zie fol. 45ro noot 20.

15) Een riviertje, dat de grens vormde tusschen de ambachten van Naeltwiic en den Poel, en in de haven van 's Gravenzande uitmondde.

16) Cf. fol. 45ro noot 17.

17) Cf. v. M. I 432.

18) Volgens Fruin was hij denkelijk een zoon van heer Dirc,

toghe ¹⁹⁾ ende sine woninghe ende den tiende vanden Dortoghe, ende vanden Norde ²⁰⁾ meirre ende minre ende ene tiende de die here van Vorne die helft hevet minre ende meirre, ende xi morghen ouerden Svarten diic ²¹⁾ ende tam-bacht vanden Segwarde, ende dien tiende daer af, ende achtien scillinghe ghelts vt Soter meir vter ²²⁾. Dat gherecht van Zevenhusen ²³⁾, xii ð vt der bede tote Zevenhusen.

Her Aelwijn van Rodenrijse.

28. Dominus Alewinus de Roderise tam-bacht van Roderise ²⁴⁾, tusken die Lant-

broeder van heer Willem, den tweeden heer van Brederode. Hij was gehuwd met Beatrijs van Roderise, en zijn drie zoons, heer Dirc, Jan en heer Florens, namen den naam vander Dortoghe aan. De eenige dochter van heer Dirc, jvr. Beatrijs vander Dortoghe, bracht de meeste hier vermelde leenen ten huwelijk aan heer Wouter van Egmond, terwijl de kinderen van heer Florens, naar ik vermoed, den naam vander Dortoghe weder verwisselden voor dien van vander Dwn. Zie Bylage B.

19) Aan de Gantel, thans onder Naaldwijk gelegen. Uit de woorden „jn Monster ambacht,” waarmede het regest begint, meen ik echter te mogen afleiden, dat de Dortoghe destijds onder Monster behoorde.

20) Tusschen Monster en 's Gravenzande.

21) Loopt tusschen de Poel en Raephorst van de Gantel naar de duinen.

22) Aangevuld fol. 52v^o.

23) Zevenhusen en de Segwart kwamen door zijn kleindochter aan de Egmonden.

24) Cf. Oork. II 693. Het ambacht van Roderise omvatte de tegenwoordige gemeente Berkel, zooals juist uit de hier gegeven omschrijving blijkt. Immers de Striclede kan kwalijk iets anders zijn dan de sloot, die langs de Strikkade liep, welke Berkel en Pijnacker scheidt. Het ambacht behoorde reeds in 1266 en 1281 (Oork. II 150, 422) gezamenlijk toe aan heer Alewijn van Roderise

scede ²⁵), ende de Striclede ghedeilt mit haren Arst vanden Broke ²⁶).

fol. 46v°.

Danel van Rodenrijse.

A. 29. Daniel van Roderise an erue in Hatscamp xxv. s. gheldes, ene veen hoeve heit haren Corstans hoeve, vier morghen in Scye ambachte bi sinen huus ¹).

Enghebrecht Hugon z. vanden Scye.

30. Enghelbertus de Scye filius Hugonis

en heer Arnst van Wulfin of Wlven, blijkbaar denzelfden als de hier vermelde heer Arst vanden Broke of diens vader, en reeds vermeld in 1257 (Oork. II 28).

25) De vermelding van de „Lantscede” als oostgrens van het ambacht is zeer merkwaardig. In 1281 behoorde het tot Schieland (Oork. II 422), en wij weten zelfs precies, dat het in 1290 van Schieland tot de „Seven Ambachten” (d. i. de Oost-Ambachten van Delfland) is overgegaan (Oork. II 693). Uit het bestaan van die Landschede blijkt nu, dat dit de oorspronkelijke toestand was geweest, waartoe het in 1290 terugkeerde.

26) Naar welken „broec” heer Arnst van Wulven of zijn zoon zich genoemd hebben, is niet zeker. De gewone opvatting van het charter van 1281 (Oork. II 422), alsof de woorden „in officio domini Alewini de Roderisen, domini Arnesti de Wlven, in Broec” zou moeten worden verstaan alsof Broec daar als het ambacht van heer Arnst van Wulven wordt voorgesteld, is m. i. onjuist: het eerste ambacht is Rodenrijs, behorende aan *beide* ridders gezamenlijk, het tweede Broec, waarvan *geen* eigenaar genoemd wordt. Broec was „haren Enghebrechts ambacht” van fol. 46vo n° 32, het ambacht van den miles Enghelbertus de Broeck van 1266 (Oork. II 136). Van de talrijke „broken” in Holland is dat in Schieland het eenige, dat een afzonderlijk ambacht vormde.

1) Het huis Rodenrijs in den Schieveenpolder aan de Schie bestond nog in de 18e eeuw. Ook heer Alewijn van Roderise woonde reeds in de parochie van Schie in 1266 (Oork. II 136).

de Hemeskerke ²⁾ .ii. æ ex precaria autumpnali.

Dirc Hugon z. van Heemskerke.

31. Theod. filius Hugonis de Hemeskerke ³⁾ .ix iugera terre inden Broke.

Willem Willem z.

32. Wilhelmus filius Willen ³⁾ .ix. morghen in haren Enghebrechts ambacht ⁴⁾.

Symon heren Willems z. van Benten.

33. Symon haren Willems sone van Bentem ⁵⁾ ene tiende in Stompartsdike den hot van Valkenborch half ieghen den here van Telinghe die hevet die ander helft, xvi morghen inden Poeldiic ⁶⁾ tusscen der capellen vanden Poeldiic ende Wendekinsloet ⁷⁾.

Florijs van Duuenvoirden.

34. Florens van Duuenvorde ⁸⁾ xiii. æ ghelts

2) Hugo van Heemskerc behoorde in 1266 eveneens tot de parochianen van Seie (Oork. II 136).

3) Sic.

4) Een deel van het ambacht Broec, in den Henegouwschen tijd vaak heren Enghebrechts Broec genaamd (Hamaker Rekeningen II 142).

5) Zie Bijlage C.

6) De Poeldiic behoorde onder het ambacht van den Poele.

7) Thans nog Wennetjessloot aan de oostzijde van den Dijkpolder onder Monster, het vervolg van Quintes Wateringhe (zie noot 18).

8) De oudste zoon van heer Arnout van Duuenuorde, die (blijkens Oork. I 301) Duivenvoorde van zijn moeder had geërfd. Hij was met zijn broeder Wouter medeplichtig aan den Veerschen moord en daarbij omgekomen (Matthaeus Analecta I 745).

vt der beede van Vorskoten, vi æ vter bede inden Ketel, Haren Ians woninghe van Duuenvorde⁹⁾, ende dat lant dar si op staet, viii morghen in Haetscamp.

Jonas van den Rijke.

35. Jonas van den Zile¹⁰⁾, v morghen te Vlardinghe.

Florijs Heinen z.

36. Florens Heinen sone den tiende te Leyden tote Rodenborch lane¹¹⁾, meirre ende minre.

Gerijt Luitgarden z.

37. Gerart Luitgharden sone in Leyderdorp ambacht .v. morghen.

Dirc vanden Gere.

38. Didderic vanden Ghere in des borgraven gherechte¹²⁾ .vi. morghen lants.

9) Her Jan van Duuenvorde was de jongere broeder van Florens's vader heer Arnout, en de stamvader der Polanens. De hier bedoelde woning was echter niet Polanen, want daarmede werd zijn zoon Philips eerst in 1295 door den graaf beleend (Oork. II 922).

10) Een gelijknamige persoon komt in 1323 voor bij v. Mieris II 329.

11) Rodenburch lag in den Roomburger polder beoosten Leiden, maar dient wel te worden onderscheiden van Roomburg, dat er vlak bij ten oosten ervan lag (cf. v. M. II 62).

12) Het gerecht van den burggraaf van Leiden was Calueslo (Kalslagen bij Leimuiden, zie Hamaker Rekeningen I 160).

Florijs vander Woert.

39. Florens vander Wort ¹³) den tiende van Hontsolerdike ¹⁴). xx. morghen landes inden Achtien morghen ¹⁵). Den tiende vander gheest te Naldewiic ende tambacht ¹⁶). Die leg vanden werde te Poeldunen ¹⁷). xvi s. gheldes op Quintes wateringhe ¹⁸). Dat weder dele xvi. s. gels.

13) Florens vander Woert had twee zoons, Willem (zijn opvolger als ambachtsheer van Naaldwijk) en Hendrik. Willem v. d. W. schijnt kinderloos overleden te zijn, althans zijn goederen vervielen na zijn dood aan den graaf, die het ambacht van Naaldwijk eerst verkocht aan heer Dirc van Brederode en daarna, na diens teruggave ervan, in 1342 aan heer Jan van Polanen (Reg. Hann. 286), terwijl met de andere goederen in 1336 Gerard Berthout Henrics z. van Eemskercke, gehuwd met Aleid Henrics dr. vander Woert (van Mieris II 584), werd beleend.

14) Behoorde onder Naaldwijk. Hontsole was een der oudste dorpen der streek, immers reeds in 960 genoemd (Oork. I 33), en nog in 1257 (Oork. II 33).

15) Waar de „Achtien morghen” lagen, is onbekend. Ik vermoed echter, dat „Achtien hoeven” moet worden gelezen (het fol. 46ro vermeldde ambacht in het noordoosten van Rijnland), daar het een raadsel is, hoe iemand 20 morgen in 18 morgen in leen had kunnen hebben.

16) De Woert was het westelijk deel van Naaldwijk en maakte een afzonderlijk ambacht uit. Van daar, dat in de volgende eeuwen behalve en naast het geslacht der heeren van Naaldwijk (blijkens het wapen evenals de Benthems en de Teilingens een zijtak der graven van Holland), ook nog ambachtsheeren van Naaldwijk voorkomen, in de vrouwelijke lijn van de vander Woerts afstammende.

17) Onder 's Gravenzande (v. M. II 84).

18) Het gehucht Quintsheul onder Wateringen is de brug over de Quintes wateringhe (d. i. de Holle en Lange wateringen), beide denkelyk den naam bewarende van een romeinsche statio Quinta, die dus vermoedelyk aan de Zwet bij 't Wout lag.

Th. clericus de Herlem.

40. Th. clericus de Harlem mansionem suam in Harlem cum suis attinentiis, domestadia, etiam que habet ibidem, et pratum vaccarum, apud Poeldvne terram decimas iurisdictionem de medietate de Blomendale¹⁹⁾. Apud Valkenborg .v. æ ex precaria autumpnali, sub pensione tenet hoevam (Didewars) (*add. s. l. que dicitur Syversthove*), et domustadia²⁰⁾ apud Zande²¹⁾, que fuerunt Th. filij Baldewinj²²⁾.

Al leen.

fol. 47r°.

Huge vanden Woude.

A. 41. Hughe vanden Woude¹⁾ .x. morghen te Ockenberghe²⁾.

Huge die Hollander.

42. Hughe die Hollander in Monster enen smaltiende, van viifentventich scillinghen.

19) Bloemendaal behoorde toen tot het ambacht Aelbertsberg.

20) De Fremery leest „domistadia,” wat er moet staan maar niet staat.

21) 's Gravenzande.

22) Zie fol. 51r° en 54r°, waar hij voluit Dideric Dode Boudins s. genoemd wordt.

1) Werd in 1287 poorter van Delf (Oork. II 620). Hij heette vermoedelijk naar 't Woud bij Delft, niet naar Eslikerwoude.

2) Bewesten Loosduinen onder Monster. Er was nog een ander Ockenberch onder Rijswijk ten zuiden van de Werve (cf. fol. 87v°).

Winardus.

43. Te Nordike ³⁾ Winardus een pont ghelts aen lande op der gheest ⁴⁾.

Bertelmeus vander Made.

44. Bartholomeus de Made ⁵⁾, den tiende van Delf metter gigte vander kerken ⁶⁾, xxiii. æ ghelts vter beede van Pinacker, Sine woninghe ⁷⁾ ende dat lant tusschen die Delf ende den (Maessloet,) Maesscloet ⁸⁾, xv. morghen lants opt Wout ⁹⁾. Efter vi æ ghelts opt Wout an lande voert verleent. Te Monster enen koren tiende bider kerken. Ene hoeve lants in Maselant van viftien ponden. (Tve pont) Tve pont gheldes in die beede te Scye, ende een pont ghelts

3) Noordwijk. Het dorp heette oorspronkelijk Nortga, dat in het begin der 13e eeuw overging in Norteghe, Nortich, waarmede sedert het midden der 13e eeuw afwisselen Nordeke, Nortike, Nortke en Nortger. De vormen Nordike en in de 16e eeuw Noordwijk zijn vermoedelijk uit valsche etymologien ontstaan. — Nortik bestond uit twee ambachten, destijds naar de bezitters Gerarts ambacht en Jans ambacht genoemd; het eerste was de tegenwoordige gemeente Noordwijk, het tweede Noordwijkerhout (zie fol. 49ro, 53ro, 54ro en Hamaker I 161).

4) Noordwijk-binnen.

5) Komt in 1277 voor als patroon der kerk van t Woud (Oork. II 349). Het geslacht heette naar Made (de Oost- en West-Maepolders) onder Monster ten westen van Poeldijk (fol. 51ro en v^o).

6) De door hem gestichte Bartholomeus- (later Hippolytus-, thans Oude) kerk, Boitet Beschr. v. Delft (1729) p. 136.

7) Het huis de Made lag onder Vrijenban even ten zuidwesten van Delft.

8) Daar deze sloot niets met de Maas te maken kan hebben gehad, vermoed ik, dat ze oorspronkelijk Madesloot heette evenals de andere „Maessloet” onder Monster (fol. 51ro), welke eveneens in „die Made” lag.

9) Een afzonderlijk ambacht bewesten Schipluiden en Hodenpijl.

in Biselant ¹⁰⁾. Thien morghen die hi verleent hevet Hughen den Roden ¹¹⁾. Quandam ¹²⁾ terram vendidit, et alienavit que nobis deberet attinere, vel ipse deberet nobis refundere eam in aliis bonis equivalentibus, quod non fecit.

Claes heren Robbrechts z. van Sceueninghen.

45. Jn Monster Nicholas filius domini Roberti de Sceveninghe, vii æ ghelts an erue.

Splinter filius domini Johannis.

46. Splinter filius domini Johannis ex Dike xi morghen in mansione sua.

Bouden van Vittellenuoirde.

47. Boudinus de Vetellenvorde ¹³⁾ xxv. morghen.

Her Jacob vanden Woude.

48. Haer Jacop vanden Woude ¹⁴⁾ tambacht van Wermonde ¹⁵⁾, ende half dien tiende .v. æ vter lenten beede, ij æ . vter bottinghe. Die viskerie vanden Wedde, ende vander Holre Maerne ¹⁶⁾. Dat lant dat Franken was, van

10) Een ambachtje beoosten Delft.

11) Misschien dezelfde, die in 1297 (fol. 108vo) als dominus Hugo Rufus oppidanus de Delf vermeld wordt.

12) De Fremery leest „quam,” wat er niet staat.

13) In het westambacht van den Haghe (v. M. II 641).

14) Komt tusschen 1263 en 1293 (Oork. II 106, 856) herhaaldelijk voor. Hij heette vermoedelijk naar het hem behorende Eslikerwoude.

15) Het geslacht van Wermonde bezat dus toen reeds het ambacht niet meer.

16) Het water, dat de ambachten Poelgeest en Warmond van de Poel tot de Zijl scheidde.

Wermonde, bider kerke, daer sine woninghe op staet, therecht van Ellikerwoude ¹⁷⁾, enten tiens ende die viskerie vander A, .vii. æ vter lenten bede. Tve æ vter herstbede ¹⁸⁾, tve æ vter bottinghe, ent die Hoghe made ¹⁹⁾. Jnt ambacht van Leyderdorpe Poelegheester tiende, ent lant dat so hetet ²⁰⁾.

Willem die Grote.

49. Willem die Groete .v. morghen in Vlardinghen.

Vrederic vter Sidde.

50. Jn Naeltwiic Vrederic vter Sidde tusken vier morghen, ende iiiij marghen lants in Florens ambacht vander Wort ²¹⁾.

Nyclaes van Hillegom.

51. Nicholaus de Hilleghem enen camp lants int Rilant int Langhe wer tve (pont) acker dits een pont gheldes.

Jan vander Scuren.

52. Jan van Scuren ²²⁾ enen vlas tiende te Monster.

Al bouen, leen goett.

17) In 1262 Esselike genaamd (Oork. I 566). Thans Woubrugge.

18) De Fremery leest hier en overal verder „herftbede,” wat mogelijk is, maar mij niet waarschijnlijk voorkomt. Bij deze hand staat nergens duidelijk „herft” en een paar maal duidelijk „herst,” hetgeen ook overeenstemt met den door hem meer dan eens gebruikten vorm „hostede.”

19) Een afzonderlijk ambacht midden in dat van Esselikerwoude.

20) Cf. Oork. I 566.

21) Cf. fol. 46vo noot 13.

22) Cf. fol. 45ro noot 23.

fol. 47v^o.

Claes van Oudenborch l.

A. 53. Jn Monster Clais van Oudenburg ¹⁾ xi morghen landes inden Poeldiic die siin weert xi ~~te~~, xii morghen landes inde Lire die morghen te ponde, iij pont gheldes vter herstbede, die eisket hi.

Jan vanden Dorpe l.

54. Jan vanden Dorpe ²⁾ int ambacht van Sciplode de tindeel vanden roo tiende, te Pinacker tien morghen landes, die hi vercofte omme viif ende .l. pont die sal hi noch verlegghen seder dat di hof bornede.

Jacob Zyburgen l.

55. Jacop Syborghen sone .iiii. morghen landes op de Ganter ³⁾ bider cappelle vanden Poeldiic ⁴⁾.

Phillips Dircx z. van Warmonde l.

56. Philippus filius Th. de Wermonde ⁵⁾ den groten tiende te Monster smal ende breet, ende

1) Oudenburg lag onder Monster aan het westeinde van den dijk tusschen de West- en Oostmaepolders, in de 18e eeuw nog Oudenburger- of Oorberlaan geheeten. Cf. Oork. II 596.

2) Een ambacht tusschen Maasland en Schipluiden. Het vererfde in de 14e eeuw op de uter Liere's, die zich sedert van Dorp noemden.

3) Lees „Gantel,” zie fol. 46r^o noot 15.

4) Cf. fol. 46v^o noot 6.

5) Zijn vader Didderic van Warmonde wordt in 1268 en 1274 vermeld (Oork. II 174, 282). Het ambacht Wermond was reeds in het bezit van een ander geslacht, de vanden Woude's (fol. 47r^o).

den polre tiende, ent den tiend in Maselant
smal ende breet, die Hernesse in Delflant ⁶⁾.
Ene hoeve op Ruvene.

Phillips Jacobs z. van Podelwijck l.

57. Philips Jacops sone van Pudelwiic ⁷⁾,
an erue te Sceveninghen xxxii s. ghelts.

Reyner Jans z. vyten Dijk l.

58. Reynier Ians sone vten Dike ⁸⁾, j. æ
gheldes in Ghere sidde, an lande.

Thyman voren Clemeynsen s. l.

59. Thyeman voren Clemensen sone .iiii. æ
in de Lire.

Henric van Coudenhoven.

60. Henric van Coudenhove ⁹⁾ int ambacht
vanden Broke ¹⁰⁾, leghet iiρ. pont an enen (sticke)
sticke ambochts, in dien seluen Broke .iii. pont
gheldes van lande.

Gerart Dode.

61. Jn Waterringhe Gerart Dode ¹¹⁾ den

6) Zie fol. 45ro noot 20.

7) Pudelwijn lag onder Maasland (Voorne A.B. fol. 51vo, 121).

8) Vermoedelijk een neef van Splinter filius domini Johannis
ex Dike van fol. 47ro.

9) Coudenhove, het stamhuis van het geslacht, lag ten westen
van Delft (v. M. II 117), en was vermoedelijk identiek met het
goed van dien naam, dat in 1268 door Dideric van Warmonde
was verkocht (Oork. II 174), want blijkens het wapen waren de
Coudenhoven's een zijtak van de Warmondens.

10) Zie fol. 45ro noot 20 en fol. 46vo noot 4.

11) Een Henric Doede was in 1290 Walchersch leenman (Oork.
II 695, 723), Symon Dircs s. Doede in 1317 leenman in Voirne
(Reg. Hann. 70).

tiende in Hatscamp die helft ieghens den here van Wassenare ¹²⁾, te Monster tve sticken lamtienden, ter Wateringhen ene coren tiende, die Arnest de Mues ¹³⁾ van mi ¹⁴⁾ houdt ieghens de kerke. In Naeldewiicker broec ¹⁵⁾ enen smal tiende van loke van vlasse, van honinghe ende van sulken sticke. Tuintich morghen landes te Vlardinghe ¹⁶⁾ heitet de Tempel ¹⁷⁾.

Arneken van Damme.

62. Arnekin vanden Damme neghen morghen landes in Ketelambocht.

Vrederic die Scout.

63. Vrederic de Scoute achte morghen aldaer.

Dirc voren Diewaren zone.

64. Dideric voren Didewar sone neghen morghen aldaer.

fol. 48r^o.

Soffie Costiins dochter l.

A. 65. Soffia filia Costini in officio de Leyderdorpe .iii. iugera. In Wermonder broec ¹⁾ .ix. iugera in duobus campis.

12) Cf. fol. 45ro noot 14.

13) Een Johan de Mues vermeld 1294 (Oork. II 895, 1072/3).

14) Zie de Inleiding, p. 114.

15) De Vlietpolder.

16) Onder Vlardinghe verstond men toen het ambacht met de poorte.

17) Bij het Bommeer in het noorden van het ambacht.

1) Tusschen de Lee en de Zijl.

Bijdr. en Meded. XXII.

Gerijt van Bosshuyzen l.

66. Jn officio de Zoterwoude Gerardus de Boschusen ²⁾ .iii. virtel landes.

Jan Panne l.

C. 67. Jn Monster Jan Panne .vi. morgen die lechghen op die Scelt tusken die Smale hoeve ende die Oude wateringhe.

Jacob Jacobs z.

Jan vyter Nesse l.

68. Jacob Jacobs sone ver Margrieten sone, ende Jan vter Nesse .ii. æ ghelts vter herstbede te Vetghest ³⁾.

Willem Hermans z. l.

69. Willem Hermans sone .xiiiρ. s. van tiense int ambocht van Oesghest.

Nannekin van Warmonde l.

70. Jn officio de Warmonde, Nannekin van Warmonde ⁴⁾ .iiiiρ. morghen made in Warmonder broeke ⁵⁾, an smalrat.

(Theodericus filius Ode .iiiiρ. morghen made op Eylewars marke.)

2) Verschillende personen van dit geslacht vermeld in 1260 en en 1271 (Oork. II 69, 222). Boschuizen, even bewesten Leiden onder Zoeterwoude gelegen, was blijkens die stukken vermoedelijk een leen van Egmond.

3) Er staat „Vetghest”; maar daar het dorp Uitgeest overigens nergens in het register vermeld wordt en trouwens buiten het bestek ervan lag (zie Inleiding p. 118/9), en het volgende regest op Oesghest slaat, vermoed ik, dat ook hier „Oesghest” te lezen is.

4) Cf. fol. 47vo noot 5.

5) Zie noot 1.

(Beatrix filia Gheyonis .iii ρ . morghen, eadem apud Oesghest enen morghen weidelans, ende vier hont ghestlants).

Dirc Oden z. l.

71. Theodericus filius Ode .iiii ρ . morghen made op Eylewars marke ⁶⁾).

Beatrijs Gheyen dochter l.

72. Beatrix filia Gheionis .iii ρ . morghen, eadem apud Oestghest enen morgen weidelans, ende vir hont ghestlands.

Lammekin Tymans z. l.

73. Lammekin Tiedemans sone derdehalf morghen made te Oggelede ⁷⁾).

Goeskin ende Jannes siin broeder l.

74. Goeskin ende Johannes sijn broeder bider kerken drie stucken ghestlandes.

Willekin Heldecop l.

75. Willekin Heldecop tve morghen op die Droglede ⁸⁾, ene halve morghen op die Ghest.

Jacob vander Woirde l.

76. In Oesghest Jacob vander Wort .vii. morghen in Kercwerver ⁹⁾ broec.

6) Vermoedelijk, evenals de eerste helft van het volgende regest, in het ambacht van Warmond.

7) Daar zoowel het vorige als de drie volgende regesten land in Oestgeest betreffen, zoek ik daar ook Oggelede, dat mij overigens onbekend is.

8) Die Droge Lede heette nog in de 18e eeuw een achter het dorp Warmond gelegen zijtakje der Lede.

9) Kerkwerf was de moederkerk van dit deel van Rijnland,

Ancelinus Petri l.

77. In Monster Ancelinus Petri .vi. morghen biden Poeldike vanden weghe inwart.

fol. 48v^o.

Gerart Giselen zoen l.

C. 78. Gerart filius Gisele .v. morghen in die Smale houe ⁹⁾).

Airnt Alijden z. l.

79. Arnout filius Aleydis .ii. morghen an die winmolne bi Dessiederkerke.

Gijsbrecht Cocken z. l.

80. Ghisebrecht te Sande ¹⁰⁾ Coeken ¹¹⁾ sone vier morghen die waren Jans Bittermonds.

Coeke l.

81. Coeke .ii. morghen jeghens Brunars.

Dirc Jacob Clercx z.

82. Theod. Jacobs Clercs sone .iii. morghen ten Beseten.

waarvan de kerken te Rijnsburg, Warmond, Leimuiden, Rijn-saterwoude, Eslikerwoude e. a. dochters waren (Oork. I 85, 133). Het was een afzonderlijke parochie nog in 1270 (Kron. Hist. Gen. XIII 173—191, de Fremery Suppl. o. h. Oork. p. 147 sqq.), en uit het charter van 1297 over het onderhoud der brug te Kerkwerve (Oork. II 1016) blijkt, dat die parochie overeenstemde met het ambacht Oesghest, waarvan het dus inderdaad de oude naam was, zooals reeds Hadrianus Iunius en J. Douza meenden (Tegenw. Staat VI 409).

9) Onder Monster, zie fol. 48r^o bij Jan Panne.

10) 's Gravenzande.

11) De Fremery leest in n°. 80, 81 en 84 „Cocken,” wat ook mogelijk is, doch ik meen „Cocken” te lezen.

Aelbrecht Willem Denen z. l.

83. Alebrecht Willems Denen sone tve morghen ente woninge, tve morghen inde Rietmade.

Wilhelmus gener Coeken l.

84. Wilhelmus gener Coeken .vii. morgen te Nortscuren ¹²⁾).

Dirc van Zuetwijck l.

85. Theodericus de Zuetwijn ¹³⁾ .v. ð. iii. ð. ex precaria vernali, et .ii. ð. ex precaria autumpnali.

Arnoldus Willems z. l.

86. Arnoldus filius Willelmi ex Poele .iii. ð. ex terra de Herlem que Vene dicitur.

Huge Muys l.

87. Hugo Mues in Monstre .vi. morghen lants in Sceambocht ¹⁴⁾).

Troveis l.

88. Troveis ¹⁵⁾, tambocht tuisken die Goude ende Cralinghe ¹⁶⁾, hi seghet mede dat hi hebbe

12) Zie fol. 45ro noot 23.

13) Cf. fol. 45ro noot 9. Hij of zijn gelijknamige zoon komt als ambachtsheer van Zuetwijn nog voor in de Verklaringhe van 's Graven Renten (Hamaker I 161).

14) Het ambacht van Schie omvatte de latere ambachten Ouderschij, Hoogenban en Nieuwland, Kortland en 's Gravenland.

15) Troveis van Moerdrecht, Oork. II 571, 572, 632. Zijn erfgenaam was Jacob van Moerdrecht (van Mieris II 266, Reg. Hann.).

16) Omvattende Moerdrecht, Cortland, Niewerkerc, Capelle en Keten, toenmaals naar het schijnt één ambacht vormende.

te lene trepont ghelts, van Cortelant ¹⁷⁾ vter bede, viii. ff vter bede van Capelle, (Yselme) Yselermer ¹⁸⁾, den veen van der Lo op ses wrlant ¹⁹⁾ van der Picledede ²⁰⁾, ambocht ende tiende, jtem ses viertel. **D.** Require ultra sex folia quousque inuenias crucem et adde que ibi inueneris ad prescripta. $\frac{1}{2} \frac{\circ}{\circ} \frac{\circ}{\circ}$

C. In Alfer ambocht.

Wouter vanden Vene.

89. Wouter vanden Vene in Arleyder vene ²¹⁾ ambocht .ii. acker in die zuitside van sire woninghen die terrendeel houden van sire woninghen die op strecken vanden Rine also verre alse die vene gaet wonnen ende onghe-wonnen.

fol. 49r^o.

Elyas vter Lyer l.

A. 90. Elyas vter Lire ¹⁾, vier en tventich morghen landes op die Lede ²⁾, Achtien mor-

17) Het oostelijke deel van Nieuwerkerk.

18) Ten zuidwesten van Nieuwerkerk.

19) Er staat „ses wrlant,” lees „vj vore lant” (cf. fol. 50r^o, Hubrecht vande Werue) of „vj vorline lanc.” Een vorline was een lengtemaat in Schieland, vermoedelijk 30 roeden lang.

20) De grens tusschen de ambachten Moordrecht en Waddingsveen.

21) Aarlanderveen.

1) Zijn erfgenaam schijnt geweest te zijn Vrederic vter Liere (v. M. II 34).

2) De Lee, waaraan de Lier ligt.

ghen op die Heymonde ³⁾ tien morghen op die westside van sire woninghe.

Gijskin van Ammers l.

91. Gisekin van Ammers ⁴⁾ ene corentiende in dien Poeldiic, ene halue hoeve lants te Ammers den smalen tiende van Nalduic de drie deel.

Ruese l.

92. Rueso .xxxiiii. morghen landes in Mase-lant.

Jan Hugon Rufen z. l.

93. Johannes filius Hugonis Ruffi ⁵⁾ .iii. morghen landes binnen sire woninghe, enen tiende tusschen Burgerdic ⁶⁾ ende Leyderdic ⁷⁾ die viif dele, dat seste ten Dudesken hues ⁸⁾.

Mourijn l.

94. Mourin xiiii. morghen landes in Burgerdic in sine woninghe.

3) Cf. fol. 45v^o noot 10.

4) Een der commissarissen in de twee bekende Bescheyden van 1296, later medeplichtig aan den moord van Wolfert van Borselen (v. M. II 34).

5) Misschien een zoon van den fol. 47r^o (cf. noot 11) vermelden Hughe den Roden.

6) Tusschen de Lier en Maasland.

7) De dijk langs de Lee, waaraan de Lier.

8) De Fremery leest „huet,” ten onrechte. De Duitsche Orde had in Maasland een Commanderie, op het Hof aldaar gevestigd, die nog als onderdeel der Balye van Utrecht bestaat.

Jan die Rode l.

95. Jan die Rode tien hont landes inden Nvendidic.

Jacob Vernimmen z. l.

96. Jn Maselant Jacop ver Nimmen sone x^p. morghen lants tusken Tanthoift ⁹⁾ ende den Ghaweck ¹⁰⁾.

Dirc van Hodenpijl l.

97. Dideric van Hoedenpil tambacht van Hoedenpile ¹¹⁾ ende binnen dien ambacht lxvi. morghen lants, voert den tiende die leghet tusken den Hofdiic ende Ghisekins huus van Ammers daer hi plach te wonen, voert x. morghen lants in die woninghe die Kerstans Nigers was in Maselander ambacht.

Airnt die Vrye l.

98. Jn Gerarts ambacht van Nordike ¹²⁾ Arnout die Vrie dri virteel inden broke ¹³⁾ tusken Vorhoute ende Nordic ¹⁴⁾ bi der abdissen lant ¹⁵⁾.

9) De Tenthofkade, die van de Ketel af naar den Hoorn bij Delft ongeveer parallel met de Schie loopt en de West- en Oost-ambachten van Dellland scheidt.

10) De kade langs de Gaeck.

11) Tusschen Schipluiden en 't Woud.

12) Cf. fol. 47ro noot 3. Een aantal personen van dit geslacht komen in de tweede helft der 13e eeuw voor.

13) Later een afzonderlijk ambachtje, Offhem.

14) Noordwijk.

15) Rijnsburg.

Gijsbrecht de Smit l.

99. In Leyderambacht te Lops¹⁶⁾ Ghisebrecht die smit van Leyden te Lops .viii. s. ghelts.

Jan vander Burch l.

100. Jnden ambacht van Rysewiic, Jan vander Burg¹⁷⁾ tambacht van Rysewiic vier pont ghelts van bottinghe ende den tiins van Ouvervliet tusken Rabboutsdiic ende Etelsberch.

Dirc vanden Werue l.

101. Didderic vanden Werue¹⁸⁾ sine sate¹⁹⁾ ende sine woninghe met allen den lande dat legghet tushen dei²⁰⁾ watersluse ende ver Gholdelde lant.

Jan Onner l.

102. Jan ouer²¹⁾ Voert den tiende van Hodenpiil (*add. s. l. .x æ.*) die legghet in Didderics gherechte van Hodenpiil²²⁾, ende in Ians vanden Dorpe²³⁾ ende in Maselande ambachte, ende enen tiende (*add. s. l. .iii æ.*) tusken Mase-lant ende Vlardinghe beide smaltiende ende grote.

16) Bij de Rijnsburgsche poort te Leiden.

17) De Burg lag te Rijswijk aan de Noordzij bewesten het dorp.

18) Vermeld 1296 (Oork. II 938). Twee naamgenooten van hem, Jan en Hubrecht, komen nog voor fol. 50r^o en onder de leenmannen van Teilingen fol. 88v^o.

19) De Werf lag schuin over de Burg onder Rijswijk. Het huis vererfde in de 15e eeuw op het geslacht Ruigrok, dat er zich sedert naar noemde.

20) De Fremery leest „der,” wat er niet staat.

21) Men kan zoowel „ouer” als „Onner” lezen.

22) Zie boven noot 11.

23) Cf. fol. 47v^o noot 2.

fol. 49v^o.

Henric Beyn l.

A. 103. Henric Bein viif morghen lants in den tien morghen ane die west side ouuer den Vliet ¹⁾).

Nanne Alout haren Willems zone vten Broeck l.

104. Nanne Alout haren Willems sone vten Broke, xviii. morghen lants in Risewikerbroke. Jn Tedingher ambacht .vii. morghen.

Dirc Vallen z. l.

105. Dideric Ballen ²⁾ sone .viii. morghen op die hoeve ³⁾ ende leghet in Haghen ambacht.

Gerijt Dier l.

106. Gerart Diere ⁴⁾ .x. morghen tusken dien Vliete, (ende) enter Suette ⁵⁾ ende sine woninghe.

Dirc Bokel l.

107. Dideric Bokel ⁶⁾ xii morghen ende sine woninghe.

1) Onder Rijswijk.

2) De Fremery leest „Wallen,” wat er niet staat.

3) In het noorden van den Veenpolder.

4) De Fremery leest „Dierc,” wat er niet staat.

5) De oostgrens van Wateringen. De 10 morgen lagen dus omstreeks Pasgeld aan de Vliet.

6) Vermoedelijk een broeder van den fol. 50re vermelden har Ghisebrecht Bokel, eveneens in Rijswijk gegoed. Daar de goederen van Henric Bein, Nanne vten Broke en Gerart Diere in Rijswijk lagen, en Arnout vter Voert daar, blijkens zijn naam, vermoedelijk ook woonde, meen ik ook de woning van Dideric Bokel daar te mogen plaatsen.

Airnt vter Voirde l.

108. Arnout vter Voert ⁷⁾ iii ρ . morghen, ende een hont legghet inden Poele ⁸⁾).

Vrederic Ysbrants z. l.

109. Vrederic Ysebrants sone .j. pont ghelts legghet int ambacht vander Wateringhen.

Claes Donevoet l.

110. Jn Monster ambacht Clais Donevoet enen tiende legghet in dien Pole ⁸⁾ (*add. s. l. xviii. æ.*) (*add. ende een andere tiende langhes den Smarrendiic ⁹⁾ van .xxx. s. derdehalf pont ghelts omme die kerke, van hoesteden, .iii. æ ghelts vter herftsbede.*)

Dirc Clinkaert eygen ende weder ander l.

111. Didderic Clinkart ¹⁰⁾ die hadde lecghen .vi. morghen lants te Voshole ¹¹⁾ in des heren ambocht van Bröderode ¹²⁾ ane Vranken lande van Loven ane die ene side, ende ane die ander side ane Jacops lande Gerarts sone, dese .vi. morghen plach hi te houdene vanden grave te lene, ende die heft hem die grave nv ghe-

7) Heette evenals zijn naamgenoot Ysebrant vter Voert (fol. 51v^o) naar de Voert onder Rijswijk. Zie fol. 50v^o noot 6.

8) Zie fol. 45v^o noot 4.

9) Lees „Swartendiic,” de westelijke dijk van den Poelpolder onder Monster. Cf. fol. 46r^o noot 21.

10) Waarschijnlijk te Monster, daar ook Clais Donevoet en de twee vten Dale's daar woonden, en Voshol hier geheel buiten de orde is.

11) In den zuidwestelijken hoek van Zwammerdam.

12) Omvatte Swadenburgerdam, de Wonne, Voshol, Rewije en Randenburch.

gheven te vrien eighen, ende (hi) hier bi so hevet die Didderic weder ghegheven den grave te eighen .vi. morghen die licghen aen den Rine ¹³⁾ tusschen Niclais Corstans sone lande aen die ene side ende Gerart Hughen sone ane die ander side.

Gheiman Hugem z. l.

112. Geiman Hughen sone vten (Dake) Dale te Monster bi der kerke an lande tve pont ghelts.

Wigger Rijnbroder.

113. Wiggheer ziin broder .ii. pont ghelts in dien Riesdic.

Th. Bokel.

114. Th. Bokel ex Dike ¹⁴⁾ .xxii. iugera terre, xiii. morghen in de Sate, x. in den Pole ouer de Gante ¹⁵⁾.

Philips van Beisdin.

115. Philips van Beisdin ¹⁶⁾ .ii. morghen te Monster.

13) Vermoedelijk hetzelfde goed te Bodegraven, dat Wouter Clinkaert in 1339 verlof kreeg ten vrij eigen te verkoopen (Reg. Hann. 267).

14) Een zijtak der Bokels was in de buurt van 's Gravenzande gevestigd, blijkens het stuk van 1266 (Oork. II 145), volgens dit regest vermoedelijk te Monster. Stellig was Didderic Bokel vten Dike na verwant aan den daar vermelden Andries Bokel.

15) Lees „Gantel.”

16) De Fremery leest „Bersdin,” wat er niet staat.

Gerijt Vinck.

116. Jn Voerborgher ambochte Gerart Vinc
.vi. garden bi ver Aleyden (vander L) van Voerborg.

Dirc vander Borch.

117. Didderic vander Borch¹⁷⁾ sine wonin-
ghe¹⁸⁾ tusscen Wille Toins ende Arnout ver
Bertraden sone ende strecket vanden Vliete
tote Mitsvein¹⁹⁾ ende achtiengharden tusscen
Arnout den seluen ende Florens Hughen broder,
enle ouuer den Vliet ieghen die kerke van
Vorborg achtiengharden²⁰⁾ ende strecken an
Noitdorper wech ende .xx. morghen west wart
of dar an (*add. s. l.* dese hout siin broder
Willem van hem) ende tvalf garden dar bi,
ende ix garden die leghet vanden Vliete
anden Ouden wech²¹⁾ ende .v. morghen iegen
die Wiic²²⁾).

17) Daar borch en burch als tweede deel van plaatsnamen zonder onderscheid door elkander gebruikt werden, vermoed ik, dat ook de vander Borch's van dit regest en de Jan vander Burg, ambachtsheer van Rijswijk, van fol. 49ro, alleen in spelling verschilden en inderdaad tot hetzelfde geslacht behoorden. Dan zou ook de Jan Dircs z. vander Burch, die in 1323 schout van Delft werd (Reg. Hann. 113) de zoon van den hier vermelden Didderic kunnen zijn.

18) Blijkens het voorgaande en het volgende regest onder Voorburg gelegen, en dus het goed tusschen de Oude en Nieuwe Tolbruggen.

19) De Scheyng, die het veen van Haghe ambacht van dat van Vorborch scheidde.

20) In Tedingerbroek.

21) De dorpsweg van Voorburg.

22) Vermoedelijk niet de Wijk naast de Wijkerbrug over de Vliet, doch Stompwijk, dat o. a. in de rekeningen van Gerrit

fol. 50r^o.*Otte vten Broke.*

A. 118. Otte vten Broke .xx. garden ende ene halve in Tedige broic dat derendeel hout Willam ¹⁾ siin broder van hem.

Jacob ende Arent Stippekinden.

110. Jacop ende Arnout, stippekender (*add. s. l.* Haren Florens vander Tolne) iii. morghen, ende een huus dar op.

Jan vanden Werue.

120. Janne vanden ²⁾ Werue ³⁾ .c. garden breit ende xiii vanden Vliete tote Metsvene ende (lxxx) .lxx

Gerden Breit vanden Vliet.

garden breit vanden Vliete tote Metsveins ende dese .lxx. heft hi verleint sinen broder

Hubrecht.

Hubrecht ende ene halve hoeve dar bi ende .xx. morghen, tote Sciplede. Achte scillinghe ghelts tote Leyden an hosteden ⁴⁾, ende tote Harlem .vi. s. ghelts.

Hubrecht vanden Werue.

121. Hubrecht vanden Werue Achte hoeven

Heinen s. van 1334 enz. vermeld wordt als behoorende tot het ambacht van Philips van Wassenauer (Hamaker I 161).

1) Nog afzonderlijk vermeld fol. 54r^o.

2) De Fremery leest „vandie,” ten onrechte.

3) Cf. fol. 49r^o noot 18.

4) De Fremery leest „hofsteden,” wat er niet staat.

breit, ses vorelant tusscen Waddinghe vene ende die Goude.

Gerijt vander Molen.

122. Gerart vander Molen et Willam siin broder xvi. morghen vanden Vliete toten Ouden wech.

Jacob Loeff.

123. Jacop Loef .i. garden breit tusscen Ianne vanden Werue, ende die minre helpt hout siin broder ⁵⁾ Arnout ende Didderic Loef van hem.

Ancelin van Vore.

124. Ancelin van Vore ⁶⁾ ix. garden, tote Willincs vene ⁷⁾ xiiii. garden vanden Vliete toen den Gawech.

Dirc van Minnick.

125. Didderic van Minnic ⁸⁾ tambacht

5) De Fremery leest „broders,” wat er niet staat.

6) Vore was de toenmalige naam van de tegenwoordige gemeente Veur, en behoorde blijkens de Verklaring van 's Graven Rentcn van 1334 reeds toen aan de Wassenaers.

7) Ik meen Willincs vene te moeten onderscheiden van het fol 45ro genoemde Willemsvene. Was dit laatste Wilsveen (zie noot 18 aldaar), in verband met het in het bekende Bescheyt van 1296 genoemde Willyns borne (Rott. Hist. Bl., Bijl. der Kron. p. 20) meen ik Willincs vene voor den toenmaligen naam der latere ambachten Hoogeveen en Wildevenen (d. i. Moerkapelle) te moeten houden, en den naam in verband te mogen brengen met de Wilck of Willic, de wetering, die later Benthuisen in het zuidoosten van Benthorn en Hoogeveen scheidde.

8) Lees „Minnichem.” Waar het goed of het ambacht lag, waaraan het geslacht zijn naam ontleende, heb ik niet

ende tgerecht ende de tiende van Rauensberghe⁹⁾ ende xxvi. morghen int ghesceit vanden gravescap ende des bisscops dome¹⁰⁾, ende tambacht van Ouder Gravencoip ende Niwen Gravencoip¹¹⁾ ende lant ende tiende.

Her Ghijsbrecht Bokel. ¹²⁾

126. Har Ghisebrecht Bokel .vi. pont vter lenten bede te Monster, tambacht te Blesewiic enten tiende groet ende clene opgande te halven Dipe¹³⁾ tusscen Blesewiic ende Zeven-

kunnen ontdekken. Een Theodericus de Minnighem, vermoedelijk de vader van den hier vermelden Didderic, komt voor in 1243 (Oork. I 400). Didderics zoon en opvolger heette Pieter, daar de dochter van dezen, Badeloge, in 1320/1 met al de hier genoemde ambachten verlijd werd (Reg. Hann. 92), en daarenboven met Slupic, dat hier fol. 55vo tot de leenen van haer Oytgier van Vorskoten behoorde, zoodat het vermoeden voor de hand ligt, dat haar moeder of grootmoeder eene Vorskoten was. Zij was gehuwd met Jan Enghebrechts s., blijkens het opschrift boven een aantekening van 1382 (Lib. iij Aelbrecht fol. 203, v. M. II 395) een Cranenburch (zie Bijlage D), en werd opgevolgd door haar zoon Enghebrecht Jan Enghebrechts s. s., die in 1342 kinderloos was overleden (v. M. II 667). De ambachten werden toen (behalve Slupic, dat een jongere Didderic van Minnichem had gekregen) door heer Dirc van Matenesse van den graaf, aan wien zij vervallen waren, gekocht; doch in 1382 werd er weder jonevrouw Alyd vanden Werue, een dochter van Badeloge van Minnichem, mede verlijd, ook met Slupic. Hoe dit in elkander zit, is mij niet duidelijk.

9) Een klein ambachtje tusschen Rewije en Slupic.

10) Later onder den naam Vroonmade (bezuiden Bodegraven) een deel van Sluipwijk, cf. fol. 55vo noot 10.

11) Ten oosten van Slupic.

12) Deze paragraaf is uitvoerig besproken door Fruin in de Rotterd. Historiebladen, Tweede Afd. p. 450 sqq. en Derde Afd. (De Bokels van Rotterdam en Hun Geslacht) p. 22 sqq.

13) 't Diep was de voortzetting der Rotte benoorden de Bleiswijksche meeren.

husen, voert opgande van haluen dipe, te halven vene tusscen Berkel, enten ¹⁴⁾ Segwart. Den tiende van Rotte ¹⁵⁾ groete ende cleinen opgaenden, van Wolfsgaweghe ¹⁶⁾ tote den scede van Berkel ¹⁷⁾, voert dat ambacht daer hi in wonet te scouwene vander vterstersole ¹⁸⁾, van Blomartsdike tusscen die halve Rotte, ende dat ambach van Sconerlo vt gaende op die Merwede ¹⁹⁾, voert dat ambacht van Bokelsdike, vander vterstersole tusscen tam-bacht van Scie ende van Sconerlo. 𐀀 Ant westende van Bokelsdiic leghet een lant dat

14) De Fremery leest „ende,” wat er niet staat.

15) De gemeenten Hillegersberg en Bergschenhoek. Reeds in 1028 en 1050 (Oork. I 80, 83) wordt de kerk Rotta vermeld als behorende aan het klooster Hohorst, doch merkwaardigerwijze gezegd te liggen in een streek bij de Merwede, Suindrechterwarthe geheeten.

16) Uit den omvang van het ambacht van Rotte blijkt, dat Wolfsgawech alleen in het zuidoosten ervan, op de grens van het ambacht van Capelle, kan gelegen hebben. Een Gawech of Gaechwech wordt daar, voor zoover ik weet, niet vermeld, maar wel blijkens een nog ongedrukt stuk van 1297 (Reg. XVIII fol. 28v^o) een streek Wolfcoep, later verbasterd tot Wollefoppen (d. i. Wolffoppen) ambacht. Uit een en ander meen ik te mogen afleiden, dat de Gawech van Wolf in diens „koop” langs de grens van het ambacht Rotte van de Yselermeer naar Cralingen liep.

17) In 1325 aan den heer van Voirne verkocht (Rott. Historiebl., Bijl. d. Kron. n°. 36).

18) De Fremery leest „utersten sole,” wat er niet staat.

19) De vterste sole van Blomartsdike was het westeinde van Blommersdijk, gelegen aan het noordwestelijke uiteinde van den Kleinen Coolpolder onder Rotterdam. Van daar was het ambacht, waarin har Ghisebrecht Bokel woonde, te zien, en dit lag tusschen het midden der Rotte en Sconerlo. Daar nu het ambacht van Cole afzonderlijk genoemd wordt, kan het bedoelde ongenoemde ambacht alleen het latere Roodezand geweest zijn.

die van Rotte hebben vt gheslaghen dat leghet
tusscen ,

fol. 50v°.

A. tambacht van Sconerlo ende haren Gilis ambacht ¹⁾, vtgaende op die Niewede ²⁾, voert .xvi. garden lants (op) toten oestende van Yselmonde, ten westende vanden dorpe (w) .vii. garden, dat heft hi voert verleent, ene hoeve ten westende van Yselmonde.

127. Olyuier ende Rolant tgoet inden Broke.

128. Har Bokel ambacht ende lant, voert op tRintvelt ³⁾ xxiii morghen, har Bokel voert in Popsvoude ⁴⁾ ene halve hoeve, voert op tRintvene ³⁾ Visscerken .x. morghen lant hout hi van haren Bokel. Voert hout Didderic die smit ix gherden lants, tote den Vliete to, vijf gherden op lant dorghaende, .viii.

1) Haren Gilis ambacht heette naar den fol. 55v° vermelden har Gilis van Vorscoten, was een deel van Scie ambacht, het latere Hoogenban, en komt nog herhaaldelijk in den Henegouw-schen tijd onder denzelfden naam voor (b.v. in 1344 bij Hamaker II 142).

2) Er staat duidelijk Niewede, maar moet natuurlijk gelezen worden Merwede.

3) De Fremery leest „tRuitvelt” en „tRuitvene”, en, daar deze hand nagenoeg geen verschil maakt tusschen „in” en „ni”, zou dat er ook kunnen staan. Dat echter „Rintvelt” en „Rintveen” de juiste lezingen zijn, bewijzen de eenige andere plaatsen, waar de naam bij mijn weten voorkomt, nl. E.L. 42 fol. 5v°, waar het omschreven wordt als „xviiij m. l. legghende inden ambachte van Scie bider Zintcle ende gheheeten tRintvene,” en Reg. Leenen v. Arkel en Altena fol. 12, waar een sate in tRintsveen gezegd wordt te liggen „bina te middewege tusschen Delf ende Ouderschie.”

4) Abtswoude.

gherden ⁵⁾ vanden Breeden weghe sutwärts teghens die Voert ⁶⁾. Florens kindere siins broders houden van hem dat ambacht van Coele ⁷⁾ ende dat Middellant ⁸⁾. Voert tve huusmanne .j. hoeve gherlants in Blesewike.

128. Jan die Coc in Rubroke ⁹⁾ die hout vanden grave tambocht van .x. hoeven lants te Waddinsvene, ende den tiende.

129. Haer Didderic die Visscere manet drie pont ghelts vter lentenbede ten Berghe ¹⁰⁾ die men hem niet en bekent.

130. Gerart die Moenc in dambachte van Nortdike, een camp lants van enen pont gheldes.

131. Gerart Rysewiic van Leyden .iii. morghen lants bi den Zile ende ene hostade biden Rine, daer ziin vader op wonede, Kerstine siin wiif ene bider Kercesteghe.

132. Quade Wouter bider Sydewende ¹¹⁾

5) Onder Rijswijk. Dat de Bokels daar gegoed waren, blijkt ook uit het regist van Didderic Bokel, fol. 49vo noot 6.

6) De Vort of Voert was een goed onder Rijswijk, in het zuiden van den Noordpolder.

7) Het ambacht van Coel lag tusschen de Rotte en Schoonderloo.

8) Het Middellant lag tusschen Bokelsdijk en Schoonderloo.

9) Het geslacht schijnt steeds in Rubroek (benoorden Rotterdam) gewoond te hebben, en kreeg onder hertog Aelbrecht het ambacht van Rubroek in leen.

10) Het dorp Hildegardisberghe in het ambacht van Rotte, dat echter, als ik mij niet bedrieg, reeds in 993 als villa Bergan voorkomt (Oork. I 68).

11) Dit kan kwalijk de Doenkade tusschen Delfland en Schie-land zijn, wegens de ligging van het Kervelant, maar het is niet duidelijk, welke andere Zijdewinde dan hier bedoeld is.

.iiii. morghen bouen den wech ende dat Kervelant beneden ¹²⁾).

fol. 51r°.

A. 133. Jacop die timmerman .ii. morghen lant int Haghe ambochte.

134. Nicholais die scouten van Wassenare .iii. morghen lants bi Westerkerke.

135. Arnout Markolf .ii. morghen in dien zeluen ambochte.

136. Didderic Scade hostade huus ende barch ende alle datter op staet.

137. Gerart Didderics Herts sone .vi. pont ghelts vter hoeve.

138. Bartholomeus Rolleboen een pont ghelts an erve bider Merre ¹⁾).

139. Jn Monsterambochte Ghene Clarebouts sone vter Sidde ²⁾ .ii. morghen lants ende ander half hont.

140. Didderic vanden Clinghen ³⁾ .v. morghen te Monster in (Sel) Sclebusc ⁴⁾).

141. Gerart vten Riede .ii. morghen opter Onder Mase.

142. Jnt ambacht van Vorskoten Ludolf vanden Paip weghe ⁵⁾ .vi. morghen op die Valghe E.

12) Onder Waarder in het land van Woerden.

1) De Fremery leest „Mere,” wat er niet staat.

2) Cf. Vrederic vter Sidde fol. 47r°.

3) De Clinghe was het zuidelijk deel van Zuetwijk.

4) De Fremery leest „Selebusc,” wat er niet staat.

5) Zijn zoon Arnoud vanden Papeweghe verruilde dit land in

143. Peter vander Donc .vi. morghen op der Donc ⁶⁾).

144. Jn Delf ambochte Thieman van Ruvene .cc. morghen ende xxxix. op Ruvene ⁷⁾).

145. Hugo Conrardi ⁸⁾ in officio de Monster .ij. morghen bewest sire lane .v. morghen (..... lant) in die (lane,) Made ⁹⁾), tusscen den dicsloet ende den Maessloet ¹⁰⁾), den smaltiende op den Poeldiic.

146. Dydderic van Vorskoten ende Roloef siin stiipsone enen morghen landes ende enen half hont midden in Diderikes lande van Gronevelde ¹¹⁾).

147. Clais vanden Campe ¹²⁾ iiiij^o morghen te Wassenare in enen camp.

148. Jacop van Vorborg neghentventich (morghen) garden breet in sine woninghe, xxv.

1322 tegen een ander onder Noordwijk (E.L. I fol. 31, 32). De Papewech is de weg tusschen de dorpen Voorschoten en Wassenaer.

6) Onder Voorschoten bewesten het dorp, zie fol. 55ro, waar deze 6 morgen nog eens vermeld worden.

7) Ruvene (Ruiven ten zuiden van Pijnacker) schijnt destijds geen afzonderlijk ambacht gevonden te hebben, maar tot het ambacht van Delf te hebben behoord (cf. fol. 54ro Arnout vanden Vene, en Hamaker I 185).

8) Niet te verwarren met Hughe haren Conrarts s. vanden Campe van Oork. II 797.

9) Onder Monster bewesten Poeldijk, waarnaar de vander Made's heetten.

10) Vermoedelijk uit Madesloet verbasterd, cf. fol. 47ro noot 8.

11) Te Poelsant, zie fol. 53vo.

12) Een naamgenoot Thileman van den Campe (fol. 90ro) hoorde in het land van Altena thuis (Oork. II 134, 166). Een ander, Hughe vanden Campe, wordt fol. 88ro onder de leenmannen van Teilingen genoemd, maar was, indien dezelfde als de Hughe haren Conrarts s. van Oork. II 797, een Zeeuw.

garden breet, dat was haren Gisebrechts van Vorborch ¹³⁾, ende enen huusman scot vri te houdene.

149. Te Vorborch, Didderic Amelgeirssone xviii s. ghelts tusschen Jan vanden Werue ende ver Aleyden (vander) van Vorborch.

fol. 51v^o.

A. 150. (Gheueken) Gerart haren Gheuekens sone in Delflant .xx. morghen in Gheerreire.

151. Didderic siin broder .iiii. morghen in Ghenen pone ¹⁾ bi Hontseler diec.

152. Jn Rysewiic Gerart Philipssone .ij. morghen in die hoeve.

153. Bouduin Hughen sone .ij. acker landes op den westec vanden lande.

154. (Lysebet vanden Stenhuse .xxx. ghelts in die Hernesse.)

155. Jacop van Endegheest ²⁾ enen camp bi haren Willaems huus van Egmonde .iiii ρ . morghen.

156. Ysebrandus ex Voert ³⁾ .iiii ρ . morghen landes ter Waterringhe van .iiii. pont gheldes.

157. Alebrecht van Ockenberghe ⁴⁾ ene halve hoeve te Popsvoude .xi. morghen op Ruueen, op die Made ⁵⁾ .vii. morghen bider Sikerlide .vii. morgen.

13) Een Theodericus de Vorburg reeds 1198 vermeld (Oork. I-177).

1) De Fremery leest „pore,” wat er niet staat.

2) Onder Oestgeest.

3) Cf. Arnout vter Voert fol. 49v^o.

4) Cf. fol. 47r^o noot 2.

5) Cf. fol. 51r^o noot 9.

158. Willam Tedeimans⁶⁾ sone te Riinsater woude ander halue garde breit.

159. Jn Leyder dorpe Danekin vanden Warde⁷⁾, haren Rampen sone vander Mie⁸⁾ .vii. pont in die herfts beede, recht ende tiende, vier pont in Craenbroec, .ij. pont binnen der Mie⁹⁾, een tiendeken inden Oudencoep¹⁰⁾, .ij. pont in Leyderdorp an erue.

160. Didderic Steneken¹¹⁾ .vρ. morghen te Coudekerke in den Hoghen wert¹²⁾.

6) Lees „Tiedemans.” Hij was reeds fol. 45vo vermeld.

7) Wel te onderscheiden van Daniel vten Werde van fol. 53ro, al is het niet onwaarschijnlijk, dat beiden heetten naar denzelfden „waard” tusschen den Ouden en Nieuwen Rijn onder Leyderdorp.

8) Een Dirc vander Mye wordt vermeld in 1279 (Oork. II 379), maar reeds in 1156 een Albertus de Mi en omstreeks 1226 (Oork. I 293) een Franco de My, die onder Leyderdorp tusschen de Zijl en het dorp een goed van Egmond in leen had. Daar lag ook het huis ter Mye, in den Zijl- en Mij-polder bij de scheiding van den Ouden en Nieuwen Rijn. Ik houd har Rampe daarom voor den zoon van dien Franco, en Jan vander Mye, die zijn vrouw in 1311 (Reg. Hann. 40) o. a. op zijn Egmondsche goederen onder Leyderdorp tochtte, voor zijn zoon of kleinzoon. Cf. fol. 46ro Gherart en Barthelmees van der Mie.

9) Een riviertje, dat bij Swadenburgherdam (Zwammerdam) in den Rijn mondde, en van ouds de grens tusschen Noordholland en het Sticht vormde.

10) Dit is geen der twee bekende ambachten van dien naam, noch Oudecoep aan den Angstel ten noorden van ter Aa, noch Oudecoep ten westen van de Langeweide bij Woerden, maar een ambacht in het noordoosten van Rijnland, vermoedelijk tusschen Achttienhoven en Nieucoep (Hamaker I 20, 22, 162, 168, enz.).

11) De Fremery leest „Scencken,” maar meent, dat men ook „Steneken” kan lezen, wat er m. i. staat.

12) In het zuidoosten van Koudekerk, oorspronkelijk een eiland in den Rijn, van den Laghen waert gescheiden door den Lutten Rijn.

161. Bernart Ricoutssone .iii. morgen inden Houwen wert.

162. Didderic Boudin ¹³⁾ .viii. morgen buten der Eslikere ¹⁴⁾ in haren Jacops gherecht ¹⁵⁾.

163. Didderic Gerarts Vaken sone .x. morgen t Ousthorne ¹⁶⁾.

164. Conrart Conrarts sone .vii. morgen te Coudekerke inden Leghen wert ¹⁷⁾.

165. Te Zassenem haer Didderic van Zassenem ¹⁸⁾, den tiende meerre ende minre van Snodelwiic ¹⁹⁾, ende den tiende van Alferen-

13) Vermoedelijk dezelfde, die fol. 54ro Didderic Dode Boudiins s. heet.

14) De Fremery leest „Eslike,” wat er niet staat. Het was de watering, waarnaar Esselikerwoude heette, en in 1252 genoemd als de grens van een ambacht van Dirc van Polegeest (Oork. I 566), misschien Coudekerke.

15) Esselikerwoude. Cf. fol. 47ro haer Jacop vanden Woude.

16) Lees „Outshorne”.

17) Ten noorden van den zooeven genoemden Hoghen wert.

18) De Sassenem's stamden af van de Alcmade's, blijkens de stukken Oork. II n°. 225, 231, 235 en 282. Heer Didderic van Sassenem was een der vier zoons van heer Walewiin haren Dircs s. van Alcmade. Zijn oudste broeder Arnout, persona van Haerlem, had in 1263 (Oork. II 95) een gift gedaan aan en in 1272 (II 225) een testament gemaakt voor de kloosters van Mariendael te Utrecht en ter Le (Leeuwenhorst) onder Nortik, waarover tusschen dezen en zijn broeders een geschil ontstond, dat in 1272 (II 235) werd beslecht. Die broeders waren Walewiin heren Walewiins s. van Alcmade (II 77, 282), her Didderic van Sassenem en Florens van Sassenem (II 282, 231, overleden 12 April 1310 Necr. Egm.). Het testament van haer Didderic van Sassenem van 1282 (II 449). Hij moet kort daarna zijn overleden, want zijn zoon Walewiin wordt fol. 90ro met de tienden van Snedelwike uit de Teilingsche leenen verlijd. In 1288 stichtte deze, ridder zijnde, een kapel te Sassenem (II 635). Vgl. fol. 87vo Didderic van Alcmade.

19) Snijdelwije, het noordelijkste ambacht onder Waddinxveen.

horne ²⁰⁾ die strecket inder abdissen gherecht ²¹⁾,
ende een weer lants van .xv. morgen, dat
leghet in Risewiker broec.

fol. 52r^o.

A. 166. Jan ende Clais, Clais Tscriuers
kindere .ij. hosteden te Leyden die ghelden te
hure .ix. s. ende enen camp te Lysse die ghelt
.vi. s. ende .ii. ackere voer hore woninghe die
ghelden te hure .iiij. s.

167. Jan van Zassenem ¹⁾ voren Mabelien
sone enen tiende die leghet in Esbroke, tusscen
des heren tiende van Telinghe ende der vrou-
wen van Polegheest, ende enen camp in Zas-
senamer broec van ii morghen lants.

168. Conrart die Euer ²⁾ halft den tiende
groete ende clene te Coudekerke.

169. Willem van Lewen .v. pont ghelts
vter herfts beede van Arlender vene.

170. Didderic voren Ghodelden broder ene
halve hoeve lants in dat Ghersbroke ³⁾ van
Scyeambochte.

171. Reynier haren Bernarts Bellen sone
xv. s. ghelts an lande in Clene Zassenem ⁴⁾.

20) In tegenstelling tot het ertegenover liggende Outshorne.

21) Boskoop, dat aan de abdij Rijsburg behoorde.

1) Een der medeplichtigen aan den moord van Wolfert van Borselen (v. M. II 84).

2) Ysebrant de Ever vermeld als kooper van veen te Waddings-
veen 1269 (Oork. II 191), Gerrit die Evere 1330 (Reg. Hann.).

3) Vermoedelijk de Blijdorpsche polder.

4) Zassenem, ter onderscheiding van Lysse, dat ook Groete
Zassenem werd genoemd.

172. Clais haren Bernarts Bellen sone .x. pont werst goets.

173. Didderic vander Kerke .xi. s. ghelts ende ses snippen, leghet te Hillegheem.

174. Hughe die sluter van Telinghen in Vorhoute .xii. s. ghelts aen manscap.

175. Haer Symon van Telinghen ⁵⁾, gherechte ende tiende minre ende meerre van .viij^p. hoeven lants tusschen Waddins vene ende Pulgien ⁶⁾. X. ende den tiende van Pulgien, al te rechten leen. (*In margine*) Willem van Naeltwicc.

176. Jn Lysse Didderic Calle ⁷⁾ .c. pont werts goets die hi vercoft hevet, ende weder an tgraven eighen lecghen sal, jn Maselant den Gheer.

177. Gerart van Nordike .iii. morgen die lecghen teghens die capelle van Lisse inden broke ende .iii. acker lants teghens sine woninghe tusschen den wech ent den Hout.

fol. 52v^o.

A. 178. Didderic vanden Vene ¹⁾ .iiii ^p.

5) Hij was fol. 87v^o reeds overleden en door zijn zoon Dirc opgevolgd.

6) Zie Oork. II 191. Het latere ambacht Groenswaert onder Waddingsveen, door zijn achterachterkleindochter Soffie heren Dircs dr. van Teilingen in 1370 ten huwelijk gebracht aan haar man heer Willem van Naeldwicc. Vandaar de bijvoeging in margine in de tweede helft der 14e eeuw van „Willem van Naeltwicc,” terwijl dezelfde hand er tegelijk „ende den tienden van Pulgien, al te rechten leen” bijvoegde, dat niet tot den eersten tekst behoort.

7) Gerolf Calle tweemaal in 1198 en 9 als getuige vermeld (Oork. I 177, 179).

1) Nog genoemd als gegoed in Rijswijk in 1289 (Oork. II 658).

morghen die licghen voer Ians Muus Willem Heinen ²⁾ soens sone, die hi op gaf bunsen ende wedighen, int ambochte te Monster vore scepene ende vore die ghebure teghens .viii. morghen binnen Rysewiic in die Vort ³⁾, die die grave hem gaf orlof te vercopene, ende daer toe .v. pont penninghe, die Coppart ⁴⁾ ontvinc, ende dat waert ghekent vore scepene ende vore die bure, dat die .iiii ρ . morghen ende die .v. pont beter waren dan die achte morghen.

179. Egghebrecht vander Beke enen morghen lants.

180. Jn Vorhoute Gerardus Naghel ⁵⁾ .x. s. in redditibus, an madelant.

181. Th. filius (*add. s. l.* Henrici) sculteti de Vorscoten .iiii ρ . morghen maden van xxx. s.

182. Jan Butsels sone ⁶⁾ .xii. morghen lants bi Bodegraven.

183. Ghise van den Orde ⁷⁾ .v. morghen

2) De Fremery leest „Heinnen,” wat er niet staat. Een andere Jan de Mues veren Ermegarden s. te Monster vermeld 1294 en 9 (Oork. II 895, 1072/3). Of Jan Muus en Hughe Muus van fol. 48v^o familie waren van Arnest en Gerart de Mues van fol. 47v^o en 54r^o en van dien Jan de Mues, is niet uit te maken.

3) Cf. fol. 50v^o noot 6.

4) Rentmeester van Zuidholland in 1277 (Oork. II 348).

5) Johannes Nagel 1198 vermeld als voormalig bezitter van den Poel bij Naaldwijk (Oork. I 177). Het geslacht was echter tijdens Florens V te Voorhout en in de buurt gegoed. Gerart en nog drie andere leden ervan komen fol. 88r^o en 89r^o onder de Teilingsche leenmannen voor.

6) Waarschijnlijk de zoon van den fol. 88r^o genoemden Jan Butzeel.

7) Henricus de Orde vermeld als leenman van Putten 1235 (Oork. I 356), en een dominus Philippus de Orda had land te Maasland van Voorne in leen gehad 1230 (Oork. Nal. 15).

in Haetsmade enen camp van iiij. morghen vp Lester ⁸⁾, dien vene biden Vetorde ⁹⁾ te Lysse die hout iij. morghen of meir, jn den Gheir enen acker die hout .xl. voren ende ein sticke vor Kegelaers hues.

184. Te Valkenborg Florens Nannen sone ix morghen lants, ende sine woninghe, ende den tiende te Sciplede, van .iii. pont ghelts.

185. Dideric Gerarts Smeders sone .iii. morghen inden ban te Wassenare.

186. Doys ¹⁰⁾ .ii. campelicghen biden Marlediic.

187. Efte ¹¹⁾ haer Florens van Brederode .xvi. s. te Sotermere in die bede et viii s. et iii. d. de bottinghe.

188. Jn officio de Lysse Th. de Darrode ¹²⁾ habet in feodum vnum iuger et vnum hont iacens iuxta domum Feukini.

fol. 53r^o.

A. 189. Jn Nuencoep Dideric Scoutekiin sone enen virtel lants.

190. Te Monster Ysebrant die Svaif .i. ghelts an lande te Tirincstorp.

191. Jn tambocht van Oesgeist Claes

8) Lees „Loster”, in het zuidwesten van Lysse.

9) In de 16e of 17e eeuw verdronken in de Haarlemmer meer.

10) De Fremery leest „Poys,” wat er niet staat. Een haer Willem Doeys vermeldt het Oorkondenboek (II 595) in 1286 als een der voornaamste edelen.

11) Aanvulling der lacune op fol. 46r^o.

12) Het Daerrode, waarnaar deze heette, wordt fol. 88r^o vermeld, en lag naar ik vermoed onder Lysse.

Gode¹⁾ ein sticke lants tote Soterwoude ende heit die Gheir²⁾ dat verendeel daer af.

192. Jn tambacht van Polegheest³⁾ Bartholomeus Clais Goden broder .iiii. morghen inden broec⁴⁾ ouuer den Poil⁵⁾.

193. Daniel vten Werde⁶⁾ het hus inden Werde⁷⁾, hostede ende xlv morghen landes, ende licghen biden huse, tve in den Waelcamp, .xxviii morghen in Luitgarde tiende, de tene inden Werde, ende dat virendeel vanden tiende, ende dat virendeel vanden tiende tusken den Ziil ende den Vliete. Derdehalf virtel landes op der Does, ouer die Goude in Suhwiic⁸⁾ xix virtel lants, ent dat vri gherecht. Jn Leyden drie hosteden, Dammas Didderies van Harlem, Jan Phylips⁹⁾ sone, Got Hannen hostede, ende enen pot wines daer die grave es¹⁰⁾.

194. Clais vanden Pole¹¹⁾ in Naldewiic viii morghen in sire woninghe ghestlandes.

1) Cf. Hughe Gode fol. 46r^o.

2) In het zuiden van het ambacht ten noorden van de Zoter meer.

3) Het oostelijk deel van Oestgeest, een afzonderlijk ambacht tot in de 16e eeuw.

4) De Broekpolder tusschen de Mare en de Zijl.

5) Het water, dat Warmond van Poelgeest en Oestgeest scheidt.

6) Cf. fol. 51v^o noot 7.

7) De waard tusschen den Ouden en Nieuwen Rijn, deels onder Leyden, deels onder Leyderdorp behoorende.

8) Lees „Suetwiic,” een klein ambachtje bezuiden Boskoop.

9) De Fremery leest „Phylip,” wat er niet staat.

10) Cf. 57r^o, waar naar dit regest wordt verwezen (zie Inleiding p. 102 sqq.).

11) Een aantal vanden Pole of Poole's worden in het Oorkon-

195. Te Nordike Arnout die Witte ¹²⁾ in die scote .x. ⷀ, den tiende .v. ⷀ ghelts, in die Scelwiic ane die dvenen te Nordike an lande .v. ⷀ ghelts In den tyns te Nortike xxvii. s. ghelts.

196. Jan van Nortike siin ambocht van Nortke ¹³⁾ .xxv. ⷀ ghelts vanden tinse ende .x. pont ghelts van sinen lantsaten te Nortke, ende in Wlbransdiic xxv. ⷀ ghelts ende op die Hernesse bi Delf .x. ⷀ ghelts, v. ⷀ ghelts te Dixhorne, daer die Voghelare op sittet, ende te Delfhoeve .iiii. ⷀ ghelts ende inden Ketel .i. ⷀ ghelts, ende .xxiii. virdel lants in Riderwaert bi Riderkerke, ende heit lant van Nortke.

fol. 53v°.

A. 197. Robbrecht voren Floren sone ¹⁾ .iii. ⷀ ghelts.

198. Gerart van Wermonde ²⁾ bi der kerken te Waermonde .i. ⷀ ghelts.

199. Didderic har Reiners sone van Hoi-lede ³⁾ in Vlardingher ambocht lx. morghen

denboek vermeld, in den tijd van Florens V har Philips in 1268 (II 174/5) en van 1289 af herhaaldelijk har Gillis, maar niet Clais vanden Pole.

12) Een Willem die Witte woonde in 1289 in den Broec bij Gouda (Oork. II 651). Didderic Clais s. die Witte fol. 88v°.

13) De Fremery leest „Nortike,” wat er niet staat. Cf. fol. 47r° noot 3.

1) Komt nog eens fol. 15v° voor (zie Inleiding p. 97).

2) Cf. fol. 47v° noot 6.

3) De Fremery leest „Hoylede,” wat er niet staat. — Vermoedelijk een neef van den fol. 54r° vermelden Didderic van Hoghelede haren Niclais s., cf. fol. 15v° noot 5.

lants, ende te Rysewiic bi Arnout Betten xlii morghen lants. In die Lire enen tiende van .xx. pont ghelts.

200. Rampe van Vlardinghe ⁵⁾ .c. morghen ende xxix morghen in Maselant ende Vlardinghe, ende ene tiende van .ii. ~~æ~~ ghelts in Maselant.

201. Gerart ende Diddekin die iaghers met ghesamender hant vene ende lant tende den Laghe ⁶⁾. Gerart houdet achter sine sate enen veen langhes den broec, enen hoet haveren in de Haghe ten Hues ⁷⁾ tve verken iar(*add. s. l. lics*) int Aker in den Bosc (*add. s. l. ende*) lec in de Harsclaghe ⁸⁾.

D. 202. Haer Didderic van Zanthorst ⁹⁾ tgerecht van Zuterwouder dien laghen ban van .ii. s. Siin hues te Zanthorst ¹⁰⁾. Tve pont ghelts vter bede van (Santho) Soterwoude, ende (x. ~~æ~~.) .x. morghen lants op die nortside sines hues te Zantvorde.

5) Het Oorkondenboek vermeldt wel andere Vlaerdinghe's, maar niet Rampe.

6) In het Westambacht van den Haghe.

7) Dit kan kwalijk iets anders zijn als het grafelijke huis.

8) De Fremery leest „Harselaghe,” wat er niet staat. Men leze „Harst laghe,” thans de Harstenhoek ten noordoosten van Scheveningen.

9) Herhaaldelijk vermeld, in 1264 en 1276 (Oork. II 119 Nal. 58) als knaap, en van 1280 tot 1297 als ridder. Hij was de derde oom van den heer van Wassenaer van fol. 45r.

10) Het huis te Zandhorst was in 1276 van eigen goed leen geworden en Didderic tegelijk met Zoterwoude verlijd (Oork. Nal. 58). Het huis werd in het begin der 15e eeuw door Dirc van Santhorst verkocht aan heer Willem van Naeltwije (Reg. Principium, cap. Northollant fol. 80).

203. Siin wiif¹¹⁾ die houdet .iii. æ ghelts vter bede te Wassenare, efter tusschen .xx. morghen lants ende .xxv. op Ghenen rine.

204. Didderic van Gronenvelde¹²⁾, xlvij. morghen lants op Poelsant .v. æ ghelts vter bede te Voscoten.

205. Volprecht van Scuren¹³⁾ an lande .i. æ bi Winerdaelre meere.¹⁴⁾

206. (Reynerus de Beke .xx. d. an ere hostede te Leyden.)

fol. 54r^o.

D. 207. Jnt ambocht van Delf Arnout van den Vene xliii morghen lants op Ruvene¹⁾, op die Lede²⁾ xiiii morghen, Ane die nortside.

208. Ghisebrecht Maye op Rvuene lii morghen.

209. Symon Gerarts Vraets sone .xvi. morghen inden Vrien ban, ende doet .vii. pont ghelts.

210. Binnen Haghe ambocht Hughe die Vriese³⁾ .i. morghen van .x. s. iaerlikes.

11) Rikaerde (ib.).

12) De zoon van den oudsten oom van den heer van Wasse-naer, stamvader van een anderen tak, die zich naar Groeneveld (in het ambacht van die Hernesse bij 't Woud) noemde (zie Bijl. D.).

13) Cf. Jan v. Scuren fol. 47r^o en fol. 45r^o noot 23.

14) De meer te Winendael (cf. fol. 55r^o) lag bij Eikenduinen onder Monster.

1) Zie fol. 51r^o noot 2.

2) Onder Pijnacker (Hamaker I 231).

3) Een aantal de Vriese en Vriese's worden in het Oorkondenboek vermeld, maar niet Hughe.

211. Te Koudekerke Mourinus ⁴⁾ Ians sone .viii^r. morghen broke lants.

212. Didderic Dode (Jan) Boudins sone ⁵⁾ .iiii. morghen in Alferhorne van .xxx. s. ghelts.

213. Jnt ambocht van Vlardinghen ⁶⁾ Yo portere in Vlardinghen .ix. morghen ane die Sydewende.

214. Willem die pape wonachtich in Vlardinghen .ij. hosteden te Haerlem.

215. Niclais Peters sone .ix. morghen op die Hoghe stat ⁷⁾.

216. Didderic van Hoghelede ⁸⁾ haren Niclais sone xxviiij. morghen, int ambochte van Vlardinghen.

217. Gerart die Mues ⁹⁾ in Maselant xviii. morghen, daer een borchwerf op staet.

218. Jan Jonas sone .iiii. morghen teghens die Niwe haven ¹⁰⁾.

219. Jn Vlardingher ambochte Willem vten Broke xii morghen lants diemen heit Vrie ghers.

4) De Fremery leest „Maurinus,” wat er niet staat.

5) Reeds genoemd fol. 46vo en fol. 51vo.

6) In het ambacht van Vlaerdinghe bestond geen Sydewende, zoodat hiermede alleen de Delflandsche landscheiding bedoeld kan zijn, en waarschijnlijk haar westeinde. De woorden „jnt ambocht van Vlardinghen” kunnen dus alleen beteekenen de woonplaats van Yo, den poorter van Vlaerdinghen.

7) In het ambacht van Vlaerdinghe ten noordwesten der stad.

8) Zie fol. 15vo noot 5. De vorm Hoghelede voor Hoelede of Hoilede (later Holy) wordt bij mijn weten nergens elders gevonden.

9) Cf. 52vo noot 2.

10) Te Vlaardingen.

fol. 54v^o.

E. 220. Hugo van Hoylede ¹⁾ .xii. morghen. die. heten. tCrommelant.

221. Jn Maselant. Henr. fi. Goscardi ²⁾. vi. morghen. lands. van .xvi. æ .

222. Jnt hambocht. van Zuterwoude. her Florens van Roedenborgh ³⁾. j. hoeue. ende efter eene. ende efter. eene. ter Rodenborgh ⁴⁾. ende Tyisdorp.

223. Jn tambocht van Leyderdorp. c. morghen. in tambocht van Alfen .xl. morghen. van .v. hoeuen te Rauensberg ⁵⁾. recht ende tyende. te Benthusen .xxv. morghen. half de smaltiende. van Zueten. xxi. morghen. lants in Maselant. Florens sire suster. sone.

224. Jnt tambocht van Zuterwoude. Th. de Reno ⁶⁾ .xiii. morghen. lants.

Jnt Berglant. an tynse te Norteke. in Gerarts ambocht .v ρ . æ . Op den diich .xxii. s. op de Stertbreke. i. æ . **225.** Screuel van Otsorne. ii. s. boeten. Jn den vier hoeuen ⁷⁾. te Leyden. te Delf. te Zcye. ende te Dordrecht.

1) Zie fol. 15v^o noot 5.

2) De Fremery leest „Costardi,” wat er niet staat.

3) In 1275 als leenman van Egmond vermeld (Oork. II 293).

4) Zie fol. 46v^o noot 11.

5) Zie fol. 50r^o noot 9.

6) De Fremery leest „Vene,” wat er stellig niet staat, misschien „Rene” doch waarschijnlijk „Reno” d. i. „Didderic vanden Rine,” cf. Oork. II 888, 1034 en fol. 87v^o.

7) De grafelijke hoeven, waar o. a. de tienden moesten worden opgebracht.

226. Daneil ⁸⁾. de Brune Anselmi. iii. æ. ghelts. vte der herstbede.

227. Dyderic van der Does. jn Leyderdorp. ρ. hoeue.

228. Gerard. Screuel. ρ. hoeue. ende .iiip. morghen. **N.** *Clays Screuel successo dixit quod ista dimidia houa ⁹⁾ tenet .xl. morghen, Et hoc in anno .xliij^o.*

229. Clays Magnus soene ¹⁰⁾. xρ. æ. ghelts. an herue.

230. Th. de Langeuelde ¹¹⁾. ix. morghen. in Nortike ambocht.

231. Hugo Walics soene. van den Dunen ¹²⁾. i. æ. ghelts. an tynse. jn Jans ambocht.

232. Gherardus Brede. x. morghen. in Alfen ambocht.

233. Jn Maselant. Gerardus (Jab) Jacobi. Scouten. xxvi. morgen.

234. Jan van der Hoeue ¹³⁾. xxvi. morghen. ten Velde ¹⁴⁾ in Maselant.

8) De Fremery leest „Daniel,” wat er niet staat.

9) De Fremery leest „hont,” wat er niet staat.

10) Te Leyderdorp, blijkens fol. 87ro.

11) Langhevelt was het noordelijkste deel van het ambacht van Nortik.

12) Jan vanden Dunen in 1259 (Oork. II 56), Aernout vanden Dunen in 1262 (Oork. II 86). De vander Dwn's, die eerst in het tweede kwart der 14e eeuw voorkomen, hadden niets met de vanden Dunens der 13e eeuw te maken, en stamden vermoedelijk van her Florens vander Dortoghe af (zie Bijl. C.).

13) Waarschijnlijk genaamd naar de Hoeve ten westen van Maasland.

14) Het huis ten Velde in Maselant (tusschen Maasland en Maassluis) was een leen van Voorne, waarmede in 1267 Floris vanden Velde was beleend (Oork. II 156).

235. Jacob Florens soene. iiij^ρ. hoeue. iii. morghen. min.

236. Th. Moes ¹⁵⁾. x. morghen. landes. ende eene hofstede.

237. Jn Monsterambocht. Jan Euerarts soene. ii. morghen landes. in Haetscamp ende op de Geest. inde Mudercamp.

238. Jn tambocht van Vorscoten. Hugo van de Bosche. i. pont van der bede jn Zuterwoude.

fol. 55r^o.

E. 239. Hugo Sybbons soene. te Nortke. i. æ. van tyense. te Nortke.

240. Jan Cloue ¹⁾. te Naeltwiich. in Florens ambocht ²⁾. iiiij. morghen. daer hi woent.

241. Jan de Duker te Waremunde. tlant te Waremunde. daer hi op. woent. van .x. tē.

242. Willem de. Coc ³⁾. iiij^ρ. morghen. in Maselant bi. Borgeweghe ⁴⁾. jn de Liere .ii. morghen. ende .iiii. hunt. daer Jacob Scenkel wonede. met der woninghe.

243. Jan van Valkenborgh. ii. pont. ghelts. in den Wertscamp. in Valkenborgh. ambocht.

244. Th. fi. domini Theoderici. ex Broeke.

15) De Fremery leest „Mees,” wat er ook kan staan.

1) De Fremery leest „Clouck,” wat er niet staat.

2) Florens vander Wort. Zie fol. 45v^o noot 7.

3) Ook leenman van Teilingen, fol. 88v^o. Cf. Jan die Coc fol. 50v^o.

4) De weg tusschen de Lier en Maasland.

xlvi. morghen. in Monsterambocht. **D.** (xi. morghen in Honselerdike. die renten .iiii. moet tarwes,) ix. morghen dar sine woninghe op staet. in die hoeve .iiii. morghen westwart, (.vi.) .iii. morghen tusken den Sloete, vii. morghen westwart, van sire woninghe inden Broke, x. morghen dar Gerart die Neve op sit. (*Add. i. l.* In den Odeverscampe⁵⁾) iij⁶⁾ morghen sutwärts in⁶⁾ ende een halven morghen ten ende sire lane Voert .xx. morghen in Borgherdike die Didericks Ruschen ware.)

245. Te Monster Jan Hughen sone van Reven .ii. morghen biden Wilbosc.

246. In Vorskoten Peter van der Donc .vi. morghen landes⁷⁾.

247. In Hadewartswoude Conrardus filius Sculteti .viii. morghen cleilants vanden Rine ieghens⁸⁾ den veen.

248. Willem van den Gronen diic⁹⁾ .viii. morghen ane dit vorgheide lant.

249. Gerart van Boschusen¹⁰⁾ .ix. hosteden.

250. Katerina et Aleydis filie Gerardi Soten .ij. pont vte den hoefflande van Pinacker.

251. Jn Vorskoten Wilhelmus filius Alardi .xiii. morghen.

5) De Fremery leest „Devercampe,” wat er niet staat.

6) Er kan ook „iij” gelezen worden.

7) Reeds vermeld fol. 46ro.

8) De Fremery leest „teghens,” wat er niet staat.

9) De Groenedijk onder Hazerswoude.

10) Reeds genoemd fol. 46ro.

252. Voer Vlent ene hoeve landes in den Pole bider capelle tusken die tve Ganter ¹¹⁾).

253. Dominus Gerardus de Waterringhe ¹²⁾ .iii. æ et .xv. s. te bottinghe. (C. in marg. Weteringhe). D. Voert te Winendael de mer ¹³⁾ ende een deel Segbroechs ¹⁴⁾ also hi zeghet, maer die grave wils hem niet bekenne.

254. Jnt ambochte van Keten Arnout Troves sone ¹⁵⁾ .vii. morghen.

255. Willem Mighiels sone .v. morghen in Keten.

256. $\left| \begin{smallmatrix} \circ \\ \hline \circ \end{smallmatrix} \right|$ Troves ¹⁶⁾. Den Broec ¹⁷⁾ van Bettensloete ten haluen grase. Die grute ¹⁸⁾ tusken Cralinghe ende die Goude bider Ysele ende dien vene, ene ¹⁹⁾ (honot) hont lants in sire woninghe ter Nuwerkerke, an der west side.

fol. 55v^o.

A. 257. Conrart Nannen sone ¹⁾ .iiii. acker lants te Voshole in des heren ambochte van Brederode.

11) De Fremery leest „Gantel,” wat er niet staat. De Kleine Gantel ligt tusschen Poeldijk en Hondsholredijk.

12) Cf. fol. 45v^o.

13) Zie fol. 53v^o noot 14.

14) Tusschen de binnen- en buitenduinrij onder Loosduinen.

15) Van Moerdrecht, fol. 48v^o.

16) Zie fol. 48v^o.

17) Later een afzonderlijk ambacht tusschen Moerdrecht en de Goude.

18) De Fremery leest „gruit,” wat er niet staat.

19) De Fremery leest „iii ρ ,” wat er niet staat.

1) Een broeder van Florens Nannen s. van fol. 52v^o?

258. Hardenbernus de Foreest, officium de Foreest ²⁾ cum decimis et terra sua in dicto officio.

259. Haer Oytgier (fisoene) tseren Gilis sone van Vorskoten ³⁾ hevet ontvaen vanden grave dat goet van Vorskoten, dat es dat huus ⁴⁾ ende dat erue daert op staet dat ziin vader vanden Grave hielt. Voert dat ambochte tote Scie ⁵⁾ ende dat huus ⁶⁾ ende tvelf morghen lants, dat ziin vader hielt van den grave, Voert dat ambochte van Rubroke ⁷⁾, ende van Rotter-(ambochte) dam ⁸⁾ ter haluer Rotte, Voert dien

2) Een klein ambachtje tusschen Reeuwijk en Boskoop.

3) Dit regest is uitvoerig besproken door Fruin in de Rotterd. Historiebladen, Tweede Afd. 451 sqq. Zie ook de Inleiding p. 112/3. — Het ambacht van Vorskoten, waarnaar het geslacht heette, was reeds in het bezit der Wassenaers overgegaan (fol. 45ro). Heer Gilis van Vorskoten wordt in 1252, 1266 en nog in mei 1281 vermeld (Oork. I 555, II 136, 422), en woonde in 1266 in de parochie van Schie, dus vermoedelijk in het hier vermelde huis. Diens vader, dominus Otierus de Vorscoth, komt voor 1215 (Oork. I 247), vermoedelijk dezelfde als de Ogerus dapifer van 1212 (ib. 226/7). De zoon van heer Oytgier, eveneens Oytgier, wordt als ambachtsheer van Rotterdam vermeld in het Bescheyt van 1296 (v. M. II 61, de Fremery Suppl. o. h. Oork. n°. 309).

4) Dit huis werd in 1323/4 door Hugo van Lisse aan heer Jan van Duvenvoerde verkocht (v. M. II 301).

5) „Tote” niet „van Scie.” Het fol. 50v^o vermelde haren Gilis ambacht, het latere Hoogenban. Het behoorde in de 14e eeuw aan de Cralingen's, en is tot in de 16e eeuw steeds met Cralingen vererfd.

6) Het huis van Vorskoten te Schie was het latere Starrenburg, in de 15e eeuw door erfenis van de Cralingen's aan de Wassenaers gekomen.

7) Tot in het midden der 15e eeuw een afzonderlijk ambacht ten noorden van Rotterdam en toen bij het poortgebied getrokken.

8) Dezelfde hand schreef eerst „ambochte,” en verving dit tusschen de regels door „dam.” — Het ambacht van Rotterdam,

thiende in Riede die zün vader (ende hi) hielt vanden here van Thelinghe. Voert dat ambochte van Slupewiic ⁹⁾. Voert dat goet (inder) ter Putkupe ¹⁰⁾ in dat Bisscopdome. Die hoefsteden ter Schie tuschen die sluse ¹¹⁾ ende Jacops Kerrebakes, ende dat erue dat daer to behoert.

Q. Jtem G. Clays s. iij. morghen lands in Monster ambocht, dat belegghen heeft op die westside hi selue, op die oestside Stasse heren Jans clerke van Polanen.

fol. 56r^o.

Q. Jnder baliuscap van Rijnland vanden mannen die haer leen ontfanghen hebben int jaer ons Heren M.ccc.xlvj.

Eerst in Rijswiker broke.

Dieric die Blote v morghen lands ghelegghen in Rijswiker broeke vors. andie norteynde streckende in die Delf, ende dat zuudeynde in die Swette, leggende andie westside (*i. l.* Jan Moyart) ende andie oestside daer Jan die Meyer op woent, die minder helft es sijns wijfs lijftochte, Elsbeen.

Jtem in Monster Jan vanden Camp (xvj morghen)

aan de beide zijden der Rotte gelegen, behoorde aan twee heeren, de Vorskoten's en de Bokel's (Fruin II.).

9) Slechts een deel van het latere ambacht van Sluipwijk, dat uit de ambachten Ravensberch, Slupic, Niewenbroec, Graven-coep en Vromade was samengesteld, zie fol. 50r^o Didderic van Minnic.

10) Onder Harmelen.

11) In den 1264 (Oork. II 119) vermelden Ouden Schie-dam in Schie ambacht, welke vermoedelijk bij het eind der Polderwatering lag.

xij morghen lands, (an) die belegghen heeft her Jan van Polanen an die oestside, ende an die westside tcloester van Loysduynen.

Item in Hazertwoude Dieric van Haerlem vij morghen lands die bescheyden sijn met openen brieuen (als) van miere vrouwen vader der keyserinnen als hem Dieric vermeten heeft, ende alse ment weten wil, men ontbieden met sinen brieuen.

Item Lisebet Jans Meyers ij morghen lands die ghelegghen sijn inden ambocht van Rijswijc, (*W. add. s. l. durende tot haren liue*), die belegghet heeft die abd van Egmonde op tsudeynde, ende op tnoerdeynde die selue abd, Hughe Egel ende Gheret Yenen zoen, ende op die oestzide Gheret Yenen zoen, ende op die westzide die Vroenewech.

In die Liere.

Item Florijs heren Gheret s. vj morghen lands ghelegghen op die Hoghe Heymont die belegghen sijn andie nortzide her Jan van Polanen, ende an die zuutside Florijs selue, die seyt dat hi brieue heeft.

Item Gheret Enghebrecht zoen iij morghen lands te Walinxdorp, die belegghen sijn an die westzide Dieric die Jagher ende an die oestside Symon Cokarts zoen.

Item Gheret die Jagher vij morghen ligghende bider nortmolen in die Haghe die belegghen heeft an die oestside Ysbrand die jagher ende andie nortside die molen.

R. *Item Clays van Vorborch in Vorborch een woninghe metten lande gheest ende v belegghen vanden borchgrave andie oestside, Cophoen an die westside, Item ander woninghe, hiet veren Alide woninghe, belegghen oestwart Coppeker Hoebrecht, westwart Jacob Oebrecht sijn broeder.*

fol. 56v^o.

Q. Item die selue j morghen die belegghen hebben die (do) duynen ande nortside.

Jtem die selue (Gheret) iij morghen lands die ghelegghen sijn te Walinxdorp, die belegghen heeft an die westside ende an die nortside Dieric die jaghere.

Jtem j. morghen ligghende ter Mere, die belegghen heeft an die oestside Allert vander Mere ende an die westside Bertelmeus vander Mere.

Jtem Jan die Teye vj morghen lands ligghende opt eynde vanden Nuwenveen opten Gheere, die belegghen heeft op die nortside Clays Willen, ende Trude sijn zuster op die zuutside. non habet literas.

Jtem Vrowin Gheret s. j. acker belegghen van Symon Dieric (Hille) Hillincs s. an die nortside ende zuutside non habet literas.

Jtem Elsbeen Dieric Doeden dochter xj hond lands ghelegghen inden ambocht vander Wateringhen die seyt dat si enen brief heeft.

Jtem Gheret van Sweten heren Dierix kint van Sweten dat hi heeft, bi veren Ermgarden een huys met xxx morghen lands den huse naest ghelegghen, also alsoe die brief hout daer dese copie of ghescreuen is die hier na volghet. *W. (in marg.) tuus est et ssit Henricus (?) eeten.*

Willem grane van Heynnegouwen van Holland van Zeland ende here van Vriesland maken cont allen luden dat Dieric van Sweten met onser hant ghemaeect heeft joncvrou Ermegarden sinen wiue tot haerre lijftochte dat huys dat Florijs van Renneghem was, ligghende int ambocht van Zoeter woude met xxx morghen lands dien huse naest ghe-

fol. 57r^o.

legghen die Dieric voers. van ons ten rechten liene hout ende Florijs waren, voers. In manieren dat dit huys ende dit land voersc. comen sal na siere doet op sinen ousten zoen die hi hebben sal bi joncvrou Ermegarden voersc. diet houden zoude

ten rechten liene Ende liet hi en ghenen zoen bi joncvrou Ermegarden voers. so soud sijt houden tot haerre lijftochte jn welker lijftochte wi ghelouen joncvrou Ermegarden voernoemt te houden als wi sculdich sijn te doen na zede ende costumen van onsen landen jn orconden desen brieue bezeghelt med onsen zeghele Ghegheuen in die Haghe des woensdaghes na sente Niclays dach M.ccc.xxxix.

Dar dit leen ontfaen wart dar was ouer also ghetughe ende sgrauen manne Jonghe Jan Ghelen s. (ende) Clays Jans s. Reyner Heynen s.

Jtem her (Arent) Aerst vander Horst xij tē s. op die Renten van (Northollant) R. Woerderland.

(Jtem anno xlvj opten achten dach van junio versocht her A)

Jtem Diedolf Clays s. viij morghen lands, ghelegghen an die nortside Jan diē clerc, ende Jan die Rem op die zuyside non habet literam.

R. Jtem joncfrouwe Willem Mabelye vten Waerde thuus jnden Waerde metter hofstede met .xlv. morghen lands naestghelegghen der hofstede ende .xxviij. morghen lands diemen hiet Lutgharden tyende, ende dat vierdendeel vanden tyende in den Waerde, ende dat vierdendeel vanden tyende tuisken den Zile ende den Vliet, ende ouer die Goude jn Zuudwije (.ij.) xix. viertel lands ende dat vrygherecht jndat zelue. Jtem jn Leyden drie hofsteden diemen hiet Dammaes, Dirrics van Harlem, Jan Phillips sone ende Godhanne, ende enen podwijns waar die here js, ende li pondsjaers voer vten tyende tot Waddincs vene. Q. Jtem stont inden ouden register ij morghen lands in den Waelcamp ende ije viertel ligghende op die Doys die en heeft si niet, daarom en ontfaet sise niet.

fol. 57v°.

Q. Jtem Ghisebrecht (Moreni) Mouwerijns s. ix morghen ghelegghen tusschen Wouter Willems zoens,

ende Florijs Herperen zoen, in den ambochte van Coudekerc ende inden Leghen weert.

Jtem Kerstijn joncvrouwe van Oestgheest v .tē die haer die Rentmeester van Northollant wt reyken sal te twe tiden siaers, alse haer brieue houden, dats te weten te sente Jans misse inden zomer ende (wst) tonser Vrouwen lichtmesso.

Jtem Ghiseken van Oestgheest vijf morghen lands dat belegghen (heeft) is in heren Jan Persijns ambocht jn die Liere.

Jtem Willem Voet j morghen ligghende in ambocht van Voerhout dat belegghen heeft Jan Reymborghen zoen op die oestside ende op die westside Dieric Hughen zoen.

Jtem (Go) Wouter Corf xij morghen lands ghelegghen int ambocht van Zoeterwoude op Zuytwout binnen desen marken Hadewi Dieric Buffels zoens wedewe ende hoir kindere met hoiren lande op die zuytside ende heren Jans land van Pollanen ende Godeuart Corfs lands vors. op die nortside.

Jtem Walinch Allarts s. iij morghen lands die belegghen heeft Symon van Teylinghen op die nortside, ende Walinch selue vors. op die zuytside.

Jtem Bertelmeus vander Grafte, Godeuart Symons s. Clays Godeuarts s. Gheret Bruyns s. in ghesamen-derhant vijf morghen lands inden ambochte van Zoeterwoude, dat belegghen heeft op die zuytside die vrouwe van Rodenborch, ende op die nortside Jan Dorschij.

Jtem Arnd Hughen s. v hont lands ligghende tusschen den waterlose ende den Vliete, dar legghet Willem Spruyt an die een zide ende Machtelt sijn zuster an die ander zide.

Jtem Jan Jans s. j. stic lands gheheten Lepelgars.

Item Eueract Clays s. iij morghen lands int Monster ambocht bider Zidde.

fol. 58r°.

R. *Jtem joncvrouwe Agniese Dirrics wijf van Raporst .xj. hond legghende vp die Heymond metter woninghe, ende .j. morghen liete die Dijnc, jtem .v. morghen bi Borgherweghe als si vermoed met Dirric vander Spanje ghemiene.*

Z. *Gerrit van Steenvoerde.*

Q. *Jtem Gheret van Steenvoerden die woninghe tot Steynvoerden met Lvij morghen lands, ende die tiende tot Scipliede die Jans ouer Voert was, die die graue Willem heren Janne van Steenvoerden sinen vader gaf.*

Jtem Dieric van der Mide (x. lx) lxx morghen lands in Nuwen cope, die belegghen heeft die waterkeringhe in Arlenveen op die westside, ende op die oestside mijn here die graue van Hollant, hier of heeft Aleyt vander Mye xx morghen tot haer lijftocht.

Jtem Dierc Hughen s. j. garde met haren wtlande int ambocht van Voerhout, dat belegghen heeft Willem Voet an die westside, (ende hi selue) ende op die oestside Kerstane Hobbe.

Jtem Jan die smit .v. morghen lands ghelegghen bi Steenvoerden an die westside, Ende an die westside van desen lande die woninghe ter Brake. S. Dit bestarf na vp Dirc den smit zinen zone ende dese js doet.

Jtem Jan Willems s. Hannen ss. vanden Zande jø morghen lands ghelegghen after der papenhuse tSande.

S. *Jtem Gheraert vander Doe heeft ontfanghen, alzulke corentiende ende smaltiende, ende die ghifte vander kerke ter Aren, in allen maniren alst zijn vader van ons ghehouden heeft. W. Mortuus est ende de vrou van Raporst heften tiende te haren liue.*

Jtem Peter Willems sGronen s. in Monster vj morghen lands ghelegghen in Monster ambocht die gheheten zijn Ottenland ende belegghen heeft Bouden

Dierix s. op die (norsi) nortside, ende op die zuut een lant dat gheheten is die Stripe.

Jtem iij morghen lands in dat selue ambocht dat belegghen heeft tkint van Wassenaer op die zuytside ende op die nortside her Jan van Polanen.

Jtem Willem Otte viij garden ghelegghen tusschen Ghiben camp streckende in die Swet, jtem iij garden breet vander Swet inden Vliet, dat heeft belegghen H. Ians Dierix ss. ende G. van Vlardinghen ende Bertelmeus Otte.

fol. 58v°.

Q. Jtem Dieric van Valkenburch x .℥. tsiaers die hi neemt vter hoeue van Berkenrode int ambocht van Tsgrauenzande.

Jtem Gheret die Blote x. morghen lands ghelegghen in Rijswiker broeke an dat noert eynde streckende in die Delf, ende andat zuyteynde in die Swette.

Jtem Dieric vander Spangien iij^⁹ morghen (s. l. luttel meer of luttel min) ghelegghen te Voerborch die ghecoft worden teghen Bertelmeus Wouters s.

Jtem Arnd van Voerborch sine woninghe med xx morghen lands, wtgheset datter sijn kinder wt houden, jnden eersten Arnd vanden Damme iij .℥. holl. siaers (s. l. vander westside in te nemen), Jan van Voerborch sijn soen j .℥. holl. siaers op Willem Paedsen woninghe, jtem Jan Willem xij s. siaers.

Jtem soe seyt Willem van Voerburch dat hem leet is dat Arnd van Voerborch yeman enich goed ghemaect heeft, sonder iij ℥ holl. die hi Arnd vanden Damme ghemaect heeft, want hi hoept dat hi doutste leenvolgher is, ende onverboert.

Jtem Arnd van Werborch xj morghen lands, ghelegghen int eyghen broec.

Jtem Volprecht Gheyen s. vj morghen lands ghelegghen inden ambochte van Swadenbrugdam dat be-

legghen heeft an die oestside Volprecht Copperts s. ende an die westside Vranke die Goede.

Item Vranke die Goede vj morghen ghelegghen int selue ambocht, die belegghen heeft an die oestside Volprecht Gheyen s., ende an die westside Reynout Smijt.

Item Reynout Smijt vj morghen int selue ambocht, Vranke die Goede op die oestside, op die westside Allert Ghezen.

Item Vop Jan Clinkarts s. v. garden int selue ambocht, her Dieric van Brederode opt oestside ende op die westside hi selue.

Item Vranke Toenkens s. viij morghen int selue ambocht, op die nortside Jan mijnsheren zone ende op die zuytside Dieric Voerhouts s.

Item Clays Hughe (also vele lands als in den jaer xlv. gout v ~~88~~ siaers) (s l. v~~8~~ morghen ~~8~~ hont min) ghelegghen te Loysduynen, dat belegghen heeft op die zuytside Colijn veren Berten s. erfnamen, ende op die nortside mijn here van Hollant

R. Item Symon van Warmmonde jn Voerhout, wat min dan drie morghen belegghen bi Symon Naghels lande an die oestsyde.

Jnt Haghe ambocht Jan Diedewar zoen, .vj. morghen belegghen bi Dirrics jaghers lande an allen ziden.

fol. 59r^o.

Q. Item inder baliuscap van Delfland.

Willem vanden Zile in Maesland xvij morghen lands die belegghen sijn aen die oestside Clays Roctmule, ende an die westside dat Jacob Hannen zoens was, ende een priester van Harlem ghecoft heeft.

W. *Dit heeft mijn here Cappelaken verliet ten rechten (ghe) leen, ende ghebrake sijns sonder zoen, soe soudt Beatrijs houden tot horen liue.*

Item Ogier Butzile enen tiende in Delfland also als sijn hantvest hout.

Jtem in Ketel Ghisebrecht Heinrix s. vander Harghe xxij morghen ligghende in Spadelant metten ambocht half want die ander helft houdet tkint van Wassenaer.

Jtem Dieric van Ockenberghe x morghen lands ghelegghen op die Hoghe stat int ambocht van Vlardinghen.

Jtem vij morghen lands in siere woninghen inden Vrieban.

Jtem in Ketel Mouwerin van Stompic (xij) vj morghen lands, die belegghen heeft an die Philips Heinrix s. an die zuutside ende Willem Aelbrechts s. hadde belegghen an die nortside. (*W. in marg. Mortuus est et..... Dirc van Stumpijc. Dirc van Stompijc.*)

Jtem vj morghen in bi Gheret Symons s. an die zuutside.

Jtem Arnd vander Hoeue xxviiij morghen lands in Maesland op die hoeue, die belegghen heeft die Commelduyr vanden Hofdike an die nortside ende an die zuytside.

Jtem Badeloghe Clays Adaem zoens wijf v. morghen lands, die ghelegghen in heren Jans ambocht vander Wateringhen te Vlerdinghen, ende gheheten is Jans camp, dien belegghen heeft op die nortside Arnd Sisere, ende op die zuutside Han Euegheer met twee hofsteden ende dike die dar toe hoeren.

fol. 59v°.

Q. Jtem Clays Heynen s. v. morghen lands ghelegghen te Clattenborch op die westside, dat belegghen heeft Proest van Koninxvelt op die westside, ende op die oestside die wech die die scepen bescouwen.

Jtem Heinric heren Dierix s. v. morghen lands ghelegghen int Nuweland bi Schyedam beyde die eynden streckende an den dike, die belegghet heeft an beyden ziden Willem Callen s. ende Clays Scheynart.

(Item Florijs die Houtman iiij morghen lands ghelegghen in Blomendale, dar leecht an die zuytside Dieric Florijs s. ende an die nortside Willem Heynen s.) Non vacat.

Item Mouwerijn Dierix s. xvj morghen in Borgherdike, (ende x morghen in Borgherdike aen j. ander stuc,) dar leecht op die oestside aen die xvj morghen Jans woninghe vanden Hofdike, op die westside G. Hannen s. woninghe, (an die tien morghen leecht op die westside veren Rissenc Heynen woninghe, op die oestside Willem vanden Hofdike.) *W. Mortuus et emit Dirc van Stompjic xvj morghen.*

Item die selue een smaltiende in Maesland zuytwaert vander kerke ligghende.

Item Hazeken G. Awijns dochter xiiij hont lands in Wateringher ambocht an Dieric Vastrarts lane an die oestside, an die westside die van Wateringhen (ende).

Item Peter vander Werue lxxij morghen lands, dat heeft belegghen an die westside G. van Vlardinghen, op die oestside Jacob Hoen.

Item tvehondert grote in die tiende te Bodegrauen.

Item Willem vander Spoyde j. viertel lands die belegghen heeft Arnt die Witte an beyden siden.

fol. 60r^o.

Q. Item (Jan vanden Werue) (*S. i. l. Hubrecht Ians s. vanden Werue, anno xlvij.*) tgoet dat ten Werue med twe woninghen, ende thuys ter Loe, ende met al den landsaten die op die werf hure sitten.

Item die tiende wt Reynsburch.

Item een ambocht tot Waddinsuene med enen tiendeken.

Item xxj morghen in Maeslander ambocht.

Conegont Heinrix wijf vander Woert Wouters

dochter vander Woert viij ρ morghen lands ligghende bi Papswoude.

Hughe Gherets s. (*W. s. l. mortuus*) vj morghen lands ligghende in heren Jans ambocht vander Wateringhe, an die nortside (Ale) Achte Rampen ende haer kinder an die zuyside Jutte Iacop Nannens soens wijf.

(Jtem Screuel Clays s. iiij morghen in heren Jans ambocht vander Wateringhe, dat heeft belegghen op die zuyside Rissenc Roelkijns, an die nortside Lisebet Clays dochter. *W. Mortuus est et successit (Claes) (s. l. Hughe) Screuels z. anno 1363 feria secunda post pentecosten. X. Dit goet is vercoft ten eyghen.*

Jtem Clays Jans Visschers s. vj morghen in die Borgsate, dat heet belegghen an die oestside her Willem Olman, an die westside Kerstant vanden Berghe.

Jtem Clays van (Rughen) (*s. l. Ruven*) c ff (sjaers) siaers op een stic lands.

Jtem Hughe Jans s. viij garden breet bi oesten der kercke wtgaende toten vene, jtem bi westen der kerke viij ρ s. tsiaers.

Jtem Jan Florijs Jans ss. v morghen lands, tot twe steden, ij ρ morghen voerden Ghaweck, ende die ander ij ρ morghen bider kerke in half hoeue.

S. Item Hüge Ians s. heeft ontsaen op sente Odulfs dach, int jaer xlvij ij. morghen luttel meer of luttel, die waren Willem Nagel Ysbrands Cox s. die hi minen here op draghen te rechten liene inden ambocht van Voerhoute, hier ouer waren her Gheret van Heemstede ende her G. vander Maelstede die belegghen sijn T. an enen stic haer Jan van der Wateringhe vp die oestside ende an die westside Jan Keremare, Ende an den anderen camp Jan van Brabant an die oestside, Ende an die westside Hughe Gheret Kijmmen s. Jtem En stucke lants vp die Gheist dat belegghen heift op die oestside Ermegaerd Volprechts dochter, vp die westside Claes Bruene, noch een stic dat belegghen heift Dieric Ymmen s. vp die oestside, ende vp die westside Willem Vaic Jan Naghels s.

fol. 60v^o.

Y. *Ysbrant Ghijsbrechts z. leen.*

S. *Item Ysbrand Ghisebrecht s. heeft ontfaen vanden hertoghe xxij^e morghen lants, ghelegghen inden ambochte van Spadelant.*

Item (ten am) dambocht van Spadelant ghemeen metten kinde van Wassenaer.

Y. *Jacob Mouwerijns z. leen.*

S. *Item Jacob Mouwerijns s. x. morghen lands liggende in Borgherdike, belegghen an die westside med veren Rissenc Heynen woninghe, ende op die oestside Willem vanden Hofdike.*

Y. *Pieter Walichs leen.*

T. *Pieter Walichs zoen in Zoeterwoude heeft Ontfanghen van minen here den hertoghe iij. morghen lants, Ende heeft belegghen aen die Nortside, Symon van Theylinghe, Ende aen die zuutside sijn moeder ende hi zelue met eyghen lande, Ende hier ouer waren, die here vander Lecke, haer Dieric van Raporst, Jan Symons s., ende Wouter Corf, mijns heren Mannen, Dat was ghedaen in den Haghe des vridaghes na sente Katerinen daghe int jaer xlvij.*

fol. 61r^o.

Q. *Jnde baliuscap van Schyeland.*

Y. *Huge Dirix z. leen.*

Hughe Dierix s. (een) dat ambocht van Rubroec. Item xvj morghen lands ghelegghen int ambocht van Rot.

Airnt Vranken z. leen.

Item in dat selue ambocht Arnd Vranken zoen vj morghen ghelegghen bi Hughe Dierix zoens land voers.

Erkenraet Engbrecht Phillips zoens dochter leen.

Item Arkenraet Enghebrecht Philips dochter was Boudens wijf vanden Velde vj morghen int ambocht

van Schye ligghende, ten rechten erleen als die brief hout dar die copie hier ghescreuen staet.

Engbrecht Philips z. leen.

Wi Willem graue van Heynnegouwen van Holland van Zeland ende here van Vriesland maken cont allen luden dat wi ghegheuen hebben ende gheuen Enghebrecht Philips zoen van ons te houden te leen zes morghen lands jn zulker manieren dat niet versteruen mach binnen afterzusterkint dat van Enghebrechts liue coemt maer van desen voersproken goede zal Erkenraet Enghebrechts dochter (was) wesen die eerste leenvolgher also verre also si leuet, ende waer dat haers ghebroke so soud eruen als hier voerscreuen is Die ghelegghen sijn int ambacht van Schye dar die vierdalf morghen van desen voersprokene lande ligghen ghemeen metten Heylighen Gheest ende met Woutre den Witten die ons aen quam van heren Hughen van Hekelinghe als van boeten, ende die derdalf morghen die sijn ghelegghen inden Gheer tusschen Janne vander Nesse ende Kerstant kinder van Raephorst Jn orconden desen brieue bezeghelt met onzen zeghele, ghegheuen inden Haghe des maendaghes opten derden dach van meye int jaer ons Heren M.ccc.xxij.

Dirc vander Spangen leen.

S. *Jtem Dieric vander Spangien vij morghen lands ghelegghen int Schyeambocht op tRintvene.*

fol. 61v°.

Y. *Jacob Symons z. leen.*

Q. *Jtem Jacob Symon 8. j^r viertel lands int ambocht van Capelle op die Ysel, dar leghet op die*

oestside D. van Velthusen, op die westside Mathijs Dierix s., vtegaende (toter) vander Ysel toter Meer toe, *S. ende al die boten van ij s. die verschinen inden hof tot Schye die sijn Jacob vorsc.*

Y. Willem Jans z. leen.

Jtem W. Jans s. in die Nuwekerce iij viertel lands, dar leghet an die oestside Willem Symons s. op die westside dat kerclant wt gaende vander Ysel in tscheydinghen van Zeuenhusen.

Pieter Kerstinen z. leen.

Jtem Willem graue van Heynnegouwen van Holland van Zeland ende here van Vriesland maken cont allen luden dat Jan Stugghe die helfte vander Zidewinde tusschen Delf enter Schie ligghende int ambocht van Schye die hi van ons in erflene te houden plach quite ghesconden heeft tote Peter Kerstinen zoens behoef, welc halue Zidewinde voers. wi desen vors. Peter ende sinen nacomelinghen van ons ende van onsen nacomelinghen binnen achterzusterkinde niet te versteruen verliet hebben Ende waer dat zake dat die vanden Zeuenambochten deser haluer Zidewinde te doen hadden tot eenre waterkeringhe, so willen swi dat sise orbaren dar toe, ende die bate ende die vrome die van deser vors. haluer Zidewinde coemt sal Peter ende sine nacomelinghe vors. hebben Ende dese halue Zidewinde vorsc. ghelouen wi Peter vors. ende sinen nacomelinghen te waren Ghegheuen in die Haghe opten derden dach van merte int jaer ons Heren M.ccc.xxxviiij.

Dirc Wouters z. leen.

Dieric Wouter s. iij morghen lands te Keten, Jan dMunic op die oestside, op die westside Jan Alide s.
(Item Arnoud)

fol. 62r°.

Y. *Airnt Egbrechts zoen leen.*

Q. Jtem Jan Arnd (**W.** s. l. *jof Aernd Egbrechts zone hertoghe Albrechten man*) v. morghen lands inden Broeke dar leghet an die oestside Danel van Matten-
nesse, an die westside Robbrecht Willem Zaleghen s.

Symon Loyf leen.

Jtem Symon Loyf ij woninghen in Voerborch, dar leghet op die oestside Jacob Hazen, an die westside Jan vanden Werue.

fol. 62v°.

R. *In Rijnland.*

*Harper (W. s. l. van Fereest) R. ontfanghen te rechte
lien, officium de Middelborch cum ccc. iugeribus terre ibidem
Jtem in Caudekerke idem Harparus. xiiij. hieten die Bate
belegghen oestwaert Dirric van Foreest sijn broeder, ende
Jans sijns vader waren in sijn live, feria quarta post
circumscisionem anno natiuitatis xlvij.*

Q. (*Jtem Jan Willem Ysbrand ss. xvij. morghen op
Bluven, dat heeft belegghen*)

(*Jtem Jan Willem Ysebrand s. in Babbartspolre vi. mor-
ghen j. hont min*)

(*Jtem die selue in Rijswijc (vj.) ij. morghen (j. hont
min), dat heeft belegghen op die oestzide her Jan van Heyn-
negouwen ende op westside, Dierix sBloten kindere*)

(*Jtem die selue xiiij. hont*)

fol. 63r°. Nihil.

fol. 63v°. Nihil.

fol. 64r°.

Q. In die baliuscap van Vriesland.

Eerst in Veen husen.

Yue ionghe Herken zoen van sijns wijs weghen

j. huys ende ij morghen lands ghelegghen inden Hem, an die (een side) westside Zinart Rissen ende op die oestside (Han) Han Ouekens zoens kint. **U.** *Hij heeft dit voirghenoemt (ontsaen) ghoet ontsan, als voocht van sinen wiue erffelic als die brief hout (die) daer die copye hier na of ghescreuen staet.*

Wj Willem graue van Henegouwen van Holland van Zeeland ende here van Vriesland Maken cond allen luden, dat Symoen Voppen s. bi ons gheweest heeft tote Keynout ende ons op ghedraghen, Een huus ende twee morghen lands, legghende binnen den ban van Heem, Zindert Rissen s. vp die westsyde, ende Hanne Oeuekens sonen kindir vp die oestzide. Wilc huus ende land voirscreuen wi Symoenne voirs. virlyen van ons ende van onsen nacomelijngghen, hem ende sijn nacomelijngghen te houden te leene binnen aftirsustir kint niet te virsteruen dat van wijttachtich bedde ghecomen si ist wijf of man, Ende hier ouer waren onse trouwe manne, here Willem van Duenuoirde here van Oysterhoud ende Ian van Sasnem onse knape. In orconde dese brieue bezeghelt med onsen zeghel, ghegheuen te Keynot tsaterdaghes na sente Odulfs dach, Jnt iaer ons Heren M.ccc. ses ende dertich.

V. *Jtem heift Yue Jonghe Harken zoen versocht alse van Symon sijns soens wegghen alse mombaer alsulc leen alse hi hout van minen here den hertoghe, dat sijn wijf plach te houden alse hier voer ghescreuen staet, ende ghelegghen es in Hem, ende belegghen heift Zynart Rissen zoen an die westside, Ende Han Oeueken soens kint an die Westside. Hier ouer was haer Jan die Moelnaer, Ende Hughe van den Woude.*

fol. 64v°. Nihil.

fol. 65r°. Nihil.

fol. 65v°. Nihil.

fol. 66r°.

Q. *Jtem in die baliuscap van Keenmerland.*

Jtem in ambocht van Eemskere Jan van Riedwije

(iiij^e houe) iiij halue hoeuen ende j. veertel, die beleghen heeft mijn here van der Lecke op die zuutside, ende op norteynde hi selue, dicit se habere literas.

(Jtem Egbrecht die Riede ij garden die beleghen heeft Peter die Riede sijn broeder op die nortside, ende Margriete sijn moeder op die zuutside.) Non vacat.

Jtem Jonghe Jan Ghelen s. een stic lands dat gheheeten is die Bilde, dat beleghen heeft op die nortside sgrauen heertstrate, ende op die zuytside (Tielman) Dieric Tielman. *W. Dit is Heynric sinen soen verliet in allen schine alst hijt helt.*

Jtem Doue Willem Douen zoen in Akersloet, huys ende werf binnen der graft dat beleghen heeft an die nortside Tibaut veren Claren sone ende aen die westside hi selue, testimonio duorum (ost) hominum ostendidit feodum esse hereditarium.

Jtem Egbrecht die Riede.

Jtem Ysbrand Symons s. van Tetrode ij morghen lands gheleghen bi Herlammerwech op die nortside, ende an die zuytside hi selue.

Jtem Reyner Heynen s. viij garden lands binnen den ambocht van Aelsmaer gheleghen op beyden siden Aelbrecht Doedijns kinder, zuyden ende noerden.

Jtem Clays Bol, een tiendeken gheleghen tot Aelbrechtsberghe dar mijn here van Holland ende die here van Brederode die helpt of hebben.

fol. 66v^o.

Q. Reyner Gheret s. viij. (morg) made gheleghen tAkersloet Willem van Ripe an die nortside, ende an die zuytside Willem Yenen.

Jtem Wouter die scriuer een weer lands in Houteric hout xxiiij made, ende heeft beleghen op die westside Gheret die Grone, ende op die oestside Clays Mabelien soen.

Jtem een ander weer hout xxij made beligghende

op die westside Coppart Teden sone ende op die oestside Clays Gheertruden sone streckende beyde gader vander Meer in dat Ye.

Jtem H. Peter s. in Akersloet j. huys ende j. hof, ende die heemwerf, ende een acker lands voor die doere, belegghen aen beyden ziden med sijns selues lande.

Jtem Willem die Cuser j. woninghe te Scoten ende xvj morghen lands die dar toe horen.

U. *Jtem, Coppijn Damme, heeft ontfæen iiij. ~~ss~~ siaers die ghelegghen sien bi dir huuswaerde op gheen side den ouden Ouirdamme, also als Bertoud vir (Hasekijn) Aechten s. hadde die sijn oude vadir was die him mijn oude here ghaf.*

fol. 67r°.

Q. Jtem H. Peter s. van Akersloete xij madde made.

Jtem in Castrickem Symon Parydaen een werue lands ligghende voor sine doere, heyt Hughe Tarninx hofstede.

Jtem in Castrickem G. Dierix s. twee gherse lands opt Langhe velt ende j^c lands die hem op quamen van Loeuen sijns broeder doet also dese brief hout dar die copie of ghescreuen stat.

Je Jan van Berghen make cont ende kenlije alle die desen brief sien zullen of horen lesen dat G. Dierix s. veren Haduen zoen ontfæen (heeft) heeft van mi ende hout te liene twe gherse op Langhe velt ende j^c lands die hem op quamen van Loeuen sijns broeder doet niet te versteruen binnen afterzusterkint also dat van sinen liue quame, ende sonder heerwade, In orconde deser lettere bezeghelt van minen zeghele jnt jaer ons Heren M.ccc.xvij, des woensdaghes (na vor na) voor Kerstdach.

Jtem Dieric Clays s. xij deymt lands, ligghende

tot Osdorp, die ghelegghen sijn in eerre meenten,
Jtem ij deymten in Waterland.

fol. 67v^o.

Q. Jtem G. die Beseghe j .~~cc~~. siaers vter herfsbede
tot Assendelf ten rechten lien, habet literam.

fol. 68r^o.

Q. Jtem een halue hoeue lands inden lande van
Montforde die den here aen comen is van G. Spierings
doede die ghelegghen is int Bloelant op Cortbloclant,
daer ghelegghen is op die oestside Philips Ian Spie-
rings broeder.

Z. *Hier na te volgen 75. (76. 77.) recto et cet.*

fol. 68v^o. Nihil.

fol. 69r^o.

Q. Rijnland.

Jnt Haghe ambacht.

Wi Willem graue van Heynnegouwen van Holland
van Zeland ende here van Vrieslant maken cont
allen luden dat wi die woninghe met iiij morghen
lands die ons aen quamen van Plumarts doet leg-
ghende int Haghe ambocht verlyet hebben ende
verlyen Bertelmeuse vten Lardier te leen van ons
te houdene in deser maniren dattet na siere doet
comen sal op Willem Meysen sinen zone Ende die
salt van ons ende van onsen nacomelinghen te houden
ten rechten liene In orconden etc. Ghegheuen in-
den Haghe sondaghes na sente Matheus dach int
jaer ons Heren M.ccc.xxix.

Dieric Bokel vj morghen lands dat belegghen heeft
Dieric Wouter an die nortside, an die zuytside Willem
die Bye, Jan Obrecht op die oestside. **W.** *Dit goed
heeft hi minen here hertoghe Aelbrecht vpgghedraghen ende
die heeftet Mathijs Willems z. sinen doirwaerder verliet*

ten rechten leen. (Add. Dit is Mathijs ten cyghen ghegheuen te vercopen.)

Jtem Dieric Wouter ix^p morghen lands die heeft belegghen Ian van Zile op die nortside, ende op zuytside Katerine (Dire) Dierix dochter vors.

fol. 69v°. Nihil.

fol. 70—73 desunt.

fol. 74r°. Nihil.

fol. 74v°. Nihil.

fol. 75r°.

Q. Jtem inden lande van Ghelre.

Z. *Staesken Ghijsbrechts z. van Brakel.*

Staesken Ghisebrechts s. van Brakel, j. ghesaet also alst ghelegghen is in den ambochte van Brakel, ende sijns vader was, dat belegghen heeft Wouter die Beyer bouen, ende beneden Aleyt Celen met enen morghen lands also also dese brief hout dar dese coppie ghescreuen staet.

Z. *Staesken Ghijsbrechts z. van Brakel.*

Wi Willem graue van Heynnegouwen van Holland van Zeland ende here van Vriesland maken cont allen luden dat wi Staesken Ghisebrechts zone van Brakel verliet hebben van ons te houden te leene binnen achterzusterkinde niet te versteruen een woninghe ende een stuc lands te Brakel in een hoeue die .Vijf garden. heeten ligghende vp tOeuer ende Dieric Hollen land op die oestside ende Heynen lande van Cranenburch op die westside. In orconde desen brieue med onsen zeghel beseghelt Ghegheuen inden Haghe smanedaghes na sente Marcus dach int jaer ons Heren M.ccc.xxxij.

fol. 75v°.

Q. In Amsterland.

Z. *Claes Nanninx s.*

Jtem Clays Nanninx s. ix dach maet lands of daer omtrent ghelegghen tot Eembrugghe, roerende vandenlande van Aemstel, tot allen recht etc. habet literam.

Ghijsbrecht van Minden.

Jtem Ghisebrecht van Minden iiij morghen lands, in Loenrekerspel ter Anster die gheheyten sijn die Kijfcampe.

Jacob Willem Meynaerts z.

Jacob Willem Meynarts s. ende Willem sijn broeder ix^p morghen ende ij. hont lants opt Goutoeuer dar ligghen an die zuytside die heren van sente Katheninen an die nortside Clays veren Gheermonden s.

Jan Dirck Boys s.

Jtem Jan Dieric Boys s. ij morghen lands to Minden in heren Ghisebrechts gherichte van Langherake, dar leyt an die zuytside Symon van Teylinghen, an die nortside her Amelijs van Minden.

Ghijsbrecht Cloetinc.

Jtem Ghisebrecht Cloetinc. j. acker lands dar legghet op die oostside her Amelijs van Minden.

Loeff van Ruwele.

Jtem Loef van Ruwele, xx morghen lands bi Loenen te Wiele, dar legghet an die zuytside Jan Volken s. an die nortside Arnd vander Anster jtem j. gherichte ende j. tiende op die Laghe hare, in die Zidewinde.

Reynier Gerrit Florisz.

Jtem Reyner Gheret Florijs ss. ij. acker lands an Dorscher vene, dat belegghen heeft an die nortside die here van Abcoude.

Jtem meester Dieric Goudnaghel j. acker lands, dar leghet an die zuytside Clays Grieten s. op Crankenvene.

Vide hier voren gebonden fol. 87

fol. 76 — 82 desunt.

fol. 83r°. Nihil.

fol. 83v°. Nihil.

fol. 84r°. Nihil.

fol. 84v°. Nihil.

fol. 85r°. Nihil.

fol. 85v°. Nihil.

fol. 86r°. Nihil.

fol. 86v°. Nihil.

fol. 87r°.

W. *Rijnland.*

Z. *Sijmon Berthoutsz.*

A. 260. Symon Bertouts sone houdet van minen here den Grave ene viertel lants die leghet te Leyderdorp tusscen Clais Manghenus sone ¹⁾ ende Jan voren Grieten sone.

1) Lees „Magnus s.” blijkens fol. 54v°, waar hij ook voorkomt.

fol. 87v^o.

G. 261. De bonis domini de Thelinghe .iiij. iugera terre et dimidium iacentis apud Suansvorde ¹⁾, soluentia ²⁾ .xxv. s. annuatim Florentius de Vorebroke ³⁾ possidet dictam terram.

262. Jtem (Nicholaus) Jacobus de Seuenhusen ⁴⁾ .iiij. æ redditus tenet a domino comite ex parte domini de Thelinge cuiusmodi hereditas iacet et sita est iuxta antiquum Renum, et est vicina terre Gherlandi de Reno ⁵⁾, et est duaria ⁶⁾ uxoris sue. Jtem decimas dicte terre et terre Gherlandi predicti et totius terre Antiqui Reni ⁷⁾ tenet jdem Jacobus de Seuenhusen a dicto domino comite ratione successionis domini

1) Dit goed lag onder 's Gravenzande blijktens de Teilingsche lijst van $\pm$ 1328 (Bijlage A) n°. 30, waar Jan van Sonneucht als bezitter ervan wordt opgegeven.

2) Fruin las „solventes,” m. i. ten onrechte.

3) Komt nog eens voor fol. 89r^o. Een Dirc van Worenbroke vermeld in 1226 (Oork. I 301). Zij heetten naar een der deelen van het ambacht van Wassenaer, zie fol. 45r^o noot 9. In de 14e en 15e eeuw komen verschillende personen van denzelfden naam voor in Rubroec bij Rotterdam, die ik echter vermoed, dat niet naar Vorenbroec onder Wassenaer heetten, doch naar een deel van het ambacht Rubroec, bedoeld in het verlij van Wouter Pot door hertog Philips den 29 juli 1449 met de ambachtsheerlijkheden van „Rubroeck ende Voorenbroeck” (Lib. Principium fol. 21).

4) Jacobus filius Th. de Zevenhusen komt voor in 1269 (Oork. II 191; Fr.).

5) Gheerlant vanden Rine komt voor in 1276 (Oork. II 303; Fr.).

6) Fruin las hier „duarium” en in het volgende regest twee maal „duario,” maar er staat telkens duidelijk „duaria.”

7) Zie de Teilingsche lijst van $\pm$ 1328 n° 7, waar „een zestedeel van al den lande dat men hiet die Oude Riine te Nortich” als Teilingsch leen voorkomt.

de Thelinghen, quas etiam uxor sua tenet pro duaria sua.

263. Elyas vter Lire ⁸⁾ die thiende vter Lire groet ende cleine die elf daer af ⁹⁾, ende die coren thiende ¹⁰⁾ the Coudekerke ¹¹⁾ teghens .x. æ. ghels.

264. Willem van Oestgheest ¹²⁾ heuet ont vaen thallen rechte al selke ghoet alse siin vader hielt in Risewiker broec ¹³⁾. Ende .vi. pont ghelts van thinse te Verhoute.

265. Didderic haren Symons sone ¹⁴⁾ heuet ont vaen thallen rechte die thiende van Rysewiker broec in diere manire alse siin vader hielt.

266. Dit ¹⁵⁾ helt die here van Brederode ¹⁶⁾ te lene vanden here van Thelinghen. Dat goet dat int Oghe ¹⁷⁾ leghet, ende dat goet te

8) Reeds genoemd fol. 49vo.

9) Hughe vter Liere, denkelijk een zoon van Elyas, verkocht deze tiende aan Heynric van Eemskerke, die ze in 1328 bezat (Teilingsche lijst n°. 28).

10) Zie fol. 88vo Wilhelmus fr. Badeloghen (Fr.).

11) Fruin las hier „Oudekerke,” m. i. ten onrechte.

12) Reeds genoemd fol. 45ro.

13) In de Teilingsche lijst n°. 23 blijkt, dat deze tiende te Ockenberch lagen, en dat joncvrou Kerstine van Oestgheest har Willems leenvolger was. Dat Ockenberch lag onder Rijswijk ten zuiden van de Werve.

14) Didderic haren Symons s. van Telinghen Oork. II 616 (Fr.). Zijn vader was fol. 52ro nog in leven.

15) Cf. v. Mieris II 179, 372 (Fr.). Zie de Teilingsche lijst n°. 3, waar echter een deel der hier genoemde leenen ontbreken.

16) Heer Willem, tweede heer van Brederode, † 1285, gehuwd met Hillegonda sheren Henrics dr van Voirne, † 1302.

17) Callandsoog, dat tot op het uitsterven der Brederode's in hun bezit is gebleven.

Scoten ¹⁸⁾, ende dat recht dat daer tho behoert, ende .x. ff . jaerlics toter Are, ende .v. ff . jaerlics thoet Arlenderuene in die bede. Ende Oude Voshole ¹⁹⁾, ende die Wiic ²⁰⁾, ende Scrauen broec ²¹⁾.

267. Theodericus de Alcmade ²²⁾ tenuit jure feodi dimidiam partem decime annone et dimidiam partem decime minute que dicitur smaltinde inter Marnedijc et Holdesclage ²³⁾ a domino de Thelinghen et hoc ius feudale mouetur a comite.

268. Theodericus de Werue ²⁴⁾ medieta-

18) Een ambachtje tusschen Haarlem en Velzen, waarvan hetzelfde geldt. Zie noot 26.

19) Cf. fol. 49vo, 55vo.

20) Is niet Beverwijk, dat eveneens die Wiic heette, want dat behoorde niet aan de Brederode's, maar een gelijknamig ambachtje ten noorden van Voshol en daaronder ressorteerende.

21) Oork. II 181 (Fr.) Een ambachtje ten zuiden van Sluipwijk en Ravensberch, dat tot Reeuwijk behoorde.

22) Schijnt in 1293 overleden (Oork. II 865, cf. 329, 936, Fr.). — Hij was waarschijnlijk de zoon van Walewiin heren Walewiins s. van Alcmade, die van 1261 tot 1274 (Oork. II 77, 282) herhaaldelijk voorkomt, terwijl Didderic reeds in 1277 met tienden in Riederwaard beleend werd (II 329). Cf. fol. 51vo noot 18. Zijn opvolger was zijn zoon heer Henric van Alkemade, de stamvader der latere generaties van het geslacht. Uit een zijtak stamden misschien ook de Poelgeesten, want Henric van Poelgeest was een broeder van Floris van Alkemade (v. M. II 143, 236), vermoedelijk een neef van heer Henric.

23) Holdesclaghe, cf. infra Theod. de Werue (Fr.). Zie de Teilingsche lijst n°. 8, waar deze tiende omschreven worden als „die ene helft vander tienden van Leyder merske tuysken der Ouderslaghe ende den Marendiic,” waaruit blijkt, dat de Stadspolder bedoeld is.

24) Reeds genoemd fol. 49ro. Zijn kinderen Dieric en joncvrou Ida vanden Werue waren volgens de Teilingsche lijst n°. 18 zijn opvolgers in het leen.

tem decime de Rysewiic ex parte domini de Thelinghamen.

269. Wilhelmus filius Theoderici ²⁵⁾ terciam partem decime de Hemestede ex parte predicta.

Z. *Engelbrecht Persijn.*

270. Enghelbrecht Persin .xxxviii. pont. des ghelts dat in Waterlant gaet, dat derdendele van allen der corentheide van Scoten ²⁶⁾ tusssen dat vit ende des Vlielandes, ende dat vit ende vanden Cornen vene the Haerlem.

fol. 88r^o.

G. 271. Gilis van Wendelnesse ¹⁾ die heuet ont vaen, die helpt vander visscerrie tusssen Waelsmonde ende Ghalchorde ²⁾. Maer .iiij. pont sal hi alle jare thevoren nemen vt alle die visscerrie ende die .iii. pont hout hi oec vanden

25) In de Teilingsche lijst n°. 10 wordt dit leen toegekend aan Willem Badelogen s. van Heemstede, die hier onder n°. 289 ook voorkomt, maar met andere leenen.

26) „Al Scoten” strekte zich uit tusssen „dat vitende des Vlielandes ende dat vitende vanden Cornen vene the Haerlem.” Hieruit blijkt, dat niet alleen het aan de Vrijheid van Haarlem grenzende Zuid-Akendam, dat altijd tot Scoten heeft behoord, maar ook de daartusssen liggende ambachtjes Sanen, Schoterbos en Hoogewoert destijds tot Scoten behoorden. Ook Noord-Akendam benoorden het Vlielant maakte er een deel van uit. Hierdoor wordt ook verklaarbaar de uitdrukking hierboven bij den here van Brederode „ende dat recht dat daer tho behoert.” Het is een der vele later gesplitste ambachten.

1) Willem de Windelnesse bij Micris II 35 (Fr.) Hij zelf in 1290 (Oork. II 754). Wendelnesse heet thans Capelle aan de Langstraat.

2) Fruin las „Halchorde,” m. i. ten onrechte.

graue, dit was te voren siin leen vande here van Telinghe.

272. Didderic van Hoylede ³⁾ heuet ontvaen .xv. marghen lants op die Hernesse, daer Didderic op sit vander Kerken ⁴⁾ in erfhure, omme .iiij. pont ende enen vierdel botter ende .vi. honre, jaerlichs, ende daer es dese Didderic van Hoylede self rechtere, dit hilt hi vanden here van Telinghen.

273. Haer Aper van Suindrecht ⁵⁾ heuet ont vaen in Niwe Ryede ⁶⁾ daer Berendrecht sceidet die thiende beide groete ende clene, die plach hi te houdene vanden here van Telynghen dese thiende hout tusscen dertine ende viertine hoeuen, daer dese tiende af gaet, so heef hi die helf vander smaelre tienden van al Rieder ambochte, sonder aleen die thiende ⁷⁾ die Didderic van Alcmade hadde, in dien ambochte.

274. Hughe van Alfen ⁸⁾ heuet ont vaen die thiende die leghet in den Poeldijc jeghens dat weder deel vander thiende Didderics van Alfen, voert in Alfer horne ⁹⁾ die helft vander thiende

3) Vermoedelijk dezelfde als de fol. 54ro genoemde Didderic van Hoghelede, zie fol. 15vo noot 5.

4) Reeds genoemd fol. 52ro.

5) Cf. Oork. II n°. 584 (Fr.), alwaar blijkt, dat hij in februari 1285,6 reeds overleden was.

6) Cf. hierboven fol. 55vo n°. 259 (Fr.).

7) Cf. Oork. II 329, 442 (Fr.). Deze tiende wordt echter niet vermeld onder de leenen van Didderic van Alcmade fol. 87vo n°. 267.

8) Jan van Alfen, bij Mieris II 317 (Fr.).

9) Cf. fol. 51vo noot 20.

jeghens Didderic van Alfen vandes heren haluen van Thelinghen.

(Wilhelmus Naghel aud)

275. Willem Naghel¹⁰⁾ ende Ysebrant met ghesamenderhant. .v. marghen lants in die Crofte¹¹⁾, van des heren haluen van Thelinghen.

276. Matheus filius Theoderici Bort mansionem suam apud Daerrode¹²⁾ cum terra jacente iuxta eandem mansionem ex parte domini de Thelinghen.

277. Symon et Theodericus fratres filii Haghens de Scoten¹³⁾ tenuerunt a Wilhelmo de Thelinghen .x. librarum redditus annuatim in mansione sua.

278. Lyse Spikers (*add. s. l.* van Leyden) heuet ont vaen dat (virdele) virendele op dat Tornoesvelt te Katwijk, dat hoer duwari es ofte lijftochte, dat si hielt vanden here van Telinghen.

279. Thomas filius Kybben, annuatim .x. s. in decimis apud Langhenvelde ex parte domini de Telinghen.

10) Cf. fol. 52v^o noot 5. Zijn zoon Willem wordt in de Teilingsche lijst genoemd als leenman van 6 morgen onder Voorhout.

11) Denkelijk onder Voorhout, zie fol. 89r^o.

12) Zie fol. 52v^o noot 12.

13) Het Oorkondenboek vermeldt een aantal Scoten's, maar geen der drie hier genoemde. Zij heetten naar het ambacht ten noorden van Haarlem, dat echter destijds reeds in het bezit des Brederode's was. Zie de Teilingsche lijst n°. 5, waar een Willem van Scoeten als Teilingsch leenman vermeld wordt, echter met geheel andere leenen als de hier bedoelde 10 pond. Haganus de Hairlem was leenman van Egmond omstreeks 1226 (Ber. e. Med. XXI, 185).

280. Hugo dictus de Campe¹⁴⁾ .ii. tē cum dimidia annuatim, de terra jacente post mansionem suam que dicitur Oudenborch¹⁵⁾ made ex parte domini de Telinghen.

281. Johannes dictus Butzeel¹⁶⁾ mansionem cum xii iugeribus vel xiiij. iuxta dammum¹⁷⁾ de Nordike versus orientem valent .xlv s. annuatim.

282. Symon Naghel¹⁸⁾ ibi iuxta iugera valentia xxx s. annuatim.

283. Gerardus Conrardi¹⁹⁾ .ii. iugera cum mansione sua ibi prope.

284. Arnoldus Ghibonis xiii s. et iiij. den. ex tributo de Voerhoute.

fol. 88v^o.

G. 285. Gerardus de Honte¹⁾ decimas minutas parochie de Haerlem²⁾ (valentes lv s.

14) Zie fol. 51r^o noot 12.

15) Zie fol. 47v^o noot 1.

16) Ger. de Butseel, bij Mieris II 34 (Fr.).

17) Fruin las „domum,” maar er staat duidelijk „dammum.” Het is de dam in den „Ouden Riin” onder Nortik, zie de Teilingsche lijst n°. 7 en hierboven n°. 262.

18) Cf. fol. 52v^o noot 5.

19) Misschien een broeder van de fol. 51r^o en vo genoemde Conrart en Hughe Conrarts s.

1) Fruin las „Houte,” wat ook mogelijk is, maar ik meen stellig „Honte” te lezen en den naam voor diengene te mogen houden, waarvan Huntensee (t Honterlant onder Naaldwijk) is afgeleid, zie fol. 45v^o noot 9.

2) Vgl. de Teilingsche lijst n°. 4. De daar genoemde Diric van Valkenburch was dus gehuwd met de dochter of kleindochter van Gerart van Honte.

cum vno agro) (*add. s. l. et paruas decimas frugum*) cum vno agro terre valentes lv. s.

286. Johannes de Vrbe³⁾ medietatē decimarum in terra harenosa in Rysewiic, jnde habet uxor dicti Johannis medietatē pro duario. Alteram medietatē habet uxor Symonis filij suj etiam pro duario, quas duas medietates dominus ipsis concesserat. Adhuc viuens.

287. Hubertus de Werue⁴⁾, decimas in Gheesterwert⁵⁾ decimas maiores et minores.

288. Wilhelmus filius Badeloghen⁶⁾ .ii. æ annuatim ex precaria de Scorle, jtem terciam partem decimarum lini in Scoten⁷⁾ et Alebrechtsberghe.

289. Johannes de Werue⁴⁾ medietatē decime de Kercwerue⁸⁾ valentis annuatim .iij.⁹⁾ æ vel circiter.

3) Cf. Oork. I 353, 361 (Fr.).

4) Reeds genoemd fol. 50ro.

5) In Oestgeest, blijkens de Teilingsche lijst n°. 22, waar Hubrechts zoon Jan als de bezitter dezer tienden wordt vermeld.

6) Cf. fol. 87vo Enghelbrecht Persiin (Fr.). — Hij wordt als Willem Badeloghen s. van Heemstede vermeld in de Teilingsche lijst n°. 10, waar echter vreemderwijze niet de hier bedoelde leenen te Scorle, Scoten en Alebrechts berghe worden opgegeven, maar de tiende van Heemstede, die fol. 87vo aan Willem Dircs s. worden toegekend.

7) Het derde deel van den vlastiende te Scoten had volgens de Teilingsche lijst n°. 14 destijds Clays veren Barten s. van Hairlem.

8) Zie fol. 48ro noot 9. — Deze tiende was in 1328 in het bezit van Vrederic van Oistgheest, den leenvolger van den hier beneden volgende Gerart van Oesghest (Teilingsche lijst n°. 27).

9) Fruin las „iiij,” wat er niet staat.

290. Jtem Wilhelmus et Th. Vastradi ¹⁰⁾ manu coniuncti, decimas de Noua ecclesia ¹¹⁾ apud Haerlem, terciam partem jdem scilicet, alias duas partes habet Wilhelmus de Roelant ¹²⁾ nescitur (s. l. nesciunt) a quo illas partes teneat.

291. Symon van Benthem ¹³⁾ houdet die maet thiende ende die hoecthiende van Rysewiic ¹⁴⁾, vanden graue vandes heren haluen van Thelynghe.

C. 292. Gerardus de Oesghest ¹⁵⁾ decimas frugum in Oesghesterbroec.

G. 293. Willem die Coc ¹⁶⁾ hielt van Willem van Thelighen xl. den. iaerlichs van tinse.

294. Didderic Willem Bardemakers broder van Haerlem .x. s. iaerlichs te Brederode.

10) Mathildis uxor Vastradi † 13 februari 1363, Necr. Egm. (Fr.). — Dirc Vastræt ontving 12 mei 1355 twee derden in 7 m. l. van joncfrou Willem van Teilinghen (E.L. 43 fol. 7v°).

11) Niewerkerke bij Haarlem lag ten westen van Sloten en is in de 16e of 17e eeuw in de Haarlemmer meer verdronken.

12) Rollant lag onder Overveen ten westen van Haarlem. Het geslacht komt in de 14e eeuw vaak voor, maar in de 13e alleen hier. Het was blijkens zijn wapen verwant aan de vander Wateringhen's.

13) Reeds genoemd fol. 46v°.

14) In de Teilingsche lijst worden n°. 9 Gheret die Bloete, n°. 13 Jan vanden Burch en n°. 25 Symon vander Burch als leenmannen vermeld van „den corentiende op de Gheest opt oestende van den ambocht van Riisewic tuysken der waterlose ende den Broecsloet.”

15) In de Teilingsche lijst n°. 27 komt Vrederic van Oestgheest voor als zijn leenvolger voor deze tiende, die daar gezegd wordt te liggen „tusken die Hole Maerne ende die Haghe.”

16) Reeds genoemd fol. 55r°.

295. Hugo de Hunswike ¹⁷⁾ .v. ss . annuatim ex decimis de Riderambochte.

296. Rassewint van Berghen hout .x. s. in renten iaerlichs vander tholne vanden soute ende van huuspenninghe.

297. The Brederode Wouter vander Hoerst .j. ss jaerlichs (vten) in den Sutbroke.

298. Didderic Clais Witten ¹⁸⁾ sone .v. s. jaerlichs aldaer in Lancwinkel ¹⁹⁾.

299. Jan van Coudenhoue ²⁰⁾ die hielt vanden here van Thelinghen enen tiinde in Mase-lant bede groet ende clene die Elbots tiinde heit tusscen zes ponts ghelts ende ene.

300. Jan vanden Dorpe ²¹⁾ heuet ont vaen .xxx. morghen lants die heiten Madewerde ²²⁾, ende legghet ²³⁾ in Jans ambochte ten Dorpe tusscen (Lichts) Lichtevoets vaert ²⁴⁾ ende Tanthoeft ²⁵⁾.

17) Er waren drie Honswijken, een tusschen Muiden en Weesp, een in het Sticht aan de Lek en een ten zuidwesten van Woudrichem onder Altena. Ik vermoed, dat de hier vermelde Hughe en Otte van fol. 89ro naar het laatstgenoemde heetten.

18) Arnout die Witte genoemd fol. 53ro.

19) Dit goed lag blijkens de Teilingsche lijst n°. 12 onder Velzen, en behoorde toen aan Willem van Hangher.

20) Henric van Coudenhoue genoemd fol. 47vo.

21) Reeds genoemd fol. 47vo. — Dit en het volgende regest zijn nog eens fol. 35ro herhaald, het eerste door dezelfde hand, die op deze bladzijde het regest over Gerart van Oesghest invoegde, en beide met eenigszins afwijkende spelling der eigennamen.

22) Fol. 35ro staat „Madewere.”

23) Fruin las „legghen,” m. i. ten onrechte.

24) De Vlaardingsche vaart.

25) Tanthoeft, Cf. E.L. 1 n°. 21 (Fr.) De Tenthofkade, die van het noorden van Kethel naar den Hoorn loopt en de Oost- en West-Ambachten van Delfland scheidde.

301. Hughe haren Snellen sone ²⁶⁾ houdt enen hoet ghersten die leght in Arnelder vene ²⁷⁾.

302. Florentius frater domini de Telynghe ²⁸⁾ .xl. s. de precaria hyemali apud Voerhout.

fol. 89r°.

G. 303. Gerart Naghel ¹⁾ te Voerhoute die woninghe daer hi in wonet ende die Croft ²⁾ daer hi oec in wonet ende enen camp die leghet benorden sire woninghen, dit ³⁾ hevet hi ontfaen van des heren wegghen van Thelinghe.

304. Voer Aleyt van Voreborch ⁴⁾ ende Florens van Vorenbroke ⁵⁾, vierde half morghen lants die licghen op die sutside te Groete velt.

305. Janne des heren sone van Thelinghen ⁶⁾ den thiende ⁷⁾ alf van Wermonde vt gheset des papen dele. Voert vter visscherie van Wermonde zeven en tuentich pont jaerlikes. Voert

26) Fol. 35r° staat „Sceullenc” i. p. v. „Snellen.” Daar geen van beide namen elders voorkomt, is de keuze moeilijk. Dat dezelfde persoon bedoeld is, is duidelijk.

27) Lees „Arlender vene.”

28) Komt alleen hier voor. Fruin hield hem voor een bastaardbroeder van heer Dirc.

1) Reeds genoemd fol. 52r°.

2) Zie fol. 88r° noot 12.

3) In de Teylingsche lijst n°. 15 staat dit leen op naam van Dieric Naghel van Voerhoute.

4) Reeds genoemd fol. 49v° en 51r°.

5) Reeds genoemd fol. 87v°.

6) Cf. Oork. II 616. Hij is in 1297 in vriendschap met graaf Jan, Oork. II 975 (Fr.). Zie Fruins opstel over den Jongeren Tak der Teilingens in Bijdr. 3e R. X 78 sqq.

7) Cf. fol. 47r° har Jacop vanden Woude, die de andere helft bezat.

alselke vorwaerden alse ghemaket was tusscen den Grave van Hollant ende den here van Thelinghe alse vanden visscen te copene toet des heren eten van Telinghen. Voert den thiende van Coudekerke die die vrouwe cofte van Thelinghe jeghens Ever van Lysse ⁸⁾. Voert viif hoet (thienden) rocghen vt den thiende van Hadewertswoude. Voert dat lant dat legghet te Boschusen ⁹⁾ daer die (schoen) steenhouden op staet, dat rent tuelf pont jaerlikes. Voert den tins van Waremonde.

306. Haer Florens vander Tolne ¹⁰⁾ derde half hoet haveren vter thiende van Rysewiic.

307. Otto van Honswike ¹¹⁾, viif pont ghels iaerlikes vander thiende in Riderwert die des heren was van Thelynghe.

308. Jan haren Apers sone ¹²⁾ .iii. morghen lants in tseren Hienlande.

309. Haer Corstans van Raephorst ¹³⁾ houdet hondert morghen ende tve hont op dat Slike in Monster ambochte ende in Naeldewiker ambochte, dat hi hilt vanden here van Thelinghe.

8) Cf. fol. 45vo Gerart Ever (Fr.).

9) In den Boschhuizer polder onder Zoeterwoude ten Z.W. van Leiden, cf. Oork. II 322.

10) Reeds genoemd fol. 45vo. Zijn zoon Florijs was zijn leenvolger blijkens de Teilingsche lijst n°. 20.

11) Zie fol. 88vo noot 17.

12) Van Suindrecht. Zie fol. 88ro noot 5.

13) Reeds genoemd fol. 46ro. Zijn zoon Dieric bezat dit leen in 1328 blijkens de Teilingsche lijst n°. 17.

310. Jan Naghel ¹⁴⁾, viiftehelf morghen lants, des leghet .i. morghen tusscen Vloedorp ende Anghenvort, ende vierdehalf morghen ¹⁵⁾ voer Ians huus vten Houte, ende een stal huus van drien valken ende ene halve moelen.

W. *Gheret van Velzen* ¹⁶⁾ iij. *ghelts an erue te Velsen.*

fol. 89v°. Nihil.

fol. 90r°.

Y. *Zuitholland. Altena.*

W. *Jnt lant van Altena.*

G. 311. Haer Arnout van Vtwike ¹⁾ die es miins heren man vanden goede dat leghet inden Groeten wert tUthoven. Des lants es achtendertich morghen, ende daer af zün xxvi. morghen tientvri.

312. Thileman van den Campe ²⁾ die es miins heren man worden van enen tuentich morghen lants die licghen te Woudikem be neden der wimolen, die ene acker heitet, die Vorst weide die ander heitet die Middelweide, ende die derde camp heitet dOude broec.

14) Zie fol. 52v° noot 5.

15) De Teilingsche lijst no. 21 vermeldt Dieric Naghel van Rinsburch als houder van „xvj hont binnen den ambocht van Voirhout,” kennelijk hetzelfde land als de hier genoemde vierdehalf morghen.

16) Cf. Oork. II 622 (Fr.)

1) Uitwijk onder Altena. Van de vier op deze bladzijde genoemde leden van dat geslacht komt alleen har Hartbernen elders voor (Oork. II 1039).

2) Komt in 1266 en 8 als getuige van den heer van Altena voor (Oork. II 139, 166).

313. Henric van Vtwike die es miins heren man worden van sire hoestede ende sire husinghe daer hi op wonet ende van enen campe die after ziin huus leghet.

314. Didderic van Vtwike, die es oec miins heren man worden, ende heft hem op ghegheven sine ghesate ende sine husinghe, ende vier morghen lants ghelegghen te Honsewike ³⁾.

W. Dit quam na vp Ghodeuart sinen zone, van dien vp Tieleman Godeuarts broeder, (nu he) (van dien vp Tieleman sinen broeder), van Tieleman, vp Beatrijs zijnre dochter, die ontfengt jnden Haghe jn die Assencionis anno lxxvj, ende dese joncvrou heet Beatrijs van Hontswijc, ende Vastruet van Ghiesen Jans zone dede manscap voer joncvrou Beatrijs.

315. Haer Hartbernen van Vtwike die es miins heren man van ere hoeven lants die heitet Coppelhoeve ende leghet inden Spike ⁴⁾, in des heren lande van Altena.

316. Petrus filius Waligi de Rewike, sex iugera terre jacentia apud Alfen contigua terre Hugonis Sculteti.

317. Janne die Molnare vt Grauelant ⁵⁾ es miins heren man van .xxii. morghen lants ligghende west waerts van sinen huus toter kerke waert.

3) Ten zuidwesten van Woudrichem. Cf. fol. 88v^o noot 17.

4) Spijk onder Veen aan de Maas.

5) Een ambacht in de heerlijkheid Brederode in den Alblasserwaard, dat het geslacht die Molenaere in leen had, en daarnaar Molenaarsgraaf heet.

318. Walwin haren Diderics sone ⁶⁾ hevet ont faen dat ambochte van Snedelwike ende den thiinde, voert in Boescoep dien thiende. Vort in Alferhorne dien thiende, voert ene thiinde in Maselant, half den tiins van Lisse, ende een paer svanen.

319. (Dit es Gerarts leen van Velsen dat hi hilt vanden heren van Thelighen derde half pont ghelts aen erue te Velsen).

fol. 90v°. Nihil.

fol. 91 et 92 desunt.

fol. 93r°. Nihil.

fol. 93v°.

W. *Rijnland.*

Z. *Joncvrou Yden Dircx dochter vanden Werue.*

L. *Willaem graue et c. Makent cont allen luden dat wij joncvrou Yden Dierix dochter vanden Werue ghegheuen hebben ende gheuen omme Gode ende omme dienst die huer ouders ghedaen hebben also langhe als si leuet drie pond holl. tsiaers die welke wi hoir bewisen jaerlix jntenemen an onsen rentmeester van Northollant die nu es*

6) Van Sassenem, zoon van den fol. 51v° genoemden har Dideric, wiens testament van 1282 was. Walwin ontving nu behalve de daar genoemde leenen nog het ambacht van Snedelwike, een tiende in Maeslant, den halven tius van Lisse en een paar zwanen. Uit de Teilingsche lijst (Bijl. A) blijkt, dat dit alles, behalve het ambacht van Snedelwike, juist de Teilingsche leenen waren, waarmede toen Dirc Walwins s. beleend was.

of namaels wesen sal. Ende onbieden onsen rentmeester voirseyd dat hi joncfrou Yden voirscreuen alle jare te Kersauond vyt reke ende betale die iij tt holl. tsiaers voirnoemd sonder enich ghebod meer van ons dair of te hebben ende van also vele sullen wi hem alle jare quiten in siere eerster rekeninghen.

In oirconde desen brieue bezeghelt med onsen zeghele, ghegheuen jn die Haghe des woensdaghes na onser Vrouwen dach jn september jnt jaer ons Heren m.ccc. seuen ende dertich.

Per dominum et per consilium

S. Fl. M.

Z. Ghijsbrecht Sweijme.

M. Willaem graue etc. Maken cont allen luden dat wi die woninghe ende dat land dat Florijs van den Werue van ons helt dat ghelegghen es te Rijswijc tuischen Pieters land vanden Vene op die west zide dat hi cochte jeghens Hughe Dammaes zoen, ende op die oest zide Beatrijs lande Florens dochter ende vanden Werue dat zij hout van Willem horen broeder, streckende noordwarts ouer den Breden wech an Ghisebrechts lande heren Enghebrechts soens, ende zuidwart an die waterlose, wes land dat hier binnen legghet es viertien morghen luttel mijn of meer dat omme xij pond verhuyert was, ende Amelijs vten Waerde, jeghens ons cochte ende ons wel betaelt heeft, ende voert vercocht heeft, Ghisebrecht Sweinen, ende dese voer ghencemde Amelijs, heeft ons dat voer-

seyde lande op ghedraghen ende wi hebbent desen voerseyden Ghisebrecht Sweinen verliet van ons te houdene ten rechten erfliene, ende omme dat wi willen dat dit vaste ende ghestade werde ghehouden, van ons ende van den ghenen die na ons comen so hebben wi desen brief bezeghelt met onsen zeghele, Ghegheuen jnt jaer ons Heren des saterdaghes voer sente Katerinen daghe als men scriuet tertien hondert ende neghen.

fol. 94 et 95 desunt.

fol. 96r°.

Q. Jnden baliuscap van Aemsterland.

Dit sijn die ghene die haer leen ontfanghen hebben van miere

(Jan van Wezepe)

Eerst te Wezepe Jan van Vtermeer die smaltiende te Wezepe ende tot Vtermeer ende biden Gheyne.

Jtem Tideman Clays zoen ij. morghen lands te Nychteuecht.

Jtem Curstian Diwarens zoen ij morghen lands die ghelegghen sijn after die kerke te Wezepe ende die woninghe die dar op staet.

Jtem Jacob Auen s. iiij morghen lands ghelegghen biden Gheyne.

Jtem Tideman Fekorden van Mudon iiij morghen lands ghelegghen bi den Gheyne (*in marg. non per me*).

Jtem in Mudon Tideman vander Ha ij morghen lands ghelegghen int (Haerna re) Haerecht van Nychteuecht

Jtem Gherstman Gherstmans zoen te Nychteuecht iiij morghen lands, ghelegghen int Haerecht te Nychteuecht.

Jtem Tideman Auen s. van Mudén iij morghen lands after die kerke te Wespe op die westerside ende vj morghen op die oesterside vander Vecht in Wesperkerspel.

Jtem Arnt Daniel sone ij morghen tAbcoude bider Cleuerlant.

Jacob Heyne (Sofie) Cocs sone .j. tiendeken tot Sparendam dar mijn here die twedeel of heeft.

fol. 96v^o.

Q. Jtem Ghisebrecht Egbrechts s. viij morghen ende iiij acker, dar die viij morghen ligghen bider kerke ter Ouder aemstel in Ghisebrechts gheset vors., ende die iiij acker in Douendrecht, dar leecht op die nortside Verdu Gheret Muyls wijf, ende op die zuytside Arnd Clemensen zoen.

Jtem Otte Ghisebrecht s. j. hoeue laghelands te Minden in heren Ghisebrechts gherechte van Langherake, dar legghet an die zuytside her Ghisebrecht van Lonslote op die nortside Jacob Akerman.

Egbrecht Ymmen s. j. stic lands heet Aelmans acker, dar legghet an die oestside, Ghisebrecht Egbrechts s. an die westside die Aemstel.

Dieric Splinter (v)iiij morghen in heren Ghisebrechts gherichte van Langherake dar legghet an die zuytside die proefstye van sente Peters, an die nortside, Willem Reynarts s. jtem iij morghen lands ligghende in die proefstye van sente Peter.

Jan Egbrechts s. viij morghen ligghende in Amsterland, dar legghet an die zuytside (Ruyssche) Hittert Salen s. an die nortside Tyman ver Lisen s.

Symon vander Borch van Zuderwoude iiij morghen lands after die kerke te Loen, gheheten die Cortemade, die belegghen hebben al om ende tom Hughen kinder van Loenreslote.

Dieric Jans s. j acker lands op tAnkenvene in sheren gherichte van Abcoude, Herman Crieke an die zuytside, an die nortside Peter Vort an die zuytside.

Clays Scherpinx s. x. ~~œ~~. siaers ghelegghen op Werderbroec.

Jonghe Splinter vanden Enghe x. morghen ligghende op Brocken vene, dat belegghen hebben die heren van sente Peters al om.

fol. 97r^o.

Q. Jtem Willem Otten zone x morghen lands bider Wauer ghelegghen.

Jtem vijf morghen tot Abcoude.

Jtem idem xx morghen ten Vechten.

Jtem Otte Egbrechts zone vander Ouder amstel c morghen lands ter Ouder amstel, (an die) ghelegghen aen Oude Peters land.

Jtem Willem die Kuser vij morghen lands ter Ouder amstel.

Jtem die selue Willem die tiende van Wauervene, smaltiende ende corentiende

Jtem H. Coc ij morghen lands ouer Loen in Smaeland, dar legghet op die zuytside G. die Roede, op die nortside Ghisebrecht Hughen zone.

Jtem Jan Coenen zoen ij^ρ morghen lands, dar legghet ane beyden ziden Eueraet Lisen sone.

fol. 97v^o. Nihil.

fol. 98r^o. Nihil.

fol. 98v^o. Nihil.

fol. 99r^o.

Q. Inden baliuscap van Medemliec.

Jtem Meynart Oueken s. van Horne een huys ende

een hofstede in Horne dat belegghen heeft an die zuyside Clays Jan Roeden s. ende an die nortside Amelgheers erfnamen.

Jtem een schuere in een tuninghe die belegghen heeft an die zuyside Ebel vander Kerue, ende an die nortside Eueraert Meynarts s. Ende op dese selue hofstede sal hi vertymmeren xx. tē grote, hi heeft brieue (alst) als hi seyt.

Jtem Wybrand Peter s. van hem .j. stic lands dat gheheyten is die Hofweyde in Widenesse.

fol. 99v°. Nihil.

fol. 100r°. Nihil.

fol. 100v°. Nihil.

fol. 101r°. Nihil.

fol. 101v°. Nihil.

fol. 102r°.

Q. Jtem in Rijnland.

Dieric van Tetrode ij morghen lands int ambocht vander Wateringhen die belegghen sijn metter Capitel van Naeldewijc.

Jtem Jan vander Does, xxx roeden int ambocht van Voerborch, dat belegghen heeft op die oestside Peter Bertelmeus s. op die westside hi selue **W.** Ende Jan is doet ende dit goet ontfenc Symon siin soen opten Palmen dach anno .lxxvj. manne die here van Egmonde ende haer Wouter van Hecmskerke. **X.** (in marg.) Simon zijn zoen.

Jtem Willem van Lewen xx. morghen lands in Alfen, op die oestside leecht Heinric Willems s. op die westside Willem zelue met eyghen.

Jtem vij morghen lands in Alfen, die heeft belegghen op die oestside Willem Heynen s. op die westside hi selue.

Jtem v. ff. siaers vten scote van Arlevene.

Jtem Willem vander Clinghen die tweedeel van .v. morghen, belegghen metter steghe van Polanen aen die westside.

Wouter Gherets zone vander Goude.

Jtem Jan Vlaminc .j. viertel lands ghelegghen inden gherichte datmen heyt tgherichte van Steyne dar zijn woninghe op staet, dat hi selue belegghen heeft aen beyden ziden.

Jtem xij garden lands, die ghelegghen zijn inden Nuwenbroeke biden Gherweghe, ende dat Dieric Drusings was.

Jtem Jan vander Borch .j. tiendeken tusschen den Broecsloet ende die waterloeze, dat heeft belegghen an die westside die graue ende an die oestside Clays Bloete.

Jtem G. Bayn v. morghen lands, die belegghen heeft an die westside Dieric die Wrigher, an die oestside Dieric die smit, tusschen Ouden Wedic ende den Bredenwech.

U. Jtem Heynric vir Bauen s. v. morghen lands legghende tuisken Alfen ende Hasareswoude queratur habet in hura. Willem Adox kindir.

fol. 102vo.

Q. Jtem Liclays Melijs s. xij hont lands ghelegghen tusschen den wech enter Goude liggende an die zuytside van sinen lande die hi verwandelt heeft van anderen leen, ende heeft belegghen Rode Jan an die zuytside ende hi selue ane die nortside.

fol. 103 deest.

fol. 104r².

S. (*In Keenmerland*).

fol. 104v^o.

Y. *Dit Regijster en beduytt niet vele.*

Dit Register hout van Graue Florijs tijden ende van Graue Willems tijden.

fol. 105r^o. Nihil.

fol. 105v^o.

W. *Borcgraue.*

N. *Dit js tbesceyt Also als die tolle verhuurt wart tot Alfen na des burchgrauen Dirx doyt doese ghecomen was an minen here den Graue, na der bester wareyt diemen vant datmen van Outs scoudich was te gheuen, ende gheuonden was voir die tiit, alse bi heren Janne van Polanen, heren Symen van Benthen, heren Janne van Stiennoirde, ende bi Gheret Alewini f. ende bi beueelnes van minen here na dien besceyde van heren Janne van Palanen, ende van anders sinen Rade alle goed gheset was hoe vele dattet gheuen soude, ende dair bi verhuurt wart, jnt jair Ons Heren M^o.ccc^o.xxx^oix.*

Ene grote tonne bont werx sel ghelden van elken bodem ii groten.

Ende een halue tonne bontwerx van elken bodem, enen groten.

Van enen groten bodem was ii groten, ende van enen minderen bodem also vele min alst beloept.

Van enen groten packeel lakens ii grote. Van enen tarninc lakens enen groten. Van enen

*laken, dat een man alliene hadde, ii den. holl.
Van enen groten zac wolfe enen groten. Van ere
poke wolfe iii. den. holl.*

*Van enen zac wolfe die ghebonden is, ende
een man mach draghen vp siin hals. j. den. holl.*

*Van enen groten zac hoppe iii. den. holl.,
ende dair na tghelt te minderen na dien dat die
zac cleyn js.*

*Van ere tonne boter, harinx, staels, ysters,
biers, vlas, ende aschs, ende des ghelike van
goede jn tonnen van elken bodem, enen penninc holl.*

*Van enen last harinx ij grote. Van ere tonne
greyns van den bodem enen groten.*

*Van ere tonne lazuyrs jof des ghelike van
goede, van elken bodem. ii grote.*

*Van elken vierder boter Φ , Van enen ponde
iiii. den. Van enen Rinde ii. den. Van enen
verken Φ . Van enen scape Φ . Van ere waghe
Caze ii den. Van enen deker hude iii den. Van
enen deker, Calfsuelle, Scaepsuelle, jof dieren
ghelike .j. den. Van gaghel die jn miins Heren
lande wasset, ende die lude plocken ende selue
ter marct voeren, niet.*

*Van enen hoet gaghels die tolbaren js enen groten.
Van enen Scepe mid enen hant Roeder .j. grote.*

*Van ere scoude, enen groten. Van ere scute
ii den. Van enen waghen iii den. Van ere
Carre iiij den.*

*Van enen scepe zouts, jst groot, ist cleyne,
iiij otter. Van Ere bale Gruyts enen groten.*

Van ere meze copers, enen groten. Van ere

beslegghen mersse, die een mensch vp sijn hals draghet zonder archlist, niet.

Van Coren en selmen niet gheuen.

fol. 106r^o.

W. (Northolland). Rijland.

N. *Wyllem Graue van Heynnegouwen et cet. Maken Cond allen luden, dat Gheret Alewini f. vyt Leyden Onse Clerc, Ons vp ghedraghen heft in vryen Eyghen sijn huys ende sijn hofstede te Leyden betymmert ende onbetymmert legghende tusken der Dyetscer heren hofstede ende der Beghinen hofstede te Leyden ende den kerchoue te Leyden ende Onser hoeuen legghende binnen der Vryhede van Leyden, vytghenomen Truden huys ende hofstede Dirx veren Bauen soens wedewe binnen den voirs. palen diemen van Gherets hofstede voirs. hout om ii grote siaers, ende verkreghe Gheret die hofstede bi sinen liue soe soude hise van Ons houden ghelike der andere. Voert heft hi Ons vp ghedraghen ten vryen eyghen al Aelbrantswaert hoghe ende laghe, gherecht, tiende, Erue, ende Eyghen also als hise heft ende sine brieue houden, legghende tusken der Oudermazen, Poortegale, ende Rode, wilc huys ende hofstede mitten hoeuen binnen ende buten der vryhede te Leyden die hi van Ons ten Erfpachte heft, behouden Ons ons pachts van den hoeuen voirscreuen, ende al Aelbrechtswuirt ende dat dair toe behoert als voirscr. is ende sine brieue houden wi verlyet*

hebben Gheret voirs., ende sine nacomelinghen sient manne siint wiue van Gheret ghecomen, van Ons ende van Onsen nachomelinghen te houden ten Rechten Erflien niet te versteruen vp enen persoon te comen mar vpten joncheren manhooft voir dat Ouder wiifhooft dairsi beyde euen na sien jn manieren, wair dat Gheret ghebrake sonder wittachtigen soen, jof dat siere sone ghebrake sonder wittachtighe kindere, soe soude huys ende hofstede ende hoeue voirscr. comen vp Aechten Gherets dochter, ende Aelbrantswairt vp Volqui siere dochter, ende storue die ene van den twien sonder wittachtich kint soe soude hoir deel comen vp die andere suster voirscr. ende dair tenden te gaen ten Rechten Erflien als voirscr. is. Ende soe wat pacht jof manscip Gheret van desen goede voert maect, dat sullen wi ende onse nachomelinghe, ende sine nacomelinghe ghestade houden voert want hi jn wille js Aelbrantswaert te doen diken ten coren lande dat swair ende Costeliken te doen js, soe hebben wi sulke Gracie ghedaen allen den ghenen die dair jn Aelbrantswairt mitter wone comen, dat si tollen vry varen sullen ouer al doir Onsen Landen mid horen Eygheliken goede also langhe als sire binnen wonen, Ende alsulker Coeren als Gheret, of sine nacomelinghe maken binnen Aelbrantswairt omme slands orbair van Aelbrantswairt, die sullen wi ghestade houden, ende Onse nacomelinghe.

fol. 106v°. Nihil.

fol. 107r°. Nihil.

fol. 107v^o.

W. Woerden.

I. (. *siin de manne die goed plaghen te houden vanden here van Aemstelle*)

Z. Roerende den Tol tot Woerden.

N. *Dit is miin here (S. s. l. die graue) van Heynne-
gouwen, van Holland ende here van Vriesland
mid sinen ghemenen rade ouer een ghedraghen
alse van der tollē te Woerden na der wayrde
die hi dair of heft doen onderuinden. Int eerst,
soe wat goede comt doer die sluyse tOudewater
dat en gheuet ghiene tollē tote Woerden, mar
dat doir die sluyse wil dat moet tolle gheuen.
Voert ghifmen van ere ame wiins enen enghels
van Engheland, van ere scute of waghen visch
van Cabbeljau enen Cabbeljau, van sceluisch .ii.
sceluisch van scollen vi scollen, van harinc viii
harinc, van wande van enen taerninc vj den.
holl., van ere turfscute mid enen hant roeder vj
den. holl. ende mid enen handroeder iii den.
holl. Van ere Carren verschs vischs, snoecs jof
anders vischs, ii sticke vischs, noch dat beste
noch dat quaetste, een ledich scip jof waghen,
jof die lude gheladen hebben die en zullen niet
gheuen, Soe wat scepe jof waghen die twierande
visch gheladen hebben soe wat visch meest ghecost
heft dair selmen die tollē of nemen. Item soe
wat waghen jof scuten lude jof harnasch gheladen
hebben zonder ander tolbair goet dat en sel niet
gheuen. Voert na der wayrt diemen gheseten*

ende gheuonden, heuet an den warachsten diemen best gheloofde, soe en vindmen niet dat men hier voermaels van anders enighen goede tollē scoudich is te (gheuen) nemen dan hier voirscreuen js.

W. *Rijnland.*

P. *Dit brocht Clais Screuel an (add. s. l. jnt jair xliiij) dat hi sculdich is te houden van minen here Ende ghelegghen js jnt ambocht van Leyderdorp.*

Eerst

S. *(in marg.) Florens zoen.*

Sine woninghe mid xij morghen lands luttel min jofte meer.

Item xvi morghen lants luttel min jof meer dair dat een ende of strect an die Dwers weteringhe ende tander ende an dat Denysvelt.

Item viij morghen luttel min jof meer die ghiehien sien Clais Screuels hoeue.

Item iij morghen luttel min jof meer die ghiehien sien Jan Liemans camp.

*Item v morghen luttel min jof meer die ghiehien sien die Cruscamp hier of (S. add. s. l. dat js van den v morghen) oirloefde him miin here te vercopen die twiedeel te Rechten eyghen bi miins heren brieuen die vercoft sien. **W.** Copie vanden orloue in Registro. S. numero 202.*

Dit ontfenc na Claes doet Florens ziin zone anno lxiij vp Petri et Pauli, sicut apparet in registro tertio Vopponis. Item vp sente Lucien dach anno lxxij, quam Florijs voer hertoghe Aelbrecht ende voer manne die here van Egmonde Philips van Tetrode ende Foycken, ende droech vp tot Simon Borts behoef Jan Lyemans camp voerse. ende en

morghen lunds vten Cruis camp ende mijn here verliedet Simon Bort te houden ten rechten liene alsulc recht alse Florens daer an hadde, wantet Aernd Isbrands zone voert van Florens helt.

fol. 108r°.

W. (in marg.) *Bisdoem.*

N. *Clays Ouerscoud die houd van mijn here den graue te liene een houe lands die ghelegghen is in Scoenhouwe ende strect vp van Scoenouwerwech andie Duerree, Ende heeft belegghen an die oestsyde met Erue Wouter Reysen soen an die west syde met Erue belegghen Zybrecht Sgreuels soen welke houe voers. Clays Willaems soen van den graue plach te houden.*

W. (in marg. Northollant). *Wiggher Clais Liemans sone die houd van mijn here ten rechten liene v. morghen lands die ligghen int ambocht te Voerscoten dat belegghen heeft met lande Jan van Rosenburgh an die westzide ende Arnd Ludolfs soen an die oestside.*

W. (in marg. Northollant). *Ysebrant Kerstans sone Droegh mijn here vp vj. morghen madelands die ligghen te Calflo int sborghgrauen Ambocht ende strecken anden Nuwenvene, ende dat landt heeft van mijn here ontsaen ten rechten liene, Jan Ians soen veren Hadewien soen in deser manieren Dat hi daer bi voir al anders sinen goede scot ende scoude gheuen sel sonder van dien .vj. morghen.*

Ysebrant Brakeman droegh mijn here vp in Nuwencoep bider kerke. ij. acker lands streckende toet ander Wildernisse, ende die .ij. ackerlands heeft ontsaen van minen here ten rechten liene,

*Dirc Jans Ridders sone, jn deser maniere
Dat hi dat hi daer bi van al anders sinen
goede scot ende scoude gheuen sel sonder vandien
.ij. ackeren.*

*Symon Byen sone droegh mijn here vp ene
viertel lands dat legghet int ambocht van Cappelle,
ande westzide van Ockers lande, Dat voers. land
heeft ontfaen Domas Ymmen sone, van mijn
here ten rechten liene.*

O. *Jn Nuwenvene, Ghisebrecht Dirc Scouten
zone houd van den graue Willaem .ij. acker lands
maken iij. morghen lecghende jn Clayboyenwere.*

*Reynyr van Heemsteden (droech) heeft vpghe-
dregghen minen here den graue Willaem, twaelf
morgghen lands legghende jn de Lyre van wilken
xij. morghen so sijn ghelegghen vij. morghen daer
Vranke Jans s. vp sit ende die nortside belegghen
heeft Reynyr selue ende die zuutside Floris
Adderop, Item die vijf. morghen heeft belegghen
Wouter Groot Arnds s. an die oostside ende
Hanneken Jacobs zone ande westside, ende Han-
neken Jacobs s. vander Hoeue ande zuutside ende
die wech ande nortside.*

*Clais Magnus heeft vpgghedregghen den here sine
woeninghe ende ix. acker ende een kerf, Item
i. acker bider Weyde, Item die vterdijc bi Claize,
Item die venne after sijn huus ouer de Leede,
Item die Paelcamp, Item after Dirrics van der
Does vpte wateringe viii. morghen lands, Smaer
vanden lande in Wermonde gheest ende broeke
xij. morghen.*

fol. 108v^o.

G. Dominus Wolphardus ¹⁾ persoluit pro comite, Philippo Rijnvisch, Nongentas libras, flandr., pro vestibus ipsius et familie Jtem, Quingentas libras, et decem sol. flandr., Jtem pro panno et funibus quibus inuolutus erat pannus decem et septem .sol. et .iii. den. Jtem pro caligis .tres. libras decem sol., et septem sol. flandr., Jtem de septem pannis et de serico et de .i. libra serici, quindecim libras et ix sol., de vectura pannorum apud Vere ²⁾ septem .sol., Jtem de naulo naus que deducebat pannos et forraturas apud Nouum dammum ³⁾ quindecim sol. flandr., Jtem Wilhelmo sartori .xlv. s. fland. ad aperiendam sarcinam panni ad opus vestium domini de Gauer ⁴⁾ et Theoderici de Scoten ⁵⁾ sex sol. flandr., Jtem pro expensis domini Wolphardi ad ducem euntis, viginti sex sol. ster. Jtem ad expensas commendatoris euntis ad ducem et ducis aduersarios duodecim sol. ster. et sex den. ster.

(Jsti sunt de Port vliet qui debent comiti pecuniam jn festo beati Remigij persoluendam Yo et Heino debent .ix. ff . (xi s.) xi. s. x. den. flandr. Jtem Clais filius Henrici .x. ff . xi. s. et

1) Heer Wolfert van Borselen.

2) Hieruit blijkt, dat dit stuk van het begin van 1297 moet dagteekenen.

3) Schiedam.

4) Raese van Gauere, here van Ludekerke en van Breda

5) Misschien dezelfde als de fol. 88r^o genoemde.

ix. den. fland. Jtem Henricus filius Wilhelmi viii. æ . xiiij. den. minus fland. Jtem Andreas .xvi. æ . .xxix. den. minus fland. Summa in flamensibus xliij. æ . quatuor flamensibus pro vno sterlingo computatis. Est in sterlingis .xi. æ . ster. Hanc pecuniam soluent predicti sub pena duplicata infra octauam Remigij.)

Jtem Hugo filius Aghate Elboldus filius Henrici Sculteti, Philippus filius Henrici Copers, Jsti tres tenentur domino meo in xxxvi æ . holl. persoluendis in festo Remigij. Fideiussores sunt Johannes de Hekelinghe et Johannes Venin ⁵⁾).

Yo et filius eius Busekinus, Beye Versjnghe, Petrus filius Henrici Coperens, Loef, Landericus, Jsti septem tenentur domino meo in lxx. æ holl. ad dictum terminum persoluendum, pro quibus fideiubuerunt Elboldus filius Henrici Sculteti et Hugo filius Aghate.

Petrus filius Juffredi per omnia stare promisit dicto domini comitis ipsemet pro se ipso fideiubuit et cum ipso Scildemannus pro Eleboldo fideiusserunt ipse Eleboldus et Johannes Venin, pro Eleboldo filio Henrici ipsemet et Scildemannus, pro Hugone filio Agathe ipsemet et Johannes filius Heinonis.

(Jtem Petrus filius Vannen tenetur domino G. de Weteringhen .xiii. æ . soluendas infra mensem augusti sub pena .xx. æ .)

5) Het geslacht Venin hoorde in Schoonderloo thuis, waar het in de 14e en 15e eeuwen veelvuldig voorkomt, en stamde, naar hun wapen te oordeelen, vermoedelijk van de heeren van Put af.

Jtem Jacobus filius domine Hedden de Brisenkerke debet .xv. ℥. soluendas .v. ℥. ante festum Johannis praeteritum, et. x. ℥. ante augustum sub pena omnium bonorum suorum. (Jtem Wisse Lopere debet xvij ℥ holl. soluendas infra augustum de .xl. mensuris terre sub pena .x. ℥. et expensis obsidum.) Jtem Petrus filius Juffridi debet comiti .xv. ℥. holl. soluendas in festo Bauonis inde sunt fideiussores Arnoldus filius domini Hugonis Rufi ⁶⁾ oppidanus in Delf. Jtem Elboldus filius Henrici debet .xx. ℥. soluendas eodem termino, predictus Arnoldus est fideiussor.

fol. 109r°.

O. *Dirc van Swieten hout van den graue (.iij) drie morghen lands daer sijn dufhuus jn staet, ende dat zelue dufhuus daertoe, Jtem dese selue Dirc achte morghen lands lecghende jn de Weyporte, die belegghen heeft an de nortside (Clais) Didde Nannekin zone, an die zuutside Tedeman Oliweruschen zone, an die westside, heren Philips kindere van Zandhorst, ende dat oostende jn de Suiete, X. manne her Gheret van Heemskerke ende her Willem vander Wateringhe.*

P. *Coliin veren Bairten neve heft miin here op ghedregghen*

Jnt Haghe ambocht die waren verhuyrt te x. jaren jnt jair xxxv. xvi. hont land om xl s. siairs in cappoen.

⁶⁾ Hughe die Rode genoemd fol. 47ro.

Item te Riiswic op ver Beatrys Aernds land des zien ix morghen dair Coliën op heeft xx. s. siairs.

Item te Rijswijc op iiij morghen die Jan Borchs waren .v. sc. siairs.

Item te Delff op Al. Clays Coppers s. wijs Ende Coppert ziins zoens goid op zijn huys Ende op (ziin) die steghe ende op al hoir goid iiij. & xvij. s. vi. den. Notandum, dat men binnen Delf ghien lien minen here op dreghen en mach want ets al miins heren eyghen ende der lude erfhure.

Dit zien die manscippe die Gheret te hande quamen, doe miin here eerst te lande quam, van die manscip deden ende brieueken hier ouer gauen, Alzoe als die brieueken hilden die zi zelue ouergauen dair men gheen ander besceyd of en nam.

Symon Claren s. alle die boeten van .ij. s. holl. die die bailiu winnet med recht ende med vonnesse binnen der vierscare van Scielande ende die zel hi him vyt doen panden, Ende voirt ip. viertel lands ghelegghen voir xii. morghen binnen den ambochte van Cappelle dair an ghelegghen es op die west zide Diederic Willeken s. op die oistzide Symon Claren s.

Willem Jans s. vj. viertel lands ghelegghen voir xvi. morghen binnen den ambochte van der Niewerkerke an die westzide die Kerclane an die oistzide Symon Aechten s.

Enghebrecht Philips s. dat ambocht dat gheheten es heren Enbrechts broec voirt ix morghen lands legghen op Scieveen jn een weer lands dat gheheten es ver Alijt Ghiben land dair an die

zuyt zide leyt Katheline Dammaes kint med haren lande ende an die noirtside Pieter Daniels s., voirt zes morghen lands legghende jnt ambocht van Scee dair of iijp morghen ghemene legghen metten Heylighen Gheest en met Woutre den Witten jtem iijp morghen ghemene legghende jn den Gheer twisken Jan van der Nesse ende Kerstant kinder van Raphorst.

Roeter van Gheestdort jnt kerspel te Worden iijp morghen lands.

Clays Mathijs s. jnt kerspel te Worden. xij. morghen lands. X. ghelegghen opt Laghe Rietvelt tusschen Vriese vander Mye ende Jan Hermans soen dit hout nu Mathijs siin soen.

Ye vter Loe, een stic erves ghelegghen jnt land van Ysselsteyne ende es ghehieten de Cleynnes, Ende en tiende ende is ghehieten Cranst tiende van Maerlo ende legghet an den Marendijc.

Symon Paridaen, Hughe Ternincs hofstede.

Florijs Daniels s. hout goit te lien dat ghelegghen es in Noirtigher ambocht ende in Cattewiker ambocht.

Dirc Mathijs s. van der Goude een acker lands jnt ambocht van Zeuenhoeuen.

Ghizebrecht die Gruyter ene gruyte die leyt ten Oirde.

Tiedeman Batenburch een halue hoeue jn Papencoep, ende der Lomberder huys tOudewater.

Clays Lubbrecht s. iij. morghen lands jn Snoelrewaert.

Oude Jacop Coutemont iij. morghen in Snoelrewaert.

Jonghe Roelof enen viertel lands in Hedekendorp, ende een halue hoeue bi der Linchote in Tiennoudewater.

Marster Dirc die barbier enen viertel in Tiennoudewater.

Vastraet zes morghen ghelegghen jn Kameric.

Willem die Snuter en huys ende hofstede toit Oudewater ende ziiin wijf liiftochte.

Mabelye Claes Hoenen .iiij. Ɔ. x. s. holl. siairs vten tiende ter Niewerkerke ende na hoire doit op Alijt hoire dochter ende voirt

(Jan Koenen s. ij. morghen ghelegghen bi der bregghe te Vredeland.)

(Heynne Koc ij morghen ghelegghen te Loen jns Biscops lant.)

Wreys Jans s. xij. morghen.

Vistal die Brune xij. morghen.

fol. 109v°. Nihil.

fol. 110 deest.

BIJLAGE A.

LIJST DER TEILINGSCHIE LEENEN NA DEN DOOD DER VROUWE VAN VOIRNE ENDE VAN THEYLINGHEN.

(Reg. E.L. 1 Northollant fol. 79 sqq.).

Dit sien die ghene die manne sien te Theylinghe ende die hair goet ontfaen hebben.

1. Jnt eerste.

Dieric van Zasnem.

Jtem enen tiende in Mase land.

Jtem half den tyns van Lisser ambocht.

Jtem den wint van Lisser ambocht.

Jtem een paer ouder zuanen.

2. Hair Gherid van Eemskerke, hout ende heuet van minen here ontfanghen dat ambocht van Rietwike, ende van Nieuwekerke.

3. Heynric van Brederoden hout ende heuet van minen here ontfanghen dat ambocht int Oeghe, ende den tiende jnt Oeghe sonder dat Jan ende Wouter vter Wiic dair toe hadden. Jtem de twiedeel van den tiende, te Hairlem te Scoten, tolt Aelbrechts berghe, ende te Tetrode.

4. Dieric van Valkenburch houter of, dat derden-deel van al der smaltienden, vander prochie van Hairlem ende die behuede hi mit sinen wiue diese hair ouders helden van den here van Teylinghe ende seyd dat in siin huweliic ghesproken was dat suden tiende op droch ende quite scout ende dat hine ontfenc vander vrouwen van Voirne.

5. Willaem van Scoeten, hout iiii scare weyden ende iiii achtendeel rogghe sadinghe legghende te Velsen tuysken Clays land van Roeland, op die

oistzide, ende Hannekiin Jans soens land op die west side. Jtem v coe gras in den Zuytbroec te Velsen, Boudiin die Welighe op die westside, Dieric van der Molen opdie oist syde, dit leen heltmen van den here van Teylinghe.

6. Hanne Roede Heyen sone hout een zestendeel van al den corentiende, van Aelbrechts berghe ende van Tetrode ende een zestendeel van den corentiende diemen hiet Smalletiendekiin, ende dit heltmen van den here van Teylinghe.

7. Floriis Daniels sone, hout een zestendeel van al den lande dat men hiet die Ouderiin leghende te Noirtich. Dit heltmen van minen here van Teylinghe.

8. Dieric van Alkemade, helt van den huse van Teylinghe iiii morghen lands, bj Rodenborgherlane. Jtem die ene helfte van der tienden van Leydermerske, tuysken der Ouderslaghe, ende den Marendiic. Jtem .j. pair ouder zuaenen, die nestelen toit Alkemade op thuys.

9. Ghered die Bloete helt den corentiende opt oistende, van den ambocht van Riiswiic tuysken der waterlose ende den Broecsloet, ende desen tiende helden die van der Borgh, vanden heren van Teylinghe, vytghenomen dat Jan van der Burch dair of hout. (Alia manu additur: Dit heuet Clays die Bloete Gherets Bloeten s. ontfaen na sijns vaders doit.)

10. Willaem Badeloghen sone van Heemstede, hout dat derdendeel van den corentiende, ende vlas-tiende van Haemstede. Dit ontfenc hi zelue van den here van Teylinghe.

11. Jan ende Clays Dierix kindere van Hilleghim houden dat veerstal, in den Venep ende ontfenghet van der vrouwen van Voirne ende hoir vader had ghecoft jeghen Willem, den Veer, ende diet helt van den heren van Teylinghe.

12. Willem van Hangher hout, een stucke lands onder den dunen legghende op gheenre side Brederode jnt ambocht van Velsen ende es groet bouen drien morghen, ende, hiet Langhe winkel dit cochte hi jeghens Diedekiin Brechten sone, diet helt van den here van Teylinghe.

13. Jan van der Burch, hout een corentiendekiin te Rijswiic op die Ghest, tuysken den Broecsloet ende der waterloese behalue Ghereds des Bloeten tiende. Desen tiende helt men van den here van Teylinghe.

14. Clays veren Barten neue van Hairlem hout dat derdendeel van den vlastiende, van Scoeten die hi cofte jeghens sinen stiefsone diese siin ouders plaghen te houden, van den heren van Teylinghe.

15. Dieric Naghel van Voirhoute hout vii morghen broeclands, legghende te Voirhoute op die oistzide van Nortikerdamme sgrauen land an die noirtsyde Willem Naghels land an die oistzide, Daniel Jans sone an die zuytside ende Coenraerds land op die westsyde. Dit helden siin ouders vanden heren van Teylinghe

16. Coenraerd van Brone hout iij morghen lands in Voirhouter ambocht op die oistzide van Noirtikerdam Dieric Naghels land, op die oistzide, sgrauen land op die noirtzide, Daniel Ians soens land op die zuytside.

17. Dieric van Raporst hout jeghens .c. morghen lands, huys ende hof legghende te Naeltwiic ende in Monsterambocht dat siin ouders ghehouden hebben, van den huse van Teylinghe, ende ander lude, al voirt van hem houden.

18. Joncfrou Yde Dierix dochter van den Werue zeghet dat die tiende, te Riiswiic op die Gheest hoirs vaders was ende dat Dieric van den Werue hoir broeder, hair maecte dair uyt iij siaers, van hem

te liene te houden voir hair vaderliic erue, ende die iii ff siaers heuet hair die vrouwe van Voirne altoes uyt gherect ende desen tiende hebben altoes hair ouders ghehouden van den here van Teylinghe.

19. Clays Artum hout j dachmat lands in Velser ambocht Jacob ende Willem van der Hort op die noirtsyde Dieric van der Molen ende Jans sone van der Molen op die zuytsyde ende dit helt hi van der vrouwen van Voirne, maer van wient siin ouders helden des en weet hi niet.

20. Floriis van den Tolle hout xxx s. syaers vter tiende te Voirburch ende hi seyt dattet wesen soude j ρ hoet hauerer ende die hebben siin ouders ghehouden van den heren van Teylinghe.

21. Dieric Naghel van Rensburch, hout xvi hont lands binnen den ambocht van Voirhoute, tuysken den huse te Teylinghe ende sgrauen dam des grauen land op dat oistende, ende op die noirtsyde Dieric Naghel van Voirhoute op westende Hughe Naghels s. op die zuytsyde.

22. Jan Hubrechts sone van den Werue, hout enen corentiende ende den smaltiende jnt ambocht van Oistgheest legghende tuysken der abdissen van Reynsburch tiende ende den Riin ende die siin ouders ghehouden hebben van den heren van Teylinghe.

23. Joncfrou Kerstine van Oistghest hout vyt den tiende tot Ockenberghe die heren Willem van Oistgheest was, dat derdendeel van den tiende, die hi selue ghebruket vyt ghenomen den mannen die dair vyt verlient waren, dat hair ouders van den here van Teylinghe te houden plaghen, ende ander vrouwen van Teylinghe bestoruen was.

24. Mathiis Renghars sone ende Clays siin broeder houden ghesamender hand xxviii ghemeten lands in Elgharzee die hoir vader van der vrouwen van Teylinghe hilt.

25. Symon van der Burch hout iii t holl. siaers vter gheesttiende van Riiswiic ende sine ouders heldent van den here van Teylinghe, ende miin here heuet hem verliet.

26. Willem Naghel Willem Naghels soens s. hout vi morghen lands int ambocht van Voirhoute, die ii morghen inden Broec achter Daniel Jans s. ii morghen gheest achter Katerinen Niesen dochter Ende twee morghen die Bouse hieten dair huys in staen, ende dit goid heltmen van den here van Teylinghe.

27. Vrederic van Oistghest hout enen corentiende ende smaltiende jnt ambocht van Oistgheest in den Broec tusken die Hole Marne ende die Slaghe achter Jans vter Nesse streckende andie Maerne ende den Ziil.

Jtem enen tiende in Kercweruer broec legghende tuysken den Hofdiic ende den ouden dam achter thuys van Warmonde.

28. Heynric van Eemskerke hout onen tiende in die Liere die Hughe vter Liere ende sine ouders te houden plaghen van den heren van Teylinghe dairne Heynric tyeghens cofte, beyde corentiende ende smaltiende dair hair Willem van Duenuoirde, dat wederdeel vander tienden of heuet.

29. Dieric van Minichem Heynric des Jonghen sone helt van der vrouwen van Voirne ende heuet se ontfanghen van minen heren den graue tenen rechten liene zes morghen lands die ghelegghen sien op die Oisternesse.

30. Nanne van Sonnen uelt seyt dat hi ende siin ouders, helden van den ouden here van Teylinghe tgoet in Suaensoirde, dat groet es ieghens j r morghen. Jtem den voghel lec dair an legghende vpt Zant diemen heet de Hoec.

BIJLAGE B.

Na de uitvoerige opstellen van den heer J. Craandijk en Prof. Fruin in Bijdr. 3^e R. X 61 sqq en 78 sqq. is het uit den aard der zaak moeielijk veel nieuws over de Teilingens te geven. Toch meende ik, dat het zijn nut kon hebben hier, ter toelichting der verwantschap van de vele in ons register voorkomende leden van het geslacht, een overzicht te geven van alle bekende leden ervan tot het midden der 14^e eeuw (Vgl. boven Inleiding p. 107 sqq).

Gerard 1143, Hugo 1162 en Willem 1174 zijn de eerste Teilingens, die vermeld worden. Hun onderlinge verwantschap is niet te gissen.

Willem van Teilinghen 1198/1247, van 1223 (Oork. I 281) af ridder.

Dirc van Teilinghen 1203/31, gedurende dien geheelen tijd drossate of dapifer, in 1226 (I 298) broeder van heer Willem van Teilinghen genoemd, primus dominus de Brederode volgens Wilhelmus Procurator (Matth. II 585), die in dit opzicht m. i. onvoorwaardelijk vertrouwen verdient, gehuwd met Alverade van Huesdenne (ib.)

Gerard van Teilinghen, 1223/7 (Oork. I 283, Nal. 13), denkelijk een kleinzoon van den Gerard van 1143.

Simon à Telinghe, leenman van het Sticht, sneuvelde te Ane bij Coevorden 1227 (Dumbar Analecta II 228).

Dirc heer van Teilinghen, 1245/52 cnape, 1257 ridder, 1266 baljuw van Holland, sterft volgens Joh. à Leidis 7 november 1282 (zie boven Inl. p. 107).

Simon van Teilinghen, broeder van heer Dirc (Oork. II 407), 1269 cnape en baljuw van Noordholland (II 182), 1279 ridder (II 383), sterft voor zijn oomzegger Willem (Inl. p. 109).

Gertrudis Teilinc laica, sterft 27 januari 1283 (Necr. Egm.)

r.
l.

helmus de T.

W³¹ = Alvera

Heer Toy- l/2.	Heer Hildeg.
-------------------	-----------------

Will 1296/ v. T. † Lub- 1283 d. Oda p.	H. Di † 16. rics c
---	--------------------------

b. Wto † 1347 Gauw h'. Jan ersijn v. aterlant.	Ca Lo
---	----------

Mach

Heer Willem van Teilinghen 1283 (Oork. II 477), sterft 8 november 1284 volgens Joh. à Leidis (Inl. pag. 110).

Florens des heren broder van Teilinghen (fol. 88v^o), vermoedelijk bastaard.

Willem des heren sone van Teilinghen, 1272/6, sterft 1 januari 1283 (Necr. Egm.), gehuwd met Oda (Oork. II 610).

Willem de Gauwe Willems s. van Teilinghen, bastaard, 1299/1321 (Oork. II 1077, Reg. Hann. 96; april 1307 Putten en Strijen m. h. b. fol. 205).

Machtelt Willem der Gouwers dr. 1336 (Reg. Hann. 239).

Justine heren Hughen des Gouwers dr. van Coudekerke, gehuwd met heer Dirc burggraaf van Leyden, 1323, 39 (v. M. II 618).

Jan des heren s. van Teilinghen 1276/1303, overleden voor 1304 (Fruin II. 90).

Machtelt van Teilinghen, overleden voor 1273 (Fruin II. 82).

Margriete van Teilinghen (Oork. II 416, v. M. II 544), gehuwd met heer Gijsbrecht vten Goye, here van Haghesteyn, 1257/96 (o. a. boven n°. 326). Zij had zes kinderen: 1°. Jan vten Goye (Matth. de Jure Gladii 186), wiens eenig kind Margriete van Haghesteyn in 1324 gehuwd was met heer Henric vander Lecke (v. M. II 495, 539, 544); 2°. Gijsbert vten Goye (boven n°. 327); 3°. Margriete gehuwd met Gosewiin van Rossem (v. M. II 161, 998); 4°. Berta gehuwd met Stazekiin van Brakel (ib. 225, 584); 5°. heer Jacop van Lichtenberch (ib. 481, 488, 495); 6°. Maria gehuwd eerst met Jan heren Gherets s. vander Wateringhe (overleden voor 1308) en daarna met Dieric vander Wale (Putten fol. 80).

Jvr. Willem, Oda en Kerstine van Teilinghen zie Fruin II. 82.

Dirc heren Simons s. van Teilinghen 1285/1304 (Fruin 89). Zijn weduwe moet geweest zijn de ver Pernella van Theilinghe, van wie zijn achterneef Dirc Simons s. land geërfd had, waarvan hij in 1349 afstand deed (Fruin 93).

Ida van Teilinghen † 1316 (Fruin 90).

Beatrix van Velthusen en Dirc Simons s. van Teilinghen (Fruin 91/3). Dirc Simons s. was gehuwd met Aleit heren Henries dr. van Alkemade, hetgeen volgt uit het onderling verband van de stukken over de Screnkel in Warmonder broec van 11 en 12 october 1331 (Reg. Hann. 201), 29 juni 1333, 15 november 1336, 26 november 1349 en 24 april 1354 (Cartul v. Leeuwenhorst) en dat van 5 mei 1326 over den erfzoen voor den moord van Simon van Teilinghen (E.L. 1. fol. 64r°).

Simon Dircs s. van Teilinghen en zijn dochter Sophie zie Fruin 93/6. Hij was echter vermoedelijk niet de laatste mannelijke afstammeling van zijn tak, want van 1416 tot 1440 vinden wij een Huyman Dircs s. van Teylinghen als welgeboren heemraad van Schieland, die m.i. kwalijk tot den Stichtschen tak kan behooren en eer van een jongeren broeder van Simon Dircs s. zal afstammen. Dirc Simons s. had nog een bastaarddochter Margareta, gehuwd met Gerrit Doede 1375 (Elzevier Archief van Leiden 175).

Willem van Teilinghen 1296/1308, betrokken bij den moord van graaf Florens (Stoke IV 1463. VI 357, 395, 532, Clerc vanden Laghen Landen 170, 176). Fruin vermoedt, dat hij „een verre neef is geweest van zijn meer vermaarde naamgenooten, en gevestigd en gegoed in Amstelland of in alle geval in het Sticht” (ll. 97). De mogelijkheid hiervan is niet tegen te spreken. hij zou b.v. een kleinzoon of achterkleinzoon kunnen geweest zijn van den in 1227

bij Ane in dienst van den bisschop gesneuvelden Simon van Teilinghen. Maar waarschijnlijker komt het mij voor, dat hij een jongere zoon was van heer Symon, want ook zijn zoon en leenvolger heette zoo, hetgeen doet presumeeren, dat zijn vader denzelfden naam had gehad. Zijn gegoedheid aan de Vecht is licht te verklaren uit zijn huwelijk met eene vander Hogher straete, een Stichtsch geslacht.

Zijn zoon Simon is denkelijk de stamvader althans van een deel der latere Teilinghens (Fruin II. 99).

Brederode. Heer Willem van Brederode, volgens den Procurator de zoon van Dirk Drossaet, sedert 1244 als ridder genoemd, sterft in 1285 volgens Joh. à Leidis, zijn vrouw Hildegonda heren Henrics dr. van Voirne 5 april 1302 (Necr. Egm.).

Catharina van Brederode (van Wijn, Huisz. Lev. II 35, 55).

Heer Dirc van Brederode, in 1251 en 1268 als ridder vermeld (Oork. I 537, II 174/5), kan alleen een jongere broeder van heer Willem zijn geweest, daar hun vader de eerste van den naam was.

Dirc here van Brederode, van 1288 af herhaaldelijk en steeds als ridder vermeld, kan niet anders zijn dan de zoon en opvolger van heer Willem, zooals ook de Procurator zegt. Zijn vrouw Maria heren Henrics dr. van der Lecke sterft 1 april 1307, hij zelf 16 december 1318 te Reims (Necr. Egm., Joh. à Leidis).

Wij kennen althans twee zusters van hem, Alverade vrouwe van Coudekerke 1300/17 (Reg. Hann. 75) en Aleid vter Wike, gestorven voor 1334 (ib. 222). De eerste noemt in haar testament als haar momber haar broeder Floris van Adrichem. Daar ook volgens de traditie de Adrichems van de Brederodes afstamden (S. v. Leeuwen, Bat. Ill. 827), is deze Floris vermoedelijk als de stamvader van het geslacht

te beschouwen. In welke betrekking de Gozwinus f. Ludolfi de Adrichem uit het midden der 12e eeuw (Cartul. v. Egmond, Bijdr. en Med., XXI p. 177) tot die der 14e eeuw stond, is moeielijk te gissen. Nog een andere broeder Willem komt met zijn gelijknamigen zoon in 1283 voor (de Fremery, Supplément op het Oorkondenboek n°. 218).

De oudste zoon van heer Dirc, heer Willem, gehuwd met Elisabeth (Elsebeen), stierf voor zijn vader in 1316 (Joh. à Leidis, cf. van Spaen bij van Wijn II 59, v. M. II 179), zoodat heer Dirc werd opgevolgd door zijn tweeden zoon heer Henric, in 1321 gehuwd met Isabella des Fontaines (niet Elisabeth, zooals èn de Procurator èn Joh. à Leidis haar noemen, Matth. I 626, II 585, blijkens de stukken, o.a. het testament van haar man, v. M. II 361). Joh. à Leidis vergist zich met heer Henric tot oudsten zoon van heer Willem heren Dircs s. te maken, doch zijn genealogie is hier ook in andere opzichten in de war. Hij geeft aan heer Willem heren Dircs s. tot tweede vrouw Katherine, de weduwe van Aelbert here van Voirne ¹⁾, en noemt haar een dochter van Willem van Teylinghen, terwijl wij met zekerheid weten, dat zijn vrouw Elsebeen hem overleefd heeft. En hij maakt Catherine, de vrouw van heer Jan van Pollanen, tot een kleindochter van heer Willem in plaats van tot zijn zuster.

De opvolger van heer Henric in 1345 was heer Dirc, gehuwd met Beatrix van Valkenburch en overleden 22 september 1377 (Matth. I 630). Hij

1) In 1325 (v. M. II 371) noemt zij Henric van Brederode „onse lieve zwagher.” Hij was in werkelijkheid de kleinzoon eener zuster van haar eersten man heer Albert van Voirne, zoodat „zwagher” hier in het algemeen „aangetrouwd familielid” moet beteekenen.

was, zooals ook Joh. à Leidis zegt, de zoon van heer Willem, maar de oudste (of eenige) zoon, niet de tweede, blijkens de stukken van 1333 en 1340 (v. M. II 552, 635). De zoon van heer Henric, ook Willem geheeten, en met zijn vader in 1328 vermeld (Reg. Hann. 168), moet in 1333 reeds dood zijn geweest.

De andere broeders en zusters van heer Henric zie van Spaen bij van Wijn (l.l.). Catharina erfde van den broeder harer moeder heer Pieter van der Lecke de heerlijkheid van de Lek, en bracht die in het huis Polanen over.

De Dortoghe. In ons register (fol. 46r^o) komt heer Florens van Brederode voor o. a. als heer van de Dortoghe (onder Monster) en de ambachten van Sevenhusen en de Zegwaert. Hij was denkelijk een zoon van heer Dirc, den broeder van heer Willem van Brederode.

Zijn kinderen noemden zich vander Dortoghe: Dirc, in 1291 (O. II 798) uitdrukkelijk zijn zoon genoemd, en als ridder vermoedelijk in 1306 overleden (E.L. 1 fol. 69v^o, Reg. Hann. 19), Jan in 1297 bij Vronen gesneuveld (Matth. II 547) en heer Florens, in 1297 nog cnape, gehuwd met Beatrix van Roderise (Leenreg. v. Hodenpijl fol. 1v), en in 1310 als ridder eveneens uitdrukkelijk zijn zoon genoemd (Reg. Hann. 32).

Heer Dirc vander Dortoghe liet slechts één minderjarige dochter Beatrix na, over wier voogdij geschil ontstond tusschen haar stiefvader Willem van Leyden, broeder van den burggraaf heer Henric, en haar oom heer Florens (Reg. Hann. 30), en die door haar huwelijk met heer Wouter van Egmont de meeste leenen van haar grootvader, bepaaldelijk Zevenhuizen, de Zegwaert en de Dortoghe ¹⁾, in het huis Egmont

1) Van daar de twee wapens van Dortoghe, bij Smallegange voorkomend, en waarop reeds de heer J. Craandijk heeft gewezen

overbracht en 11 september 1323 stierf (Neer. Egm.).

Later komen nog drie vander Dortoghe's voor: Florens in 1317 (Hamaker I 114) en 1340 (v. M. II 631) en Jan in 1338 (E.L. 32 fol. 23v°), beiden gegoed in Schie en vermoedelijk zoons van den in 1297 gesneuvelden Jan vander Dortoghe, en jonevrou Meine vander Dortoghe (v. M. III 162), misschien een dochter van een dier twee, en blijkens het daar vermelde de laatste van haar tak en beërfd door haar neven, de twee zoons van Gillis van Cralinghen en Badeloghe Arents d^r. van Hodenpijl.

Heer Florens vander Dortoghe was als ik mij niet bedrieg de stamvader van het geslacht vander Dwn (later Verduin)²⁾. Ik grond dit vermoeden op de volgende overwegingen. Het stamhuis van het geslacht, waarnaar het heette, lag in Zevenhuizen en was later een leen der Egmondens, de erfgenamen van Beatrix vander Dortoghe. Reeds dit wekt het vermoeden, dat het goed oorspronkelijk door het hoofd van het geslacht, hetzij heer Florens van Brederode of diens zoon heer Dirc vander Dortoghe, aan een jonger lid ervan in achterleen was uitgegeven. De eerste vander Dwn, die vermeld wordt, is Willem, welgeboren heemraad van Schieland in 1347 (v. M. II 744), en daarna komen er in de tweede helft der 14^e eeuw een aantal voor, allen in Schieland en Rotterdam gegoed, en waaruit blijkt, dat er gelijktijdig met Willem vander Dwn nog een Florens, een Jan en een Louw vander Dwn moeten

(Rott. Historiebl., Gesch. St. 584). Het eene was het wapen der Brederodes (met den barensteel over het hart), het andere, de twee kepers, een brisure van dat van Egmond.

2) Wel te onderscheiden van de van den Dunen's uit de 13^e eeuw, die in de buurt van Noordwijk schynen thuis behoord te hebben.

† 1157 =

Benthem 11

Egber
12

art v. B.,
Utrecht 12

Christia
kanun
te Bren
1312

lewich T
Ever- v.
a here 13
Gut-
swiic.

geleefd hebben. Het huis onder Zevenhuizen, waaraan zij hun naam ontleenden, is dus vermoedelijk in het eerste kwart der 14e eeuw gebouwd, en uit dien tijd kennen wij slechts één jonger lid van het geslacht, waaraan Zevenhuizen toen behoorde, den heer Florens van 1310, van wien juist als ridder kan vermoed worden, dat hij een eigen huis van eenige beteekenis bezat, en de andere daarvoor in aanmerking komende, die aan zijn vader heer Florens van Brederode hadden behoord, bezat hij stellig niet, daar wij ze later bij de Egmonden terugvinden, aan wie ze dus door zijn nicht Beatrix waren overgebracht. Het wapen der vander Dwn (Verduin)'s was ook identisch met dat der vander Dortoghe's (de leeuw met den barensteel over het hart), zooals blijkt uit het oudste zegel van het geslacht, van „Florens vander Dwn” Jacops sone vander Dwn uit 1403, in het archief van het Heiligegeesthuis te Rotterdam berustende, en zooals ook door de wapenkaart van Smallegange bevestigd wordt.

BIJLAGE C.

Als ik mij niet bedrieg, is de genealogie van den Hollandschen tak der Benthems nog nergens gedrukt. Het loont m. i. de moeite ze hier mede te deelen, maar ze moet vergezeld gaan van die der andere takken van het geslacht, omdat ze alleen uit het onderling verband daarvan is op te maken. Voor den Benthemschen tak is de vrou J. H. Jungius Hist. Comitatus Benthemiensis 1773 (vooral de Codex Diplomaticus), een werk van voor dien tijd zeldzame betrouwbaarheid ¹⁾, voor den Gelderschen de manu-

¹⁾ Zeer ongunstig steekt daarbij af de Gesch. d. Grafsch. Bentheim van J. C. Möller (Lingen 1879), dat voor de Middeleeuwen

script-genealogie van Van Spaen in het archief van den Hoogen Raad van Adel, voor den Hollandschen de charterboeken.

Otto IV graaf van Benthem, zoon van Dirk VI graaf van Holland, erfde Benthem van zijn grootmoeder van moeders zijde. Daar hij de eenige mannelijke Benthem in de tweede helft der 12^e eeuw was, moeten al de personen van dien naam, welke wij in het eerste kwart der 13^e eeuw ontmoeten, zijn kinderen zijn geweest, en daarvan waren er blijkens het Oorkondenboek en van Mieris verschillende in Holland gevestigd, maar uit niets is af te leiden, wie van hen de stamvader was van den Hollandschen tak. In het derde kwart der 13^e eeuw ontmoeten wij een heer Willem, in 1266 (Oork. II 151, Nal. 41, cf: Boxhorn Theatrum 68) vermeld, en blijkbaar toen in Holland gevestigd; maar juist daarom schijnt het mij twijfelachtig, of hij geïdentificeerd kan worden met den Willem van Benthem, die als ministerialis van Otto van Gelre in 1233 getuige was bij het privilege van Arnhem (Bondam I 406) ¹⁾.

De kleinzoon van Otto IV, graaf Otto V van Benthem, stond in 1267 (Oork. II 163) een aantal goederen, speciaal het burggraafschap van Utrecht en de Geldersche leenen, aan zijn broeder Egbert af. Veelal wordt beweerd, dat daartoe ook de Hollandsche bezittingen van de Benthems behoorden, en wordt op grond daarvan heer Simon voor een zoon of kleinzoon van dien Egbert gehouden, maar beide

volkomen onbruikbaar is en ongeveer op het peil van Van Gouthoeven staat.

1) Bij van Mieris (I 195) wordt in 1225 onder de getuigen bij een verdrag tussehen Holland en het Sticht nog vermeld W. comite de Benthem, doch daar moet in plaats van W. gelezen worden B., d. i. Balduino, evenals in het bij v. M. daarop volgende stuk.

ten onrechte. Heer Simon was blijkens ons register (fol. 46v^o) een zoon van heer Willem van Benthem en de daar vermelde leenen zijn juist niet begrepen in de in 1267 aan Egbert afgestane, terwijl omgekeerd de laatste bijna geen van alle aan Simon zijn gekomen. Die verdeeling had geen duurzame gevolgen. Uit het feit, dat o. a. het burggraafschap van Utrecht weder tot de afstammelingen van graaf Otto V terugkeerde — een kleinzoon van dezen, graaf Jan van Benthem, stond het burggraafschap in 1307 af aan heer Gijsbert uten Goye (v. M. II 65) — blijkt, dat Egbert kinderloos is overleden. Ook de Geldersche goederen, in 1267 aan Egbert afgestaan, moeten dus aan de kinderen van Otto V zijn gekomen. En dit maakt, dat de stamvader van den Gelderschen tak, bij welken wij later een groot deel der leenen van 1267 terugvinden, de Walraven van Benthem van 1284/1313, niet anders kan zijn dan een zoon van graaf Otto V, al wordt hij als zoodanig bij Jungius niet genoemd.

De Benthemsche tak stierf in den manstam uit met graaf Bernard in 1421, toen Benthem aan zijn achterneef Everwiin van Gutterswiic kwam.

De Geldersche tak, in de 15^e eeuw vooral in de Duffelt gegoed — zij waren toen o. a. heeren van Spaldorp —, bestond nog in de 16^e eeuw, daar in 1521 nog een heer Peter van Benthem als heer van half-Sambeek voorkomt.

De Hollandsche tak, die grootendeels den naam Benthem prijs gaf voor die der voornaamste nieuw verkregen goederen (Wadenoyen, Rosenberch, de Binchorst, Teylinghen), stierf uit met heer Jacop vanden Binchorst, die door zijn nicht Johanna van Leydenburch werd beërfd. Of heer Willem van Wadenoyen nakomelingen heeft gehad, heb ik niet kunnen vinden.

BIJLAGE D.

De tot dusverre gepubliceerde genealogiën van het geslacht Wassenaer, ook de laatste van den heer H. G. A. Obreen in den Wapenheraut (Brussel, Jg. III en IV van 1899 en 1900), berusten alle in hoofdzaak op S. van Leeuwens *Batavia Illustrata*, en deze voor de oudste generaties door bemiddeling van van Gouthoeven enz. op P. C. Bockenbergs *Lugd.-Bat. et Wassenarae Heroum Hist. et Geneal.* (1589), wiens voornaamste bron daarvoor een manuscript was, door hem van den heer Florens Tserclaes ontvangen en in extenso medegedeeld (p. 136), en kennelijk omstreeks het midden der 14^e eeuw opgesteld. Oogenschijnlijk is dus de basis, waarop die genealogiën berusten, vrij betrouwbaar, en toch is ze dat in werkelijkheid niet, want een der erin vermelde feiten is bewijsbaar onjuist, waarmede de geloofwaardigheid van den overigen inhoud, voor zoover die met van elders bekende feiten in strijd is, vrij problematiek wordt. Dat manuscript luidde aldus:

„Hier voormaels was een heere van Wassenaer, die wan twee sonen: des de oude bleef heere van Wassenaer, nae zijns heeren vaders doot. De ander hiete Philips van Wassenaer, daer af zijn ghecome die van Duvoirde. De oudste, die na sijns heeren vaders doot heer bleef, die wan veel kinderen. Eenen, die heer van Wassenacr nae hem hiet, eenen anderen die hiet heer Dirck, daer af zijn ghecome die van Santhorst, den derde die hiet heer Jacob, daer af zijn ghecome die van Rosenburch, de vierde was heer Bartholomeus de Domproost, daer af zijn ghecome die van Cranenburch, de vijfde hiet heer Arent van Wassenaer, daer af zijn ghecome die van Groenevelt. Aldus was heer Philips van Wassenaer, de jonger broeder van de twee eersten, oom van al

Bijl

aida de Wasnare, abdis van Rijsburg † 1228.

Duvenvoirt.

are 1215/26 = F. de Duvenvoirt 1226.

ch.

assonae
0.8.12

Johannes de Dufordia (van
Duvenvoirde) 1248, ridder 1281/2.

v. Rot.
= h. Sijde
enther

Philips v. Duvenvoirde
1291/8, heer
v. Pollanen 1295.

Jan v. Duven-
voirde, ridder
1306/22.

7il-
v.
en-
ch
0
32.

J Jan v. Pollanen
26.9.1342 = Ca-
rina heren Dires
v. Brederode,
rouwe vander
ecke, † 1362.

H. Willem v. Ooster-
hout † 12.8.1353
= Heilwich v. Via-
nen, heren Zweders
dr. v. Haghesteyn.

Agnes †
30.4.1335
= Gerrit
v. Raep-
horst.

Pollanen.

dese andere. Dese heer Philips voorschreve wan twee sonen: de eerste hiet heer Arent van Duvenvoirde, de ander hiet heer Jan van Duvenvoirde. Dese heer Arent van Duvenvoirde wan enen soon Floris van Duvenvoirde ende zijne broeders; Floris wan Arende, Arent wan heer Arent, die noch levet. De ander broeder, heer Jan van Duvenvoirde, wan heer Philips zijne zoon, heer Philips wan heer Jan van Pollanen, heer Jan wan de heere vander Lecke, die heer wan zijnen zoon heer Jan, die nu heer vander Lecke is. Heer Dirck van Wassenaer, daer die van Santhorst af ghecomen zijn, wan twee sonen. De eene hiet Dirck van Santhorst, die bleef doot sonder kinderen. De ander hiet heer Philips, die wan Philips Heynricx, heer Dirck ende sijnen soon ¹⁾ wan Philips, die noch levet. Heer Jacob van Wassenaer wan een dochter, hiet vrow Jacob, was heer Symons wijf van Benthem, daer wan sij aen enen sone, hiet heer Willem de Wakanoye ²⁾ te Utrecht. Sij wan Jan van Rosenberch ende heer Jacob van Rosenberch; Jan van Rosenberch heer Gijsbrecht van Rosenberch; heer Gijsbrecht van Rosenberch wan de vrouwe van Leydenburch."

Dirc heren Dircs s. van Santhorst „bleef doot sonder kinderen," zeide het manuscript. Dit is niet zoo: wij kennen uit authentieke bescheiden althans twee kinderen van hem, Cateline Dircs d^r. van Santhorst, gehuwd met Andries Rottiers s. poorter van Leyden, vermeld in 1322 en 23 (Reg. Hann. 104, 113), en Arnout Dircs s. van Santhorst, vermeld in 1323, 32 en 33 (Reg. Hann. 118, v. M. II 511, 544).

1) Lees: „Philips Heynric heer Dirck ende *Sijmon*. Sijnen soon etc." Zie v. M. II 179, waar de vier broeders samen genoemd worden.

2) Lees: Wadenoyen.

Dit kan niet in twijfel worden getrokken, want er kan één generatie vroeger onmogelijk een andere Dirc van Santhorst hebben bestaan dan de Dirc heren Dircs s., die volgens het manuscript kinderloos zou zijn overleden, en die (v. M. l.l.) bij den moord te Veere in 1301 omkwam. Hoewel al de in het manuscript vermelde personen van elders bekend zijn, en ook de filiatie, welke het opgeeft, geen enkele fout bevat, zoo bewijst toch die onjuiste mededeeling bij Dirc van Santhorst, dat het geen onvoorwaardelijk vertrouwen verdient, en wij zullen aanstonds zien, dat er vermoedelijk nog ten minste één fout in schuilt.

Het verdient echter opmerking, dat het manuscript de bekende afleiding der Wassenaers uit de burggraven van Leiden nog niet kent: die heeft Bockenberg erbij gefantaseerd. En dan, dat noch de oudste tak, de Wassenaers, noch de Cranenburgers en de Groenevelden erin worden vervolgd; terwijl het zelfs de namen der drie eerste heeren van Wassenaer niet kent. Bockenberg heeft dus zijn filiatie van den oudsten tak niet aan het manuscript ontleend, en daarin dan ook, gevolgd door van Gouthoeven en van Leeuwen, verschillende fouten gemaakt. Doch het verdient de voorkeur die geheel ter zijde te laten, en de genealogie uit de oorkonden zelve te reconstrueeren. Ik beperk mij daarbij tot de 13^e en de eerste helft der 14^e eeuw.

Philippus de Wasnare, de eerste, die vermeld wordt, 1200/5 (Oork. I 183, 202/3). Aleida van Wassenaer, abdis van Rijnsburg, overleden in 1228, wordt door Bockenberg voor zijn zuster verklaard, wat mogelijk is maar uit niets blijkt.

Theodericus dominus de Wassenare, zoon van Philips 1205 (I 202), daarna tot 1243 herhaaldelijk vermeld, gehuwd met Berta 1222, 26 (I 277, 301).

Het stuk van 1222 is door Bockenbergh en al zijn opvolgers tot en met van Mieris in 1282 gesteld, die Berta toen tot de vrouw van haar gelijknamigen kleinzoon Dirc van Wassenaer en tot een dochter van Cuyk gemaakt, en daarna zelfs haar huwelijkscontract opgemaakt (Elsevier Inventaris p. 161).

Zijn broeder (I 247) Philips komt in 1215 en 26 voor, en was gehuwd met F. de Duvenvoirt (I 301). Uit den naam zijner vrouw blijkt, dat het goed Duvenvoirt of Duvoirt, waarnaar zijn afstammelingen zich genoemd hebben, niet tot de goederen behoorde, die zijn tak van den ouderen in leen hield, zooals sommigen beweerd hebben (die er dan verlijen bij gefingeerd hebben), maar hem door zijn vrouw mee ten huwelijk is gebracht.

De zoons van heer Dirc worden in het manuscript, voor zoover wij kunnen nagaan, volledig opgegeven, maar met een fout in de volgorde. Deze luidt aldaar: de heer van Wassenaer (Philips), Dirc van Santhorst, Jacob van Rosenberch, Bartholomeus de Domproost en Arent van Groenevelt, maar die is als ik mij niet bedrieg in strijd met de stukken, welke de tweede plaats aan Arnout van Groenevelt en de vijfde aan Dirc van Santhorst toekennen. Ik meen dit te mogen afleiden uit de volgorde, waarin de broeders als ridder voorkomen: eerst in 1254 (Oork. I 564) de oudste Philips, die in of voor 1258 overleed, daarna in 1261 Arnoldus (II 82), in hetzelfde of het volgende jaar overleden (II 91), toen Jacob in 1264 (II 119), die in 1272 ten Vriezen sneuvelde (Necr. Egm.), en eerst na die allen Dirc van Santhorst, in 1264 en 1276 (Nal. 58) nog cnape, maar in 1280 (II 386) ridder. Wanneer men nu bedenkt, dat het manuscript van de vier jongere takken der Wasse-naers alleen de spoedig in den mansstam uitgestorven Rosenbergen en den jongsten zijtak der Santhorsten

volledig opgeeft, doch de Groenevelden en Cranenburgers onvermeld laat, ja, den oudsten tak der Santhorsten zelfs uitdrukkelijk escamoteert door de onware bijvoeging bij Dirc heren Dircs s., „die bleet doot sonder kinderen,” dan komt d. m. de bedoeling helder aan het licht om de jongere Sandhorsten te maken tot den oudsten zijtak na de Wassenaers, en is het vermoeden gewettigd, dat met die bedoeling ook de volgorde der takken in het manuscript — in dit opzicht de bron van alle latere genealogen zonder onderscheid — opzettelijk is vervalscht. En nog helderder wordt dit door het feit, dat Bockenbergh zelfs een acte van 1224 weet te vermelden, waarbij Dirc door zijn vader Dirc van Wassenaer met Santhorst zou zijn beleend, terwijl wij weten dat die niet anders dan verdicht kan zijn, daar Santhorst tot 1276 eigen goed is geweest (Oork. Nal. 58) en toen aan den graaf, niet aan de Wassenaers, is opgedragen.

Behalve de vijf broeders worden in een geslachtslijst in het huisarchief der Wassenaers nog twee zusters vermeld, Badeloch, gehuwd met Gerrit van Oestgheest, en Woltera, gehuwd met Diederic van Delft, die echter van elders niet bekend zijn.

Wassenaer. Philips had twee kinderen, Dirc, die in 1258 reeds heer van Wassenaer maar nog cnape was (II 43, vgl. Inl. p. 108), doch van 1268 tot 1297 (II. 168, 999) herhaaldelijk als ridder voorkomt, en Berta 1294 (II 895). Van Leeuwen voegt daar nog een derde Oda bij, gehuwd met Willem van Teylinghen, maar uit het door hem aangehaalde stuk van 1287, dat wij kennen (II 610), blijkt niet, dat zij eene Wassenaer was.

De zoon van heer Dirc, Philips, wordt vermeld van 1287 tot 1298 (II 610, 1037) en schijnt nooit ridder geweest te zijn. Van hem af heerscht er in de genealogiën groote verwarring, veroorzaakt door

het niet uit elkander houden der verschillende Dirken en Philipsen, die elkander zijn opgevolgd, en bij sommigen nog verergerd door een onjuiste identificatie van heer Dirc van Wassenaer met heer Dirc burggraaf van Leiden¹⁾. Op den Philips van 1287/98 volgt in de stukken Dirc van Wassenaer, 1303, 10 en 11 als cnape (v. M. II 25. 117, Reg. Hann. 34, 35), en 1314 en 16 als ridder (v. M. II 148, 178), gehuwd met Alverade 1310 (Reg. Hann. 34), en op dezen weder een Philips van Wassenaer, gehuwd 1°. in 1312 met Goede heren Symons dr. van Benthem (v. M. II 230), 2°. in 1326 met Lijsbet heren Jans dr. vander Dussen (ib. 374) en 3°. met Catharina Duijck heren Gijzen dr. te Dordrecht, blijkens zijn testament van 1343 (Te Water, Verbond der Edelen IV 219). Tegen het einde der vorige eeuw berustte, volgens den Inventaris van het huisarchief der familie van Wassenaer (Versl. o. 's Rijks Oude Archieven XIV p. 61, x dossier lade 6—59) op de secretarie te Wassenaar een verlij van Dirc van Wassenaer door graaf Jan o. a. met Wassenaer van 6 januari 1299, waarvan de echtheid vrij aannemelijk is, al kennen wij het niet, daar zijn beide voorgangers Dirc en Philips respectief in 1297 en 98 het laatst voorkomen²⁾. Hij zelf wordt in 1310 en 14 uit-

1) Zoo worden nog in het register op de Regesta Hannonensia drie verschillende personen tot één Dirc van Wassenaer burggraaf van Leiden gemaakt, n.l. 1309 (p. 30) *de* burggraaf van Leiden, d. i. Hendrik van Cuyk, die eerst in januari 1319 overleed; 1310 (p. 34, 35) Dirc van Wassenaer; en 1321—39 (p. 95—267) heer Dirc burggraaf van Leiden. Blijkens van Spaen zegelde de laatste evenals zijn vader Hendrik met den balk, en Dirc van Wassenaer met de drie wassenaars.

2) Bockenbergh vermeldt (p. 141), dat Philips van Wassenaer in 1307 een schenking kreeg van zijn vader en in 1309 een van graaf Willem, waarbij hij erfgenaam wordt verklaard van ter

drukkelijk heer van Wassenaer genoemd, zoodat de volgorde der heeren vaststaat op dit eene punt na, dat het niet zeker is, of de Philips van 1287/98 wel ooit heer van Wassenaer is geweest, daar het niet onmogelijk is, dat zijn vader heer Dirc hem heeft overleefd en direct door Dirc onape is opgevolgd. Maar de filiatie der twee Dirken en twee Philipsen staat allerminst vast. Van Spaen, de eenige, die de vier personen goed uiteenhoudt, verklaart den Dirc van 1299/1316 voor een jongeren broeder van den Philips van 1287,98 en voor den vader van den Philips van 1319/43, maar eenig bewijs voor die filiatie geeft hij niet en heb ik ook elders te vergeefs gezocht, terwijl ze, als ik mij niet bedrieg, in strijd is met de gegevens, die wij bezitten. De tweede Philips werd in 1339 (zie boven fol. 6 p. 131) beleend met „al leengoid dat die burchgraue van Leyden hair Dieric, die lest was Philps oem voerseyt, liet in sinen lesten liue.” Die laatste burggraaf was de in 1338 overleden heer Dirc, gehuwd met Justine heren Hughen des Gouwers dr. van Coudekerke (ib. 302, 618), zoon van den in januari 1319 (Necr. Egm.) overleden burggraaf heer Henric en kleinzoon van den burggraaf heer Dirc, vermeld van 1243 tot 1253 (Oork. I 399, 412/3, 584). Die filiatie wordt ons medegedeeld in een getuigenis, in 1343 door ver Kristiaen van Raephorst gegeven (v. M. II 680), welke er bijvoegde, wat trouwens ook van elders bekend is, dat die

Horst, het goed en de tienden van Wassenaer, het land en de tienden van Voorscoten en Voorburch, den tins van Voorscoten en de Zeedrifte. Vooral het laatste leen geeft aan dat bericht van 1309 den stempel der echtheid (zie boven fol. 45ro), terwijl dit, indien echt, een zwaarwegend argument te meer is voor de boven aangegeven filiatie, daar er geen reden was voor zulk een erfgenaam-verklaring, indien Philips de zoon was van den toenmaligen heer van Wassenaer.

grootvader heer Dirc „een broeder was te Kuucq.” Philips van Wassenaer, die in 1339 burggraaf werd, moet dus de zoon zijn eener zuster van den in 1338 overleden burggraaf heer Dirc. Maar die zuster kan bezwaarlijk de vrouw zijn geweest van den Dirc van Wassenaer van 1299/1316, zelfs indien men de in 1310 vermelde Alverade voor zijn tweede vrouw wilde houden, daar dan de Philips van 1319 (die dan zijn zoon zou zijn) wel bij het verleenen van den lijftocht aan zijn stiefmoeder had geassisteerd. De eenige oplossing, die ik zie, en waarmede m. i. geen enkel vaststaand feit in strijd is, is deze, dat heer Dirc van Wassenaer een oudere broeder was van den burggraaf Philips, en dat beiden zoons waren van den Philips heren Dircs s. van 1287/98 en van de dochter van den burggraaf heer Henric.

Burggraaf Philips had nog een aantal broeders en zusters: Gerrit of Godevaert gehuwd met Russende Storms (naar een acte van 1370, volgens van Spaen in het familiearchief der Wassenaers), Willem (testament van zijn broeder Philips van 1343), Arent vanden Damme (ibidem, en volgens van Spaen door den burggraaf heer Dirc van Wassenaer in 1367 oom genoemd), Jutte gehuwd met heer Pieter vander Lecke (1345, van Spaen), en Mabelie abdis van Rijnsburg 1316, † 1329 (Matthaeus).

Deze tak der Wassenaers stierf in den mansstam uit in 1523.

Groenevelt. Dirc, de oudste zoon van heer Arnout den stichter van den tak, werd in 1262 door zijn neef Dirc van Wassenaer met de leenen zijns vaders verlijd (Oork II 91). Van Leeuwen, die de genealogie der Groenevelden niet aan van Gouthoeven, maar aan een andere onbekende bron ontleende (hetgeen niet belet, dat die zelfs in de latere geslachten vol fouten is), beweert naar Bockenbergh, dat Dirc van

Groeneveld in 1280 overleden zou zijn, maar het is twijfelachtig, of dit wel juist kan zijn, daar hij in ons register tweemaal (fol 51r^o en 53v^o) vermeld wordt, en het eerste dier twee regesten het onwaarschijnlijk maakt, dat daar een overigens onbekende zoon van den Dirc van Groenevelt van 1262 zou bedoeld zijn. (Zie Inl. p. 123).

Van Leeuwen geeft hem een broeder Jacob, die in 1272 ten Vriesen zou gesneuveld zijn, maar in de kronieken, die de toen omgekomen edelen opgeven, komt hij niet voor, wel zijn oom heer Jacop van Wassenaer.

Daarentegen kennen wij een anderen niet door van Leeuwen vermelden broeder van hem, Philips, eerst baljuw van Zuidholland in 1292 (Oork. II 814) en daarna maarschalk van het Sticht in 1293 en 96 (II 845, 940), die o.a. een dochter Lijsbet naliet, in 1340 vermeld (Reg. Hann. 268). Nu waren de Groenevelden in het midden der 15^e eeuw in het Sticht gevestigd: de vermoedelijke stamvader der jongere generaties, Philips van Groeneveld, vermeld van 1437 tot 1460, was burgemeester van Utrecht, en diens vader is volgens van Spaen onzeker. Ik gis daarom, dat hij een afstammeling was van den maarschalk van het Sticht van 1293/6, niet van diens ouderen broeder Dirc. Van dezen kennen wij slechts één zoon, heer Arnout, vermeld in 1316, 21 en 26 (Reg. Hann. 67, 95, v. M. II 382), en dus niet zooals van Leeuwen zegt in 1316 overleden.

De Groenevelden stierven in 1616 in den mansstam uit, en, daar zij de laatst overgeblevenen waren van alle takken, die van den heer Dirc van Wassenaer van 1205/43 afstamden, waardoor de Duvenvoirden de oudste tak werden, namen dezen daarna den naam van Wassenaer aan.

Rosenberch ¹⁾. De stichter, heer Jacop van Wassenaer, 20 augustus 1272 ten Vriesen gesneuveld (Necr. Egm.), liet twee kinderen na, Jacop van Wassenaer, vermeld in 1290 en 92 (v. M. I 525, 549), en een dochter, de in het manuscript vermelde vrouw Jacop, gehuwd met heer Symon heren Willems s. van Benthem, wien zij o.a. Rosenberch ten huwelijk bracht, waarnaar hun kinderen zich ten deele noemden.

Cranenburch. De hierboven gegeven genealogie van dezen tak heb ik geheel ontleend aan van Spaen, doch te vergeefs naar de bewijzen ervoor gezocht. Dat Enghelbrecht en zijn zoon Jan Cranenburchs waren, blijkt uit het opschrift boven een aanteekening van 1382 in het register liber iij Aelbrecht (v. M. III 386, zie hierboven noot 8 bij fol. 50r^o). Volgens van Spaen stierf de tak in 1484 in den mansstam uit.

Santhorst. De stamvader, heer Dirc van Santhorst, als cnape vermeld in 1264 en 76, als ridder van 80 tot 97, was de eenige der vijf zoons, die een anderen naam aannam.

Hij had ten minste drie kinderen. De oudste, Dirc, vermeld als cnape in 1293 en 7 (Oork. II 845, 938), toen zijn vader reeds lang ridder was, en daardoor van hem te onderscheiden, heeft het nooit tot de ridderlijke waardigheid gebracht en kwam om bij den Veerschen moord van 1301 (v. M. II 84, 511). Zijn beide kinderen Arnout en Cateline zijn reeds boven besproken.

1) De naam wordt meestal Rosenburg geschreven, doch in de stukken zelf, vooral in de oudste, staat bijna altijd Rosenberch, zooals ook in ons register (fol. 45r^o) en hierboven in het manuscript van heer Florens Tserelaes; Rosenborch en — burch komen echter ook een paar malen voor.

De tweede zoon, heer Philips, erfde van zijn vader het huis Santhorst en het ambacht Soterwoude 1305 — misschien een bewijs, dat zijn vader in 1301 bij den dood van zijn broeder Dirc nog in leven was — zoende in 1309 wegens den moord van Wolfert van Borselen (v. M. II 84) en stierf voor december 1306 (ib. 178).

Een dochter Ida was non te Rijnsburg (Reg. Hann. 20, 37).

Heer Philips liet vijf kinderen na, met zijn weduwe Lijsbet in 1316 (v. M. II 178) vermeld. Zijn oudste zoon Philips trouwde toen met Kerstine Willaems ver Barten s. dr., zijn tweede zoon Henric in 1326 met Machtelt heren Dierics dr. van Outshoorn (ib. 382), zijn eenige dochter Clementia tusschen 1316 en 26 met Dieric vander Does (ib.), zijn derde zoon Dirc was niet kerkelijk getrouwd (ib. 610) en sneuvelde in 1345 bij Stavoren, en zijn jongste Simon (door van Spaen ten onrechte tot een zoon van zijn broeder Henric gemaakt) huwde Lijsbet Willems dr. van Haerlem (van Spaen, 1347).

Henric en Simon lieten elk een zoon Philips na. Een kleinzoon van Philips Henrics s., heer Dirc, stierf in 1460 als laatste Santhorst.

Duvenvoirt. De twee zoons van Philips van Wassenaer 1215/26, heer Arnout en heer Jan van Duvenvoirde of Duvoirde (Dufordia), de stamvaders der twee thans nog bestaande huizen van Duivenvoirde (Wassenaer) en Pollanen (vanden Berg), komen samen als cnapen voor in 1248 (Oork. I 478), de oudste daarna nog enkele malen tot 1268, de jongste alleen nog in ons register (fol. 46v°).

Heer Arnout had twee zoons, Floris en Wouter, beiden als cnapen omgekomen bij den Veerschen moord van 1301 (v. M. II 84, 511). Bij den zoon waren de naaste magen Arent van Duvenvoirde, de

zoon van Florens, heer Jan van Pollanen, kleinzoon van heer Jan van Duvenvoirde, Florens vander Bouchorst en Jan vander Spanghe. Ik gis, dat de twee laatsten zoons van zusters van Florens en Wouter waren, doch dit is niet meer dan een gissing.

Florens liet twee kinderen na, Arent van Duvenvoirde, vermeld in 1323 en 31 en als cnape gestorven volgens het manuscript, en Mathilde abdis van Rijnsburg, overleden in 1349. Volgens zijn testament van 1343 (Te Water II 354) was Arent gehuwd met Ulent van Nortich, en had hij een zoon Arent, die van 1348 af herhaaldelijk als ridder voorkomt.

De thans nog bestaande Wassenaers (Catwijk, St. Pancras en Starrenburg) stammen allen af van Johan van Duivenvoirde, die na het uitsterven der Groenevelden in 1616 den naam Wassenaer aannam en in 1645 overleed. De jongere takken Obdam (Twickel) en Warmond (Nieuwkoop), die van Arent van Duvenvoirde, overleden in 1483, afstamden, zijn in deze eeuw uitgestorven.

*Pollanen*¹⁾. Heer Jan van Duvenvoirde 1248/82 had twee zoons, Philips, vermeld van 1291 tot 1305, in 1295 met Polanen beleend (Oork. II 922) en voor 1309 overleden (v. M. II 84), en heer Jan, vermeld 1306/22 (ib 301). Van Leeuwen geeft aan den laatsten een aantal descendentes, die echter van elders niet bekend zijn.

Philips had drie kinderen: 1°. heer Jan van Pollanen, sedert 1312 herhaaldelijk vermeld, gehuwd met Catharina heren Dires dr. van Brederode, die van haar moeder Maria heren Henries dr. vander Lecke de heerlijkheid van de Leck erfde, en over-

1) Zoo, niet Polanen, luidt de naam in de 14e eeuw doorgaans.

leden 26 september 1342; 2°. heer Willem van Oosterhout, de bekende kamerling van graaf Willem, gehuwd met Heylewich van Vianen, heren Zweders dr. van Hagesteyn, en zonder wettige kinderen overleden 12 augustus 1353; en 3°. Agnes, gehuwd met Gerrit van Raephorst, en overleden 30 april 1335 (Neer. Egm.)

De oudste zoon van heer Jan van Pollanen, heer Jan van Hedel, kocht in 1350 Breda, dat door de kleindochter van zijn oudsten zoon met Pollanen en de Leck ten huwelijk werd gebracht aan graaf Engelbert van Nassau. De afstammelingen van zijn jongsten zoon heer Otto van Hedel stierven in den mansstam van den oudsten tak uit in 1712 met Oswald III graaf van den Bergh ('s Heerenbergh), terwijl de jongste tak, graven van Bergh-Breda, nog bestaat.

S. M. Hz.

REGISTER.

De cijfers verwijzen naar de nummers der regesten.
De nrs. 1—259 staan fol. 45 r°—55 v°, de nrs.
260—320 fol. 87 v°—90 r°, de nrs. 321—324 fol.
15 v°, de nrs. 325—378 fol. 33 r°—35 r en nr.
379 fol. 4 v°.

de A. Zie Esliker woude.

van der A — Gerart. 349.

— Jacop. 350.

Achthhoven — lant. 373.

— Hughe Pekestocke. 373.

de Oude Achtendeil. Zie Wassenaer.

Achtien hoeven — tambacht (Albrecht Bartelmees s.).
23.

-- madelant bi voren Baekine bosche.
21. 23.

de Achtien morgen — lant. 39.

de Aftersloet. Zie Ruele.

Agathen s. — Hugo. fol. 108 v°.

t Aker inden Bosc. Zie de Haghe.

Alards s. — Willem te Voerscoten. 251.

van Almade — Didderic. 12. 267. 273.

Alebrechtsberch — tiende. 288.

Aleyden s. — Arnout. 79.

— Wilmar te Riinsater woude. 17.

Alfen — tiende van Alfer horne. 165. 274. 318.

— lant in A. ambacht. 5. 223. 232. 316.

— lant in Alfer horne. 212.

— Gerart vander Goude. 5.

van Alfen — Didderic. 274.

— Hughe 274.

Alfer horne. Zie Alfen.

Altena — die here van. 315.

Amelgeirs s. — Didderic te Voerborch. 149.

- Amersfort — tambacht. fol. 3 v°.
 van Amestelle — die here. fol. 33 r°. 34 r°.
 — Otte. 356.
 Amestelredam — lant. 356.
 Ammers — lant. 91.
 van Ammers — Gisekin. 91. 97.
 Andreas te Port vliet. fol. 108 v°.
 Anghenvort — lant tusscen Vloedorp ende A. 310.
 van Antwerpe — Jan. 373.
 Apers s. — Jan haren. Zie Suindrecht.
 d Are — 360.
 — de tiende van Hondescop. 360.
 — de bede. 266.
 van der Are — Didderic. 369.
 — har Gerart. 2.
 Arlender vene — tiende. 10. 301. 377.
 — de bede. 169. 266.
 — lant. 23. 89.
 — Wouters woninghe vanden Vene.
 89.
 Arnouts s. — Mathias. 22.
 Badeloghen s. — Willem. Zie Heemstede.
 Ballen s. — Didderic. 105.
 Bardemaker van Haerlem — Willem. 294.
 — Didderic siin broder. 294.
 Bartelmees s. — Albrecht. 23
 voren Baekine bosche. Zie Achtien hoeven.
 Beye. fol. 108v^o.
 Bein — Henric te Rijsewiic. 103.
 van Beisdin — Philips. 115.
 van der Beke — Egghebrecht. 179.
 — Reyner. 206.
 Belle — Clais haren Bernarts s. 172.
 — Reijnier haren Bernarts s. 171.
 Benscop — lant. 365. 371.
 — lant ten Nienslote. 368.

- van Benthem — Symon haren Willems s. 33. 291.
 Benthusen — lant. 223.
 den Berch. Zie Kotte.
 Berendrecht. 273.
 van Berghen — Rassewint. 296.
 t Berglant (in Zoterwoude?) — lant. 224.
 Berkel. 126 (bis).
 Berkenriis. Zie Zuetwiic.
 Bertouts s. — Symon. 260.
 ver Bertraden s. — Arnout. 117.
 de Besen — lant. 369.
 de Beseten (te Zande?) — lant. 82.
 Betten s. — Arnout te Rijsewiic. 199.
 Betten sloet. Zie Broec.
 Bilenvelt. Zie Hermale.
 Biselant — die bede. 44.
 Bittermond — Jan te Zande 80.
 Blesewiic — tambacht ende tiende (har Ghisebrecht
 Bokel). 126.
 — gherslant. 126.
 Blomartsdic — die vterste sole van. 126.
 half Blomendael — tlant, gherecht ende tiende (Did-
 deric de clerc van Haerlem). 40.
 Bodegrave. 182.
 Boeme(l). 378.
 Boemelrwaert. 378.
 Bokel — har Ghisebrecht te Rotterdam. 4? 126 (bis).
 — Didderic te Rijsewiic. 107.
 — Florens kindere haren Ghisebrechts B. bro-
 ders. 126.
 vten Dike — Didderic. 114.
 Bokelsdic — tambacht tusseen tambacht van Scie
 ende van Sconerlo (har Ghisebrecht
 Bokel). 126.
 — wtslach van die van Rotte tusseen
 tambacht van Sconerlo ende haren

- Gilis ambacht wtgaende op die Merwede. 126.
- van der Borch — Didderic te Voerborch. 117.
 — Willem. 117.
 — Cf. van der Burch.
- Borgherdiic. Zie Maselant.
- Borghewech. Zie Maselant.
- (van Borselen) — har Wolfaert. fol. 108 v°.
- Bort — Mathijs Didderies s. 276.
- t Bosc. Zie de Haghe.
- van den Bosche — Hugo te Voerscoten. 238.
 — Mathias. 21.
 — Mense. 21.
 — Cf. van den Buske.
- Boschusen. Zie Zoterwoude.
- van Boschusen — Gerart. 66. 249.
- Boescoep — der abdissen gherecht. 165.
 — tiende. 318.
- Boudiins s. — Didderic Zie Dode.
- Brede — Gerart. 232.
- Brederode. 294. 297.
- van Brederode — (har Willem) die here. 111. 257. 266.
 — har Florens. 27. 187.
- de Brede wech. Zie Rijsewiic.
- de Brede weide. Zie Seist.
- van Brisenkerke — Jacop voren Hidden s. fol. 108 v°.
- de Broec (bider Goude) van Betten sloete te haluen grase. 256.
 (bider Scie) — tambacht ende lant vant goet in d. B. (har Ghisebrecht Bokel). 126.
 — ambacht ende lant int ambacht van d. B. (Henric van Coudenhoue). 60.
 — lant in haren Enghebrechts ambacht. 32.

de Broec (bider Scie) — lant. 31.

Zie de Haghe, Kercwerve, Lysse, Naelt-
wiic, Nortik, Oestghest, Polegheest,
Riinsater woude, Rijsewiic, Tedingher
ambacht, Voerborch, Waremont, Zassenem.

de Broediic. Zie Gherverscoop.

Broedics velt. Zie Gherverscoop.

van den Broke — har Arst. 28.

— har Enghebrecht. 32.

vten Broke — Didderic haren Didderics s. 244.

— Nanne Alout haren Willems s. 104.

— Otte. 118.

— Willam. 118. 219.

Brunars. 81.

de Brune — Daneil Anselmi. 226.

van der Burch — Jan te Rijsewiic. 100.

— Cf. van der Borch.

Burewelt — Willaems woninghe van Marsen. 366.

Burgherdiic. Zie Maselant.

Burvelt — lant. 370.

van den Buske — Ghisebrecht. 347.

— Cf. van den Bosche.

Butzeel — Johannes te Nortik. 281.

Butsels s. — Jan. 182.

Calle — Didderic te Lysse. 176.

(Calueslo), des borchgrauen gherecht. 38.

van Kalueslo — Claes. 24.

vanden Campe — Claes. 147.

— Hugo te Monster. 280.

— Thileman. 312.

(Capelle) — tambocht (Troveis van Moerdrecht). 88.

— de bede. 88.

Catwijk — dat Tornoesvelt. 278.

— 3.

Cerryson van Dordrecht. 324.

voren Clemensen s. — Thyeman. 59.

- Clercs s. — Didderic Jacops. 82.
 van den Clinghen — Didderic. 140.
 Clinkart — Didderic. 111.
 Klocwer. Zie Vlaerdinghe.
 Cloue — Jan te Naeltwiic. 240.
 de Coc — Jan in Rubroke. 128.
 — Willem. 242. 293.
 Coeke. 81.
 — Ghisebrecht siin sone te Zande. 80.
 — Willem siin stiip sone. 84.
 Coele — tambacht (Florens kindere haren Ghisebrecht
 Bokels broders). 126.
 Conrarts — Conrart. 164.
 — Gerart te Nortik. 283.
 — Hughe in Monster. 145.
 Coperens s. — Peter Henrics. fol. 108v°.
 Copers s. — Philips Henrics fol. 108v°.
 Coppairt. 178.
 die Coppelhoeve. Zie t Spiic.
 Cordewaens lant. Zie Langherac.
 t Cornen vene. Zie Haerlem.
 Corstans s. — Niclais. 111.
 haren Corstans hoeve (in Scie?). 29.
 (Cortelant) — tambacht (Troveis van Moerdrecht). 88.
 — die bede. 88.
 Costijns dr. — Soffie. 65.
 Coudekerke — tiende. 168. 263. 305.
 — lant inden Hoghen wert. 160.
 — lant in den Houwen wert. 161.
 — lant in den Leghen wert. 164.
 — broke lant. 211.
 — Mourin Jans s. 211.
 van Coudenhoue — Henric. 60.
 — Jan. 299.
 Craenbroec. 159.
 Cralinghe. 88. 256.

Croenekin — Peter. 351.

die Crofte. Zie Voerhout.

t Crommelant. Zie Vlaerdinghe.

Kuke — die here van. fol. 3r^o.

Daerrode (in Lysse?) — Mathijs Diderics Borts s.
woninghe. 276.

van Daerrode — Dideric. 188.

vten Dale — Gheiman Hughen s. 112.

— Wigger Huguen s. 113.

van den Damme — Arnekin. 62.

— Ghisebrecht. 357.

Dapifer. 379.

die Delf. Zie Delflant.

Delf — die gigte vander kerken. 44.

— tiende. 44.

— de hoeve. 196. 225.

— Thieman van Ruvene, Arnout vanden Vene,
Arnout haren Hughen sRoden s. portere
in D. 144. 207. fol. 108v^o.

Delfhoeve. Zie Delf.

Delflant — die Hernesse in D. (Philips Didderics s.
van Wermonde). 56.

— ghelt op die Hernesse. 196.

— lant in Gheerrelire. 150.

— ghelt te Dixhorne. 196.

— Bartholomeus woninghe vander Made tus-
scen die Delf ende den Maessloet. 3. 44.

Denen s. — Alebrecht Willems. 83.

Denemarken — lant. 349.

Dessiederkerke — die winmolne. 79.

Didderics s. — Willem, 269.

voren Didewar s. — Didderic. 64.

t Diep tusssen Blesewiic ende Zevenhusen. 126.

Diere — Gerart. 106.

vten Dike — Reynier Jans s. 58.

— Splinter haren Jans s. 46.

Dixhorn. Zie Delflant.

van der Dobbe — Gerart te Nvenvene. 13.

Dode — Didderic Boudiins s. 40. 162. 212.

— Gerart in Wateringhe. 61.

Dodins vere. Zie Voerscoten.

de Does. Zie Leyderdorp.

van der Does — Didderic. 227.

Doys. 186.

de Donc. Zie Voerscoten.

van der Donc — Peter. 143. 246.

Donevoet — Claes. 110.

Dordrecht — die hoeve. 225.

— Cerryson van D. 324.

t Dorp — tiende in Jans gherecht vanden D. 102.

— die Madewere in Jans ambochte ten D.
tusken Lichtevoets vaert ende Tanthoeft.
300. 376.

van den Dorpe — Jan. 54. 102. 300. 376.

die Dortoghe. Zie Monster.

die Droglede. Zie Waremont.

dat Dudeske huus. Zie Maselant.

de Duker — Jan te Waremonde. 241.

van den Dunen — Hughe Walichs s. 231.

Durcant — Willem. 339.

van Dursken — Clais. 354.

— Hughe. 353.

Dursker vene — lant. 347.

Dursker wart — lant vore Vredelant. 353.

die Durslaghe. Zie Judefaes.

van Duvenvorde — Florens. 34.

— haren Jans woninghe. 34.

die Ecghe — lant ten vtersten E. 375.

Echtlem — Prior in. fol. 2r^o.

van Egmonde — har Willaem. 155. 359.

Eylewars marke. Zie Waremont.

Ekendunen. Zie Monster.

- Elbots tiende. Zie Maselant.
 van Elske — Wouter. 14.
 van Endegheest — Jacop. 155.
 vten Enghe — Barnart. 335.
 haren Enghebrechts ambacht. Zie Broec.
 Ermegarden s. — Peter. 19.
 Esbroec — tiende. 167.
 die Eslikere. Zie Esliker woude.
 Esliker woude — tgherecht (har Jacop vanden
 Woude). 48.
 — de ghift vander kerke. 360.
 — tiende. 360.
 — de tins, de bede ende bottin-
 ghe. 48.
 — die viskerie vander A. 48.
 — lant buten der Eslikere in haren
 Jacops gherecht. 162.
 — Didderic de Meyer. 16.
 Etelsberch. Zie Ouuervliet.
 Ever — Gerart te Lysse. 10.
 die Euer — Conrart. 168
 Everarts s. — Jan te Monster. 237.
 — Willaem haren. 370.
 van Everdinghen — har Hubrecht. 325.
 Feukiin te Lysse. 188.
 voren Floren s. — Robbrecht. 197. 322.
 Florens s. — Jacop. 235.
 Foreest — tambacht ende tiende (har Hardenbern
 van Foreest). 258.
 van Foreest — har Hardenbern. 258.
 Ghalchort. 271.
 Gamber — lant te Loetcamp. 378.
 de Gantel. Zie de Poel.
 Garbrantsvene (in Leyderdorp?) — lant. 25.
 van Gauer — die here. fol. 108v^o.
 de Ghawech. Zie Maselant, Rotte, Voerborch.

de Gheer. Zie Hadewarts woude, Lysse, Maselant,
Zoter woude.

de Gheest. Zie Monster, Naeltwiic, Nortik, Waremont.

Gheesterwert. Zie Oestghest.

Gheien dr. — Beatrijs. 72.

t Ghein. fol. 3r^o.

Ghenen pone. Zie Naeltwiic.

Ghenen rine — lant. 203.

Gerarts s. — Jacop. 111.

— Ribrecht haren. 372.

van den Ghere — Didderic. 38.

Gheerre lire. Zie Delflant.

Ghere sidde. Zie Monster.

dat Ghersbroke. Zie Scie.

Gertruden s. — Willem te Hadewarts woude. 11.

Gherverscoop — lant. 336. 339.

— lant in Broedics velt. 331.

— Claes woninghe van Roemts inden
Broediic. 340.

Ghervliet — die tolle. 3.

haren Gheuekens s. — Didderic. 151.

— Gerart. 150.

Ghiben s. — Arnout. 284.

Ghisebrechts s. — Reynier te Keten. 8.

har Ghisebrechts (Bokels?) lant — wartlant in. 4.

Giselen s. — Gerart. 78.

Gode — Bartholomeus int ambacht van Polegheest. 192.

— Clais int ambocht van Oesgeist. 191.

— Hughe. 20.

voren Godelden lant. Zie Rijsewiic.

broder — Didderic. 170.

Goeskin ende Johannes siin broder. 74.

t Goy — lant in Wlvinre broech in tgherechte van-
den G. 329.

van den Goye — Ghisebrecht. 327.

vten Goye — har Ghisebrecht. 326.

- Goscards s. — Henric te Maselant. 221.
 die Goude. 5. 88. 121. 193. 256.
 van der Goude — Gerart in Alfen. 5.
 Gravelant — Jannen des Molnaren huus ende lant.
 317.
 Oude ende Niwe Gravencoep — tambacht, lant ende
 tiende (Didderic van
 Minnic(hem)). 125.
 voren Grieten s. — Jan. 260.
 van den Gronen diic — Willem. 248.
 van Gronenvelde — Didderic. 146. 204.
 (Groenswert) — tgherecht ende tiende (har Symon
 van Telinghen). 175.
 die Groete — Willem. 49.
 van den Groeten hues — Henric. 348.
 Groete velt — lant. 304.
 de Groete wert. 311.
 die Grute tusken Cralinghe ende die Goude bider
 Ysele ende dien vene. 256.
 Hadewarts woude — tiende. 305.
 — lant in Maetvelt int gherecht
 van H. tusseen der wateringhe
 ende den Rine. 1.
 — lant in dien Ghere. 11.
 — lant. 247. 248.
 — Willem Gertruden s., Conrart
 Scouten s., Willem vanden
 Gronen diic. 11. 247. 248.
 die Haghe — fol. 3r°.
 - thues. 201.
 - tVeen. 3.
 - lee in de Harstlaghe. 201.
 - tlant van Sceveninghe. 3.
 - lant te Sceveninghe. 26. 57.
 - lant op die hoeve. 105.
 - lant bi Westerkerke. 134.

- die Haghe — lant tusscen den Vein ende den Veinsloet. 26.
 — lant tende den Laghe. 201.
 — lant langhes den Broec. 201.
 — lant in H. ambacht. 133. 135. 136. 210.
 — t Aker inden Bosc. 201.
 — ghelt vter hoeve. 137.
 — Gerart die iaghere, Hughe die Vriese. 201. 210.
- vten Hamme — Vrederic. 336.
- Hanewiic gherecht — lant. 345.
- Hannen — Got. 193.
- van der Hare — Warnare haren Willems s. 331.
 — Willem haren Willems s. 332.
- Haerlem — de tiende vander prochie. 285.
 — ghelt. 120. 359.
 — hosteden. 214.
 — tVene. 86.
 — t Cornen vene. 270.
 — Didderies des clerics woninghe. 40.
 — Didderic de clerc van. 40.
- van Haerlem — Dammas Didderies s. 193.
- de Harstlaghe. Zie de Haghe.
- Hatscamp. Zie Monster.
- Haetsmade. Zie Monster.
- Haues — Willaem. 367.
- die Heymont. Zie Zande.
- Heino te Port vliet. fol. 108v^o.
- Heinen s. — Florens. 36.
 — Janne fol. 108v^o.
- van Hekelinghe — Janne. fol. 108v^o.
- Heldecop — Willekin. 75.
- Helps dinghen. 326.
- Helichlo — die bottinghe. 10.
- van Hemeskerke — har Arnout. 358.

van Hemeskerke — Enghelbrecht van Scye Hughen
s. 30.

— Didderic Hughen s. 31.

Hemestede — tiende. 269.

(van Hemestede) — Willem Badeloghen s. 288.

Henrics s. — Clais te Portvliet. fol. 108 v°.

— Elebolt. fol. 108v^o (bis).

Hermale — lant op Bilenvelt in Henrics gherechte
van H. 333. 335. 338.

— tgoet ter Putkupe. 259.

— Henrics woninghe van Hermale. 343.

van Hermale — Ghisebrecht. 343.

— Henric. 335. 343.

Hermaelre waert — lant. 332.

Hermans s. — Willem. 69.

die Hernesse — tiende. 26.

— tgoet op die H. 3.

— lant. 26. 272.

— ghelt. 154.

— Zie Delflant.

de Herstbede. 85. 226.

Herts s. — Gerart Didderics. 137.

tseren Hien lant. 308.

Hillare made. Zie Wassenaer.

Hilleghem. 173.

van Hilleghem — Niclais. 51.

van Hilnaer — Hughe. 1.

Hilnergheest. Zie Wassenaer.

de Hoec. Zie Wateringhe.

Hoedenpiil — tambacht (Didderic van Hoedenpil.) 97.

— tiende in Didderics gerechte van H. 102.

— lant. 97.

van Hoedenpiil — Didderic. 97. 102.

t Hoeflant. Zie Pinacker.

(van den Hoeke) — Frederic. 6.

de Hoeve. Zie de Haghe, Naeltwiic, Rijsewiic.

die Hoeven te Leyden, Delf, Zeye ende Dordrecht.
225.

van der Hoeve — Jan. 234.

de Hofdiic. Zie Maselant.

van Hoghelede (Hoelede) — Didderic haren Niclais s.
216. 272. 323.

— Cf. Hoilede.

die Hoghe made (har Jacop vanden Woude). 48.

die Hoghe stat. Zie Vlaerdinghe.

die Hoghe wert Zie Coudekerke.

van Hoilede — Didderic har Reiners s. 199.

— Hugo. 220.

— Cf. Hoghelede.

Holdeslaghe. Zie Leyderdorp.

die Hole Maere. Zie Waremont.

van Hollant — Wilhelmus Romanorum rex. fol. 2°.

— Florens graue. fol. 1r°, 2r°, 3r°, 33r°,
34r°. 1. 3. 5. 6. 7. 26. 111. 178. 193.
253. 259. 260. 305. 376. 378.

— (Jan) graue. fol. 108 v°.

— Beatrijs grauinne fol. 1r°.

die Hollander — Hughe. 42.

Hondescop. Zie d Are.

Honsewiic — lant. 314.

van Honswike (Hunswike) — Hugo. 295

— Otto. 307.

van Honte — Gerart. 285.

Hontsoler diic. Zie Naeltwiic.

Horst — castrum in H. fol. 3 r°.

— Zie Voerscoten.

van der Hoerst — Wouter. 297.

van den Hove — Henric. 338.

de Hout. Zie Nortik.

vten Houte — Jan. 310.

de Houwe wert. Zie Coudekerke.

Hughen s. — Bouduin. 153.

- Hughen s. — Gerart. 111.
 broder — Florens. 117.
 die Hule tolne. 3.
 die Jaghers — Gerart ende Diddekin. 201.
 Jans s. — Mourinus te Coudekerke. 211.
 Jonas s. — Jan. 218.
 Yo — portere in Vlardinghen. 213.
 — te Port vliet. fol. 108v° (bis).
 Yos s. — Busekin. fol. 108v°.
 Ysebrant. 275.
 Ysebrants s. — Vrederic. 109.
 die Ysele. 256.
 Yseler mer. 88.
 Yselmonde — lant opt oestende ende opt west-
 ende. 126.
 Judefaes — lant bi der Durslaghe. 367.
 Juffredi — Petrus. fol. 108v° (bis).
 de Junghe — Peter 371.
 — Willaem. 368.
 Kegelaer te Lysse. 183.
 de Kercesteghe. Zie Leyden.
 Kercwerve — tiende. 289.
 — lant in K. broec. 76.
 — Cf. Oestghest.
 van der Kerken — Didderic. 173. 272.
 Kermerlant — die bottinghe te Helichlo. 10.
 Kerrebake — Jacop te Scie. 259.
 dat Kervelant (bi Waerder). 132.
 de Ketel — tambacht in den K. (die here van Was-
 senare . 3.
 — die bede. 34.
 — gelt. 196.
 — lant. 62. 63. 64.
 (Keten) — tambacht (Troveis van Moerdrecht). 88.
 — lant. 8. 254. 255.
 Kybben s. — Thomas. 279.

- de Laghe. Zie de Haghe.
 Lancwinkel. Zie Velsen.
 Landeric. fol. 108v^o.
 Langhevelt. Zie Nortik.
 van Langevelde. — Didderic. 230.
 Langherac — Cordewaens lant. 328.
 van Langherake — Wouter. 328.
 t Langhe wer — lant. 51.
 die Lantscede. Zie Roderiis.
 die Lede. Zie de Lire, Pinacker.
 die Laghe wert. Zie Coudekerke.
 de Lenten bede. 85.
 Leyden — die borchgrave. 38. (Zie Calueslo.)
 — de tiende tote Rodenborch lane. 36.
 — ghelt te Lops in L. ambacht. 99.
 — de Kerstege. 131.
 — de hoeve. 225.
 — hosteden. 2. 120. 131. 166. 193. 206.
 — tverscip. 3.
 — Ghisebrecht die smit te Lops. 99.
 — Gerart Rijsewiic. 131.
 van Leyden — Lise Spikers. 278.
 Leyderdic. Zie Maselant.
 Leyderdorp — Poelegheester tiende. 48.
 — tiende vanden Werde. 193.
 — tiende tusscen Marnediic ende Holde-
 slaghe. 267.
 — tiende tuscen den Ziil ende den
 Vliete. 193.
 — die herstbede, recht ende tiende.
 159.
 — thuus inden Werde. 193.
 — lant in L. ambocht. 37. 65. 159. 223.
 227. 228. 229. 260.
 — lant op der Does. 193.
 — lant bi den Zile. 131.

Leyderdorp — Enghelbrecht Moerseil, Danekin vanden Warde, Daniel vten Werde.
25. 159. 193.

Lester. Zie Lysse.

van Lewen — Willem. 169.

Lichtevoets vaert. Zie t Dorp.

van Lintscoten — Willaem. 361.

de Lire — tambacht (har Jan Persin). fol. 1r^o.

— tiende. 199. 263.

— de bede. 53. fol. 1r^o.

— gelt. 59.

— Elyas woninghe vter Lire. 90.

— lant op die Lede. 90.

— lant. 53. 242.

vter Lire — Elyas. 90. 263.

Lysen s. — Clais te Oestghest. 7.

Lysse — de tins. 318.

— dien vene biden Vetorde. 183.

— lant op Loster. 183.

— lant tegens die capelle inden Broke. 177.

— lant inden Gheir. 183.

— lant in L. ambacht 166. 188.

— Gerart Ever, Didderic Calle, Kegelaer, Feukiin. 10. 176. 183. 188.

van Lysse — Euer. 305.

de Lo. Zie Moerdrecht.

Loef — Arnout. 123.

— Didderic. 123.

— Jacop. 123.

— fol. 108v^o.

har Loefs s. — Ghisebrecht. 334.

— Vrederic. 333.

Loene — lant bider wateringhe. 357.

de Loetcamp. Zie Gamber.

Lopek — Ribrechts woninghe haren Gerarts s. 372.

Lopere — Wisse. fol. 108v^o.

Lops. Zie Leyden.

Loster. Zie Lysse.

van Loven — Vranke. 111.

Ludenkerke — abbas, conventus, celerarius. fol. 2r^o.

Ludolf. 3. (Cf. Paip weghe).

Luitgharden s. — Gerart. 37.

 tiende (in Leyderdorp?). 193.

die Made Zie Delflant, Monster.

van der Made — Bartholomeus. 3. 44.

Madelant. Zie Nuencoep.

die Madewere. Zie t Dorp.

die Hole Maere. Zie Waremont.

die Maessloet. Zie Delflant, Monster.

Maetvelt. Zie Hadewarts woude.

Magnus s. — Clais te Leyderdorp. 229. 260.

Maye — Ghisebrecht. 208.

Markolf — Arnout. 135.

ver Margrieten s. — Jacop Jacops s. 68.

de Marlediic — lant. 186.

de Marnediic. Zie Leyderdorp.

Marsen. fol. 33v^o.

van Marsen — Willaem. 366.

Marserbroec — lant. 348.

de Oude Mase — lant opter O. M. 141.

Maselant — Elbots tiende. 299.

— tiende tusssen Burgerdic ende Leyderdic. 93.

— tiende tusken den Hofdiic ende Ghisekins huus van Ammers. 97.

— tiende. 56. 102. 200. 318.

— lant ten Hofdike. 9.

— lant in Borgherdike. 94. 244.

— lant bi Borgeweghe. 242.

— lant inden Nvendiic. 95.

— lant ten Velde. 234.

— lant in Kerstans Nigers woninghe. 97.

- Maselant — lant tusscen Tanthoift ende den Gha-
wech. 96.
— lant in M. ambacht. 44. 92. 200. 217.
221. 223. 233. 235. 236.
— die Gheer. 176.
— dat Dudeske hues. 93.
— Jans woninghe Hughen des Roden s. 93.
— Mourins woninghe in Burgerdic. 94.
- de Meyer — Didderic te Esliker woude. 16.
- van Merlar — Jan. 362.
- de Merre (in Haghe ambacht?). 138.
- de Mersc. Zie Oestghest.
- de Merwede. Zie Bokelsdiic, Rode sant, Rotterdam.
- dat Middellant (Florens kindere haren Ghisebrecht
Bokels broders). 126.
- de Middelweide. Zie Woudrikem.
- de Mie. 159.
- van der Mie — Barthelmees. 18.
— Danekin van den Warde haren Ram-
pen s. 159.
— Gerart. 18.
- Mighiels s. — Willem te Keten. 255.
- van Minden — Amelis. 352. 354.
- van Minnie(hem) — Didderic. 125.
- Mitsvein. Zie Voerborch.
- die Modre broic. 361.
- die Moenc — Gerart. 130.
- (Moerdrecht) — tambacht (Troveis van Moerdrecht). 88.
— tambacht ende tiende vanden veen
vander Lo op ses vore lanc vander
Picledede. 88.
- (van Moerdrecht) — Troveis. 8. 88. 256.
— Arnout Troveis s. 254.
- Moerseil — Enghelbrecht. 25.
- Moes — Didderic. 236.
- van der Molen — Gerart. 122.

van der Molen — Willam. 122.

die Molnare — Janne vt Graveland. 317.

Monster — die Dortoghe in M. ambachte, tlant, de tiende ende haren Florens woninghe van Brederode. 27.

— die tiende vanden Norde. 27.

— tiende te Ekendunen. 3.

— tiende in Hatscampe. 3. 61.

— tiende in M. ambachte 27. 42. 44. 52. 56. 61. 110.

— de bede. 110. 126.

— de kerke. 44. 110. 112.

— hosteden. 110.

— de mer te Winendael. 205. 253.

— de Mudercamp op de Gheest. 237.

— lant biden Suarten diic. 27. 110.

— lant in Segbroec. 253.

— lant in Hatscampe. 6. 29. 34. 237. 323.

— lant in Haetsmade. 183.

— lant te Ockenberghe. 41.

— lant in Oudenborch made. 280.

— lant op die Made. 157.

— lant in die Made tusssen den dicsloet ende den Maessloet. 145.

— lant op die Scelt tusssen die Smale hoeve ende die Oude wateringhe. 67.

— lant in die Smale hoeve. 78.

— lant bi den Wilbosc. 245.

— lant in Sclebusc. 140.

— lant op dat Slike. 309.

— lant in Ghere sidde. 58.

— lant in M. ambacht. 45. 112. 115. 139. 145. 178. 244.

— gelt in dien Riesdic. 113.

— har Florens van Brederode, Clais van Oudenborch, Arnout Aleyden s., Hugo

Mues, Clais Donevoet, Hughe Conrarts s., Jan Muus, Ysebrant die Svaif, Jan Everarts s., Jan Hughen s., Hughe vanden Campe. 27. 53. 79. 87. 110. 145. 178. 190. 237. 245. 280.

Mourin te Burgerdic. 94.

de Mudercamp. Zie Monster.

Mues — Hugo in Monster. 87.

— Jan Willem Heinen s. s. te Monster. 178.

de Mues — Arnest. 61.

— Gerart in Maselant. 217.

— tambacht ende den tiende vander Gheest (Florens vander Wort). 39.

— tiende van Hontsoler dike. 39.

— tiende in N. broec. 61.

— tiende. 91.

— Didderies woninghe haren Didderies s. vten Broke inden Broke. 244.

— ghestlant in Clais woninghe vanden Pole. 194.

Naeltwiic — lant in Florens ambacht vander Wort. 50. 240.

— lant in Honseler dike. 244.

— lant in Ghenen pone bi Hontsoler dike. 151.

— lant op dat Slike. 309.

— lant inden Odeverscampe. 244.

— lant in die Hoeve. 244.

— Jan Cloue, Gerart die Neve. 240. 244.

Naghel — Gerart te Voerhout. 180. 303.

— Jan. 310.

— Symon. 282.

— Willem. 275.

Nannen s. — Conrart. 257.

— Florens te Valkenborch. 184.

de Nesse — Amelis woninghe van Minden. 352.

- vter Nesse — Jan. 68.
 die Neve — Gerart te Monster. 244.
 Nichtevecht, des biscops gherechte — lant. 354.
 Niencoop. Zie Nuencoop.
 t Nieslot. Zie Benscop.
 Niewekerke. Zie Nuwekerke.
 Niewendam. fol. 108v°.
- Nieuwe Ryede. Zie Riede.
 Niger — Kerstans. 97.
 ver Nimmen s. — Jacop. 96.
 de Noitdorper wech. Zie Voerborch.
 de Nort. Zie Monster.
 Nortger. Zie Nortik.
 de Northem. Zie Riinsater woude.
 Nortik (Nortich, Nortger, Nordik) — Gerarts ambacht van N. 98. 224.
- Jans ambacht van N. 196. 231.
 - tiende bi Langhenvelde. 279.
 - tiende ende lant vanden Ouden Rine. 262.
 - tiende. 195.
 - de tins. 195. 196. 224. 239.
 - tscot. 195.
 - ghelt op den diich. 224.
 - lant van Langenvelde. 322.
 - lant in die Scelwiic ane die dunen. 195.
 - lant inden Broke tusseen Vorhoute ende N. bi der abdissen lant. 98.
 - lant op der Gheest. 43.
 - lant bi N. damme. 281. 282. 283.
 - lant in N. ambacht. 130. 230.
 - Gerarts woninghe van N. tusseen den wech ent den hout. 177.
 - Winardus, Arnout die Witte, Hugo Sybens s., Johannes Butzeel, Gerart Conrarts s. 43. 195. 239. 281. 283.

- Nortik — lant van Nortke. Zie Riede.
 van Nortke (enz.) — Didderic. 322.
 — Gerart. 98. 177.
 — Jan. 196. 322.
 — ver Brechte. 322.
- Nortiker dam. Zie Nortik.
 Nortiker hout. Zie Nortik.
- Nortscuren. Zie Scuren.
- Nuencoep — t Madelant bi diere Sydewende op ander
 wateringhen. 18.
 — lant. 19. 20. 21. 189.
- de Nuendiic. Zie Maselant.
- Nuenvene — lant. 13.
 — Gerart vander Dobbe. 13.
- de Nuwekerke (op der Ysele) — tambacht (Troveis van
 Moerdrecht). 88.
 — Troves woninghe (van
 Moerdrecht). 256.
 (bi Haerlem) — die tiende. 290.
 — die tinse, die vroene-
 scoude ende die herfs-
 bede. 358.
- Ockenberch. Zie Monster.
- van Ockenberghe — Alebrecht. 157.
- Oden s. — Didderic 71.
- de Odeverscamp. Zie Naeltwiic.
- Oechusen — Ghisebrechts woninghe haren Loefs s.
 334.
- Oestghest — tiende in Gheesterwert. 287.
 — tiende in O. broec. 292.
 — tins in tambocht van O. 69.
 — lant op den Merse in O. ambochte. 2.
 — lant in O. ambochte. 7. 72.
 — Clais Lysen s., Jacop vander Wort,
 Clais Gode. 7. 76. 191.
 — Cf. Kercwerve, Vetghest.

- van Oestghest — Gerart. 292.
 — Willem. 2. 264.
 Oggelede (in Waremonder ambacht?) — lant. 73.
 t Oghe — tgoet in. 266.
 Olyvier. 127.
 van den Orde — Ghise. 183.
 d Oude broec. Zie Woudrikem.
 de Oude diic. Zie Vlaerdinghe.
 de Oude Mase. Zie Mase.
 Oudenborch made. Zie Monster.
 van Oudenborch — Clais. 53.
 Oudencoep (in Rijnlant) — tiende. 159.
 (int Sticht) — lant. 350.
 de Oude Riin Zie Nortik.
 Oudewater — Willaems woninghe van Lintscoten
 361.
 die Oude wateringhe. Zie Monster.
 de Oude wech. Zie Voerborch.
 Outshorn — lant. 24. 163.
 van Outsorne — Screuel. 225.
 Ouuervliet (in Rijswiker ambacht?) — den tins
 tusssen Rabboutsdiic ende Etelsberch. 100.
 van den Paip weghe — Ludolf. 142. (Cf. Ludolf.)
 Panne — Jan. 67.
 die Pape — Willem te Vlaerdinghe. 214.
 Pekestocke — Hughe te Achthhoven. 373.
 Persin — Enghelbrecht. 270.
 — har Jan. fol. 1r°.
 — Liclais haren Jans s. fol. 1r°.
 Peters s. — Ancelin. 77.
 — Niclais. 215.
 Phylips s. — Gerart te Rysewiic. 152.
 — Jan te Leyden. 193.
 de Piclede. Zie Moerdrecht.
 Pinacker — de bede. 3. 44.
 — thoeflant. 250.

- Pinacker — lant op die Lede. 207.
 — lant in P. 54.
- de Poel — tiende inden Poeldiic. 91. 145. 274.
 — tiende inden P. 110.
 — lant int ambocht vanden P. 6. 108.
 — lant op die Gantele. 26. 114.
 — lant op de Gantel bider capellen vanden Poeldiic. 55. 252.
 — lant inden Poeldiic. 53. 77.
 — lant in den Poeldiic tusseen der capellen vanden P. ende Wendekinsloet. 33.
 — lant in vore Vendenkine lande. 323.
 — lant op Poelsant. 146. 204.
 — gelt op Quintes wateringhe. 39.
 — Zie Polegheest.
- de Poeldiic. Zie de Poel.
- Poeldvnen. Zie Zande.
- van den Pole — Clais te Naeltwiic. 194.
- vten Poele — Arnout Willems s. 86.
- Polegheest — tlant inden Broec ouer den Poel int ambacht van P. 192.
 — Zie Leyderdorp.
- van Polegheest — die vrouwe. 167.
- Poelsant. Zie de Poel.
- Popswoude — lant. 126. 157.
- Port vliet — Yo, Heino, Clais Henries s., Henric Willems s., Andreas. fol. 108v^o.
- Preng — Symon. 3.
- van Pudelwiic — Philips Jacops s. 57.
- Pulgien. 175.
- de Putkup. Zie Hermale.
- Quintes wateringhe. Zie de Poel.
- Rabboutsdiic. Zie Ouuervliet.
- van Raephorst — har Kerstans. 26. 29. 309.
- van Randenbroeke — Barthelmeus. 337.
- Rapijn — lant. 337.

- Ravensberch — tambacht, tgherecht ende tiende
(Didderic van Minnic(hem). 125.
— recht ende tiende van lant. 223.
- van Reven — Jan Hughen s. 245.
- van Rewike — Peter Walichs s. 316.
- Ricouts s. — Bernart. 161.
- Riede — de tiende van al R. ambacht. 273. 295.
— tiende in Niwe Ryede daer Berendrecht
sceidet. 273.
— tiende in R. 259. 307.
— lant van Nortke bi Riderkerke in Rider-
waert. 196.
- vten Riede — Gerart. 141.
- Riderkerke. Zie Riede.
- Riderwaert. 196.
- de Riesdiic. Zie Monster.
- de Rietcamp (in Vlaerdingher ambacht?) — lant. 323.
- de Rietmade — lant. 83.
- Rietwiic — die tinse, die vroenescoude ende die
herfsbede. 358.
- de Riin. 1. 89. 111. 131. 247.
- Riinsater woude — lant inden Broke in Didderies
ambochte (van Alemade) in de
Northem. 12.
— lant. 17. 158.
— Willem Tydemans s., Wilmar
Aleyden s. 12. 17. 158.
- (Rijnsburch) — die abdisse. 98. 165.
- Rijnvisch — Philips. fol. 108v^o.
- Rijsewiic — tambacht (Jan vander Burch). 100.
— die tiende van R. broec. 265.
— tiende. 3. 268. 286. 291. 306.
— die bottinghe. 100.
— Didderies sate ende woninghe vanden
Werue. 101.
— Gerart Dieren woninghe. 106.

- Rijsewiic — Didderic Bokels woninghe. 107.
 — lant in R. broec. 104. 165. 264.
 — lant in die Vort. 178.
 — lant vanden Breeden weghe sutwärts teghens die Voert. 126.
 — lant in die hoeve. 152.
 — lant opden westec van den lande. 153.
 — lant tusscen dien Vliete enter Suette. 106.
 — lant ouer den Vliet. 103.
 — tlant tusken die watersluse ende ver Ghodelde lant. 101.
 — lant in R. ambocht. 199.
 — Jan vander Burch, Jan ouer Voert, Henric Bein, Nanne vten Broke, Didderic Ballen s., Gerart Philips s., Arnout vter Voert, Arnout Betten s. 100. 102. 103. 104. 105. 108. 152. 199.
- Rysewiic — Gerart ende Kerstine siin wiif te Leyden. 131.
- t Rilant — lant 51.
- van den Rine — Gherlant. 262.
 — Didderic. 224.
- van Rinninghen — har Elias. 330.
- t Rintvelt. Zie Scie
- t Rintvene. Zie Scie.
- die Rode — Arnout haren Hughen s. fol. 108v°. — Hughe. 44.
 — Jan. 95.
 — Jan Hughen s. te Maselant. 93.
- Rodenborch. Zie Leyden, Zoter woude.
- van Roedenborch — har Florens. 222.
 — Florens sire suster s. 223.
- Roderiis — tambacht tusken die Lantscede ende de Striclede (har Alewiin van Roderise gedeilt mit haren Arst vanden Broke). 28.

Roderijs — Zie Scie.

van Roderise — har Alewiin. 28

— Daniel te Scie. 29.

(Rode sant) — tambacht tusschen die halve Rotte
ende dat ambacht van Sconerlo vt-
gaende op die Merwede (har Ghise-
brecht Bokel). 126.

Rolant. 127.

van Roelant — Willem. 290.

van Roemts — Clais. 340.

Rolleboen — Bartholomeus. 138.

Rosenberch. Zie Voerscoten.

die Rotte. Zie Rode sant, Rotterdam, Rubroec.

Rotte — de tiende van R., opgaende van Wolfs
gaweghe tote den scede van Berkel. 126.

— de lentenbede ten Berghe. 129.

— thuis ende sate vander Berge. 323.

— lant ten Berge. 323.

— lant inden Timpe in R. ambacht. 323.

Rotterdam — dat ambacht van R. ter haluer Rotte
(har Oytgier tseren Gilis s. van Vor-
scoten). 259.

Rubroec — dat ambacht van R. (har Oytgier tseren
Gilis s. van Vorscoten). 259.

— Jan die Coc. 128.

Ruele — lant inden Afterslote in haren Ghisebrechts
gherechte van R. 362. 363. 364.

van Ruele — har Ghisebrecht. 362.

Rueso. 92.

Ruysch — Didderic. 244.

Ruven — lant. 56. 144. 157. 207. 208.

van Ruvene — Thieman int ambochte van Delf. 144.

Samson — Ghisebrecht. 375.

Scade — Didderic. 136.

die Scelt. Zie Monster.

die Scelwiic. Zie Nortik.

- Scenkel — Jacop in die Lire. 242.
 haren Sceullenc s. — Hughe. 377. (Cf. Snellen.)
 Sceveninghe. Zie de Haghe.
 van Sceveninghe — Clais haren Robbrechts s. 45.
 Scie — dat ambacht tote S. (har Oytgier tseren
 Gilis s. van Vorscoten). 259.
 — tambacht van S. 126.
 — haren Gilis ambacht. 126.
 — die bede. 30. 44.
 — die hoeue. 225.
 — haren Oytgiers huus van Vorscoten. 259.
 — Daniels huus van Roderise. 29.
 — die hoofsteden ter S. tusseen [die sluse ende
 Jacops Kerrebakes. 259.
 — lant in dat Ghersbroke. 170.
 — lant opt Rintvelt. 126.
 — lant opt Rintvene. 126.
 — lant ane die Sydewende. 213.
 — lant in S. ambacht. 29. 87.
 — Daniel van Roderise, Enghelbrecht van Scie,
 Didderic Hughen s. van Hemeskerke, Wil-
 lem Willen s. 29—32.
 van Seye — Enghelbrecht Hughen s. van Hemes-
 kerke. 30.
 Scildeman. fol. 108v°.
 Sciplede — tiende int ambacht van S. 54. 184.
 — lant. 120.
 Sclebusc. Zie Monster.
 Scluters s. — Didderic Wouters. 321.
 Sconerlo — tambocht. 126.
 Scorel — die bede. 288.
 Scoten — tiende. 270. 288.
 — tgoet. 266.
 van Scoten — Didderic. fol. 108v°.
 — Didderic Haghens s. 277.
 — Symon Haghens s. 277.

- de Scoute — Didderic. 15.
 — Niclais van Wassenare. 134.
 — Vrederic. 63.
- Scouten s. — Conrart. 247.
 — Didderic Henrics s. van Vorskoten. 181.
 — Elbolt Henrics s. fol. 108v^o.
 — Gerart Jacops. 233.
 — Hugo. 316.
- Scoutekiin — Didderic 189.
- Serauenbroec (die here van Brederode). 266.
- Screuel — Gerart. 228.
- die Scriuere — Clais. 355.
 — Jan ende Clais Clais kindere. 166.
- Scuren — tiende. 3.
 — lant te Nortscuren. 84.
- van Scuren — Jan. 52.
 — Volprecht. 205.
- dat Slike. Zie Monster.
- Slipport — Alebaren. 342.
- Sloet busc — tiende 3.
- Slupewiic — tambocht (har Oytgier tseren Gilis s.
 van Vorskoten). 259.
- Slusen. 6. 101. 259.
- die Sluter van Telinghen — Hughe. 174.
- die Smale hoeve. Zie Monster.
- Smeders s. — Didderic Gerarts. 185.
- die Smit — Didderic. 126.
 — Ghisebrecht d. S. van Leyden te Lops. 99.
- Snedelwiic — tambacht (Walwin haren Didderies s.
 van Zassenem). 318.
 — tiende. 165. 318.
- haren Snellen s. — Hughe. 301. (cf. Sceullenc.)
 (de Snider) — Wilhelmus Sartor. fol. 108v^o.
- t Spiic — die Coppelhoeve. 315.
- Spiker — Hennekin. 364.
- Spirinc — Didderic. 1.

(van der Stad) — Johannes et Symon de Vrbe.
286.

Steneken — Didderic. 160.

van den Stenhuse — Lysbet. 154.

de Stertbreke (in Nortiker ambacht?) — lant. 224.

Stompartsdiic — tiende. 33.

van Stoutenberch — har Everard. 345.

de Striclede. Zie Roderiis.

Tanthoift. Zie t Dorp, Maselant.

Tedingher ambacht — lant. 104.

(Tedige) broec — lant. 118. 119.

— die scouwinghe. 4.

Teykincoep — lant. 344. 346.

van Telinghe (Theylinghe) — (har Didderic) die here.

6. 33. 167. 259. 261.

262. 266—269. 272—

276. 278—280. 291.

299. 303. 305. 307.

309. 320. 360. 376.

— die vrouwe. 305.

— Willem. 277. 293.

— Janne des heren s. 305.

— har Symon. 175.

— Didderic haren Symons s. 265.

— Florens des heren broder. 302.

— Hughe die sluter. 174.

de Tempel. Zie Vlaerdinghe.

(Tessel) — Reynerus rector personatus Thessalie.
fol. 2r^o.

Tydemans s. — Lammekin 73.

— Willem te Riinsater woude. 12. 158.

die Timmerman — Jacop. 133.

de Timp. Zie Rotte.

Tyisdorp. Zie Zoter woude.

Tirincsdoorp (in Monster ambacht?) — lant. 190.

Toins s. — Wille. 117.

Tollen. Zie Ghervliet, Hule tolne, Vlaerdinghe,
Voerscoten, Zeedrift, Soute.

van der Tolle (Tolne) — har Florens. 4. 306.

— Jacop ende Arnout haren
Florens stippekender. 119.

dat Tornoesvelt. Zie Catwiic.

Tutinghehorne — tambocht (har Willem van Eg-
monde). 359.

— ghelt. 359.

Vaken s. — Didderic Gerarts. 163.

die Valghe e. Zie Voerscoten.

Valkenborch — de herstbede. 40.

— den hof. 33.

— de Wertscamp int ambocht van V.
243.

— lant. 184.

— Florens Nannen s. 184.

van Valkenborch — Jan 243.

Vannen s. — Peter. fol. 108v^o.

Vastraets s. — Didderic. 290.

— Willem. 290.

die Vecht. fol. 33v^o. 352.

t Veen. Zie de Haghe, Haerlem.

de Veinsloet. Zie de Haghe.

Velsen — 319.

— Lancwinkel. 298.

— lant inden Sutbroke. 297.

van Velsen — Gerart. 319.

t Velt. Zie Maselant.

ad Velum aureum — Petrus diaconus cardinalis. fol. 2r^o.

vore Vendenkine lant. Zie de Poel.

van den Vene — Arnout int ambocht van Delf. 207.

— Didderic. 178.

— Wouter te Arleyder vene. 89.

Venhusen (in Haghe ambacht?) — lant. 3.

Venin — Janne. fol. 108v^o (bis).

- Vere. fol. 108v^o.
 Verscip in Leyden. 3.
 Versijnghe. fol. 108v^o.
 van Vetellenvorde — Boudiin. 47.
 Vetghest (?) — de herstbede. 68.
 de Vetort. Zie Lysse.
 Vinc — Gerart. 116.
 die Visscere — har Didderic. 129.
 die Visscherie tusschen Waelsmonde ende Ghalchorde.
 271.
 — vander A. Zie Esliker woude.
 — van Warmonde. Zie Waremont
 — vanden Wedde ende vander Holre
 Maerne. Zie Waremont.
 — van den slusen. Zie Vlaerdinghe.
 Visscerken. 126.
 Vlamench — Willem. 363.
 Vlaerdinghe — har Gerarts ambacht vander Wate-
 ringhen bi V. 6.
 — die marct tollen. 3.
 — die visscherie vanden slusen. 6.
 — tiende. 102.
 — de Tempel. 61.
 — Vrie ghers. 219.
 — t Crommelant. 220.
 — lant in Klocwer. 323.
 — lant op die Hoghe stat. 215.
 — lant tegens die Niwe haven. 218.
 — lant in V. ambacht. 6. 35. 49. 199.
 200. 216.
 — de Oude diic bi V. 6.
 — Yo portere van V. int ambacht van
 V. 213.
 — Willem die pape te V. 214.
 van Vlardinghe — Rampe. 200.
 voer Vlent. 252.

t Vlielant (bi Haerlem). 270.

de Vliet. 103. 106. 117. 120. 122. 124.

— Zie Leyderdorp, Rijsewiic, Voerborch.

Vloedorp — lant tusscen V. ende Anghenvort 310

Vloten — lant in V. recht. 333.

— Warnare haren Willems s. vander Hare. 331.
die Voghelare te Dixhorne. 196.

Voerborch — Jacops woninghe van Voerborch. 148.

— Didderies woninghe vander Borch. 117.

— lant int ambacht van V. 116. 117.
120. 148.

— lant vanden Vliete tote Mitsvein. 117.
120 (bis).

— lant ouer den Vliet jegen die kerke. 117.

— lant vanden Vliete tote den Ghawech.
124.

— lant vanden Vliete anden Ouden wech.
117. 122.

— lant jegen die Wiic. 117.

— de Noitdorper wech. 117.

— Didderic Amelgheirs s. 149.

van Vorborch — har Ghisebrecht. 148.

— Jacop te Voerborch. 148.

— ver Aleyt. 116. 149. 304.

van Vore — Ancelin. 124.

van Vorenbroke — Florens. 261. 304.

Voerhout. — 98. 174.

— de herstbede. 302.

— de tins. 264 284.

— Gerart Naghels woninghe. 303.

— die Crofte. 275. 303.

— madelant. 180.

Vorne — die here van. 27.

Voerscoten — tambacht (die here van Wassenare). 3.

— die jaermarct tollén. 3.

— de bede. 34. 204.

- Voerscoten — Dodins vere. 3.
 — thuis te V. 259.
 — des heren woninghe van Wassenare
 bi der Horst. 3.
 — die sate van Rosenberch. 3.
 — lant op der Donc. 143.
 — lant op die Valghe e. 142.
 — lant in V. 246. 251.
 — Hugo vande Bosche. 238.
- van Vorscoten — har Oytgier tseren Gilis s. 259.
 — haren Gilis ambacht. Zie Scie.
 — Didderic ende Roelof siin stiip-
 sone. 146.
 — Didderic Henrics des scouten s 181.
- de Vorstweide. Zie Woudrikem.
- de Voert. Zie Rijsewiic.
- ouer Voert — Jan te Rijsewiic. 102.
- vter Voert — Arnout. 108.
 — Ysebrant. 156.
- Voits s. — Arnout Arnouts. 9.
- Oude Voshol, des heren ambacht van Brederode.
 111. 257. 266.
- van Vpburen — Sanders. 365.
- de Vrbe. Zie vander Stad.
- Vraets s. — Symon Gerarts. 209.
- Vredelant. 353.
- die Vrie — Arnout. 98.
- de Vrie ban — lant. 209.
- Vrie ghers. Zie Vlaerdinghe.
- die Vriese — Hughe. 210.
- (die Vromade) — lant. 125.
- Uthoven inden Groeten wert — lant. 311.
- (Utrecht) — Johannes electus Traiectensis. fol. 3r^o.
- van Vtwike — har Arnout. 311.
 — Didderic. 314.
 — har Hartbernen. 315.

van Vtwike — Henric. 313

Waddings vene — tambacht ende tiende van lant
(Jan die Coc). 128.
— lant. 121. 175.

die Waelcamp (in Leyderdorp?) — lant. 193.

Waelsmont. 271.

van den Warde — Danekin haren Rampen s. vander
Mie 159. (Cf. vten Werde.)

van Wardenberch — Gheerard. 378.

Waremont (Wermont) — tambacht (har Jacop van-
den Woude). 48.

— tiende. 48. 305.

— de bede ende de bottinghe. 48.

— de tins. 305.

— die visscherie vanden Wedde ende
vander Holre Maerne. 48.

— die visscherie van W. 305.

— de kerke. 74. 198.

— Franken woninghe van W. bider kerke.
48.

— lant in W. 48. 241.

— lant op die Drogledede. 75.

— lant op die Ghest. 74. 75.

— made in W. broec. 65. 70.

— made op Eylewars marke. 71. 72.

— Nannekin van Warmonde, Jan de
Duker. 70. 241.

van Warmonde — Frank. 48.

— Gerart. 198.

— Nannekin. 70.

— Philips Didderies s. 56.

Wassenaer — tambacht (die here van Wassenare). 3.

— thof. Zie Zuetwiic.

— haren Didderies huus van Zandhorst
te Zanthorst. 202.

— die bede. 203.

- Wassenaer — Hilnergheest. 3.
 — lant in Hillare made. 26.
 — de Oude Achtendeil in W. ambacht. 26.
 — lant inden ban te W. 147. 185.
 — har Kerstans (van Raporst). 26.
 van Wassenare — (har Didderic) die here. 3. 26. 61.
 — Nicholais die scout. 134.
 de Wateringhe — alt ambacht (har Gerart vander Wateringhen). 6.
 — tienden. 3. 61.
 — tiende in den Hoec. 6.
 — de bottinghe. 253.
 — de kerke. 61.
 — haren Gerarts huus vander W. 6.
 — lant int ambacht vander W. 6. 109. 156.
 — Gerart Dode. 61.
 — Zie Hadewarts woude, Monster, Nuencoep.
 van der Wateringhen — har Gerart. 6. 253. fol. 108v^o.
 Waterlant. 270 fol. 1r^o.
 t Wedde. Zie Waremont.
 Wendekin sloet. Zie de Poel.
 van Wendelnesse — Gilis. 271.
 vten Werde — Daniel. 193. (Cf. vanden Warde).
 Wermerhusen. — tambocht (har Willem van Egmonde). 359.
 — ghelt. 359.
 de Wert. Zie Leyderdorp.
 de Wertscamp. Zie Valkenborch.
 van den Werve — Didderic te Rijsewiic 101. 268.
 — Hubrecht. 120. 121. 287.
 — Janne. 120. 123. 149. 289.
 Wesepe — Clais des scrivers woninghe. 355.
 Westerkkerke. Zie de Haghe.
 Wielrevelt. 327.

die Wiic (die here van Brederode). 266.

— Zie Voerborch.

de Wilbosc. Zie Monster.

Wilhelmus scolarius. 324.

Willems s. — Henric fol. 108v°.

Willems vene — lant. 3.

Willen s. — Willem. 32.

Willincs vene — lant. 124.

Winart te Nortik. 43.

Winendaelre mer. Zie Monster.

die Witte — Arnout. 195.

— Didderic Clais s. 298.

Wlbrans diic. 196

van Wlvinne — Hubrecht. 329.

Wlvinre broech. Zie t Goy.

Wolfs gawech. Zie Rotte.

van der Wort — Florens. 39. 50. 240.

— Jacop in Oestghest. 76.

— Florens ambacht. Zie Naeltwiic.

van den Woude — har Jacop. 48. 162. 360.

— Hughe. 41.

Woudrikem — de Vorstweide, de Middelweide ende
dOude broic. 312.

— 3.

t Wout — lant opt W. 44 (bis).

Wouter — Quade W. bider Sydewende. 132.

Wtslach van die van Rotte. Zie Bokels diic.

Zande — lant te Suansvorde. 261.

— lant op die Heymonde. 6. 90.

— Syverstrove bi Z. 40.

— lant bi Poeldvne. 40.

— die leg vanden werde te Poeldunen. 39.

— lant te Z. 80.

— hosteden. 40.

— Coeke, Ghisebrecht Coeken s., Jan Bitter-
mond. 80. 81.

- Zanthorst. Zie Wassenaer.
 van Zanthorst — har Didderic. 202.
 — (Rikarde) siin wiif. 203.
 Zantvort — haren Didderics huus van Zanthorst. 202.
 (Cf. Wassenaer).
 Zassenem — lant in Clene Z. 171.
 — lant in Z broec. 167.
 — har Didderic van Z. 165.
 van Zassenem — har Didderic te Zassenem. 165.
 — Walwin baren Didderics s. 318.
 — Jan voren Mabelien s. 167.
 de Sate — lant. 114.
 die Zeediic. 3.
 de Zeedrifte de aggere marino siue de stipite apud
 Catwiic vsque Woudrikem. 3.
 Segbroec. Zie Monster.
 de Segwaert — tambacht ende tiende (har Florens
 van Brederode). 27.
 — 126.
 Seist — lant in die Bredeweide. 341.
 — lant. 330.
 van Zeist — Diederic. 341.
 van der Sevendeir — Frederic. 374.
 Seuendervelt. 374.
 Zeuen hoven — lant. 22.
 Zevenhusen — tgherecht (har Florens van Brede-
 rode). 27.
 — de bede. 27.
 — 126.
 van Sevenhusen — Jacop. 262.
 de Sevenvanch. fol. 1r^o.
 Sybbens s. — Hugo te Nortke. 239.
 Syborghen s. — Jacop. 55.
 Ghere Sidde. Zie Monster.
 vter Sidde — Ghene Clarebouts s. 139.
 — Vrederic. 50.

de Sydewinde — 132

— Zie Nuencoep, Scie.

Sidewinder velt. 325.

de Ziil. Zie Leyderdorp.

de Sikerlide — lant bi. 157.

van den Zile — Jonas. 35.

die Zype (har Willem van Egmonde). 359.

Syversthove Zie Zande.

Soten d^{re}. — Katerine ende Aleyt Gerarts. 250.

Zoter mere — tiende. 3.

— de bede ende de bottinghe. 27. 187.

Zoter woude — tgherecht (har Didderic van Zant-
horst). 202.

— de tiende van Zueten. 223.

— de bede. 202. 238.

— die steenhoven te Boschusen. 305.

— lant ter Rodenborch ende Tyisdorp.
222.

— lant int ambacht van Z. 66. 224.

— die Gheir. 191.

— har Florens van Rodenborch, Th. de
Reno. 222, 224.

Soute — die tolle van den. 296.

de Soutevene — tambacht (har Jan Persin). fol. 1r^o.

— de bede. fol. 12°.

die Suaif — Ysebrant. 190.

Suansvort. Zie Zande.

de Suarte diic. Zie Monster.

de Suet. Zie Rijsewiic.

Zueten. Zie Zoter woude.

de Sutbroec. Zie Velsen.

Sutwiic (bider Goude) — dat vri gherecht (Daniel
vten Werde). 193.

— lant. 193.

(Zuetwiic) — thof van Wassenare. 3.

— de bede. 85.

(Zuetwiic) — leg in Berkenriis. 26.
van Zuetwiic — Didderic. 85.
van Suindrecht — har Aper. 293.
— Jan haren Apers s. 308.
van Sulen — har Diederic. 344. 346.

ERRATA.

Bladz.	91	regel	10	i. p. v. registers	lees :	regesten.
"	123	"	14	" pag. 30	"	pag. 117,8
"	127	"	11	" visurus	"	visuris.
"	133	"	27	" Florens	"	Florijs.
"	141	"	3	" neue	"	neve.
"	142	"	16	" noot 6	"	noot 3.
"	161	"	4	" scripta	"	supradieta.
"	163	"	14	" woningghe	"	wonigghe.
"	164	"	20	" Euerarts	"	Everarts.
"	164	"	24	" d Benscop	"	in Benscop.
"	165	"	3	" d Lopeke	"	in Lopeke.
"	165	"	17	" Jtem Jan	"	Jan.
"	168	"	26	" a. lxvij	"	nº. lxvij.
"	172	"	6	" de aggere	"	de (litore) aggere.
"	183	"	9	" vanden	"	vander.
"	184	"	16	" Duuenvoirden	"	Duenuoirden.
"	192	"	1	" tiend	"	tiende.
"	212	"	15	" erve	"	crue.
"	216	"	11	" ende	"	ent.
"	227	"	2, 9, 14	" ghelts	"	gelts.
"	227	"	15	" Gherardus	"	Gerardus.
"	228	"	21	" met	"	med.
"	228	"	22	" ghelts	"	gelts.
"	230	"	16	" Nuwerkerke	"	Nwerkerke.
"	242	"	2	" Papswoude	"	Popswoude.
"	246	"	15	" .xiiij.	"	.xiiij. morghen.
"	247	"	2, 27	" Zinart	"	Ziuart.
"	247	"	7	" Henegouwen	"	Heneghouwen.
"	247	"	11	" Zindert	"	Ziuaert.
"	250	"	20	" Plumarts	"	Plumards.
"	252	"	23	" oostside	"	oestside.
"	253	"	22	" Grave	"	Graue.
"	257	"	8	" van Scoten	"	van al Scoten.
"	266	"	15	" tientvri	"	thientvri.
"	268	"	21	" tsiaers	"	tsiairs.
"	269	"	4	"	"	"
"	269	"	20	" Dammaes	"	Dominaes.
"	269	"	29	" Sweinen	"	Sweimen.
"	270	"	2	"	"	"

SERVITIA, TIENDEN EN EXEMTIEGELDEN,
OPGEBRACHT DOOR DE
O. L. VROUWEN-ABDIJ TE MIDDELBURG,

MEDEGEDEELD DOOR

R. FRUIN.

De hierachter afgedrukte stukken berusten allen in het archief der O. L. V. abdij te Middelburg, dat zich thans in het rijksarchief-depôt aldaar bevindt. Het zijn grootendeels quitanties, afgegeven aan den Middelburgschen abt wegens de betaling van hetgeen hij aan de pauselijke en de apostolische kamer verschuldigd was. Men kan die betalingen tot drie rubrieken terugbrengen. De eerste betreft de servitia¹⁾, die weder onderscheiden worden in het servitium commune en de servitia minuta. Beiden werden opgebracht door een nieuw benoemden bisschop of abt; het commune servitium was bestemd voor den paus en de kardinalen elk voor de helft; van de vijf servitia minuta kwamen er vier aan de familiares en beambten van den paus, één aan die van het kardinaalscollege. Het servitium commune bedroeg een derde van het jaarlijksch inkomen, terwijl de onderzoekingen van Karlsson²⁾ onlangs

1) Zie over de servitia: Baumgarten. Untersuchungen und Urkunden über die camera collegii cardinalium blz. XCVII vlg.

2) Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung XVIII blz. 582 vlg.

hebben aangetoond, dat voor de periode, waaruit deze stukken dateeren, één *servitium minutum* gelijk stond aan het aandeel van elk der kardinalen aan het *commune servitium*. Gelijk is gezegd, viel de helft van het *commune servitium* aan het college ten deel, elk van de in de Roomsche curie aanwezige kardinalen of die hunner ambtgenooten, die schoon afwezig met hen in deze waren gelijk gesteld, ontving van die helft eene evenredige portie. Bedroeg dus b.v. het jaarlijksch inkomen van eene abdij of een bisdom *f* 1200, dan was het *commune servitium* op *f* 400 gesteld en dan ontving het college van kardinalen *f* 200; waren 20 hunner deelgerechtigd, dan ontving ieder *f* 10, en zooveel bedroeg dan in dat geval een *minutum servitium*, de vijf *minuta servitia* golden dan samen *f* 50, en de abt of bisschop moest dus *f* 450 opbrengen. Bij elke vacature werd het inkomen niet opnieuw getaxeerd, in den regel hield men zich aan de eens vastgestelde taxatie, eerst wanneer die sterk van het werkelijk bedrag der inkomsten scheen af te wijken, had eene hertaxatie plaats en werd dus het *servitium commune* verhoogd of verlaagd. De hoegrootheid der *servitia minuta* daarentegen was afhankelijk van het getal kardinalen, die op het oogenblik der uitbetaling in de curie aanwezig waren, en wisselde dus onophoudelijk.

De oudste quitantie wegens betaalde *servitia*, die in het archief der abdij bewaard gebleven is, dateert van 1387. Het *commune servitium* bedroeg toen 250 goudguldens, de paus ontving er de helft van (N° 1—1) en het college van kardinalen de wederhelft (Brom. Bullarium Trajectense II blz. XXXVII); een der *servitia minuta* wordt op 7 goudguldens 40 solidi 7½ denarii¹⁾, de vier, die aan den pauselijken

1) 1 goudgulden = 50 solidi; 1 solidus = 12 denarii.

kameraar betaald werden, dienovereenkomstig op 3 goudguldens 12 solidi 6 denarii gesteld. Er waren bij die betaling dus 16 kardinalen aanwezig. Dezelfde taxe van 250 goudguldens voor het commune servitium bestond blijkens nr. I—3 nog in 1426. De apostolische kamer ontving toen 125 goudguldens wegens het aandeel van den paus aan het commune servitium en wegens één minutum servitium 17 goudguldens 42 solidi 9 denarii; er waren toen dus slechts 7 kardinalen te Rome, die in de opbrengst der servitia deelden. De abt schijnt toen slechts één der kleine servitia aan de apostolische kamer te hebben opgebracht, en de betaling der drie andere tot later te hebben uitgesteld, hoewel in de quitantie geen uitstel van betaling gegeven wordt. Ook met de betaling aan de kamer van het college was de abt toenmaals ten achter. In 1423 betaalde abt Johannes, de voorganger van abt Nicolaas, 235 goudguldens (N° I—2), in welke som dus zeker een gedeelte achterstallige schuld begrepen was. Ook toen was de schuld niet geheel gedelgd, want abt Nicolaas betaalde in 1427 voor de helft van het commune servitium alleen aan het college 150 goudguldens (N° I—4), terwijl hem het servitium minutum geheel werd kwijtgesehouden. Nog geen 12 jaren later was de financiëele toestand der abdij blijkbaar aanzienlijk verbeterd, want in 1438 (N° I—5) werd het aandeel van den paus aan het commune servitium op 250 goudguldens, het dubbele der vorige som, gesteld en 4 minuta servitia op 125 goudguldens, zoodat er 8 kardinalen aanwezig waren en het inkomen der abdij op 1500 goudguldens gesteld werd. Ook toen bleef de abt een gedeelte van zijne servitia schuldig. Dezelfde aanzienlijke taxe bestond in 1465 (N° I—6). Het servitium commune bedroeg toen 500 goudguldens, het minutum servitium 19 goudguldens 11

solidi 6 denarii, zijnde $\frac{1}{26}$ van de hoofdsom, zoodat 13 kardinalen van de verdeeling hebben geprofiteerd. Ook in 1485 bedroeg het commune servitium evenveel, maar daar er slechts 9 kardinalen aanwezig waren, ontving elk 27 goudguldens 35 solidi 10 denarii. Zooveel bedroeg toen dus ook één servitium minutum.

Recapituleerende verkrijgen wij dus dit overzicht:

Datum der betaling.	Naam van den nieuwen abt.	Bedrag van het commune servitium.	Getal kardi- nalen.	Bedrag van de vijf servitia minuta.
1387 Augustus 26	Hugolinus (Hugo Bose)	250 fl. aurei	16	39—3— $1\frac{1}{2}$.
1426 November 12	Nicolaas (van der Coulster)	250 fl. aurei	7	89—13—9.
1438 December 24	Petrus (van den Dam)	500 fl. aurei	8	156—12—6.
1465 Maart 7	Johannes van 's Gravensande	500 fl. aurei	13	96—7—6.
1485 Maart 14	Johannes (van Westkapelle)	500 fl. aurei	9	138—29—2.

Het gevondene resultaat wordt nu nog aangevuld door hetgeen ons de tweede soort quitanties leeren, die nl. waarbij tienden betaald worden. De tienden ¹⁾ werden door den paus aan de geestelijkheid van bepaalde kerkelijke provincies opgelegd. Oorspronkelijk bedroegen zij $\frac{1}{10}$ van het jaarlijksch inkomen, later werden ook heffingen van een ander evenredig deel der inkomsten met den geijkten naam van tienden aangeduid. Eerst bestemd voor den strijd tegen de ongeloovigen, later in het algemeen tot stijving der pauselijke kas geheven, zijn ten

1) Zie hierover: Kirsch. Die päpstlichen Kollektorien in Deutschland blz. XV vlg.

slotte de tienden ook de vorm geworden, waarin de paus aan andere geestelijken of aan leeken zekere inkomsten uit de geestelijke goederen eener dioecese bezorgde.

De oudste quitantie, die over tienden handelt en in het archief der abdij bewaard is, (N°. II—1) heeft betrekking op de tiende, die door paus Gregorius XI in 1371, kort na zijne verheffing, aan de geestelijkheid van Duitschland, Boheme enz. werd opgelegd, en in $\frac{1}{10}$ van het jaarlijksch inkomen bestond. Een jaar later, 1 November 1372, betaalde de abdij aan den bisschop van Utrecht, die door den pauselijken collector Elias de Vrodromo met de inning dezer tienden in zijne dioecese was belast, de helft van het verschuldigde bedrag, nl $\frac{1}{20}$ van het jaarlijksch inkomen der abdij. Hierbij doet zich het merkwaardig verschijnsel voor, dat de inkomsten niet volgens de vaste taxe worden berekend, maar dat de gemachtigde van den abt het $\frac{1}{20}$ van het werkelijke inkomen der abdij over het loopende jaar betaalt. Hij betaalde 21 pond Hollandsch, het zuiver inkomen der abdij beliep dus in 1372 420 pond Hollandsch.

Vier jaren later betaalde de abt aan den Utrechtschen bisschop 100 goudguldens ter voldoening der tiende, „nuper” door paus Gregorius XI „novissime indicta” aan de Utrechtsche geestelijkheid (N°. II—2). Hoewel nu Brom ¹⁾ en Kirsch ²⁾ geene tiende, door Gregorius XI opgelegd, kennen behalve die van 1371, komt het mij toch voor, dat hier niet van dezelfde tiende sprake is als waarover N°. II—1 handelt. De laatstgenoemde was door de abdij reeds voor de helft voldaan, en in de quitantie voor 1376

1) Bullarium Traiectense II blz. LXIX en LXX.

2) H. a. w. blz. XXI.

wordt met geen woord van eene vroegere prestatie gerept. Ook kan eene tiende, die reeds in 1371 werd opgelegd, in 1376 moeilijk „nuper novissime indicta” genoemd worden, ja het woord „novissime” schijnt juist deze tiende te stellen tegenover eene andere, die nog niet lang geleden was opgelegd. De wijze, waarop deze tiende werd geïnd, was merkwaardig genoeg, en is mij nooit elders voorgekomen. De bisschop had de tiende van de pauselijke collectores gekocht, of zooals men later van belastingen zeggen zou, gepacht. De Middelburgsche abdij betaalde 100 goudguldens „secundum taxationem decime in dyocesi nostra consuetam et in antiquis registris seu codicibus compertam”. Volgens die oude registers was dus de abdij op een jaarlijksch inkomen van 1000 goudguldens getaxeerd. Dit zullen niet de pauselijke goudguldens, floreni de Florentia, floreni sententiae, maar munten van minder gehalte, vermoedelijk de zoo aanstonds te vermelden floreni communes, zijn geweest, want in 1387 nam het pauselijk hof voor de abdij eene taxatie van 750 goudguldens als jaarlijksch inkomen aan.

Een gelukkig toeval stelt ons in staat de toenmalige verhouding van de inkomsten der Middelburgsche abdij tot die van de vijf Utrechtsche kapittelen te bepalen. In een charter van 8 Maart 1376, dat in het archief van het kapittel van St Jan te Utrecht berust, wordt de taxe „ab antiquo consueta” in deze tiende voor de vijf Utrechtsche kapittelen gezamenlijk gesteld op 200 floreni communes, waarvan er 50 door het Domkapittel, 30 door het kapittel van St. Jan, en 40 door elk der drie andere kapittelen worden opgebracht, en dezelfde cijfers worden genoemd in de quitantie, door den bisschop aan de vijf kapittelen wegens de betaling der tienden gegeven, dd. 1376 October 10, waarvan een afschrift in het

archief van Oudmunster berust. De inkomsten der abdij werden dus op het dubbele van die van het Domkapittel en op de helft van die der vijf Utrechtsche kapittelen gezamenlijk geschat. De inkomsten van het Utrechtsche bisdom waren toen op 4600 goudguldens getaxeerd ¹⁾, d. w. z. ongeveer zes maal hooger dan die der abdij.

In 1443 schijnt paus Eugenius IV ten gunste van den hertog van Bourgondië eene tiende aan de geestelijkheid dezer landen te hebben opgelegd; de bisschop van Doornik werd met de heffing belast en aan diens subcollector betaalde de abt als zijne bijdrage 50 pond grooten Vl. (N°. II—3). Het inkomen der abdij werd dus toen op 500 pond grooten Vl. geschat. Daar de abdij voor en na dien tijd getaxeerd was op een inkomen van 1500 Florentijnsche goudguldens schijnt een pond Vl. toen gelijk te hebben gestaan met 3 zulke goudguldens.

Hoe het komt, dat naast de quitantie, waarbij het aandeel van den abt op 50 pond grooten Vl. gesteld wordt, eene andere geheel gelijkluidende gevonden wordt, waarin de abdij op eene contributie van slechts 10 pond grooten Vl. wordt geschat, kan ik niet verklaren. Men zou geneigd zijn te denken aan de betaling der 50 pond in vijf termijnen, ware het niet, dat de 10 pond uitdrukkelijk de totalis summa wordt genoemd. In elk geval dient men bij de berekening van het inkomen der abdij niet van de 10 maar van de 50 pond uit te gaan.

Drie stukken (N°. II 4—6) handelen over de tiende, die aan de Utrechtsche geestelijkheid werd opgelegd ten behoeve van Walraven van Meurs en zijne erfgenamen, waarover Brom ²⁾ uitvoerig gehandeld heeft.

1) Brom. h. a. w. blz. XXXV.

2) Archief van het aartsbisdom Utrecht XVI blz. 372 vlg.

Door hem is vastgesteld, dat deze tiende $\frac{1}{14}$ van het jaarlijksch inkomen bedroeg. Intusschen zou een der hierachter gepubliceerde stukken juist hieromtrent twijfel kunnen verwekken. Ik bedoel N°. II—6, dat ook merkwaardig is, omdat er uit blijkt, dat alle geestelijken van het bisdom, ook pastoors ¹⁾, gehouden waren hunne bijdrage tot deze tiende te leveren. Het stuk is nl. eene quitantie van den subcollector Theodoricus Pollaert, waarbij deze erkent van den pastoor van Aagtekerke 6 Rijnsguldens, als diens aandeel in de tiende, ontvangen te hebben. Daarbij wordt, gelijk uitdrukkelijk wordt gezegd, de waarde d. w. z. het jaarlijksch inkomen der pastoorplaats gesteld op 90 Rijnsguldens. De tiende bedraagt hier dus $\frac{1}{15}$ van het jaarlijksch inkomen. Of dezelfde verhouding ook bij de berekening van het door de abdij verschuldigde bedrag ten grondslag is gelegd, durf ik niet beslissen. Twee stukken handelen over de betaling van het aandeel der abdij. Het eene d.d. 16 December 1459 (N°. II—5) is het concept eener quitantie, die wel door den subcollector geschreven maar niet door hem geteekend is. De werkelijke quitantie (N°. II—4) is van drie dagen vroeger gedateerd. Wat de oorzaak dezer ante-dateering kan zijn, durf ik niet ultmaken en evenmin, waarom in de concept-quitantie de abdij op 200 goudguldens getaxeerd wordt en in de uitgegevene akte op 100 gouden kronen. Het concept spreekt van de quota quaterniensis d. i., meen ik, de quote zooals zij in het register staat opgeteekend; deze bedroeg 200 goudguldens, zoodat het inkomen der abdij op 2800 of 3000 goudguldens getaxeerd was.

3) Dit zegt trouwens de pauselijke bul met zoovele woorden (Ald. blz. 389 „plebanis”).

Dit zijn dus niet floreni de Florencia, want in die muntsoort werd toenmaals het inkomen der abdij op 1500 goudguldens geschat, maar munten van eene andere soort, die ongeveer de helft der waarde hadden, misschien Rijns-guldens. De gouden kronen, waarin de abt ten slotte betaalde, kwamen daarentegen in waarde nagenoeg met de pauselijke guldens overeen, tenzij, wat niet onmogelijk is, de abt minder betaalde dan waartoe hij rechtens verplicht was.

Dit stuk is het jongste, dat van eene betaling van tienden door den Middelburgschen abt gewag maakt. Volledigheidshalve heb ik hier nog eene quitantie van 1512 (N°. III) opgenomen, waaruit blijkt hoeveel de abdij jaarlijks voor hare exemptie had te betalen. De Middelburgsche abdij ontving bij eene bul van paus Bonifatius **IX** dd. 26 Augustus 1401 ¹⁾ het voorrecht der exemptie, waarvoor zij eene jaarlijksche contributie van een gouden ducaat verschuldigd was ²⁾. Daar een gouden ducaat ongeveer met een Florentijnschen gulden gelijkwaardig was ³⁾, was deze taxe niet hoog. Zij werd dan ook niet jaarlijks maar in ongelijke termijnen over verscheidene jaren in eens betaald ⁴⁾, in ons geval inde de collector Idzardus de Phrisia 20 jaren contributie in eens.

R. F.

1) Acta Sanctorum Junius I blz. 974.

2) Voor de taxen der exemte abdijen van Egmond, Rijnsburg en Elten zie men Brom. Bullarium II blz. XXXVII.

3) Baumgarten. h. a. w. blz. CCXI.

4) Kirsch. h. a. w. blz. XV.

I—1.

1387 Augustus 26. Lucca.

Marinus, kardinaal-diaken van Sancta Maria nova, kameraar van den paus, erkent van Hugolinus, abt van Middelburg, 125 goudguldens, verschuldigd wegens zijn commune servitium, en 31 goudguldens 12 solidi 6 denarii wegens zijne vier minuta servitia, ontvangen te hebben.

Marinus, miseracione divina Sancte Marie nove diaconus cardinalis, domini pape camerarius, universis et singulis presentes literas inspecturis salutem in Domino. Universitati vestre notum facimus per presentes, quod venerabilis pater frater Hugolinus, abbas monasterii Sancte Marie Mildeburgensis ordinis Premonstratensis Traiectensis diocesis, pro parte sui communis servicii, in quo camere apostolice sub certis penis et sentenciis ratione dicti sui monasterii extitit efficaciter obligatus, centum viginti quinque florenos auri de camera nobis et pro parte quatuor minutorum serviciorum consuetorum debitorum pro familiaribus et officialibus dicti domini nostri pape treginta unum similes florenos, solidos duodecim, denarios sex monete Romane clericis camere apostolice proprio eorum et aliorum familiarium et officialium dicti domini nostri pape nomine recipientibus per manus honorabilis viri Johannis Wit de Delf tempore debito die datarum presencium solvi fecit realiter cum effectum. De quibus sic datis sic solutis dictum fratrem Hugolinum abbatem eiusque heredes et successores et dictum suum monasterium tenore presencium quitamus, absolvimus et eciam liberamus. In quorum testimonium presentes literas fieri et

sigilli nostri camerariatus officii iussimus appensione muniri. Datum Luce sub anno Domini millesimo trecentesimo octuagesimo septimo indicione decima die vicesima sexta mensis Augusti pontificatus prefati sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Urbani divina providencia pape sexti anno decimo.

Oorspr. Met het geschonden zegel van het kamerariaat in roode was.

I—2.

1423 Mei 1. Rome.

Franciscus, kardinaal van Venetië, kameraar van het college van kardinalen, erkent van Johannes, abt van Middelburg, 235 goudguldens ontvangen te hebben, voor hetgeen hij wegens zijn commune servitium en één minutum servitium alsnog verschuldigd was.

Franciscus, miseratione divina tituli Sancte Crucis in Iherusalem sancte Romane ecclesie presbiter cardinalis, Venetiarum vulgariter nuncupatus, sacri collegii reverendissimorum in Christo patrum dominorum prefate Romane ecclesie cardinalium camerarius, universis presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Universitati vestre notum facimus per presentes, quod venerabilis pater dominus frater Johannes, abbas monasterii Beate Marie Middelburgensis ordinis Premo(n)stratensis Traiectensis diocesis, pro complemento suorum communis et minuti serviciorum, in quibus sub certis penis et sentenciis ac termino nondum lapso ratione sue promotionis ad dictum

monasterium, camere dicti collegii necnon familiaribus et officiariis dictorum dominorum cardinalium solvere tenebatur et extitit efficaciter obligatus, florenos auri de camera ducentos triginta quinque, nobis pro ipso collegio recipientibus, per manus reverendi in Christo patris domini Harmanni Dwergh, sedis apostolice prothonotarii, die date presencium solvi fecit realiter et cum effectum. De quibus sic solutis ipsum dominum abbatem, monasterium suum, successores suos et eorum bona prefati collegii nomine absolvimus et quittamus. In quorum testimonium presentes litteras fieri iussimus et sigilli nostri camerariatus officii appensione muniri. Datum Rome die prima mensis Madii anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo vicesimo tercio pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Martini divina providencia pape quinti anno sexto.

Oorspr. Met het geschonden zegel van het kamerariaat in roode was.

I—3.

1426 November 12. Rome.

Dr. Benedictus de Guidalottis, klerk van de pauselijke kamer en plaatsvervanger van den kameraar den aartsbischop van Narbonne, erkent van Nicolaus, abt van Middelburg, 125 goudguldens, verschuldigd wegens zijn commune servitium, en 17 goudguldens 42 solidi 9 denarii, verschuldigd wegens één minutum servitium, ontvangen te hebben.

Universis presentes litteras inspecturis Benedictus de Guidalottis, legum doctor, apostolice camere
Bijdr. en Meded. XXII.

clericus, reverendi in Christo patris domini Francisci, miseracione divina archiepiscopi Narbonensis, domini pape camerarii, in camerariatus officio locum tenens, salutem in Domino. Universitati vestre notum facimus per presentes, quod venerabilis pater dominus frater Nicolaus, abbas monasterii Beate Marie Middeldurgensis ordinis Premonstratensis Traiectensis diocesis, pro parte sui communis servicii, in quo camere apostolice sub certis penis et sentenciis ratione dicti sui monasterii extitit efficaciter obligatus, centum viginti quinque florenos auri de camera prefate camere, reverendo patre domino Oddone de Varris, commendatario ecclesie Anagninensis, domini nostri pape thesaurario, pro ea recepiante, nec non pro integra solucione unius minuti servicii, prefato domino camerario et dominis clericis apostolice camere debiti, pro quo in dicta camera sub eisdem penis et sentenciis extitit similiter obligatus, decem et septem similes florenos solidos quadraginta duos et denarios novem monete Romane, clericis prefatis dicti domini camerarii (nostro) et eorum proprio nomine recipientibus, per manus venerabilis viri magistri Johannis Viviani, canonici Parisiensis, die datarum presencium termino nondum elapso solvi fecit realiter cum effectum. De quibus sic datis et solutis prefatum dominum fratrem Nicolaum, abbatem, eiusque heredes, successores et bona ac dictum suum monasterium omnesque alios, quorum interest et intererit seu interesse poterit quomodolibet in futuris, tenore presencium quitamus, absolvimus et eciam liberamus. In quorum testimonium presentes litteras fieri et sigilli camerariatus officii supradicti, quo utimur, fecimus appensione muniri. Datum Rome apud Sanctos apostolos sub anno Domini millesimo quadringentesimo vicesimo sexto indictione quarta die duodecima mensis Novembris pontificatus sanctissimi in Christo patris et

domini nostri domini Martini divina providencia pape quinti anno nono.

Oorspr. Met het geschonden zegel van het kamerariaat in roode was.

I—4.

1427 Juli 10. Rome.

Franciscus, kardinaal van Venetië, kameraar van het college van kardinalen, erkent van Nicolaus, abt van Middelburg, 150 goudguldens in mindering van zijn commune servitium ontvangen te hebben, met geheele kwijtschelding van zijn minutum servitium.

Franciscus, miseracione divina episcopus Sabinensis, sancte Romane ecclesie cardinalis, Venetiarum vulgariter nuncupatus, sacri collegii reverendissimorum in Christo patrum dominorum prefate Romane ecclesie cardinalium camerarius, universis presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Universitati vestre notum facimus per presentes, quod venerabilis pater dominus frater Nicolaus, abbas monasterii Beato Marie Midde(l)burgensis ordinis sancti Augustini ¹⁾ Traiectensis diocesis, in deductionem sui communis servicii, in quo sub certis penis et sentenciis ac termino nondum elapso ratione promocionis sue ad dictum monasterium camere dicti collegii solvere tenebatur et extitit efficaciter obligatus, florenos auri de camera centum quinquaginta, remissione sibi facta de consensu et voluntate prefatorum dominorum cardinalium de toto suo minuto servicio, nobis pro

1) Sic.

ipso collegio recipientibus, per manus venerabilis et circumspecti viri magistri Johannis Viviani, archidiaconi de Belna in ecclesia Eduensi, die date presentium solvi fecit realiter et cum effectu. De quibus sic solutis ipsum dominum abbatem, monasterium suum, successores suos et eorum bona prefati collegii nomine absolvimus et quittamus. In quorum testimonium presentes litteras fieri jussimus et sigilli nostri camerariatus appensione muniri. Datum Rome die decima mensis Julii anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo vicesimo septimo pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Martini divina providencia pape quinti anno decimo.

Oorspr. Met het geschonden zegel van het kamerariaat in roode was.

I—5.

1438 December 24. Ferrara.

Franciscus, kardinaal-priester van St. Clemens, kameraar van den paus, erkent van Petrus, abt van Middelburg, 197 goudguldens, verschuldigd wegens zijn commune servitium, en 103 goudguldens 44 solidi 4 denarii, wegens zijne minuta servitia, ontvangen te hebben, met kwijtschelding van 53 goudguldens, wegens zijn commune servitium, en 21 goudguldens 5 solidi 6 denarii, wegens zijne minuta servitia nog bovendien verschuldigd.

Universis presentes litteras inspecturis Franciscus, miseratione divina tituli Sancti Clementis sacrosancte Romane ecclesie presbiter cardinalis, domini pape camerarius, salutem in Domino. Universitati vestre

notum facimus per presentes, quod venerabilis vir dominus Petrus, abbas monasterii Sancte Marie Middelburgensis ordinis Premonstratensis Traiectensis diocesis, pro parte sui communis servitii, in quo camere apostolice sub certis penis et sentenciis ratione provisionis dicto monasterio de sua persona facte erat efficaciter obligatus, florenos auri de camera centum nonaginta septem ipsi camere, reverendo in Christo patre domino Daniele, Dei gratia episcopo Concordiensi, domini nostri pape thesaurario, pro dicta camera recipiente, ac pro integra solutione unius minuti servitii, nobis et venerabilibus viris dominis dicte camere clericis debiti, florenos auri similes triginta unum solidos duodecim denarios quatuor¹⁾ monete Romane, ac pro parte trium minutorum servitiorum, familiaribus et officialibus domini nostri pape debitorum, florenos auri similes septuaginta duos et solidos triginta duos dicte monete, venerabilibus viris dominis dicte camere clericis, nostro ipso eorumque ac familiarium et officialium huiusmodi nominibus recipientibus, die datarum presentium tempore debito per manus venerabilis viri domini Roberti de Martellis, mercatoris Florentini, solvi fecit realiter et cum effectum. Quibus solutionibus sic factis sanctissimus in Christo pater et dominus noster dominus Eugenius, divina providentia papa quartus, ob certas rationabiles causas, animum Sue Sanctitatis moventes, totum residuum dicti sui communis servitii, ascendens ad florenos quinquaginta tres auri similes, ac etiam totum residuum dictorum trium minutorum servitiorum, ascendens ad florenos auri similes viginti unum solidos quinque et denarios sex¹⁾ dicte monete,

1) Men moet voor: „quatuor” „sex” lezen, of voor „sex” „octo”, anders bedraagt de totaalsom der vier minuta servitia niet 125 goudguldens, maar 124—49—10, wat niet aan te nemen is.

eidem domino abbati de Sue Sanctitatis liberalitate ha(c) vice dumtaxat nobis presentibus remisit pariter et donavit, quod nos de mandato Sue Sanctitatis, super hoc vive vocis oroculo nobis facto, remittimus et donamus per presentes. De quibus sic remissis et solutis prefatum dominum Petrum, abbatem, eiusque monasterium et in eo successores, heredes et bona quecumque tenore presentium quitamus, absolvimus et liberamus. In quorum testimonium presentes litteras fieri et sigilli nostri camerariatus officii supradicti, quo utimur, fecimus appensione muniri. Datum Ferrarie sub anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo tricesimo octavo indictione prima die vicesima quarta mensis Decembris pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri Eugenii divina providentia pape quarti anno octavo.

Oorspr. Met het geschonden zegel van het kamerariaat in roode was.

I—6.

1465 Maart 7. Rome.

Ludovicus, kardinaal van Albret, kameraar van het college van kardinalen, erkent van Johannes van 's-Gravensande, abt van Middelburg, 269 goudguldens 11 solidi 6 denarii, verschuldigd wegens zijn commune servitium en zijn minitum servitium, ontvangen te hebben.

Ludovicus, miseratione divina tituli Sanctorum Petri et Marcellini sacrosancte Romane ecclesie presbiter cardinalis, de Labreto ¹⁾ vulgo nuncupatus,

¹⁾ Lees: „Albreto”.

sacri collegii reverendissimorum in Christo patrum ¹⁾ dominorum sancte Romane ecclesie cardinalium camerarius, universis presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Universitati vestre notum facimus per presentes, quod venerabilis in Christo pater dominus Johannes de Sgravensande, abbas monasterii Sancte Marie Mildeburgensis ordinis Premo(n)stratensis, Traiectensis diocesis, pro totali solutione suorum communis et minuti servitiorum, in quibus sub certis penis et sententiis ac termino nondum elapso ratione promotionis sue ad dictum monasterium camere dicti collegii necnon familiaribus et officialibus dictorum dominorum cardinalium solvere tenebatur et extitit efficaciter obligatus, florenos auri de camera ducentum ²⁾ sexaginta novem solidos undecim denarios sex, nobis pro ipso collegio recipientibus, per manus honorabilis viri Leonardi Spinellis et sociorum suorum, mercatorum, curiam Romanam sequentium, die date presentium solvi fecit realiter et cum effectum. De quibus sic solutis ipsum dominum abbatem, monasterium suum, successores suos et eorum bona preffati ³⁾ collegii nomine absolvimus, quietamus et liberamus per presentes. In quorum testimonium presentes litteras fieri et sigilli nostri camerariatus officii jussimus a(p)pensione muniri. Datum Rome vigesima ⁴⁾ septima Marcii anno a nativitate Domini MCCCCLXV pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Pauli divina providentia pape secundi anno primo.

Oorspr. Met het geschonden zegel van het kamerariaat in roode was.

1) Lees: „patrum”.

2) Lees: „ducentos”.

3) Lees: „prefati”.

4) Lees: „vigesima”.

I—7.

1485 Maart 14. Rome.

Johannes, kardinaal van Sanctus Angelus, kameraar van het college van kardinalen, erkent van Johannes, abt van Middelburg, 277 goudguldens 35 solidi 10 denarii, verschuldigd wegens zijn commune servitium en zijn minutum servitium, ontvangen te hebben.

Johannes, miseratione divina tituli Sancti Marcelli sancte Romane ecclesie presbiter cardinalis, Sancti Angeli vulgariter nuncupatus, sacri collegii reverendissimorum sancte Romane ecclesie cardinalium camerarius, universis presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Universitati vestre notum facimus per presentes, quod venerabilis in Christo pater dominus Johannes, abbas monasterii Beate Marie Migdeburgensis Premonstratensis ordinis Traiectensis diocesis, pro totali solutione suorum communis et minuti serviciorum, in quibus sub certis penis et sententiis ac termino nondum elapso ratione provisionis de dicto monasterio sibi facte solvere tenebatur et extitit efficaciter obligatus, camere dicti collegii necnon familiaribus et officialibus dictorum reverendissimorum dominorum cardinalium florenos auri de camera ducentos sexaginta septem solidos xxxv denarios x, nobis pro ipso collegio recipientibus, per manus honorabilium virorum heredum Thomasii de Spinellis et sociorum, curiam Romanam sequentium, die datarum presentium solvi fecit realiter et cum effectu. De quibus sic solutis ipsum dominum abbatem, monasterium prefatum, successores suos et eorum bona prefati collegii nomine absolvimus, quittamus et liberamus per presentes. In quorum testimonium presentes litteras fieri et sigilli nostri camerariatus

officii jussimus appensione muniri. Datum Rome die decima quarta mensis Marcii anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Innocentii divina providentia pape VIII anno primo.

Oorspr. Met het geschonden zegel van het kamerariaat in roode was.

II—1.

1372 November 1. Utrecht.

De gemachtigde van den abt en het klooster te Middelburg draagt aan Henric Sriver, vicaris-generaal van den bisschop van Utrecht, door deze gemachtigd tot het innen der tiende, door paus Gregorius XI aan een gedeelte der Duitsche provinciën opgelegd, eene som van 21 pond gr. Holl., zijnde $\frac{1}{20}$ van het zuivere inkomen der abdij over het loopende jaar, over.

In Dei nomine amen Anno nativitatis Eiusdem millessimo trecentesimo septuagesimo secundo indictione decima secundum stilum et consuetudinem civitatis et dyocesis Traiectensis mensis Novembris die prima hora quasi terciarum pontificatus sanctissimi in Christo patris ac domini domini Gregorii divina providencia pape undecimi anno secundo in venerabilis viri domini Henrici dicti Sriver, canonici Traiectensis, reverendi in Christo patris et domini domini Arnoldi, Dei et apostolice sedis gratia episcopi Traiectensis, in spiritualibus vicarii generalis et ab eodem domino episcopo, a sede apostolica ad colligendum decimam noviter

per sanctissimum in Christo patrem ac dominum dominum Gregorium, divina providencia papam undecimum modernum, per certas provincias Alemannie indictam pro dyocesi Traiectensi specialiter deputati ¹⁾), subdelegati ut asseruit, meique notarii publici testiumque infrascriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum presencia personaliter constitutus honorabilis vir dominus Johannes de Calker, presbiter, perpetuus vicarius ecclesie Sancti Johannis Traiectensis, procurator et procuratorio nomine, prout de ipsius ad hoc mandato prima facie apparuit, venerabilium et religiosorum virorum dominorum abbatis et conventus monasterii Beate Marie ²⁾ Middelburgensis ordinis Premonstratensis Traiectensis dyocesis, volens et intendens dicto domino Henrico subcollectori de media decima pro termino Omnium sanctorum presenti sive vicesima fructuum et reddituum presentis anni ipsius abbatis et monasterii satisfacere secundum tenorem literarum apostolicarum super hoc confectarum, viva ³⁾ vocis oraculo proposuit et dixit, quod abbas et singulares monachi dicti monasterii Middelburgensis semper fuerunt et hodie sunt homines catholici et sacrosancte Romane ecclesie et Romanis pontificibus pro tempore obedientes et eorum mandatis parentes, et quod media decima sive vicesima omnium fructuum, reddituum et proventuum dicti monasterii anni presentis, pro quo decima exsolvitur, non plus quam ad viginti unam libras Holland. denariorum se extendit, deductis impensis et oneribus suis et monasterii sui necessariis, de quo idem procurator paratus fuit facere fidem. Quas viginti unam

1) Lees: „deputato”.

2) Dit woord is in het oorspronkelijke boven den regel bijgeschreven.

3) Lees: „vive”.

libras monete antedictae dictus dominus Johannes procurator procuratorio nomine quo supra in parata et numerata pecunia eidem domino Henrico subcollectori ad opus camere apostolice integraliter exsolvit. Super quibus dictus procurator nomine quo supra sibi fieri petiit a me notario publico infrascripto ad dictamen cuiuscumque juris periti unum vel plura publicum seu publica instrumenta. Acta fuerunt hec Traiecti supra cameram dicti domini episcopi Traiectensis sub anno, indicione, mense, die, hora et pontificatu, quibus supra, presentibus ibidem venerabilibus et discretis viris dominis Johanne de Tuul, canonico Maioris, Digerio Oude, Sancti Salvatoris, et Wilhelmo Buer, Sancti Petri ecclesiarum Traiectensium perpetuis vicariis, et aliis pluribus testibus fide dignis ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Gerardus Heerman, clericus Traiectensis dyocesis, publicus imperiali auctoritate notarius, premissis omnibus et singulis, dum sic ut premititur agerentur et fierent, una cum predictis testibus presens interfui, ea fieri vidi et audivi et in hanc publicam formam redegi, propria mea manu scripsi et signo meo solito et consueto signavi rogatus et requisitus in testimonium veritatis premissorum. Et approbo hanc superscriptionem „Marie”, inter decimam et undecimam lineas suprascriptam.

Oorspr. Met de signatuur van den notaris.

II—2.

1376 Juni 28.

Arnold van Hoorne, bisschop van Utrecht, erkent van den abt en het klooster te Middelburg 100 goudgul-

dens, zijnde het bedrag door hen verschuldigd wegens de tiende, door paus Gregorius XI aan de Utrechtsche geestelijkheid opgelegd, ontvangen te hebben.

Noverint universi, quod nos Arnoldus de Huern Dei gratia episcopus Traiectensis, a peritis literarum quam aliis fidedignis ad hoc per nos specialiter deputatis ac solerti indagine premissa informati, recognoscimus ¹⁾ et in lucem deducimus veritatis, quod abbas et conventus monasterii Beate Marie Middelburgensis ordinis Premonstratensis nostre dyocesis, (cum) secundum taxationem decime in dyocesi nostra consuetam et in antiquis registris seu codicibus compertam pro solutione decime papalis sint et teneantur ad summam centum florenorem auri legalium communium obligati, predictam taxationem estimando ab olim ut premittitur consuetam in dyocesi nostra predicta ad valorem auri puri, (ad predictam) summam pro solutione huiusmodi decime papalis, si et cum eam [numerari] contigerit, tenentur et sunt obligati, predictique abbas et conventus nobis solverunt et plenarie numeraverunt centum florenos auri bonos et legales communes seu valorem pro eis pro solutione decime nuper per sanctissimum in Christo patrem dominum nostrum Gregorium divina providencia papam undecimum clero civitatis et dyocesis Traiectensis novissime indicte et per nos erga collectores sedis apostolice, ad colligendum ipsam decimam in civitate et dyocesi predictis deputatos, legitime empte, et nobis de eadem cum effectum satisfecerunt. Quapropter eosdem abbatem et conventum supradictos super solutione pecunie antedicte, sicut justum est, acquitavimus et eosdem tenore presencium acquitamus. In quorum omnium testimonium sigillum nostrum maius duximus pre-

1) Lees: „recognoscimus”.

sentibus apponendum. Datum anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo sexto mense Junii die vicesima octava.

Oorspr. Het zegel van den bisschop verloren.

II—3.

1443 Juli 16.

Johannes le Navaroy, succollector van den bisschop van Doornik, executor der bul van paus Eugenius IV omtrent de heffing van eene tiende van de geestelijkheid ten behoeve van den hertog van Bourgondië, erkent van den abt en het klooster te Middelburg hunne bijdrage, groot 50 pond gr. Vl., ontvangen te hebben.

Ego Johannes le Navaroy, succollector a reverendo in Christo patre et domino domino Johanne, Dei gracia episcopo Tornacensi, iudice et executore principali quarundam decimarum illustrissimo principi et domino domino Philippo, Bourgondie et Brabantie etc. duci, a sanctissimo in Christo patre et domino domino Eugenio, divina providencia papa quarto moderno, concessarum deputato, subdeputatus, certifico per presentes et fateor me recepisse a reverendo in Christo patre et domino domino Petro, permissione divina abbate monasterii Beate Marie virginis opidi Middelburgensis ordinis Premonstratensis Traiectensis dyocesis, ac priore et conventu eiusdem monasterii summam quinquaginta librarum grossorum monete Flandrie pro totali summa, in qua erant illustrissimo principi predicto occasione decimarum omnium et singulorum bonorum suorum, tam in dyocesi Traiectensi quam patria Brabantie quovismodo situatorum,

ratione cuiusdam indulti apostolici aliquomodo obnoxii pariter et obligati. De quibusquidem decimis et aliis expensis, dampnis et interesse per me Johannem predictum aut alias ex parte domini collectoris predicti quoquomodo factis, passis, habitis et sustentatis ego Johannes antedictus reverendum patrem dominos abbatem, priorem et conventum sepedictos presentibus solempniter quito, promittens eos coram quibuscumque personis, quarum intererit, perpetuis temporibus indemnos relevare. Omnibus dolo et fraude seclusis in premissis pariter et ammotis. Teste sigillo meo proprio presenti cedula appposito et appenso decima sexta die mensis Iulii anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo tercio.

Oorspr. Met het geschonden zegel van den succollector in roode was.

N.B. Er is nog voorhanden een geheel gelijk-luidend stuk, behalve alleen dat de bijdrage der abdij daarin op 10 pond gesteld is.

II—4.

1459 December 13.

Theodericus Pollart, kanunnik van Koudewater, door den aartsbisschop van Keulen gemachtigd tot de inzameling van hetgeen de geestelijken van het bisdome Utrecht moeten opbrengen ten behoeve van wijlen Walraven van Meurs, erkent van den abt en het klooster te Middelburg 100 gouden kronen ontvangen te hebben.

Ego Theodericus Pollart, canonicus ecclesie Beate

Marie virginis Aquensis Leodiensis diocesis, succollector subsidii a singulis venerabilibus dominis de clero et religiosis utriusque sexus civitatis et diocesis Traiectensis de universis ipsorum fructibus et emolumentis pro parte reverendissimi in Christo patris et domini domini Theoderici archiepiscopi Coloniensis, Sacri Romani imperii principis electoris ac Westphalie et Angarie ducis etc, fratris germani et proxumorum heredis quondam recolende memorie et illustris domini Walrami de Moirsa, electi et confirmati Monasteriensis ecclesie, auctoritate apostolica exigendi et levandi specialiter subdeputatus, confiteor me nomine et ex parte reverendi patris domini Petri de Dam, abbatis, ac omnium et singulorum venerabilium et religiosorum dominorum prepositi ac conventus monasterii Beate Marie Myddelburgensis dicte Traiectensis diocesis ordinis Premonstratensis, recepisse in numerata pecunia centum cor(o)nas aureas vel illarum valorem occasione et ratione dicti subsidii. De quibusquidem pecuniis et subsidio ac quibuslibet expensis, dampnis et interesse reverendum patrem Petrum, abbatum ¹⁾, ac singulos venerabiles et religiosos dominos prepositum ac conventum dicti monasterii Beate Marie Myddelburgensis realiter quito et absolvo per presentes. In cuius rei testimonium hanc litteram manu mea propria subscripsi unacum impressione sigilli proprii. Datum anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo nono die decima tertia Decembris.

(w. g.) Theodericus Pollart manu propria.

Oorspr op papier. Met het geschonden opgedrukte zegel van den succollector in roode was.

1) Lees: „abbatem.”

II—6.

1459 December 16.

Theodericus Pollart, kanunnik van Koudewater, erkent van den proost van het klooster te Middelburg 200 goudguldens ontvangen te hebben.

Item ego Theodericus Pollart, canonicus Aquensis, succollector subsidii specialiter subdeputatus, confiteor me recepisse a venerabili et religioso viro domino Johanne de Grevensand, preposito insignis monasterii Beate Marie in Middelburgh, ducentos florenos aureos in prefata¹⁾ monasterii subsidii²⁾ de quota quaterniensi, quod protestor manu propria. Sub anno M III^c LIX die XVI mensis Decembris

Oorspronkelijke minute van Th. Pollart op papier.

II—6.

1459 December 17.

Theodericus Pollart, kanunnik van Koudewater, door den aartsbisschop van Keulen gemachtigd tot de inzameling van hetgeen de geestelijken van het bisdom Utrecht moeten opbrengen ten behoeve van wijlen Walraven van Meurs, erkent van den pastoor van Aagtekerke 6 Rijnsguldens ontvangen te hebben.

Ego Theodericus Pollart, canonicus Beate Marie

1) Lees: „prefati”.

) Lees: „subsidium”.

virginis Aquensis, succollector subsidii a singulis venerabilibus dominis de clero et religiosis utriusque sexus civitatis et diocesis Traiectensis de universis ipsorum fructibus et emolumentis pro parte reverendissimi in Christo patris et domini domini Theoderici, archiepiscopi Coloniensis, Sacri Romani imperii principis electoris etc., fratris germani et proxumorum heredis quondam recolende memorie et illustris domini Walrami de Moirsa, electi et confirmati Monasteriensis, auctoritate apostolica exigendi et levandi specialiter subdeputatus, confiteor me recepisse ab honorabili domino et religioso Henrico Laurencii, pastore ecclesie Sancte Aghate, computato valore ecclesie ad x renenses, sex renenses, de quibus ipsum quito et absolvo per presentes. In cuius rei testimonium hanc cedulam subscripsi unacum impressione sigilli mei. Sub anno Domini M III^c LIX die XVII mensis Decembris.

(w. g.) Theodericus Pollart manu propria.

Oorspr. op papier. Met het geschonden opgedrukte zegel van den succollector in roode was.

III.

1512 November 4.

Dr. Idzardus Gravius de Phrisia, pauselijk collector generalis in de kerkelijke provincie van Keulen en elders, erkent van Pieter van de Capelle, abt van Middeldburg, 20 gouden ducaten, verschuldigd wegens de exemptie der abdij gedurende 20 jaren, ontvangen te hebben.

Idzardus Gravius de Phrisia, juris utriusque doctor,
Bijdr. en Meded. XXII.

sanctissimi domini nostri pape cubicularius, ad serenissimum dominum Joannem, Datie, Suetie, Norwegie regem, nuncius apostolicus, inque regnis nominatis necnon Coloniensi atque Bremensi provinciis et Sleeswickensi diocesi fructuum, reddituum atque proventuum camere apostolice collector generalis specialiter deputatus, universis et singulis patentes has nostras quietantie literas visuris et audituris salutem in Domino et fidem indubiam. Juris ordo precipit et equitatis norma suadet, ut sicut solutione eius quod debetur, omnis tollitur obligatio, ita et super debito soluto seu compensato ad summovendum quantumcumque controversiarum occasiorem dari debet quietancia et assecuratio, ne ea, que in tempore acta sunt, cum tempore pereant aut sub tempore intereant. Sane cum nuper reverendus pater Petrus de Cappello, abbas exempti monasterii Middelburgensis ordinis Premonstratensis Traiectensis diocesis, nobis de annuo censu, in quo beato Petro et apostolice sedi ob exemptionis et incorporationis privilegium quotannis obligantur, realem cum effectum usque ad summam viginti ducatos aureos de camera pro viginti annis preteritis solutionem prestiterit, dignum ymmo debitum existimamus securitati illius domini Petri abbatis et sui monasterii Middelburgensis prospicere presentiumque literarum nostrarum traditione salubri illis succurrere testimonio, ne in posterum ab quovis nomine camere apostolice in partibus istis negotiaturis super hiis juribus inpeti poterint; quocirca ipsum reverendum patrem abbatem et monasterium suum Middelburgense predictum ab omni obligatione camere apostolice ratione jurium et censuum annuorum sacrosancte Romane ecclesie et sancte sedi ab loco illo debitorum usque ad datam presentium in vim literarum apostolicarum et auctoritate nostri officii in forma valida absolvimus, quietamus et liberamus, eosdem-

que ex nunc absolutos, quietatos et liberatos nuncupantes, decernentes et diffinientes, ideo ut occasione sive pretextu jurium et censuum predictorum, ab nullo camere apostolice collectore, in posterum ad partes istas destinando, quomodolibet molestari, incommodari, vexari aut in jus aliquod vocari possint aut debeant, sed sint ipsi generaliter generalissime atque specialiter specialissime quietati, absoluti et assecurati. In quorum omnium et singulorum premisorum fidem presentes quietancie literas fieri et per notarium publicum subscribi sigillique nostri officii jussimus et fecimus appensione communiri. Datum in Haga comitis ⁱⁱⁱⁱta die menses Novembris anno ab incarnatione Domini millesimo quingentesimo duodecimo sedente sanctissimo domino nostro papa Julio divina providencia papa secundo anno pontificatus sui nono.

(w. g.) Visa Idzardus, collector apostolicus,
manu propria.

Oorspr. Het zegel van den collector verloren.

30-4112

CORRESPONDENTIE TUSSCHEN
PRINS MAURITS EN DEN AMSTERDAMSCHEN
BURGEMEESTER REINIER PAUW IN
DE JAREN 1617—1619,

MEDEGEDEELD DOOR

DR. JOH. C. BREEN.

~~~~~

De hier volgende brieven zijn in der tijd afgeschreven uit in het Koninklijk Huis-archief aanwezige bescheiden ¹⁾; de heer Mr. M. J. ridder Pauw van Wioldrecht te Leersum had de welwillendheid ze aan het Historisch Genootschap ter uitgave af te staan, waarvoor hij den dank van alle beoefenaars der vaderlandsche geschiedenis verdient. Niet minder komt die dank toe aan H.M. de Koningin, die geene bezwaren maakte tegen het publiceeren dezer stukken, waarvan de origineelen helaas niet meer in H.M.'s archief werden teruggevonden.

Het woord „correspondentie” is misschien eene minder juiste aanduiding van den hier afgedrukten bundel: immers tegen 29 brieven van Maurits komen er slechts 2 van Reinier Pauw in de collectie voor; de overige door hem tot den Prins gerichte missiven zijn, blijkens Maurits' herhaalde verzekering, onmiddellijk na de ontvangst door dezen vernietigd. Het

---

1) De missiven van Maurits uit portefeuille 2386 en 2387; die van Pauw uit 2388c.

gemis van wat door Pauw werd geschreven is hoogelijk te betreuren: hoe gaarne zouden wij daardoor een dieperen blik hebben geslagen in het karakter van den man, die door zijne tegenstanders — Joost van den Vondel vooraan — zoo zeer is gesmaad en belasterd. Reinier Pauw, de leider van het verzet, dat van Amsterdam tegen de staatkunde van Oldenbarnevelt uitging, de man wien Maurits zijn volste vertrouwen schonk, moet iemand geweest zijn van meer dan gewone talenten. Eene monografie over hem zou geen weelde zijn ¹⁾; doch helaas, de bronnen vloeien daarvoor nog zoo karig. In het Amsterdamsch archief zocht ik tevergeefs. Kan in particuliere archieven het een en ander over hem schuilen? Zoo ja, dan houd ik mij voor nadere mededeeling daarvan aanbevolen. Thans kan ik niets anders doen dan mijne lezers met een enkel woord herinneren dat Reinier Pauw, als zoon van den Amsterdamschen graanhandelaar Adriaan Pauw, den 29^{en} Juli 1564 te Amsterdam werd geboren. Na zijn huwelijk met Cornelia de Lange, 28 October 1584, werd hij op 25 jarigen leeftijd, in 1590, tot schepen, en in het volgend jaar tot lid der vroedschap gekozen. Na in 1592 commissaris van huwelijksche zaken en injuriën te zijn geweest, werd hij in 1593 opnieuw lid der schepenbank, waarin hij vervolgens in de jaren 1595, 96, 98, 99, 1601 en 1602 zitting had. In 1604 en 1610 was hij thesaurier. In 1605 werd hij suo anno burgemeester, welke waardigheid hij daarna nog zeven maal in 1609, 11, 14, 16, 17, 19 en 20

---

1) Mr. H. J. Koenen wijdde aan hem een spreekbeurt in de Afd. Letterkunde der Koninklijke Academie van Wetenschappen, en gaf deze lezing uit in „Over de beide Staatspartijen in de voormalige republiek der Ver. Nederl.”, Amst. 1868; doch het onderwerp is daarmede niet uitgeput.

bekleedde. Tusschen zijn eerste en tweede burge-meesterschap vertegenwoordigde hij (1606—1608) Amsterdam in de Gecommitteerde Raden der Staten van Holland en West-Friesland; terwijl hij van 17 November 1618—24 Juni 1622 hetzelfde deed in de vergadering der Staten-Generaal. In de jaren 1612, 13 en 15 was hij commissaris van de Wisselbank, terwijl hij, na zijn terugtreden uit het publieke leven, van 1623—1628 nog als lid van het college van Weesmeesteren fungeerde. Verder dient nog vermeld dat hij in 1613 en 1623 belast werd met een gezantschap, respectievelijk naar Engeland en Denemarken; dat hij in 1618 en 1619 door de Staten van Holland werd aangewezen tot lid der rechtbank over Oldenbarnevelt, en dat hij een der grondleggers en eerste bewindhebbers is geweest der Oost-Indische Compagnie. Voorzeker, toen hij den 19 Februari 1636, op bijna 72 jarigen leeftijd, overleed, kon hij op een welbesteed leven terugzien.

Van meer belang dan de twee briefjes van Pauw, zijn de 29 brieven van Maurits; van 8 Augustus 1617 tot Juni 1619 loopend, vormt deze verzameling een welkom toevoegsel tot het tweede deel der tweede serie van de Archives de la Maison d'Orange-Nassau van Mr. Groen van Prinsterer, waarin men uit dezen zelfden tijd slechts een zestal brieven van Maurits' hand vindt. De hier afgedrukte zijn gecopieerd naar de minuten. Veel over den inhoud te zeggen is overbodig. De briefwisseling vangt aan met een schrijven van 8 Augustus 1617, enkele dagen na het doordrijven der Scherpe Resolutie. Duidelijk zien wij, hoezeer Maurits zich daardoor gegriefd gevoelde, en hoe deze resolutie — door Fruin gekarakteriseerd als roekeloos en gevaarvol en een burgeroorlog in zich sluitend — hem te meer deed besluiten „alles te doen wat moghelijk zal wesen omme de eenmael

aengenomene ware Ghereformeerde religie te helpen maintaineren". Tot in het begin van December was de correspondentie blijkbaar zeer druk; vervolgens vinden we slechts een paar brieven, tot Maurits zich in Maart 1618 naar den Gelderschen landdag begeeft. Over zijn wedervaren aldaar en nog meer over zijn bezoek aan de vergadering der Staten van Overijssel, in Mei, komen niet onbelangrijke bijzonderheden in de brieven voor. Na zijn terugkeer uit Deventer zijn nog twee missiven uit Juni 1618 bewaard; terwijl de verzameling besloten wordt door twee ongedateerde brieven, die, zooals ik in de noten heb aangetoond, uit Januari en Juni 1619 dagteekenen.

In al deze brieven zien wij Maurits niet alleen met hart en ziel deel nemen aan den strijd, maar als leider en aanvoerder optreden. Hoe dringt hij er voortdurend bij Pauw op aan, dat Amsterdam zou vol houden! Tegelijkertijd doet het aangenaam aan, dat in deze hoogst vertrouwelijke brieven geen enkel woord voorkomt, dat ook maar den geringsten smet op het karakter van den schrijver kan werpen. Ook hier wordt het woord van Groen bewaarheid: „La Maison d'Orange-Nassau peut librement ouvrir ses archives". Maurits streed voor zijn beginsel ridderlijk en met eerlijke wapenen. Nog in den laatsten hier afgedrukten brief hooren wij hem aandringen op de aanneming der te Dordrecht vastgestelde kerkenorde, „opdat den staet van den lande eenmael op een vasten voet ende buyten alle swarigheyt mach gebracht worden". Helaas, dat reeds uit het gehaspel over de aanvaarding dier nationale kerkenorde moest blijken dat de personen waren veranderd, doch de staatsinrichting niet! De onder Maurits' leiding gevoerde strijd heeft zeer zeker de Gereformeerde kerken dezer landen gered en zoo indirect ook voor den staat vruchten gedragen, doch

overigens bleef men sturen in de richting der provinciale souvereiniteit, een koers die de Republiek ten slotte heeft doen stranden.

Joh. C. B.

I.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Eerentfeste, wyse ende discrete, besondere goede vrundt,

't Zedert u vertrek van hier ¹⁾ zijn eenige gedepu- teerden geweest binnen der stede van den Briel, ende zenden U hier beneffens copie van 't ghene aldaer by henluyden ende den magistraet derzelver stede is verricht int affnemen van eenen nieuwen eedt van de criechsluyden, aldaer garnisoen houdende; waaruyt wy anders niet en connen speuren, ofte het is een fondementlegginge omme het criechsvolck te gebruycken tegens ende tot onderdruckinghe van degene die daer begheeren te blyven by de eenmael aengenomene ende ware Christelijcke Gereformeerde religie. Wy hadden wel ghewenscht dat zulcx by het voors. garnisoen niet en ware gheschiedt, maer zy zijn gesurprenneert gheweest. Wy zijn van meyninge morghen te verschynen in de vergaderingen van Mijn Heeren de Staten-Generaal ende Raedt van State, omme te sien ofte men met eenighe andere resolutiën

---

1) Reinier Pauw was afgevaardigd geweest ter dagvaart van Holland, die Zaterdag 5 Augustus 1618 was gesloten.

2) De heer Joh. H. Been, archivaris van Den Briel, had de vriendelijkheid mij mede te deelen dat uit de Res. der Brielsche Vroedschap van 7 Aug. blijkt, dat den vorigen dag de „presente officieren” den eed gedaan hadden. Het formulier van dien eed is in het Brielsch archief niet bewaard; wel een op 6 Aug. vastgestelde schutterseed.

aldaer te nemen, die van Hollandt niet en zoude connen remboreren, ende de zaecken alsoo in tegenwicht houden ¹⁾. Ende zijn van onser zyde geresolveert alles te doen wat moghelijk zal wesen omme de voors. eenmael aengenomene ware Ghereformeerde religie te helpen maintaineren, ende versoucken U zulcx, daer het dienlijk zoude mogen wesen ende aen diegeene des behorende van onsentwegen te verclaren ²⁾.

Ende wy versoucken, dat het U gelieve de voors. copie datelijcken te doen communiceren aen de andere goede steden ³⁾, die beneffens ons de voors. ware Gereformeerde religie begeeren voor te staen ende maintaineren.

Alhier zijn eenige gedeputeerden gecomen van Oudewater, seggende dat die gemeynte aldaer geresolveert zijn den naestcompstigen Sondagh Godes Heylig Avontmael te houden, waerover die Gecommitteerde Raden van de Staten van Hollandt desen namiddagh by ons zijn geweest, persuaderende dat wy tzelve soudon willen doen beletten, waerinne wy swaricheydt hebben gemaect, ende gesustineert dat men de voors. gemeynte daarmede behoorde te laten bewerden, als daervoor houdende dat het dan met meerder stillicheydt zoude toegaen ⁴⁾. Ende zijn daeromme van opinie dat men oock derwaerts eenighe gedeputeerden zal affveerdigen, omme met die van

---

1) Zie hierover de Secreete Res. der Staten Generaal van 9 Aug. 1617, afgedrukt bij v. d. Kemp, Maurits van Nassau, IV. 206.

2) Deze zinsnede is in de copie onderstreept.

3) Waarschijnlijk zijn hier bedoeld Edam, Enkhuizen en Purmerend.

4) Over de quaestie te Oudewater, cf. de Res. der Gecommitt. Raden van Holland (gedrukt in die der Staten) van 8, 9 (er staat verkeerdelijk 19) en 26 Augustus 1617; en voorts, uitvoerig, Trigland, Kerckel. Gesch., blz. 1025 vv.

het garnisoen te doen zoo in den Briele geschiet is, int veranderen van den eedt.

Wy versoucken U mede ons te willen laten weten wat resolutie, op u rapport aengaende dese zaecke tot Amstelredam zoude moghen genomen zijn.

Hiermede, Eerentfeste etc

In 's Gravenhaghe, den viiiⁿ Augusty 1617.

Post data. Wy hebben aen de Provinciën geschreven dat se datelijck hare gedeputeerden herwaerts zouden willen schicken ende versoucken U de goede handt aldaer te bieden, omme te sien ofte het niet mogelijk en ware de steden Medenblik ende Monickendam om te setten. Wy zullen alhier arbeiden soovele wy connen. Wy zouden oock geerne u advis vernemen opt gene men in dese gelegentheyt noch meer zoude mogen doen, ende ofte wy oock zullen vastgaen mette betalinge van het criechevolck, dat ter cause van de kerckelijcke swaricheden mochte alhier gecasseert werden.

Dit by billet. Wilt ons laten weten, door wien ghy best vindt dat wy van hier onse brieven aan U zeker ende gevoeghlijck zullen mogen doen bestellen, ende door wien ghy ons de uwe wilt doen leveren.

II.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste etc. Besondere goede vrundt,

't Zedert onsen lesten van den viiiⁿ deser is hier niet meer voorgevallen, dan dat de Gecommitteerde Raden van de Staten van Hollandt begeerdt hebben

dat wy de compaignie van den capitein Fainfes zouden willen uuyt den Briel trecken, hoewel hy den commissarisen heeft eedt gedaen. Ende hebben daeromme zijn compaignie, beneffens noch die van den jongen Prince Don Guillaume van Portugal ¹⁾ etc., (daeraff Bouchoven lieutenant is) oock patente doen depescheren, omme van daer te vertrecken. Ende zenden twee andere compaigniën in hare plaetsen binnen den Briel; houdende oock daervoor, dat men de capiteinen ende officieren derselver mede den eedt zal willen affnemen.

Daer zijn eergisteren twee commissarisen naer Oudewater gesonden; maer hebben noch niet connen vernemen watter zoude mogen gepasseert zijn; vertrouwende dat se aldaer zullen constant blyven. Wy en zullen alhier van onser zyde niet laten te doen, wat tot den welstandt der zaken ende tegens de genomene scherpe resolutiën eenichsints zoude connen mogelijk ende dienlijk wesen; versouckende dat het U gelieve de goede handt daeraen te houden, dat yegens de resolutiën, die men hier is nemende, by de vijff steden ²⁾ oock andere, mannelijcke mogen werden genomen, want wy daervoor houden, datter geen en beteren middelen is dan die, om d'andere steden, die haer tsamen geligeert hebben ³⁾, in den toom te houden ende haer voornemen te stutten. Wy zijn verwitticht, dat eerstdaeghs de gedeputeerden van de Provintiën hier zullen wesen, daermede de zaecken seer gestijft zullen connen werden, ingevalle de voors. vijff steden haer alsvoren souden

---

1) De oudste zoon van Don Emanuël van Portugal en Maurits' zuster Emilia van Nassau.

2) Amsterdam, Dordrecht, Edam, Enkhuizen en Purmerend.

3) Hiermede zijn bedoeld de acht steden: Haarlem, Leiden, Gouda, Rotterdam, Schoonhoven, den Briel, Alkmaar en Hoorn.

gelieven te resolveren; hetwelcke wy goedt hebben gevonden aen U te schryven, vertrouwende dat by U daerinne alle mogelijcke goede offitiën zullen werden gedaen ende der landen welstandt, beneffens ons, betracht.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhaghe, den xiⁿ Augusty 1617.

Wy en vinden niet goedt, dat by U van eenighe deser zaken copie aen yemanden werde gegeven, aengesien wy verstaen dat den Advocaet uuyt den steden van particulieren daeraff met brieven veradverteert wordt.

By billet als kalffken.

Belangende den persoon van onsen broeder, Prince Henrijck van Nassau etc., daeraen behoort men niet te twijffelen S. L. zal dezelve voet gaen als wy. Begeerende dat ghy hiervan niet veel mentie aen yemandt willet maken ¹⁾.

By billet geteeckent.

Wy senden U oock hierbeneffens een extract, dat wy hebben doen nemen uuyt de resolutie van de Heeren Staten van Hollandt etc., waerinne al het fenijn is ghelegen, ende claerlijcken uuyt blijktt, dat sich den Advocaet is maeckende dictator van Hollandt; streckende oock dezelve clause merckelijck tegens de ware Gereformeerde religie ende onsen persoon, dewyle men daertoe het criechsvolk begeert te gebruycken; hetwelcke wy U versoucken die Heeren van Amstelredam te verthoonen, opdat het haer oock gelieve daerop wel serieuselijck te letten.

---

1) »Prins Hendrik hadt rondtuit geseit, dat hij de leere van Rosaeus niet geloofde". Volgens Uytenbogaert, bij Brandt, II. 556.

Desen dagh ('t welck wy int schryven deser verstaen hebben) vertrecken de Heere van Duvenvoorde en pensionaris de Groote naer Zeelandt, om de Heeren Staten aldaer over te brengen d'antwoorde, die alhier aen derzelve Gedeputeerden was medegegeven, zijnde dezelve nu gestelt in forme van apologie ofte justifiatie van wegen de Edelen ende meeste steden van Hollandt ¹⁾; gevende U daeromme met eenen te bedencken, ofte het niet goet en ware dat de andere vijf steden hare andtwoorde, die syluyden daerop mochten gereedt hebben, datelijck mede naer Zeelandt schickten, om beneffens de voors. apologie by den Heeren Staten aldaer geexamineert te werden ²⁾.

III.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste, wyse ende discrete, besondere goede vrundt,

Wy worden van eenighe zeer gheraden, dat wy soudon schryven aen de Edele, oock alle de magistraten ende vroedtschappen van de steden van Hollandt etc., ende hebben daeromme dese bygaende missive doen concipieren, dewelcke wy, naerdatsse aen de voors. Edelen ende steden zal overgesonden wesen, (des noodigh zijnde) van meyninghe zouden wesen, eenen yegelijcken door den druck gemeyn te

---

1) Dit antwoord is afgedrukt bij Baudartius, Memoriën, IX. 45 vv.

2) Het tegenvertoog was nog niet gereed; eerst 30 Aug. werd het in de Amsterdamsche Vroedschap vastgesteld. Het is afgedrukt bij Baudartius, IX. 50 vv.

maken, omme ons te beter te dienen tot ontschuldiginghe van de onwarachtighe calumniën, die men ons is naergevende, ende verzekeringe van onse goede intentie tot der landen welstandt, zoo int generael als int particulier; hebbende U dezelve eerst eens willen communiceren ende u advis daerop hooren. Ende alsoo wy oock ghespeurt hebben dat uwen zoon, den pensionaris ¹⁾, hem in de kerckelijke zaken wel heeft geoeffent ende de gelegentheydt daeraff wel is verstaende, soo verzoucken wy U hem het voors. concept oock ter handen te stellen, ten eynde hy de moeyte wille nemen omme tselve mede te deursien ende daer hy eenighe woorden ofte redenen mochte vinden, te hoogh ofte te leegh loopende, dezelve naer zijn goedtduncken in de marge te veranderen; ende ons daerna, gecorrigeert, benefens u advis, wederomme alhier over te senden; waeraen ons sonder[ling] aengenaem welghevallen zal gheschieden.

Ghisteren morgen hebben wy hier gesproken met den schouteth Muys van Dordrecht ²⁾, ende zijn beducht dat aldaer niet soo gladde ofte goede resolutie zal werden genomen, als wy wel zouden wenschen; maer dat die van Dordrecht zullen blyven op den zelfsten voet, die zy tot noch toe in de kerckelijke disputen hebben gehouden; verhopende nochtans dat se sullen desavoueren de leste resolutie, die men alhier heeft genomen. Wy doen alle mogelijke debvoiren omme van henluyden een goede resolutie te mogen crygen, waeromme wy oock luyden derwaerts hebben geschickt, opdat de zaecken daertoe mochten werden gebracht, ende hebben tot meerder

---

1) De toen 31-jarige Adriaan Pauw, geb. 1 Nov. 1585, sinds 1611 pensionaris der stad Amsterdam.

2) Hugo Muys van Holy, van 1599—1620 schout te Dordrecht.

bevoorderinghe van dien den voors. schouteth Muys noch een memorie medeghegheven, daeroff wy U oock een dubbel hierbeneffens zijn overschickende. Wy souden nu des te meer noodigh achten, dat by die van Amstelredam ende andere steden met haer gevoelende op dese saken beter moge werden geleth, ende, gelijk wy U noch meermalen in onse voorgaende geschreven hebben, by henluyden soo mannelijcke resolutie magh werden genomen, als die gewichtigheyt der zaken ende dienst van den lande nooteliicken is verheysschende, ende daermede de andere meest-stemmende steden mogen werden in toom gehouden. Welke zaecken wy U oock noch ernstelijk versoucken te willen behertigen ende bevoorderen helpen, zoovele als immermeer mogelijk zal wesen.

Wy hebben oock uwen lesten van gisteren ontfangen, dewelcke wy, zonder die yemandt te thoonen, datelijk hebben gescheurt ende vernieticht, zoo wy oock gedaen hebben al u andere brieven, waerop ghy U mooget verlaten ende wel gerust zijn.

Ende belangende tghene ghy soudet goetvinden, omme by ons een reyse gedaen te werden deur de steden, daertoe vinden wy ons wel genegen, maer zijn beducht dat men alhier geduerende onse absentie eenige schadelijcke resolutiën zoude mogen int werck stellen, alsoo het eenen langen tijdt zoude moeten aenloopen, eer dat wy die reyse zouden connen ghedaen hebben.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhage, den xviⁿ Augusty 1617.

IV.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste etc.

Deser thoonder, Roeloff Roeloffsz ¹⁾, heeft ons gecommuniceert de pampieren, die ghy hem hebt medegegeven, ende doen U voor uwe groote sorghvuldigheydt ende neersticheydt zeer bedancken, met verzouck daerinne met onghespaerden vlijt, soo ghy tot nogh toe ghedaen hebt, te willen continueren, ende de andere steden van Amstelredam, Enckhuysen etc. tot een goede ende mannelijcke resolutie te sien bewegen; te meer, dewyle men speurt dat by de andere

---

1) Roelof Roelofsz. was 11 Juni 1611 te Amsterdam door den Oudraad tot ziekentrooster aangesteld. Hij zal wel dezelfde zijn, die als vermaner op het schip Amsterdam de reis van Jacob van Neck in 1600 medemaakte en daarvan een journaal hield, waaruit later een uittreksel het licht zag. Hij stond blijkbaar bij de stedelijke regeering zoowel als bij den kerkeraad goed aangeschreven, want reeds kort na zijne benoeming, 21 Dec. 1611, werd, op verzoek van den kerkeraad, zijn salaris, en dat van zijn collega Pieter Willemsz., van f 450 op f 550 gebracht. In 1614 en 1615 vond ik eene extra-toelage van f 120 voor hem vermeld; 1 December 1617 ontving hij op zijn verzoek „omme subsidys te becoomen omme sijn soon in studiis te continueeren”, f 75 voor 2 jaren, welke toelage 7 Nov. 1619 werd verlengd. Hij schijnt toen ontslag te hebben verzocht, althans men leest in de Res. Oud-Raad, 7 Nov. 1619, „dat Roelof Roelofsz., siekentrooster geweest, het jaerl. tractement sal ontfangen, ende soo hy in den dienst niet blijft, soo sal sijn tractement ophouden”. Den 31sten Juli 1620 wordt een Roelof Roelofsz., op eene cautie van f 1700, toegelaten tot koopmansbode op Antwerpen. Den 6en Sept. 1623 werd aan den zoon f 100 voor een jaar toegestaan, doch opneming in het „College” te Leiden werd hem niet vergund. Het Album Studiosorum bevat op 18 Nov. 1623 den naam van een 20 jarig Amsterdamsch theologisch student Rudolphus Rudolphi. Zie nog de 10e missive.

parthie niet en wordt geslapen. By ons worden van gelijken alle uysterste middelen aangewendt by de steden van Dordrecht, Delft, Gorcum ende Schiedam, omme van daer een gelijke resolutie te procureren tegens de scherpe, die men alghereets hier heeft genomen, hetwelcke wy houden te wesen den eenigen middel, daermede men de andere zoude mogen rembareren; ende willen niet twijffelen, zoo zulx magh geschieden, ofte zy zullen wel een ander register trecken, dan zy tot noch toe ghedaen hebben. Ende zoude onses bedunckens goet wesen dat men eenen roup liet gaen, dat die van Amstelredam ende andere goede steden selfs zullen uuyt hare middelen doen betalen de criechsluyden, die men mochte casseren, doordien zy weygerden eenen anderen eedt te doen ofte haer tegens die van de Ghereformeerde religie te laten gebruycken; ende conde men dese resolutie van de steden verwerven, daer en is niet dat de andere meer vreesen.

Wy verstaen dat den pensionaris de Groote by de Heeren Staten van Zeelandt zyne propositie heeft gedaen, diewelcke men hem in gheschifte heeft affgevoordert. Soo haest wy de toegeseyde copie daeraff connen crygen, zullen U een dubbel daarvan over zenden. Wy hebben voor desen lesten, ende naer ons beste ghedencken, noch dry van uwe brieven ontfangen, dewelcke wy, vervolgens ons schryven van eerghisteren, datelijck hebben vernietiget, zonder dezelve aen yemandt te communiceren, gelijk wy oock zullen doen met alle de andere, die wy noch van U zouden mogen becomen; waerinne ghy U wel moocht gerust stellen.

Hiermede enz., Eerentfeste etc.

In 's Gravenhage, den xviii^a Augusty 1617.

V.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste, wyse ende discrete, besondere goede vrundt,

Den Raetsheer Sweerts heeft ons uwe leste wel overghelevert, welcke brieven wy datelijck hebben vernietight, ende zullen de copie van de resolutie in goede ende secrete bewaringe houden. Wy doen U over de genomene moeyten ende gedane debvoiren tot het beleydt der zaecke zeer bedancken. Van de compste van de gedeputeerden van de Heeren Staten van Zeelandt connen wy noch den gesetten tijt niet weten, overmits de ghedeputeerden van der Tholen ende Goes, op naerder rapport aen hare principalen, noch eens naer huys waren vertrocken; dan soudens als ghisteren, wesende Dynsdagh, wederomme in de vergaderinge tot Middelburgh verschynen; zulcx dat wy nu alle ure naerder bescheydt zijn verwachtende, wat dagh ende ure die gedeputeerden van Zeelandt zouden verreysen, daeraff wy U daernaer sullen verwittigen. Zullen wy oock doen soo haest wy int zeker zullen hebben verstaen de resolutie, die by die van Dordrecht zal zijn genomen, dewelcke eergisteren ende noch gisteren zijn vergadert geweest.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhage, den xxiiij^{en} Augusti 1617.

VI.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste etc., besondere goede vrundt,

Desen morgen sijn ons uwe leste wel ter handen

gecomen, met het bygevoeghde concept, dat u zoon den pensionaris heeft gemaect, doende denzelven over de moeyten daerinne genomen zeer bedancken, ende zullen hetzelve in goede ende secrete bewaringhe houden, maer uwen brieff hebben wy datelijck vernietight.

Wy zenden u hierbeneffens den brieff, die wy hebben gheschreven aen den Hertoghe van Venetiën in faveur van den schipper Dirck Pietersz. Proost, ende daerbeneffens copie, opdat ghy den inhoudt daarvan moget weten, meynende wy dat dezelve zoo dienstelijckte zullen wesen ¹⁾.

Wy verstaen dat in Zeelandt de overcompste van de ghedeputeerden gheresolveert is, ende alleenlijck nu stont op 't maken van d'instructie, die dezelve gedeputeerden soude medegegeven worden, daerop ginder eenighe gedeputeerden van de steden naerder rapport begeerden te doen aen hare principalen.

Ghisteren zijn de mannen van acht in den ouden raedt tot Dordrecht noch vergadert gheweest, ende hebben goetgevonden hare gedeputeerden, die lest op de vergaderinghe hier zijn gheweest, te belasten dat se zouden by gheschrifte stellen haer advis op tghene zy t'harer wedercompste in de voors. vergaderinghe soudent proponeren, twelck dan daerna by de voors. mannen van acht ende ouden raedt zal oversien werden, omme daerop wyders te resolveren.

Wy zouden geerne verstaen tgene by die van Enchuysen ende andere goede steden daeromtrent zal geresolveert zijn.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhaghe, den xxvⁿ Augusty 1617.

---

1) Cf. eene missive van den Venetiaanschen gezant Cristoforo Suriano van 4 Sept. 1618, in „Brieven van Lionello en Suriano”, blz. 307. (Werken Hist. Gen.; Nieuwe Serie, No. 37.)

Naerdat wy desen geschreven hadden hebben wy schryven van Dordrecht ontfangen, inhoudende de poincten in de bygaende memorie vervatet, dewelcke wy soo hebben doen instellen, opdat men uuyt den stijl van den brieff niet en zoude oordeelen, wien ons dien heeft geschreven, aengesien den man niet en wil gekent zijn; ende verzoucken U deselve memorie met discretie te communiceren aen die ghy het gheraden mochtet vinden.

VII.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste etc.

Wy zenden u hierbeneffens copie van de resolutie by die van Dordrecht genomen, mitsgaders den schrifttelijcken last aen hare gedeputeerden gedaen, om ons te rapporteren; U verzouckende d'een en d'ander t'examineren ¹⁾.

Uuyt Zeelandt verstaen wy, dat de gedeputeerden derselver provincie haer zouden prepareren om van daer te vertrecken, in meyninghe zijnde t'eynde van dese weke hier aen te comen.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhaghe, den lesten Augusti 1617.

---

1) De Resolutie van Dordrecht is afgedrukt in de Res. Holl. 29 Aug. 1617. Zie ook Baudartius, IX. 68. De heer Mr. J. C. Overvoorde, archivaris te Dordrecht, deelde mij mede dat het Dordtsche archief aangaande deze zaken niets van belang bevat.

VIII.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste, wyse ende discrete, besondere goede vrundt,

Ghisteren is onsen boeckhouder Josua Apolony uuyt Zeelandt alhier aengecomen, denwelcken ons heeft aengebracht, dat de ghedeputeerden van de Heeren Staten aldaer op huyden, wesende Maendagh, van ginder zouden vertrecken om herwaerts te comen, ende dat dezelve Heeren Staten tot op voorleden Vrydagh souden noch zijn vergadert geweest. Ende, soo ons den voors. Apolony oock heeft aengedient, souden de voors. gedeputeerden wel ghelast comen, hoewel nochtans die van der Tholen ende Goes eenige spertelinge souden hebben willen maecken ¹⁾.

Hier wordt by eenige geoordeelt dat het goedt ware, dat de ghedeputeerden der stadt Amstelredam, die nu souden mogen herwaerts comen, ghelast wierden omme, alhier wesende, van weggen dezelve stadt eenige besendinge te doen aen sommige steden van Zuydt-Hollandt, als namentlijcken Dordrecht, Delff, Gorcum, Schiedam etc. Verzoucken U daromme ons te laten weten, ofte dezelve Gedeputeerden daertoe zullen gelast comen, opdat, indien se met zulcken last comen, wy alsdan met henluyden mogen adviseren ofte zulcx geraten is ofte niet.

Ende hiermede, eerentfeste, wyse ende discrete, besondere goede vrundt, blijft Godt bevolen.

In 's Gravenhaghe, den iiiijⁿ Septembris 1617.

U Goedtwillige Vrundt.

---

1) Zie over het verhandelde in de Staten van Zeeland een uitvoerig uittreksel uit de Notulen, bij Brandt, II 591—620.

IX.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste etc., besondere goede vrundt,

Desen dient alleenlijk om U te verwittigen, dat desen naermiddagh de gedeputeerde van de Heeren Staten van Zeelandt alhier zijn aangekomen, ende dat wy daeromme meynen, zoo de Heeren van Amstelredam nu oock hare gedeputeerden ghelieffden te zenden, dat die recht wel te passe souden comen.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhaghe, den viiⁿ September 1617.

X.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste, wyse ende discrete, besondere goede vrundt,

Alsoo wy hadden verstaen dat by den Staten van Utrecht ses compaigniën soldaten wierden aengenomen, hadden wy ons datelijck laten vinden in de vergaderinghe van den Raedt van State ende tselve aldaer geproponeert; hetwelcke by de meeste stemmen niet goedt en werde gevonden ende geresolveert de zake te kennen te geven aen de Generaliteit. Oversulcx van daer gegaen zijnde by Mijn Heeren de Staten Generael ende deselve zulcx mede voorgedragen hebbende, is by alle de provintiën goedt gevonden, dat men aen die van Utrecht soude schryven simpelick omme te weten de redenen, waromme zy deze lichte tinge doen; maer by de meeste stemmen geresolveert

te schryven dat men aldaer met de voors. lichtinghe soude supercederen ¹⁾. Waerop wy nu dagelijcx antwoorde zijn verwachtende.

Tot Leyden, hoewel men ons hadde versekert dat de gemeynte geene lichtinghe van criechsvolk soude hebben willen lyden, is evenwel dryhondert man by den magistraet aldaer aangenomen; maer is daerop gevolgt, dat sich die van de oude Gereformeerde religie geheelijcken van de andere hebben gescheyden, ende verclaert met henluyden geen ghemeynschap meer te willen houden, ende hebben hun noch de andere, die als een tweede scheuringe ofte derden hoop schenen te maecken, haer by de oude gevoeghet.

Wy souden wel willen yemandt senden naer Hoorn, Moninckendam ende Medenblik, omme aldaer met eenige persoonen, die goedt sijn, in onsen name te spreken, ende tot goede resolutie te vermanen, waertoe wy den persoon van den sieckentrooster Roeloff Roeloeffsz. bequaem sijn houdende; versoucken U daromme hem datelijcken herwaerts by ons te senden, opdat wy hem daertoe mochten gebruycken ende onse meyninghe alhier naerder te verstaen geven; waeraen gy ons vrundtschap sullet doen.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhaghe, den xviiiⁿ September 1617.

XI.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste etc., besondere goede vrundt,

Roeloff Roeloffsz. is alhier by ons geweest ende

---

1) Zie het verhandelde in den Raad van State en in de Staten-Generaal, bij v. d. Kemp, a. w., IV 210 vlg.

heeft ons gecommuniceert tghene hem by Samuel Bartholdus ¹⁾, in name van eenige is overgheschreven, mitsgaders den mondelinghen last, die ghy hem haddet gegeven. Ingevolge van 't welcke wy hebben goetgevonden aen die van Moninckendam te schryven, soo ghy uuyt de bygaende copie naerder zult connen vernemen. U bedanckende voor de continuatie van uwe goede affectie, met verzouck deselve int beleydt deser zaecke noch wyder te willen verthoonen; waeraen den lande sonderlingen dienst ende ons zeer aenghe-naeme vrundtschap zal geschieden.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhaghe, den ixⁿ Octobris 1617.

Wy hebben oock aen die van Edam geschreven ende versocht, dat se hare gedeputeerden met die van Amstelredam soudén willen zenden.

XII.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste etc.

Ghisteren zijn ons uwe leste behandicht. Wy bedancken U voor d'advertentiën daarmede gedaen, ende insonderheydt over de goede debvoiren, die ghy bewesen hebt in de zaecke van Moninckendam, daeraff wy een goede uuytcompste zullen verhoopen.

Van de zaecken van Utrecht hadden wy diergelijcke advisen van anderen vernomen.

---

1) Van 1599—1640 predikant te Monnikendam; in 1618 afgevaardigde ter Dordtsche Synode.

Dezelve uwe brieven hebben wy terstonts verbrandt, gelijk wy oock alle de andere uwe voorige gedaen hebben.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhage, den xviⁿ Octobris 1617.

Post data, xviⁿ October 1617. De provintiën hebben op de zaken van Utrecht noch geen vaste resolutie genomen. De Heeren Staten van Zeelandt zullen naestcommenden Donderdagh vergaderen, waromme eenige van hare extraordinaris-gedeputeerden derwaerts gereyst zijn, met intentie hare principalen de voors. zake, soo die nu gelegen is, te proponeren, ende van gelijken het concept op het houden van een Synode Nationael, twelck in gheschrifte is ver-
vaet; midtgaders het point van de Fransche trouppen, vermits die van Hollandt difficulteeren dezelve langer te betalen. Waerop wy eerstdaechs goede resolutie uyt Zeelandt hopen te vernemen, zoo oock uyt de provincie van Gelderlandt, alwaer oock toecomende Donderdagh vergaderinghe sal wesen, ende zijn daromme van gelijken derselver gedeputeerden van hier derwaerts reysende.

XIII.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste etc.

Wy hebben uwe leste ontfangen ende daeruuyt geerne verstaen dat de Heeren van Amstelredam hare gedeputeerden dese weke wederomme herwaerts souden senden; bedancken U seer voor uwe advertentiën.

Alhier en is tzedert het vertreck van de voors. gedeputeerden niet van importantie voorgevallen. De gedeputeerden van de vier provintiën zijn hier nu wederomme gearriveert, ende van meyninge dese weke (terwyle die van Zeelandt zullen presideren) het houden van het Nationale Synode te besluyten ¹⁾.

Den Ambassadeur du Maurier is de voorleden weke uuyt Vranckrijk wederomme hier gecomen, hebbende zyne propositie in de vergaderinge van Mijn Heeren de Staten Generael ghedaen ²⁾, ende dezelve tot voorighe ruste ende eenicheydt zeere vermaendt, in terminis generalibus; ende en hebben oock wy noch niet anders als diergelijcke van hem connen vernemen, twelck hy seght hem van den Coninck gelast te zijn.

Wy verzoucken U de goede handt daeraen continuelyck te willen houden, dat de Heeren van Amstelredam geen debvoir en sparen by de goede in de steden Moninckendam ende Medenblick, als van andere steden in hare quartieren daeromtrent, omme dezelve tot goede resolutiën te bewegen, gelijk oock van gelijken in dese quartieren by ons met onghespaerden vlijt gedaen wert.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhage, den vⁿ Novembris 1617.

XIV.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste etc.

Hierbeneffens senden wy U een extract uuyt de

---

1) Wat inderdaad 11 November geschiedde.

2) Den 3den November; te lezen bij Brandt, II. 643.

poincten van beschryvinge, dewelcke nu soudē uuytgaen, waeruuyt ghy zult connen sien hoe de sake van de religie duysterlyck gestelt wordt ¹⁾. Onses

---

1) Maurits doelt hier op het eerste van de punten der beschryving voor de dagvaart, samengeroepen tegen 5 Dec. 1617. Volgens het afschrift in het Resolutieboek der Amsterdamsche Vroedschap luidde het als volgt:

„Voor het scheyden van de leste dachvaert, naedat geen eenparige resolutie en conde genomen werden opten voorslach by beschryvinge ende reces gedaen, omme tot accomodatie van de seer schadelijcke religions-differenten gelijk getall van politicque ende kerckelijcke persoonen, goede lieffhebbers des gelieffden vaderlandts ende van de ware Christelijcke Gereformeerde Religie by den heeren Eedelen ende eenige steden gecommitteert te werden, was ten lesten voorgeslagen, dat ten selven eynde een provinciael Synode van de voorsz. landen soude worden beschreven, ende een placcaet gemaect, jegens de onbehoorlijckheeden, die mit schryven, spreecken, ende andere manieren tot verstoringe van de gemeene ruste in den landen passeerden, mitsgaders een missive aen de classen ofte kerckendienaren, omme haer in hare predicatiën, ende andere actiën in de jegenwoordige religions-geschillen stichtelijck ende moderatelijck te dragen, naer inhoudt van de concepten daerop gemaect; ende terwylen daerop geen eenparige resolutie en heeft connen genomen worden, waren de heeren Eedelen ende die Gedeputeerden van alle de steden ernstelijck versocht, ten eynde een yegelijck alle het gepasseerde in de voorsz. vergaderinge naerder overdencken, overwegen ende getrouwelijck naer de waerheytt rapporteren soude, op hoope dat Godt de Heere Almachtich zijnen Goddelijcken seggen verleenen, die oogen naerder openen, ende die gemoederen disponeren soude tot alles, wes tot Godes eere ende glorie, der landen vry- ende gerechticheeden, eensamentlijck behoudenis van de Evangelissche waerheytt ende eenicheytt dienstelijck is. Naerdien oock sedert het scheyden van de voorsz. leste dachtvaert, soo opte religions als andere importante saecken, den welstant, vry- ende gerechticheden der landen ende steden betreffende, veele ende verscheyden actiën in collegiën ende andersints sijn gepasseert, die naer de waerheytt dienen verstaen uuyttet het rapport van dengeenen, die daerby aen ende over sijn geweest, soo worden de heeren Eedelen ende steden vriendelijck versocht ende ernstelijck vermaent op alle 't geene voorsz. rypelijck ende met alle goede insichten te willen letten, ende op de voorsz. poincten alsnoch, sooveel de heeren

bedunckens staet dit poinct recht op schrouven ende om de vroedtschappen wederomme te blindtdoecken,

---

Eedelen aengaet, well geresolveert te commen; ende de steden hare Gedeputeerden mit volcomen last te seynden, oock omme de voors. rapporten te hooren, ende de oprechte waerheyt van het gepasseerde verstaen zynde alles wel te overwegen ende daerop mede te helpen advyseren ende resolveren, sulcx als tot meesten dienste ende verseeckeringe der landen int gemeen ende namentlijk van de landen ende steden van Hollandt ende West-vrieslandt int particulier sal bevonden worden te behooren; ende tot dien eynde hen disponeren omme op alles tot eenparige resolutie te commen (ist doenlijk), indien niet, hem uuytterlijk mette meeste stemmen te mogen conformeren, daertoe sunderlinge sal dienen geleth, dat de voorgaende oneenicheeden ende verscheydenheyt van de opiniën, tot seer groote schade, praejuditie ende interest van de landen ende steden van Hollandt ende West-Vrieslandt, binnen ende buyten dese landen zijn streckende ende vorder getogen worden."

Hierop werd in de vergadering der Amsterdamsche Vroedschap van 4 en 5 Dec. 1617 de volgende resolutie genomen:

„Naedat verscheyden stucken ende geschriften tot dit poinct dienende waren gelesen, oock gehoort 't rapport van den heeren, die soo nu soo dan in den Haghe sijn geweest, ende op alles geleth, tgundt ter materye was te considereren, is verstaen dat de gedeputeerden deser stede, gecommitteert totte aenstaende vergaderinge van d' Eed. Mo. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt sullen inhaereren de voorgaende resolutiën van den voors. Raed ofte Vroetschappe opt stuck van de religie genomen, ende daerby alsnoch te persisteren. Ende aengesien by de Ho. Mo. Heeren Staten-Generael goetgevonden ende gearresteert is te convoceren een Nationale Sinode, als geen bequamer ende loffelijcker voet ende middel hebbende connen bedencken, daerdoor de geresen misverstanden ende oneenichheeden in religions-saecken soudon connen werden gedemt ende teneder geleyt, oock de ruste ende vrede getroffen ende alle swaricheeden voorgecomen, sullen daeromme de voors. gedeputeerden by alle gevoechlijkste ende bequaemste middelen van inductie ende andersints arbeyden ende ernstelijck aenhouden, ten eynde de difficulterende provintiën, leeden ende steden vant landt, die alsnoch int voorschreven Nationael Sinode swaricheyt maecken, haer metten anderen bewilgende provintiën ende steden willen conformeren, omme gelijkelijck te arresteren een provintiael ende nationael Synode,

evenals tevoren. Wy hebben U tselvige nu willen oversenden, opdat de Heeren van Amstelredam daeraff in tijts mochten veradvertteert zijn ende op hare hoede wesen. De andere poincten ende documenten daertoe dienende meyndt den borghemeester Jonas Witsen ¹⁾ eerstdaegs aen de Heeren van Amstelredam copielijk over te schicken, waeruuyt dan de Heeren aldaer breeder zullen connen onderricht werden.

Eenige van Dordrecht meynen, dat het nu dienstelijk ware, soo Mijn Heeren van Amstelredam gelieffden noch voor de aenstaende vergaderinge eenighe gedeputeerden naar Dordrecht te senden, omme de vroedtschappen aldaer van alles volcomen onder-richtinghe te geven; dewyle den yegenwoordigen borgemeester int doen van de propositiën sich seer achterhouwende verthoondt. Ende dat dan oock by de gedeputeerden van Amstelredam ende Heeren van Dordrecht in deliberatie mochte geleydt werden om in beider name eenighe besendinghe te doen in de steden van Gorinchem ende Schiedam, tot bevoorderinghe van der landen ruste ende welstandt. Dit

---

op den ouden voet, opdat men by middel van dien, eens mach comen uuyt de tegenwoordige bedroeffde swaricheeden, ende geraecken tot het gewenschte wit van ruste, vrede ende eenicheyt, ende dat middelertijt daer verscheyden gevoelen geoeffent worden, vrydoom gelaten ende niemant daerover gemolesteert worde, in welcken gevalle laten de voornoemde Raeden haer beduncken dat het placcaet, daervan dit point is mentie maeckende, niet van noode sal weesen. Wat belangt de rapporten, daervan in dit point oock verhael wordt gedaen, sullen de gedeputeerde d'selve aenhooren, ende, ingevalle die zijn van importantie, daervan hare principalen adverteren, opdat alsdan daerop geleth ende geresolveert mach worden, als bevonden sal werden te behooren."

1) Jonas Witsen. Hier schuilt eene vergissing: Jonas Witsen, ofschoon sinds 1596 lid der Vroedschap, werd eerst in 1623 Burgemeester. Ik vermoed dat bedoeld is de Oud-Burgemeester Gerrit Jacobsz. Witsen, die van Mei 1617 tot Mei 1620 Amsterdam in het College der Gecommitteerde Raden van Holland vertegenwoordigde.

stellen wy U in bedencken om Mijn Heeren van Amstelredam voor te dragen, dewelcke alsdan sullen daerinne gelieven te doen, zoo deselve ten meesten dienste van den lande zullen oordeelen het raedtsaemste, ende nadat zulcx hare stadts gelegentheyt zal connen lyden; waertoe wy U verzoucken alle voorige goede officiën te plegen ende continueren; ende zal ons aengenaem welgevallen daeraen geschieden.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhage, den xxⁿ Novembris 1617.

By billet.

In 't schryven deser worden wy veradvertteert, dat die van Rotterdam eenen officier met twijntich soldaten van hare compaignie waertgelders hebben gesonden binnen Schoonhoven ¹⁾, dewelcke van meyninge zijn oock een compaignie te lichten, waerover dat zal commanderen den zoon van Gerrit van Galen; ende zijn dese twijntich soldaten met vier ende vijf tseffens ghisteren by den bailliu van Schoonhoven in de stadt aldaer gebracht. Eergisteren avondt, wessende Saterdag, wierden wy veradvertteert, dat die van Rotterdam de voors. soldaten met een behendicheyt in een caeghschuyte hadden gescheept ende dat den zoon van den voorn. Galen daerby was; waeruuyt eenige alhier presumeerden dat se souden gaen naer Oudewater, ende hebben daeromme den capiteyn Couck in dilligentie daeroff gewaerschout, opdat hy wel soude toesien ende op zijn hoede wesen.

Post data, in margine:

Wy geven U mede in bedencken, ofte het niet

---

1) De magistraat van dit stedeke onderscheidde zich door verregaande onverdraagzaamheid jegens de Contra-Remonstranten. Cf. Trigland, blz. 786 vv.

goedt en ware op de copie van dit bygaende extract van de poincten van beschryvinge eenige annotatiën te maken, dewelcke men eenige personen in de goede steden zoude mogen communiceren. Soo ghy tselve geraden vindt, wilden wy wel, dat u zoon den pensionaris de moeyte name om dezelve annotatiën, die hy dienstelijk soude mogen achten, eens te stellen.

XV.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste etc.

Wy senden U hierbeneffens twee packetten brieven, het eene houdende aen Wolphert Barentsz.¹⁾ ende Cornelis Cornelisz. Soop²⁾, oude borghemeesters binnen Hoorn; ende het andere aen Aelbert Bruyningh, secretaris tot Enckhuysen, waerinne wy gelijke brieven zijn sendende aen Symon Marsz. Lievens ende Cornelis Mathijsz. Schagen, beide vroedtschappen tot Medenblick, van enen sodanighen inhoudt als die voors. van Hoorn; dewelcke wy onder het cachet volant hebben doen sluyten, zulcx dat U. L. het packet met den brief aen die van Hoorn bequame-lijk zal connen openen; hetwelcke geschiedt is, opdat

---

1) Wolphert of Olphert Barentsz was in de jaren 1611 en 1613 burgemeester geweest en werd het opnieuw bij de verandering der regeering van Hoorn door Maurits in 1618, waarna hij nog in 1620 en 1622 de burgemeesterlijke waardigheid bekleedde. In den toen ontbranden strijd tusschen de meer Remonstrantschgezinde „Burgers” en de „Harden” sloot hij zich bij eerstgenoemden aan; zoodat het uit het naschrift van dezen brief sprekend wantrouwen van Maurits blijkbaar niet ongegrond was.

2) Cornelis Cornelisz Soop, sinds 1585 lid der Vroedschap, bekleedde tusschen 1581 en 1613 dertien malen de burgemeesterlijke waardigheid.

ghy dezelve soudet mogen lesen, daerop wy ons refereren; U versouckende dezelve gelesen hebbende vast te doen sluyten, ende aen de voors. borgemeesteren tot Hoorn sekerlyck laten overleveren; mitsgaders oock het packet van den voors. secretaris, denwelcken wy van gelijcken versocht hebben d'ingheslotene sekerlyck aen de voors. vroedschappen tot Medenblick te doen behandigen. Ende zal U. L. hieraen de goede zake dienst ende ons aengename vrundtschap bewysen.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In s' Gravenhage, den xxvⁿ Novembris 1617.

Wy verzoucken U de goede handt daeraen te willen houden dat de voors. onse brieven tot Hoorn met discretie ende goed beleydt aen de goede patriotten van de regieringe aldaer ¹⁾ mogen werden voorge dragen ende gerecommandeert.

Naer het schryven deser hebben wy goetgevonden (volgens naedere onderrichtinghe) de brieven van Hoorn alleen aen den borghemeester Soop te senden.

Desen morgen sijn ons uwe brieven van gisteren, nopende de besendinge, wel ter handt gecomen.

XVI.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste etc

Eergisterenavondt sijn wy wederomme alhier aen-

---

1) Bij de verandering der regeering te Hoorn op 5 Oct. 1618 moesten 12 van de 20 leden der vroedschap door anderen worden vervangen, waaronder drie van de vier burgemeesters uit den jare 1617; de vierde, Claes Cornelisz. Veen, die nog geen lid der vroedschap was, werd toen daarin opgenomen en tevens (voor de vijfde maal) tot burgemeester gekozen.

gecomen, hebbende besocht de steden Delft, Schiedam, Rotterdam, Dordrecht ende Gorinchem ¹⁾, dewelcke wy mondelinghe hebben verclaert ende schriftelijk overgelevert tgene wy vertrouwen uwen zoon den pensionaris (volgens onse begeerte) U zal hebben gecommuniceert ²⁾. Ende willen verhopē dat de gedeputeerden derzelver steden eenichsints wel gelast alhier op d'aenstaende vergaderinge zullen verschy-
nen, doch geloven dat die van Rotterdam by hare vorige resolutie sullen blyven pertisteren; maer verwachten niet dan goede resolutiën van de Heeren van Amstelredam, U versouckende dezelve daertoe sooveel mogelijk te helpen disponeren, zoo ghy tot noch toe gedaen hebt.

Wy hebben ghelesen het geschrift, dat in name van de Gecommitteerde Raden van de Heeren Staten van Hollandt yegens den inhoudt van ons voors. propositie aen verscheyden steden is overgesonden; hetwelcke wy bevinden geheel scherp inghestelt te wesen; gelijk wy achten dat ghy van ghelijcken zult hebben gesien ³⁾.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhage, den iiiij^{de} Decembris 1617.

XVII.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Maurits etc.

Eerentfeste etc.

Ons is gethoont geweest seker concept, twelck den Advocaet heeft ingestelt op het houden van een

---

1) Deze tocht, in gezelschap van graaf Willem Lodewijk, duurde van 27 November tot 2 December.

2) Afgedrukt bij Brandt, II. 668.

3) Zie Brandt, II. 672.

Bijdr. en Meded. XXII.

Synode Provintiael, hetwelcke men voorheeft de steden over te senden, omme te sien ofte men de zake niet daertoe soude connen brengen, dat hetzelfde Synode, volgens den inhoud desselven concepts soude moghen werden gehouden ¹⁾. Dewyle nu dit concept geheel glimpich ende schijnbaer is ingestelt, gelijk ghy uyt de bygaende copie zult connen sien, zijn wy beducht dat daarmede de goede steden haer lichtelijck zouden mogen laten affleyden van hetgene zy alreede op het Nationale Synode mette provintiën hebben gebesoigneert, ende wy voor gewis houden dat de provintiën van tgene zy algereets soo loffelijck ende na soovele moeyten hierinne hebben geresolveert niet en zullen willen desisteren, nochte veel weyniger, naer luydt des voors. concepts (om een Synode Provintiael te houden) eenige gedeputeerden herwaerts schicken, aengesien dese maniere van doen niet alleene is strydende yegens het oude kerckelijck ghebruyck int convoceren van provintiale synoden, maer oock daervoor ghehouden moet werden, ende tot eene vaste maxime ghestelt, dat alle diergelijke concepten puyr ende alleenlijck dienen, omme het Synode Nationael te verhinderen; ja dat men oock selfs, soo uyt dezelve concepten mede claerlijck can werden gespeurt, geene intentie en heeft om een wettelijck Synode Provintiael te houden, zonder hetwelcke nochtans ende datelijck gevolg van een Nationale Synode, men van deze zake niet met alle goedts ofte vruchtbaers heeft te verwachten. Soo en hebben wy niet connen nalaten U midts desen daeraff te verwittigen ende waerschouwen, ten eynde het U gelieve de goede handt daeraen te houden dat Mijn Heeren van Amstelredam hierin wel toesien

---

1) Ingediend 21 Dec. 1617; afgedrukt bij Uyttenbogaert (ed. 1647), IV. 233. Cf. de kritiek bij Trigland, blz. 1040.

ende haer met het aennemen des voors. concepts niet en laten abuseren, ofte eenichsints wijcken van de forme van haer concept, twelck van harentwegen beneffens de andere vier steden is inghesteldt ende overghelevert ¹⁾; maer volcomentlijk persisteren by het oude gebruyck der kercken int convoceren van provintiale synoden, altyts voor desen geobserveert ²⁾.

Verzouckende U daerbeneffens, van gelijcken te willen helpen bevoirderen, dat oock de andere goede steden vant Noorderquartier haer hierop mogen verdacht houden, ende tselve met Mijn Heeren van Amstelredam alsoo aennemen; hetwelcke tot merckelijcken dienst van Godes kerck ende den lande zal comen te strecken.

Hiermede, Eerentfeste enz.

In 's Gravenhage, den eersten January 1618.

Op een afzonderlijk blad geeft de copie nog het volgende:

Aen den Borghemeester Pauw tot Amstelredam is geschreven, gelijk dese minute deurgaens is luydende sonder de marginale clause ³⁾. Ende voor post data: Wy hebben gisteren de verkiesinge gedaen van den magistraet tot Delff, ende verhoppen dat dese nieuwe borghemeesteren niet soo hevigh zullen zijn als de vorige waren.

---

1) Ingediend 19 Dec. 1617, te lezen bij Baudartius, IX. 84 en Trigland, 1042. Brandt, II. 679.

2) Op den 5den Januari 1618 besloot de Vroedschap dan ook in dezen geest, haren gedeputeerden ter dagvaart op te dragen de difficulterende leden en steden van Holland „te induceren tot het mede aennemen ende goetvinden van 't selfde Synode Nationael, volgende de resolutie by den Rade alhier op den iiiie en ve December lestleden genomen, daernaer dat sy haer sullen hebben te reguleren. Ende oversulcx aenhouden dat het Nationael ende Provinciael Synode op den ouden voet, tegelijck goet gevonden ende gearresteert mach worden”.

3) Wat hiermede bedoeld is, blijkt uit de copie niet.

XVIII.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Den Prince van Oraengiën ¹⁾ etc.
Eerentfeste etc.

Hierbeneffens schicken wy U copie van tgene wy althans aan de Heeren Borghemeesteren ende Regierders der stadt Amstelredam zijn schryvende, belangende hondert soldaten, die wy binnen de stadt van den Briele hebben gesonden, waeruyt ghy de redenen naerder zult gelieven te sien, ons daerop refererende ²⁾.

Voorts aengesien de resolutie genomen by eenige van de provintiën tot het houden van een Synode Nationael het eenige middel is, daermede haer dezelve provintiën het bundichste aan malcanderen zijn houdende, ende daeromme des te meer noodigh, dat oock de vijf steden van Hollandt etc., die insgelijx tselve synodum hebben ingewillight, zulcx met constantie maintineren, als wesende mede den eenigen wegh om t' eeniger tijdt uuyt dese kerckelijke swaricheden te mogen geraken ende de goede zake in vasten ende goeden staet te houden, soo verzoucken wy U de zaken daertoe binnen de voors. stadt van Amstelredam naer u uuyterste vermogen te willen helpen beleyden, dat dit aldus magh naergecomen ende volvoert werden; opdat by gebreke van dien de voors. provintiën, soo die anders zouden, niet en werden gemiscontenteert.

Daerbeneffens versoucken wy U alsoo mede te

---

1) Den 20sten Februari 1618 was Maurits' oudere broeder Philips Willem overleden en het prinsdom Oranje aan hem overgegaan; van daar de veranderde titulatuur.

2) Deze brief is niet meer in het Amsterdamsch archief aanwezig.

willen doen in de zake van het Synode Provintiael, ten eynde men daer niet en versta, dat het anders werde gehouden, dan op den ouden voet. Want in zooverre men zoude daerinne handelen op eenige de minste andere maniere, gelijk by andere werdt voorgeslagen, soo is het zeker dat men zal bevinden dat haer alle de kercken van Hollandt tegens malcanderen zullen verdeelen ende in groote confusie comen; daerdoor dan den noodigen voortganck van de besoignes zouden werden belet ende de religions-verschillen in swanck blyven tot merckelycken nadeel van der landen dienst; hetwelcke wel schijnt by desen tyden by sommige word't gepractiseert ende betracht, die dan oock niet liever zouden zien als de voors. confusie.

Wy hebben gesien het concept, twelck nu leest is ingestelt geweest, dienende om een Synode Provintiael te houden by vijffenveertich predicanten ¹⁾,

---

1) Zie Brandt, II. 780. Het komt mij voor, dat van 't concept sprake is in de volgende resolutie der Amsterdamsche Vroedschap:

„Den Xe Martij XVIcXVIII: Is den heeren XXXVI Raden deser stede voorgedragen dat, alhoewel by hare gedeputeerde alle instantie ende devoir is gedaen, om volgende hare resolutie den anderen difficulterende steden te bewegen tot het goetvinden ende arresteren tegelijck ende met eenen van een Synode Provintiael ende Nationael, d'selve steden daertoe nyet gebracht hebben cunnen werden, sulcx dat ter vergaderinge van den Heeren Staten van Holland ende Westvriesland alsnoch geen eenpaerigen voet ende resolutie genomen heeft cunnen worden, omme te commen tot het houden van een Provintiael ofte Nationael Synode; dan is seecker project gemaect, daerop de steden hebben genomen reşes, om t'selve met haere principalen te communiceren ende binnen weinich dagen weder geresolveert te commen; sijnde midlertijt by den heeren burgermeesteren deser stede goetgevonden met advys van den predicanten alhier te beschryven ende versoucken dominum Poleandrum (sic), professorem Theologiae in de Universiteyt tot Leyden, Antonium Tysium professorem Theologiae in de Illustre Schole tot Harderwijk, mitsgaders den bedienaers des Goddelycken Woords Festum Hom-

ende tzelve gecommuniceert met D. Walaëus, predicant tot Middelburgh, die althans alhier is predy-

---

meum tot Leyden, Antonium Waleum in den Hage, Abrahamum Doreslaer tot Enckhuyzen ende Samuelem Bartholdi tot Monickendam, om alhier tot seeckeren bestemden dage te willen compareren ende met den predicanten voorn., ten overstaen van eenige van de magistraten, in de vrese des Heeren te saemen t'overlaggen op wat voet men best ende bequamelijck tot het houden van een Synode Provinciael (zonder verminderinge ofte prejuditie van 't Nationael) soude mogen besoigneren; ende zijn oock met eenen de magistraten van de steden van Enckhuysen, Eedam, ende Purmerynt van de voors. convocatie verwitticht, ende in bedencken gegeven, off het nyet goet ware, dat syluyden eenige uyten haren mede wilden committeren, om de voors. vergaderinge by te wesen ende te assisteren. Ende op de voors. zaecke by den voorn. personen eenige vergaderingen gehouden, ende in onderlinge communicatie geweest sijnde, is bij den ecclesiastiquen verstaen, dat in het houden van een Synode Provinciael nyet vruchtbaerlicx gehandelt ende gebesoigneert sal cunnen worden, tenzy dat simul et semel het Nationael worde gearresteert; ende dat andersins daeruyt apparentelijck veel meer oneenicheyt, scheuringe ende verbitterheyt soude staen te verwachten; sijnde daertegens van de andere syde uyt de magistraet oock voorge dragen ende geallegeert, datter geene mindere swaericheyden ende onheylen sullen onstaen, ingevalle men met gescheurde leeden ende nyet eenpaerlijck tot het houden van een Provinciael ofte Nationael Synode wil procederen ende voortvaren.

Alle welck de voorn. Raden aengehoort, daerop, mitsgaders op den inhoud van 't voors. project, gelet hebbende, is eyntelijck verstaen ende geresolveert, dat de gedeputeerden deser stede nochmaels alle bequame wegen ende middelen by der hand sullen nemen ende int werck stellen om den anderen difficulterende leeden, ist moegelijck, sien te bewegen, dat syluyden haer mede willen conformeren int aennemen ende arresteren van een Synode Provinciael ende Nationael te gelijk. Ende omme den steden daertoe te beter te induceren, zullen haer voorhouden ende remonstreren de swaericheyden ende beswaernissen, die soe by de voors. ecclesiastique personen ter voors. vergaderinge sijn voor ogen gestelt, als anderen meer, die haer sullen duncken tot dese zaecke applicabel ende dienstich te wezen. Doch soe echter de voors. difficulterende leeden blyven by hare vorige resolutie ende haer metten anderen steden nyet willen conformeren van simul et semel te besluyten een Synode Provinciael

kende, denwelcken daerinne vele swaricheden is vindende, waeromme hy tzelve op onse begeerte met noch eenige andere predicanten alhier naerder zal examineren, ende de bedenckingen, die zy daerop vinden, in geschrift stellen; dewelcke becomen hebbende, zullen U daervan binnen weynigh dagen copie zenden tot beter onderrichtinge.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhage, den xxvⁿ February 1618.

Aengesien u zoon den pensionaris ons de copie van het voors. concept heeft ter handen ghestelt, versoucken wy U dese met hem te communiceren, opdat hy oock magh weten wat wy daermede gedaen hebben.

XIX.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Den Prince van Oraengiën etc.

Eerentfeste etc.

Huyden morghen commende tot Leyden ende aen de poorten begroet zijnde by eenige van de magistraet

ende Nationael, sullen alsdan de gedeputeerden deser stede met Syne Excie ende den heeren gecommitteerden van d'andere provinciën, daermede syluyden voor desen op 't houden van een Synode Nationael hebben gebesoigneert, communiceren ende overleggen, op wat voet ende manier een nationale vergaderinge (sonder voorby te gaen het provinciael) best ende bequamelijck gehouden sal cunnen werden; daervan, met de redenen daertoe gemoveert ende waerop de resolutie sal wesen gefondeert, de voorn. gedeputeerden hare principalen zullen adverteren, omme voortz daerop gelet ende geresolveert te mogen worden, als men bevinden zal best ende dienstich te wesen."

Over de in deze resolutie vermelde vergadering van predikanten en magistraten, te Amsterdam gehouden op 6 en 7 Maart 1618, zie men Dr. P. J. Wyminga, Festus Hommius, blz. 243.

aldaer, hebben wy haer gerecommandeert de zake van haer borgheren, die by den officier worden gecauseert ende voorts zijn innegedaeght; daerop zy ons wat goedts hebben toegheseyt, haer gelatende gelijk ofte zy wat moderatie zouden willen gebruycken, zonder haer voorder met eenige belofte t'obligeren ¹⁾. Ende gecomen zijnde tot Leyderdorp is ons overgelevert zekere missive in name van de Staten van Utrecht aen ons geschreven, hoewel wy hier comende hebben vernomen dat de Staten in drye maenden niet en zijn vergadert gheweest; van welcke missive wy U hierbeneffens copie zijn overzendinge ²⁾, U verzouckende dezelve secretelyck te communiceren mette andere Heeren van Amstelredam, Dordrecht etc., sonder dat voorder daeraff aen yemanden anders eenige mentie gemaect werde ofte copie daeraff gegeven, om eenige goede consideratiën. Aengesien wy hier zoo naby waren, hebben wy, niettegenstaende dezelve missive, onse reyse herwaerts aen gevoordert, alwaer wy desen avont ten zeven uren zijn gearriveert, vindende eenige compaigniën borgheren in de wapenen; ende zijn van meyninge met Godes hulpe morgen geheel vrough voorts naer Arnhem te reysen, zonder datter yet voorders is gepasseert.

Hiermede, Eerentfeste etc.

Tot Utrecht, den xxⁿ Marty 1618.

Post datae (sic). Gisteren den geheelen dagh ende

---

1) Te Leiden was in Januari 1618 een nieuwe eed voor de schutterij ingevoerd, en niet minder dan 600 burgers, die dezen weigerden af te leggen, waren vervolgens ontschutterd; bij den verderen loop van het geschil werden sommigen gebannen. Cf. Baudartius, IX. 82 en X. 10.

2) Cf. over deze missive Wagenaar, Vad. Hist., X. 207 en v. d. Kemp, IV. 266.

desen verledenen nacht heeft men alhier zeer besich geweest, om noch meer waertgelders aen te nemen, ende is dienvolgende yeder een van de ses compaigniën met vijftien man vermeerdert; zulcx datter in dien dagh ende nacht 300 soudē gelicht sijn. Men heeft, zoo wy bericht worden, een schellinck beloofd en gegeven aen dengene die eenige wisten . aen te brengen, die dienst begeerden te nemen.

XX.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Den Prince van Oraengiën etc.

Eerentfeste etc.

Wy bedancken u voor de advertentiën, die ghy ons van ginderen hebbet gesonden, begeerende ghy daerinne willet blyven continueren. Van de uuytcompste des landtdaghs alhier hebben wy zeer goede hope ende willen niet twijffelen, ofte daer zal op de zaken van de kercke ende Nijmmegen eene goede resolutie volgen ¹⁾. Onse presentie vinden wy alhier noch voor eenige dagen noodigh, omme de zaken tot welstandt van den lande te beter te helpen dirigeren; doch ingevalle ghy zoudet mogen bevinden dat daerdeur ende geduerende onse yegenwoordige absentie uuyt Hollandt, de zaken van den lande aldaer eenigen merckelijcken achterdeel mochten comen te scheppen, zoo verzoucken wy u, dat ghy ons dan alsoo haest zulcx zekerlijcken [is], willet

---

1) Over het bezoek van Maurits aan den Gelderschen landdag te Arnheim, zie men v. d. Kemp, IV. 258—266, waar de resolutiën der vergadering in extenso afgedrukt zijn. Cf. ook Brandt, II. 711. Met de „zake van Nijmmegen” is bedoeld het geschil over de magistraatsbestelling tusschen Maurits en een deel der vroedschap aldaar.

overschryven; want wy ons dan datelycken in aller dilligentie van hier derwaerts zouden begeven.

Hiermede, Eerentfeste etc.

Tot Arnhem, den xxviⁿ Marty 1618.

Post datae (sic), 26 Marty 1618.

Int schryven dezer hebben wy ontfangen zekere brieven, die in name van de Heeren Staten van Hollandt etc. aen ons zijn geschreven, belangende de zaken van Nijmmeghen ¹⁾. Het verwondert ons zoo dat de Heeren van Amstelredam ende andere daerinne hebben geconsenteert; wy meynen dat het verzouck daerby gedaen alhier niet dan te meer voordeel zal doen, ende dese landtschap immers niet en zal toestaen, dat eenige particuliere beneffens wettige magistraetspersonen op den landtdach soudon verschynen; twelck geheel impertinent is, zoo wy oock vinden datter luyden in Hollant zijn, die gelooven dat de Heeren Staten van Gelderlandt eenige personen in hare vergaderinge zouden admitteren, die haer onwettelyck in regieringe hebben willen stellen, neffens soodanige, als (wy) wel wettelyck ende volgens de capitulatie, nu onlangs tot Nymmegen gestelt hebben. Dese brieven zyn alhier gesonden by eenen die genaemt is Michiel de Myst, neeff van Uuytenboogaert ende broeder van eenen, die oock brieven brachte, als wy lest tot Nijmmegen waren; zulcx dat daeruuyt genoughsaem geoordeelt can werden, dat Uuytenboogaert ende andere die hem aenhangen, oorzake tot dese factiën hebben gegeven, ende die noch meer

---

1) Beide brieven, de een betreffende Nijmegen, en de andere betreffende de Synode, staan afgedrukt in de Res. Holl. van 24 Maart 1618; de laatste ook bij Brandt, II. 709. Het besluit tot afzending der brieven was na heftige debatten op niet normale wijze genomen. Cf. de volgende missive van Maurits.

zoucken te voeden tot nadeel ende ondienst van dese provincie.

Wy zouden zeer goet ende noodigh vinden, dat datelijcken ende in dilligentie by de Heeren van Amstelredam ende andere etc. alhier geschreven werde aen de voors. landtschap, dat se goetvinden, dat men niettegenstaende de voors. brieven met het Nationale Synode voortvare.

XXI.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Den Prince van Oraengiën etc.

Eerentfeste etc.

Nadat wy den bygaenden brief aen U hadden doen depescheren, hebben wy den uwen ontfangen, gedateert den xxiiiⁿ ende xxvⁿ deser maendt Martij, zijnde den derden, die wy tzedert den xxiiⁿ derselver van U hebben ontfangen, die wy alle verbrant hebben, zonder dat yemandt van ons weet, dat die by U zijn geschreven, waerinne ghy moget gherust zijn.

Uuyt den voors. uwen lesten vernemen wy de maniere, hoe dat men by overstemminge van een lith van de vergaderinge de brieven aen de landtschap alhier heeft doen depescheren; dezelve en zijn noch niet geopent. Wy zijn die van de Heeren van Dordrecht, Amstelredam, Enchuysen, Edam ende Purmerendt met devotie verwachtende.

Hiermede, Eerentfeste etc.

Tot Arnhem, den xxviⁿ Martij 1618.

Dus terstonts werden ons overgelevert de brieven van de Heeren gedeputeerden der steden Dordrecht, Amstelredam, Enckhuysen, Edam ende Purmerendt, dewelcke wy althans mede van den ontfanck veradverteren.

XXII.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Den Prince van Oraengiën etc.

Eerentfeste, wyse ende discrete, besondere
goede vrundt,

Eergisteren naer den middagh zijn wy alhier wel aengecomen. Van dage heeft dese landtschap begonnen te vergaderen; wy en connen daervan noch niet veel seggen, omdat ons de humeuren van de persoonen niet bekendt zijn; niettemin wy sullen ons beste doen, omme de zaken wel te beleyden, ende daerop goede resolutie sien te crygen.

Wy zouden wel willen weten den precisen tijt, wanneer de Heeren Staten van Hollandt zullen beginnen te vergaderen, ende ofte ghy daer nu mede zullet verschynen ¹⁾, alsoo wy U in sulcken gevalle souden adverteren van tgene alhier passeert, ende oock verwachten advertentie van U van tgene aldaer in de vergaderinge van Hollandt zoude mogen voorvallen in zaecken van importantie.

Hiermede, Eerentfeste etc. blijft Godt bevolen.

Tot Deventer, den ixⁿ May 1618.

U goetwillige vrundt.

XXIII

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Den Prince van Oraengiën etc.

Eerentfeste etc.

Naerdatt wy U onse brieven van den ixⁿ deser

---

1) De Statenvergadering was bijeengeroepen tegen 7 Mei, doch de eerste zitting had den 15en plaats. Pauw was geen afgevaardigde.

hadden toegesonden, hebben wy ontfangen de uwe van den xiⁿ, xiiⁿ ende xvⁿ, ende bedancken U voortgene ghy ons daerby hebbet geschreven. Wy doen hier al wat wy connen, omme de zaecken deser landtschapsvergaderinge ten meesten dienste ende welstandt der landen te helpen dirigeren. Dienvolgende is by ons in dezelve vergaderinge geproponeert (maer by monde, wat wijdloopiger) 't ghene ghy uyt de bygevoughde copie naerder zullet connen sien, hetwelcke ghy met soodanighe persoonen zullet mogen communiceren, als U zulcx zal raetsaem duncken. Op dese onse propositie is ghevolgt, dat de gedeputeerden der steden Campen ende Swol, die beyde met quade resolutiën waren gecomen, wederomme van hier naer huys sijn gereyset, omme hare principalen daervan rapport te doen. Oversulcx zijn die van Swol met goede resolutie wederomme gekeert, maer die van Campen met last by hare voorige resolutie te blyven; waromme die van de Landtschap goedt hebben gevonden haer wederomme terugge te schicken, ende noch beneffens henluyden derwaerts te deputeeren den drost ende rentmeester van Zalland, genaemt Harsolte, midtsgaders den drost van Haecxbergen (als zijnde daer in goedt credit), omme te sien dezelve van Campen met alle gevouchlicheydt ende goede inductiën daertoe te bewegen, dat se soudén willen consenteren in het Synode Nationael ende haer voegen mette vijff andere leden deser provincie, dewelcke haer daertoe thoonden geinclineert; dogh en heeft haer zulcx oock niet mogen bewegen, ende zijn de voors. gedeputeerden onverrichter saecken gisteren avondt spade alhier wederomme aangelanght, hebbende desen voormiddagh in des voors. landtschaps vergaderinge daervan rapport gedaen; waerop by deselve naerder ghelet ende gedelibereert zijnde, goedt is gevonden voor hare E.

resolutie te verclaren, dat het Synode Nationael van weghen dezelve landtschap, beneffens den meesten deel van de andere provintiën in de vergaderinge van Mijn Heeren de Staten-Generael zal worden gheaccordeert ende bevoirdert. Die voors. gedeputeerden van Campen alleen hebben hiertegens verclaert daertoe niet te zijn gelast, ende zijn daromme noch versocht by de voors. vergaderinge, dat se zouden willen hiertoe allen mogelijcken vlijt aanwenden, ende aen hare principalen schryven; hetwelcke te doen zy hebben aengenomen. Wat by dezelve hierinne wyders zal worden gedaen, zal den tijd leeren.

Van gelijcken is oock by de voors. vergaderinge geresolveert, dat hare gedeputeerden comparerende ter vergaderinge van de hoochgedachte Heeren Staten-Generael zullen werden gelast omme aldair te helpen bevoirderen dat de compagniën waertgelders by de gevoughlijkste ende bequamste middelen mogen werden afghedanckt; hetwelcke wy U dus particulierlijk hebben willen overschryven, omme aldaer de goede patriotten hiermede secreetelyck des te meer tot constantie ende goede resolutie te encourageeren.

Wy zijn van meyninge yegens naestcommenden Maendagh ter langhsten, wesende den xxiⁿ deser, van hier te vertrecken ende onse reyse naer den Hage te spoedigen, zoovele wy zullen connen.

Tot Deventer, den xviiⁿ May 1618.

XXIV.

MAURITS AAN REINIER PAUW

Den Prince van Oraengiën etc.

Eerentfeste etc.

By onse leste van den xviiiⁿ deser hebben wy U geadviseert van den ontfanck van uwe dry brieven,

namentlijk van den xiⁿ, xiiⁿ ende xvⁿ deser, mitsgaders van tgene tot dier tijt alhier was ghepasseert, gelijk wy vertrouwen ghy nu alghereets uuyt dezelve onse brieven naerder zullet hebben verstaen. Ghisteren ende van daghe hebben wy ontfangen uwe leste brieven van den xviⁿ ende xviiⁿ deser (die wy met alle uwe voorgaende hebben verbrandt), mitsgaders den bygevoughden van den burghemeester Honigh¹⁾ ende andere bygaende pampieren; ende bedancken U zeer voor uwe goede communicatiën ende correspondentie.

Wy zijn van meyninge, soo wy U by onsen voors. van den xviiⁿ hebben verwittight, toecommende Maendagh van hier te vertrecken ende onse reyse te nemen over Swol ende Campen; ende van daer voorts naer den Hage te spoedighen, zoovele wy zullen connen²⁾.

Hiermede, Eerentfeste etc.

Tot Deventer, den xixⁿ May 1618.

XXV.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Den Prince van Oraengiën etc.

Eerentfeste etc.

Tzedert onse wedercompste alhier en isser niet veel anders gepasseert in de vergaderinge van de Heeren Staten van Hollandt etc., dan ghy ons tot Amstelredam wesende hebbet verhaelt; dan men

---

1) Bedoeld is Jacob Gerritsz. Hoing, in 1618 en 1620 burgemeester van Amsterdam; lid der vroedschap sinds 1593.

2) Den 23sten Mei uit Kampen vertrokken, werd Maurits met groote pracht te Amsterdam ingehaald (Baudartius, X. 31 en Wagenaar, Amsterdam, I. 468); den 26sten Mei kwam hij in den Haag terug.

speuret noch dagelijcx dat men op de zyde der Remonstranten sich niet met allen zoucket te voegen, maer alles na hare intentiën ende begeerten dirigeren. Ende hoe zyluyden de zaecken zoucken te accommodeeren kan daeruyt oock geoordeelt werden, dat nu wederomme voor vierhondert mannen wapenen uuyt het magazijn sijn gelicht; hetwelcke men seght geschiedt te zijn ter begeerte van die van Haerlem. Zulcx dat wy in dese bedroeffde tyden geen goede uuytcompste in de zaken connen oordeelen, tensy haer de goede steden thoonen met goede couragie constant te houden, ende zoo voortvaren met hare loffelijcke aengevangene resolutiën; waertoe wy U verzoeken binnen Amstelredam de zaecken met allen mogelijcken vlijt daerhenen te helpen dirrigeren ende de goede handt daeraen houden, dat men daer niet en wijcke van de provintiën, ende namentlijcken in tgene belanght de uuytschryvinge van het Synodum National. Ende alsoo wy zeer bedenckelijck vinden dat de gedeputeerde van Amstelredam noch eerst naerderen last van hare principalen zullen moeten ontfangen, voordat zy wyder mette provintiën dezelve Synode helpen bevoirderen, overmidts men niet en moet twijffelen ofte, zoo haest in de vergaderinge van Mijn Heeren de Staten-Generael de uuytschryvinge van het voors. Synode National zal werden geproponeert, ofte daertegens zal in name van de provincie van Hollandt werden geprotesteert, in welken gevalle die steden van Amstelredam, Dordrecht etc. door hare ordinarise Gecommitteerde Raden aldaer oock dienen te persisteren by hare vorige verclaringen ende contreprotestatiën, dewelcke zy deden in de voorledene maendt Novembris 1617, als in name van die van Hollandt etc. tegens het houden van de voors. Synode geprotesteert wiert, daaromme hiertoe die van Amstelredam by tijts oock

dienen geprepareert, soo verzoucken wy U zulcx aldaer insgelijcx te helpen procureren, omme voor te comen dat het niet en schyne dat de geheele provincie van Hollandt tegens het voors. Synode is protesterende; hetwelcke lichtelijck zeer groot nadeel zoude connen veroorsaken. Daer dient zeer gelet te werden op het groot beleyt, datter by de Remonstranten is; ja wy houden het zulcx, soo men daerop niet wel acht nemet, ofte zy zullen met d'eene ofte andere middel de zaken noch brenghen tot meerder nadeel van den lande, ende de goede met hare loose practiequen sien te bedriegen.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhage, den xxviii^{en} May 1618.

Post datae (sic).

Hier heeft een roup gegaen datter eenige soldaten waeren naer den Briel gesonden; maer daer na vernomen hebbende, connen niet verstaen dat het zoude waer zijn.

Wy hebben uwen brieff door den Heer Ruytenburgh ¹⁾ wel ontfangen ende bedancken U voor de communicatie van tgene daerinne vermelt was; ende hebben die na overlesinge verbrandt.

XXVI.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Den Prince van Oraengiën etc.

Eerentfeste etc.

Uuyt het rapport van de Heeren gedeputeerden,

---

1) Bedoeld zal zijn Pieter Gerritsz. Ruytenburg, die van 1616 tot zijn dood, in 1627, lid der Amsterdamsche Weeskamer was, en die schoonvader was van Adriaen Pauw.

keerende althans wederomme terugge naer Amstelredam, zult ghy wijdloopigh connen vernemen tgene nu alhier in de vergaderinghe van de Heeren Staten van Hollandt is gepasseert; ende alsoo ghy daeruuyt zullet verstaen dat de hevighe steden de minste genegentheydt niet en thoonen, ja rondelijk verclaren dat se geen Synodum Nationael begeeren in te willigen, maer wel een Provintiael ¹⁾, ende dat in zulcker voegen als U genoughsaem bekendt is te stryden tegens het oude gebruyck, daerinne tot noch toe geobserveert, soo versoucken wy U de goede handt daeraen te willen houden, zoovele U mogelijk zal wesen, dat de gedeputeerden der voors. stadt Amstelredam ter naester byeencompste van de voors. Heeren Staten van Hollandt etc. mogen alhier verschynen met claren ende goeden last omme het Synodum Nationael beneffens de goede provintiën ende steden (zulcx begeerende) te helpen bevoirderen ende uuytschryven, mits dat het Synode Provintiael tot preparatie van hetzelfde Nationale zal voorgaen ende gehouden worden op den ouden voet, gelijk zulcx tot noch toe in de kercken deser landen is geobserveert. Ende dat oock, volgens onsen lesten, ingevalle wederom, twelck apparent is, in den name van de provincie van Hollandt ter vergaderinge van Mijn Heeren de Staten-Generael tegens het Nationale Synode wordt geprotesteert, by de ordinaris gecommiteerden van Amstelredam, Dordrecht etc. hare vorige contra-protestatie werde gereitereert, waeraen den lande dienst ende ons aengenaem welghevallen zal geschieden.

Hiermede, Eerentfeste etc.

In 's Gravenhage, den eersten Junij 1618.

---

1) 29 en 30 Mei was aldus besloten. 1 Juni ging de vergadering uiteen.

XXVII.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Den Prince van Oraengiën etc.

Eerentfeste etc.

Wy hebben uwe leste brieven wel ontfangen ende die datelijcken vernietigt; ende wat is aengaende de zaecke daerinne gheroert, wy meynen dat dezelve door die van Enchuysen zal werden gevoirdert ende int werck gheleydt met voorweten ende goetvinden van eenighe andere. Hierbeneffens zenden wy U copie van zeker concept, twelck men heeft gesocht ons te doen smaecken; maer, aengesien wy tzelve vinden vol duystere woorden ende geheel op schrouven gestelt, hebben wy verclaert niet raedsaem te connen vinden om tselve met eenige steden, als namentlijk Dordrecht, Amstelredam, Enchuysen etc., in communicatie te leggen ¹⁾. Niettemin willen wy niet twijfelen, ofte het voors. concept zal door eenige personen in de vergaderinge van de Heeren Staten van Hollandt etc. werden gebracht, omme tzelve aldaer de voors. steden te doen smaecken ende goetvinden. Dewyle wy dan vastelijck vermoeden, dat men daarmede alleenlijcken zal zoucken te niete te doen ofte vruchteloos te maecken de poincten ende articulen, die by Mijn Heeren de Staten-Generael, na soovele ghenomene moeyten ende langhen tijt, op een Nationael Synodus zijn inghestelt, ende wederomme nieuwe disputeren te verwecken, soo hebben wy goetgevonden U de voors. copie by tijts over te senden met verzouck deselve te willen communi-

---

1) Waarschijnlijk doelt Maurits hier op het concept, hem door Hugo de Groot aangeboden en afgedrukt in diens Verantwoordingh, blz. 68. Cf. Brandt, II. 797.

ceren metten burghemeester Honigh, ende die secretelijken te doen examineren by eenighe andere cloucke personen ende theologanten aldaer, omme haer advis ende goedtduncken daerop to hooren ende dienvolgende de zaecken aldaer zulcx te sien beleyden ende prepareren, dat de gedeputeerden van Amstelredam, indien dezelve daarmede mochten tehuys comen, datelijken daerop mochten werden gheantwoordt ende ghelast in geene andere concepten meer te bewillighen ofte die aan te nemen; maer te persisteren by hare voorgaende verclaringhen, dat is om te houden een Synode Provintiael op den ouden voet ende preparatorie tot een Synode Nationael; ten eynde men by affwijkinge van zulcke verclaringhe de zaecken niet en brenghe van quaedt in erger, ende de provintiën oorsake geve van eenigh misnoeghen; U oock versouckende dit voors. concept geheel secret te willen houden, alsoo de persoon, die het ons heeft ter handen gestelt niet geerne zoude hebben dat by yemanden daarvan eenige mentie werde gemaect, voordat het zoude mogen tijt zijn.

Hiermede, Eersame etc.

In 's Gravenhage, den xxiiiⁿ Junij 1618.

De provintiën zijn geresolveert de naestcommende weke de zaecke van het Nationale Synode by der handt te nemen ende aff te handelen. Wil dit alles met den voors. borghemeester communiceren, ende desen brieff secret houden ofte vernietighen; wy zullen het voors. concept met het advis daerop wederom verwachten.

XXVIII.

REINIER PAUW AAN MAURITS.

Doorluchtige, Hoochgeboren Prince, Genadighe
Heere,

Uyt Uwer Excellencie missive van den 8ⁿ deser hebb' ick den ontfangh van mynen brieff neffens de bygaende memorie verstaen. Op gisteren hebb' ick mynen jongsten by mijn soon aen Uwe Excie op Muyden ¹⁾ gesonden. Aengaende de verpachtinge der gemeene middelen: is hier wel gesuccedeert, hebben over de 57000 gulden meer gegolden als het voorleden jaer in September; den ontfanger Reael verclaerde gisteren over de maeltijt dat sulcke vermeerderinge noyt by sijn tijt in den tijt van een jaer was geschiet; thoochste geweest sijnde ontrent 40000 gulden. Men can hieruyt eenichsints oordeelen dat dese veranderinge de luyden goede hope ende moet geeft; gelijk ick mede verstae dat van Ceulen ende andere plaetsen sich eenige familiën herwaerts sullen transporterén, daeraff eenige hier ter stede onderstaen huysen te hueren. Op gisteren hebben tydinge becomen dat in Texel twee schepen uyt Levanten rijkelijck geladen binnen waeren gecomen. Wort mede geseyt dat de schepen en galleyen van den Viceroy van Napels negen roovers van Tunes soudén vermeestert ende verdaen hebben. Gisterenavond is hier tydinge gestroyt dat den secretaris Ledenberch hem selffs met een pennemes twee wonden soude

---

1) Op zijn tocht door verschillende steden van Holland tot het veranderen der regeering, bracht Maurits den nacht van 29 op 30 September op het slot te Muiden door, waar hij de gastvrijheid van Hooft genoot.

hebben gegeven ende daeraff gesturven sijn; wat van de waerheyt is ben ick onseecker ¹⁾).

Ende hiermede, Doorluchtige, Hoochgeboorne Prince, Genadige Heere, bidde Godt Uwe Excie te willen nemen in syne heylige bewaringe.

Desen 30 September in Amsterdam.

Uwer Excie dienstwillige
Reinier Pauw.

XXIX.

REINIER PAUW AAN MAURITS.

Doorluchtige, Hoochgebooren Prince, Genadige Heere,

Op huden voor den middach heb ick Uwe Excellencie geschreven, daertoe my referere. Op den middach is my Uwer Excellencie joncxte van den 29ⁿ geworden. Oock dus strax dese ingesloten becomen.

Eindigende, Doorluchtige, Hoochgebooren Prince, Genadige Heere, de Almachtige zy met Uwe Excellencie.

Desen 30 September 1618, Amsterdam.

Uwer Exc. dienstwillige
Reinier Pauw.

---

1) Inderdaad had Ledenberg zich in den nacht van 28 op 29 Sept. om het leven gebracht. In Brandts Historie van de Regtspleging enz., blz. 25 (2e druk) vindt men eene aantekening van P. C. Hooft over een gesprek tusschen Maurits en hem naar aanleiding van dit bericht.

XXX.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Den Prince van Oraengiën etc.

Eersame etc.

Wy verstaen datter wederom eenige disputen aldaer zijn gevallen nopende het ontslaen van de vroetschap van Amsterdam, zoowel van den eedt van vroetschap als van den eedt van kiesers van borgemeesters. Ende opdat alle voordere disputen voorgecommen worden, hebben wy noodich geacht ten overvloed onse meyninge dienaengaende duydelijcker te expresseren ende den magistraet aldaer toe te zeynden. Welcke brieven wy den borgemeester Hoynig toegezonden hebben ende hem versocht U de copie derselver te communiceren, eer hy den principalen overlevere ¹⁾. Versoucken U hiermede met malcanderen de saecke te overleggen ende alsulcke resolutie te nemen als ghyluyden tot meesten dienst ende ruste derselver stede zult bevinden te behooren.

Tgene desen aengaende geschiet en can int alderminste niet prejudicieren de actie, die wy voor Laurens Jansz. Spiegel hebben doen depescheren; maer is alleen daerom gedaen, ommedat d'andere niet en souden pretenderen tgene den voorn. Spiegel is pretenderende ²⁾.

Ende hiermede, Eersame etc.

---

1) Het komt mij voor, dat hiermede bedoeld wordt op eene missive door Maurits den 30en Januari 1619 tot de Amsterdamsche regeering gericht, ter verduidelijking van een vroeger schrijven van 22 Januari, beide in de achterstaande bijlage afgedrukt. Hierdoor is tevens de dagteekening van dezen ongedateerden brief vastgesteld.

2) Laurens Jansz. Spiegel behoorde tot het zevental regeeringsleden, dat den 3en November 1618 door Maurits was afgezet. Dit was echter door eene vergissing geschied. Burgemeester

XXXI.

MAURITS AAN REINIER PAUW.

Den Prince etc.

Eerentfeste etc.

Alsoe de Heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant, jegenwoordich alhier in competenten getale vergadert zijnde, beginnen by der handt te nemen de poincten van de beschryvinge, omme daerop goede ende vruchtbare resolutiën te nemen; ende dat wy verstaen dat de gecommitteerden der stadt Amstredam niet volcomentlijk genouch en zijn gelastet ende geauthoriseert, gelijk wel de gecommitteerden van d'andere steden zijn, omme toe te staen de poincten, die in de memorie hierby gevoucht verhaelt staen, als namentlijk de confirmatie van d'uytsprake vant Synodus, mitgaders de nieuwe kerckenordeninge, dieder geraempt is, hetwelcke dan tot de goede sake geheel prejudiciabel sal wesen; ende dat U bekent is dat dese vergaderinge de principaelste is, dieder noch gehouden is geweest, ende hoe noodig dattet is dat eenparichlijk aldaer vaste ende bondige resolutiën genomen worden, soo hebben wy U hiermede willen versoucken de goede handt daeraen te willen houden, alsoo wy verstaen dat desen aengaende op eenige pointen opt nieuw wederomme by de gecommitteerde van de stadt Amsterdam aen de

---

Hoing, die belast was met het overbrengen naar den Haag van het lijstje, dat de namen der te verwijderen raadsleden bevatte, had den naam van Volckert Overlander, wiens broeder zijn schoonzoon was, vervangen door dien van Spiegel, den schoonvader van een der zonen van Pauw. Cf. hierover: J. F. Gebhard Jr., „Eene raadselachtige bladzijde bij Brandt, opgehelderd door Bontemantel” in het tijdschrift Oud-Holland, I. 189vv. en Dr. G. W. Kernkamp in zijne Bontemantel-uitgave, II. 241.

vroetschappen aldaer sal geschreven worden, dat in de vergaderinge van de vroetschappen aldaer alsulcke resolutiën genomen worden, dat de gecommitteerden der stadt Amsterdam alhier wesende volcomentlijk mogen gelastet ende geauthoriseert worden, omme, beneffens d'andere steden alhier wesende, alle dese bygaende poincten aff te doen, de voors. poincten toe te staen ende te approberen, opdat den staet van den lande eenmael op een vasten voet ende buyten alle swarigheyt mach gebracht worden; waer-aen den landen dienst ende ons welgevallen sal geschieden ¹⁾.

Ende hiermede, Eerentfeste etc.

---

1) Het vierde punt der beschrijving ter dagvaart van Holland tegen 12 Juni 1619 was de approbatie van de besluiten der Dordtsche Synode en evenzoo van de daar vastgestelde kerkenorde. Op 10 en 13 Juni nam de Amsterdamsche Vroedschap betreffende dit laatste het volgende besluit: „Aengaende het concept van de kerckelijke ordonnantie. naedat t'selve mede was gelesen, is goetgevonden omme de gewichticheyt van der saecke tselve te stellen in handen van eenige heeren uyt desen Raed, om daerop nader te letten ende tselve te dresserē soo sy soudē geraden vinden. t'Welck gedaen ende t'voors. concept met de correctiën, daerop door de voorn. heeren gedaen, wederom in den Raed geresumeert sijnde, soo is geresolveert dat men deser stede gedeputeerde alle t'selfde sal metgeven, ende authoriseren om mette andere provinciën, leden ende steden van t'land daerop te helpen besoigneren tot meesten dienste der landen; doch sullen de voors. kerckelijke ordonnantie nyet arresteren, sonder voorgaende rapport ende nadere resolutie van hare principalen.” Den 21sten Juni, toen de definitieve vaststelling der kerkenorde in de Staten van Holland voorgesteld werd, verklaarden dan ook de afgevaardigden van Amsterdam, evenals die van Leiden, Rotterdam, den Briel en Hoorn, dat zij „niet ghelast waren dan op rapport”, weshalve „het eyntelijcken besluyt” tot Dinsdag den 25sten werd uitgesteld. Het komt mij voor dat de hier afgedrukte brief van Maurits in deze dagen is geschreven; wellicht kort voor of op den 21sten Juni. Den 24sten Juni nam de Vroedschap eene resolutie, zooals zij in den brief werd gewenscht. Ge-
lijk men weet, kwam echter van de geheele zaak niets.

Bijlage.**TWEE MISSIVEN VAN MAURITS AAN DEN
MAGISTRAAT VAN AMSTERDAM.****I.**

Eersame, wyse ende discrete, lieve, besondere,

Alsoo uluyden kennelijk is, dat wy tot bevoorde-
ringe van de ruste ende verseeckertheyt van de staet
van 't landt in verscheyden steden van Hollandt ende
Westvrieslandt, ende lestelijk oock tot Amsterdam
wesende, den iii Novembris 1618 verleden, eenige
veranderinge in de vroetschappe genootsaecht zijn
geweest te doen, ende dat wy ten tyde van de voors.
veranderinge aldaer verclaerden, dat wy deselve
vroetschappen van den eedt van haere vroetschaps-
ampten, alsmede die onder deselve daerbevoorens
schepen geweest waeren, ende oversulcx de qualiteyt
hadden, als electeurs ofte kiesers van burgemeesteren
derselver stede te sijn, mede van de voors. qualiteyt
ende dan eedt daerop gedaen, ontsloegen; ende
dat wy dienvolgende de nieuwe ende by ons weder
gestelde vroetschappen ontboden ende van nieuws
beedicht hebbende, niet wel connen weten ofte wy
degeene, die van de voors. wederom gestelde vroet-
schappen schepenen geweest zijnde, oock totte voors.
qualiteyt ende het recht van electeurs van burge-
meesteren te zullen wesen mogen beedicht hebben,
gelijk nochtans onse volcommen meyninge ende in-
tentie is geweest. Soo hebben wy uluyden by desen
tot naerder openinge ende interpretatie van onse
goede meyninge wel willen doen weten, dat wy ver-
staen, dat de vroetschappen by ons van nieuws
beedicht, die hierbevorens schepenen zijn geweest,

oock zullen hebben ende behouden de qualiteyt van het kiezen van Borgermeesteren derselver stede; versouckende ende ernstich begeerende dat ghyluyden tselve alsoo behoorlijk te bouck hebbende doen registreren, uluyden oock voortae daernae reguleren wilt. Ende hiermede, Eersame etc., zijt Godt bevolen.

's Gravenhage, den xxiⁿ January 1619.

II.

Eersame, wyse ende discrete, lieve, besondere,

Alsoo wy bevresen, dat in onze brieven van den xxiⁿ deser eenige duysterheyt soude mogen gevonden werden, ende wy daeromme ten overvloed noodich gevonden hebben onse meyninge duydelijcker te doen verstaen, soo ist dat wy mits desen hebben willen verclaren, dat onse meyninge is geweest dat alle degenen, die vroetschappen waeren ende ontslagen sijn van den eedt ende verlaten sijn gebleven, dat wy deselve mede ontslagen ende verlaeten hebben van den eedt als kiesers van borgemeesters, niet-tegenstaende wy deselve als schepenen ofte in eenige offitiën hebben gelaten, also het eene temporeel is, ende het andere ad vitam. Versoeckende uluyden daeromme int kiezen van borgemeesters, dat nu eerstdaechs sal geschieden, u daernaer te willen reguleren. Ende hiermede, Eersame etc., zijt Godt bevolen¹⁾.

's Gravenhage, den xxxⁿ Januarij 1619.

---

1) In een nader schrijven van 22 Juli 1619 spreekt Maurits het nog eens duidelijk uit, dat de ontslagen raadsleden „heer mede zouden onthouden van hun in de vergaderinghe van oudt-borgemeesteren ende andere bedieninghen te laeten vinden ofte gebruycken, totdat den staet van den Lande anders zoude toelaten”.

De drie missiven staan geregistreerd in het resolutieboek der Vroedschap, N°. 12, fol. 72 vs. en 74.

1111-1159

EEN CONTRACT TOT SLAVENHANDEL VAN 1657,

MEDEGEDEELD DOOR

DR. G. W. KERNKAMP.

Zooals hiervóór werd medegedeeld ¹⁾, heeft het bestuur van het Historisch Genootschap naar mijne aanwijzing eenige stukken uit Deensche en Zweedsche archieven laten overschrijven, die ik mij voorstel in volgende deelen van deze *Bijdragen en Mededeelingen* uit te geven. Nu tot mijn spijt de kopie van het stuk, waarmede ik deze serie had willen beginnen, te laat in mijn bezit is gekomen om haar nog voor dit deel gereed te maken, geef ik alleen de volgende kleinigheid.

In de Universiteits-bibliotheek te Upsala vond ik, in één der deelen van de omvangrijke handschriften-verzameling, bijeengebracht door den Zweedschen bisschop Karl Gustaf Nordin, en na zijn dood (1812) voor genoemde bibliotheek aangekocht, een aantal stukken, in den catalogus vermeld als: „*Acta angående handel uti Nova Suecia, Guinea, Afrika och West-Indien.*” Verreweg de meeste daarvan bleken betrekking te hebben op de Zweedsche Africaansche

---

1) Zie Verslag p. IX en X.

Compagnie, een onderneming, aan alle beoefenaars onzer handelsgeschiedenis bekend, sinds wijlen Mr. N. de Roever zijn artikel „*Twee concurrenten van de eerste West-Indische Compagnie*” publiceerde ¹⁾. In dat opstel toonde De Roever o. a. aan, dat de Zweedsche Africaansche Compagnie onder valsche vlag voer; dat hoofdzakelijk Nederlandsche kooplieden — Laurens de Geer en zijn broers en andere familieleden — er bij gëinteresseerd waren en aldus inbreuk maakten op het octrooi van onze Westindische Compagnie.

Zoo De Roever kennis had gedragen van het artikel van Victor Granlund, getiteld: „*En svensk koloni i Afrika eller Svenska Afrikanska Kompaniets historia*” ²⁾, zou hij allerlei détails in zijne verhandeling hebben moeten wijzigen en er tal van nieuwe bijzonderheden aan hebben kunnen toevoegen; maar Granlund's verhaal van de geschiedenis der Zweedsche Africaansche Compagnie zou in de hoofdzaak geheel anders geluid hebben, indien hij had kunnen weten dat deze maatschappij meer belang had voor Nederlandsche dan voor Zweedsche kooplieden. Zooals de zaak thans ligt, is de geschiedenis van de Zweedsche Africaansche Compagnie op nieuw te schrijven. Wie zich daartoe mocht willen zetten, kan dan tevens ook de Deensche Africaansche Compagnie — eveneens een onderneming, die gedreven werd met Hollandsch geld, Hollandsche schepen en Hollandsche bemanning — in zijne beschouwing opnemen, daar hare geschiedenis nauw samenhangt met die van de eerstgenoemde. Ook hier danken wij aan De Roever de eerste mededeeling over den eigenlijken aard van deze Compagnie; maar ook daaraan is nog veel toe te voegen. Ik durf verzekeren dat een

---

1) *Oud-Holland*, VII p. 195—222.

2) *Historiskt Bibliotek* 1879, p. 287—420.

Nederlandsch historicus, die in de gelegenheid zou zijn de in Deensche en Zweedsche archieven bewaarde stukken over beide Compagnieën nauwkeurig na te gaan, en die dan tevens kennis zou willen nemen van wat in de historische literatuur, zoowel in de onze als in de Scandinavische, over dat onderwerp verspreid staat, een belangrijke bijdrage zou kunnen leveren, niet alleen tot de zoo weinig gekende geschiedenis van onze Westindische Compagnie, maar vooral tot de intieme handelsgeschiedenis van onze zeventiende eeuw.

Maar genoeg voorafpraak reeds. In het door mij genoemde deel uit de verzameling-Nordin vond ik ook het hierachter volgende stuk, dat, blijkens den aanhef, een contract is tusschen Laurens de Geer — een zoon van den vermaarden Lodewijk de Geer —, Commissaris van den Koning van Zweden, namens directeuren van de Zweedsche Africaansche Compagnie in 1657 met drie Amsterdamsche kooplieden gesloten. De Geer zal een schip met koopwaren naar de kust van Guinea zenden en deze daar verhandelen tegen 5 à 600 negerslaven; met deze lading zal het schip naar Curaçao zeilen. Als de factor of commies van de genoemde kooplieden daar aan boord gekomen is, zal koers worden gezet naar Portorico; deze factor zal daar trachten de slaven te verkoopen, en zoo dit niet gelukt, zal het opnieuw beproefd worden op St. Domingo, aan de kust van Venezuela ¹⁾, of op Curaçao. Uit den inhoud van het contract blijkt verder, dat de koopers — de drie Amsterdamsche kooplieden — de

---

1) Het HS. heeft „Carakes”. Caracas is de hoofdstad van Venezuela, maar ligt niet aan zee. Als Spaansche provincie droeg Venezuela den naam Caracas. (Vgl. G. Droysen, *Historischer Handatlas*, Erläuternder Tekst, p. 89.) Vandaar dat ik vermoed dat met „Carakes” de kust van Venezuela bedoeld wordt, in de buurt van Curaçao.

ontvangen slaven aan den verkooper — Laurens de Geer — zullen betalen, hetzij in geld, hetzij in huiden, cacao, hout, indigo, conchenilla of zilver. Betalen zij in waren, dan worden deze als retourlading door het schip teruggebracht; maar de koopers zullen tevens voor hun eigen rekening nog zooveel van deze waren mogen inladen, als zij zelven wenschen.

Ziedaar den hoofdinhoud van het contract; de bijzonderheden moge de belangstellende lezer zelf nagaan. Er volgt, dunkt mij, uit, dat ook deze onderneming van de Zweedsche Africaansche Compagnie eenvoudig een gezamenlijke handelszaak is van De Geer en drie andere Amsterdamsche kooplieden; de eene partij zorgt voor de levering van de slaven, de andere betaalt in geld of in Westindische waren, en maakt tevens van de gelegenheid gebruik om voor zichzelf een hoeveelheid van deze waren naar het vaderland te voeren. De Geer geeft wel voor, namens directeuren van de Zweedsche Africaansche Compagnie te handelen, maar wij weten wat wij daarvan te denken hebben. Ik ontken niet dat er ook Zweedsch geld in de Compagnie was gestoken, maar ik geloof dat dit althans in den beginne zeer weinig heeft bedragen. Na de vernieuwing van het octrooi door de Zweedsche regeering in 1655 schijnen er daar te lande wel meer aandeelen te zijn genomen ¹⁾, maar niet alle aandeelen, die op Zweedschen naam stonden ²⁾, waren door Zweden gestort,

---

1) Vgl. Granlund in *Historiskt Bibliotek* 1879 p. 288, noot 2, p. 307, noot 1, p. 308.

2) Het bewijs daarvoor wordt geleverd door eenige quitantiën voor gestorte aandeelen, voorkomende in denzelfden bundel uit de Universiteitsbibliotheek te Upsala, waaraan ik het contract ontleen. Uit die quitantiën blijkt dat eenige Nederlandsche kooplieden

en in elk geval waren alleen Laurens de Geer en de zijnen voor 84.500 Zweedsche rijksdaalders in de Compagnie gëinteresseerd, terwijl de overige belanghebbenden — en hoeveel vermomde Nederlanders waren daarbij? — gezamenlijk voor 93.600 rijksdaalders er in betrokken waren ¹⁾.

Tot nog eenige andere opmerkingen geeft het contract aanleiding. In het jaar, waarin het gesloten werd, 1657, was Curaçao reeds geruimen tijd — immers sinds 1634 — een bezitting van de Westindische Compagnie. De factor van de drie Amsterdamsche kooplieden woonde op Curaçao, immers op dat eiland zou hij aan boord van het schip komen; ook wordt in het contract de mogelijkheid verondersteld dat op Curaçao ²⁾ de negers verkocht zullen worden en dat vandaar de retourlading zal worden medegenomen. Was Curaçao dan opengesteld voor de vaart? In 1635 en 1637 had de Westindische Compagnie de vaart opengesteld op West-Indië, „te weeten: de riviere Oranocque, westwaerts langs de kust van Cartagena, Portobello, Honduras, Campesche, de Golfo van Mexico, ende de cust van Florida, midtsgaders alle die eylanden binnen die limiten ghelegghen”; daaronder is dus ook Curaçao begrepen.

---

in 1655 — dus juist bij de vernieuwing van het octrooi — 2 à 3000 rijksdaalders in de Compagnie steken „onder de naem van Jochim Potter,” een van de te Stockholm wonende directeuren der Compagnie.

1) Ik ontleen deze mededeeling aan een portefeuille in het Rijksarchief te Stockholm, getiteld: *Handel och Sjöfart. Handelskompanier. Afrikanska Kompaniet I*, en daaruit den bundel, getiteld: „*Förhandlingar angående Hollands ersättnings-skyldighet.*”

2) In het contract staat „Corassaw,” terwijl vroeger „Curazou” gespeld wordt; maar ik neem aan dat ook met „Corassaw” Curaçao bedoeld wordt.

Maar zij had zich uitdrukkelijk voorbehouden den handel in „hout, koopmanschappen, gewassen, vruchten enz., vallende ter plaetse daer deselve hare forten heeft¹⁾,” en Curaçao was toen reeds versterkt²⁾. Ik zou dus vermoeden dat het aan hen, die buiten de Compagnie stonden, niet geoorloofd was om op Curaçao handel te drijven; en vooral in 1657 — het jaar van ons contract — zal te eer de hand daaraan gehouden zijn, omdat de Compagnie hare bezittingen in Brazilië toen reeds kwijt was. Misschien heeft zij echter toegestaan dat Nederlandsche kooplieden een factor of commies op Curaçao hielden³⁾, om vandaar uit handel te kunnen drijven op de naburige eilanden en kusten, die niet tot het gebied der Compagnie behoorden. Maar ik betwijfel of zij zal hebben toegelaten dat slaven naar Curaçao gebracht werden, daar zij den slavenhandel als een uitsluitend recht voor zichzelf placht te behouden⁴⁾. En in geen geval zal zij, dunkt mij, aan een schip van de Zweedsche Africaansche Compagnie hebben veroorloofd naar Curaçao te komen, daar zij die Compagnie — haar concurrent op de kust van Guinea — zooveel mogelijk trachtte te benadeelen.

---

1) Vgl. Luzac, *Hollands Rijkdom* I p. 326—328, II p. 256, 257 van den tekst en p. 254—260 van de bijlagen.

2) Wagenaar, *Vaderl. Historie* XI p. 246.

3) Behalve van den in ons contract genoemden factor der drie Amsterdamsche kooplieden vind ik, een twintig jaar later, gewag gemaakt van een agent op Curaçao van het Amsterdamsche handelshuis Coeymans, nl. in het *Derde Jaarlijksch Verslag van het Geschiedkundig enz. Genootschap te Willemstad (Curaçao)* p. 90.

4) T. a. p. p. 67, noot 1, wordt dit door den heer Hamelberg verzekerd. Ook toen de Compagnie in 1638 den handel op Brazilië vrij liet, reserveerde zij zich den handel in negers, amunitie en brazilie-hout: Luzac, *Hollands Rijkdom* II p. 261 van de bijlagen.

Het kan dus niet in den haak geweest zijn, wanneer op Curaçao de negers uit het schip van De Geer werden verkocht.

Maar Curaçao komt ook eerst in aanmerking, als men op Portorico, op St. Domingo of aan de kust van Venezuela niet slagen kan.

Was de handel op de Spaansche bezittingen in Amerika dan vrij? Ook hier zullen wij de vraag moeten splitsen. Was hij vrij voor de Nederlanders? Bij het zesde artikel van het Munstersche vredetractaat was bepaald dat de Spanjaarden en de Nederlanders zich in Westindië zouden onthouden van „te bevaren en traffiqueren in alle de havenen en plaetsen, met fortten, logiën, castelen en alle andere, bij d'een of d'andere partye beset en gepossideert ¹⁾.” Op Portorico, St. Domingo en aan de kust van Venezuela mochten de Nederlanders dus alleen dáár handel drijven, waar geen Spaansche nederzetting was ²⁾; de factor, die op Curaçao aan boord kwam, zal dus dergelijke plaatsen hebben moeten kennen — zoo hij ten minsten geen smokkelhandel heeft gedreven, wat geen uitzondering zou geweest zijn. Of echter het schip van De Geer, zoo het onder de vlag van de Zweedsche Africaansche Compagnie voer, aan de genoemde eilanden en kust

1) Aitzema, *Saken van Staet en oorlog* III p. 260.

2) De heer Hamelberg deelt in het *Derde Jaarlijksch Verslag van het Genootschap te Willemstad (Curaçao)* mede (p. 90, noot 2): „de handel tusschen de Westindische koloniën en Spaansch Amerika was verboden en slechts waar het slaven betrof, gaf de Spaansche regeering soms verlof tot dien handel. Zoolang Holland in vrede met Spanje was, mocht men dus op Curaçao feitelijk dien handel niet toelaten, doch in den regel werd daar niet zeer stipt op gelet.” (Vlg. ook *Tweede Jaarlijksch Verslag* enz. p. 136). Ik kan dit niet controleeren.

handel mocht drijven, zou ik ten zeerste betwijfelen, omdat de Spanjaarden er altijd op uit waren, vreemde indringers te weren.

Het contract veronderstelt in elk geval de mogelijkheid dat „eenige molestatie off confiscatie quam te gebeuren,” als het schip in Spaansche havens ten anker zal liggen, en regelt de schadevergoeding, in dat geval door de koopers te betalen. Deze zullen dan de waarde van het schip en inhebbende negers hebben te vergoeden. Wordt echter het schip op de terugreis in volle zee door de Spanjaarden of door anderen genomen, dan zullen de koopers alleen kwijt zijn wat zij meer hebben ingeladen dan zij in betaling voor de negers behoeften te geven, en zal de verkooper de overige schade alleen dragen. Ik zou dit verschil in risico voor de koopers hieruit willen verklaren, dat zij het meest belang hadden bij den uitvoer van Westindische waren en daarom ook de volle schade hadden te vergoeden, indien het schip in een Spaansche haven werd geconfisqueerd; De Geer kon het weinig schelen of hij zijne negers in geld of in waren betaald kreeg, daar die waren hem toch wel tegen zulk een bedrag in rekening gebracht zullen zijn, dat betaling in geld of betaling in waren voor hem gelijk voordeel opleverde. Zoodra echter de terugreis aanvaard is, draagt hij, in volle zee, de risico voor zijn schip en het hem toebehoorende gedeelte van de lading.

Eindelijk vestig ik er nog de aandacht op dat, in geval het schip op de terugreis wordt genomen, De Geer moeite zal doen om schip en lading terug te krijgen. Als commissaris van den Koning van Zweden had hij eerder kans hierin te slagen dan een particulier; en het zou niet de eerste maal zijn, dat hij de tusschenkomst der Zweedsche regeering inriep ten behoeve van een onderneming, die onder Zweed-

sche vlag voer, maar waarbij hoofdzakelijk Nederlanders belang hadden ¹⁾).

G. W. K.

„In den name Godes, Amen. Op conditiën ende manieren naervolgende zijn de heer Laurens de Geer, commissaris van zijn Conincklycke Mayesteyt van Sweden, in den name ende van wegen de heeren directoren der Swedische Africanische Compagnie, daervoor ick instae ende de rato cavere by desen, ter eenre, ende de heeren Henrico Matthias, Guillelmo Belin ende Philippo van Hulten, coopluydens alhier, tesamen ende elcx in solidum, onder renuntiatie van de beneficiën ordinis, divisionis et excussionis, den effecte van dien wel verstaende, ter andere zyde, met malcanderen geaccordeert en verdragen over 't geene hierna volcht:

Dat den voornoemden heer Laurens de Geer van dato aff op 't spoedichste doenlijk is sal equiperen een groot, bequaem schip, wel gemonteert met amonitie ende volck, sooals dat vereyst, ende daerinne doen laden soodanige cargasoenen om op de kust van Guinea te verhandelen tegens 5 à 600 negros van dese qualiteyt, mannen ende vrouwen, min off meer, te weten $\frac{1}{3}$ part vrouwen ende $\frac{2}{3}$ part manspersoonen, ende dat van 15 tot 36 jaren min off meer, maer sijnde van 40 jaren out opwaerts ende van 14 jaren out tot 8 jaren sullen 3 voor 2 gereeckent worden, welverstaende alle gesonde menschen, dat op den overloop ende overboort sullen kunnen gaen.

---

1) Vgl. *Oud-Holland* VII p. 202--204 en Granlund in *Historiskt Bibliotek* 1879 p. 299--302.

Ende aldus de voors. negros op de custe van Guinea ingenomen hebbende, sal 't selve schip soo haest doenlijk daarmede komen geseylt tottet eylant van Curazou, leggende ontrent ¹⁾ opwaerts van de Caribische eylanden by de vaste custen van West-Indiën, alwaer aen ditto eylant sal 24 uyren blyven wachten op den factor off comies van voors. heeren Matthias, Guillelmo Belin ende Philippo van Hulten, die aldaer op tselve eylant van Curazou 't selve schip mette geseyde negros sal verwachten ende sich enbarqueren.

Ende geënbarqueert sijnde sal denselven schipper off commies van de heer Laurens de Geer gehouden sijn te zeylen na PortERICA, alwaer ten ancker zijnde gecomen van dien dato aff 22 dagen mette selve negros liggen wachten op kosten ende risico van den verkoper, sonder langer, als wanneer des kopers commies sal gehouden sijn deselve negros t'ontfangen ende in deselve tijt van voors. 22 dagen de goederen, soo sullen willen laden, in te schepen, soowel voor haer als dat voor de negros in betalinge sullen geven, te weten in qualiteyt als vooren alle gesonde menschen, die op den overloop ende overboort kunnen gaen; ende byaldien datter eenich verschil van de jaren, 't sy min off meer, over ditto negros viel off gemaect wierde, soo sal 't selve van wedersijts commisen off factours aldaer gedecideert ende affgemaect worden, daertoe van wedersijts commisen alle gevoechlijkcheden sullen contribueren om tot beydersijts genoeg gedecideert te mogen blyven.

Ende langer leggende als de voornoemde 22

---

1) In het HS. is waarschijnlijk achter „ontrent” weggevallen de vermelding van het aantal zeemijlen.

dagen bevoor de leveringe soude konnen geschieden, sullen die affstervende negros alsdan sijn ende blyven voor reeckeninge van den koper ende in reeckeninge gepasseert worden alsof se gezondt ende wel geleverd waren, ende dat ten pryse van hondert en thien realen van achten, die tegen vijftich stuyvers sullen gereeckent worden, voor yder hooft, van qualiteyt ende ouderdom als vooren geseyt. Soo het oock gebeurde dat na de 22 dagen geen negros quamen te lossen ende gehouden waren te vertrecken, soo sal des kopers commis van victualie ende water 't schip versien; ende voor den tijt, soo na de 22 dagen quamen te lossen, te sullen genieten ¹⁾ daechs voor het schip vijff en tsestich guldens, ende dat totter tijt de negros sullen gelost sijn, alsoock 't schip weder beladen, oft (totter tijt dat 't schip) vertrecken sal.

Maer soo 't gebeurde dat in de 22 dagen door een off ander intervalle geen ordre of middelen waren om de negros te lossen in Puertorico, daerdoor dan genootsaecht waren op andere havens te gaen venten, sal den schipper verobligeert sijn des kopers commies ordre te volgen in 't verseylen naer St. Domingo off aen Carakes off Corassaw, totter tijt deselve heeft verhandelt ende 't schip wederom dispedieert ende afgevaerdicht na patria, blyvende de resterende negros, als na respiratie van de 22 dagen, alsvooren geseyt, voor reeckeninge van de kopers, ende de huyre van 't schip ende volck, na respiratie van ditto 22 dagen, sullen oock lopen voor reeckeninge van de kopers, totter tijt 't schip afgeladen ende na patria gedispedieert; tot dien dato toe sullen de verkopers voor yder dach genieten alsboven vijff en tsestich guldens.

De betalinge van ditto geleverde quantiteyt negros

---

1) Bedoeld is: zal de verkooper genieten.

sal wesen ende geschieden soo haest deselve uyt het schip geleverd sullen sijn, en sal de verkopers commies oock voorts van des kopers commies de betalinge daerby ontfangen, 't sy in contante penningen, in realen van achten, van goetd gewicht ende valeur, die tot 50 stuyvers sal gereeckent worden, off in West-Indische huyden tegen 4 R. $\frac{8}{8}$ yder huydt ¹⁾, off in cacou tegen 40 R. $\frac{8}{8}$ de 100 £, off in Brasils houdt tot 14 f. pd., off in campetshoudt tot 30 f. pd., off indigo tot 6 stuyver 't pont, off fyne conchenilla tegen 40 stuyver 't pont, off conchenilla campester tot 12 stuyver 't pont, of conchenilla silvester tot 6 stuyver of realen 't pont; ende eyndelijck sijnde gewerckt silver off baren silver, sal 't merck ²⁾, soos dat mochte wesen, tegen 22 f. ontfangen worden. Alle ofte een gedeelte van deselve vruchten, die aldus in betalinge sullen gegeven worden, gelijk hypoteecq van 't beloop der geleverde negros, sullen de verkopers haer risico daervan lopen gelijk eygen goetd, totter tijt ende wyle 't selve schip sal in salvo in patria alhier in de Maesse off tot Amsterdam gearriveert wesen off wel tot Habre de Grazia, alwaer dan den koper de rechte betalinge van 't beloop der geleverde negros sal doen aen de verkopers ordre ende commies uyt die voornoemde contanten ende vruchten, blyvende nochtans 't surplus met 't gene noch meer voor haer reeckeninge der kopers mochte in 't selve schip geladen komen voor haer reeckeninge; ende ondertusschen van de uyre aff in 't schip

---

1) De prijs- en gewichtsopgaven laat ik afdrucken zooals zij in het hs. staan; ik vermoed dat met „R. $\frac{8}{8}$ ” bedoeld wordt: realen van achten, die tegen 50 stuivers gerekend werden; „14 f. pd.” zal wel beteekenen: 14 gulden het pond.

2) Het mark is een gewicht voor goud en zilver.

deselve vruchten geladen sijnde, sal den verkoper ende koper yder zijn risico lopen van 't geene de generos (?) als boven aangerekent, te weten den verkoper van 't beloop der negros, haer aangerekent, en der kopers haer surplus wat het meer soude bedragen, tot hetselve schip salvo gekomen sal zijn ter voors. gedestineerde plaets off plaetsen.

Ende (so) by quade rescontren van vriendt off vyant 't voors. schip in 't wederom keeren van de gedane handelinge quame van vrient off vyant aengehaelt ende opgebracht te worden, soo sal de heer Laurens de Geer gehouden zijn de gansche ladinge ende 't schip te reclameren tot vrystellinge toe, soo veel mogelijk wesen sal, ende tot welcken eynde de bevrachters by desen aan denselven De Geer in vollen eygendom overgeven ende transporteren soodanige goederen als voor 't aenhalen van 't schip en goedt haer daerinne soudon hebben gecompeteert, ende de onkosten daerover gedaen sullen à la rata gedragen worden, te weten voor 't beloop der negros ende 't schip tot laste van de heer Laurens de Geer, ende 't surplus ende restladinge tot laste van de kopers, à la rata daarvan deselve onkosten dan aan de heer De Geer wederom sal vergoet worden door de kopers, telckens als hy daarvan reeckeninge sal doen, ende dat achtervolgende deselve reeckeninge, sonder vorder bewijs te requireren.

Item off 't gebeurde dat de voors. kopers meer goedt in 't selve schip als de negros bedragen quamen te laden, soo sullen de kopers van 't selve tot vracht voor haer surplus betalen een discretie, die in redelijkheid sal bestaen, ende havaryen na coustume van der zee.

Item off het gebeurde dat de retouren, soo de kopers haren commies quam te laden van de negros, naer 't arrivement in salvo ter gedestineerde plaetsen

niet soo veel uytbrachten, gelijk de negros quamen te bedragen, soo sullen de kopers gehouden sijn hetgeene 't meerder gedeelte meer bedraecht aen de verkopers in contant hier ter stede te betalen, alsmede te voldoen het beloop van de negros, soo geen goederen quamen in te schepen binnen voors. tijt, hiervooren uytgedrukt.

Item is geconditioneert, alsoo de heer Laurens de Geer in 't selve schip na Guinea is sendende een cargasoen voor 5 a 600 negros te verhandelen, (ende hy) 't selve volcomene getal niet koste bekomen, ende maer 300 koste negotieren ende daermede moste vertrecken, soo sal datselve aen de heeren verkopers niet prejuditieren, maer de kopers sich met hetselve getal van de 300, binnen boort gekomen sijnde, laten genoegen, als hebbende syne mogelycke diligentie gedaen, ende niet meer hebbende bekomen sullen de kopers sich moeten laten genoegen, sonder eenige questie te moveren in dit reguard.

Item off het gebeurde dat in Spanse havens binnen off daerbuyten ten ancker leggende, in West-Indiën, eenige molestatie off confiscatie aldaer quame te gebeuren (dat Godt verhoede), soo is verdragen dat de kopers aen den verkoper sullen betalen ende goetdoen tnegentich duysent guldens, tot veertich grooten yder gulden, voor 't schip en inhebbende slaven; dan soo den verkoper minder slaven komt in te nemen in Guinea als 600 stucx, soo sullen de kopers sooveel minder betalen pro rata van de dertich duysent guldens, die tot het cargasoen van den inkoop der voors. slaven sijn geëmployeert, alsoo deselve onder de boven verhaelde f 90.000 sijn gestelt ende gerekent. Doch soo ditto schip in volle zee onder zeyl sijnde van de Spaense off eenige andere natie, 't zy vrient off vyant, worde overvallen off genomen, soo sal de risico sijn voor reeckeninge van den ver-

koper, ende van gelycken dat de kopers daerinne niet sullen hebben te dragen als 't gunt 't schip meer aen waren mocht ingenomen hebben als de slaven beliepen.

Item des verkopers ende kopers commisen off bevelhebben sullen van weersijts aen malcander 2 à 3 quitantiën onder de handt passeren, te weten des kopers commis wat quantiteyt negros dat hy ontfangen heeft, ende des verkopers commies wat sorte en wat quantiteyt vruchten (hy) in betalinge heeft ontfangen, ende dat ter plaets off plaetsen de leverantie van weersijts gedaen is in de verhandelinge aldaer; en bovendien van des verkopers commies noch een quitantie van 't surplus meer als de negros bedragen, die des kopers commies geladen mocht hebben.

Ende off het gebeurde, dat Godt verhoede, dat het schip quame te blyven off andersints onbruyckbaer wierde gemaect, sulcx dat niet soude kunnen werden voldaan d'inhoude van de voorenstaende articulen, voor sooveel de verkopers aengaet, de verkopers in sulcken geval niet verder gehouden sullen sijn daervoor yets te vergoeden aen de kopers.

Eyndelijck is alsoo dit contract gesloten ende opgericht tusschen voornoemde partyen, ende dat alles ter goeder trouwen, sonder arch off list; ende beloven partyen van weersijts in haer privé d'inhoude van dien te sullen nakomen, voldoen ende achtervolgen, verbindende tot dien eynde hare persoonen ende goederen, hebbende en toecomende, niet uytgesondert, ende daerenboven submitterende sich alle rechten ende rechteren ende specialijck den Hove van Hollant, haer totte selve complimente ende voldoeninge te constringeren. Ende hebben partyen twee van eenen inhoudt met eygene handt onderteykent, 't welck soo veelen in dier voegen sal gelden

alsoff het eene publicque acte voor notaris ende getuygen gepasseert was, daervan 't eene voldaan, 't ander van geender waerde.

Aldus gedaen in Amsterdam, op den 15^{den} dag Augusty, anno 1657."

(Afschrift. — Universiteits-Bibliotheek te Upsala, Nordinska Samlingen, N° 430 fol., fol. 326—327v^o.)

UITGAVEN
VAN HET
HISTORISCH GENOOTSCHAP TE UTRECHT.

KRONIJK. 1846—1875.

2 ^e jaargang. (*) f (5.—) 1.50.	17 ^e jaargang . f (5.80) 1.50.
3 ^e jaargang . - (2.70) 1.50.	18 ^e jaargang . - (6.60) 1.50.
4 ^e jaargang . - (3.70) 2.50.	19 ^e jaargang . - (7.40) 2.—.
5 ^e jaargang . - (6.—) 2.50.	20 ^e jaargang . - (7.20) 2.—.
6 ^e jaargang . - (6.—) 2.—.	21 ^e jaargang . - (7.60) 2.—.
7 ^e jaargang . - (6.40) 3.—.	22 ^e jaargang . - (7.20) 2.—.
8 ^e jaargang . - (5.80) 3.—.	23 ^e jaargang . - (9.20) 2.50.
9 ^e jaargang . - (6.80) 3.—.	24 ^e jaargang . - (9.40) 2.50.
10 ^e jaargang . - (6.80) 3.—.	25 ^e jaargang . - (10.70) 3.—.
11 ^e jaargang . - (3.20) 1.—.	26 ^e jaargang . - (8.00) 2.50.
12 ^e jaargang . - (3.60) 1.—.	27 ^e jaargang . - (8.20) 2.50.
13 ^e jaargang . - (4.80) 1.50.	28 ^e jaargang . - (6.20) 2.50.
14 ^e jaargang . - (5.10) 1.50.	29 ^e jaargang . - (8.30) 2.50.
15 ^e jaargang . - (4.60) 1.50.	30 ^e jaargang . - (10.30) 3.—.
16 ^e jaargang . - (5.40) 1.50.	31 ^e jaargang . - (8.40) 2.50.

BERIGTEN. 1846—1863.

1 ^e deel. 1 ^e stuk. f (3.40) 1.50.	4 ^e deel. 2 ^e stuk. f (2.50) 1.50.
1 ^e deel. 2 ^e stuk. - (2.20) 1.50.	5 ^e deel. 1 ^e stuk. - (3.20) 1.50.
2 ^e deel. 1 ^e stuk. - (2.20) 1.50.	5 ^e deel. 2 ^e stuk. - (2.50) 1.—.
2 ^e deel. 2 ^e stuk. - (3.80) 3.80.	6 ^e deel. 1 ^e stuk. - (2.50) 1.—.
3 ^e deel. 1 ^e stuk. - (3.—) 1.50.	6 ^e deel. 2 ^e stuk. - (2.10) 1.—.
3 ^e deel. 2 ^e stuk. - (3.—) 1.50.	7 ^e deel. 1 ^e stuk. - (5.50) 1.50.
4 ^e deel. 1 ^e stuk. - (3.—) 2.—.	7 ^e deel. 2 ^e stuk. - (6.50) 2.50.

CODEX DIPLOMATICUS.

EERSTE SERIE. (IN 4°.) 1848. 1 deel. M. 9.60 f 5.20.

TWEDE SERIE. (IN 8°.) 1852—1863.

1 ^e deel. 1 ^e afd. f (3.75) 2.50.	3 ^e deel. 2 ^e afd. f (3.40) 1.50.
1 ^e deel. 2 ^e afd. - (3.10) 2.50.	4 ^e deel. 1 ^e afd. - (3.10) 1.50.
2 ^e deel. 1 ^e afd. - (6.20) 3.50.	4 ^e deel. 2 ^e afd. - (5.20) 1.50.
2 ^e deel. 2 ^e afd. - (3.20) 2.—.	5 ^e deel . . . - (12.00) 4.—.
3 ^e deel. 1 ^e afd. - (6.50) 2.—.	6 ^e deel . . . - (1.20) 1.—.

(*) De eerste jaargang is niet in druk verschenen.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN. 1878—1898.

1 ^e deel . . . . . f (5.20) 2.50.	12 ^e deel . . . . . f 4.10.
2 ^e deel . . . . . - (5.20) 2.50.	13 ^e deel . . . . . - 5.—.
3 ^e deel . . . . . - (5.20) 2.50.	14 ^e deel . . . . . - 3.80.
4 ^e deel . . . . . - (8.80) 4.—.	15 ^e deel . . . . . - 4.90.
5 ^e deel . . . . . - (5.40) 3.—.	16 ^e deel . . . . . - 4.75.
6 ^e deel . . . . . f 6.—.	17 ^e deel . . . . . - 4.—.
7 ^e deel . . . . . - 5.—.	18 ^e deel . . . . . - 5.75.
8 ^e deel . . . . . - 3.60.	19 ^e deel . . . . . - 5.25.
9 ^e deel . . . . . - 6.10.	20 ^e deel . . . . . - 3.25.
10 ^e deel . . . . . - 5.80.	21 ^e deel . . . . . - 4.50.
11 ^e deel . . . . . - 6.60.	

REGISTER op de Kronijk van 1846—1854. 1857. f (5.80) 1.50.

REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de
Kronijk, de Berigten en den Codex diplo-
maticus (1877). . . . . - (1.80) 1.50.

WERKEN.

NIEUWE SERIE.

1. Annales Egmondani . . . . . f (1.20) 1.—.
2. Verbaal van de ambassade naar Engeland.
1685 . . . . . - (1.80) 1.—.
3. Memoriën van Roger Williams . . . . . - (2.10) 1.—.
4. Kronijken van Emo en Menko . . . . . - (3.70) 1.50.
5. HORTENSIVS, Opkomst en ondergang van
Naarden . . . . . - (4.50) 1.50.
6. Kronijk van Holland van den Clerc uten
laghen landen bi der see . . . . . - (2.30) 1.—.
7. Kronijk v. Eggerik Egges Phebens. 1565-1594 - (2.40) 1.—.
8. VERWIJS, De oorlogen van Albrecht van
Beieren met de Friezen . . . . . - (9.80) 2.50.
9. Verbaal van de ambassade naar Dene-
marken, enz. 1625 . . . . . - (2.30) 1.—.
10. Verbaal v. d. ambassade n. Engeland. 1625 . - (1.90) 1.—.
11. Brieven van J. Wtenbogaert. I. (1584-1618) - (4.00) 1.50.
12. Brieven v. J. Wtenbogaert II 1. (1618-1621) - (2.80) 1.—.
13. Memorials of P. P. J. Quint Ondaatje. . - (4.00) 1.50.
14. Verhooren van Hugo de Groot . . . . . - (4 80) 2.—.
15. Brieven v. J. Wtenbogaert. II 2. (1621-1626) - (5.50) 2.—.
16. Memoriën van Cornelis Pieterszoon Hooft. - (4.90) 2.—.
17. Brieven v. J. Wtenbogaert. III 1. (1626-1627) - (6.50) 2.—.

18.	Onderzoek omtrent de Middelburgsche be- roerten van 1566 en 1567.	f (3.40)	1.50.
19.	Brieven v. J. Wtenbogaert. III 2. (1628-1629) -	(8.20)	2.50.
20.	Brieven v. Joh. Wtenbogaert. III 3. (1630). -	(6.10)	2.—.
21.	De rekeningen der grafelijkheid van Hol- land. I.	- (5.80)	2.50.
22.	Brieven v. J. Wtenbogaert. III 4. (1631-1644) -	(4.50)	1.50.
23.	Journaal van Constantijn Huygens den zoon. 1688—1696 I.	- (6.70)	6.70.
24.	De rekeningen der grafelijkheid van Hol- land. II.	- (7.20)	2.50.
25.	Journaal van Constantijn Huygens den zoon. 1688—1696. II.	- (7.90)	7.90.
26.	De rekeningen der grafelijkheid van Hol- land. III.	- (6.20)	2.50.
27.	Brieven van en aan J. D. van der Capellen van de Poll	-(10.80)	3.—.
27b.	Brieven van en aan J. D. van der Capellen van de Poll. (Aanhangsel.).	- (1.40)	1.—.
28.	BOMELIUS, Bellum Trajectinum	- (1.40)	1.—.
29.	De rekeningen der grafelijkheid van Zee- land. I.	- (6.80)	3.—.
30.	De rekeningen der grafelijkheid van Zee- land. II.	- (5.30)	3.—.
31.	MULLER, Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken	- (1.40)	1.—.
32.	Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1673—1678	- (3.50)	3.50.
33.	Négociations de D'Avaux à la cour de Suède. 1693—1698. I.	- (8.00)	2.50.
34.	Négociations de D'Avaux. II.	- (5.40)	2.—.
35.	Négociations de D'Avaux. III 1.	- (5.60)	2.—.
36.	Négociations de D'Avaux. III 2.	- (3.90)	1.50.
37.	Brieven van Lionello en Suriano en ver- slag van Trevisano aan den Senaat van Venetië. 1616—1620	- (6.10)	3.50.
38.	Brieven aan R. M. van Goens. I.	- (6.60)	3.50.
39.	Dagverhaal van Jan van Riebeeck. I. (1652- 1655).	- (7.80)	7.80.
40.	Rijmkroniek van Melis Stoke. I.	- (5.00)	2.50.
41.	De geschillen over de afdanking van het krijgsvolk. 1649—1650	- (5.40)	2.50.
42.	Rijmkroniek van Melis Stoke. II.	- (4.80)	2.50.

43.	Brieven aan R. M. van Goens. II. . . . f (4.60)	4.50.
44.	Brieven van Jhr. Arend van Dorp. I. . . . - (6.60)	3.—.
45.	Memorien v. Mr. D. v. Bleyswijk. 1734—1755 . . . - (4.50)	3.—.
46.	Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1680—1682. . . . . - (2.20)	2.20.
47.	Correspondentie van Lodewijk van Nassau . . . - (2.90)	2.90.
48.	Kroniek van Sicke Benninge . . . . . - (2.40)	2.40.
49.	Narracio de Groninghe, de Thrente et de Covordia. . . . . - (2.10)	2.10.
50.	Brieven van Jhr. Arend van Dorp. II. . . - (7.80)	2.50.
51.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. I. (1576-1578). . . -	6.80.
52.	Resolutiën van de vroedschap van Utrecht betreffende de akademie. 1632—1812 . . . -	7.—.
53.	De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. I. . . . . -	7.30.
54.	De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. II. . . . . -	8.—.
55.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. II. (1578-1579) . . -	6.25.
56.	Brieven aan R. M. van Goens. III . . . . -	3.—.
57.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. III. (1579-1581) . . -	8.90.
58.	Dagverhaal v. Jan v. Riebeek. II. (1656-1658) . . -	8.—.
59.	Dagverhaal v. Jan v. Riebeek. III. (1659-1662) . . -	8.—.
60.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. IV. (1581-1583). . -	4.50.
61.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. V. (1583-1584). . -	8.50.

DERDE SERIE.

1.	FR. DUSSELDORP, Annales. 1566—1616 . . . -	7.50.
2.	De oudste stadsrekeningen van Dordrecht. 1284—1424. . . . . -	2.40.
3.	Het oudste cartularium van het sticht Utrecht . . .	4.60.
4.	Brieven van Willem V aan Van Lijnden van Blitterswijk . . . . . -	3.50.
5.	Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort. 1668—1674 . . . . . -	5.25.
6.	Rekeningen van de gilden van Dordrecht. 1438—1600 . . . . . -	2.80.

7.	H. BONTEMANTEL, De regeeringe van Amsterdam. 1653—1672. I.	f 5.50.
8.	H. BONTEMANTEL, De regeeringe van Amsterdam. 1653—1672. II.	- 6.—.
9.	Rekeningen d. stad Groningen u. d. 16 ^e eeuw.	- 4.—.
10.	Briefwisseling tusschen de gebroeders Van der Goes. 1659—1673. I.	- 6.—.
12.	Diarium Everardi Bronchorstii. 1591—1627.	- 2.40.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas. 4 vol.	- 26.—.
BULLARIUM TRAJECTENSE. 2 tom.	- 24.—.
VERSLAG van de algemeene vergadering der leden op 16 April 1895	- 0.60.
VERSLAG van de algemeene vergadering der leden op 20 April 1897	- 0.90.
BEPALINGEN over de uitgave van handschriften. .	- 0.25.
BEPALINGEN over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis .	- 0.20.
CATALOGUS der boekerij van het Historisch Genootschap. 3 ^e uitgave. (1872)	- 1.60.
1 ^e SUPPLEMENT op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap (1882)	- 1.10.
2 ^e SUPPLEMENT op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap (1895)	- 2.10.

UITGAVEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP TE UTRECHT ¹⁾.

- Lijst van Noord Nederlandsche kronijken, met opgave van bestaande handschriften en litteratuur. Door S. Muller Fz. 1880 . . . . . f (1.40) 1.—.
 Volledige lijst van alle Noord-Nederlandsche kronijken en wegwijzer door de bestaande handschriften van uitgegevene en onuitgegevene kronijken.
- Annales Egmondani. 1863. . . . . f (1.20) 1.—.
 Oudste bron voor de geschiedenis van het graafschap Holland.
- Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitgegeven door W. G. Brill 2 deelen. 1885. . . . . f (9.80) 5.—.
 Belangrijk verhaal van een grafelijken klerk omtrent de geschiedenis van de laatste tijden van het Hollandsche en het optreden van het Henegouwsche huis.
- Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (gewoonlijk genaamd Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). 1867 . . . . . f (2.30) 1.—.
 Kronijk, waarvan de tekst nauw verwant is aan de Hollandsche vertaling der belangrijke kronijk van Beka.
- HENRICUS BOMELIUS, Bellum Trajectinum. 1878.
 f (1.40) 1.—.
 Verhaal van de gebeurtenissen, die aan de annexatie van het sticht Utrecht door Karel V voorafgingen.
- Kronijken van Emo en Menko. Uitgegeven door Feith en Acker Stratingh. 1866 . . . . . f (3.70) 1.50.
 Belangrijkste bron voor de oudste geschiedenis van Friesland, vooral voor de sociale historie.
- Quedam narracio de Groninghe, de Thrento, de Covordia et de diversis aliis sub diversis episcopis Trajectensibus. Uitgegeven door C. Pijnacker Hordijk 1888.
 f (2.10) 2.10.
 Belangrijk voor de geschiedenis van Groningen en Drente in de 12e en 13e eeuw. Uitgaaf volgens een handschrift, dat aan de uitgevers der Monumenta Germaniae onbekend is gebleven.

---

¹⁾ Deze inhoudsopgave der uitgaven van het genootschap bedoelt alleen den hoofdinhoud, niet den volledige inhoud der werken te vermelden.

De kroniek van Sicke Benninge. 1^e en 2^e deel (kroniek van Van Lemego) Uitgegeven en met kritische aantekeningen voorzien door J. A. Feith; met eene inleiding van P. J. Blok. 1887. . . . . f (2.40) 2.40.

Verhaal van een hooggeplaatst getuige van de gebeurtenissen te Groningen in de 15e en het begin der 16e eeuw, hier voor het eerst op betrouwbare wijze uitgegeven. Ook de hier overgenomen kroniek van Lemego over de 15e eeuw is het werk van een tijdgenoot.

Het oudste cartularium van het sticht Utrecht. Uitgegeven door S. Muller Fz. 1892. . . . . f 4.60.

Bevat alle keizeroorkonden van het sticht Utrecht en alle andere giftbrieven uit de oudste tijden van het bisdom.

Bullarium Trajectense. Romanorum Pontificum diplomata usque ad Urbanum Papam VI in veterem episcopatum Trajectensem destinata. Edidit Gisb. Brom. 2 tomi. 1891, 92 . . . . . f 24.—.

Volledige verzameling van de in het pauselijk archief aanwezige oorkonden, betrekking hebbende op het bisdom Utrecht.

De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitgegeven door H. G. Hamaker. 3 deelen. 1875—78 . . . . . f (19.20) 7.50.

De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis. Uitgegeven door H. G. Hamaker. 2 deelen. 1879, 80 . . . . . f (12.10) 6.—.

Oudst bewaarde rekeningen van de Hollandsche graven, overrijk aan bijzonderheden betreffende de geographische, administratieve en sociale toestanden van Holland in de veertiende eeuw.

De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door S. Muller Fz. 2 deelen. 1889, 91. f 15.30.

Eenige bron voor de kennis van de administratie van het bisdom Utrecht in het begin van de veertiende eeuw.

De oudste stadsrekeningen van Dordrecht. 1284—1424. Uitgegeven door C. M. Dozy. 1891 . . . . . f 2.40.

Bevat o. a. de eenige stadsrekeningen uit de dertiende eeuw, die in Nederland bewaard zijn.

Rekeningen van de gilden van Dordrecht. 1438—1600. Uitgegeven door J. C. Overvoorde. 1894 . . . . . f 2.80.

Eenige bewaarde middeleeuwsche rekeningen van Nederlandsche gilden, van belang voor de kennis van de inrichting dezer corporaties.

Rekeningen der stad Groningen uit de 16^e eeuw. Uitgegeven door P. J. Blok. 1896 . . . . . f 4.—.

Geven een volledig overzicht van de administratie der stad Groningen in de eerste helft der zestiende eeuw.

E. VERWIJS, De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw. 1869 . . . . . f (9.80) 2.50.

Bewerking van deze belangrijke episode der Nederlandsche geschiedenis, voornamelijk getrokken uit de grafelijkheidsrekeningen van Holland.

Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche beroerten van 1566 en 1567. Uitgegeven door J. Van Vloten. 1873 . . . . . f (3.40) 1.50.

Zeer belangrijke bron voor de geschiedenis van de hagepreken, den beeldenstorm en het eerste gewapende verzet tegen de Spanjaarden in Zeeland.

Correspondentie van en betreffende Lodewijk van Nassau en andere onuitgegeven documenten. Verzameld door P. J. Blok. 1887 . . . . . f (2.90) 2.90.

Bevat o. a. de onuitgegeven apologie van Lodewijk, de rechterhand van zijn broeder prins Willem van Oranje, en eene correspondentie betreffende zijne onderhandelingen met het Fransche hof.

HORTENSIVS, Over de opkomst en den ondergang van Naarden. Uitgegeven door Peerlkamp en A. Perk. 1866. . . . . f (4.50) 1.50.

Dit geschrift van Lambertus Hortensius, rector der Latijnsche school te Naarden, is vooral merkwaardig om de mededeelingen over het begin van den 80-jarigen oorlog en het uitvoerig verhaal van het uitmoorden van Naarden door de Spanjaarden (1572).

Memoriën van Roger Williams. Uitgegeven door J. T. Bodel Nyenhuis. 1864 . . . . . f (2.10) 1.—.

Merkwaardig voor de oorlogsgeschiedenis der jaren 1572—1574; de schrijver was ooggetuige der gebeurtenissen in de eerste jaren van den opstand tegen Spanje.

Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam. Uitgegeven door J. B. J. N. ridder De van der Schueren. 2 deelen. 1887, 88. f (14.40) 5.50.

Papieren van een handlangers van prins Willem I, belangrijk voor de intieme geschiedenis van den opstand tegen Spanje.

Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1584.) Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick. Tome I—V (1576—Juin 1584). 1889, 90 . . . . . f 34.95.

Volledige bronnenuitgave betreffende de tusschenkomst van den hertog van Anjou, broeder van Hendrik III, in de zaken van den Nederlandschen opstand en de aanneming van de soevereiniteit over de Nederlandsche gewesten.

- Kronijk van Eggerik Egges Phebens. 1565—1594. Uitgegeven door H. O. Feith 1867. . . . *f* (2.40) 1.—.
Groningsche kronijk van een onpartijdigen hervormings-gezinde, bron van Emmius.
- Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales. 1566—1616. Uitgegeven door R. Fruin. 1894 . . . . . *f* 7.50.
De geschiedenis van den opstand, door een katholiek tijdgenoot geschreven.
- Diarium Everardi Bronchorstii sive Adversaria omnium quae gesta sunt in academia Leidensi, 1591—1627. Uitgegeven door J. C. Van Slee. 1898. . . . *f* 2.40.
Curieuse aantekeningen over het onderwijs en het leven aan de Leidsche academie.
- Brieven van Lionello en Suriano uit Den Haag aan Doge en Senaat van Venetië in 1616—1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620. 1883 . . . . . *f* (6.10) 3.50.
Merkwaardige brieven van de bekende Venetiaansche diplomaten over de geschillen tijdens het bestand.
- Memoriën en adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft. 1871. . . . . *f* (4.90) 2.—.
Belangrijk voor de geschiedenis van Amsterdam in de jaren 1578—1620 en voor de houding van deze stad in de godsdienstige geschillen.
- Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechts- geding van Hugo de Groot. Uitgegeven door R. Fruin. 1871. . . . . *f* (4.80) 2.—.
Belangrijk voor de kennis van den strijd tusschen de twee groote staatspartijen in het begin van de republiek, waarbij Grotius eene belangrijke rol vervulde.
- Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert. 1584—1644. Uitgegeven door H. C. Rogge. 7 deelen. 1868/74. . . . . *f* (37.60) 12.50.
Deze correspondentie van den bekenden Remonstrantschen hofprediker van prins Maurits is in de eerste plaats belangrijk voor de geschiedenis van de kerkelijke woelingen tijdens het bestand.
- Verbaal van de ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. 1867 . . . *f* (1.90) 1.—.
Bevat de onderhandeling over een verbond van onderlinge bescherming na het afspringen van het huwelijk tusschen den zoon van den Engelschen koning en eene Spaansche prinses.
- Verbaal van de ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den koning van Denemarken, den Neder-Saxischen kroits en den koning van Zweden. 1625 1867 . . *f* (2.30) 1.—.
Behelst de onderhandelingen over een verbond tegen den keizer en den koning van Spanje in het begin van den Dertigjarigen oorlog.

Resolutiën van de vroedschap van Utrecht betreffende de Academie. Uitgegeven door J. A. Wijnne en Lucie Miedema. 1888, 1900 . . . . . f 7.—.

Met een uitvoerige inleiding over de inrichtingen van hooger onderwijs te Utrecht vóór 1636.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait établissement de cet estat par la paix de Munster. 4 volumes. I. 1861. II. 1864. III. 1866. IV. 1874 . . . . . f 26.—.

De beste gelijktijdige geschiedenis van de Nederlanden in de tweede helft der zeventiende eeuw door een diplomatiek agent.

De geschillen over de afdanking van het krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650. Toegelicht door J. A. Wijnne. 1885. . f (5.40) 2.50.

De bekende geschillen van het jaar 1650 worden hier toegelicht uit onbekende stukken uit het Huis-archief van H. M. de Koningin.

Dagverhaal van Jan van Riebeeck, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. 1652—1662. 3 deelen. 1884—93. f 23.80.

Merkwaardig verhaal van den stichter der Kaapkolonie omtrent de geschiedenis van deze kolonie.

H. BONTEMANTEL, De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire. 1653—1672. Uitgegeven door G. W. Kernkamp. 2 deelen. 1897. f 11.50.

Gedenkschriften van een Amsterdamsch regent uit den tijd van Jan De Witt, belangrijk voor de kennis van de regeering en de regeeringsintriges van Amsterdam.

Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort. 1668—1674. Publiées par F. J. L. Krämer. 1894. f 5.25.

Brieven van P. De Groot, den zoon van Hugo De Groot, voornamelijk loopende over de Keulsche vredeshandeling in 1673.

Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1673—1678. 1881. . . . . f (3.50) 3.50.

Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1680—1682 en 1649—1650. 1888. . . . . f (2.20) 2.20.

Journaal van Constantijn Huygens den zoon. 1688—1696. 2 deelen. 1876. . . . . f (14.60) 14.60.

Journalen van den secretaris van Willem III, hoogst belangrijk voor de kennis van personen en de zedengeschiedenis van de laatste helft der zeventiende eeuw.

Verbaal van de buitengewone ambassade naar Engeland in 1685. 1863 . . . . . f (1.80) 1.—.

Gewichtig voor de kennis van de verhouding der republiek tot koning Jakob II na diens troonsbestijging en den opstand van Monmouth en zijne aanhangers.

Négociations du comte D'Avaux, ambassadeur à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698. Publiées par J. A. Wijnne. 4 volumes. 1882, 83 . f (22.90) 8.—.

Belangrijk voor de geschiedenis van de diplomatieke betrekkingen der mogendheden ten tijde van den Negenjarigen oorlog.

Memorien van Mr. Diderik van Bleyswijk, burgemeester van Gorinchem. 1734—1755. Uitgegeven door Theod. Jorissen. 1887 . . . . . f (4.50) 3.—.

Belangrijk voor de geschiedenis van de familieregeering en de regentenintriges in de steden van Holland.

Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Poll. Uitgegeven door W. H. De Beaufort. Met aanhangsel door J. A. Sillem. 2 deelen. 1879. f (12.20) 4.—.

Brieven van den bekenden adellijken patriotschen leider, hoogst-belangrijk voor de geschiedenis van de jaren 1763—1784.

Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. 3 deelen. 1884—90. f (14.20) 8.—.

Belangrijk voor de autobiografie van R. M. Van Goens en voor de kennis van zijne verhouding tot de stadhouderlijke partij. Bevat bovendien eene uitgebreide correspondentie met buitenlandsche geleerden.

Brieven van prins Willem V aan baron Van Lijnden van Blitterswijk. Uitgegeven onder toezicht van F. De Bas. 1893 . . . . . f 3.50.

Vertrouwelijke brieven van den prins aan zijn vertegenwoordiger als eerste edele in Zeeland.

Memorials and times of Peter Philip Juriaan Quint On-
daatje. By Mrs. Davies . . . . . f (4.—) 1.50.

Biographie van den bekenden Utrechtschen patriot van 1784 en volgende jaren.

KRONIJK.

EERSTE SERIE.

Ie jaargang. (Is niet in druk verschenen.)

IIe jaargang. 1846 . . . . . f (5.—) 1.50.

Behelst tal van bijzonderheden over historische personen, kerkelijke zaken, universiteitswezen enz. — Inventaris van brieven uit het archief der voormalige vijf kapittelen te Utrecht (1380—1513). — Kleine historische mededeelingen enz. enz.

IIIe jaargang. 1847 . . . . . f (2.70) 1.50.

Vervolg van den inventaris der brieven uit het archief der voormalige vijf kapittelen te Utrecht (1514, 1515). — Vele wetenswaardigheden over archaeologie, genealogie, archiefwezen. — Verklaring van spreekwijzen (dialecten) en spreekwoorden enz. enz.

IVe jaargang. 1848. . . . . f (3.70) 2.50.

Verschillende brieven van prins Willem I, Paulus Merula (minnebrief), Wtenbogaert e. a. — Vervolg van den inventaris der 5 kapittelen (1516, 1517). — Mededeelingen over Czaar Peter en zijne vrouw e. a. — Toestand der archieven van Nijmegen, Utrecht Groningen, Dordrecht en andere steden enz. enz.

Ve jaargang. 1849. . . . . f (6.—) 2.50.

Inventarissen van verschillende stads-archieven. — Brieven van David van Bourgondië, Philips II, prins Willem I, Hugo De Groot, e. a. — Bijdragen tot de geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen en krijgawezen (1618) enz. enz.

TWEEDE SERIE.

VIe jaargang. 1850 . . . . . f (6.—) 2.—.

Inventarissen van verschillende archieven van steden, gerechten en gasthuizen. — Brieven o. a. van Adolf en Karel van Gelder (1456—1477), Christiaan II van Denemarken (1525), Karel V (1537), Philips II (1561, 67), E. Leoninus (1581), prins Willem I (1582), Maurits van Nassau (1600) e. a. — Bijzonderheden over Utrechtsche bisschoppen, hertogen van Gelre e. a.; over den vredehandel te Utrecht (1713); over aflaatgelden, papiermerken enz. enz.

VIIe jaargang. 1851 . . . . . f (6.40) 3.—.

Inventarissen van archieven. — Academie te Franeker. — Middleeuwsche kerkgebouwen in Friesland en Groningen. — Graftombes in Germaanschen smaak en in dien der Renaissance. — Tien brieven betreffende de Geldersche aangelegenheden in 1535—1537. — Brieven van bekende personen; genealogiën enz. enz.

VIIIe jaargang. 1852 . . . . . f (6.80) 3.—.

Reproductie van den „Almanach nae den nieuwen ende ouden stijl. Opt Jaer ons Heeren M.D.XCVIII", in 12° te Delft bij Bruyn Harmanz. — 19 brieven van Anna van Egmond aan haren broeder Maximiliaan. — Keuken-rekening van de grafelijkheid van Holland en Zeeland. 1401. — Stukken over de Oost-Indische Compagnie. — Emigreerende families uit Antwerpen naar Middelburg. 1586 enz. enz.

IXe jaargang. 1853 . . . . . f (6.80) 3.—.

Belangrijke onderschepte Portugeesche briefwisseling. 1634. — Stukken van Jan Pietersz. Coen over den handel in Indië. 1622, 1623. — Fragmenten van oude kronieken. — Journaal, gehouden te Batavia door den directeur-generaal Ph. Zwart. 1636. — Chronologische opgave der oorkonden over de 13e en 14e eeuw in het stads-archief te Harderwijk. — Bijdragen tot de geschiedenis van het geschtwezen (1491—1528). — Brieven; genealogische mededeelingen enz. enz.

Xe jaargang. 1854 . . . . . f (6.80) 3.—.

Uiterste wil van prins Maurits. — Eenige merkwaardige von-

nissen. 1524—1645. -- Handel op Perzië en de golf van Bengalen. 1633. — Stukken over de Oost-Indische Compagnie. — 109 Brieven van Maria van Nassau. 1605—1615. — Charters in het stads-archief van Harderwijk. 1102—92 enz. enz.

DERDE SERIE.

XIe jaargang. 1855. . . . . f (3.20) 1.—.
Betrekking tusschen de Nederlanden en Genève in 1589, 1590. — Stukken over de West-Indische Compagnie. — Geslachtswapenen en rouwborden in kerken. — Stukken betreffende de krijgsgeschiedenis. — Brieven enz. van en aan Anna Maria van Schurman. — Onuitgegeven gedichten van Const. Huygens enz. enz.

XIIe jaargang. 1856. . . . . f (3.60) 1.—.
Rechtstoestand in het begin der 15^e eeuw. — Rechtsgebruiken in de middeleeuwen. — Eenige merkwaardige vonnissen uit den tijd der geloofsvervolging te Amsterdam in de 16^e eeuw. — Bijdrage tot de geschiedenis van den bouw van den Dom te Utrecht. — Autobiographie van den gouverneur-generaal P. A. van der Parra. — Grafsteden der oudste bewoners van Denemarken enz. enz.

XIIIe jaargang. 1857. . . . . f (4.80) 1.50.
Oorkonden betrekkelijk den twist tusschen den bisschop van Utrecht en den heer van Wisch in 1490. — Inventaris van het stadsarchief te Oudewater. — Begiftigingen en bezittingen van het Carthuizer-convent bij Utrecht. — Charter van 1368, bevattende een overzicht van het bisdom Utrecht in 1278.

XIVe jaargang. 1858. . . . . f (5.10) 1.50.
Stukken betrekkelijk den oorlog met Frankrijk in 1672. — Oude doopvonten (met afbeeldingen). -- Stukken betrekkelijk de hervormingsberoerten te Utrecht in 1566 en 1567. — Expeditie naar Portugal in Sept. 1657 enz. enz.

XVe jaargang. 1859. . . . . f (4.60) 1.50.
Brieven van prins Willem van Oranje aan zijne vrouw Anna van Egmond. — Liefdadige stichtingen te Utrecht. — Charters uit het stads-archief te Harderwijk, 14^e en 15^e eeuw. — Gevangenneming van Paulus Buys, 1586 enz. enz.

VIERDE SERIE.

XVIe jaargang. 1860. . . . . f (5.40) 1.50.
Aanteekeningen betrekkelijk het beleg van Haarlem. — Overlandreis van Indië naar Europa in 1757. -- Stukken voor de geschiedenis van de jaren 1588 en 1589 enz. enz.

XVIIe jaargang. 1861. . . . . f (5.80) 1.50.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1588 en 1589. — Verdedigingswerken van de IJssel. 1672. — Brieven van Willem

van Liere. — Onkosten der judicature van Oldenbarnevelt. —
Onkosten der Dordsche synode enz. enz.

XVIIIe jaargang. 1861. . . . . f (6.60) 1.50.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1590 en 1591 enz. enz.

XIXe jaargang. 1863. . . . . f (7.40) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis van het jaar 1592. — Wicquefort's
Mémoires. — Heinrici ab Hovel Speculum Westphaliae enz. enz.

XXe jaargang. 1864. . . . . f (7.20) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1593 en 1594. — De
benoeming van graaf Johan van Nassau tot stadhouder van Gel-
derland. — Beschrijving van een tocht naar de bovenlanden van
Banjermassing in het jaar 1790. — De bekostiging der voor-
malige fortificatiewerken der stad Utrecht enz. enz.

VIJFDE SERIE.

XXIe jaargang. 1865 . . . . . f (7.60) 2 —.
Stukken voor de geschiedenis van het jaar 1595. — Thysius
Leere en Order der Ned. Geref. Kerken. — Rapport fait par
Monsieur de St. Aldegonde au Conseil d'Etat de sa négociation
en France 1581. — Bijdrage tot de geschiedenis der gewevene
en andere behangseltapijten, vooral in Denemarken enz. enz.

XXIIe jaargang. 1866 . . . . . f (7.20) 2.—.
Stukken betreffende de onlusten binnen Utrecht in 1610 —
Verbaal van de legatie van Leoninus, van Loozen, Valcke en
Franckena naar Engeland in 1596. — Stukken betreffende de
Remonstranten enz. enz.

XXIIIe jaargang. 1867. . . . . f (9.20) 2.50.
Concept van eene Compagnie van assurance en van haar octrooi.
1628, 29. — Brieven van Joh. Heinsius over den in 1632 aan-
geknoopten vredehandel. — Eene bijdrage tot het leven van
Onno Zwier Van Haren. — Over den geest en de strekking
van het Amsterdamsche patriciaat enz. enz.

XXIVe jaargang. 1868 . . . . . f (9.40) 2.50.
Brieven van Maarten Harpertsz. Tromp en van Witte Cornelisz.
De With. — Brieven van Bilderbeck, Nederlandsch agent te
Keulen, betreffende het laatste gedeelte van den Dertigjarigen
oorlog. — Aegidius Daalmans, Indiaanse aantekeningen enz. enz.

XXVe jaargang. 1869 . . . . . f (10.70) 3.—
Stukken betreffende den vrijen handel op Brazilië. 1637. — Ori-
gineele brieven van H. Doedens aan Ant. Van Hilten betreffende
de West-Indische Compagnie. 1641—1648. — Journaal van Joh.
Van Kerkhoven, heer van Heenvliet, hofmeester van de princes-
royaal, over de ziekte en den dood van prins Willem II en
de kwestien omtrent de voogdij van den jonggeboren prins. —
Geheime correspondentie uit Engeland. 1659, 1660 enz. enz.

ZESDE SERIE.

XXVIe jaargang. 1870. . . . . f (8.—) 2.50.

Geschillen te Nijmegen. 1617. — Het Geusen Liedboek. — Vervolging van de Remonstranten in Land en Stad van Utrecht. 1619 enz. — Eenige aantekeningen wegens het gebeurde te Utrecht in 1786 en 1787. — Reisjournaal uit de 17^e eeuw naar het Heilige Land enz. enz.

XXVIIe jaargang. 1871 . . . . . f (8.20) 2.50.

Aantekeningen betreffende het gebeurde te Utrecht in 1786 en 1787. — Stukken rakende de Quadruple Alliantie. — Grondig verhaal van Amboyna. 1621. — Verhaal van eenige oorlogen in Indië. 1622 enz. enz.

XXVIIIe jaargang. 1872 . . . . . f (6.20) 2.50.

Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Brieven van R. Hoogerbeets. — Doleantiën over misbruiken in de regeering van Friesland. 1627 enz. enz.

XXIXe jaargang. 1873 . . . . . f (8.30) 2.50.

Stukken betreffende de geschiedenis van den oorlog in 1630 en eenige volgende jaren. — Reformatie van 's Hertogenbosch. 1630. — Classicale acta van Brazilië. 1636—1644. — Brieven van Willem Van Oldenbarnevelt aan Hugo De Groot. — Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Aanbevelingen voor scheepskapitein enz., ingekomen bij Johan De Witt. 1653—1672 enz. enz.

XXXe jaargang. 1874. . . . . f (10.30) 3.—.

Staat van ontvangsten en uitgaven der geestelijke goederen tot onderhoud van predikanten. 1590. — Politieke brieven uit de jaren 1784, 1785 en 1786, meerendeels van den heer Maxim. D'Yvoy — Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Verhaal der gevangenschap van Oldenbarnevelt, beschreven door zijn knecht Jan Francken enz. enz.

XXXIe jaargang. 1875 . . . . . f (8.40) 2.50.

Rapport der geheime staatscommissie nopens de toekomstige inrichting en huishouding van den staat. 1818. — Journaal van Splinter Helmich, soldaat en later hopman in dienst van den lande. 1572—1598. — De magistraatsbestelling te Utrecht onder de republiek. — De vorming van het Oversticht. — Brieven van prins Willem V. 1786—1793 enz. enz.

BERIGTEN.

Ie deel 1^e stuk. 1846. . . . . f (3.40) 1.50.

Dodt van Flensburg over Valerius Andreas. — Visscher over Jan van Rode, vertaler der Somme le Roy. — Dodt van Flensburg over Adam en Paul van Vianen. — Utrechtsch handschrift der

Snorra-Edda. — Eyck van Zuilichem, Bouw- en beeldhouw-
kundige voortbrengselen in ons land.

I^e deel 2^e stuk. 1848. . . . . f (2.20) 1.50.
Nederlandsche handschriften in de Keizerlijke bibliotheek te
Petersburg. — Asch van Wijck, Schuttengilden in Nederland.

IIe deel 1^e stuk. 1849 . . . . . f (2.20) 1.50.
Verblijf van Christiaan II van Denemarken in Nederland. 1521. —
Beroerten te Gent onder Karel V.

IIe deel 2e stuk. 1849 . . . . . f (3.80) 3.80.
Verhooren van Oldenbarnevelt.

IIIe deel 1e stuk. 1850 . . . . . f (3.—) 1.50.
Geschiedenis van het geslacht Van Mathenesse. — Catalogue de
documents manuscrits relatifs à l'histoire de la Hollande dans
les bibliothèques de Paris.

IIIe deel 2e stuk. 1851 . . . . . f (3.—) 1.50.
Journaal omtrent de vredehandeling te Utrecht.

IVe deel 1e stuk. 1851 . . . . . f (3.—) 2.—
Geschiedenis van het geslacht Nyenrode.

IVe deel 2e stuk. 1851 . . . . . f (2.50) 1.50.
De Upstalboom bij Aurich. — Bescheiden over het eerste tijdvak
van de geschiedenis der hervorming in Utrecht. 1524—1566.

V^e deel 1^e stuk. 1853 . . . . . f (3.20) 1.50.
Rapport van den gouverneur generaal Loten over Makassar. —
Rapport van den heer van Sommelsdijk over zijne legatie naar
Venetie in 1620.

V^e deel 2e stuk. 1856 . . . . . f (2.50) 1.—.
Rapport van eene reis naar het hof van Candië. 1671. — Auto-
biografie van den gouverneur generaal Rijklof van Goens.
1678—1681. — Memorie betreffende het eiland Ceylon door R.
van Goens Jr. 1679.

VIe deel 1e stuk. 1857 . . . . . f (2.50) 1.—.
De Wicquefort, Mémoires sur la guerre de 1672.

VIe deel 2e stuk. 1857 . . . . . f (2.10) 1.—.
Dagelijksche aantekeningen over het verblijf der Franschen te
Utrecht in 1672 en 1673.

VIIe deel 1e stuk. 1861 . . . . . f (5.50) 1.50.
Stukken betreffende de verovering van Malakka. 1641.

VIIe deel 2e stuk. 1863 . . . . . f (6.50) 2.50.
Verbaal van de Nederlandsche gezanten in Engeland. 1618—1619. —
Rapport van het gebesoigneerde te Tunis en Algiers. 1622—1623.

CODEX DIPLOMATICUS.

EERSTE SERIE (IN 4°).

- I^e deel 1^e stuk. 1848 . . . . . *f* (2.60) 2.60.
Oorkonden betreffende het voormalig handelsverkeer van Utrecht. —
Oudste kameraarsrekeningen van Deventer. 1337—1347.
- I^e deel 2^e stuk . . . . . *f* (2.60) 2.60.
Brieven van Leibnitz en Cuperus o. a. over den Utrechtschen vrede.

TWEED E SERIE (IN 8°).

- I^e deel 1^e stuk. 1852 . . . . . *f* (3.75) 2.50.
Rekening van de testamentoren van Jacoba van Beieren.
- I^e deel 2^e stuk. 1852 . . . . . *f* (3.10) 2.50.
Lettres de Paul Choart, seigneur de Buzanval. 1600.
- IIe deel 1^e stuk. 1853 . . . . . *f* (6.20) 3.50.
Oudste burgemeestersrekening van Middelburg. 1364. — Oudste
kameraarsrekening van Utrecht. 1390. — Rekening van de brui-
loft van Jan van Touraine. 1406. — Bisschoppelijke rekening
van 1377.
- IIe deel 2^e stuk. 1853 . . . . . *f* (3.20) 2.—.
Verbalen van Van Grijsperre en Van Lent, commissarissen in de
troubles van 1567 en 1568.
- IIIe deel 1^e stuk. 1855 . . . . . *f* (6.50) 2.—.
Oude kroniek van Brabant.
- IIIe deel 2e stuk. 1856 . . . . . *f* (3.40) 1.50.
Verhaal van de gedeputeerden in Engeland tot vereeniging van de
Engelsche en Nederlandsche Oost-Indische Compagniën. 1618.
- IVe deel 1e stuk. 1859 . . . . . *f* (3.10) 1.50.
Lettres inédites du comte de Boussu. — Oudste rekening van
Antwerpen. 1324. — Rekening van Lier. 1377.
- IVe deel 2e stuk. 1860 . . . . . *f* (5.20) 1.50.
Lettres de Marnix de St. Aldegonde et de Jean Casimir, comte
Palatin. — Briefwisseling met Don Jan van Oostenrijk. 1576—
1577.
- V^e deel. 1860 . . . . . *f* (12.—) 4.—.
Toe Boecop, Kronijk der bisschoppen van Utrecht.
- VIe deel. 1863 . . . . . *f* (1.20) 1.—.
Kronijken van Brabant, Holland en Vlaanderen.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

- Iste deel. 1878 . . . . . *f* (5.60) 2.50.
Sautijn Kluit, Utrechtsche courant. — Boele van Hensbroek,
Gnicciardini.

- IIde deel 1879 . . . . . f (5.20) 2.50.
Rapport van Aubéry du Maurier. 1624.
- IIIde deel. 1880 . . . . . f (5.20) 2.50.
Rekeningen der Buurkerk te Utrecht, 15de eeuw. — Brieven aan den hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel.
- IVde deel. 1881 . . . . . f (8.80) 4.—.
Verloren van Themaat, Geschiedenis van de vicariën in de provincie Utrecht.
- Vde deel. 1882 . . . . . f (5.40) 3.—.
Staatkundige berichten uit Frankrijk. 1650—1653. — Stukken over de lichting der waardgelders te Utrecht. — Relas van 't gepasseerde op Alsen. 1658.
- VIde deel. 1883 . . . . . f 6.—.
Documenten voor de geschiedenis der Nederlanders in het oosten. — Steven Van der Haeghen, Avonturen. 1575—1597. — Trois arrêts du Grand conseil de Malines.
- VIIde deel 1884 . . . . . f 5.—.
De Bas, Overgaaf der Bataafsche vloot 1795. — Verslag van Fr. Micheli. 1638. — Visitatie der kerken in het Sticht Utrecht. 1593.
- VIIIste deel 1885 . . . . . f 3.60.
Dagboek over 1672. — Apologie van Lodewijk van Nassau.
- IXde deel. 1886 . . . . . f 6.10.
Stukken betreffende den strijd der bisschoppen van Utrecht met de stad Utrecht. — Stukken over den tegenstand der Utrechtsche katholieken tegen de Unie van Utrecht.
- Xde deel. 1887 . . . . . f 5.80.
Buchelius, Observationes ecclesiasticae sub presbyteratu meo. — Zending van Dirk Van Hille naar Spanje. — Onbekende kroniek van het klooster Windesheim.
- XIde deel. 1889 . . . . . f 6.60.
De Wicquefort, Mémoires sur la guerre de 1672. — Drie Brieven der Stadt Londen an die Stadt Dordrecht. 1359. — De Bye, Gedenkschrift betreffende het bewind van Oldenbarnevelt. — Drie Utrechtsche kroniekjes vóór Beka's tijd.
- XIIde deel. 1890 . . . . . f 4.10.
Politiek journaal van 1795. — Bijdragen tot de geschiedenis der Hervormde kerk te Gent. 1578—1584.
- XIIIde deel. 1891 . . . . . f 5.—.
Gedenkschrift van Don Sancho de Londono. — Vervolg op het Recueil de Hopperus.
- XIVde deel. 1892 . . . . . f 3.80.
Resolutien der Staten van Holland. 1577 en 1578. — Stadsrekeningen van Dordrecht. 1323—1399. — Reisjournaal van Jhr. Coenders van Helpen.

- XVde deel. 1893 . . . . . f 4.90.
 Journaal van Const. Huygens' reis naar Venetië. 1620. —
 Sommaire de la forme du régime des Provinces Unies. 1647. —
 Memorie van den gouverneur Van der Graaff over de gebeurtenissen aan de Kaap de Goede Hoop. 1780—1806.
- XVIde deel 1894 . . . . . f 4.75.
 C. Block, Kroniek van het Regulierenklooster te Utrecht. —
 Buyck, Aanteekeningen over het geus worden van Amsterdam.
- XVIIde deel. 1895 . . . . . f 4.—.
 L. Reael, Amsterdamsche gedenkschriften. 1542—1567. — Magistraatsverandering te Utrecht in 1618.
- XVIIIde deel. 1896 . . . . . f 5.75.
 Fragment van de autobiografie van Const. Huygens. — Notulen en munimenten van het College van commercie te Amsterdam. 1663—1665. — Simon Van Leeuwen's Bedenckingen over de stadhouderlycke macht.
- XIXde deel. 1897. . . . . f 5.25.
 Mémoires de M. De B. sur la cour de Guillaume III. —
 Memorie van Byam over de overgave van Suriname. — Stukken over de Noordsche Compagnie.
- XXste deel. 1898 . . . . . f 3.25.
 Kroniek van het Goudsche fraterhuis. — Notulen van de Patriotische partijdagen. 1783—1787. — Reisebericht des Mgr. Garampi in Holland. 1764.
- XXIste deel. 1899 . . . . . f 4.50.
 Koopmansadviezen aangaande het plan tot oprichting eener Compagnie van assurantie. 1629—1635. — Opgaven omtrent inkomsten, goederen, hoorigen, dienstmannen en rechten der abdij Egmond. 1130—1161. — Reisverhaal van Jacob van Neck. 1598—1599.
- REGISTER op de Kronijk van 1846—1854. 1857. f 1.50.
 Minder goed bewerkt dan het latere register, doch veel uitvoeriger, daar alle voorkomende namen vermeld worden.
- REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de Kronijk, de Berigten en den Codex diplomaticus. 1877. f 1.50.
 Voortreffelijk register, bewerkt door Dr. P. A. Tiele; bevat alleen de onderwerpen, waarover de artikelen handelen.
- BEPALINGEN over de uitgave van handschriften. 1894.
 f 0.25.

BEPALINGEN over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis. 1896.

f 0.20.

Deze regels, gedeeltelijk gesteld naar Duitsche voorschriften, worden in hoofdzaak gevolgd bij de uitgaven van het Historisch Genootschap.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap. ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het genootschap op 16 April 1895. 1895 . . . . . f 0.60.

Bevat o. a. een uitvoerig verslag van de rede van prof. Fruin over den veldtocht van het jaar 1572.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, op 20 April 1897. 1897.

f 0.90.

Bevat ook de op deze vergadering gehoudene voordrachten der heeren De Beaufort, Hofstede de Groot en Muller.

CATALOGUS der boekerij van het Historisch Genootschap. (3^e uitgave.) 1872. Met 2 supplementen dd. 1882 en 1895. 3 deelen . . . . . f 4.80.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, voor de leden **tegen de helft van den prijs** te bekomen. Men wende zich daarvoor direct tot den uitgever **JOHANNES MÜLLER** te **AMSTERDAM**.
